భారతీయ తత్త్వశాస్త్రము

*

[డాక్టరు సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణుని
'ఇండియన్ ఫిలాసఫీ' అను నాంగ్లగ్రంథమునకు
ఆంధ్రానువాదము]

*

పంచమ భాగము

*

బులుసు వేంకటేశ్వరులు, ఎం. ఏ.,
ఆంధ్రోపన్యాసకుఁడు,
పి. ఆర్. కాలేజీ, కాకినాడ.

గ్రంథకర్త:
శ్రీ వివేకానందస్వామి జీవితము
శ్రీ రామకృష్ణస్వామి జీవితము
హిందూమతము మున్నగునవి.

[illegible] 1954 : * జయ కార్తీకము

ప్రకాశకులు :

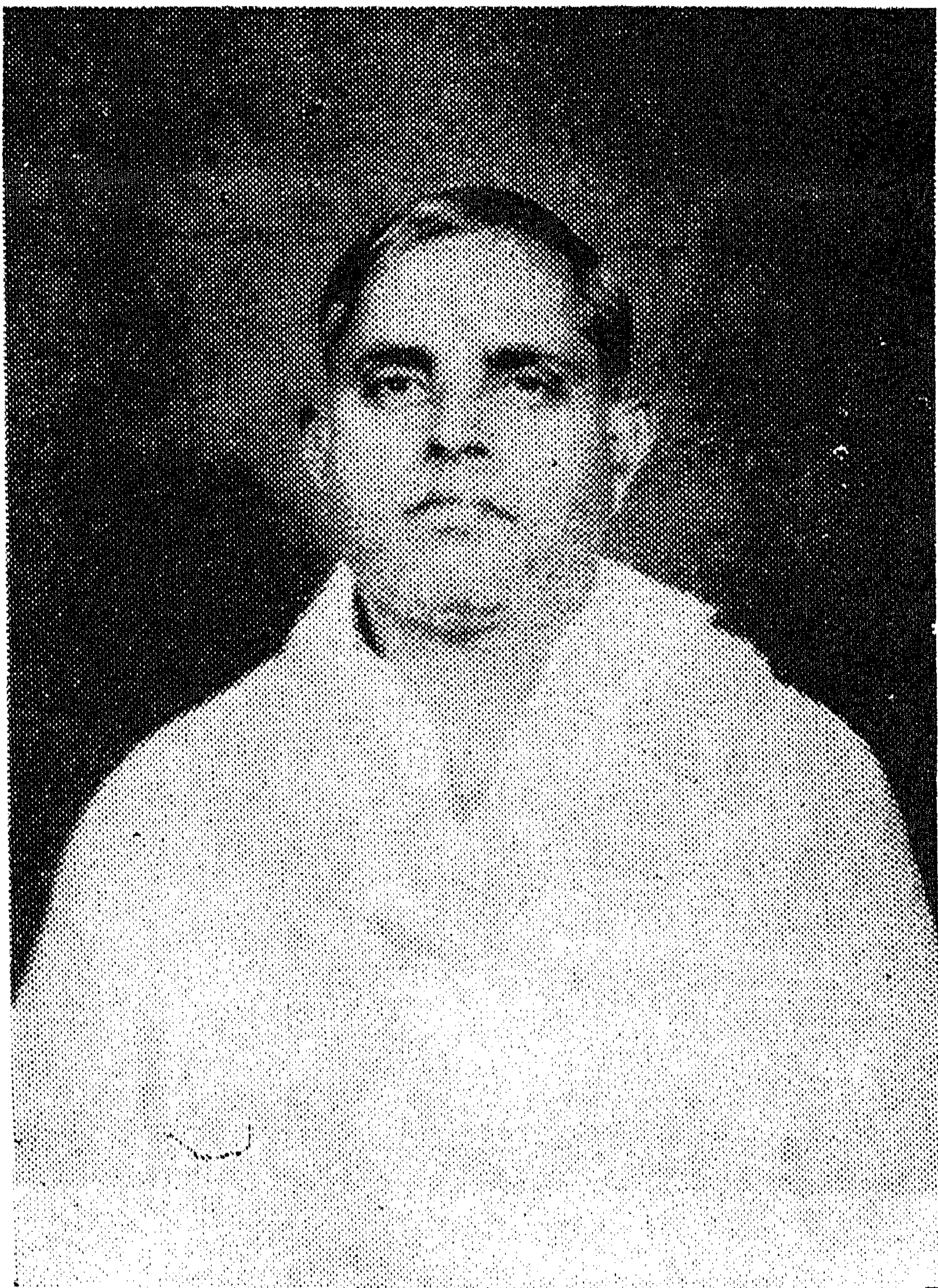
బి. వి. & సన్సు,

రామారావుపేట, కాకినాడ.

 * : వెల ఐదురూపాయలు

కాకినాడ :

శ్రీ పట్టమట్ల శేషగిరిరావుగారి జార్జిప్రెస్సున ముద్రితము.

బులుసు వేంకటేశ్వరులు ఎం. ఏ.

విషయసూచిక

అష్టమాధ్యాయము

శంకరాద్వైతవేదాంతము

నవమాధ్యాయము

రామానుజుని ఆస్తికతత్త్వము

దశమాధ్యాయము

శైవము, శాక్తము, అనంతర వైష్ణవము

ఏకాదశాధ్యాయము

సమాప్తి

అంకితము

గురుదేవా! గతజన్మ పుణ్యమున నా
కు న్గల్గె నీదర్శనం
బరుదైదె, నీవరవాక్య దివ్యసుధ నే
నాకంఠమున్ గ్రోలి, సం
సరణాబ్ధిం దరియించు ధైర్యమును గాం
చంగల్గితిన్, సత్కృపా
భరణా! నీవు కృతీశ్వరుండవయి ప్రో
వన్ గ్రొమ్ముక్కెదన్ సద్గురూ!

ఉపోద్ఘాతము

భారతదేశ మనఁగా బ్రహ్మజ్ఞానమున కగ్రస్థానము నిచ్చిన దేశము. మానవుఁడుగా జన్మించిన ప్రతివ్యక్తియు జన్మార్థరహస్యము నెఱిఁగి, బ్రహ్మవేత్తయై శరీరత్యాగము చేయవలయు ననుదివ్యాదర్శము భారతవర్షీయ సర్వవిజ్ఞాన సారాంశము. ఈవిషయమునే, వేదములు,దర్శనములు, సూత్రములు, భాష్యములు భిన్నసిద్ధాంతములలో దేశ కాల పాత్రోచితగాఁ బ్రదర్శించియున్నవి.

వేద వేదాంగములు పలికిన మహావాక్యములు మానవజాతికి సార్వకాలిక ప్రమాణములై యున్నవి. అవి సత్యములే యని తెలిసికొనుటకుఁ బుస్తకజ్ఞానము కాక, అనుభవజ్ఞానమే సాధనము. అనుభవజ్ఞానము తపోత్యాగములచే లభించును. జీవయాత్రలో ధర్మసహితార్థకామము లనుభవించుచు, దయాదానాదికములచే స్వార్థమును కృశింపఁజేయుచుఁ గ్రమముగా నిష్కామకర్మములచే మానవుఁడు చిత్తశుద్ధి నార్జించి, సజ్జనయోగిజనసాంగత్యముచే వైరాగ్యమును, దైవభక్తిని గాంచి, నిరంతరాభ్యస్త తపోధ్యానాదులచే నీశ్వరసాక్షాత్కార భాగ్యమును, దానివలన బ్రహ్మజ్ఞానమును, బ్రహ్మత్వమును బొందుటకు యత్నింపవలెను.

భారతదేశమున ధీరశబ్దమున కర్హులగువారు శత్రుంజయులుకారు, మృత్యుంజయులు; చక్రవర్తులుగారు యోగిచక్ర

వర్తులు; ధనికులుగారు వైరాగ్యధనులు, తపోధనులును; రాజకీయవేత్తలుగారు, బ్రహ్మవేత్తలు.

పెక్కుశతాబ్దముల పర్యంతము భారతవర్షము పరాధీన జాతియై, స్వతంత్రప్రజ్ఞను, దానితోఁబాటు స్వధర్మసంరక్షణ సామర్థ్యమును గోల్పోయినది. ఆంగ్లేయపరిపాలనతో నొక నూత్ననాగరికత మహామారుతమువలె వచ్చి, భారతీయ విజ్ఞాన మహావృక్షము నల్లూతలూగించినది. ఈభిన్నభావ సంవర్కములచే భారతజాతి మానసము మోహగ్రస్తమై, సంశయ క్షుభితమై కర్తవ్యశూన్యతం గాంచినది.

కాని భారతీయ తత్త్వమహావృక్షరాజ మూలములు పాతాళము వఱకు వ్యాపించిన వగుటచే, నది చావులేక నిలుచుటయే గాక, సావకాశము లభించినప్పుడెల్లఁ జిగిర్చి, క్రొత్త కొమ్మలఁ బెట్టుచునే యున్నది. పరమార్థమునకుఁ బ్రాధాన్య మిచ్చి జీవించుజాతికిఁ బ్రకృతి సహజమగు నికృష్టదశ యొకవేళ సంభవించినను, నది తొలఁగిపోవుటయుఁ దిరిగి స్వకీయౌన్నత్యము చేకూరుటయు నిశ్చయము. ఒక్క అల్పజీవితములో సర్వతోముఖ సంపూర్ణమగు భారతీయ తత్త్వమున కనుభవసిద్ధి గాంచిన శ్రీ రామకృష్ణ పరమహంస పావనవైరాగ్యాగ్నిజ్వాల ముప్పదిమైదుకోట్ల భారతీయుల పాపపంకమును క్షాళనమొనర్చి వేసెను. ఆమహాపుణ్యమూర్తి జన్మముతో భారతజాతి పునరుజ్జీవన మారంభమై, గాంధిమహాత్ముని సత్యాహింసాయుధ ప్రయోగములచే నపూర్వచైతన్య వైభవమును గాంచినది.

వర్తులు; ధనికులుగారు వైరాగ్యధనులు, తపోధనులును; రాజకీయవేత్తలుగారు, బ్రహ్మవేత్తలు.

పెక్కు శతాబ్దముల పర్యంతము భారతవర్షము పరాధీన జాతియై, స్వతంత్రప్రజ్ఞను, దానితోఁబాటు స్వధర్మసంరక్షణ సామర్థ్యమును గోల్పోయినది. ఆంగ్లేయపరిపాలనతో నొక నూత్ననాగరికత మహామారుతమువలె వచ్చి, భారతీయ విజ్ఞాన మహావృక్షము నల్లాతలూగించినది. ఈభిన్నభావ సంవర్షముల చే భారతజాతి మానసము మోహాగ్రస్తమై, సంశయ క్షుభితమై కర్తవ్యశూన్యతం గాంచినది.

కాని భారతీయ తత్త్వమహావృక్షరాజ మూలములు పాతాళము వఱకు వ్యాపించిన వగుటచే, నది చావులేక నిలుచుటయే గాక, సావకాశము లభించినప్పుడెల్లఁ జిగిర్చి, క్రొత్త కొమ్మలఁ బెట్టుచునే యున్నది. పరమార్థమునకుఁ బ్రాధాన్యమిచ్చి జీవించుజాతికిఁ బ్రకృతి సహజమగు నికృష్టదశ యొకవేళ సంభవించినను, నది తొలఁగిపోవుటయుఁ దిరిగి స్వకీయౌన్నత్యము చేకూరుటయు నిశ్చయము. ఒక్క అల్పజీవితములో సర్వతోముఖ సంపూర్ణమగు భారతీయ తత్త్వమున కనుభవసిద్ధి గాంచిన శ్రీ రామకృష్ణ పరమహంస పావనవైరాగ్యాగ్నిజ్వాల ముప్పదియైదుకోట్ల భారతీయుల పాపపంకమును త్రాళిని మొనర్చి వేసెను. ఆమహాపుణ్యమూర్తి జన్మముతో భారతజాతి పునరుజ్జీవన మారంభమై, గాంధిమహాత్ముని సత్యాహింసాయుధ ప్రయోగములచే నపూర్వచైతన్య వైభవమును గాంచినది.

పావనులఁ జేయు నుపన్యాసగర్జనములు, మిక్కిలి అల్పమైన విలువగలవి. ఆత్మ శక్తి, లోకములోని సర్వదోషములను భస్మమొనర్చి, పరమ సుఖ శాంతులను నిలుపఁగలదని, మనవ వలసి యున్నది. ఇహపరములు రెండును సమ్యక్సంబంధము గలిగి, నిర్దుష్టఫలితముల నిచ్చుటకు సాధనమాత్మ శక్త్యారాధనమే యని, నాగరిక ప్రపంచమంతటిచే నేకగ్రీవముగా నంగీకరింపఁ జేయుటయు, నాచరింపఁ జేయుటయు, గర్భమందు బ్రహ్మర్షి సంప్రదాయమును గలిగి జన్మించిన భారతీయుల మహత్తర కర్తవ్యమై యున్నది. పరమేశ్వరుఁడిట్టి కర్తవ్యజ్ఞానమును భారతీయులలో నినుమడింపఁ జేయుఁగాక.

ఈగ్రంథరచనమున నాకనేక విధముల నత్యంతప్రోత్సాహమిచ్చి యాదరించిన పెద్దలందరకు నేనెల్లప్పుడును కృతజ్ఞుఁడను. దీనినొక ప్రత్యేకాభిమానముతో నెట్టిలోపములును లేకుండ మనోహరముగా ముద్రించి, తమ యౌదార్యమును జూపిన శ్రీ పట్టమట్ట శేషగిరిరావు పంతులుగారికి నా కృతజ్ఞతాభివందనములను దెలుపు చున్నాను.

ఇట్లు,
గ్రంథకర్త.

ఓం

భారతీయ తత్త్వశాస్త్రము

అష్టమాధ్యాయము

శంకరాద్వైత వేదాంతము

౨౧ - అనుభవజ్ఞానము.

మన మసత్యమనుటవలనఁ గలిగిన ఫలితము లన్యోన్య విరుద్ధములు నసమంజసములు నయినప్పుడొక విషయము నిజమనియు, నొక భావము సత్యమనియు, స్థాపితమగును. లోపభూయిష్ఠమగు మన బుద్ధికిదియే పరమ ప్రమాణముగాఁ గన్పట్టుచున్నది. తార్కికముగా నాత్మాస్తిత్వమున కింతకంటె శ్రేష్ఠతరమైన ప్రమాణములేదు. ఆత్మ నిజమా కాదా యని యడుగుట వ్యర్థసంప్రశ్నమే యగును; ఏలన సర్వజీవిత విజ్ఞానానుభవము, హేతుక్రమాన్వితముగా నిర్వచింపఁ బడకున్నను, నాత్మయే సత్యమనునదే నిత్యసాక్ష్యమై ప్రకాశించుచున్నది కాని మనఃపరికల్పితోపకరణములచేఁ బరమార్థమును గ్రహింపఁ జేయు యత్నము పరస్పర విరుద్ధభావారణ్యమునకుఁ దోడ్కొని

పోవును. ఇట్టి విషాదపర్యవసానమును నిరోధింపఁ గాంక్షించు యెడల మనస్సు తన్నుఁదానణఁచి వైచుటవలననే అవిద్యాపరోక్షము తొలఁగింపఁబడును. మన తర్కప్రమాణముల వలన మనకుఁ గలుగు నసంతృప్తి, మనకుఁ దెలిసిన దానికంటె మన మధికులమనియు, మన పరిమిత మనస్సీమావధులను దాటి సత్యసామ్రాజ్యమునఁ జేరఁగలమనియు, సూచించును. కాని, మన బుద్ధికది యెల్లప్పుడు దుర్గమమే; తనకతీతమైన దాని నెంతవరకు సాధ్యమైన నంతవరకుఁ దెలిసికొందమని బుద్ధి యత్నించును గాని, దాని యత్నమెన్నటికిని ఫలించునది కాదు. బుద్ధి కేయవధులు దాటరానివై, యనివార్యములని తోఁచునో యవియే, మనలోఁ దార్కికశక్తి కంటె నతీతమగు నాధార మేదో యున్నదని స్ఫురింపఁజేయును. మన విజ్ఞానము సత్యము నేకమునై, మానవుఁడు తన పృథగ్వ్యక్తిత్వమును ద్రోసిపుచ్చి, పరమాత్మతో నేకత్వమును గాంచినచో. విజ్ఞానముయొక్క పరమావధి సిద్ధించును గాని, యది విజ్ఞానమనఁబడదు. అనుభవసిద్ధిలో విజ్ఞానము హరించును. జ్ఞానము జ్ఞేయముతో నేకమని తెలిసినపుడు జ్ఞానము సిద్ధజ్ఞానమై, ఆత్మయే నిత్యజ్ఞానస్వరూపమని విశదమగును.౧, ఇట్టి పరిపూర్ణజ్ఞానమే పరమార్థ జ్ఞానమును. వ్యావహారికార్థ ప్రయోగములచే 'జ్ఞాన' శబ్దమున కభిచారము కల్గి

(౧) "పరమార్థమును గ్రహించుటనఁగా గ్రహించు మనతోనది కలిసి యేకమగుటయే." (జెంటైల్; థియరీఆఫ్ మైండ్ ఏజ్ ప్యూర్ ఆక్టు.పు.౧౦.)

వది.౨ అనుభవజ్ఞానము మనమాట దీనికంటె నెక్కువ సత్యపదార్థ సూచకము కాఁగలదు.

శంకరుఁ డంతర్దృష్టి లేక యనుభవదృష్టి కలదని చెప్పెను.[౩] ఇందు విషయీ విషయభేదములంతరించి, పారమార్థిక సత్యమనుభవసిద్ధమగును.౪ వాఙ్మనసాతీతమైన యిట్టి నిరతిశయానుభవము మనజీవితమునంతను మార్చి, దైవసాక్షాత్కారసిద్ధి నొసఁగును. మానవుఁడు తనబుద్ధితోఁ గూడి పరిచ్ఛిన్న సాధుల నతిక్రమించినపు డిట్టియనుభవము ప్రాప్తించును. ఇట్టి యనుభవము రసెల్ మాటలలో, "నిజమగు నానందమునొసఁగి, మనుష్యత్వమున కతీతమగు స్థితిలభించినదను మహోత్సాహము నిచ్చును!"౫ చిత్తశుద్ధితోఁ గూడిన ధ్యానకాలమందును, సౌందర్యానుభవమునందు నట్టిదివ్యానుభవచ్ఛాయలు మనకు గోచరించును ౧. ఆత్మయు సంతోషకరణము నొకటియని తెలిసి, యవిద్యనశించినపుడు సత్యము సాక్షాత్కరించును. దీనినే సమ్యగ్జ్ఞానమనియు౨ సమ్యగ్దర్శనమనియుఁ[౩] జెప్పుదురు. అట్టి యనుభ

(౨) మాధవుఁడిట్లు చెప్పెను; "అనిష్టానము కాదు; ఏలన నిషిద్ధమైన విషయములేదు." "జ్ఞేయాభావే జ్ఞానసాధ్యత్వభావాత్".

(౩) మా.శం.భా. ౧,౧,౨; ౨,౧,౪: ౩,౩,౩౨; ౩,౪,౧౫.

(౪) మా. ఆత్మబోధ. పు. ౪౧.

(౫) ఫిలసాఫికల్ ఎస్సేస్, పు. 23.

(౧) ప్లాటినస్ చెప్పినాఁడు; "అదియిట్టియైక్యభావనగా భూలోకవాసు లగు ప్రియులు పరస్పరముగలిసిపోఁగోరునది దానిభావము". (ఎన్నియడ్స్. ౬, ౭, ౩౪.); పోల్చు. బృ.ఉ. ౬,౩,౨౧.

(౨) శం॥ భా॥ ౧,౨,౭; (౩) శం॥ భా॥ ౧,౩,౧౩;

వమున కవసరమగు చిత్తశుద్ధిని సంసిద్ధతను సమ్యగ్జ్ఞానము కోరు
నదికాఁగా, సమ్యగ్దర్శనమనఁగా సద్వస్తుసాక్షాత్కారము; ఇందు
పరమార్థము ప్రత్యక్షముగా నీక్షణధ్యాన విషయమగును.౪.
అయథార్థవిషయములపై ధ్యానమునిల్పుట కవకాశమున్నదికాని,
యనుభవసిద్ధి లభింపదని శంకరుఁడు చెప్పుటచే నాతఁడు చెప్పిన
యనుభవ మూహాకల్పిత వస్తుధ్యానముకాదు. యోగి యీశ్వ
రుని సంరాధనస్థితిలోఁ జూచును, సంరాధనమనఁగా నిశ్చలధ్యాన
మగ్నత.౫ ఇంద్రుఁడును, వామదేవుఁడును దేనివలన బ్రహ్మైకత్వ
మును సాధించిరో యట్టి 'ఆర్షజ్ఞాన''మును శంకరుఁ డంగీకరించి
నాఁడు.౬ అదిసత్యము నెట్టయెదుట దర్శించునట్టి దగుటచేఁ
బ్రత్యక్షస్వభావముఁగలదే.౭ కాని యీప్రత్యక్ష విషయము
దేశకాలగతమైనదికాదు. అనుభవజ్ఞానమనఁగా నేదో యొక
విషయమును దెలిసికొనుటకాదు; మనలోనిగూఢమై సర్వాధా

---

(౪) శం॥ భా॥ ౧,౩, ౧౩.

(౫) శం॥ భా॥ ౩,౨,౨౪; చూ. కఠోపనిషత్తు. ౪,౧. అట్టిధ్యానమున విషయీవిషయభేదముఁ గలదు కాదాయనునాక్షేపణకు శంకరుఁడిట్లు నుడివెను;" తేజస్సు, ఆకాశము, రవియునవి ప్రకాశించు విషయములనుబట్టి భిన్నములై తోఁచునుగాని వానియేకత్వమెన్నఁడు చెడదు. అదేరీతిగా, నుపాధిభేదము వలన నాత్మభిన్నత్వము చూపట్టునుగాని యాత్మయేకమగుట సహజము, మూల భూతమునగు సత్యము." (శం॥ భా॥ ౩,౨,౨౫.)

(౬) ఇదిరత్నప్రభలో నిట్లువివరింపఁబడెను: "పూర్వజన్మములలో శ్రవణ మననాదులవలన, సత్యసాక్షాత్కార మప్రయత్నమై సిద్ధించును." (జన్మాంతరకృత శ్రవణావినా అస్మిన్ జన్మని స్వతస్సిద్ధమ్ దర్శనమార్షమ్.")

(౭) శం॥ భా॥ ౧,౪,౧౪. (౧,౧,౩౦); చూ॥ శం॥ భా॥ తై॥ ఉ॥ ౧,౧౦.

రమై, సర్వజీవజీవమైయున్న సర్వశక్తినాత్మస్వరూపముగా దర్శించుటయే. న్యాయదర్శనము చెప్పునర్థములో బాహ్యజగత్తు నెఱుంగుటకుఁ బ్రత్యక్షానుభవ మొక్కటే సాధనము; కాని యిచట ననుభవసిద్ధి యనఁగా నద్వైతస్వరూపము యొక్క అత్యంతనిగూఢమగు నంతర్దర్శనము; అతీంద్రియ ప్రపంచమునుగూర్చి మనకుఁ దెలిసినదియు, మనము విశ్వసించునది యంతయు దీనిపై నాధారపడి యున్నది. అనుభవజ్ఞానవిషయ మేవ్యక్తిగతభావముగాని, జ్ఞాతయొక్క బుద్ధి పరికల్పిత స్వరూపముగాని కాదు. అది యొక యథార్థమగు విషయము(1). దానిని మన మెఱుఁగుటయు నెఱుఁగకుండుటయు దానికెట్టి వికారహేతువునుగాదు. దేశకాలానుగతములై నిత్యపరిణామవాహినిలోఁ బరిభ్రమించుచున్న వస్తుజాలమున(2). కతీతమైన వస్తుస్వరూపమది. సత్యసాక్షాత్కారసిద్ధిగల జీవి దృష్టికి వివిధదర్శనములు చూపు తార్కికవాదనైపుణ్యము లర్థహీనములు. "దేహధారియయ్యుఁ దనకు బ్రహ్మజ్ఞానసిద్ధి చేకూరినదని హృద్గతానుభవము నిశ్చయించుచుండ నెవ్వఁడు గాదనఁగలఁడు?"(3). శ్రద్ధాభక్తులన్నియు, ధ్యానసాధనలన్నియు నిట్టి యనుభవసిద్ధి సంపాదనార్థమై మనకుఁ గలుగఁ

---

(1) అనుభవావసానత్వాత్ భూతవస్తువిషయత్వాచ్చ (శం. భా. 1, 1, 2)

(2) పోల్చు: ప్లేటో తత్త్వము; విశేషము, దేశకాలాతీతమైనట్టియు, "వర్ణరూపస్పర్శారహితమైనట్టియు నాత్మాధిపతి యగు ప్రజ్ఞకే గోచరమగు నట్టియు సత్యజగత్తును గోచరింపఁజేయును" అను సామాన్యమును ప్లేటో చెప్పఁగా శంకరుఁ డేకత్వమును జెప్పెను.

(3) కథం హ్యేకస్య స్వహృదయప్రత్యయం బ్రహ్మవేదనం దేహధారణం చాపరేణ ప్రతిక్షేప్తుం శక్యేత? (4, 1, 15. శం॥ భా॥)

జేయుటకొఱకే యుద్దేశింపఁబడియున్నవి౪. పూర్ణజిజ్ఞాసగల వాసికే నిజమగు సర్వజ్ఞతగలిగి యాత్మసాక్షాత్కారము లభించును. అది ప్రయత్నశూన్యముగా నాకసమునుండి వర్షించునది కాదు. అది మానవునియొక్క స్వచ్ఛవివేకము ప్రఫుల్ల పుష్పరాజమై ప్రకాశించుటే. అది మానవుని ప్రజ్ఞకు సంతృప్తినొసఁగఁజాలని స్వప్నదృశ్యము వంటిదికాదు. ఏదినిజమో యది. గ్రహింపఁగల సర్వజనబుద్ధులకు నిజమేయగును. సూర్యుఁడు శాస్త్రము వ్యక్తిగతములు కానటులే, సత్యమునుగాదు. సత్యమునకు విశ్వజనీనత నైసర్గికలక్షణము; అది యేవ్యక్తిపైఁగాని, తుద కీశ్వరునిపైఁగాని యాధారపడదు. సత్యసాక్షాత్కారవిభానము వ్యక్తిగతము, విశిష్టమును గావచ్చును గాని సత్యము మాత్ర మట్టిదిగాదు. సత్య మొకచోట నొకకాలమునను సత్యముకాక, సర్వకాల సర్వదేశములకును సత్యమేయగును.

తార్కికపద్ధతివలనఁ గాక వస్తువుల స్వస్వరూపమును గూర్చిన జ్ఞాన మొకవిధమగు బుద్ధివిలోకనరూపమైన చైతన్యవృత్తివలన లభించునని క్యాంటుపలికినాఁడు. అట్టి బుద్ధివిలోకనము వలననే యాత్మజ్ఞానము లభించునని ఫిక్టెపలికినాఁడు; ఇదియే యాతని తత్త్వములో జ్ఞానమునకంతకు మూలాధారము. విషయీ విషయైక్యభావరూపమగు పూర్ణచైతన్యమును సూచించుటకిట్టి పదములనే షెల్లింగువాడినాఁడు. కాని శంకరు

(౪) శం॥భా॥ ౨,౧,౬. అనుభవావసానమ్ బ్రహ్మవిజ్ఞానమ్. అనుభవారూఢమేవచ విద్యాఫలమ్॥ (౩,౪,౧౫.) జ్ఞానఫల మనుభవసిద్ధము.(శం గీ భా ౨,౨౧; బృ. ఆ. ఉ. ౪,౪,౧౯.)

ననుసరించి, యాతని యనుభవజ్ఞానవిషయము, క్యాంటు చెప్పిన మూలవస్తునానాత్వముగాని, ఫిక్టెచెప్పిన యాత్మభావముగాని, షెల్లింగు నిర్వచించిన నిష్క్రియత్వముగాని కాదు; శంకరు ననుభవవిషయము విశ్వైకచైతన్యమగు నాత్మపదార్థము. ప్లాటినస్ వలెనే, శంకరునికిఁ బరమార్థము విషయముగా నెన్నఁడు గోచరించదు; జ్ఞానాతీతమైన సాక్షాత్కారమందే యది సిద్ధించఁగలదు. ౧. అట్టియనుభవజ్ఞాన, మే యితర జ్ఞానముచేత, నుపహతముకానందున నదియే పరమసత్యము.౨. ఒకవిషయాస్తిత్వము, దానినిగూర్చిన మన భావమును వేరు చేయఁబడని నిర్వికల్పక వేదనారూప మనుభవజ్ఞానమని పొరపడరాదు. అనుభవజ్ఞానమునకుఁ బశుదృష్టికంటె వివేకవిలసితమైన యంతర్దృష్టితోడనే విశేషసామ్యముగలదు. అది మననాత్మకమైన సవికల్పకజ్ఞానముకంటె నుత్కృష్టమైన ప్రత్యక్షజ్ఞానము. మన బాహ్యజ్ఞానదృక్పథముననుసరించి, పరమార్థము సంశయాస్పదమైనదే; దైవమునుగూర్చియు, మోక్షమునుగూర్చియు, జన్మరాహిత్యమును గూర్చియు మనభావము లత్యంతనిగూఢములైన మహదాశయములకు గుర్తులు, నామ

---

(౧) ఎన్నీడ్సు. ౬,౯,౪.

(౨) బాధకజ్ఞానాంతరా భావాచ్చ. (శం॥భా॥ ౨,౧,౧౪) శతశ్లోకియందిట్లు చెప్పఁబడెను: "బ్రహ్మజ్ఞానము శ్రుతి రెండువిధములుగాఁ జెప్పుచున్నది; ఒకటి స్వానుభూతి; రెండవది ఉపపత్తి; మొదటిది దేహాను బంధమువలనఁ గలుగును; రెండవది సర్వాత్మకత్వభావమువలనఁ గలుగును. "నేను బ్రహ్మ" నను ననుభవము మొదటఁ గలిగి, తరువాత, "అంతయు బ్రహ్మమే" యను ననుభవము సిద్ధించును.

ములను మాత్రమే; వానినిసాధించుటకు మన మెంత ప్రయ
త్నము చేసినను, మనము మన మనఃపరికల్పితములైన వైరుధ్య
ముల నతిక్రమించినప్పుడుగాని కృతార్థులము కాఁజాలము.
అనుభవాధ్యాసలు, పరమార్థమునకును మనపరిచ్ఛిన్న
మానసమునకు మధ్యమందుఁగలయొక ఛిద్రమును సూచించును.

సర్వజనులకీ యనుభవసిద్ధి తెరచినద్వారమే యైయున్నను
గొలఁదిమందియె యందుఁ బ్రవేశింపఁగలరని శంకరుఁడంగీక
రించినాఁడు. ౧. కాని ముఖ్యవిషయ మేమనగా నందఱకు దాని
కొఱకై యత్నించుట కధికారమున్నది. పరమార్థము నిజమైనిత్య
మై సాధింపఁ గృతనిశ్చయులైనవారికెట్టయెదుట నున్నది. ఏకొలఁది
మంది జీవులకో స్వప్నతుల్యావస్థలలో జ్యోతిర్మయరూపమునఁ
గాని, యంతర్వాణీ ప్రసంగములద్వారమునఁగాని యిట్టి
యనుభవసిద్ధి లభించునను వాదమునకు శంకరుఁడు విముఖుఁడు.
కొందరకుమాత్రమే దర్శనమిచ్చి, యితరుల కవకాశము లేకుండఁ
జేయు దైవము నిజముగా నూహాకల్పితుఁడే. పరమార్థానుభవ
సిద్ధి, నిజముగాఁ గొలఁదిమందికే సాధ్యము; కాని దానిఁ

(౧) పోల్చు: డీన్ ఇంజ్. "సంపూర్ణజ్ఞానమనఁగా సంపూర్ణమగు
జ్ఞాతృజ్ఞేయైకత్వమే; ఏలనఁదుదకు మన మెఱుఁగునది మనసంగతియే. అందుచే
దైవజ్ఞానపద్ధతియొట్టిదనఁగా, ప్లాటినస్ చెప్పినరీతిగా నందరకునున్నను గొలఁది
మంది మాత్రమే యుపయోగించు నొకవిధమగు నంతశ్శక్తిననగా, కేంబ్రిడ్జి
ప్లేటోవాదుల మాటలలో మానవు నంతరాత్మలో నిహితమైయున్న దైవదర్శన
బీజము నావిష్కరించి బహిర్ముఖ వికాసమునొందించుటే." (వ్యాసములు
రెండవసీరీస్, పు. ౧౮.)

జేరుట కందర కధికారమున్నది; తర్కప్రజ్ఞ మానవజాతిలో నింక నధికసంఖ్యాకుల కందుబాటులోనిదైయున్నది. అందరలోఁ గొన్నిశక్తు లధికముగా వికసించినను, గొన్నిశక్తులు కొందరలో నిద్రాణములైయున్నవి. ప్రస్తుత యుగపరిణామదశలో, ననుభవ జ్ఞానము వ్యక్తిగతమైయున్నది; అది హేతుబుద్ధి ప్రవృత్తికను గుణమై గోచరించినప్పుడే యథార్థమని విశ్వసింపఁబడును.

౨౨ - అనుభవ, తర్క, శ్రుతిజ్ఞానములు.

అనుభవజ్ఞానమున కత్యంతనిశ్చయ ప్రామాణ్యమున్నను, భావనాదృష్టిలో దాని కత్యల్పమగు స్పష్టతయే కలదు. అందుచే తర్కనిర్ణయము లవసరములైనవి; కాని వీనికి సహజలోపము గలదు; అందుచే నవి నిత్యసంస్కారమును గోరును. పూర్తిగాఁ జెప్పుట కవకాశము లేని విషయములను శ్రుతి చెప్పయత్నించును. బ్రహ్మవేత్తలు తర్కమునకు భాషకు నతీతములగు విష యములను బలుకుదురు. అనుభవజ్ఞానము లేనివారు, పరమార్థ సమస్యాపరిష్కారమున నఖండకృషి చేసిన లోకాతీతపురుషుల మహత్తరానుభవ క్రోడీకరణ రూపములైన వేదవాక్యములను విశ్వసించి ప్రవర్తింపవలసి యున్నది. సామాన్య మానవునకా పరమచైతన్య సత్యస్వరూప మనుభవైకవేద్యమే కాని, ప్రత్య క్షానుమానాది మానవ కల్పితప్రమాణముల వలన నిశ్చయము కాఁజాలదు. ఈప్రమాణములు పరమార్థమును సూచించునే కాని చూపఁజాలవు. సత్యము విజిజ్ఞాసితవ్యమని(౧). శంకరుఁ డంగీకరించి,పరపక్షసిద్ధాంతఖండనమున కవిరోధనియతి నుపయో

(౧) సత్యమ్ విజిజ్ఞాసితవ్యమ్. (శం॥భా॥౧, ౨,౮.)

గించును. ముఖ్యముగా బౌద్ధాది తాత్త్వికభావములకు శంక రుని యాక్షేపణమునకుఁ బ్రిధానకారణము తర్కపద్ధతి వలనఁ బరమార్థనిర్ణయము చేయుట వ్యర్థమని నిరూపించుటకే. శ్రుతి ప్రమాణ మింద్రియజ్ఞానమునకును, హేతునిర్ణయములకు నతీత మైనదని యాతఁడు నిశ్చయించెను; కాని ప్రత్యక్షానుమాన ప్రవర్తకరంగమున శ్రుతిప్రమాణము నిష్ప్రయోజనము. నిప్పు చల్లగానుండునని కోటిగ్రంథములైనను నిరూపింపఁజాలవు.౧. సామాన్యమానవ ప్రమాణముల కలభ్యమగు జ్ఞానము నుపదే శించుటే శ్రుతులకు లక్ష్యము.౨.

వేదముల యుద్దేశ్యమాత్మైకత్వము నుపదేశించుటే.3. అవిద్యావిముక్తికి వేదాంతజిజ్ఞాస కారణము గాదని శంకరుఁడు చెప్పినాఁడు; ఏలన జిజ్ఞాసయు జ్ఞానము నంతయు, విషయా విషయ కల్పితద్వైతరూపము గావున, బ్రహ్మానుభవసిద్ధికా టంకము. కాని యిది అవిద్యానివృత్తికే కాని, జ్ఞానప్రాప్తికి నిరు పయోగము.౪. రజ్జుజ్ఞానము కలిగినంతనే సర్పభ్రాంతి నశించు

(౧) జ్ఞానంతు ప్రమాణజన్యమ్ యథాభూతవిషయంచ, నతన్నియోగ శతేనాపి కారయితుమ్ శక్యతే, నచప్రతిషేధనశతేనాపి వారయితుమ్ శక్యతే. (శం భా. 3,౨,౨౧; శం॥గీ॥భా॥ ౧౮,౬౬.)

(౨) ప్రత్యక్షాది ప్రమాణానుపలబ్ధేహి విషయే శ్రుతిప్రామాణ్యమ్ నప్రత్యక్షాదివిషయే (శం॥గీ॥భా॥ ౧౮,౬౬.) అజ్ఞాతజ్ఞాపనంహిశాస్త్రమ్.

(3) ఆత్మైకత్వ విద్యాప్రతిపత్తయే సర్వేవేదాంతా. ఆరభ్యంతే శం॥ భా॥ ఉపోద్ఘాతము

(౪) అవిద్యాకల్పిత భేదనివృత్తి. (శం॥భా॥ ౧,౧,౪.) చూ॥శం॥గీ॥ భా॥ ౨,౧౮. పోల్చు: ప్లాటినస్: "ఈశ్వరుని వాక్కుచేఁగాని, లిఖితోపదేశ

రీతిగా, నవిద్యానివృత్తి యనఁగా సత్యదర్శనమే;(౫). వేరొక నూతన సాధనకాని, జ్ఞానకార్యముకాని సత్యసందర్శనమున కవసరములేదు (౬). "ద్వైత నాశనానంతరము జ్ఞానప్రాప్తి కొక క్షణకాలమైన నంతరముండదు; ఉండు నెడల ననవస్థాదోషము కలిగి, ద్వైతమెన్నటికిని నశించదు. అందుచే నవిద్యానిర్మూలనము, జ్ఞానప్రాప్తియు సమకాలికములే."(౧). అజ్ఞానము తొలఁగినంతనే, నిజము ప్రత్యక్షమగును (౨). అవిద్యనుండి విద్యాప్రాప్తి యెట్లు సంభవించునను ప్రశ్నకు దోషము పోయినంతనే స్వప్రకాశశీలముగల సత్యము ప్రకాశించున దగుటచే నీప్రశ్న సముచితమైనది కాదు -- దైవానుగ్రహము వలననే జరుగుననుటకంటె శ్రేష్ఠతరమైన సమాధానములేదు.(౩). చిత్తశుద్ధిగల వాఁడంధుఁడనినచో వానికి దైవానుగ్రహవశమున దృష్టిలాభము సిద్ధించినట్లే జ్ఞానసిద్ధి కలుగును.

ముచేఁగాని చెప్పుటకు వీలులేదు; కాని మన మాటలు, లిఖితోపదేశములును, మార్గము తెలియనివారికిఁ బోవలయు త్రోవచూపునట్లు, మన యాత్మ బుద్ధివీక్షణమునుండి తదతీతమగు నంతర్వీక్షణమునకుఁ బోనలెవని సూచించుట కుపయోగించును; కాని యనుభవదృష్టి స్వయంకృషి వలననే సిద్ధించును." (ఎన్నీడ్సు ౬,౯,౪; కెయిర్డు; గ్రీక్ థియాలజీ, వాల్యుము ౨,పు,౨౩౭.

(౫) శం॥భా॥మాం॥ఉ॥ ౨.౭.

(౬) శం॥భా॥మాం॥ఉ॥ ౨,౭.

(౧) శం॥భా॥ మాం॥ఉ॥ ౨,౭.

(౨) ఆత్మైవ అజ్ఞానహానిః

(౩) శం॥భా॥ ౨,౩,౪౧; చూ॥ కఠోపనిషత్తు ౨,౨౨. ఈభావమును మనసునందుంచుకొనియే డ్యూసేన్ శంకరునికి మతపక్షపాతమున్నదని యూహించెను. చూ॥ డ్యూసేన్సుసిస్టమ్ఆఫ్ వేదాంత, పు॥ ౧౬, ౧౭.

శ్రుతి నంగీకరించుట యనఁగా, మహర్షులయొక్కయు సిద్ధపురుషులయొక్కయు సాక్ష్యము నంగీకరించుటే: శ్రుతిని విడిచిపెట్టుట మానవజాతియొక్క, అత్యంతరసవంతమైన యనుభవమును విడిచిపెట్టుటే. భౌతికశాస్త్రవిషయములో నాయా రంగములలో నత్యంత సుప్రసిద్ధులగు పరిశోధకులు ప్రకటించిన సత్యాంశములను మనమంగీకరింతుము; గానవిద్యలో, విఖ్యాత సంగీతకర్తల రచనల నాలకించి, సంగీతసౌందర్యము నెట్లుపాసించవలెనో తెలిసికొనయత్నింతుము. ఆధ్యాత్మికసత్యాంశములవిషయములో, భక్తివిశ్వాసములచే మహత్తరతాత్త్వికైశ్వర్యధుర్యులయినట్టియు నమేయాధ్యాత్మిక ప్రజ్ఞాప్రవీణులయినట్టియు మహానీయు లుపదేశించిన పలుకుల నతిగౌరవపురస్సరముగా మనమాలకింపవలెను. ఉత్తముల భావములనధముల భావములతోఁ బోల్చి ప్రయోజనము లేదు. "పావనసంప్రదాయముచేఁ దెలియునగు విషయములో మనయాలోచనల నుదాహరించినచోఁ బ్రయోజనము లేదు; ఏలన సంప్రదాయసిద్ధమగు జ్ఞానాధారము లేని మనభావము లూహాజన్యములేయగుటచే యుక్తములు కాఁజాలవు. ఊహాకల్పనములు విశృంఖలములు."౪ మన విజ్ఞానముపై మనమాధారపడినచోఁ బ్రపంచమును, మనయస్తిత్వమును, భవిష్యత్తునుగూడ సంశయించి, తుదకు మనము

---

(౪) శం॥భా॥ ౨,౧,౧౧. అందువలననే సుప్రసిద్ధతత్త్వజ్ఞులగు కపిలకణాదుల భావము లన్యోన్యవిరుద్ధములైయున్నవి. పోల్చు; కుమారిలుఁడుఁ; తార్కికు లత్యంతశ్రద్ధతో నిశ్చయించిన భావములను వారికంటె నెక్కువ యుక్తిగలవారు ఖండింతురు.

సంశయముతో నంతమొందవలయును. కాని, మనకుఁజుట్టునున్న లోకమును గ్రహించుటో, లేకున్న నందునశించుటో తప్పని దగుటచే, మనజీవశక్తి మనయాత్రను విశ్వాసమునకే నడపును. తర్కము నెట్టివేయుట కసాధ్యములైన కొన్నియాత్మజ్ఞాన సంస్కారములు మనలో నిమిడియున్నవి. అభావము నాశ్రయించి యే యొకఁడును బ్రతుకలేఁడు. ఒకనియతమైన తత్త్వశాస్త్రమును గల్పించుట నిరర్థకమనువిషయమును నిరూపించుటకే, శంకరుని తత్త్వముద్దేశింపఁబడినది. శంకరుననుసరించి, కేవల తర్కప్రజ్ఞ సందేహముతో నంతమొందును ప్రపంచము సహేతుకము, ధర్మసమ్మితమునని మనవిశ్వాసము. అందలి ముఖ్యవివరముల నెఱుఁగకయే ప్రపంచమొకపూర్ణతగలదని నమ్మెదము. ప్రత్యక్షముగా గోచరించుచున్న యపక్రమాంతర్గతమై నిత్యక్రమమెట్లున్నదో తెలిసికొనకుండ, నట్టిదున్నదని భావింతుము. ఈశ్వరాస్తిత్వము నిజమని నమ్ముటవలన జీవితములు మనకుసారవంతములై, స్థిరసంరక్షితములగుచున్నవి.(1) మఱియు సత్యము,(2) నిత్యసమానము,(3) నని రాకృతము,(4) విశ్వ

---

(1) "ప్రత్యక్షమువలనఁగాని, యనుమానమువలనఁగాని, మానవులు తమకింకొక జన్మముతోఁగల సంబంధమునుగాని, మరణానంతరాత్మాస్తిత్వమునుగూర్చికాని తెలిసికొనలేరు. అందుచే శ్రుతిచెప్పు సత్యములవసరములై యున్నవి." (శం॥ భా॥ బృ॥ఆ॥ఉ॥ ఉపోద్ఘాతము.)

(2) సమ్యగ్జ్ఞానము.

(3) ఏకరూపమ్॥

(4) పురుషాణామ్ విప్రతిపత్తి రనుపపన్నా॥

జనీనము కావలెను. కాని మనయాలోచనములకట్టిలక్షణములు లేవు, కాని జ్ఞాననిలయముగా వేదము శాశ్వతమైనది; దాని విషయము స్థిరమైనది; దానినుండి లభించు పూర్ణజ్ఞానము భూతభవిష్యద్వర్తమానములలో నెట్టి భావముల వలన నుపహతము కాదు. కేవల హేతుచర్చ నిస్సారమైనది. హేతువాదము స్థాపించు నిర్ణయములది యంగీకరించు ప్రతిపాదనలపై నాధారపడి, భిన్నములగు చుండును. మతతత్త్వవిషయములలో శ్రుతి స్మృతులు ప్రకటించు ననుభవజ్ఞానముపై మతమునకు సంబంధించిన తత్త్వశాస్త్రయుక్తి యాధారపడవలెనని శంకరుని నిశ్చయము. తర్కమనఁగాఁ జరిత్రోపదేశ శిక్షితముకాని యుక్తి యని శంకరుని భావము. అట్టివ్యక్తిగత తర్కము సత్యమును స్థాపింపఁజాలదు; ఏలన విషయగ్రహణశక్తి యనంత వైవిధ్యము కలది.౧. మానవజాతిలో నత్యధిక సంఖ్యాకులకు సంతృప్తి నొసఁగిన సత్యాంశ సంకలితమైనదే శ్రుతి. శ్రుతి సంప్రదాయ సిద్ధములగు విశ్వాసములతోఁ గూడినది; అవి కేవల బుద్ధి పరికల్పితభావములు కాక, జీవచైతన్య తేజోరేఖలే. అట్టి ప్రత్యక్ష జీవశక్త్యనుభవములేని మనకు శ్రుత్యుక్తములగు ననుభవములు విశేష ప్రయోజనాన్వితములు.౨.

యుక్తిలేక తర్కము శ్రుత్యర్థనిర్ణయమున కవసరమని శంకరుఁడు నిశ్చయించెను. ఎప్పుడవకాశము లభించిన నప్పుడు శ్రుతివాక్యముల నాతఁడు హేతుప్రమాణములచే సమర్థించి

---

(౧) కస్యచిత్ క్వచిత్ పక్షపాతేసతి పురుషమతివైరూప్యేణ తత్త్వావ్యవస్థాన ప్రసంగాత్: (శం॥భా॥౨,౧,౧.)

(౨) శం॥భా॥౨,౧,౧౧; ౨,౩,౧; ౧,౧,౨.

చూపును౩. అనుభవజ్ఞానమునకు సహాయభూతముగా నాతఁడు తర్కవాదము నంగీకరించెను౪. ఆతని దృష్టిలోఁ దర్క మొక విచక్షణచేయు నాయుధము; అది నిరాధారములగు నిర్ణయములను ఖండించును; మఱియు నదియొక సృజనాత్మకమైననియతి; సదసద్విషయములనేర్చి, సత్యాంశములను వక్కాణించు నట్టిది౫. "విషయనిర్ణయ సామర్థ్యము లేనివారైనను, సముచిత కారణము లేనిదే, యొక విశిష్టమగు సంప్రదాయమున కనుబంధము పెట్టుకొనరు."౬.

అనుభవ మత్యంత నిగూఢమగు నాత్మానుభూతియగుట వలన వ్యంగ్యార్థములనిచ్చు భాషవలననే ప్రకటింప వీలగును; అట్టి ప్రకటనల సంపుటీకరణమే శ్రుతి. ఇట్టి యనుభవాధారము

---

(౩) చూ: శం॥భా॥గౌడపాదకారికా; ౩,౨౭; ౩,౧. పై గౌడపాద కారికకు వ్యాఖ్యవ్రాయుచు శంకరుఁ డిట్లుపలికినాఁడు: "అద్వైతము శ్రుతి ప్రమాణసిద్ధమైనా, తర్కస్థాపితము కాఁజాలదాయని ప్రశ్నింపఁబడెను; కాని యీ యధ్యాయములో నద్వైతమునెట్లు తర్కముచే స్థాపింపనగునో చూపఁబడినది" తర్కశబ్దప్రమాణ సంబంధమునుగూర్చి విపులమగు చర్చవలయుచో చూ: రెండువ్యాసములు 'సంస్కృతపరిశోధన' జూలై ౧౯౧౬; ఫిలసాఫికల్ రివ్యూ. ఏప్రిల్ ౧౯౧౪ వి. సుబ్రహ్మణ్యఅయ్యరు; మైసూరు విశ్వవిద్యాలయ పత్రిక. నవంబరు ౧౯౧౯ అద్వైతవేదాంతము క్రిటికల్ ఐడియాలిజమ్ యస్ సూర్యనారాయణన్.

(౩) శం॥భా॥౨,౧,౧.

(౪) శం॥భా॥౨,౧,౬; ౨,౧,౧౧.

(౫) శం॥భా॥౨,౧,౪,౩౭; ౨,౨,౪౧; ౨,౪,౧౨.

(౬) శం॥భా॥ ౨,౧,౧.

లేని శ్రుతివాక్య మర్థములేని శబ్దమువంటిదే౹. స్వతంత్రార్థము లేని యర్థవాదములు విధి వాక్యార్థవివరణమును జేయుట కుపయోగించును. అవి ప్రత్యక్షమునకంటె నాధిక్యముగలవికావు. సత్యస్వరూపమును వర్ణించు వాక్యములే ప్రమాణములు.౨. శ్రుతికూడ ననుభవమున కనుగుణమై యుండవలెనేగాని, వ్యతిరేకముకారాదు. వాచస్పతి చెప్పినాఁడు; "ఆగమసహస్రమైనను ఘటమునొక పటముగా మార్పఁజాలదు." 3. ఇదేవిధముగా మతవిషయచర్చలలో, శ్రుతివాక్యము లనుభవపోషకములై యుండవలెను. ఇంద్రియసిద్ధమో, ఇంద్రియాతీతమో, యేదైనను బ్రత్యక్ష ముత్తమసాక్ష్యము. కొన్నినియమములకులోనై, యది మన కనుభవసాధ్యమైనది. అనుభవమును బ్రకటించునదే యగుటవలననే శ్రుతికిఁ బ్రామాణ్యముసిద్ధించినది; అనుభవము స్వతఃప్రమాణయుక్తమగుటచే, నితరప్రమాణాధారములతో నిమిత్తములేకుండగనే, వేదములును స్వతఃప్రమాణయుక్తములైనవి. ౪. అందుచే మానవుఁడు తనలోనున్న శక్తి

---

(౧) కేవల శ్రుతి ప్రత్యక్ష సాక్ష్యమున కధికతరమైనదిగాదు; విశిష్టార్థభరితమైన శ్రుతియే ప్రమాణము. తాత్పర్యవతిశ్రుతిః ప్రత్యక్షాద్బలవతి, నశ్రుతిమాత్రమ్॥ (భామతి,

(౨) ఈభామతి భావమును వివరణకర్త ఖండించెను. కారణముస్వతంత్రార్థయుక్తమైనదానికిఁ బ్రామాణ్య మంగీకరించుట ప్రమాదకరము. శ్రుతినిర్దోషత్వ పరత్వలక్షణములచే నితరప్రమాణముల కన్నిటికి నతీతమైన సామర్థ్యముగలది.

(3) నహ్యాగమసహస్రమపి ఘటమ్ పటయితుమ్ ఈశతే॥(భామతి ఉపోద్ఘాతము) (౪) ప్రామాణ్యమ్ నిరపేక్షమ్॥

వికాసమువలన వేదములలోని సత్యములను స్వయముగా దర్శింపగలడు; కాని మానవుల కందరకు నట్టిశక్తిని వికసింప జేసికొనుటకు వలయు ధైర్యముకాని, తీరికగాని, యవకాశములుగాని లభింపవు గావున, శ్రుతిప్రామాణ్యమును విశ్వసించుటే సులభమగు నుపాయము.

౧౩ - పరవిద్య ; అపరవిద్య.

పరమసత్యమే పరవిద్య; ఇందలి విషయమాత్మైకత్వరూపమగు నేకైకసత్యము. తర్కసాధన సామగ్రిచేఁ బరమార్థమును వర్ణింపఁబూనినచో మనము తప్పనిసరిగాఁ గథలను సంజ్ఞాశబ్దముల నుపయోగింప వలసి వచ్చును. వేదములు మనకు సత్యమున కించుమించుగా సరిపోవు తార్కిక నిర్వచనము నిచ్చును. అపరవిద్య యనగాఁ బూర్తిగా నవిద్యగాదు; వ్యావహారిక దృక్పథము నుండి చూచిన సత్యస్వరూప మపరవిద్య.౧. దేశకాల నిమిత్త ధర్మబద్ధమైన ప్రపంచము సంపూర్ణముకాదు; మన మనఃపరిణతి కనుగుణమై యది గోచరించును. దానికి మనదృష్టి పరిచ్ఛిన్నతయే కారణము; ఈపరిచ్ఛిన్నతా పరిమాణము ననుసరించి, మనకు గోచరించు సత్యము భావమాత్రమై యుండును. పరైకత్వభావము, నపరనానాత్వభావము నొకే విధములగు సత్యములు కాఁజాలవు. అపరవిద్యచూపు నానాత్వము పరవిద్యాచ్యుతి వలననే సంభవించునని శంకరుఁడు నిర్ణయించినాఁడు.

---

(౧) పోల్చు: డ్యూసేన్; "నిశ్చయముగాఁ జూచినచో నీయపరవిద్య యనఁగా, నవిద్యాదృక్పథమునుండి చూచిన విద్యయే."

(డ్యూసేన్ వేదాంతతత్త్వము. పు. ౧౦౦)

అపరవిద్య మిథ్యకాని, మోసగించునది కాని కాదు. అది యసమగ్రమైనది మాత్రమే కాకున్నచో, నపరవిద్యను గూర్చి శంకరుఁడు సల్పిన విపులవాదములును, చర్చలును గూడ వ్యర్థవ్యవసాయమగును. అపరవిద్య క్రమముగాఁ బరవిద్యకుఁ దోడ్కొని పోఁగలదని యాతఁడంగీకరించెను. "సృష్టిని గూర్చి శ్రుతులు చెప్పినదియు నవిద్యారూపమైనదియు బ్రహ్మయే సత్యమని యుపదేశముచేయు వాక్యములే లక్ష్యములుగాఁ గలది. ఇది మరువరాదు."౨. మెలకువ వచ్చువరకు స్వప్నావస్థానుభవములే నిజములగు రీతిగా నతీతమైన పరబ్రహ్మతత్త్వము మానవుని బుద్ధి యంత్రములోఁ జొచ్చి, యీశ్వరతత్త్వమై యథార్థజ్ఞానము లభించు వరకు, నిజమై గోచరించును.3. అవిద్య లేక పరిచ్ఛిన్నజ్ఞానము, తదతీతమైన పరమార్థమునకు సాక్ష్యము. అవిద్య, తాను సత్యమును బ్రత్యక్షముగాఁ జూడఁజాలదనియు, నందుచే నసమగ్రమగునదనియుఁ జెప్పును ౧, సామాన్యసాధకుఁడు భేదముల నతిక్రమించి, తా నన్వేషించు

(౨) డ్యూసేన్. పు. ౧౦౬. (3) శం. భా. ౨,౧,౧౪.

౧ పోల్చు, డా మెక్‌టెగార్టు, "బుద్ధిభావముల కేయోగతత్త్వమను గుణము కాదో యది వ్యర్థము. తర్కమును విచ్ఛేదమొనర్ప యత్నించినవాని కే ప్రపంచముఁ దర్కమే విచ్ఛేదమొనర్చెను. కాని బుద్ధిదృక్పథములో నారంభించి, తదతీతమైన సత్యమును దెలిసికొనుటకు దాని నతిక్రమించు తత్త్వ మింకొకటి యున్నది. అపరవిద్యాదృష్టి నతిక్రమించుట దానిని విడిచిపెట్టుటగాదు." (హెగిలియన్ కాస్మాలజీ, పు.౧౯ ౨) స్పినోజా తర్కానుభవ జ్ఞానములకు భేదమును చెప్పినాఁడు. జ్ఞానము మూఁడురకములని యాతఁడు నమ్మెను, (౧) ఊహాజ్ఞానము కేవలభావమాత్రము. అసమంజసములు, నజ్ఞములునగు

మున్న విషయములో లీనమై యొకవిధమగు నజ్ఞతా మేఘా
వృతుఁడై యుండును; తాత్త్వికులగు కొన్ని క్లిష్ట విషయము
లను శంకరుఁడు పేర్కొని, దీనికంటె శ్రేష్ఠతరమగు నంతర్దృష్టి
యున్నదనియుఁ గేవలము బుద్ధిశక్తి కగోచరమగు దైవసంపద్వై
భవమునంతను నది దర్శింపఁగలదనియుఁ బలికినాఁడు. శంకరు
ననుసరించి, ప్రమాణసిద్ధిగల వేదములు పరాపరజ్ఞానముల
రెంటినిగూడఁ జెప్పును. అవి యేకము నద్వైతమునగు బ్రహ్మ
స్వరూపమును, నానాత్వసంకులమగు జగత్తుయొక్క మిథ్యా
త్వమునుగూడ వర్ణించును. శంకరుని తత్త్వములో మూడు
విధములగు నస్తిత్వముగలదు. (౧) పారమార్థికము (౨) వ్యా
వహారికము (౩) ప్రాతిభాసికము. (౧) బ్రహ్మపదార్థము,

భావములన్నియు నిందులోనివే. విపర్యాసము మిందులోనిదే (౨) తర్కము
ఇది సామాన్యభావములను; శాస్త్రజ్ఞానమును మనకిచ్చి, వస్తువుల సామ్యభేద
వైరుధ్యములను గ్రహించును. (ఎథిక్స్, వాల్యూమ్ ౨, పు, ౨౯, సోక్రటిజమ్)
ఊహ, సామాన్య విద్యాహీనుని మానసికవ్యాపారమును సూచించును, తర్క
ము శాస్త్రవేత్తయొక్క నియమాన్వితభావజ్ఞానమును బ్రదర్శించును. (౩) అను
భవజ్ఞానము, దీనికిఁ దాత్త్వికప్రతిభ, వివేకసహితమగు నంతర్దృష్టి, సృజనాత్మక
శక్తియు నవసరములు. వ్యక్తియే దీనివిషయము, కాని శంకరుఁడు యూరప్
శాస్త్రవేత్తలలోఁ బ్రధానముగా ప్లేటోను స్మరింపఁజేయును. ఇరువురును
మహత్తర తాత్త్వికయథార్థవాదులే. వారు తమకుఁ బూర్వమున్న విజ్ఞానమును
దమ కాలభావములతో సమన్వయించినవారే, ఉభయులును జ్ఞానమును
పరాపరవిభాగ మొనర్చిరి. బాహ్యరూపములకంతర్వర్తియై పరమార్థస్వరూపము
న్నదనియు, దాని నాత్మ బాహ్యదృష్టిని వీడి యంతర్ముఖమైనప్పుడే దర్శింపఁ
గలదనియు నిరువురును బలికిరి. పరమార్థ సాక్షాత్కార మనుభవదృష్టికే
సాధ్యమనియు వారు విశ్వసించిరి.

(౨) దేశకాలనిమిత్తబద్ధమగు జగత్తు, (3) శుక్తిలో రజిత భ్రాంతి ౧. ఈ భ్రాంతి సర్వసామాన్యమైనదికాదు; అది యప్పుడప్పుడు సంభవించును; దాని కర్థసిద్ధి లేదు. భ్రాంతిజనకమైన వస్తు స్వస్వరూపజ్ఞానము కలిగినవెంటనే భ్రాంతి తొలఁగి పోవును. బ్రహ్మజ్ఞానప్రాప్తిలో వ్యావహారిక ప్రపంచము మిథ్యయని తెలియును. స్వప్నజగత్తునకంటె నూహాకల్పిత ప్రపంచమునకంటె నధికతరమగు యాథార్థ్యము వ్యావహారిక జగత్తునకుఁ గలదు. వ్యావహారిక ప్రపంచము జీవరాశి, ప్రకృతి, ఈశ్వరునితోఁ గూడినది; కాని నిజమునకది బ్రహ్మమూలమై యున్నది.౨ జీవాత్మకును, వ్యావహారిక జగత్తునకును సమాన యాథార్థ్యమేగలదు. జీవాత్మయొక్క భావసముద్భూతమైన మిథ్యాజగత్తుకాదు వ్యావహారికజగత్తు. జీవాత్మకు, దాని భావములకును వేరై స్వతంత్రమై, దేశము నావరించిన బాహ్యజగత్తు కలదు. ఈజీవాత్మ వస్తురంగములు రెండును పరస్పరము కారణసంబంధమును గలిగియున్నవి. ప్రపంచములో జీవాత్మలమై మన మేమి చూచుచున్నామో వానిని మనమే పారమార్థికజీవులముగా నచటఁ గూర్చితిమి.

---

(౧) వేదాంతపరిభాషా॥ కొన్ని యర్వాచీనాద్వైతరచనలలో జీవునకు గూడ నిట్టి భేదము చెప్పఁబడెను. దృగ్దృశ్యవివేకమునం దుపాధిపరిచ్ఛిన్నమగు పరమాత్మయే నిజమగు నాత్మయని వచింపఁబడెను. దానికిఁ గర్తృత్వభోక్తృత్వములను, నింద్రియాంతఃకరణబంధమును నారోపించినపుడది జీవాత్మయగును. ఈజీవాత్మ దేహేంద్రియాదులు తనవని భావించును.

(౨) పోల్చు: ఆనందగిరి, శం,భా,మాం,సూ. బ్రహ్మణ్యేవజీవోజగత్ ॥ ఈశ్వరశ్చేతి సర్వమ్ కాల్పనికమ్ సంభవతి.

౨౮-శంకరాద్వైతము;కొందరు పాశ్చాత్యవిమర్శకులభావములు

శంకరుని జ్ఞానసిద్ధాంతము తఱచుగా క్యాంటుతత్త్వజ్ఞుని సిద్ధాంతముతోఁ బోల్చఁబడినది.౧. రెంటికిఁ జెప్పఁదగిన సామ్య భావములున్నను, మిక్కిలి ముఖ్యములైన భేదములు నున్నవి. క్యాంటువలెనే శంకరుఁడు జ్ఞానసమస్యను-ఆత్మజ్ఞానసమస్యను నిర్మించి, తన తత్త్వజిజ్ఞాసకు ముఖ్యస్థానము దానికిచ్చెను. ఉభయులును బాహ్యప్రపంచము యథార్థముగాదనియు నీలోపము నకుఁ గారణము మానవమానస ప్రకృతిలోనే యున్నదనియు రచించిరి. మానవుని జ్ఞానసాధన సామగ్రినిఁ బరిశీలించి, యింద్రియాతీతవిషయములఁ దెలియుట దుస్సాధ్యమని క్యాంటు నిర్ణయించెను.ఏది జ్ఞానమునకు విషయమైనను, దేశకాలధర్మ పరీవృతమై, బుద్ధి ప్రమాణములలో ముఖ్యమైన నిమిత్తధర్మబద్ధమగును. పరమార్థస్వరూపము మనకు దుర్గ్రాహ్యము; మనము గ్రహించునది తదాభాసమాత్రమే. శంకరుననుసరించి, యేకమైనదాని ననేకముగా దర్శించునట్లు చేయునది మనదృష్టిలోఁ గల యొక ఘోరమైన లోపము. ఇందలి వైచిత్ర్య మేమనఁగా, మనకును బరమార్థమునకును శాశ్వతముగా మధ్యస్థమై ప్రవర్తించు నొక మిథ్యాజగత్తునే మన తర్కయుక్తి మనపైఁ జొప్పించుచున్నది. శంకరుఁడును క్యాంటునుగూడ జ్ఞానకారణ సమస్యను వ్యావహారికపద్ధతిలోఁ గాక, విమర్శాపద్ధతిలోఁ బరి

(౧) ప్లాటినస్ యొక్క అనుభవజ్ఞాన తత్త్వము భారతీయవిజ్ఞానమునకుఁ గొంత ఋణపడియున్నదని చెప్పఁబడెను. గార్డియన్ చక్రవర్తితోఁ ప్రాచ్యదేశ దండయాత్రలో ప్లాటినస్ అనుగమించెనని మన మెఱుఁగుదుము. అప్పుడాతఁడు భారతీయ తత్త్వవేత్తలను గలిసియుండవచ్చును.

ష్కరింపఁజూచిరి. అనుభవములోఁ గల తార్కికార్థమునుగాక దానియొక్క మూలకారణములను గనుగొనఁదలఁచి వ్యవహార జగత్తునకు బాహ్యమైన వస్తుస్వరూప జగత్తున్నదని నిర్ణయించుటలో క్యాంటుచేసిన పొరపాటును శంకరుఁడుచేయలేదు. మన యనుభవాంతర్గతమైయున్న మూలాధారమాత్రమునుగనుగొన శంకరుఁడు నిశ్చయించినాఁడుకాని దానికి బాహ్యమైన సత్యమునుగూర్చికాదు. తర్కబుద్ధియే యథార్థవస్తు సమన్వితమని భావించుచో, దాని యాథార్థ్యము యుక్తమైనదిగాదని వారుభయులు నంగీకరించిరి; అట్టి భావము మిథ్యాసంస్కారమని క్యాంటు చెప్పినాఁడు. ఉభయులును విజ్ఞానవాదమును ఖండించిరి. మన మున్నామను జ్ఞానము స్వతస్సిద్ధము, నమోఘము ననియు, బాహ్యవస్తుజ్ఞాన మనుమితము, సంశయాస్పదము ననియుఁ జెప్పిన డేకార్టేకు వ్యతిరేకముగా, రెండును సమానముగా స్వతస్సిద్ధములు, నిశ్చయములు ననిక్యాంటు పలికినాఁడు. 'క్రిటిక్' ఆఫ్ ప్యూర్ రీజన్' ద్వితీయ ముద్రణమునందు, 'విజ్ఞానవాదనిరసనము"ను భాగములో బర్క్లే విజ్ఞానవాదమును విచ్ఛేదమొనర్చినాఁడు. "నాయస్తిత్వమును గూర్చి వ్యావహారికముగా నిర్ణయింపఁబడిన విస్పష్టజ్ఞానమే బాహ్యవస్తుస్థితిని నిరూపించును" కాని పరమార్థ మనఁగా, మన విజ్ఞానమునకు వేరైనదనియు, నట్టి జ్ఞానముతోడను సంబంధములేనిదనియుఁ దలఁచినచో, నప్పుడు శంకరు ననుసరించి, మన యనుభవములోనున్న జీవాత్మయు బాహ్యప్రపంచమును గూడ నసత్యములేయగును: క్యాంటు చెప్పిన దేమనఁగా నింద్రియానుభవ జగద్విషయము

లన్నియు దృశ్యమాత్రములే కాని పరమార్థము కాదు.౧. అట్లు కాక, వాస్తవిక స్వరూపమనగా నిత్యానుభవసిద్ధమైన దన్నచో, జీవాత్మయు బాహ్యజగత్తును రెండును యథార్థములే యగుచు సమానస్థితిని గలిగియుండును. మనము పరమార్థమున కిచ్చిన నిర్వచనము ననుసరించి, జీవాత్మ జగత్తులు సత్యములో అసత్యములో యగును. స్వస్వరూపముగల వస్తునానాత్వమును క్యాంటు ప్రతిపాదింపఁగా, నది యేకము నద్వితీయమునని శంకరుఁడు నిశ్చయించినాఁడు. ఈవిషయములో వ్యవహారప్రపంచ నానాత్వమును వస్తుస్వస్వరూపైకత్వములోని కకారణముగా దెచ్చిన క్యాంటు కంటె శంకరుఁడు చెప్పినదే ఘనతరమైన తత్త్వమని విశదమగుచున్నది.

బుద్ధీంద్రియ జ్ఞానములకు క్యాంటువలె శంకరుఁడు నిశ్చయమైనభేదమును జెప్పఁడు. బాహ్యవిషయమును మనబుద్ధిశక్తి గ్రహింపలేదనియు శంకరుఁ డంగీకరింపఁడు. క్యాంటుననుసరించి, జ్ఞానముతోనిమిత్తములేని దృశ్యపరంపరయే గోచరించుననియు, మనబుద్ధిప్రవృత్తిధర్మములగు ననివార్యత్వ సర్వసామాన్యత్వ లక్షణములను మనము బాహ్యమునుండి చేర్చుటవలన జ్ఞానమగుచున్నదనియు గ్రహింపనగును. శంకరునిదృష్టిలో మనః ప్రవృత్తికి నింద్రియగోచర దృశ్యమునకు వ్యతిరేకధర్మమేమియును లేదు. రెండును పరస్పరానుగుణములు, ఇదియే శంకరునకును బ్రాడ్లేకునుగల భేదమును. మనవస్త్వనుభవములో 'వస్తువు' న్నదనియు, బుద్ధిప్రవృత్తివలన 'వస్తువును' గూర్చి

(౧) క్యాంటు పోలిగామినా, చూ॥ ౧౩. రిమార్క్ ౨.

మనఃకల్పితభావములను వేరుచేయుదుమనియు,గాని 'వస్తువు'ను దిరిగి యథాతథముగా దర్శింపలేకున్నామనియు శంకరుఁడు చెప్పెఁడు. ప్లేటో భావమున కాక్షేపణగా ఆరిస్టోటల్ తెల్పినటుల నింద్రియగోచరమగునది బుద్ధిగోచరముకానిచో, మన భావములవలన నింద్రియజగత్తు తెలియదని శంకరుఁడు భావించినాఁడు. శంకరుననుసరించి, యింద్రియజ్ఞానము బుద్ధిజ్ఞానముకంటె నల్పమైనది; బుద్ధిజ్ఞాన మింద్రియజ్ఞానము నెఱుగఁ దోడ్పడును. కాని బుద్ధిజ్ఞానమును యథార్థవస్తువును దెలుపఁజాలదని యాతని నిశ్చయము. కాని బుద్ధిజ్ఞానము పరమార్థమున కింద్రియజ్ఞానముకంటె సమీపమైనదని యాతఁడు చెప్పెను.

మానవవిజ్ఞానము క్రమవికాసమందుచు వచ్చినదను బెర్గ్సన్ వాదముతో శంకరునిసిద్ధాంతమును గొందరుపోల్చిరి. ఏకాణుజీవినుండి(అమీబా)క్రమోన్నత పరిణామము జరిగినది. మానవత్వవికాసమునకుఁ బూర్వ మనేకచేతనరూపము లణఁచివేయఁబడినవి. మనుష్యుఁడుగాఁ బరిణామమొందుటకు విశేష శక్తి వ్యయమైనది. వ్యవహారార్థప్రయోజనము నిమిత్తము మనతర్కబుద్ధి యవసరమేకాని, మనలో నిగూఢములైన శక్తులన్నియు మానవత్వముతోడనే పూర్ణవికాసమునొందినవని తలపోయుట యుక్తముకాదు. ఈలోకమునందే, నిద్రాణములైయున్న శక్తు లావిష్కృతినొందిన మహామేధావులను, ప్రతిభావంతులను మనము చూచుచున్నాము. జీవితప్రవాహమును బుద్ధి విచ్ఛేదమొనర్చి, యనంతపరిణామక్రమము నొక నిశ్చల

వస్తురూపమునఁ బ్రదర్శించునను బెర్గ్సన్ వాదమును శంకరుఁ డంగీకరింపఁడు. బుద్ధి వాస్తవికస్వరూపమును. విచ్ఛేదమొన ర్చుటేకాక, పునస్సంధానమునుగూడఁ జేయును. బుద్ధికివిభాగ సంయోగ ప్రక్రుతులు రెండును గలవు.విజ్ఞాన మనియుతవిషయ మును నియతిలోనికిఁ దెచ్చును.అది వస్తుజగత్తునుఖండఖండము లొనర్చుటేకాక, దేశకాల నిమిత్త నియమములచే నాఖండముల నేకతా సూత్రబద్ధముచేయును. మన నిత్యానుభవములోని బాహ్యప్రపంచమును గ్రహించుటకు మనబుద్ధులు చాలును. అంతేకాక, రెండు నన్యోన్యాధారభూతములుగా, నొకేవరి ణామముయొక్క రెండుసమానరూపములుగాఁ గల్పింపఁబడినవి. మానవచైతన్యమునకు బుద్ధియే శిఖరమైనవృత్తి కాకున్నచో, దానికిఁ గారణమేమన బుద్ధి పరికల్పితప్రపంచము సమగ్రమై నదిగాదని శంకరుఁడు వచించును. తార్కికబుద్ధికి సమగ్రమై తోఁచిన జగత్తు జీవితానుభవములోఁగల ప్రపంచపరిపూర్ణతను గలిగియుండలేదు. అందుచే దానిని శంకరుఁ డుత్తమచైతన్య రూపముగా నంగీకరించియుండలేదు. శంకరునిదృష్టిలో గణిత శాస్త్రమొక్కటే భావకల్పితము గాదు.- జ్ఞానరూపములైన చరిత్ర, కళలు, నీతిశాస్త్రము, మతముతోఁగూడ నట్టివే; పలన నివన్నియు ద్వైతదృక్పథమునుండి కల్పితములే. విభా గించి, కల్పించుననుకారణముచే బుద్ధిని శంకరుఁడు గర్హింపఁడు. దాని బాహ్య వాస్తవికత నాతఁ డంగీకరించి, యందు సంపూర్ణ సంతృప్తి లభింపదనును. మన మల్పవిషయములనుండి క్లిష్ట తార్కికసూత్రములకుఁబోయి, విశ్వజగద్రూపమే తన వితతి

ముగాఁగల యీశ్వరుని ప్రతిపాదించినపుడు, మనబుద్ధిప్రవృత్తి తార్కికమగు యాథార్థ్యమును దర్శించుటలో వికాసమందెనని శంకరుఁడు చెప్పెను. విజ్ఞాన విజయము బాహ్యజగద్విషయమే; ఏలన బహిర్ముఖమైనమహోన్నత విజ్ఞానము పరమార్థమును గ్రహించుటకు సమగ్రమైనది గాదు. మనమెంత యుత్కృష్టముగా నాలోచించిన నంత యెక్కువగాఁ దెలియుదుము; కాని మన యుత్కృష్టతమాలోచనమైనను సమగ్రసత్యసాధకము గాదు. బుద్ధిసాహాయ్యముతో మన మున్నతపథమునకు సత్యాన్వేషకులమై పోగా, పరిచ్ఛిన్నవిజ్ఞానాంతరువులో బ్రహ్మస్వరూపమైన యీశ్వరతత్త్వమును గనుగొనుటే, పూర్ణము, సమగ్రము, నత్యంతపరిణతమునైన యనుభవము. కాని యీశ్వరుఁడు నిర్గుణబ్రహ్మము కాదు; ఏలన నీశ్వరైకత్వము మనబుద్ధి కతీతవిషయము

పశ్చిమతత్త్వజ్ఞులలో శంకరుని తత్త్వమున కత్యంతసమీపముగ నుండువచ్చు నాతఁడు బ్రాడ్లే; మూలములలో వారికి ముఖ్యభేదములు నున్నవి. 'అప్పియరన్సు అండ్ రియాలిటీ' లేక 'సత్యము; తదాభాసరూపము'నను గ్రంథమున ద్వితీయభాగమం దాతఁడు ద్రవ్యగుణములకు, గుణములకు సంబంధములకుఁ గల ముఖ్యాముఖ్య లక్షణభేదమును గూర్చి సునిశితవిమర్శ యొనర్చి, మానవవిజ్ఞానము పరిచ్ఛిన్నమైనదను సిద్ధాంతము నాతఁడు ప్రకటించినాఁడు. విజ్ఞానము పరమార్థము నెన్నఁడును గ్రహింపఁజాలదని యాతని పరమనిశ్చయము. వస్తుదృశ్యమును దానిగూర్చిన భావకల్పనమును విడదీయు పద్ధతివలన వస్తు

రహస్యమునుగాంచుటయను లక్ష్యము దుస్సాధ్యమనియాతఁడు చెప్పెను. బ్రాడ్లే ననుసరించి, నీలవర్ణ వేదన కలిగినప్పుడు, మన కొక దృశ్యము గోచరించినది; దానియొక్క విశిష్టగుణ మొకటి మనబుద్ధిగోచరమైనది. మన ప్రత్యక్షానుభవములో నీరెంటి భేదము గుర్తింపఁబడదు; రెండునుగలిసి యేకరూపముననేగోచ రించును. బుద్ధి కల్పితనిర్ణయములో నీరెంటిని మనము వేఱు పఱచి, విశేషగుణమును విషయికా రోపింతుము, మననిర్ణయ ములన్నియు నిట్లే చేయబడును. జీవితముగాని, వస్తుస్వరూపము గాని విభాగించుటకు వీలులేని వస్తుదృశ్య తద్భావకల్పనాసమ్మి శ్రితమైనది. రెంటిని విడదీసి యర్థముచేసికొను పద్ధతియే మాన సికమైన తర్కపద్ధతి. ఇట్లు విడఁదీయు మానసవ్యాపారము, తర్కలోపమని బ్రాడ్లేవలె శంకరుఁడు భావింపలేదు; వస్తుయథా ర్థస్వరూపము మన నిర్ణయవిషయము; అది వేదనాంశము రూపమున ననుభూతమనియు శంకరుఁడంగీకరింపఁడు. జ్ఞానము నందు భావమనఁగా మానసికరూపము కాదనియు, యథార్థ ప్రపంచ సంబంధముగల బుద్ధి నిర్ణయమనియు నంగీకరించినను, నిట్టి బుద్ధినిర్ణయము వేదనారూపమగు వ్యక్తిగతానుభవము కాదనియు నది సర్వస్వతంత్రమగు వాస్తవిక జగత్స్వరూప మనియు శంకరుఁడు వాదించును. నాకును నాయనుభవమునకు నేమితటస్థించినను, జ్ఞానమనఁగా వేదనయొక్కగాని దానివిపుల రూపముయొక్కగాని లక్షణ వ్యక్తీకరణముగాక, జ్ఞానమనగా యథార్థవస్తుస్వరూపము నావిష్కరించున దగుటచే, నట్టి యెదుట బాహ్యముననున్న యథార్థజగత్స్వరూపమునే యది

వ్యక్తీకరించును. ఎంతవరకు మనము వ్యక్తిగతానుభవార్థము నన్వేషింపఁ జూతుమో, అంతవరకు మనయన్వేషణము మానసికమేకాని తార్కికము కాఁజాలదు. బ్రాడ్లే యుపయోగించిన 'Feeling' 'అనుభవ' మను శబ్దముచేఁ గల్గిన సంశయము శంకరుని తత్త్వములో లేదు. సర్వనిర్ణయములయొక్క నిజమగు విషయమును యథార్థజగత్స్వరూపమే; మనము మన భావముచేఁ గల్పించిన లక్షణమును దాని కారోపింతుముగాని, మనమారోపించిన లక్షణముదానినెన్నఁడు సమగ్రముగాఁ జెప్పలేదనిశంకరు డంగీకరించును. ఈవిధముగా వస్తువు, గుణము సత్యము దానియాభాసమునకుసరిపోవును. 'ప్రతినిర్ణయమునందు, నిజమగు విషయముసత్యస్వరూపమే; మనము దానిని గూర్చి చెప్పు హేతువు దాని విశేషణమే. కాని యావిశేషణము నెల్లప్పుడు సత్యస్వరూపని నతిక్రమించియే యుండును. విశేషణ విషయము లేకమైనఁగా మనకు సత్యస్వరూపము లభింపదు. అశ్లోకమగుట విజ్ఞాన విషయముకాదు. బ్రాడ్లే నుడివిన రీతిగా, "విషయమునకు భిన్న లక్షణములను జెప్పుదుమా, అప్పుడది విషయవిరుద్ధమగును. అభిన్నత నారోపింతుమా, మన మేమియుఁ జెప్పలేదనియే స్పష్టము." మన మాలోచన చేయునంతకాలమును, విశేషణము విషయమునకు సరిపోదు; ఆభాసరూపము సత్యమెన్నఁడును గాదు. శంకరు ననుసరించి, నిర్ణయము లన్నియు నయుక్తములే! వస్తుగుణ విభాగము వలనఁ గాదు; మన మేగుణమును జెప్పిన నది వస్తువునకు భిన్నమైనదే యగును. భిన్నతలేనిదే విజ్ఞానము లేదు. భిన్నతయున్నచో యథార్థవస్తుస్వరూపము లేదు.

యథార్థమైనది సమన్వయసిద్ధి గలదనియు నందుచే సత్యమనగా సమన్వయ సిద్ధియే కావలయునని బ్రాడ్లే విశ్వసించినాఁడు. స్వసంపూర్ణతయు, సామరస్యమును సత్యచిహ్నములు. లక్షణ నిర్ణయము చేయుటకు వీనిని శంకరుఁ డుపయోగించెను. దేశ కాల నిమిత్తాదులు స్వయంసంపూర్ణతను గాని, సామరస్యమును గాని కలిగి యుండలేదు. అవి స్వవిరోధకములే కాక,తమ కతీత వ్యాప్తి గలవి. శంకరు నభిప్రాయమును సరిగాఁ జూచినచో, సమన్వయసిద్ధియు సత్యమును దెలుపదు. ఏలన సమన్వయ సిద్ధి గల వస్తు వనేక విభాగము లొకటిగాఁ జేయబడిన స్వరూపమే. భిన్నవిభాగ సమన్వితమగు వస్తుభావము వ్యావహారిక భావమే. దీనిని మనము పరమార్థమున కారోపించుచున్నాము.సామరస్య రూపమగు సత్యమనఁగా,సకలపరిచ్ఛిన్న విషయావిషయముల సామరస్యరూపమైన యీశ్వరతత్త్వమును భావింపవలెను. ఇట్టి సమన్వయరూపైకత్వమును వ్యక్తీకరించు నీశ్వరతత్త్వము బుద్ధిగమ్యముకానందున నదియు నాభాసరూపమే యగునని శంక రుఁడునిశ్చయించెను. మనసర్వవిజ్ఞానములో వస్తుయథాస్వరూ పము;దానికి మన మారోపించులక్షణములు పరస్పరవిరుద్ధములు; వాని కేకత్వమును ఘటించుట సాధ్యముకానిది. కాని లోకము లోని భిన్నవిషయములన్నియు నొకే సంపూర్ణస్వరూపములోని వనియు,నింకను మిగిలిపోయిన వేవైననున్నచో నవి యాభాస రూపము లేయనియు, మనమారోపించు లక్షణములన్నియు యథార్థవస్తులక్షణములేయనియుఁ దర్కనిశ్చయము.తర్క ప్రపంచ ములో యథార్థవస్తురూపములో నేదోకొంతసంస్కరించినచో

(జేరి సమన్వయసిద్ధినందని విషయమేదియును లేదని బ్రాడ్లే చెప్పి నాఁడు. కాని యీసంస్కారపరిణామము నాతఁడు నిర్ణయించి చెప్పలేదు ఏనిర్ణయమును, దానివిషయము యథార్థవస్తువైనంతకాలము, సత్యముకాఁజాలదని చెప్పిన బ్రాడ్లే భావముతో శంకరుఁ డేకీభవించును. బ్రాడ్లే చెప్పినాఁడు: "భిన్నాంశకలితమై, సంబంధలక్షణాన్వితమైన విజ్ఞానము మనకు సత్యము నెన్నఁడు సమకూర్చదు; తదాభాస రూపమునే యది ప్రదర్శించును. అదియొక సాధనము; ఉపకరణము; వ్యవహారక్రియా సమర్థము, జీవితమున కత్యంతప్రధానము నైయున్నది; కాని పరమార్థదృష్టిలో నది సమర్థించుటకు లేశమాత్రి యాథార్థ్యము లేనిది." అందుచే యథార్థవస్తుస్వరూపముయొక్క మన భావకల్పనము నట్టి "వ్యావహారికార్థసాధనమే కాని సత్యమును వెల్లడించున దెన్నఁడును గాఁజాలదు." జ్ఞాతృ జ్ఞేయవిభేదముపై నాధారపడు తర్కజ్ఞానలోపమును బ్రాడ్లే శంకరు లుభయులును గుర్తించిరి. ద్వైతమంతయు మనస్సంజాతము. (౧) శంకరుని తర్కమందు సంశయతత్త్వ యోగతత్త్వ భావములు రెండు న్నవి. పరమార్థము పరిచ్ఛిన్నబుద్ధిచేయు ప్రయత్నమున కలభ్యము గు లక్ష్యము; అట్టి లక్ష్యసిద్ధిచేకూరినపుడు మనవిజ్ఞానము యొక్క వ్యావహారికాకృతిని గోల్పోయి, జ్ఞాతృజ్ఞేయ భేదములు తొలఁగిపోయి యింద్రియాతీత ప్రత్యక్షజ్ఞానముగా మారి పోవును. బుద్ధి పరికల్పితవిజ్ఞానమున కనివార్యములగు దోషములను బోనాడుటకుఁ దార్కికప్రజ్ఞాప్రవృత్తి పనికివచ్చును.

(౧) ద్వైతమ్ సర్వమ్ మనస్.

శంకరుని జ్ఞానసిద్ధాంతములోఁ జూపట్టు వైరుధ్యములు నసంపూర్ణతయు నాతని తార్కికపద్ధతిలో నెట్టిలోపము వలనఁగలిగినవి కావు; వస్తుమూలతత్త్వమును బ్రకటింపయత్నించు తత్త్వమున కీలక్షణము లనివార్యములు. శంకరుని దృష్టికి, జ్ఞానమెంతయో ముఖ్యమైనదియు నజ్ఞానమెంతయో ప్రమాదము నగుటచే, దార్కికపరిశీలనమునకు నిలువనిదానిని దేనినాతఁడు సత్యముగా నంగీకరింపఁడు.

౨౫. వైషయిక పరిశీలనమార్గము; దేశకాలనిమిత్తములు.

వస్తుప్రథమావలోకనమువలన జనించు నసంతృప్తియే తత్త్వజిజ్ఞాసకుజనని. స్థూలదృష్టికి లభించు వస్తుస్వరూపమే యథార్థమైనదని సామాన్యమానవుని భావమైయుండఁగాఁ జింతనాపరుఁడు ప్రథమదృశ్యరూపమే పరమార్థరూపమాయని శంకించును. అసత్యమైనదానినుండి సత్యమును, ననిత్యమునుండి నిత్యమైనదానిని వేరుచేసి తెలిసికొనుటే తత్త్వశాస్త్రము యొక్క లక్ష్యము. భగవంతుఁ డున్నాఁడాయను సమస్యారూపములో మతసంబంధప్రతిపాదనలు జరుగుచున్న దినములలో మనకుఁ గోచరించునదేదియనికాక, నిజముగున దేదియనునదే ప్రధానసమస్యయని శంకరుఁడు ప్రకటించినాడు. ఏది మన కగోచరమో యది నిజముకావచ్చును; ఏదిగోచరించుచున్నదో యది నిజము కాకపోవచ్చును; స్థూలదృష్టికి వస్తు నిజస్వరూప మగోచరము కావచ్చును. ప్రాక్పశ్చిమ ప్రపంచములలోని సర్వ తత్త్వజిజ్ఞాసకును, నీ దృష్టిభేదమే భౌతిక తత్త్వశాస్త్రవిభేదహేతువైనది. మైలీషియనుల "పదార్థము; ఎంపి

డోకిటస్సు, అనాగ్జోగోరసుల 'భూతములు' పైథాగరన్‌యొక్క 'సంఖ్య'లు; లూ సిప్పన్, డెమోక్రిటస్సుల 'అణువులు'; ప్లేటో 'భావములు'; ఆరిస్టోటల్‌యొక్క 'ఎంటిలెచీన్' దృశ్య విషయములవెనుకనున్న యదార్థవస్తుస్వరూపము నెఱుఁగుటకై చేసిన ప్రయత్నముల ఫలితములే. వస్తుబాహ్యమూలస్వరూప సమస్య మధ్యయుగములకుఁ జెందినది డేకార్టేస్పినోజా లీ సమస్యను బరిష్కరింపఁజూచిరి. వుల్ఫును క్యాంటును విషయక్రమమునుమార్చి, వస్తు స్వస్వరూపము వేరు, దాని బాహ్యస్వరూపము వేరని వచించిరి. మూలతత్త్వము వేరు స్థూలదృష్టికి గోచరించునది వేరునని హెగెల్ నిశ్చయించినాఁడు; నిజవస్తురూపము విద్యుచ్ఛక్తియనియు దానివికారములే వస్తువులనియు నభినవభౌతికశాస్త్రవేత్తలు నిర్ణయించిరి. ఈ భిన్నతత్త్వజ్ఞుల భావములలో విశేషభేదములున్నవికాని, స్వయంస్థితిగలిగి నిజమైన వస్తుస్వరూపమునకును దాని బాహ్యస్వరూపమునకును భేదమున్నదను సంశ మందరకు సమానమే.

శంకరునికిఁ తత్త్వశాస్త్రమనఁగాఁ బరమార్థముయొక్క నిత్యస్వరూపమును లేక జగత్తుయొక్క మూలకేంద్రస్వరూపమును బ్రదర్శించు టే. అదియే బ్రహ్మవిద్య. ఆతనిదృష్టిలో నింద్రియగోచరమైనది నిజముకాదు. ఒకవిషయతాటస్థ్యము వేరు, దాని కర్థనిర్ణయము చేయుట వేరు. మనకు గోచరించునదెల్ల నిజముకాదు. తటస్థించునదెల్ల, గోచరించునదంతయు నిజమైనచో, మన యనుభవమంతయు నిజముకావలెను. మోసగించు స్వప్నములైనను నిగూఢాంతరంగిక జీవితవిషయములే. మనకు సామా

న్యముగా దృగ్గోచరములగు నెవ్వియు సత్యములుగావసత్యము లునుగావు,[౧] కొందరువ్యక్తులకే విదితములగు విషయము లసత్యములనియు, నందరకు సువిదితములైనవి సత్యములనియుఁ దర్క-నిశ్చయము. మన యనుభవములోని ప్రధాననియమములఁ దీసికొని, దేశకాలనిమిత్త న్యాయబద్ధములైనవన్నియు నయథార్థములేయని ప్రకటించెను. మన యనుభవములన్నిటికి దేశమే సామాన్యరూపమైన యాధారము; కాని నిజమగు వస్తువు దేశవిరహితమునవిభాజ్యమునైనది. ఏది దేశగతమో యది విభాజ్యము; అందుచే నుత్పత్తినొందిన కార్యరూపము; యథార్థవస్తువవిభాజ్యము, కారణశూన్యము, నందుచే నదేశమును.[౨] దేశమునకు విభుత్వలక్షణము పరిపూర్ణముగాదు.[3] ఏది దేశముచేఁ బరిచ్ఛిన్నమో, యది కాలపరిచ్ఛిన్నమును. కాలము తన్నుఁదానతిక్రమించు లక్షణముగలది; కాని యెన్నఁడు నట్లు చేయలేదు. మన నిత్యానుభవసీమలోఁ గాలము సర్వగతమై

---

(౧) పోల్చు: బ్రాడ్లే; "జగత్తునందులేక సాయందేదో సత్యమున్నదని నేను దెలిసికొనుటవలన నట్టి సత్యమున్నదని మాత్రమే నిశ్చయమగును...... బాహ్యజగత్తున్నది. దానినిఁ గాదనలేము; కాని గోచరించు బాహ్యజగత్తునను, దానినే యథాప్రాయముగా నిజమనుకొనుటయును మిథ్యయందే విషయమంతయు నున్నది." (సత్యము-తదాభాసము॥ పు, ౨౦౬-౨౦౭)

(౨) చూ: శం॥భా॥ ౨,౩,౭

(3) యద్ధిలోకఇయత్తా పరిచ్ఛిన్నమ్ వస్తుఘటాది తదంతవత్ దృష్టమ్॥ (శం॥భా॥ ౨,౨,౪౧.)

వదే.౪ కాని ప్రపంచముయొక్క తుదిలేనిగతి స్వసంపూర్ణమూ కాదు; అందుచే నేది కాలగతమో, యది నిజముగాదు.

మన యనుభవములో నిమిత్తధర్మము ప్రధానమైనదగుటచే శంకరుఁడు దానిని నిశితవిమర్శచేసి, యది యెట్టిసంతృప్తి నొసఁగఁజాలని భావమని నిరూపించినాఁడు. విషయము లోక సమన్వయసిద్ధిగల యేకరూపములో నన్యోన్యసంబంధబద్ధములై యున్నవను విశ్వాసము ప్రాకృతమానవుల యొక్కయు, భౌతిక శాస్త్రము యొక్కయు విశ్వాసమే. కారణములో లేనిది కార్యములో నున్నదను న్యాయవైశేషిక భావమును శంకరుఁడు ఖండించినాఁడు. కార్యము బహిర్గతమగుటకుఁ బూర్వము కారణ రూపమున నుండవలెనని యాతఁడు వాదించెను. ఏలన నది వరకు లేనిదేదియుఁ గ్రొత్తగాజనింపదు. ఇసుకనుండి తైల ముత్పత్తికాదు. కార్యము కారణములో నుండకున్న యెడల నెట్టి ప్రయత్నమును దానిని కారణమునుండి యావిష్కృతినొందింపఁజాలదు. మనము చేయునదేమనఁ గారణమును గార్యముగా మార్పుచేయుటే. కార్యము కారణమందదివరకే లేకున్న చో మనకృషికి విషయమేలేదు. కార్యము కారణముకంటె నధిక వ్యాప్తిచెందిన రూపమన్నచోఁ గార్యము కారణములోని దే కాని నూత్నముగా రాలేదని స్పష్టపడుచున్నది. కార్యము కారణ రూపమున నున్నచోఁ, గారణమును మార్చుటకుఁ గర

(౪) కాలమవ్యయమని కొన్నిపురాణములు చెప్పును; ప్రకృతిః పురుషశ్చైవ నిత్యౌకాలశ్చసత్తమ॥ (విష్ణుపురాణము) కాని విద్యారణ్యుఁడు చెప్పినట్లు పురాణభావము బాహ్యజగత్తునుగూర్చియే పురాణస్యాऽవిద్యాదృష్టిః॥

యొక్క కృషి యనవసరమను నాక్షేపణమునకుఁ గారణమును కార్యరూపములోఁ బ్రదర్శించుటే కర్త యొక్క ప్రయోజనమని శంకరుని సమాధానము. కారణకార్యముల సంబంధము నిరవధికము; అనగాఁ గారణము మార్పునొందకుండనుండు కాలముండదు. ఉన్నచోఁ గారణ మనంతరము హఠాత్తుగా మార్పునేలపొందునో మనకుఁ దెలియదు. అందుచేఁ గారణ మెల్లప్పుడు గార్యముగా మారుచున్నది. కారణధర్మ మనవధికగతి గలిగినదైనచోఁ, గారణ కార్యములు వేరుకావని చెప్పవలెను. ఏలన నిందొకటి వేరొకటిగా మారుచున్నదని చెప్పఁజాలము. కారణమునందుఁ గార్యముగా మారు నతిశయశక్తి యొకటున్నదని చెప్పఁబడెను. శంకరుఁడు పలికినాఁడు: "నీవుచెప్పిన అతిశయశక్తియనఁగాఁ గార్య పూర్వస్థితియైనచోఁ, గార్యము కారణములో లేదను వాదమును నీవే విడిచిపెట్టిన వాఁడవగుదువు. కారణమునుండి యొక నిశ్చితమగు కార్యమే జనించుననునంశమును నిరూపించుటకుఁ గారణములో నొకశక్తియున్నదనియు నదియే నీవుచెప్పిన అతిశయశక్తి యనియు వాదింతువా అప్పుడు నీవు చెప్పిన శక్తి, కార్య కారణములకు వేరుకానిదై అభావాత్మకముకానిదైనప్పుడే నిశ్చితకార్యోత్పత్తి హేతువుకాఁగలదు. అట్లుకాక, నీయతిశయశక్తి కార్యకారణభిన్నమైనను, నభావాత్మకమైనను నిశ్చతకార్యోత్పత్తి కారణముకాఁజాలదు. అందుచే నాశక్తి, కారణముయొక్క ఆత్మశక్తియనియు స్పష్టమగుచున్నది. మఱియుఁ గారణము కార్యాత్పూర్వరూపమే కాక, కార్యోత్పాదన హేతువగుచున్నది. కారణము కార్యరూపమున నవి

చ్ఛిన్నమై లేకున్నచోఁ గార్యమెన్నఁడును గోచరింపదు. మృత్తి పాత్రియందును, నూలు వస్త్రమునందును నిలిచియే యున్నది. కారణకార్యములు పరస్పరసంబంధము లేకుండ నశ్వములవలెను, గోవువలెను విడిగా దర్శింపఁబడునవి కావు. కార్యముయొక్క పూర్వాపరరూపముల భేదము స్థూలమైనదే. కారణకార్యము లొకే వస్తువుయొక్క రెండురూపములు.౧. రెండు వస్తువులు, వాని జన్మలయరూపములు వేఱై యుండఁగా సమానస్వభావ మును గలిగి యుండఁజాలవని యొక వాదము కలదు. ఈవాద మయుక్తమని శంకరుఁడిట్లు చెప్పెను. "బీజములనుండి మొలక లుత్పత్తి యగునట్లే, ఉత్పత్తి యనఁగా నిదివరకున్న దే బహిర్గత మగుటయే; అట్లు బహిర్గతమగుటలో సమస్వభావముగల భూరే ణువుల నది స్వీకరించును; యీభూరేణువు లదృశ్యములై బహి ర్గతమైన కార్యమదృశ్యమై కారణ రూపమొందుటే లయము. వీనియందు మన మభావమునుండి భావమును, భావమునుండి యభావమును గలుగు నంతరమున్నదని యంగీకరించు నెడల, నప్పుడు గర్భస్థమగు పిండము దానినుండి పుట్టిన బిడ్డకును, బిడ్డ నుండి పెరిగిన యువకుఁడు వృద్ధునకును భిన్నుఁడై, మఱియు నిరువురు బిడ్డల తండ్రి యొకఁడు కాకుండగను నుండ వలసి వచ్చును."౨. బాహ్యరూపభేదముచే నొక వస్తువు మారదు. చేతులు ముడిచినను జాపినను దేవదత్తుఁడొకఁడే. పాలు మజ్జిగ రూపమునవలె, ద్రవ్యము లవిచ్ఛిన్నములై యుండును. అవి

(౧) శం॥ భా॥ ౨,౧,౧౭.
(౨) శం॥ భా॥ ౨,౧,౧-౭.

కార్యముల నామములను ధరించి, యుండుటచే, నూరుసంవత్స రములు యత్నించినను మనము కారణభిన్నమగు కార్యమును జూడఁజాలము. మూలకారణ మెట్లొక నటుడు భిన్నపాత్రల వేష ములలో నాడినను నొకే వ్యక్తియో, యట్లే భిన్నదశలలో భిన్నకార్యరూపములు ధరించినను, గార్యము తత్పూర్వమా కారణ మందున్నదనియు, నది కారణ భిన్నము కాదనియు సహేతుకముగా ఋజువైనది"౧. దీని కుపమానముగాఁ బటము నిచ్చి శంకరుఁడు దానిని మడతపెట్టి నప్పుడది పటమో కాదో తెలియదనియు నొకవేళఁ దెలిసినను, దాని పొడుగు వెడల్పులు తెలియవనియుఁ గాని దానిని విడఁదీసి నవుడన్నియు సుస్పష్టము లగు ననియు వాదించినాఁడు. మడచినట్టియు విప్పినట్టియు వస్త్ర మొకటే యైనట్లే, కారణకార్యము లభిన్నములు.౨. ఒక వస్తు వింకొక రూపములో గోచరించుటచే దాని వస్తుస్వభావమును గోల్పోవదు. మార్పంతయు నొక వస్తుసంబంధమే. సమస్వభావము గలయొకవస్తువునకు సంబంధింపని భిన్నదశాపరంపరను మార్పన రాదు. అవస్థాభేదమే కాని వస్తుపరివర్తనము లేదు. పెరుగులోఁ బాలవలె దృగ్గోచరమైనను, వృక్షములోని బీజమువలె నగో చరమైనను, మూలద్రవ్యావిచ్ఛిన్నత నంగీకరింపక తప్పదు. మఱియుఁగారణమే నిజమైనవస్తుస్వరూప మనియుఁ గార్యము తదాభాస మాత్రమే యనియుఁ జెప్పనగును.3. కారణ

(౧) శం॥ భా॥ ౨,౧,౧౭.

(౨) శం॥ భా॥ ౨,౧,౧౯.

(3) శం॥ భా॥ ౨,౧,౧౯.

కార్యముల కభేదమే శంకరుఁ డంగీకరించిన సిద్ధాంతము.౮ కారణకార్యములకు మధ్యకాలములోఁగల భిన్నదశలన్నియుఁ బరిణామదశాభేదములు గలిగి యున్నవనియు, తార్కిక సూత్రసంబంధములలో వాని నిముడ్చుటకవి నిశ్చలత్వము గలవిగా స్వీకరింపఁ బడుననియు నాతఁడు నిశ్చయించెను ౯. నిమిత్తధర్మము సమగ్రము కాదు. ఒకవిషయమునకుఁ బూర్వోత్తరదశలలో నిశ్చయింపవీలులేని సంఖ్యగల విషయములేర్పడుచున్నవి. ప్రతివిషయము దాని కారణావస్థయొక్క మూల రూపమును సూచించును. 'ఎ' 'బి' కిఁ గారణమనుట 'బి' స్వభావమును నిర్ణయించుటకుఁజాలదు. ౧. ప్రథమకారణము నూహించుట నియమభంగమే యగును; ఏలనఁ గాలమునకును, గారణకార్యపరంపరకును నాది యున్నదనుటే యగును. ప్రథమకారణమునకుఁ గారణమైననుండవలెను, లేదా, కారణకార్యవిధాన మసంగతమైనఁ గావలెను. కాని ప్రథమకారణము లేనిచోఁ గారణధర్మ మసంపూర్ణమగును. ప్రకృతియొక్క

---

(౮) కార్యకారణాభేదము లేక తాదాత్మ్యము లేక అనన్యత్వము. చూ॥ శం॥ భా॥ ౨,౧,౧౪;౧,౪,౧౪; గౌడపాదకారిక, 3,౧౫; సురేశ్వర వార్తికము. పు,౨౫౭.

(౯) కొందరు నేటి భౌతికశాస్త్రజ్ఞులు శక్తి, చలనము మున్నగు భావములను విసర్జించి, మూలకారణ నియతి నెట్లును సూచించుట కిష్టపడక, కేవలము కనఁగొన్న వానిని సూత్రీకరించి విడిచిపెట్టుచున్నారు.

(౧) పోల్చు: క్యాంబెల్: "కారణధర్మము నొక నిశ్చయనియమముగాఁ దీసికొనుట మన అసమగ్రజ్ఞానమునే సూచించును." ఫిజిక్సు: ది ఎలిమెంట్సు పు॥ ౬౭.

అవిచ్ఛిన్నతను విచ్ఛేదమొనర్చి, భూతభవిష్య ద్వర్తమాన ములుగా విభాగింపవలసివచ్చును. మన కవిచ్ఛిన్నప్రవాహ రూపమున గోచరించుదాని నొక పరిచ్ఛిన్నపరంపరగాఁ జేయ వలెను. మనము 'ఎ' యను విషయముతో నారంభించి, దాని తరువాత వచ్చు 'బి' తోఁ గారణసంబంధమును గల్పింపఁ జూతుము. కారణ ధర్మము చేయఁగల యుత్తమసేవయేమనఁగా దృశ్యజాలము లన్యోన్యసంబంధములుగలిగి, తమలో నొకటి కాని పరమార్థముతో సంబంధము లేనివై యుండునంతవరకుఁ బరి ణామక్రమము నదివివరించును. కారణధర్మమొకసంబంధమనియుఁ సంబంధములన్నియుఁ బారమార్థికముగా నర్థవిహీనములనియుఁ గూడమనమిచటఁ జేర్చవలెను. కారణధర్మము సంపూర్ణమైనదైన చో దానియనంతగమనమున కేఘట్టమందునువిరతియుండరాదు. కాని దానినతిక్రమించి మనము ప్రవర్తింపఁగలమని శ్రుతులు వక్కాణించుచున్నవి. ౨. గౌడపాదుని వాదమును శంకరుఁ

(౨) పెక్కుభాగములుగలిగి ద్రవ్యరూపములోనున్న కార్యమెట్లు కారణభాగములలో నుండఁగలదను సమస్యను శంకరుఁడు బయటఁబెట్టినాఁడు. అది అన్ని కారణాంశములలో నుండునా? కొన్నిటిలోనా? "అన్నిటిలో నుండునన్నచో, నన్నిభాగము లేక కాలమున నింద్రియగోచరములు కావందురు సముచ్చయరూపము మనకు దృష్టముకాదు; లేక కొన్నిటిలోనుండునన్నచో, ననేకములయొక్క లక్షణము కొన్నిటివలనఁ దెలియదు. సముచ్చయములో నంత ర్గతసముచ్చయములమూలమునఁ దెలియునందుమా, అదియును సాధ్యము కాదు. ఒక కత్తి దాని ఒరనంతను వ్యాపించియుండును, కత్తి భాగములు వేరు, ఒర భాగములు వేరు. దీనివలన ననవస్థాదోష ముదయించును. సముచ్చయరూ పము ప్రతిభాగమున నున్నదందుమా, ప్రతిభాగ మొకసముచ్చయమగును. గోవుయొక్క విశిష్టలక్షణము ప్రతిగోవునందున్నట్లే, సముచ్చయరూపము

నంగీకరించినాడు. ౧. కారణకార్యము లభిన్నములగుటచే, గారణధర్మ పరిణామములు బాహ్యరూపములుమాత్రమే. కారణము బుద్ధినిర్మాణములో సహజాంశమైయుండుటచే, విషయములను పూర్వోత్తరసంబంధముచే నెఱుగుకారణనియతిని మనముపయోగింపక తప్పదు. "కారణకార్యముల కభేదము నంగీకరించుటకు హేతువేమన మనబుద్ధి కారణకార్యసముచ్చయ ప్రభావమునకు వశమైయున్నది." ౨. దీనికి వ్యాఖ్య వ్రాయుచు నానందగిరి యిట్లుపలికినాడు: "కారణకార్యములు పరస్పరాధారభూతములగుటవలననే కారణకార్యముల కాధారమును నిర్ణయించుటలేదు; మానసికమైన విజ్ఞానముకూడ నింకొక యాధారమైయున్నది. కారణకార్యము లొకటిలేనిదే రెండవది భావించుట కవకాశములేదను మానసిక విజ్ఞానమే యది." మనము కారణధర్మమున కవిరోధరూపమునుగల్పింపవలెనన్నచో దానిని మనము కారణకార్యైకత్వరూపము దాల్చువరకును సంస్కరింపవలెను. అట్టి రూపములో భౌతిక శాస్త్రమునకు, వ్యావహారిక ప్రయోజనములకు నిరర్థకమగును.

ప్రతిభాగమున నుండవచ్చునని చెప్పినచో, జాతిలక్షణములు ప్రతిగోవునందు గోచరించునుగాని, సముచ్చయరూపము ప్రతిభాగమునను గోచరించుటలేదు అట్లు గోచరించునెడల, గోవు కొమ్ములనుండియో, తోకనుండియో క్షీరములు స్రవించవలెను. అట్టిదెన్నడును జరుగుటలేదు." కారణకార్యములను బంధించు సమవాయ సంబంధవిమర్శకు చూ॥ శం॥ భా॥ ౨,౧,౧౮.

(౧) చూ॥ శం॥ భా॥ కారిక ౪,౧౧-౨౦; ౪,౪౦ శం॥ భా॥ బృ ఆ॥ ఉ॥ ౨-

(౨) శం॥ భా॥ ౨,౧,౧౭. చూ॥ ఆనందగిరి.

కారణధర్మమును సక్రియముగాఁ గల్పించినచో నది నిరర్థకమగును; అది క్రియాసమర్థమైనచో నయథార్థమగును.

ప్రతి పరిచ్ఛిన్నవస్తువు, తన పరిచ్ఛిన్నతనేకాక, యింకొక వస్తువుపై నాధారపడియుండు వైరుధ్యమునుగూడఁ బ్రదర్శించును. ఏవిషయమును స్వయంనిర్ణయ సామర్థ్యమునుగాని, స్వసంపూర్ణతనుగాని కలిగియుండలేదు. ప్రతివస్తువు తన స్వరూపమునుండి వేరురూపమునొంద యత్నించు లక్షణమును గలిగియున్నది. ఏది పరిచ్ఛిన్నమో యది స్వయముగా ననిత్యము; కాని యది తన కతీతమగుస్థితి నొంద నువ్విళ్లూరుచున్నది. ఈ లక్షణ మొక్కటే ప్రపంచము మాయారూపమని నిరూపింప సమర్థమైనది. అస్థిరత, లోపము, నపరిపూర్ణతయు గలదగుటచే బరిణామము మాయ. పరిణామమనఁగా నన్యవస్తువగుట, మార్పునొందుట, వ్యతిరేకవైరుధ్యసంకలితమగుటయునై యున్నది. పరివర్తనాత్మకమగునదెల్ల విభాగసమన్వితము! ఈవిభాగములు బలవత్తరములై జీవితము నొక విభాగ విరోధరంగముగాఁ జేయును. పరివర్తన మొక నియమభంగమని ప్లేటోయును, నిజస్వరూపసిద్ధిసాధన లక్షణమని ఆరిస్టోటలును దలంచిరి. కాని, యిరువురు యథార్థవస్తువు మార్పులేనిదనియే నిశ్చయించిరి. ఈశ్వరుఁడనఁగాఁ బ్రవృత్తి లేక క్రియాశక్తియని ఆరిస్టోటలు తలఁచినమాట నిజమేకాని, యీశ్వరప్రవృత్తి మార్పులేనిది; యీశ్వరక్రియాశక్తి నిష్క్రియాత్మకమైనదియనియే యాతఁడు చెప్పినాఁడు. శంకరుని దృష్టిలో నేది యథార్థమైనదో, యది మార్పులేనిది; స్వయంసమృద్ధమైనది; నిత్యశాంతి పరిపూర్ణమై

నదియునగుటచే దాని కెట్టిలోపముకాని, యవసరముకాని, మార్పుకాని, విరోధముకాని లేనిదై యున్నది. బ్రాడ్లే మతములో, "ఏది పూర్ణసత్యమో యది నిశ్చలమైనది." సత్యమాత్మ సమన్వయసిద్ధి గలదికావున, మనయనుభవమాత్మ విరుద్ధ లక్షణాన్వితమగుటచే సత్యమైనదికాదు. శంకరుని మాటలలో, సత్య మేకము, నద్వితీయమును; మన యనుభవము విభేదవైరుద్ధ్యసహితము. సత్య మింద్రియాతీతమైనది. సత్యము యుక్తమైన జ్ఞానవిషయమునుగాదు; ఏలన సత్యాన్వితముకాని జ్ఞానము ప్రామాణికమని యెంచఁబడదు. సత్యము పరిపూర్ణమైనది. మార్పులేనిది. సర్వానుభవ రూపములలో నేకమై, సర్వదృశ్యముల కాధారభూతమైనది బాహ్యప్రపంచము నామరూపసంభరితమై౧. స్వవిరుద్ధములగు దేశకాలనిమిత్త సంబంధబద్ధమైనది. దేనినిఁ దీసికొనుఁడు; దాని కనంతమగు భూతచరిత్రయు, ననంతమగు భవిష్యద్దశయుఁగలిగి, యెచ్చట నెన్నఁడు నంతమొందని లక్షణమును బ్రదర్శించుచున్నది. ఇట్టి క్లేశకారణమగు తుదిలేని లక్షణముచే నసత్యమని వ్యక్తమగు ప్రపంచము నిత్యపరిపూర్ణవస్తువు నన్వేషింపుమని బోధించుచున్నది

౨౬—బ్రహ్మపదార్థము.

"కాలము వేగముగా నడచుచున్నది; జీవితము వ్యయమగుచున్నది; అంతయు మారిపోవుచున్నది" దేనికిని నిలకడ లేదు; అంతయుఁ బ్రవాహరూపమున నున్నది. దీనినతిక్రమించి సత్యమునుదెలియు కృషివలన నీ ప్రవాహమే సర్వమునుగాదని

(౧) శం॥భా॥ ౧, ౩, ౪౧.

స్పష్టపడుచున్నది. తార్కిక లౌకిక, నైతిక హేతువాదము లన్నియు నీ పరిచ్ఛిన్న జీవితమున కధికమైనదేదో యున్నదని సూచించుచున్నవి. పరిచ్ఛిన్న జీవితావధులను దాటిపోఁగోరు యత్నము పరిచ్ఛిన్నజీవితమే యథార్థమైనదికాదనిసూచించును. ఒక పరిపూర్ణసత్యమేదో యున్నదని మన మనస్సు నిర్ణయించు కొనక తప్పనిసరియగు చున్నది. డేకార్టే వాదించిన రీతిగా, మన పరిచ్ఛిన్నత నంగీకరించుటలో ననంతపరిపూర్ణతగల దేదోయున్న దని గర్భితార్థమై యున్నది.[౧] నిజముగా నభావాత్మకనిర్ణయము కేవలమభావాత్మకముకాదు. "ఎచట దేనిని మనమసత్యమన్నను సత్యమగు నదొకటున్నదని మనములో నుంచుకొనియే యట్లం దుము."[౨]. భావాస్తిత్వమే యభావనిరసన హేతువు. ఏదియో లేదనుట కర్థమేదియో యున్నదనియే. రెంటిని గాదనుటే నాస్తికత యగును. సర్వవస్తువులు పరిణామవశము లను బౌద్ధ భావముతో శంకరుఁ డేకీభవించుచు, నీపరిణామ జగద్గర్భస్థమై యొక యింద్రియాతీతమగు సత్యమున్నదని నిశ్చయించెను. అన్యాధారముతో నిమిత్తములేని యొక పరమార్థ ముండితీర వలెను. సృష్టియంతయు మనఃకల్పితమే యనుకొన్నను, సర్వ కల్పనామూలాధారమొకటి యుండును.[3]. కాల్పనిక వస్తువు లైనను నిరాధారముగా వియన్మధ్యమున గాలిలో నెగురఁ జాలవు. మనము సత్యమను కొనునదియు నొక కార్యమే

---

(౧) మెడిటేషన్సు, పు. ౪.

(౨) శం॥ భా॥ 3,౨,౨౨.

(3) సర్వకల్పనామూలత్వాత్. (3,౨,౨౨.)

యున్నచో నప్పుడు బయటకాని లోపలఁగాని యెట్టి నిజమైన వస్తువు నుండదు.౮. వేదములు ప్రకటించిన యనుభవజ్ఞాన మవినాశమగు సత్యమేదో యున్నదని మనకుఁ బ్రబలసాక్ష్యమిచ్చుచున్నది. "భారతీయు లెన్నఁడు వస్తుస్వరూప నిర్ణయప్రమాణబద్ధులు కార"నుగ డ్యూసేన్ వాక్యము నిజముకాదు. శంకరాచార్యుని రచనలలో బ్రహ్మాస్తిత్వమును గూర్చి యెట్టి తార్కిక ప్రామాణ్యము చూపఁబడిన నది నిస్సంశయముగాఁ బరమార్థ ప్రామాణ్యమే. పరిపూర్ణమగు పరమార్థము నొక దానిని మనము ప్రతిపాదింపక తప్పదు. లేకున్న మన జ్ఞానము, మన యనుభవము నంతయుఁ దుత్తునియలగును. సత్యనిరూపణ విధానములలో శంకరుఁ డపూర్వ ప్రతిభను, నవ్యతను జూపినాఁడు. మతవిద్వాంసులవలె నాతఁడీశ్వరలక్షణములఁ గూర్చిన చర్చతో నాఁతడారంభము చేయఁడు. ప్రపంచకర్త, లేక ప్రథమకారణము విషయములలో నాతఁ డుదాసీనతను మఱియు విమర్శాదృష్టిని గూడఁ బ్రదర్శించినాఁడు. బ్రహ్మానుభవసిద్ధియే యాతనికి మూలాధారము. అదియే అత్యుత్తమ మతానుభూతి. మానవుని సత్యసాక్షాత్కారమున కేదైన ప్రమాణము వలయుచో ననుభవసిద్ధియే యట్టి ప్రమాణము. సర్వజీవులకు బ్రహ్మప్రత్యక్షమే; సర్వజీవితాంతర్గతమగు సత్యమే బ్రహ్మపదార్థము. ఏదైనఁ దార్కికప్రమాణము కావలెనన్నచో, బ్రహ్మాస్తిత్వ ప్రతిపాదనా రహితమగు మానసిక కృషియంతయు దుర్బలమైన

(౮) శం॥ భా॥ ౨,౩,౭.

(౯) డ్యూసేస్ సిస్టమ్ ఆఫ్ వేదాంత, పు ౧౨౩.

దగుటచే నట్టిప్రమాణనిరూపణము సాధ్యము కాదని యాతఁడు వాదించును.

కారణలక్షణమును స్వభావమనియు లేక సామాన్యమనియు, కార్యము నవస్థ లేక విశేషమనియు శంకరుఁడు చెప్పినాఁడు.౧. "లోకమందు చేతనాచేతన రూపములగు ననేక సామాన్యములు విశేషములును గలవు. సోపానక్రమ పరంపరలోనున్న యీ సామాన్యములన్నియు మహాసామాన్యము, ప్రజ్ఞానఘనస్వరూపము నగు బ్రహ్మస్వభావములో నిమగ్నములైయున్నవి."౨. అందుచే నీ మహాసామాన్య స్వరూపము నెఱుఁగుటవలన దానియందే నిహితములైయున్న సర్వవిశేషములును దెలియును.౩.

బ్రహ్మయే సత్యమనఁగా బాహ్యప్రపంచ దేశకాలగతమై యింద్రియగోచరమగు దానికి భిన్నమైనదని యర్థము౪. బ్రహ్మ యొకద్రవ్యముకాదు కాని సర్వమూలమని చెప్పఁబడెను.౧. బ్రహ్మము దేశగతముకాదు కాని సర్వదేశములందు వ్యాప్తమైయున్నది; ఏలన సర్వవస్తువు లందుండి దానిపై నాధార

---

(౧) శం॥ భా॥ ౨,౩,౯.

(౨) అనేకాహి విలక్షణా శ్చేతనాచేతనరూపాః సామాన్య విశేషాః తేషాంపారంపర్యగత్యాగ ఏకస్మిన్ మహాసామాన్యే అంతర్భావః ప్రజ్ఞానఘనే.! (శం॥భా॥బృ॥అ॥ఉ॥ ౨,౪,౯.) పోల్చు: సర్వభావములకు మూలాధారమగునది శ్రేయోభావమని ప్లేటో.

(౩) సామాన్యస్యగ్రహణే నైవతద్గతా విశేషాగ్రృహీతాభవంతి. (శం॥ భా॥ బృ॥ అ॥ ఉ॥ ౨,౪,౭. (౪) శం॥భా॥ ౪,౩,౧౩.

(౧) వేదాంతపరిభాష॥ ౧.

పడియున్నవి. బ్రహ్మము కారణముకాదు; అయినచోఁ గాల సంబంధ బాంధవ్యము తేవలసివచ్చును.౨. దానిస్వభావ మని ర్వచనీయము; ఏలన మనము దానిఁగూర్చి యేమిచెప్పిన నది యొక విశేషమగును. దానిఁగూర్చి మనము పలుకవచ్చును గాని సంపూర్ణముగా వర్ణింపఁజాలము; దానినిగూర్చి యెట్టి తర్క-జ్ఞానమును సంపాదింపఁజాలము.3. పరిచ్ఛిన్న మానవుఁడు బ్రహ్మ నెఱుఁగఁగల్గినచో మనబుద్ధి యనంతమైనదైనఁ గావ లయును లేదా బ్రహ్మము పరిచ్ఛిన్నపదార్థమైనఁ గావలెను. "ఒక వస్తువును దెలుపుట కుపయోగించు ప్రతిశబ్దము నావస్తు వొకజాతికో, కర్మకో, గుణమునకో, సంబధరీతికో చెందినదని చెప్పును."౪. బ్రహ్మమునకు జాతిగుణకర్మ సంబంధలక్షణము లెవ్వియును లేవు. అది స్వజాతీయ విజాతీయ స్వగతభేదరహి తము౫. పత్రపుష్పఫలాది స్వగతభేద మొకచెట్టునకుఁ గలదు; ఇతర వృక్షములతో సమాన లక్షణములను, శిలాదు లతో భిన్నతను గలిగియున్నది.౬. బ్రహ్మకో సామ్య

(౨) పోల్చు: కార్యకారణవ్యతిరిక్తస్యాత్మనః సద్భావః...అశనాయాది సంసార ధర్మాతీతత్వమ్ విశేషః॥ (శం॥భా॥ 3,3,3౬.)

(3) శం॥భా॥ 3౨-33. (౪) శం॥గీ॥భా॥ ౧3-౧౨.

(౫) సజాతీయవిజాతీయ స్వగతభేదరహితమ్॥

(౬) పంచదశి॥ ౨-౨౦. రూడాల్ఫ ఒట్టో ది ఐడియా ఆఫ్ ది హోలీ ౩. టి. పుటగ ప్లేటో ఆత్మప్రపంచమును, బరిణామజగత్తునుదాటి 'నిశ్శ్రేయస' భావము నూహించినాఁడు. విషయీవిషయ భేదరహితము, నిర్గుణసత్య స్వరూపమును ప్లాటినస్ భావించినాఁడు. "ఈనిర్గుణసత్యము సర్వవస్తువుల కాధారభూతమే కాని యేవస్తువునుగాదు. దానినిగూర్చి యేమియుఁజెప్పఁ

మేదియును లేదు; తద్భిన్నమునులేదు; స్వగతభేదమును లేదు. ఏలన నివియన్నియు వ్యావహారిక భేదములు. సర్వవ్యావహారిక భావములకది వ్యతిరేకమగుటచే మనమెఱింగిన సర్వవిషయముల కది వ్యతిరేకరూపముగాఁ దెలియనగును. శంకరుఁడది ఏకమని కూడఁజెప్పుట కంగీకరింపక, అద్వైతమని వ్యతిరేకపదమునే వాడెను. అది పూర్తిగా నితరమైనదికాని, శూన్యతగాదు. ౧. ఉపయోగించిన శబ్దములన్నియు వ్యతిరేకములైనను, వానియర్థము భావాత్మకమే. అభావమనఁగా నేభావము లేదో చెప్పును. మన మనుభవప్రపంచమున కారోపించు భావత్వము దానికి లేదుగావున నభావమనఁదగును. అనఁగా నది శుద్ధశూన్యము కాదు; ఏలనభావముండుటచేతనే. అభావమున కర్థమున్నది. మనము వ్యావహారికజగత్తులో నుపయోగించు భావత్వాభావత్వలక్షణములు బ్రహ్మకు లేవని శంకరుఁడు నుపనిషత్తులును గూడఁజెప్పినవి.౨ ఏది బ్రహ్మము కాదో చెప్పనగునుగాని బ్రహ్మమేదో చెప్పఁజాలము. నిత్యానిత్య, పూర్ణాంశ, సగుణనిర్గుణ, పరిచ్ఛిన్నాపరిచ్ఛిన్న భావద్వంద్వముల కన్నిటికది యతీతము.

జాలము. ఏలన నది సర్వము నతిక్రమించు స్వభావముగలది."... "పరమశ్రేయశ్శబ్దము నుచ్చరించిన వెనుక నీవు దేనినిదానికిఁ జేర్చకుము, ఏమిచేర్చిన నంత మట్టుకు దానికి లోపమేయగును. దానికి జ్ఞానమున్నదని చెప్పినను నీవుదానిని విభాగించినవాఁడవగుదువు." క్లిమెంట్ ఆఫ్ అలెగ్జాండ్రియా, సత్యమేది కాదో చెప్పనగును. గాని యేదోచెప్పరాదను బాదసిద్ధిని సాధించెను.

(౧) వాఙ్మనసాతీతత్వమ్ నాభా. వాభిప్రాయమ్, శం॥ భా॥ 3,౨,౨3.
(౨) శం॥భా॥ప్రశ్న॥ఉ॥ ౪,౧

ఏలన నివన్నియు వ్యావహారిక భావములు. పరిచ్ఛిన్నమైనదెల్లపు డపరిచ్ఛిన్నమైనదగుటకు యత్నించుచున్నది; కాని యపరిచ్ఛిన్నమైనదానికేమియగుట కవసరములేదు. అవసరమున్నచో నది పరిచ్ఛిన్నమైనదేయగును. దాని నపరిచ్ఛిన్నమైనదని మనమున్నచో నది పరిచ్ఛిన్నతాభావతుల్యమని భావింపరాదు. పరిచ్ఛిన్నత నతిక్రమించినఁగాని బ్రహ్మస్వభావము తెలియదు. అనాత్మరూపోపాధిగతమైనఁగాని వ్యక్తిత్వమునకవకాశము లేదు. కావున బ్రహ్మమొక వ్యక్తిగాదు. పరాధారముతో నిమిత్తములేని యర్థములో వ్యక్తిత్వశబ్దము నుపయోగింతుమేని, యది అపశబ్దప్రయోగమేయగును. బ్రహ్మము నిర్గుణమనఁగా, నది వ్యావహారదృష్టికతీతమని యర్థము; ఏలన గుణములు ప్రకృతిసంభవములు; బ్రహ్మము తదతీతము. గుణములు వస్తులక్షణములు. పరమేశ్వరుఁడొక వస్తువుగాదు. వస్తువులు వచ్చిపోవుచుండును; కాని సత్యము సర్వవస్తుపరివర్తనాంతర్గతమైన నిత్యవస్తువు. అందుచేనది గుణాతీతమైనది. అనఁగా బ్రహ్మము శుద్ధశూన్యభావమని కాదు; అందుకొఱకే యుపనిషత్తు చెప్పినది; "నిర్గుణో గుణీ". బ్రహ్మము పారమార్థికజ్ఞానచైతన్యము; కాని బ్రహ్మమెఱుఁగునదేదియును లేదు; వ్యావహారజ్ఞానమంతఃకరణవికారమే.(౧)

---

(౧) స్పైనోజా చెప్పినరీతిగా, "దైవబుద్ధికిని మానవబుద్ధికిని నామసామ్యమే తప్ప వేరెందును సామ్యములేదు. నక్షత్రరాశిలోని శ్వానమునకును భూమిపైదిరుగు కుక్కకును బోలిక చేయరాదు." (ఎథిక్సు, ౧,౧౭. స్కోలియమ్)

జ్ఞానము బ్రహ్మయొక్క స్వస్వరూపముకాని, గుణముకాదు.౨ అది నిత్యమైనదనఁగా, నెల్లప్పుడు మార్పులేకుండ పెర్మనైడుస చెప్పినరీతిగా "నిశ్చలము"కాదు; ప్లేటో సోఫిస్టులో ౩. నిరసించిన "మనస్సులేని స్థాణుసదృశము"ను గాదు. అది కాలమున కతీతము, కాలుష్యమున కతీతమునని యర్థము. దాని పరిపూర్ణతయు, సమృద్ధియుఁ గాలముతో సంబంధములేనివను నర్థములో నది నిత్యమైనది.౪. వస్తువులను, వానిగతులను బంధించు కాలక్రమమునకు బ్రహ్మము విషయములో నర్థములేదు. బ్రహ్మము నిత్యస్థితి; దానికిఁ గాలసంబంధము లర్థశూన్యములు దానికి భిన్నములైనవన్నియుఁ గావని వ్యతిరేకవాక్యములచేతనే దానినిఁ జెప్పవచ్చును. అది అసత్తుకాదు కనుక సత్తనియు, నచిత్తుకాదు కనుక చిత్తనియు,౫. దుఃఖస్వరూపముకాదు గనుక నానందమనియుఁ జెప్పవీలగును. అది యథార్థమగు స్థితిగలది కావున సత్యమైనది. దాని యస్తిత్వమన్యాధారకాంక్ష లేనిది కావున నిత్యము. అది బాహ్యమునుండి దేనినిఁ దనలోనికిఁదీసికొనదు; తీసికొన్నచో నాత్మలో ననాత్మ కవకాశము కలుగును.

---

(౨) "సత్యమ్ జ్ఞానమనంతంబ్రహ్మ" యను వాక్యమునకు బ్రహ్మయే జ్ఞానమున కాధారమని రామానుజుఁడు నైయాయికులు నర్థముచెప్పిరి. పోల్చు: నిత్యమ్ విజ్ఞానమానందంబ్రహ్మ ఇత్యాదౌ విజ్ఞానపదేన జ్ఞానాశ్రయ ఏవోక్తః। (విశ్వనాథుని సిద్ధాంతము ముక్తావళి, పు. ౪౯.)

(౩) పు. ౨౪౯

(౪) పోల్చు: స్పినోజా. "నిత్యమగు దానికిఁ గాలసంబంధశబ్దములచే నిర్వచనము చేయఁజాలము." (ఎథిక్సు, ౫, ౧. స్కోలియమ్)

(౫) జడత్వరాహిత్యమ్.

అది యనాద్యనంతము. దాని కావిష్కృతిగాని, పరిణతిగాని, వికాసముగాని, మార్పుగాని లేదు; ఏలన నదెల్లప్పుడు సమానమైనదే. బ్రహ్మపదార్థము భాగసమన్వితమైన పూర్ణవస్తువు కాదు; ఏలన నదియేకరసస్వరూపము.౧ అది యథార్థస్వరూపమేగాని, జగత్స్వభావము దానికి లేదు.౨. అట్టి పరమార్థము జడాత్మకముగాని పరిమాణము గలది కాని, భాగాన్వితము గాని కాదు. నిత్యము, లోపరహితమునగు నీపదార్థము చిత్స్వరూపము, అట్టి పరిపూర్ణతాసిద్ధిగల బ్రహ్మ ఆనందస్వరూపము కావలెను.3. బ్రహ్మానందములో మానుషానందము నొక లేశమాత్రస్వరూపమే.౪.

సచ్చిదానంద విభుత్వలక్షణము లాత్మకును బ్రహ్మమునకును సమానములే. ఆత్మయే బ్రహ్మము. కేవల విషయీ విషయములొకటే. మానవబుద్ధియొక్క దృక్పథమునను సరించి, ఆత్మయనఁగా యథార్థముకానిభావమే యైనట్లు, బ్రహ్మమును దోఁచును. పరబ్రహ్మనుండి సర్వలక్షణములును దీసివేసిన చో నది యించుమించుగా శూన్యావస్థగాఁ దోఁచవచ్చును. ఇట్టి గుణవిరహిత శూన్యతాస్వరూపమే, సర్వప్రపంచమూలాధారమగుసత్యస్వరూపమని యెట్లుభావించఁగలము? "అయిన చో బ్రహ్మ మభావరూపమా? కాదు; ఏలనఁ గాల్పనిక

---

(౧) శం. భా. ౧,3,౧.

(౨) నిష్ప్రపంచసదాత్మకమ్. (శం. భా. ౨,౧,౧౬.)

(3) శం. భా. ౧,౧,౧౨; 3,3,౧౧-౧3; తై. ఉ. ౨,౭.

(౪) బృ. ఆ. ఉ. ౪,3,3౨.

వస్తువులకైన నేదో యాధారముండవలెను" ౫. శూన్యము కాని దేదైన నుండవలెనన్నచో బ్రహ్మయే నిత్యముకావలెను. బ్రహ్మ స్వస్వరూపములోఁ బరిపూర్ణమైనది; కాని మానవదృష్టి కది శూన్యముగాఁ దోఁచవచ్చును. "సూక్ష్మమునుగాదు స్థూలమునుగాదు; దీర్ఘమునుగాదు; హ్రస్వమునుగాదు." ౬. "అశ్రుతము, అమతము" ౭. నైన విభేద విరహితబ్రహ్మ స్వరూపము నిర్వికల్పకమైన శూన్యమనియు, దుఃఖకరమగు శుష్క-నిశయనియుఁ దోఁచవచ్చును. సర్వలక్షణవిరహితమగు నాత్మ యనాత్మసదృశమే యని హెగెల్ పలికినాఁడు. అట్టి భేదరహితమగు బ్రహ్మము జ్ఞాతవ్యముగాదని రామానుజుఁడు నైయాయికులు హెగెల్‌తో నేకీభవింతురు ౧. విమర్శకుల భావమును శంకరుఁ డెఱిఁగియుండియే యిట్లు చెప్పెను: "దేశ గుణ,గమన, ఫల భేదరహితమును, నద్వితీయము పరమాత్మస్వరూపమునగు పరబ్రహ్మము మందబుద్ధుల కనాత్మగాఁ దోఁచును." ౨ మన దృష్టికి బ్రహ్మము శుద్ధశూన్యముగాఁ దోఁచవచ్చును గాని,

---

(౫) "శూన్యమేవతర్హి తత్, న మిథ్యావికల్పస్య నిర్నిమిత్తత్వానుపపత్తేః। (శం. భా. గౌడపాదకారిక.)

(౬) బృ.ఆ.ఉ. 3,౮,౮. పోల్చు: ఆగస్టైన్." మనము దేవుఁడేది కాఁడో చెప్పవచ్చును గాని దేవుఁడేదో చెప్పఁజాలము." (ట్రినిటీ. ౮, ౨.)

(౭) కఠ. ఉ. 3. ౧౫.

(౧) నిర్విషయస్య జ్ఞానత్వే మానాభావాత్. (విశ్వనాథ సిద్ధాంత ముక్తావళి పు॥ ౪౯.)

(౨) దిగ్దేశగుణగతి ఫలభేదశూన్యమ్ హి పరమార్థసదద్వయమ్ బ్రహ్మ మందబుద్ధీనా మసదివ ప్రతిభాతి. (శం॥ భా॥ ఛాం॥ ఉ॥ ౮, ౧,౧.)

యోగిదృష్టిలో సర్వసంపూర్ణమై కన్పట్టును. ఈశ్వరుని సగుణ స్వరూపునిఁగాఁజేయ నిష్టపడని మహోన్నత పథవిహారము చేయు భావగతి, లౌకికదృష్టికి దేవునిశూన్యముగాఁ జేయుచున్నట్లు గోచరించును. కాని సర్వమతములకుఁ జెందిన ద్రష్టలగు మహర్షులు నిర్గుణబ్రహ్మకు బుద్ధి కల్పితగుణారోపణము చేయుట కిచ్ఛగింపలేదు.[౩] ప్రాకృతమానవకోటి నిమిత్తము శ్రుతి బ్రహ్మమును సగుణముగాఁ[౪] వర్ణించినది; ఏలన "శ్రుతియిట్లు భావించెను: బ్రహ్మాస్తిత్వమునుగూర్చి మొదట నమ్మ ప్రాకృతజను లాస్తికమార్గమునుబట్టినచోఁ దరువాతవారిని క్రమముగా బ్రహ్మస్వరూపజ్ఞానమును గ్రహించునట్లుచేసెదను."[౫] శంకరుఁడుపనిషద్భాష్యకారుఁడుగా బ్రహ్మయొక్క సగుణ నిర్గుణ లక్షణములను సమన్వయింపవలసి వచ్చినది.[౧] బ్రహ్మ

---

(౩) పోల్చు. రూడాల్ఫ్ ఒట్టో: "సత్యమునుగూర్చిన వ్యతిరేక తత్త్వము భక్తిభావములేని శూన్యవాదము కాదు. అందుత్తమోత్తమమైన భక్తిభావ మిమిడియున్నది. వ్యతిరేకపదవాచ్యమైనది నిజముగాన నిర్వచనీయమైన పరమసత్యమే. ఇందు దేదీప్యమానమగు మహానుభవ రహస్యమిమిడియున్నది." (ది ఐడియా ఆఫ్ ది హోలీ. పు॥ ౧౮౯)

(౪) ఛాం॥ ఉ॥ ౧, ౬, ౬; ౩, ౧౪, ౨.

(౫) సన్మార్గస్థా స్తావద్భవంతు, తతః శనైః పరమార్థమపి గ్రాహయిష్యామీతి మన్యతే శ్రుతిః॥ (ఛాం॥ఉ॥ ౮, ౧,౧) సదానందుఁడు తన వేదాంతసారమందు, అధ్యారోపాపవాదమును వర్ణించి, మనము బ్రహ్మకుఁ గొన్ని లక్షణములను మొదట నారోపించి, తరువాత వానిని నిరాకరింతుము.

చూ: శం॥గీ॥భా॥ ౧౩, ౧౩,

(౧) శం॥భా॥ ౧, ౧, ౧-౩౧; ౧, ౨; ౧, ౨, ౧-౧౮; ౨౨-౨౫; ౩౮-౪౩; ౧, ౪, ౧౪-౨౨; ౩, ౩, ౩౫-౩౬. చూ: డ్యూసెన్.

యొక్క వ్యాప్తి వర్ణనములనుగూర్చి వ్యాఖ్యవ్రాయుచు నితరుల
కి౨. భావముల నందఁజేయుటకు నుపాసనాది ప్రయోజనముల
కొఱకును౩. నవి యుద్దేశింపఁబడినవని శంకరుఁడు రచించెను.
మనకు సంబంధించిన యీశ్వరుఁడును జగత్కర్తయుఁ బరిపాల
కుఁడు నగు వానిమూలమున బ్రహ్మ స్వస్వరూపమునకు మన
భావము క్రమగతి ప్రసరించును. బ్రహ్మ నిర్గుణమేయైనను,
సచ్చిదానందములు దాని స్వరూపలక్షణము లనియు, సృష్టి
కర్తృత్వాదికములు తటస్థలక్షణములనియుఁ జెప్పవచ్చును.౪
బ్రహ్మకు సచ్చిదానంద౫. నిర్వచనము నపరిపూర్ణమేయని
శంకరుఁడెరుగును; కాని అంతకంటె నుత్తమమగునిర్వచన
మసాధ్యమని యాతని భావము. తనయొక్క పరిమితిని దెలిసి
కొను సామర్థ్యము మానవ మానసమున కున్నది. బ్రహ్మనుభ
వమువలననే బ్రహ్మజ్ఞానము లభింపఁగలదు. బ్రహ్మవేత్తయే
బ్రహ్మస్వభావమును గూర్చిన ప్రతిప్రశ్నకు మౌనముచేఁగాని,
నేతివాక్యములచేఁ గాని సమాధానమిచ్చును. విద్య, బ్రహ్మయే
సచ్చిదానందస్వరూపమనియు స్వయంసమృద్ధమనియుఁ జెప్పి,

(౨) ఉపలబ్ధ్యర్థమ్.

(౩) ఉపాసనార్థమ్। శం॥భా॥ఛాం॥ఉ॥ ౭, ౧, ౧; శం॥భా॥ ౧, ౧, ౨౦, ౨౪, ౩౧; ౧, ౨, ౧౧, ౧౪; ౩, ౨, ౧౨, ౩౩.

(౪) ఒక కాకి నడికొప్పపైఁ గూర్చుండియున్న యిల్లు దేవదత్తుని దని చెప్పినప్పుడు మనమాయింటి ప్రధానలక్షణములను గాక, ఒకతటస్థలక్షణమును మాత్రమే చెప్పితిమి. అది దేవదత్తుని యింటి పరోక్షవర్ణనము. సృష్టికర్త, సృష్టికారణమని బ్రహ్మనుగూర్చి మనము చేయువర్ణన మట్టిదే.

(౫) నృసింహతాపని. ఉపనిషత్తు.

మన కత్యుత్తమ బ్రహ్మభావము నొసఁగఁగలదు. అవిద్య లేక అపరవిద్య, సృష్టికర్తృత్వము, పాలకత్వము మున్నగు సంబంధలక్షణములు బ్రహ్మ కారోపించును[1]. అందుచే బ్రహ్మనుగూర్చి పరాపరవిద్యలు రెండున్నవి[2]. "అవిద్యాకల్పితనామరూపాది భేదములను విసర్జించి, సూక్ష్మస్థూలాది లక్షణవిరహితమైనదే బ్రహ్మమను వ్యతిరేక పదములచే సూచింపఁబడునది పరవిద్య. కాని యాబ్రహ్మపదార్థమునే, ఉపాసనాద్యవసర నిమిత్తము భేదలక్షణమును గలదిగాఁ జెప్పునదపరవిద్య"[3]. బ్రహ్మమే తర్క-కల్పితములగు 'మూసల'లోఁ గరగించి పోసిన నీశ్వరుఁడగును. ద్రవ్యగుణ భేదవిరహితమైన పూర్ణానుభవదృష్టిలో నీశ్వరభావముత్తమమైనది కాదు. లౌకికజ్ఞానదృష్టిలో నీశ్వరభావముకంటె శ్రేష్ఠతరమగు సత్యస్వరూపము సాధ్యముకాదు. సగుణబ్రహ్మభావము జిజ్ఞాసువుయొక్క భావోద్రేకప్రతిబింబము కాని, వాతోపహతమై చరించు బుద్బుదము కాని కాదు. మానవమానసమునకు నిత్యమైన బ్రహ్మస్వరూప మీసగుణబ్రహ్మ

---

(౧) రత్నప్రభ॥ "విద్యావిషయో జ్ఞేయమ్ నిర్గుణమ్ సత్యమ్, అవిద్యావిషయ ఉపాస్యమ్ సగుణమ్ కల్పితమ్॥" (౧, ౧, ౧౧.) పోల్చు: ప్లాటినస్ "సత్యమును మనము శ్రేయోరూపమని పలికినప్పు డదియొక గుణమును గలిగి యున్నదని యర్థముకాదు; సర్వజీవకోటి కది లక్ష్యమైనదనియే భావము. అది భావాత్మకమని చెప్పుట కర్థ మేమనగా, నది యభావవస్తు జాలములో నిది కాదనియే. అది భావాతీతమైనది."

(౨) బృ. ఆ. ఉ., ౩, ౮, ౮.

(౩) శం॥భా॥ ౧, ౩౧; ౪, ౩, ౧౪.

జ్ఞానకాంతి మూలముననే గోచరించును.౪. సిద్ధాంతముయొక్క స్వగతసామరస్యసిద్ధి నిమిత్తము బ్రహ్మమును, బ్రాడ్లేవలెనే, "సగుణముకాని, ధార్మికముగాని, సుందరముకాని, సత్యముకాని కాద"ను వ్యతిరేకపదములచేతనే వర్ణింపవలసి యున్నది. బ్రహ్మమునకు మన యున్న తానుభవములతో నెట్టిసంబంధము లేదనియు, లేక వానియెడ నుదాసీనభావముగల దగుచున్న దనియు మనకుఁ దేలిన సారాంశము. సిశితమగు నిట్టి తత్త్వమును స్థాపించు వ్యతిరేకసూత్రముల వలన మన కమున్న తానుభవములు వ్యర్థములగుటచే మన మతావసరముల నిమిత్తము వేఱొకదృక్పథమును మన మొగ్గడింపవలసి యున్నది.

---

(౪) డ్యూసేన్ సిస్టమ్ ఆఫ్ వేదాంత॥ పు. ౧౦౩; పోల్చు; ఎక్హార్టు: ఇతఁడు గ్రాహ్యమైన దైవస్వరూపమునకును, సృష్టికర్తయగు దేవుని స్వరూపమునకును భేదమును సూచించెను. "స్వస్వరూపములో నాతఁడీశ్వరుఁడు కాఁడు; మానవునిదృష్టిలో నీశ్వరుఁడే. కాలమున కతీతమైన యేకత్వమే నా స్వరూపము. దానికి వృద్ధిక్షయములుఁ లేవు. ఆస్థితి యీశ్వరున కతీతమైనది. దానినే నేను గోరుదును." ప్లాటినస్ చెప్పినాఁడు. "అసలు పూర్ణమైనసత్యముయొక్క ప్రతిబింబమే మనబుద్ధికి గోచరించునది. దానిని గ్రహించుటకు బుద్ధియే నిత్యమును యత్నించుచుండును. సత్పదార్థమున కట్టి కోర్కెయు నెట్టిప్రయత్నము నవసరములేదు." పోల్చు: బ్రాడ్లే: "పూర్ణసత్పదార్థమును గ్రహించుటకుఁ బరిచ్ఛిన్నమానవుల కసాధ్యము. కాని కొంచెముగనో, గొప్పగనో, దానియొక్క స్వభావమునుగూర్చి తెలిసికొనుట కవకాశమున్నది. పరమార్థమునుగూర్చి యింతకంటె నెఱుఁగనవసరములేదు. కాని యిట్టి జ్ఞానమనుభవసిద్ధి కాఁజాలదు. మానవ పరిచ్ఛిన్నబుద్ధికి గల యవధులలో నిది సత్యమైనదే." (సత్యము; ఆభాసము, పు. ౧౪౯.)

కాని బ్రహ్మ సగుణమును నిర్గుణమును గూడఁ గాజాలదు. ఆ ఆకృతిద్వయముగల సత్యము లేక రెండురీతులలో ననుభవమున కవకాశమిచ్చు సత్యము పరమసత్యము కానేరదు. పూర్ణావర మాత్మానుభవముతో నీద్వైతము నశించును. మనము బాహ్యా మునుండి చూచునప్పు డాపరబ్రహ్మకు భిన్నాకృతులున్నవని గోచరించును. బ్రహ్మ స్వరూపములో నెట్టిగుణరూపములు లేవు. రూపవ్యక్తిత్వలక్షణములకు విద్యాప్రపంచములో నర్థము లున్నవి. పరబ్రహ్మమునందీ విభేదము లన్నియు సహజముగా విలయమందును. వ్యతిరేకముల ననంతముగా సమన్వయింపఁ జేయుచు స్థాపింపవలయు నొక భావనిర్మాణముగా బ్రహ్మమును దలఁపరాదు.[3] పరమార్థము తత్త్వశాస్త్ర కల్పితమగు వస్తువు కాదు. అది నిత్యాస్తిత్వముగల సత్యము. పరమాత్మనుగూర్చి బుద్ధిచేఁ దలపోయు సర్వయత్నములను శంకరుఁడు నిరసించును. మనబుద్ధితో దాని నూహింప యత్నింతుమా, వెంటనే పరమాత్మయు వ్యావహారిక ప్రపంచములో నొక భాగమైపోవును.

---

౧. పోల్చు; బ్రాడ్లే; (సత్యము; పరమార్థము. పు ౪౩౧.)

౨. "ఒకేవస్తువు నామరూపాదిభేదగత మగుటయుఁ గాకుండుటయు స్వవిరోధలక్షణమగును.... ఉపాధిసంబంధముచే నొకవస్తువు స్వభావము మారి వేరొకస్వభావమును బొందదు; ఏరూపమును బ్రదర్శించినను, బ్రహ్మ పదార్థము భేదరహితమని యెంచవలెను." (డ్యూసేన్ సిస్టమ్ ఆఫ్ వేదాంత పు. ౧౦౨-౧౦౩)

3. సరియగు తర్కము ననుసరించి, బ్రాడ్లే యిట్టినిర్ణయమునకే రావలసియున్నను, నాతఁడు కొన్ని పరమార్థమునుగూర్చిన సందేహములచే స్థిరచిత్తుఁడు కాలేకపోయెను. యథార్థముగాఁ జెప్పవలయుచోఁ బరమాత్మకు

౨౭—ఈశ్వరుడు లేక సగుణబ్రహ్మ

ఈశ్వరుఁడనఁగాఁ బరమపురుషునిఁగా గ్రహింపఁదగిన సగుణ బ్రహ్మరూపమని శంకరు నభిప్రాయము. ఈశ్వరాస్తిత్వమునుగూర్చిన ప్రశ్న నిరర్థకప్రశ్నయని శంకరుఁడు చెప్పినాఁడు. ఈశ్వరుఁడున్నచో నాతఁ డితరవస్తువులవలెనే యుండును; అనఁగా నాతఁ డగణితములగు వస్తువులలో నొకఁడై, వానిలో నొకదానికొకటి భిన్నములైనట్లే, యాతఁడు వానికి భిన్నుఁడై యుండవలెను; లేదా, యాతఁడు సర్వవస్తురూపుఁడైన విరాట్పురుషుఁడనవలెను; దీనికి నాస్తికతకును విశేష భేదముండదు. అస్తికత్వభావములో నీశ్వరునిగూర్చిన ప్రశ్నను గల్పించుటవలన, దీనినిఁ బరిష్కరించు నవకాశములన్నియు ముందే తొలగింపఁబడినవి. సక్రమహేతువాదము సత్యమును

భావాభావలక్షణము లెవ్వియులేనిది; మనము దానిని దర్కముచేఁ దెలిసికొనఁజాలము; సగుణము నిర్గుణమును దెలుపఁజాలదు; ఒకయవధినుండి యింకొకయవధికిఁబోయి తెలిసికొను మనతార్కికబుద్ధి నిరవధికబ్రహ్మమును గ్రహింపఁజాలదు. మనము మనపరిచ్ఛిన్నత నతిక్రమించునపుడు, సగుణలక్షణములన్నియు నేపరమాత్మలో నంతరించిపోవునో యాపరమాత్మయే మిగులును. రామానుజునిభావములో విపులీకృతమైన మానవభావమే దైవత్వము. మానవదైవప్రజ్ఞలకు భేదమువ్యాప్తిలోనున్నదేకాని వస్తుతఃలేదు. మానవబుద్ధి కొన్ని సంబంధములనే గ్రహింపఁగా దైవభావ మన్ని సంబంధములను గ్రహించును. కాని శంకరు నభిప్రాయము దీనికి భిన్నమైనది. సగుణసంబంధములలో మనము తగుల్కొన్నచో వానికంతములేదు సగుణసంబంధము లనంతవిభాగములుగలవై, అసంఖ్యాకసంయోగములు గలవగుటచే వీని కేకత్వము ఘటించుట దుస్తరము. మిథ్యావిషయము లెన్నికలిసినను యథార్థవస్తువుకాదు: పరమార్థము వీనికతీతము; సత్యము బుద్ధికతీతము.

స్థాపించు శక్తిగలదైనచో, మనమెన్నఁడో యీసమస్యను బరిష్కరించియుందుము. సహేతుకములని చెప్పుకొనుచుఁ బరస్పర విరుద్ధభావములుగల మతశాఖ లనేకములున్న విషయము జగద్విదితమే. ఈశ్వరాస్తిత్వమునుగూర్చి చూపఁబడిన ప్రమాణమును దీసికొని, యిటీవల క్యాంటువలెనే, వానిలోపములను శంకరుఁడు వ్యక్తీకరించినాఁడు.

పరిపూర్ణతగల కర్తయొకఁ డున్నాఁడనియుఁ దదితరమంతయు నాతనికి విషయమనియు నూహించుటే తర్కలక్ష్యము. సత్యమొక సక్రమ సమన్వయరూపమనఁగా నీశ్వరానుభవమే యగును. విషయము లన్యోన్యసంబాధముగల యొకవ్యవస్థకుఁ జెందినవని ప్రాకృతదృష్టియు, భౌతికశాస్త్రదృష్టియు నైయున్నది; అనుభవము దీనిని సమర్థించుచున్నదిగాని, పూర్తిగా గ్రహింపఁజాలకున్నది. ఏలన, మనయనుభవములోఁ జేరనిది జగత్తులోఁ జాలగలదు. మనకుఁ జాలజ్ఞానము కలదని తలఁతుము గాని, యీపరిమిత జగత్తునందైనను మనకుఁ దెలిసినదసమగ్రమే. సత్యమును సమగ్రముగా గ్రహించినప్పుడే దేవుఁడున్నాఁడు; ఆతఁడే సృష్టికర్తయను ప్రతిపాదన మనము చేయుట కర్హతగల్గును. జగత్తును సమగ్రముగా గ్రహించు సామర్థ్యము మనబుద్ధికి లేదు; పరిశుద్ధసత్తునకు విశ్రాంతిలేని యనంతప్రవృత్తికి సమన్వయముచేకూర్చు శక్తి మానవాతీతమైనది. ౧. మనయనుభవములోని క్లిష్టతలను దొలగించి,

(౧) పోల్చు: "దేవుఁడుమాత్రము దూరాలోచన చేయుటకై మిక్కిలియున్నతపథము నాశ్రయించినాఁడు."

యెంతనూహ్యీకరించి, యేకవిషయక్రమముగా నొకప్రకృతి, పురుషుఁడు, కర్తయని మనము చెప్పుకొన్నను, మనము దాని గమనమునకుఁ జరిత్రకు బాహ్యాసాక్షులమే యగుదుము. ప్రపంచము మన మానసికాన్వేషణమున కతీతముకానిదై, అది యెచట నెట్లుపుట్టినదో, యెందుఁజేరునో, దాని స్వరూప లక్ష్యములను మనము దెలిసికొనఁగల్గినచో, మనమప్పుడు పరిచ్ఛిన్నులము గాము; అందుచే నప్పుడు మనము పరిచ్ఛిన్నమైన దేదియని కోరము. విషయములన్నియు నొకేవ్యవస్థఁజెంది, యీశ్వరచిత్తమునే ప్రదర్శించునను తర్క-విశ్వాసమొక భావము మాత్రమేయగును. సృష్టిక్రమవాదము కారణనియతి నుపయోగించును. ఇది వ్యవహారజగద్వివరణమునకుఁ గూడ సమర్థము కాదు; మనము వ్యావహారికజగత్తుకుఁ బరమార్థముతో సంబంధముగలిపి, పరమార్థమే బాహ్యజగద్రూపమున వ్యక్తమగుచున్నదనిచెప్పుటకుఁగూడ నీవాదము నిరర్థకము. బాహ్యప్రపంచములోని భిన్నదృశ్యపరంపర లన్యోన్యకారణములు కాఁజాలవు. ఈదృశ్యప్రపంచమునందొక కారణరహితకారణమున్నదని యంగీకరింపఁ జాలము. ఈజగత్సంసారమున కాదియున్నదనుట స్వవిరుద్ధవాదమగును. ప్రథమకారణమునకై వెదకుట, కాలగర్భమునఁ గాలాధారమగు నవస్థనన్వేషించుట వంటిదే యగును. సంసారమనఁగా నాది లేనిదనియే యర్థము. పరిచ్ఛిన్నతను ద్రోసిపుచ్చినచో నపరిచ్ఛిన్నత సిద్ధించు ననుభావము కూడ హేతునిరూపణమును గోరును. పరిణామజగత్తునకే అన్వయించు కారణధర్మమును పరమార్థమున కన్వయించినచో,

మనము పరమార్థము నొక జ్ఞానవిషయము నొనర్చి, పరమార్థ మనగా దురభిప్రాయపడుచుంటి మన్నమాట; దేనిని ప్రపంచ కారణమని మనము నిర్ణయించు చున్నామో అదియు మనయను భవజగత్తు లోనిదే యని మఱువరాదు. ప్రతికార్యమున కొక కారణముండు ననునది సర్వసామాన్య ధర్మమని మన మంగీకరించినను,(౧) పరిచ్ఛిన్నజగత్కర్త యొక పరిచ్ఛిన్నుఁడే యనియే మన మనుమానింపవలసి వచ్చును. ప్రథమకారణము దాని కార్యములైన విషయముల కనుగుణమైనదే కావలయును;వలన రెంటికిఁ గార్యకారణసంబంధ మున్నదని చెప్పఁబడినది. జగత్కారణ మీశ్వరుఁడైనచో, నాతఁడు దేశకాల వ్యవస్థాంతర్గతుఁడై, విశేషముగా విపులీకృత మానవరూపియై, మానవుని వలెనే మానసదేహోపకరణములచే నిర్వచింపఁదగు విజ్ఞానము గల వాఁడగును. అట్టి యీశ్వరుఁడున్నచో మన విజ్ఞానమెంత వికసించుట కవకాశమున్నను, దానితో నాతని స్వరూపస్వభావములను నిర్ణయింపఁజాలము. కాని యట్టి యీశ్వరుఁడు మానవునితోఁ దుల్యములగు నుపకరణములనే యుపయోగించు వాఁడగును గావున నపరిచ్ఛిన్నుఁడు గాఁడు; అనంతశక్తి సంపన్నుఁడును గాఁడు.

జగన్నిర్మాణము మానవు నాత్మాభ్యుదయమున కనుగుణముగాఁ గల్పించినకారణముచే నీశ్వరుని కృపతోఁ గూడిన నైపుణ్యము వ్యక్తమగుచున్నదను నైతికవాదముకూడ నెట్టి సంతృప్తి నొసఁగఁజాలదు. ఎట్లు తర్కించి చూచినను, జగత్తు

(౧) యత్కార్యమ్ తత్సకర్తృకమ్.

లోని పుణ్యపాపములబాధ్యత దేవునినెత్తిపైఁబడును.౧.లోకము లోని దోషముల కీశ్వరకర్తృత్వము కారణముగాదని సమర్థించుటకు పర్షియా పౌరాణికగాథలలోవలె, దోషకారకుఁడు సైతానొకఁ డున్నాఁడని చెప్పవలసివచ్చును. అప్పుడు దేవుని యేకత్వముస్థానములో దైవరాక్షస (సైతాను) ద్వైతమును జొప్పించినవార మగుదుము. ఆత్మ దేవునిలో నొకభాగమైనచో దేవుఁడాత్మయొక్క దుఃఖమునకు భాగస్వామి కావలసియుండును; ఏలన, దేహములో నొకయంగము బాధపడినచో దేహమంతయు బాధపడును.అందుచే వ్యక్తులబాధలకన్న దేవునిబాధలెక్కువగుటచే, మనము కొలఁది బాధలతోఁ గాలక్షేపము చేయుటే మంచిదికాని, లోకుల బాధలనన్నిటిని భరింపవలసిన ద్వైతమును గోరుట తెలివితక్కువయగును.

పరిపూర్ణతగల యీశ్వరుని సంతృప్తికై లోకసృష్టి యవసరములేదు. ఈశ్వరుని విలాసముకొఱకు సృష్టి యవసరమందుమా, అతఁడు నొక సంసారియే యగును. రూపము, పరిపూర్ణత మున్నగు గుణము లీశ్వరుని కున్నవన్నచో, నాతని

---

(౧) ఒక హీబ్రూప్రవక్త చెప్పినరీతిగా "కాంతిని నేను గల్పించి చీకటిని, శాంతిని సృజించి యశాంతిని జనింపఁజేయుచు, నిట్టికార్యము లన్నిటిని నేనే చేయుచున్నాను." మున్నగు భావముల ధోరణి యుపనిషత్తులలోఁ గూడఁ గాననగును. "ఎవరి నాతఁ డూర్ధ్వలోకముల నీయఁదలఁచెనో వారిచేఁ బుణ్యకర్మలను; ఎవరి నాతఁ డధోలోకముల నీయఁదలఁచెనో, వారిచేఁ బాపకర్మలను జేయించును. ఆతఁడు జగద్రక్షకుఁడు, పరిపాలకుఁడు సర్వాధిపతియునై యున్నాఁడు." (కౌషీతకీ. ఉ. 3, ౮.)

నిర్గుణతత్త్వముతో నివియెట్లు జతపడునో చెప్పవలసి యుండును నిర్గుణబ్రహ్మకు గుణారోపణము చేయుట తర్కమున కసాధ్య విషయము.

ఈశ్వరాస్తిత్వమును గూర్చి యిట్టినిరర్థక ప్రమాణముల వలన బాహ్యప్రపంచములో బయలుదేరిన యీప్రశ్నకు యథార్థమగు నౌచిత్యము లేదని శంకరుఁడు చెప్పినాఁడు. మన ప్రపంచము యొక్క అసమగ్రతను మనము గుర్తించినచోఁ బ్రపంచమును గూర్చిన ప్రశ్నయు దాని సమాధానము నీప్రపంచములోని తర్కయుక్తులేకాని, సత్యమునకు సంబంధించినవి కావు. అందుచేఁ దర్కయుక్తులను నిరసించు టీశ్వరాస్తిత్వమును నిరసించుటకాదు. సగుణబ్రహ్మ రూపమగు నీశ్వరాస్తిత్వమును నిరూపించుట కేతర్కవాదములును పనికిరావని శంకరుని భావము. ఈతర్కప్రమాణములు చూపునదే మన మీశ్వరుఁడుండుట కవకాశమున్నదని మాత్రమే ఈశ్వరాస్తిత్వము మన బుద్ధి మనశ్శక్తుల కతీతమగు విషయము.[1] శ్రుతులలో వర్ణింపఁబడిన ద్రష్టలగుమహాత్ముల అంతర్దృష్టి మనకుఁ గలిగినచో నప్పుడే యీశ్వరాస్తిత్వము నిశ్చయమని యనుభూతమగును. శంకరుని తత్త్వము ననుసరించి యీశ్వరాస్తిత్వము స్వతఃప్రమాణయుక్తమును గాదు, తార్కికసత్యమునుగాదు, వ్యావహారికప్రయోజన

(౧) పోల్చు: ష్వైట్జర్: "ప్రపంచము నున్నదున్నట్లుగాఁ దీసి కొన్నచో, మానవజాతియొక్క లక్ష్యములకుఁ బ్రవృత్తులకు సహేతుకార్థమును జెప్పుట దుస్సాధ్యము. మన కర్మలకు వెనుక నెట్టి పరమోద్దేశము న్నదని లేశమాత్రముగానైన నిరూపింపఁజాలము." (ఉపోద్ఘాతము. ౧.౨. నాగరికత: ధర్మము. ౨.)

సిద్ధికై చేయబడిన యొకప్రతిపాదన మాత్రమే. దీనికాధారము శ్రుతియే. ఈశ్వరుడు సర్వజ్ఞుఁడు, సర్వశక్తిసమన్వితుఁడు. ఆతఁడు ప్రకృతికాత్మయు, సృష్టికి మూలధర్మమును, జగచ్చలనశక్తియుఁ జైతన్యదాతయు, సర్వవస్తుజీవకారణమునని చెప్పవచ్చును. శ్రుతివాక్యములు చెప్పునది హేతువిరుద్ధముగా నుండనవసరము లేదు. శ్రుతి నంగీకరించుటయనఁగా, తగినన్ని నిదర్శనములు లేకున్నను వ్యతిరేకనిదర్శనములులేని విశ్వాసము నంగీకరించుటయే. ప్రపంచమునుగూర్చి, మనకు మనము కల్పించుకొను తార్కికనిర్ణయము నకొక ఘట్టమును జేరుసరికి మన తర్కేతరసాహాయ్యమవసరము. అనుభవసిద్ధిగలుగులోపున మనకు శ్రుతిప్రమాణ మవసరము. ఈశ్వరుని సృష్టికర్తృత్వ విషయములో మనజ్ఞానమునకు శ్రుతిప్రమాణమొక్కటే యాధారము. ౧. శ్రుతి యిట్లు చెప్పినది: "నామ రూపములు

(౨) పశ్చిమఖండవాసులలోఁ దార్కికప్రమాణ వ్యర్థతను నిరూపించిన వారిలో క్యాంటు తత్త్వవేత్తయే ప్రథముఁడని పరిగణింపఁబడుచున్నను, ప్లేటో యీవిషయమును గుర్తించెనని చెప్పుట, ధర్మము. "అందుచే నీ ప్రపంచకర్తయగు దంష్ట్రియునైన యీశ్వరుని గ్రహించి, మానవులకర్థమగు భాషలోఁ బ్రకటించుట సాధ్యమైన విషయము కాదు." (టిమాయి పు ౨౮ని) పోల్చు: డిమవ్ గోర్: "మానవుని తర్కమున్నఁడు నితరసాధనములతో నిమిత్తములేకుండ సృష్టికర్తయగు నీశ్వరునిఁ దెలిసికొనఁగలిగెనని నే నంగీకరింపఁజాలను" (దేవునియందు విశ్వాసము. పు. ౧౪౨.) అందుచే శ్రుతిప్రమాణమే శరణ్యమని యాతఁడు చెప్పెను. అట్లే సెయింటిథామస్ ఎక్వినాస్ చెప్పెను. పోల్చు: శం॥భా॥ కేన. ఉ॥ ౧, ౪.

(౧) శా॥సూ॥ ౧, ౧, ౩.

గలిగి, యనేకకర్తలు భోక్తలు, కర్మఫలములతోఁగూడి, దేశకాలనిమిత్తమాత్రములచే మానవమానసమున కూహించుటకైన శక్యముకానివిధమునఁ గల్పితమైన ప్రపంచకారణము సర్వజ్ఞత్వము సర్వశక్తియుఁగలిగిన సగుణబ్రహ్మమే (ఈశ్వరుఁడే).² ౨. తాత్త్విక ధార్మిక పరిపూర్ణతలన్నియు నట్టి యీశ్వరుని గుణములు. ఆతఁడు సర్వదోషములకతీతుఁడు. ౩. ఆతఁడు బాహ్యాభ్యంతర జగత్తుల కంతర్యామియు, సూర్యునందు నేత్రమునందుఁ బ్రకాశించువాఁడు నైయున్నాఁడు. ౪. ఆతఁడే విశ్వసృష్టి స్థితి లయకర్త. ౫.

శ్రుతి ప్రమాణసిద్ధమని యీశ్వరాస్తిత్వమును మనము ఋజువుచేసినవెనుక, దానిని హేతువాదమున కనుగుణమైనదే యని నిరూపించుట కష్టముగాదని చూప శంకరుఁడు యత్నించినాఁడు. మనము కార్యమునే చూచుచున్నాము; కాని ఈశ్వరుఁడే ప్రపంచకారణమో, వేఱొకటియో మనము నిర్ణయింపఁజాలము;ఏలన నొకేకార్యమునకు భిన్నకారణము లుండవచ్చును. అందుచే శ్రుతి చెప్పుచున్నది కావున నీశ్వరుఁడే జగత్కారణమని మన మంగీకరించవలెను. ఈశ్వరుఁడే ప్రథమకారణము; ఏలన, నతఁడు జన్మములేనివాఁడు, సన్మాత్రస్వరూపి యగు నీశ్వరుఁ డింకొక సన్మాత్రస్వరూపివలన జనించుట

(౨) శం॥ భా॥ ౧, ౧౨.
(౩) శం॥ భా॥ ౧, ౧, ౨౦; ఛాం॥ ఉ॥ ౧, ౬.
(౪) శం॥ భా॥ ౧, ౧, ౨౦; బృ. ఆ. ఉ. ౩, ౭, ౯.
(౫) శం॥ భా॥ ౧, ౧, ౧౮-౨౦, ౨౨; ౧, ౩, ౩౯, ౪౧, ౧, ౨, ౯-౧౦.

కవకాశము లేదు; ఏలనఁ గారణములోఁ గొంత యాధిక్యత లేకుండఁ గార్యకారణ సంబంధ ముండఁజాలదు.౧. ఈశ్వరుఁ డొక భిన్నతగలిగిన వ్యక్తివలన జనించియుండఁ డేలన, నభేద వ్యక్తినుండి భిన్నతగల విషయము లుత్పత్తియగునే కాని వ్యతిరేకవిధాన మెన్నఁడును జరుగదు. ఈశ్వరుఁ డభావమునుండి పుట్టలేదు; ఏలన నభావము నిరాత్మకమైనది. శ్రుతియు దీనిని నిరసించి, "అసత్తునుండి సత్పదార్థ మెట్లుత్పన్నమగున"ని యడిగినది. ఈశ్వరుఁడొక ప్రకృతికి వికృతి యన్నచో ననవస్థాదోష సిద్ధి కలుగును.౨. ఈశ్వరుఁ డజుఁడు, కారణముకాఁడు, కార్యమునుగాఁడు. ఈశ్వరుఁడే కార్యమైనచో నాకాశము మొదలు సర్వకార్యములు నిరాత్మకములై మనము నాస్తిక వాదులము కావలసివచ్చును.౩. సర్వవిషయములకు యాథార్థ్యము నొసఁగున దీశ్వరుఁడే.

ప్రతి కార్యమున కొక కారణ మున్నదను సూత్రము నంగీకరించినచో పరమాణువులుగాని, ప్రకృతిగాని, అసత్తుగాని ఒక ప్రత్యేక వ్యక్తిగాని, కాలస్వత్వముగాని కారణము కారాదా?౧. వీనినన్నిటిని శంకరుఁడు నిరాకరించును. ప్రకృతి మృతప్రాయము కాదు; దాని గర్భమునఁ జైతన్యస్ఫూర్తి గల సజీవరూపమది.

---

(౧) ఈశ్వరునికంటె నధికతరమైన దేదియుఁ బరార్థ్యముగా వున్న సత్యముఁడే కారణభూతుఁడు: పోల్చు: డే కార్టే వాదము.

(౨) శం॥ భా॥ ౨, ౩, ౯.

(౩) శం॥ భా॥ ౨, ౩, ౭.

(౧) శం॥ భా॥ ౧, ౧, ౨.

ఆత్మజీవితనాటకమున కనుగుణమై ప్రకృతి రంగమున్నది. "ప్రపంచమునందు వివేకముచే నడుపఁబడని యచేతనవస్తువు, మానవుని లక్ష్యములను సాధించుట కుపకరించు వస్తువులను తనలోనుండి సృజింపఁజాలదు. మందిరములు, ప్రాసాదములు, శయ్యాసనోపవనాదులు, విచారమును బోఁగొట్టి, సుఖమును గలిగించుటకై వివేకవంతులగు శిల్పులచే నిర్మింపఁబడినవి. ఈ ప్రపంచ నిర్మాణము నట్టిదే. అనంత కర్మఫలానుభవమున కనుకూలించు రీతిగా భూలోక నిర్మాణమును, నట్టి కర్మానుభవమున కుపకరణములుగా ననంతవైవిధ్యము గల జీవరాశియొక్క స్థూలసూక్ష్మ దేహావయవ నిర్మాణమును జూచినచో నిది యంతయు నవివేకమైన ప్రధానముచే నెట్లు కల్పింపఁబడఁగలదు? కుంభకారుని వశమై యున్నంతకాలము మట్టికూడ ననేకరూపములు పొందుట కనుగుణమై యున్నరీతినే, జడపదార్థము నొక వివేకవంతుని వశమై నడుపఁబడుచున్నది."[2]. అనంతజన్మముల నుండి వచ్చుచున్న కర్మఫలముల ననుభవించుట కనుగుణమైన రంగముగా నుపచరించుటే సృష్టి ప్రయోజనము. అచేతన ప్రకృతి యిట్టి కృత్యములను నెరవేర్పఁజాలదు. చైతన్యమును, ప్రవృత్తియు ప్రపంచ కారణమునకుఁ జెందియుండవలెను.[3]

(2) శం॥ భా॥ ౨,౨,౧.

(3) బ్రహ్మసామీప్యమే జగత్పరిణామమునకుఁ జాలునదేనచో నూయస్కాంతము యినుపముక్కనువలెఁ బురుషుల సాన్నిధ్యమాత్రముననే ప్రకృతి కేల ప్రవృత్తి లభింపదు? మఱియు అవిద్య సహజముగా సృష్టిహేతువగును. దానికొక ప్రయోజన మవసరములేదు, "అవిద్యాచస్వభావతా ఏవ, కార్యోన్ముఖీ, నప్రయోజన మపేక్షతే" (భామతి)

ప్రపంచ రచనాక్రమము లోక వివేకముగల యజమానిని సూచించును. ఏకలక్ష్యసిద్ధికై యనేకసాధనము లుండుటయు దీనినే వ్యక్తపరచును.౪ మానవులు తమ కర్మఫలముల నొక క్రమరీతి ననుభవించు విధానమునకుఁ గారణ మపూర్వముగాని యీశ్వరుఁడు గాఁడను పూర్వమీమాంసా వాదమునుగూడ శంకరుఁడు సమీక్ష చేసెను. అపూర్వ మనాత్మకమైన దగుటచే, దాని ప్రవృత్తి కింకొక యాత్మశక్తి యవసరమని శంకరుని విమర్శ. న్యాయవైశేషికుల ప్రపంచాతీతుఁడైన దేవుఁడు ప్రపంచ మున కుపాదానకారణము కాఁడు కావున నిరుపయోగము. మానవుఁడే సృష్టికారకుఁడైనచోఁ దనకు దుఃఖకారణములగు జన్మ జరామరణ వ్యాధులు లేకుండఁజేసికొని యుండును. "స్వతంత్రుఁడగు వాఁడెవ్వఁడు నొక కారాగృహమును దనకుఁ దానే నిర్మించుకొని యందుఁ బ్రవేశించఁడు."౧. తాటస్థ్యము, అణువులు, ప్రకృతి, నైయాయికుల యీశ్వరుఁడు యుక్తము లైన జగత్కారణములు కాఁజాలవు. నిత్యుఁడు, సర్వశక్తిసమ న్వితుఁడు, సర్వవ్యాపియు, సర్వజ్ఞుఁడునైన యీశ్వరుఁడే శ్రుతి వచనము ననుసరించి, జగత్కారణ భూతుఁడు.౨.

---

(౪) శం॥ భా॥ ౧,౩,౩౮.

(౧) నహికశ్చిదపరతంత్రో బంధనాగారమ్ ఆత్మనః కృత్వాఽనుప్రవిశతి. (౨,౧,౨౧) పోల్చు: డేకార్టే: "నాకు నేనే కర్తనైనచోఁ పరిపూర్ణ లక్షణము లన్నిటిని గల్పించుకొని నేనే యీశ్వరుఁడనై యుండెడివాఁడను" (మెడిటేషన్సు: పు. 3)

(౨) శం॥ భా॥ ౨,౧,౨౨; ౪,౧,౨౩, ౨౪.

ఈశ్వరుఁడే ప్రపంచమున కుపాదానకారణము, నిమిత్త కారణమునై యున్నాఁడు. మన యనుభవములో నుపాదాన కారణములు సచేతనములు కావను నాక్షేపణమునకు శంకరుఁ డిట్లు బదులు చెప్పినాఁడు. "మన యనుభవములోవలెనే జగత్కారణమును గానవసరములేదు. ఏలన, జగత్కర్త అనుమానప్రమాణముచేఁగాక. శ్రుతిప్రమాణమువలనఁ దెలియుచున్నాఁడు" మనము శ్రుతివాక్యములపై నాధారపడుచున్నాము. వ్యావహారికానుభవమునకవి సరిపోనవసరములేదు. 3. న్యాయతత్త్వము ననుసరించి, సచేతనకారణమనగా నొక కర్తయొక్క జ్ఞానేచ్ఛాక్రియలొక వస్తూత్పాదన కవసరములు. జ్ఞానము నొక్కదానినే వేదాంతి యంగీకరించెను; జ్ఞానము స్వయంసిద్ధమనియు, ఇచ్ఛాక్రియలకుఁ గారణములు గాఁ బూర్వేచ్ఛాక్రియ లుండవలసివచ్చుటచే ననవస్థాదోషము సిద్ధించుననియు వేదాంతి వాదించును. కార్యకారణములకు వైలక్షణ్యముండుటచే నీశ్వరుఁడు జగత్కర్త కాఁజాలఁడని యాక్షేపింపఁబడెను. ఒక స్వర్ణశలాక యొక మృణ్మయపాత్రికుఁ గారణము కాదు. పరిశుద్ధాత్మస్వభావుఁడగు నీశ్వరుఁడు, కలుషము నాత్మవిరహితమునగు ప్రపంచమునకుఁ గారణముగాఁజాలఁడు. ౧. జడములైన నఖకేశాదులు చేతనులవలన నుత్పత్తియగుచుండుట గలదని శంకరుని సమాధానము. జడపదార్థమగు పేడనుండి, పేడ

(3) నత్వవశ్యమ్ తస్య యథాదృష్టమేవ సర్వమభ్యుపగంతవ్యమ్॥ చూ: డ్యూసేన్ సిస్టమ్ ఆఫ్ వేదాంత పు. ౯౨-౯3.

(౧) శం॥ భా॥ ౨,౧,౪.

పు రుగు పుట్టుచున్నది. ఈవిషయములలో బాహ్యాభేదములు గోచరించుచున్నను వీనికన్నిటికి కేకకారణము భూమియని చెప్పినచో నీశ్వరజగత్తులకు రెంటికి నట్టి యేకైకలక్షణము సత్తాయున్నదని శంకరుని సమాధానము. రెండును సంపూర్ణముగా భిన్నములుగావు. జగత్తుకంటె నతిశయలక్షణసంపన్నుఁడైనచోఁ గార్యముకంటెఁ గారణ మెచ్చటనైన నతిశయశక్తి కలదే యగుచున్నది.

ప్రపంచ మీశ్వరునివలనఁబుట్టి యీశ్వరునియందే చేరుచున్నదన్నచో, నట్లుచేరునపుడు ప్రపంచగుణములైన జడత్వము ద్రవ్యత్వము,మాధ్యము, పరిచ్ఛిన్నత, కాలుష్యము మున్నగునవియు నీశ్వరునిలోఁ జేరి, యీశ్వరునిఁ గలుష మొనర్చునని యాక్షేపించిరి. 3. కార్యములు కారణములలోఁ జేరునపుడవి వాని విశేషలక్షణములను దిగవిడిచి, స్వర్ణాభరణములు, స్వర్ణమునఁ గలిసిపోవునట్లీశ్వరునిలోఁ గలిసిపోవునని శంకరుఁడు జవాబుచెప్పెను. కార్యము తన లక్షణములను విడువకుండఁ గారణములోఁ జేరుట నిజముగు పరివర్తనము కాఁజాలదు. ౪ ప్రపంచ మారీతిగా విశేషలక్షణములను గోల్పోయి, యీశ్వరునిలో విలీనమైనచో, (దిరిగి, కల్పాంతమందు భోక్తృభోగ్యభేదముతోఁ గూడిన పునఃప్రపంచా విష్కరణ మవసరములేదను నాక్షేపణకు శంకరుఁడొక యుపమానమూలమైన సమాధాన మిట్లిచ్చె

(౨) శం॥ భా॥ ౨,౧,౬
(3) స్థౌల్య, సావయవత్వ, చేతనత్వ, పరిచ్ఛిన్నత్వాऽశుద్ధ్యాది.
(౪) శం॥ భా॥ ౨,౧,౯.

నాఁడు; "సుషుప్తినుండియు, సమాధినుండియు నాత్మవిరతిపొంది జాగ్రదవస్థలోనికి వచ్చినపు డెట్లేకత్వమునుగోల్పోయి పృథగ్వ్యక్తియగుచున్నాఁడో, యట్లే ప్రపంచమీశ్వరునుండివచ్చి నప్పుడును జరుగును"(౧). ప్రపంచమీశ్వరునిలో లయమైనను, భేదసంస్కారముండిపోయి, తిరిగి ప్రపంచముత్పత్తియగును. పునఃసృష్టికిఁ గారణము జీవుల పూర్వజన్మలలోని కర్మలఫలితము లనుభవింపకుండ మిగిలిపోయినవి. ముక్తజీవులు మాత్రము తిరిగి జన్మింపరు; ఏలన వారివిషయములోఁ బునర్జన్మ కారణమగు నజ్ఞానము నశించిపోయినది (౨). సరిగాఁ జెప్పుచో సృష్టి యేఁ లేదు; ఏలన సంసారమాద్యంతములులేనిది. అనాద్యనంతమగు సంసారములో సృష్టిలయాదులు వివిధఘట్టములు మాత్రమే. ప్రతి కల్పారంభమునను, భిన్నరూపములతోఁ గూడిన మూలపదార్థము విస్తరింపఁబడును. భూతవర్తమానదశల కవిచ్ఛిన్న సంబంధమున్నది; లయావస్థకుఁ దదనంతరమునవచ్చు సృష్టికి నిట్టి యవిచ్ఛిన్నసంబంధముగలదు. ఈశ్వరునికి జీవాత్మకును పూర్ణవస్తుభాగసంబంధమున్నచో జీవాత్మ దుఃఖానుభవములో నీశ్వరుఁడు భాగస్వామిగా వలసివచ్చును. ఈయాక్షేపణమును దొలగించుటకు మూలవస్తువునకు దాని ప్రతిబింబముతోఁ గల సంబంధము చెప్పఁబడినది. ప్రతిబింబమున కెట్టిదోషము కలిగినను మూలద్రవ్యమున కంటదు.

---

(౧) శం॥ భా॥ ౨,౧,౯.

(౨) శం॥ భా॥ ౨,౧,౯.

కొందరకాహ్లాదము, కొందరకు దుఃఖమును గలుగునట్లు భిన్నమార్గములననుసరించి ప్రపంచమును గల్పించినవాఁ డీశ్వరుఁడు కాఁజాలఁడని యింకొకయాక్షేపణ చెప్పఁబడినది; వలన నాతఁ డధర్మపరుఁడు, క్రూరుఁడనవలెను. ౧. దీనికి సమాధానముగాఁ గర్మసూత్రము చెప్పఁబడెను. ఈశ్వరుఁడు నిరంకుశముగా వర్తించుటలేదు; జీవుల పూర్వకర్మలననుసరించి, వానికిఁదగిన ఫలితముల నొసఁగుచున్నాఁడు. జీవుల కర్మలకనుగుణమైన సృష్టి నీశ్వరుఁడుచేయుచున్నాఁడు. పూర్వకర్మఫలానుభవరంగమే లోకము గావున నీశ్వరునిసృష్టి కర్తృత్వము వాని ప్రధానలక్షణము గాదు. వనములోని మొక్కలెట్లు తమసత్వముల ననుసరించి పెరుగునో దానికి వనరక్షకుఁడు బాధ్యుఁడు గాఁడు. శంకరుఁ డీశ్వరుని వర్షముతోఁ బోల్చెను, వర్ష మన్ని మొక్కలకును గురియునుగాని, బీజబలము ననుసరించి మొక్క పెరుగును. ప్రతివ్యక్తియొక్కయు నూతన జన్మము వ్యక్తియొక్క కర్మల నైతికలక్షణముల ననుసరించి యుండును. ౨. ఆదిసృష్టియందే, జీవులకుఁ బుణ్యపాపకర్మలెవ్వియు లేనప్పుడు, దుఃఖ దౌర్భాగ్యము లేకుండ నీశ్వరుఁడేల సృజింపలేదని యడుగవచ్చును. ఇది శాఖాచంక్రమణ వాదమగును. శంకరుఁ డిట్లుచెప్పెను: "పుణ్యపాపములు లేకుండ నెవ్వఁడును జన్మించఁడు; జన్మించకుండ నెవ్వఁడును బుణ్యపాపములుచేయఁజాలఁడు;అందుచే సృష్టి కాదియున్నచో,

(౧) శం॥ భా॥ ౨, ౧, ౩౪.

(౨) శం॥ భా॥ ౧, ౩, ౩౫.

మనకు శాఖాచంక్రమణమే లభించును." ౩. ప్రపంచమున
కాది లేదు. ౪. అందలి ప్రతిజీవియొక్క ప్రస్తుతజన్మమున
కొక పూర్వజన్మమే కారణము. కల్పాంతములందును, పున
స్సృష్టివేళలందునుగూడఁ గర్మసూత్రము వర్తించును. సంసా
రము స్థూలరూపమునఁగాని, సూక్ష్మరూపమునఁగాని యీశ్వ
రునిలోనుండును. ప్రపంచమూలమగు ప్రకృతి, యొక కార్యము
కాదు. కావున, నితరకార్యములన్నిటికంటెను నుత్కృష్టమై
నదై,౧ యీశ్వరునం దున్నది. ప్రకృతికి మూలాధారమెచ్చట
నుండఁజాలదు గావున, నీశ్వరునిలో నొకయంశగాఁ దలఁపఁబడి
నది. ప్రకృతిసమన్వితుఁడగు నీశ్వరుఁడు ప్రపంచమునకు ముఖ్య
కారణము నుపాదానకారణమును. ఈశ్వర కార్యముగాఁ
బ్రపంచమాతఁడు సృజించినవెనుక బాహ్యరూపమున నున్న
విధముననే, కారణరూపమున సృష్టికిఁబూర్వ మాతనిలో
నుండును. ౨. సృష్టికిఁబూర్వమే నామ రూపమయసృష్టి
యీశ్వరజ్ఞానవిషయమైయుండును. ౩.

ఉపనిషత్తు లీశ్వరుఁడంతర్యామియని భావించును. ఈశ్వ
రుఁడు జీవాత్మకు వేరుగా లేఁడు; జీవాత్మమూలమున నాతఁడు
ప్రకృతిలోఁ బ్రవేశించినాఁడు. "ఈశ్వరుఁడు తన శుద్ధరూపములోఁ

---

(౩) శం॥ భా॥ ౨, ౧, ౩౬.
(౪) శం॥ భా॥ ౨, ౩, ౪౨.
(౧) సర్వస్మాద్వికారాత్ పరోఽవికారః (శం॥ భా॥ ౧,౨,౨౨)
(౨) శం॥ భా॥ ౨,౧,౬. చూ॥ శం॥ భా॥ కఠ॥ ఉ॥ ౩,౧౧; ఛాం॥ ఉ॥ ౮, ౧౪,౧.
(౩) శం॥ భా॥ ౧.౧,౫.

దనయాత్మస్వరూపముతో నశుద్ధదేహములోఁ బ్రవేశించఁడు; అట్లు ప్రవేశించినను దానినిఁ దానేచేసిన స్మృతికలిగి వెంటనే విడిచిపెట్టును. ఎట్టిశ్రమయు లేకుండ, నేయాత్మరూపములో నీశ్వరుఁడు లోకమునఁబ్రవేశించునో, దానితోడనే, ఇంద్రజాలికుఁడు దాను ప్రదర్శించిన దృశ్యమును బోఁగొట్టినట్లు ప్రపంచమును లయింపఁజేయును. ఇట్లు జరుగుట లేదుకావున, ఁబ్రపంచమును దన క్షేమమెరిగిన యొకయాత్మగలిగినవ్యక్తిచే సృజింపఁబడలేదు.౪." దీనికి శంకరుఁడు భిన్నకార్యము లొకేకారణమున నుదయించుననియు, నొకేభూమినుండి భిన్నలక్షణములుగల శిలలు, స్వర్ణభూషణములు నెట్లుత్పన్నములగునో, యట్లే యొకే యీశ్వరునినుండి భిన్నజీవులు కార్యములు నుద్భవించుననియు బదులుచెప్పినాఁడు.౫.

ఈశ్వరుఁ డుపకరణము లవసరము లేకుండసృజించఁగలఁడు. తన యద్భుతశక్తులవలనఁ దానే యనేక కార్యరూపములఁ బొందుచున్నాఁడు.౬. తనలో సంపూర్ణములగు సర్వశక్తులు నుండుటచే నితరసాహాయ్యము లేకుండ నాతఁడు సృష్టిచేయఁగలఁడు. బాహ్యోపకరణములతో నిమిత్తము లేకుండ నీశ్వరుఁడును మహా

(౪) శం॥ భా॥ ౨,౧,౨౧.

(౫) శం॥ భా॥ ౨,౧,౨౩.

(౬) పరిపూర్ణశక్తికమ్ (శం॥ భా॥ ౨,౧,౨౪.)

ఋషులు తమతపశ్శక్తిచే నేదియైన సృజింపఁగలరని చెప్పఁబడెను.౧. ఈశ్వరునిసృష్టికర్మ మనుష్యుల కర్మవంటిదికాదు ౨ పాలు పెరుగుగా మారినట్లు, తన విశేషశక్తివలన నీశ్వరుఁడు ప్రపంచముగా మారుచున్నాఁడు.3. నానారూపసమన్వితమగు ప్రపంచము నీశ్వరుఁడు కల్పించెను గావున నాతని కనేక శక్తులున్నవని తెలియుచున్నది.౪. ఈశ్వరుఁడు నిశ్చయముగా స్వతంత్రుఁడైనచో నాతనికి సృజింపవలయు నవసరము లేదు. దేవునికి లోపములుగాని, సిద్ధించని కామములుగాని లేవు. సర్వసిద్ధులుగల ఈశ్వరుని కెట్టి కాంక్షయు నున్నదనుట యాతని స్వయంసమృద్ధిలక్షణవిరుద్ధమగును.౫. సృష్టివలన నీశ్వరునికొక యుద్దేశముకాని, యొక కోర్కెగాని, యొక లేనివస్తుసంపాదనముగాని కలిగెననుటవలన నీతనికిఁ బరిపూర్ణతాలోపమగును నియతోద్దేశరహితుఁడై యాతఁడు చేసిన సృష్టి బాల్యచేష్టకంటె నధికము కాఁజాలదు. దేవుఁడేకైకకారణమైనచోఁ గార్యమంతయు నొక్కసారియే కన్పట్టవలెను; కాని భిన్నదశలతోఁగూడిన క్రమపరిణామమే మనము చూచుచుంటిమి. దీనికి సమాధానముగా బాహ్యమునుండి యేకర్మయు నిర్ణయింపఁబడదు. కర్మకు వెనుకనున్న ముఖ్యోద్దేశము దానిని నిర్ణయించును. అందుచే "ఈశ్వ

(౧) ౨,౧,౨౫,3౧ (౨) శం। భా। ౧,౪,౨౬

(3) క్షీరవత్ ద్రవ్యస్వభావవిశేషాత్ (శా। భా। ౨,౧,౨౪) క్షీరోపమానము యుక్తముకాదు; పాలు పెరుగగుటకు ద్రవ్యాంతర సాహాయ్య మవసరము: అదియే ఉష్ణత. (౪) శం। భా। ౨,౧,3౦

(౫) నిత్యపరితృప్తత్వమ్ (శం। భా। ౨,౧,3౨–33) బ్రహ్మ ప్రాప్తకాముఁడు గావున జీవాత్మ సాదృశ్య మిచట పనికిరాదు.

రునికర్మ యెట్టిపరిప్రయోజనమును లేని స్వభావసిద్ధమైన లీల" యని చెప్పఁబడెను. ౬. ఈశ్వరుని సృష్టిక్రియ యాతని పరిపూర్ణతయొక్క బాహ్యప్రసరణము. లీలాభావమున కనేకార్థములు గలవు. ఈశ్వరుని సృష్టి కెట్టి స్వార్థపరమైన ప్రయోజనమును లేదు. మనుజుఁ డూపిరిపీల్చి విడుచుట స్వభావమైన రీతినే, దైవస్వభావము యొక్క బాహ్యప్రసరణమే సృష్టి యనవచ్చును.౧. దేవుఁడు సృష్టిచేయకుండ నుండఁజాలఁడు. సృష్టి కర్మయనునది నిష్కారణ సంభవముగాని, మాధ్యసంజాతముగాని కాదు; అది యీశ్వరుని స్వభావోద్గతము. ఆనందాతిశయముచే నీశ్వరుఁడు తన శక్తిచైతన్యముల నావిష్కరించి నాఁడు ౨. మొదట నిర్గుణబ్రహ్మ మున్నదనియు నావెనుక నొక సగుణరూపమును ధరించు టవసరమని నిశ్చయించెననియు శంకరుఁడు భావింపఁడు. స్వీయానందాతిశయము చేతను, ధర్మప్రకటనార్థము నీశ్వరుఁడు సృజించెను. సృష్టికర్మ యను నీ జగన్నాటకమం దీశ్వరుఁడు వినోదవిహార మొనర్చెనను భావముతో నేకీభవించి, శంకరుఁ డీశ్వర కర్మ సహేతుకము, లక్ష్యసహితము, ననియు నది యప్రయత్నముగా నతిసులభముగా జరుగు నట్టిదనియు నిరూపింప యత్నించెను. ముక్తపురుషు లీశ్వరానందమున భాగస్వాము లగుదురు. జీవు లీశ్వరునకు వేరై

(౬) శం। భా। ౨,౧,33

(౧) శం॥భా॥ ౨,౧,33.

(౨) పరిపూర్ణత పొంగి ప్రవహించునదే సత్స్వరూప మను ప్లాటినస్ భావముతోఁ బోల్చు.

యుండవు; యీశ్వరునియందే తదంశారూపులై, పరిపూర్ణతనందఁ గోరుచుండును. జడపదార్థములు, నిరాత్మకములుగా గోచరించున వన్నియు నీశ్వరసంబంధములై యాతనిలో నున్నవే. ఈశ్వరశక్తి సర్వాంశలలోఁ బ్రవర్తించి, వానినిఁ బోషించుచుండును "తృణబ్రహ్మ పర్యంతముగల సర్వజీవరాశులు నా దేహామే."౩. ఈశ్వరుఁడును జగత్తు ననగాఁ గార్యకారణాములొకటే. అవి రూపములలోఁగాని, బాహ్యపరిణామ వికారములలోఁ గాని సమానములుగావు; వానియం దంతర్గతమైయున్న బ్రహ్మపదార్థముచే నవి సమానములు. నామరూపావిష్కృతి గాంచినపుడు ప్రపంచము; లయమనగా నామరూపోప సంహారమునై యున్నది. సృష్టియనఁగా నీశ్వరతత్త్వము దేశకాలావచ్ఛిన్నమగు బాహ్యావిష్కృతిఁ గాంచుట.౧. ప్రతి కల్పాంతమందు నీశ్వరుఁడు లోకమును దనలోనికిఁ దీసికొను ననగా భౌతికప్రపంచము మూలప్రకృతిలో విలీనమై జీవాత్మలన్నియు దాత్కాలికముగా నిరుపాధికములై, గాఢనిద్రా ముద్రితములగును. కాని జీవుల పూర్వకర్మ సంస్కారము లింకను నుండుటచే, నీశ్వరుఁడు నూతనసృష్టి చేయుటతోడనే జీవులు నూతన జన్మముల నొందవలసివచ్చును. అప్పుడు తిరిగిజన్మ జరామృత్యు సంకలితమైన సంసారపరిభ్రమణ మారంభమగును.౨.

(౩) ఉపదేశసాహస్రి, ౯,౪; దక్షిణామూర్తి స్తోత్రము పు. ౯.

(౧) పోల్చు: ఎమిలీబ్రాంటే: "భూమియును మానవులు, సూర్యచంద్రులతో ప్రపంచమంతయు నదృశ్యమైనపుడు, నీవేయుందువు; నీయందే సర్వజీవుల నుండును." (౨) సృష్టి స్థితి లయవ్యాపారములనుబట్టి యొకే పరమేశ్వరుని బ్రహ్మ విష్ణు, శివులని చెప్పుదురు.

జీవులు పరస్పరభిన్నములైనను, నీశ్వరాంశారూపములే. జీవులు, భిన్నకర్మలను, ఫలితములునుగలిగి, మరణానంతరము తిరిగి పునర్జన్మ 3 నొందునపుడు పరస్పరమిశ్రమమందవు.[4] జాగ్రిదవస్థలో సర్వజీవులయొక్క సముచ్చయాత్మస్వరూపము విరాట్ లేక వైశ్వానరరూపము. స్వప్నావస్థలోని జీవాత్మస్వరూపము లింగము లేక తైజసము. సర్వతైజసములయొక్క యేకరూపము హిరణ్యగర్భుఁడు లేక సూత్రాత్మ [5]. కారణశరీరములోనున్న జీవాత్మకు ప్రాజ్ఞుఁడనియు సర్వప్రాజ్ఞస్వరూపి యీశ్వరుఁడనియుఁ బేర్కొనఁబడెను. సుషుప్త్యవస్థలోని జీవికింకను ద్వైతమున్నది. ఆతని సంకల్పవిజ్ఞానమూలమగు బుద్ధి యింకనున్నది. ఉపసంహృత జగత్స్వరూపియగు నీశ్వరుఁడు, అవ్యక్తద్వైతనియతిగల సుషుప్త్యవస్థలోనున్న జీవునితోఁ బోల్పవచ్చును. పరిశుద్ధబుద్ధిలో బద్ధుఁడైన బ్రిహ్మరూపమే యీశ్వరుఁడు. ఆతఁడు గుణత్రియమునుగలిగియుఁ దదతీతుఁడై యున్నాఁడు. ఆతనికి సూక్ష్మము సాత్త్వికమునగు స్వచ్ఛశరీరముగలదు. ఈశ్వరునుండి విరాడ్రూపము, వనఁగా, సుషుప్తినుండి జాగ్రిదవస్థయు; ప్రాజ్ఞునుండి దేహియు సృష్టిక్రిమము: దీనికి వ్యతిరేకక్రిమము ప్రిళయము. బాహ్యజగత్తులో శంకరుఁడు పరిణామమునంగీకరించునుగాని, బ్రిహ్మతో సంబంధమును జెప్పవలసినప్పుడు వివర్తవాదమునుఁ బ్రకటించును.

(3) ఛాం॥ ఉ॥ ౬, ౧౦.

(4) శం॥ భా॥ ౨, ౩, ౪౯.

(5) శం॥భా॥ ౨, 3, ౧౫.

ఒక యుపాదానకరణము తనకు భిన్నముకాని కార్యము నుదయింపఁజేయును. ౧. ప్రపంచము బ్రహ్మాభిన్నము కాదు; బ్రహ్మ సద్రూపముచేఁ బరివర్తనమందుచున్నట్లు గోచరించును. ప్రపంచ మవిద్యయుఁగాదు; అచేతనమగు నవిద్య జడరూపమున మార్పుచెందుచున్నది. ఈరీతిగాఁ బ్రపంచము బ్రహ్మ, మాయామిశ్రితము. ఈశ్వరుఁడు ప్రపంచమున కుపాదానకర్తయును, ముఖ్యకారణమునని స్పష్టముగాఁ బలికెను. గాని, యనంతరాద్వైతములో నీవిషయమున భిన్నభావము లుదయించినవి. వేదాంతపరిభాషననుసరించి,జగత్పరిణామకారణము మాయకాని, బ్రహ్మకాదు. 3. వాచస్పతి బ్రహ్మయే కారణమని, మాయ సహకారియని చెప్పినాఁడు. మాయావశులైన మానవుల దృష్టిలో జడజగత్తే బ్రహ్మ; మాయయే దాని కారణము. ౪. ఇందుఁ జెప్పఁబడిన మాయ జీవులనాచ్ఛాదించునది. అందుచే జగత్తుయొక్క జడతాలక్షణమునకుఁ గేవల శుద్ధబ్రహ్మకారణ మనరాదు; కావున జడత్వమునకుఁ గారణము మాయాసహితబ్రహ్మ యని చెప్పనొప్పను. బ్రహ్మ

---

(౧) స్వాభిన్న కార్యజనకత్వ ముపాదానత్వమ్।

(౨) వివరణగ్రంథ మీభావమును సమర్థించెను.

(3) ప్రపంచస్యపరిణామి ఉపాదానమ్ మాయానబ్రహ్మేతిసిద్ధాంతః॥

(౪) వాచస్పతి మిశ్రాస్తు జీవాశ్రితమాయా విషయీకృతమ్ బ్రహ్మ స్వత ఏవ జాడ్యాశ్రయ ప్రపంచాకారేణ వివర్తమాన తయోపాదానమ్ ఇతి మాయా సహకారిమాత్రమ్॥ (యస్. యన్. యన్. ౧)

జగత్సంబంధమెట్టిదో మనము చెప్పఁజాలము కావున, మాయా కల్పితమగు జగత్తునకు బ్రహ్మ మాధారమని చెప్పవలెను. ఈ భావమును, పదార్థతత్త్వనిర్ణయము ప్రకటించినది. ౧. సిద్ధాంత ముక్తావళీకర్త బ్రహ్మకు లోకముతో నెట్టిసంబంధమును జెప్పుట కిష్టపడక, మాయయే జగత్కారణమని పలికెను. సంక్షేపశారీరిక గ్రంథకర్త జగదుపాదానకారణము బ్రహ్మమేయనియు బ్రహ్మ మేకైకసత్యమైయుండగాఁ గారణాంతరమును జెప్పుటకు వీలులేద నియు నిర్ణయించెను. నిర్గుణబ్రహ్మకెట్టి గుణసంబంధమును జెప్పుట కిష్టములేనివారు మాయాన్వితమగు బ్రహ్మయనఁగా నీశ్వరుఁడే జగత్కారణమనిరి. ౨. బ్రహ్మ కుపాదానకారణము తటస్థగుణము మాత్రమే. ప్రపంచముగామారు కారణస్వరూ పము మాయయనియు, 3. ప్రపంచమున కాధారభూతమైనది మాయోపాధిగతమైన యీశ్వరుఁడనియు విద్యారణ్యాభిప్రా యము. ౪. బాహ్యస్థూలప్రపంచ మీశ్వరమాయాసంజాత మనియు, బుద్ధీంద్రియాదులతోఁ గూడిన సూక్ష్మప్రపంచ

---

(౧) ప్రపంచే ఉభయోరపి మాయా బ్రహ్మణో రుపాదానత్వమ్ తత్రచపరిణామతయా మాయయా, ఉపాదానత్వమ్; అధిష్ఠానతయాచ బ్రహ్మణ ఉపాదానత్వమ్॥ బ్రహ్మవివర్తమాన తయా అవిద్యాపరిణామమానతయా ఉపా దానమ్ (S. L. S. ౧)

(౨) శం। భా॥ ౧,౧,౨౦; ౧,౨,౧ పై నాధారపడిన వివరణము.

(3) పరిణామ్యుపాదానతా

(౪) వివర్తోపాదానత, మాయోపహిత చైతన్యలక్షణ మనఁ బడెను.

మీశ్వరుని మాయాసాహాయ్యముతోఁ గూడిన జీవసంజాత మనియుఁ గొందరు తలపోసిరి. ౯. సూక్ష్మప్రపంచ మవిద్యా శక్తివలన నుద్భవించుననియు, నీశ్వరుని మాయాసహాకార మవసరము లేదనియు, నీశ్వరమాయచే భూతప్రపంచ మేర్పడు ననియు మఱికొందరు భావించిరి. ఈ రెండుదృక్పథముల నుండియు ననగా బాహ్యాభ్యంతరములనుండి చూచినచో బాహ్యప్రపంచమున కాధారముగా బ్రహ్మయును, నాంతరంగిక ప్రపంచమున కాత్మయు నని చెప్పవచ్చును. ఇంద్రియగోచరము సర్వప్రవృత్తి సాధనము నైన వ్యావహారిక ప్రపంచమున కుపాదానకారణము పరమార్థమై యుండఁగా, స్వప్న మిథ్యాప్రపంచమున కుపాదానకారణము జీవాత్మయైయున్నది. ప్రపంచమంతయు జీవునివలననే జనించున దనుట కెవ్వరు నంగీకరింపకున్నను, తృణబ్రహ్మపర్యంతము గల సర్వవస్తు సమన్విత ప్రపంచక్రమమునకు జీవాత్మయే ఉపాదాన కారణమని విశ్వసించువారును గలరు. ౧.

.౨౮-ఈశ్వరుని మిథ్యాత్వ లక్షణము.

బ్రహ్మమును దర్పణపు మూసలలోఁ బోసినచో మనకు వ్యావహారిక జగత్తుగాఁ గన్పట్టుచున్నను, లేక దానినే యీశ్వ

(౯) వియదాది ప్రపంచ ఈశ్వరసృష్టమాయాపరిణామ ఇతి; తత్ర ఈశ్వర ఉపాదానమ్; అంతఃకరణాదిరంతు, ఈశ్వరాశ్రిత మాయాపరిణామ మహాభూతో పసృష్టజీవా విద్యాకృతభూతసూక్ష్మకార్యమితి, తత్రోభయో రుపాదానత్వమ్॥

(౧) సిద్ధాంతలేశ సంగ్రహము లిట్లు నుడివెను "జీవ ఏవ స్వప్న ద్రష్టృవత్ స్వస్మిన్నీశ్వరాది సర్వకల్పకత్వేన సర్వకారణమితికేచిత్"

రుఁడన్నను భేదములేదు. ఈశ్వరుఁడు సర్వస్వరూపుఁడు; సర్వ మాతనియందే యున్నది. ప్రళయకాలమందు సూక్ష్మరూపమున నవ్యక్తముగాను,సృష్టికాలమున వ్యక్తరూపముననను నుండును. అవ్యక్తబ్రహ్మకును,ప్రపంచమునకు నొకవైపునను, వేఱొకవైపున నీశ్వరునకును గల సంబంధమును శంకరుఁడు సరిగా వివరింపలేదని డ్యూసేన్ చెప్పిన విషయ మంత సమంజసముగాలేదు. ఆతఁ డిట్లు చెప్పినాఁడు: "ఈ యవ్యక్తబ్రహ్మమునకు రెండు వ్యతిరేకరూపములున్నవి; మొదట నుపాధిగతుఁడైన బ్రహ్మస్వరూపముగా బాహ్యప్రపంచమును; తరువాత మన కుపాసనకు, మన బుద్ధికి సామీప్యమునకు వచ్చురీతిగా నీశ్వరస్వరూపమును గూర్చిన భావములు కలుగును. అవ్యక్తబ్రహ్మముయొక్క యీ రెండు పరస్పరవిరుద్ధములైన రూపములకు స్పష్టమైన భేదమును శంకరుఁడు ప్రకటింపకుండు టాశ్చర్యకరమైన విషయము. కాని యొక వాక్యము ననుసరించి, మిథ్యారూపముల కన్నిటికి నింద్రియగోచర రూపములే యాలంబనములను నర్థము కన్పట్టు రెండును నెల్లప్పుడు కలియుచుండు కారణమువలన రెంటికిఁగల భేదములను శంకరుఁడెన్నఁడును సరిగా గుర్తించియుండలేదు." ౧. ఒక వాక్యములో శంకరుఁడిట్టి భేదమునుగుర్తించెనని డ్యూసేనంగీకరించినాఁడు; ౨ కాని యది వ్యర్థమని నిరసించినాఁడు. బాహ్యప్రపంచమంతయు బ్రహ్మమిథ్యారూపమే. బాహ్యరూపదృష్టితోఁ జూచిన

(౧) డ్యూసేన్. సిస్టమ్ ఆఫ్ వేదాంత. పు॥ ౨౦౫-౨౦౬.

(౨) శం॥ భా॥ 3॥ ౨, ౨౧.

ప్రుడు బ్రహ్మయే యీశ్వరుఁడగును. మగధ విదేహ రాజ్యము లొకే ప్రపంచములోనివైనట్లే, యీశ్వరుఁడును, జీవాత్మలు నొకే పూర్ణవస్తువైన బ్రహ్మకుఁ జెందినవే. 3. నిర్గుణబ్రహ్మ సగుణబ్రహ్మమైనచో నప్పుడు మన కీశ్వర, జీవ, ప్రపంచ త్రయముకలుగును.

నిర్గుణమైన పరమాత్మ తత్త్వమునుండి, ప్రపంచోత్పత్తి కలిగినదని చెప్పవలసిన సిద్ధాంతరూపమగు తత్త్వశాస్త్రము, పూర్వఖండమందైనను, పశ్చిమఖండమందైనను ప్రకృత్యా విష్కరణమున నొక మాయామాత్రమువంటి దవసరమని యంగీకరింపక తప్పనిసరియైనది. ఐరోపావిజ్ఞానములో జగదతీతమైన యేకత్వదర్శనము వినా నిజమైన బాహ్యవస్తుస్థితి లేదని క్యాంటు తత్త్వవేత్త నిర్ణయించియు నాతఁడీ నిర్ణయమును కేవల సిద్ధాంత మాత్రముగానే భావించెనుగాని, వాస్తవికప్రపంచ మంతటికది యాధారభూతమని నిశ్చయింపలేకపోయెను. ఏకస్వరూపము నింద్రియాతీతమునగు పరమార్థమునకు, వస్తువుల స్వస్వరూప సంబంధమును గల్పించి, యాతఁడు తన తత్త్వనిర్మాణములో హేతువిరుద్ధమగు నొకయంశమును జొప్పించెను. అనుభవ మంతయు నొకవిషయికి సంబంధించినదేయను కేంద్రసత్యమును ఫిక్టే క్యాంటునుండి స్వీకరించి దానినిఁ బెంపొందింప యత్నించెను. విషయవికాసముచే విషయములో నన్యపదార్థమెద్దియుఁ బ్రవేశింపదనియు, నన్నిదశలలోని వికాసము నాంతరంగికమే యనియు నాతని యభిప్రాయము. నిర్గుణ సత్యమాత్మావిష్క-

(3) శం॥ భా॥ 3, 3, 3౧.

రణకార్యములోఁ దనకు భిన్నమైనదాని నూహించును. ఆత్మ
యనాత్మరూపమునఁగాని స్వీయావిష్కృతి నొందఁజాలదు. ఆత్మ
యందే యీ యనాత్మబీజమున్నది క్రమముగాఁ బరమాత్మయే,
తన రూపాంతరములైన భిన్నజీవాత్మలుగా గోచరించు
చున్నది అందుచే, ఫిక్టేననుసరించి, యాత్మ తన ప్రవృత్తినెఱుఁ
గుటకనాత్మ నడ్డుగా బెట్టుకొనవలెను. శుద్ధచైతన్య మాత్మ
సంకోచమొనర్చుకొనియే భిన్నరూపములగుటకవకాశమున్నది.
అట్లే, మన యీశ్వరభావము ననుసరించి, నిర్గుణబ్రహ్మముఁ
బ్రకృతియు, మాయాశక్తియు నవసరములై యున్నవి.

మానవదృక్పథమునుండి చూచినచో, బరిణామప్రపంచ
మునకు హేతువును జూపవలసియున్నది. మార్పులేని బ్రహ్మ
దీనికిఁ గారణముకాఁజాలదు. బ్రహ్మ మారినచో బ్రహ్మయే
కాఁజాలదు. బ్రహ్మ కెన్నడును మార్పులేనిచో మనకు గోచ
రించు పరిణామమున కర్థము చెప్పవలెను. పరిణామజగత్తున
కచేతనప్రకృతి కారణము కాఁజాలదు. బ్రహ్మ సద్రూపము.
పరిణామమే ప్రకృతి, అద్వితీయబ్రహ్మతో సమానస్థానమును
బ్రకృతి కిచ్చుటవలన మనము బ్రహ్మపరిపూర్ణతకు లోపము
నాపాదించుచున్నాము. కాని బ్రహ్మేతరమగు రెండవవస్తువును
మన మూహింపకున్నచో జగత్కారణమును జెప్పుట దుస్తర
మగును. కావున నొక్కటేయుపాయమున్నది; సద్రూపమును
బరిణామమును రెంటెనిఁ దనలోఁ గలిగిన సగుణబ్రహ్మము లేక
యీశ్వరుని మన మంగీకరింపవలెను. భావాతీతమగు నిర్గుణబ్రహ్మ
సంకల్పముచే సగుణమయ్యెను. మూలమున నేకమగుపదార్థము

బహిర్గతమై, సృష్టిరూపము దాల్చెను. స్వచ్ఛము, నేకము స్వయం సంపూర్ణమునగు నిర్గుణబ్రహ్మ సర్వవస్తువులను దనకు బంధించుకొని, వానికిఁ బరస్పరానుబంధమును గలుఁగఁజేసిన యీశ్వర రూపమును దాల్చెను. బ్రహ్మము విషయీ విషయములకు రెంటికి నతీతము. ఒక విషయసంబంధముగల విషయిగా బ్రహ్మము మారినపు డీశ్వరుఁడగును; ఈశ్వరుఁ డనేకత్వములో నేకత్వ రూపము. ఈశ్వరుని శక్తివలనఁ బ్రకృతి, ప్రపంచము నంతను బరిణమింపఁజేయును. ప్రకృతి లేక విషయమునకు స్వతంత్రస్థితి గాని, యర్థము కాని లేదు. అది యచేతనమగుటచే సచేతన మగు శక్తిసాయము లేనిదే దేని నుత్పాదింపఁజాలదు. అది కేవల విషయికితరమైనది; ప్రపంచ మీశ్వరుని కన్యమైనది; ఈశ్వరుఁడు బ్రహ్మయొక్కయుఁ బ్రకృతియొక్కయు మిశ్రమ రూపము. ఈశ్వరుఁడు శుద్ధచైతన్యము కాదు; స్వీయజ్ఞానముగల వ్యక్తిత్వము. "అతఁడు సంకల్పించెను; నే ననేకమగుదును; నేను సృజింతును."౧. జ్ఞానము, స్వీయజ్ఞానము, వ్యక్తిత్వము విషయము లున్ననే సాధ్యములగును. సర్వజ్ఞత యీశ్వరలక్షణము; అది యెట్లు సాధ్యమో భిన్నవిధములఁ జెప్పఁబడెను.౨.

---

(౧) ఛాం॥ఉ॥ ౬,౨,౩; ఐత, ఉ, ౧,౧,౧; ప్రశ్న. ఉ॥ ౬,౩,౪; ముండక ౧,౧,౯.

(౨) సర్వజీవమానసిక సూక్ష్మవాసనలతో నిండియుండు మాయయే యీశ్వరోపాధియని భారతీతీర్థుఁడు వాదించెను. ప్రకటార్థ గ్రంథకర్త యీ భావము నంగీకరించి, కాలత్రయమునందుఁ బ్రపంచముతో నుండునది మాయయనియు, దానిసాయమున నీశ్వరునకు సర్వజ్ఞత్వ మున్నదనియు వచించెను. తత్త్వశుద్ధికర్త, యీశ్వరుని కెల్లపుడు ప్రత్యక్షజ్ఞాన మవసరము లేదనియు,

జ్ఞానము బ్రహ్మస్వభావము. అది యొక తెలియువలయు విషయ సంబంధమైనపుడొక కార్యరూపము నొందును. అట్టి విషయమునకు సంబంధించిన బ్రహ్మ, విజ్ఞాతయగును. అనఁగా జ్ఞానస్వరూపియగు బ్రహ్మ జ్ఞేయవిషయ మెపుడైనచో జ్ఞాతయగును.౧. అనాత్మ వ్యక్తిత్వముతో నవినాభావసంబధముగల లక్షణమని తలఁచిన రామానుజునితోడను హెగెల్ తోడను శంకరుఁ డేకీభవించును. కాని వ్యక్తిత్వ ముత్తమరూపమని వారు నిశ్చయింపఁగా, ననాత్మసంబంధమున్నంతవరకు మనము వ్యావహారికజగత్తులో నుంటిమని శంకరుఁడు ఘోషించినాఁడు. ఈభేదము నతిక్రమించినఁగాని పరమార్థసిద్ధి లేదు. శుద్ధ సత్తారూపము సంబంధ సత్తాయైనపుడు, మొదటిసంబంధ మసద్వస్తువుతోడనే యుండును. సత్తులకు భిన్నమైన దసత్తే. ౨. ఈశ్వరుఁడనఁగాఁ దమస్సులోనుండి ప్రకాశించు నవిచ్ఛిన్న జ్యోతిస్స్వరూపమైన బ్రహ్మకు భిన్నుఁడే. ఆతఁడు ప్రళయ

తవర్తమానప్రపంచ మాతనికిఁ బ్రత్యక్ష జ్ఞానవిషయమైనను, పూర్వప్రపంచ స్మృతి, భవిష్యత్ ప్రపంచ స్వరూపజ్ఞానము పరోక్షముగ నుండవచ్చు ననియుఁ జెప్పినాఁడు. కౌముదీగ్రంథకర్త, యీశ్వరుఁడు బ్రహ్మలక్షణములను గలిగి, సర్వవిషయములను బ్రకాశింపఁజేయుచనెను. చూ: శం॥ భా॥ ౧,౪,౯ సిద్ధాంతలేశము౧.

(౧) ఇది వాచస్పతిభావము నైయున్నది.

(౨) పోల్చు: "ఈశ్వర జ్యోతి తమస్సులోఁ బ్రకాశించుచున్నది." (సెయింట్ జాన్.౧,౫) దీని వ్యాఖ్య నిట్లు బిషప్ వెస్టుకాట్ వ్రాసెను: "తేజస్సుతోఁబాటాకస్మికముగా నంధకారమును గోచరించును." (ది గాస్పెల్ ఎకార్డింగు టు సెయింట్ జాన్. పు॥ ౫)

వాతావరణములోఁ గ్రమమును స్థాపించు సత్యస్వరూపి; జలోపరిభాగమున నాసీనుఁడై ధ్యానగతుఁడైన స్వరూపమును. 3. అంధకారము కాంతినిఁ గప్పివేసి, సర్వము నాశ్రమింపఁజూచుటయు, దానిని దిగమ్రింగివేయుటకై ఈశ్వరజ్యోతి సదా యత్నించుచుండుటయు జరుగుచున్నది. బ్రహ్మమునకు నంధకారమునకును, నీశ్వరునకు నంధకారమునకు సహజవైరమున్నది. చివరకీశ్వరజ్యోతియే జయించును. బ్రహ్మకును జగత్తునకు మధ్యవర్తియై, రెంటిస్వభావములను గలిగియుండువాఁడే యీశ్వరుఁడు. ఆతఁడు బ్రహ్మతో నొకఁడయ్యు, విషయజగత్సంబంధముగలవాఁడు. సృష్టికిఁ బూర్వమేకూడ సగుణబ్రహ్మయగు నీశ్వరునకు విషయమున్నది. ఆవిషయము "నామరూపములు; అవి యాత్మరూపములును గావనాత్మరూపములును గావు; అవి పరిణతినందలేదు కాని పొందయత్నించుచున్నవ"ని శంకరుఁడు చెప్పినాఁడు. ౪. ఇచట మనకుఁ బరమాత్మ 'అహం' రూపమై 'యహంభావ విరోధమైనదానిని విషయముగాఁ దలఁచుచున్నది. మార్పును, ప్రవృత్తియు లేకుండు టీశ్వరలక్షణము లెన్నఁడును గాఁజాలవు. వ్యావహారికముగా సత్యస్వరూపియై యాతఁడు నిత్యప్రవృత్తిపరుఁడై తన స్వరూపనష్టమును పునర్లాభమును బొందుచుఁ బ్రపంచమునఁ బ్రవేశించి తిరిగి స్వస్థితిఁగాంచుచునుండక తప్పదు. ఏమియుఁ జేయక, ప్రపంచము

(3) మా॥ ఉపోద్ఘాతము శం॥ గీ॥ భా॥

(౪) శ॥ భా॥ ౧, ౧, ౫ "అనిర్వచనీయే, నామరూపే, అవ్యాకృతే, వ్యాచికీర్షితే.

నకు దూరస్థుఁడై, తటస్థుఁడైనవాఁడీశ్వరుఁడుగాఁజాలఁడు; ప్రేమ నిలయుఁ డసలే కాఁజాలఁడు. ప్రేమ, దాని విషయజీవితమందే జీవించుచు, దుష్కృతపాపాచరణములనువిడిచి, సుఖదుఃఖభాగ స్వామియగుటే లక్షణము. శంకరుని దృష్టిలోను, పెక్కు రితర తత్వజ్ఞుల దృష్టియందును, స్వీయ వ్యతిరేకరూపమై, విషయ విరహితమై, దానితోఁ దన యేకత్వమును బ్రకటింపని స్వీయ జ్ఞానముగల వ్యక్తిత్వ మసంభవము.స్వీయజ్ఞానముగలవ్యక్తి తన విషయములమూలముననే జీవించుట, సంచరించుట, స్థితిగలిగి యుండుటయు జరుగును; కాని, తన విషయవైషమ్యము లంటనిదై యున్నదని నిరూపించు టవసరమేకాని సమర్థింప శక్యము కాదు. ప్రకృతిలోని సంఘటనములు, జీవులలోని మార్పులు నీశ్వరునిలోఁ గూడ మార్పులు కలిగింపక మానవు. ఈశ్వరోపాధి లేక శరీరమగు ప్రకృతియందు జీవవ్యాపారము లనేక వికారములను గలిగించునని వేదాంత పరిభాష నిస్సంశయముగా నంగీకరించుచున్నది,(౧). జగదుత్పత్తి లయములీశ్వరునకు మార్పుగలదనియు, వృద్ధిక్షయము లున్నవ నియు సూచించుచున్నవి. సృష్టిలయము లీశ్వరజీవితములో యథార్థసంచలనములైనంతవరకు నీశ్వరుఁడు కాలాతీతుఁడుగాక కాలవశంవదుఁడేయనియు, సృష్టిలయములు వ్యావహారికజగత్తు

(౧) సృజ్యమానప్రాణికర్మవశేన పరమేశ్వరోపాధిభూతమాయాయామ్ వృత్తి విశేషా ఇదమ్ ఇదానీమ్‌స్రష్టవ్యమ్, ఇదమిదానీమ్ పాలయితవ్యమ్, ఇదమిదానీమ్ సంహర్తవ్యమ్, ఇత్యాద్యాకారాజాయంతే. తాసాంచవృత్తీనామ్ సాదిత్వాత్ తత్ప్రతిబింబిత చైతన్యమపిసాదీత్యుచ్యతే. (౧)

[illegible]నకుఁ జెందినవైనట్లే, యీశ్వరుఁడును జెందుననియుఁ జెప్పవలెను. మనమొక పరివర్తన నియతి నుపయోగించి, దానికొక పరివర్తన రహితమగు నిర్వికారమైన యాధారము కావలసిరాగా, నీశ్వర తత్త్వ మట్టిదేయనుచున్నాము; పరివర్తనమంతయు నీశ్వరుని దేహమునకున్నదియని వాదింతుము.౧. ఈశ్వరుఁ డవ్యక్తమగు నొక సూక్ష్మదేహమును ధరించెను; తదంతర్గతమగు నామరూప బీజశక్తి యీశ్వర కర్మభూమియైనది; కాని యిది యాతని సంకల్పము ననుసరించి కల్పించుకొనిన సంకుచితరూపమే.౨. ఈశ్వరునితో సమాననిత్యతగల రూపములేని పదార్థము నంగీకరించుటచే నీశ్వరు నవిచ్ఛిన్నతకు లోపము నాపాదించును. ఈలోపము స్వగతమైనదేకాని బాహ్యావధిపరికల్పితమనుటవలన నెట్టిప్రయోజనమును లేదు.

సగుణబ్రహ్మము పరివర్తనశీలము గలదైనను, దాని యంతర్గతమై ప్రధానాంశముల కేకత్వము నిలిచియుండుననియు పరివర్తనములు తటస్థలక్షణములనియుఁ జెప్పఁబడెను. నానా రూపములుగా నాత్మవిస్మృతి నొందుటచే నీశ్వరుని యేకత్వము భంగపడదు.౩. "ఐంద్రజాలికునకుఁ దాను సృజించిన

(౧) శం॥ భా॥ ౨,౧,౮, దక్షిణామూర్తిస్తోత్రమందిట్లు చెప్పఁబడెను. "చరాచర జగత్తులోనిదంతయు, భూజలాగ్ని వాయుతేజోఽకాశ సూర్య చంద్రులును, జీవమును గలిసి యీశ్వరు నష్టాంగరూపము. ఈశ్వరేతరమైనది మఱేదియును లేదు."

(౨) అవ్యాకృతమ్ నామరూపబీజశక్తిరూపమ్ భూతసూక్ష్మమ్, ఈశ్వరాశ్రయమ్, తస్యైవోపాధిభూతమ్॥ (శం॥ భా॥ ౧,౨,౨౨)

(౩) ఛాం॥ ఉ॥ ౮,౧౪,౧; ౬,౩,౨; తై ఆరణ్యకమ్ ౩,౧౨,౭; శ్వే॥ ఉ॥ ౬,౧౨.

మాయవలన దోష మంటనట్లే, సంసారమాయ దానినిఁ గల్పిం చిన యీశ్వరునంటదు."౮. శంకరుఁ డీరీతిగాఁ బరిచ్ఛిన్నవస్తు త దభావముల నీశ్వరునిలో సమన్వయించినాఁడు. సత్పదార్థ మును నిర్గుణాత్మపదార్థముగా నిర్ణయించి, దానిరూపమే స్వయంపరికల్పితమగు సగుణతత్త్వమని హేతువిరుద్ధముగా నిశ్చ యించిన స్పినోజాకుఁగల యాక్షేపణ శంకరున కనువర్తింపదు. పరిచ్ఛిన్నోపాధి లక్షణముల నన్నిటినిఁ దిరస్కరించినచో నొక సద్రూప భావాస్తిత్వమే మనకు లభించునని యాతనికిబాగుగాఁ దెలియును. మనము తర్కపద్ధతుల నుపయోగించినంతకాలము పరమసత్యము మనకు నిర్గుణబ్రహ్మముకాక, సగుణబ్రహ్మరూపి యగు నీశ్వరుఁడే యనియు, ననంతపరిణామ పరివర్తనముల కతఁడే యాధారమనియుఁ దెలియఁగలదు. కాని, శంకరుని తత్త్వ మంతటిలోను తర్కసిద్ధమగు జ్ఞానము పరిపూర్ణసత్య ప్రకటన సమర్థముకాదను నిశ్చయము విస్తరించియున్నది. అందుచే నీ సగుణబ్రహ్మ భావము, పరస్పరవిరుద్ధభావములతో నిండియుండుటచే నది పరమసత్యము కానేరదని స్పష్టము.

పరిచ్ఛిన్న ప్రపంచమున కీశ్వరుఁడు మూలకారణము నుపాదానకారణము ననునొక బుద్ధిపరికల్పితభావము. సర్వ సామాన్యమగు సగుణస్వరూపమునందు సామాన్యవిశేషవిష యము లన్నియు నేకమైయున్నవని చెప్పుట సులభమేకాని నిరూ

---

(౮) శం॥భా॥ ౨,౧,౯. యథా స్వయం ప్రసారితయా, మాయయా మాయావీ త్రిష్వపి కాలేషు నసంస్పృశ్యతే ఽవస్తుత్వాత్,ఏవమ్ పరమాత్మా ఽపి సంసార మాయయా నసంస్పృశ్యత ఇతి.

సంబంధ మసాధ్యము. భిన్నత్వములో నేకత్వము, పరివర్తనములో నిత్యతయు. మన వ్యావహారికజగత్తులోనే సహేతుకములుగా నిరూపింపుట కసాధ్యమైనచో నీశ్వరుని విషయములోను నట్టిదే. శంకరుని సిద్ధాంతము యథార్థాస్తిత్వములేని భావమాత్రైకత్వమేయను నాక్షేపణకుఁ దావిచ్చునని యాతఁడెరిగియుండియు, నేకత్వ భిన్నత్వములకుఁ దార్కికముగా సమన్వయ మసాధ్యమని యాతని నిశ్చయము. రెండు నెట్లేకకాలమున నుండఁగలవో తనకుఁ దెలియదని శంకరుని నిశ్చయము.[1] పరిపూర్ణసగుణమూర్తి యగు నీశ్వరభావము మన యనుభవజగత్కారణ నిరూపణము కాదు; జగత్కారణసమస్యయొక్క పునరుక్తిమాత్రమే మనయనుభవములో నేకత్వము భిన్నత్వము నవగా నిత్యతయు, పరివర్తనము నను రెండంశము లున్నవి. జీవులతోడను వస్తువులతోడనుగూడి, పరివర్తనము నిత్యతయుఁ గల సముచ్చయరూపమగు మన యనుభవకారణ మెట్టిదని ప్రశ్నించి, యీశ్వరుఁడే దానికిఁ గారణమనియు నేలన నీశ్వరునకే జీవవస్తు ప్రపంచమంగాంగిసంబంధములో ననుబద్ధమై

(1) విశేషములతోఁ గూడిన సామాన్యముల యదార్థతాసిద్ధాంతము శంకరున కంగీకృతముకాలేదు; ఏలన నీయథార్థతావాదుల సామాన్యముల కనంతత్వము లేదు. అవి విశేషభిన్నములైన పరిచ్ఛిన్నవిషయవర్గములకుఁ జెందినవి; ఈశ్వరుఁడుకూడ నిట్టి సామాన్యస్వరూపియేయైనచో, నాతఁడును పరిచ్ఛిన్నుఁడే కావున ననేకరీతుల నాతఁ డాత్మజ్ఞానికావచ్చును. అతఁ డపరిచ్ఛిన్నుఁడైనచో నతని కొక్కటే మార్గమున్నది; లేక శంకరునిమాటలలో నాతనికిఁ బ్రవృత్తియేయుండదు. అతని కస్తిత్వమేకాని పరిణామము లేదు; అందుచేఁ బ్రవృత్తియు లేదు.

యున్నదని బదులుచెప్పుచున్నాము, అవి యీశ్వరునికి దేహ మగుననుట హేతునిరూపణము కాజాలదు. వ్యావహారిక జగత్తుయొక్క సర్వసామాన్యలక్షణమున కాకృతిఁగల్పించి యీశ్వరుఁడనుచున్నాము. రామానుజుఁడును, హెగెల్ తత్త్వ జ్ఞుఁడును. పరమసత్యము భిన్నతాసహితమగు నేకత్వస్వరూప మనిరి. వారిదృష్టిలో హేతుబద్ధమైనదే యథార్థమైనది; ఈశ్వర జగత్తులు రెండును నిజమే. నిర్వికల్పకమగు ననుభవజ్ఞానము, వస్తుజగద్యాథార్థ్యము వారి నాకర్షింపవు. సత్యస్వరూపము గాదు వారుకోరునది; బుద్ధికిస్ఫురించు సత్యస్వరూపము నే, వారుకోరుదురు; ఇందభావాంశ మిమిడియున్నది. బుద్ధివ్యా పారమంతయుఁ దనకు వ్యతిరేకాంశము లన్నిటిని లోఁగొని, వానినధిగమించుటే. ఆత్మవ్యాపారమంతయు వ్యతిరేకవిషయ ములతో నెడతెగని సంఘర్షణమే. నిత్యప్రవృత్తియే దైవజీవి తము. తార్కికముగాఁ బ్రపంచమొక యేకసూత్రబద్ధమని తలఁచుట పరిపూర్ణనిర్గుణతత్త్వము యొక్క అనంతభిన్నరూప ములుగల ప్రదర్శనమేయని భావించుటే. దీనియందలి భావ లోపములనుమాత్రము మఱువరాదు.

శ్రుతులు సృష్టిక్రమమును వర్ణించుటకుఁ గారణము బ్రహ్మ జగదేకస్వరూపమును నిరూపించుటకే.౧. ప్రపంచము దేవునిస్వరూపముగాక, వేరుపదార్థముగా దాని నీశ్వరుఁడు కల్పించినచో, నీశ్వరునకుఁ బ్రయోజనమేదియో యున్నదను

(౧) ఏవముత్పత్త్యాదిశ్రుతీనామ్ ఐకాత్మ్యావగమపరత్వాత్
శం|భా(౪,3,౧౪; ౨.౧,3౩.

దోషము నారోపింపవచ్చును. అనఁగా నాతఁ డీశ్వరుఁడు కాఁ
జాలఁడు. కర్మసూత్రము ననుసరించి యాతఁడు సృజించెనందు
ను, యాతని స్వాతంత్ర్యమున కామాత్ర మాటంక మేయగును.
ఫిక్టే తత్త్వజ్ఞుఁడు చెప్పిన ఆత్మస్వభావమునుగూర్చి మనయు
ప్రసంగించియుంటిమి; తాను విచ్ఛిన్నమై, యొక యవరోధము
నెదుర్కొని, ఆత్మ స్వీయజ్ఞానమునుబొందుచున్నది. అట్టియాత్మ
తాను కారణము నాధారమునగు నన్యపదార్థముపై నాధార
పడియుండదు. అట్టియాత్మ సృష్టికిఁ బూర్వమందును, పరమందు
నుండఁజాలదు. అనాత్మను మనము నిర్మూలింపగలిగినచో
దానితో నాత్మనిర్మూలనముకూడ నగును. ఈసందర్భము లల్ప
ముగా ఫిక్టే దృష్టి కానుటవలననే. “విషయీవిషయములుగాక
రెంటికి మూలాధారమగు” సత్యమునుగూర్చినభావ మాతనికి
స్ఫురించినది. ఫిక్టేదృష్టి కస్పష్టమైన యీవిషయము శంకరుని
దృష్టిలో సువిస్పష్టమై, విషయీవిషయభేదములు తర్కవిష
యములనియు, పరమార్థము తర్కమున కతీతమైనదనియు విశ
దమయ్యెను.. పరమాత్మ జ్ఞానాధిపతియుఁ గాదు, జ్ఞానవిషయ
మునుగాదు; పరమాత్మయే జ్ఞానము. ఈశ్వరభావమునకు బా
హ్యవ్యక్తీకరణమే ప్రపంచమై, యది యీశ్వరుని కెల్లప్పుడు
నాత్మజ్ఞానముండుట కనుకూలముగా దానివిషయమై యుండె
నన్నచో నట్టి యీశ్వరుఁడు సగుణుఁడే కాని నిర్గుణుఁడు కాఁ

(౨) శాం॥ భా॥ ౨, ౨, ౩౭.

(౩) మాయోపాధిః జగద్యోనిః సర్వజ్ఞత్వాదిలక్షణః

(వాక్యవృత్తి పు॥ ౪౫)

జాలఁడు, ఏలన, "పరమాత్మ, ముకురములోఁ దన ముఖమును జూచుకొనుటకుఁగాని, పంజరములోని యుడుతవలె పరిభ్రమించుటకుఁగాని యాత్మ పరిపూర్ణతాసిద్ధికై పూనుకొనలేదు".౧. ఒక్క మాటలోఁ బ్రపంచకారణములలో వ్యక్తిత్వ ముత్తమ ప్రమాణము కాదు. ప్లాటినస్ చెప్పినాఁడు: "స్వీయజ్ఞానము, స్వీయవైచక్షణ్యముగల దేదియైనను మూలరూపముగాదు". ౨. కావున నిర్గుణబ్రహ్మ యీశ్వరాతీతమై, స్వగతభేదరహితమై, విషయీవిషయములనవిచ్ఛిన్నమగు తన శుద్ధపరిపూర్ణచైతన్యమున బంధించియున్నదని చెప్పవలెను.

అనుభవజ్ఞానలభ్యమగు నిర్గుణబ్రహ్మకును, బుద్ధిగమ్యమగు సగుణబ్రహ్మకును భేదమున్నది. నిర్గుణబ్రహ్మ తర్కరీతుల కతీతుఁడు; సగుణబ్రహ్మ రూపములో భిన్నతయుఁ దదతిక్రమణమును మేళవించియున్నవి. తార్కికబుద్ధికి నిర్గుణబ్రహ్మ స్వరూపములో, నన్నిరంగులు నేకవర్ణమైన చీకటివలె గోచరించును పరిచ్ఛిన్నజగత్తున కర్థము నిర్గుణబ్రహ్మసంబంధములోఁ జెప్పవలెనన్న చో, బరిచ్ఛిన్నతనందుఁ బ్రవేశపెట్టవలసియుండును. శుద్ధసత్తు మనము బుద్ధిచే భావింతుమా, అసత్తును భావించినవార మగుదుము; రెంటిసంపర్కమువలనఁ బరిణామజగత్తు జనించును. సరిగాఁ జెప్పుచో నీశ్వరుఁడును బరిణామవశుఁడగును. సదసద్విరుద్ధ్య మాతనియం దంతర్నిహితమగును. ఈశ్వ

(౧) సత్యము; తదాభాసము, పు, ౧,౭,౨

(౨) ఏన్నీడ్సు; 3,౮,3, మెక్ కెన్నాన్ ఇటివాల్యుము ౨, పు ౧౪౧

కండే పుట్టుకకలవాఁడు కాఁకపోవచ్చునుగాని, తన స్వరూపము నాతఁ డనంతపరిణామక్రమముచే వ్యక్తీకరించును. సదసత్తు లేక పరమార్థ భిన్నరూపములే; వస్తువు తచ్ఛాయారూపములు, అనిర్వాచ్యమైన నిర్గుణబ్రహ్మకును, సర్వవ్యావహారికానుభవ విషయములలో నంతర్వర్తియై, యేకీకరణ మొనర్చు సగుణబ్రహ్మ మునకును మధ్యమందొక యవిలంఘ్యమగు ఛిద్రముంచినాఁడని శంకరుని విమర్శించువారలకు, రెంటియొక్క దృక్పథములనుగూర్చిన సంశయజ్ఞానమే కారణము. బుద్ధి పరికల్పితజ్ఞానము విషయీ విషయభేదము నెన్నఁ డతిక్రమింపఁజాలదు. అందుచే సగుణ బ్రహ్మమే యిట్టి జ్ఞానమున కుపలబ్ధరూపము. దీని కతీతమై నిర్గుణబ్రహ్మ యున్నది.

౨౯—జగన్మిథ్యాత్వము.

బ్రహ్మయు జగత్తును, ననఁగా నేకత్వము ననేకత్వమును రెండును సత్యములుగాఁజాలవు "ఏకత్వ బహుత్వములు రెండును సత్యమైనచో లౌకికప్రవృత్తి పరుఁడైనవాఁ డసత్యగతుఁ డయ్యెనని మనము చెప్పుటకు వీలులేదు...... జ్ఞానమువలన మోక్షము చేకూరునని చెప్పరాదు; మఱియు నేకత్వజ్ఞానముచే ననేకత్వజ్ఞానము నతిక్రమింపలేము."౧. వాస్తవికతా ప్రమాణ ములఁ బట్టి పరిశీలింపఁగా వ్యావహారిక జగత్తు మిథ్యాలక్షణ యుక్తమని తెలియఁగలదు. విశేషాంశములు, సంఘటనలు విషయములై యొక తెలిసికొను విషయికి సంబంధించియున్నవి.

(౧) శం॥ భా॥ ౨,౧,౧౪.

జ్ఞానవిషయ మేదైనను నశ్వరమైనది.౨. అర్థము దాని మిథ్యా రూపమునకుఁ గల భేదమే విషయికి విషయములోఁ గల భేదమునకును సరిపోవునని శంకరుని వాదము. దృష్టవిషయము లన్నియు నసత్యములు; ద్రష్టయు నదృష్టము నగు నాత్మ సత్యమైనది.౩. జాగ్రద్విషయములను స్వప్న విషయములతోఁ బోల్చుచో, విజ్ఞానమునకు విషయములుగా రెండు నసత్యములే.౪. సత్యమవిరోధమైనది; ప్రపంచము విరోధసముద్రము. దేశకాలనిమిత్త కల్పితమగు ప్రపంచము స్వయంసంపూర్ణము కాదు. పరిచ్ఛిన్న జగత్సమస్యలను బరిష్కరించుటకు సమర్థమైన సూత్ర మీజగత్తులో నేదియును లేదు. సర్వవ్యవహారజగదనుభవ రూపములగు దేశకాల నిమిత్తములు పరమప్రమాణములుగావు. సత్యము వీనిచే నాచ్ఛాదితమైనది. మనము దేశకాలనిమిత్త విషయముల నతిక్రమించినచో నానాత్వభూయిష్ఠమగు ప్రపంచ మేకరూపము నొందునని చెప్పఁబడెను.౫. దేశకాలనిమిత్తములను 'మూసల'లోఁ బోసిన మన యనుభవము సత్యము కాదు. సత్యము సార్వకాలికము.౬. అది పూర్వ

(౨) యద్దృశ్యం తన్నశ్యమ్॥
(౩) పోల్చు: "కనపడు వస్తువు లనిత్యములు; కనపడనివే నిత్యములు"
(౪) దృశ్యత్వ మసత్యస్య అవిశిష్టముభయత్ర॥ (శం।భా।గౌడపాదకారిక. ౨,౪.)

(౫) పోల్చు: "అస్తి భాతి ప్రియం రూపం నామ చేత్యంశపంచకమ్; ఆద్యంత్రయం బ్రహ్మరూపం జగద్రూపం తతో ద్వయమ్." చూ: అప్పయ్య దీక్షిత సిద్ధాంతలేశము॥ ౨.
(౬) త్రైకాలికాద్య బాధిత్వమ్॥

మున్నది; వర్తమానములోనున్నది, ముందుండును.౩. యథార్థ వస్తు వీనాఁడుండి రే పదృశ్యమగునదికాదు. వ్యావహారిక జగత్తెల్లప్పుడు నుండదు కావున యథార్థముకాదు. యథార్థదృష్టికయథార్థమైన జగత్తు గోచరించదు. అందుచే యథార్థజ్ఞానము వలనఁ బరిహార్యమగు జగము నిజముకాదని చెప్పఁబడెను.౪. పరమైనసత్య మపరమైనదాని నసత్యమొనర్చును. లోకములోని విషయములకు మార్పుగలదు. అవి స్థిరవస్తువులుగాక, నిత్యము మారుచున్నవి. ఏది మారునో యదెన్నడు మారని నిత్యవస్తువు కాఁజాలదు. శంకరుఁడు చెప్పినాఁడు: "నిత్యమగు నెద్దానికి నాదియుండదు; ఆదిగల దేదియు నిత్యముగాదు."౫. మారుచుండు వస్తువులెవ్వియు మనకు సంతృప్తినీయఁజాలవు; ఎన్నడుమార్పులేనిదే సత్యమైనది. ౧. నిజమైనదెన్నఁడును

---

(౩) కాలత్రియసత్త్వాత్॥ పోల్చు: విష్ణుపురాణము; "యత్తు కాలాంతరేణాపినాన్య సంజ్ఞాముపైతి వై, పరిణామాదిసంభూతమ్ తద్వస్తు" (౨, ౧౩, ౧౫.) పోల్చు: క్రిస్టియన్ లిటర్జీ; "మొదట నెట్లుండెనో, యిప్పుడు నట్టే యెన్నటికి నట్లేయుండఁగలదు; జగత్తున కంతము లేదు"

(౪) జ్ఞానైక నివర్త్యత్వమ్॥ "అద్వైతసిద్ధి కలిగినంతనే, జీవాత్మ యొక్క సంసార పరిభ్రమణమును, నీశ్వరుని సృజనశక్తియు నదృశ్యము లగును. అవిద్యాకల్పితమగు ద్వైతప్రపంచ రూపమంతయుఁ బూర్ణజ్ఞానముచే నివృత్తమగును" (శం॥ భా॥ ౩, ౨, ౪; ఆత్మబోధ ౬, ౭.)

(౫) నహినిత్యమ్ కేన చిదారభ్యతే, లోకే యదారబ్ధమ్ తదనిత్యమ్ (శం॥ భా॥ తై॥ ఉ॥ ఉపోద్ఘాతము.)

(౧) యద్విషయాబుద్ధి ర్న వ్యభిచరతి తత్సత్; యద్విషయాబుద్ధి ర్వ్యభిచరతి తదసత్. చూ॥ శం॥ భా॥ ౧, ౧, ౪; తై॥ ఉ॥ ౨, ౧.

లేకుండనుండదు. సంసారములోని దేదియైన నిజమైనదైనచో మోక్షస్థితిలోను నిజమైనదికావలెను. ఈభావమునను సరించి పరివర్తనాత్మకజగత్తు నిజముకాదు. ప్రపంచము శుద్ధసత్తుగాని శుద్ధాసత్తుగానికాదు. శుద్ధసత్తు జగత్పరిణామములోనిది కాదు. శుద్ధాసత్తు హేతుబద్ధమైన భావమేకాదు;ఏలన నదియట్టిదైనచో శుద్ధాభావమొక వస్తువనవలసివచ్చును; సర్వవస్త్వభావమొక భావమనుట వైరుధ్యమగును. అభావమొక వస్తువు కాదు. మారుచున్నదే యున్నది; అది కార్యముల నుత్పత్తిచేయు చున్నది. కావున సత్తును గాదసత్తునుగాదు.౨. ఏదశయందును జగత్తుసత్తే, పరిణామహీనము కాఁజాలదు. పరిపూర్ణత నందుటకై నిత్యమును కృషిచేయు ప్రవృత్తిగలదే ప్రపంచము; కాని పరిపూర్ణత దానికెన్నడును సిద్ధించదు. సృష్టి కందరాన్నిదె యేదోయున్నదని యెల్లప్పుడు స్ఫురించును. ౩. ఆత్మసిద్ధియే ప్రపంచప్రవృత్తి కవసానదశ; ౪. కాని ప్రపంచము ప్రపంచముగానుండఁగా నది సాధ్యముకాదు. ఈశ్వరజగత్సంబంధము నిత్యమైనది. సదసత్సంబంధ మన్యోన్యవిరుద్ధమైనది; సత్తు అసత్తును స్వాధీనమొనర్చుకొని సత్తుగా మార్చు

---

(౨) అర్థక్రియాకారి. పోల్చు: సురేశ్వరుడు: "కేవలాసత్తునకు సాక్ష్యము లేదు; సత్తుతో వేరుగాఁగాని, కలిసికాని యుండఁజాలదు. అందుచే సత్తే క్రియాకారి." (వార్తికము పు. ౯౨౭.

(౩) శం॥ భా॥ ౪, ౩, ౧౪.

(౪) శం॥ గీ॥ భా॥ ౧౮-౫౦.

కొనయత్నించును. పరిణామజగదధ్యక్షుఁడైన యీశ్వరునిలక్ష్య మిదియే; అసత్పదార్థమునాతఁడు జయించి, సత్పదార్థముగా నెల్లప్పుడును గావింపఁజూచును; కాని తర్కబుద్ధి కీప్రయత్నము దుస్సాధ్యమై పరిణమించును. అంతులేని యీ సదసత్సంఘర్షణమే యీప్రపంచపరిణామక్రమము. సృష్ట్యాది నుండియు నంతమువరకు వెలుతురు చీకటిపై దండయాత్ర చేయుచుండుటే నడచుచున్నది. చీకటిని మనము దూరదూరముగాఁ దరుమవచ్చును; చీఁకటి తప్పుకొనునేకాని తొలఁగిపోదు. పరిచ్ఛిన్నజగత్తులో సదసత్సంబంధ మొకదానికొకటి కలియకుండునది కాదు. అది పరస్పరసంఘర్షణమే; వానిసంబంధ మన్యోన్యాశ్రితత్వమే. ఇందే యొకటియు రెండవదిలేనిదే యుండదు. ఒకదానిలోనింకొకటి యెంతగాఁ బ్రవేశించినను, వాని భేదతారతమ్యము లవినాశములైయుండుటచే, జగత్తులోని సర్వమస్థిరమై, గోచరించును. పరిణామ జగదీశ్వరుఁడైన దేవునియందుఁగూడ నీ యసద్రూపమున్నది. అసద్రూపములైన లోపములను విడిచినచో సర్వవస్తు స్వస్వరూపమును దనలో నిమిడ్చుకొనియున్న బ్రహ్మమే నిజమైన సద్రూపము, తద్భిన్నమైనదంతయును సత్యమే.(౧). తాను కానిదగుటకును, తన్నతిక్రమించి పోవుటకును యత్నించునదే సంసారప్రవృత్తి. ప్రపంచమున కస్తిత్వమును లేదు, లేకపోనులేదు; అందుచే

---

(౧) బ్రహ్మభిన్నమ్ సర్వమ్ మిథ్యాబ్రహ్మభిన్నత్వాత్. (వేదాంత పరిభాష.)

స్వరూప మనిర్వాచనీయము." ౨. అది సదసద్భిన్నమైన దయ్యు, రెంటిలక్షణములను గలిగియున్నది. 3. ప్లేటో వచించునట్లు, పరిచ్ఛిన్నవస్తువులన్నియు సదసన్మిశ్రితములు.౪. దృశ్యమానప్రపంచ వస్తువైవిధ్యమునకు సత్తే మూలకారణము కావలెను; ఏలన మఱెద్దియును లేదు; కాని ప్రపంచము మాత్రము యథార్థముకాదు. అందుచే నది సత్యముయొక్క వికల్పమని చెప్పఁబడెను. ౫. పరిచ్ఛిన్న జగత్తంతయు బౌశాంకే మాటలలో, "నిత్యానిత్య వస్తుస్వభావ మహత్తరవైరుధ్యము". భూమ్యాకాశములు నుసియైపోవగును; మనశరీరము శిథిలమగును; మన యింద్రియములు మార్పునొంది మన వ్యావహారికములైన జీవాత్మలు చెదరిపోవచ్చును. ఇందేదియుఁ బారమార్థికముగా సత్యముకాదు. ప్రపంచస్వభావమును గూర్చి చెప్పఁబడిన యీలక్షణమునకే మాయయని పేరు.

3౦. మాయాసిద్ధాంతము.

అద్వైతతత్త్వమందుఁ బ్రధానలక్షణమైన మాయాసిద్ధాంతముయొక్క తాత్పర్యమును మనము సరిగా గ్రహించవలసి

(౨) తత్త్వాన్యత్వాభ్యామ్ అనిర్వచనీయా ... పోల్చు: ప్లాటినస్ ఎన్నిడ్స్. 3, ౬, 3; మెక్‌మన్నాస్ ఇ. టి. వాల్యూము ౨ పు। ౭౮.

(3) సదసద్విలక్షణ.

(౪) సదసదాత్మక.

(౫) సత్యానృతే మిథునీకృత్య. (శం. భా. (ఉపోద్ఘాతము.)

యున్నది.౧. పూర్వాధ్యాయమున మనము జూచినకారణము లనుబట్టి ప్రపంచము యథార్థమైనదని యంగీకరించుటకు వీలు లేని కారణముచే మాయయని చెప్పఁబడెను. సత్యమగు బ్రహ్మమునకు నసత్యమగు జగత్తునకుఁగల సంబంధమెట్టిది? శంకరుని దృష్టిలో నీప్రశ్నయే అయుక్తమైనదగుటచేఁ బరిష్కారశూన్యమైనది.

---

౧. మాయ యనగా ఋగ్వేదమునందు దేవతలయొక్క, అందు ముఖ్యముగా వరుణేంద్రమిత్రుల అతిమానుషశక్తిగా వర్ణింపఁబడినది. ప్రాచీన ఋక్కులలో మాయ జగత్తునంతను నిలుపు శక్తియని చెప్పఁబడెను. (ఋ, వే, ౩,౩౮,౭; ౮,౫౩,౩; ౧,౧౫౯,౪; ౫,౮౫,౫) మోసమనఁగా పంచవారములలో నసురుల లక్షణమనియు వారితో దేవతలెల్లప్పుడు వైరముగల్గియుండిరనియుఁ దెలియుచున్నది. సుప్రసిద్ధమైన యొక ఋక్కులో (౬,౪౭.౧౮) ఇంద్రుఁడు తన మాయాశక్తిచే ననేకరూపములుదాల్చెనని వర్ణింపఁబడినది:

రూపమ్ రూపమ్ ప్రతిరూపో బభూవ
తదస్యరూపమ్ ప్రతిచక్షణాయ
ఇంద్రోమాయాభిః పురురూపఈయతే
యుక్తాహ్యస్యహరయశ్శతాదశ.

"అతఁడెన్నియో రూపములలో నూహింపఁబడెను; ఇవన్నియు నాతని రూపమేయని భావింపవలెను. అనేకరూపములలో నింద్రుఁడు యీమాయాశక్తిచే సంచరించును. వేయిగుఱ్ఱము లుపయోగింపఁబడెను" ఇచట మాయ యనగా ననేక విచిత్రరూపములఁదాల్చు శక్తి. ఋ। వే। ౫,౫౪,౬, యిట్లున్నది: "ఇంద్ర నీవు దేహరూపముదాల్చినపుడు నీబలమును బ్రకటించుచు మానవులలో సంచరించినావు; ఓ ఇంద్రా! మనుజులుచెప్పు నీవుచేసినయుద్ధములన్నియు నీమాయాకల్పితములు. పూర్వముకాని, యిప్పుడుకాని నీకెవ్వరు శత్రువులులేరు" ఇంద్రునిచర్యలు విలాసక్రీడలు. ప్రశ్న ఉ,౧,౧౬ లో మాయ యనగా మిథ్యయను నర్థములో వాడఁబడెను. శ్వే, అ, ఉ, ౪,౧౦ ; భ, గీ, ౭,౧౪; ౧౮-౬౧ లో నీశ్వరునకు మాయాశక్తి కలదని వచింపఁబడెను.

నిర్గుణబ్రహ్మ సాక్షాత్కారసిద్ధితో బ్రహ్మ జగత్సంబంధప్రశ్న యే బయల్వెడలదు; ఏలన, వివాదముల కవకాశము లేని సత్య ము దర్శింపఁబడినది. తార్కికముగాఁ జూచినచో, జగత్తునకు సంబంధముగల శుద్ధబ్రహ్మము లేదు. వాదాంతరమందు మనము దృక్పథమును మార్చుచుండుటచే నీసమస్యాబయలు దేరును. ఊహాకల్పితమగు సమస్యకు యథార్థమగు పరిష్కారముండఁ జాలదు. సంబంధము రెండుభిన్నవస్తువులకే యుండును; బ్రహ్మ కును జగత్తునకును సంబంధము చెప్పవలెనన్నచో నవి భిన్నము లని చెప్పవలెను; కాని ప్రపంచము బ్రహ్మేతరము కాదని య ద్వైతము చెప్పుచున్నది. శంకరుఁడు కార్యకారణత్వమునకును అనన్యత్వమునకును భేదమును వివరించినాఁడు. ౧. బ్రహ్మయు జగత్తు ననన్యములు; అందుచే వానికిఁగల సంబంధసమస్య కవ కాశము లేదు. బ్రహ్మాధారముగలదే జగము. ౨. కాని బ్రహ్మయే జగత్తనియుఁగాదనియుఁగూడఁ జెప్పవలెను. జగత్తు బ్రహ్మయే; ఏలన బ్రహ్మేతర మేమియుచులేదు; జగత్తు బ్రహ్మ కాదు; ఏలన జగత్తునకుఁగల జననలయాదికములు బ్రహ్మకు లేవు. బ్రహ్మ జగద్వస్తుసముచ్చయము కాదు. బ్రహ్మ జగత్తు లను వేరుపరచినచో, బాహ్యమునుండి మనము వానికిఁగలువు

౧. అతస్య కృత్స్నస్య జగతో బ్రహ్మకార్యత్వాత్ తదనన్యత్వాత్, (శం।భా। ౨,౧,౨౦)

౨. దీనితో స్పైనోజా కారణసిద్ధాంతమునుబోల్చు; సర్వపరిచ్ఛిన్న వస్తుసముచ్చయాంతర్వర్తియగు కారణ మీశ్వరుఁడన్నచో నది ద్రవ్యగుణ సంబంధమగును.

సంబంధబంధము బలహీనము, కృత్రిమము నగును. బ్రహ్మ జగత్తు లొక్కటే; అవి సత్యము, తచ్ఛాయయువలె నున్నవి. కొన్ని యవరోధములచే నాచ్ఛాదితమైన యవిచ్ఛిన్నవస్తువే పరిచ్ఛిన్నవస్తువు. ప్రపంచము బ్రహ్మమే; ఏలన, బ్రహ్మము నెఱిగినచో, జగత్సమస్యలన్నియుసమసిపోగలవు. జగత్తు స్వయముగా యథార్థస్వరూపమని మన పరిచ్ఛిన్నమనస్సు భావించుటచే నీ సమస్యలన్నియు జనించినవి. నిర్గుణబ్రహ్మము నెఱిగినంతనే, పరిచ్ఛిన్నరూపములు నవరోధములు నదృశ్యములగును. సత్యస్వరూపమగు బ్రహ్మ పదార్థము కానిహేతువుచే జగత్తు మాయారూపమనదగును.

తర్కప్రమాణములవలన బ్రహ్మ జగత్సంబంధమును జెప్పుట దుస్సాధ్యమని శంకరుడు వక్కాణించినాడు. "సత్తున కసత్తుతో నెన్నడు సంబంధముండదు."(౧). అవిజ్ఞాతకారణముచే నెట్లో ప్రపంచమున్నది; దానికి బ్రహ్మతోగల సంబంధ మనిర్వచనీయము. అట్టి సంబంధమునుగూర్చి చేసిన నిర్వచనముల నన్నిటిని దీసికొని, వానిలోపములను శంకరుడు ప్రదర్శించినాడు. అపరిచ్ఛిన్నమగు బ్రహ్మము పరిచ్ఛిన్నజగత్తును సృజించెనన్నచో బరిచ్ఛిన్నతాదోషము బ్రహ్మకనువర్తించును. బ్రహ్మ జగత్సంబంధము కార్యకారణసంబంధము కాజాలదు. ఏలన, గాలగతమగు భిన్నదశారూపములకే కారణ కార్య సంబంధ మన్వయించును. బ్రహ్మ కారణమనియు జగత్తు కార్యమనియుఁ జెప్పరాదు; ఏలన బ్రహ్మకు జగత్తునకును భేదము

(౧) నహిసదసతో స్సంబంధః (శం॥భా॥ మాం ఉ ౨,౭)

చెప్పి, బ్రహ్మ నొకవస్తువుగాఁ జేసి యింకొకవస్తువుతో సంబంధముగల దానినిగా నిర్ణయించుటగును. మఱియు జగత్తు పరిచ్ఛిన్నము; అపరిచ్ఛిన్నము ననంతమునగు బ్రహ్మమెట్లు దానికిఁ గారణము కాఁగలదు? పరిచ్ఛిన్నమైన జగత్తు పరిమితము ననిత్యమునైనచో నపరిచ్ఛిన్నమైన బ్రహ్మము పరిచ్ఛిన్నజగత్తునకవధియైనయెడల నదియుఁ బరిచ్ఛిన్నమైనదే యగును. అపరిచ్ఛిన్నమగు బ్రహ్మ మెట్లుపరిచ్ఛిన్నమైనదగునో దురూహ్యము. అవ్యక్తబ్రహ్మ మొక ముహూర్తమున వ్యక్తముగావలెనని నిశ్చయించునా? శంకరుఁడు గౌడపాదుని యజాతివాదమును సమర్థించినాఁడు. ప్రపంచ ముదయించనేలేదు; ఉదయించినట్లు మన దృష్టిదోషముచే గోచరించును. ప్రపంచము బ్రహ్మకనన్యము నవ్యతిరిక్తమునై యున్నది. "ఆకాశముతో నారంభమైన వ్యక్త ప్రపంచము కార్యము; పరబ్రహ్మము కారణము. పరమసత్యస్వరూపమైన యీ కారణముతోఁ గార్య మేకము; ఏలనఁ గార్యమునకు భిన్నమగు నస్తిత్వము లేదు."౧. అది యేకత్వరూపము; లేక వ్యావహారికభాషలో నిత్యసాహచర్యము; అంతే కాని కాలాంతర సన్నివేశము కాదు; కాలాంతర్గతమైన విషయములకే క్రమమును గూర్చునది కారణశక్తి. ప్రపంచము యొక్క మూలాత్మస్వరూపమే బ్రహ్మము. ప్రపంచముబ్రహ్మమునకు వేరై గోచరించినచో, మనకుగోచరించునది నిజస్వరూ

కార్యమాకాశాదికమ్ బహుప్రపంచమ్ జగత్, కారణమ్ పరంబ్రహ్మ తస్మాత్కారణాత్పరమార్థతో ఽనన్యత్వమ్ వ్యతిరేకేణాభావః కార్యస్యావగమ్యతే॥ (శం॥భా॥ ౨,౧,౧౪.)

పముకాదని చెప్పవలెను.౨. పరబ్రహ్మమునకుఁ బ్రవృత్తియు నుండదు. ఏలనఁ బ్రవృత్తి పొందవలసిన లక్ష్యమో, సిద్ధియో లేకుండ నుండదు. పరమాత్మ పరిచ్ఛిన్న జగన్నామమున వ్యక్త మగుచున్న దన్నచో, పరిచ్ఛిన్నమైన దపరిచ్ఛిన్నమైన దానిని వ్యక్తీకరింపఁజాలదని శంకరుఁడు సమాధానమిచ్చెను. ప్రపంచ మున్నను లేకున్నను, బ్రహ్మ మెల్లప్పుడు సూర్యునివలెఁ బ్రకాశించుచునేయున్నది. కొన్నివేళల మనము రవికిరణములను దర్శింపకున్నచో నాదోషము రవికిఁజెందదు. బ్రహ్మము స్వస్వరూపస్థితమై యెల్లప్పుడు నుండును. బ్రహ్మమునకు, బ్రహ్మ యొక్క వ్యక్తరూపమునకును భేదమును జెప్పఁజాలము. రెండు నొకటే. బీజవృక్షన్యాయ మిచట సరిపడదు; ఏలన నవి కాలదశలకుఁజెందిన పరిణామరీతులు. కాలపరిమాణములను కాలాతీతమగు బ్రహ్మ కారోపించుటచే మనము నిత్యమగు బ్రహ్మనొక పరిచ్ఛిన్నవస్తువుగాఁ జూచినట్లగును. ఈశ్వరుని కాత్మవ్యక్తీకరణమునిమిత్తము సృష్టి యవసరమని యన్నచో నట్టి యీశ్వరుఁ డంతర్వర్తిమాత్రుఁడే యగును. శంకరుఁడు పరిణామవాదము నంగీకరింపఁడు. ప్రపంచముగామారునది బ్రహ్మయా? బ్రహ్మలో నొకభాగమా? బ్రహ్మయేయైనచోఁ బ్రపంచరూపమున మనయెదుటనే యుండుటచేఁ దదతీతమగు సత్యమెద్దియును లేదు. బ్రహ్మభాగమే లోకమైనచో బ్రహ్మ విభాజ్యుఁడగును. ఏది విభాజ్యమో అది నిత్యము కాదు. ౧.

---

(౨) చూ: శం॥భా. ౨,౧,౧౪; ౨,౩,౩౦; ౨,౩,౬.

(౧) శం॥భా॥ ౨, ౧, ౨౬.

బ్రహ్మ నిరవయ స్వరూపియని శ్రుతులు చెప్పుచున్నవి. ౨. అందుచే బ్రహ్మపూర్తిగాఁ గాని, కొంతగాని ప్రపంచముగా మారినచో బ్రహ్మ స్వతఃస్థితిని గోల్పోయినవాఁడగును. జగత్పరిణామముతోఁబాటు బ్రహ్మకుఁ బరిణామమున్నచో, మన ప్రవృత్తులచే బ్రహ్మవికాసమున కభివృద్ధియున్నచో నప్పుడు బ్రహ్మ గుణసహితుఁడగును. కాని, బ్రహ్మయొక్కటే సత్యమై పరిణామజగద్భేదములన్నియు నందులో విలీనములైనవే యైనచో, జగత్తులోని ద్రవ్యగుణాదికము జీవితమున కర్థశూన్యమగును. బ్రహ్మ జగత్సంబంధమునకు, వృక్షశాఖాసంబంధముగాని, సాగరతరంగ సంబంధముగాని మృత్కుంభసంబంధముగాని, యుపమానములుగాఁ జెప్ప వలనుపడదు; ఏలన నివియన్నియు బుద్ధిపరికల్పిత ద్రవ్యగుణ సంబంధములుమాత్రమే. పరమాత్మయు జీవాత్మలు, నిరవయవములేయగుటచే, వాని సంబంధము బాహ్యమగు సంయోగముకాని, యాంతరంగికమైన సమవాయముకాని కాఁజాలదు. జీవాత్మలు బ్రహ్మమందుఁగాని బ్రహ్మ జీవాత్మలందుగాని సమవాయసంబంధమున నుండెనా ? పరిణామ జగత్తుతో బ్రహ్మమునకు సంబంధమునుగూర్చు ప్రతియత్నమును విఫలము గాక తప్పదు. పరిచ్ఛిన్నజగత్తున కపరిచ్ఛిన్న బ్రహ్మముతోఁ గల సంబంధము మానవబుద్ధికి గ్రాహ్యముకాని పరమ రహస్యమై తోఁచును. జగత్తున కాధారమవ్యయమగు పరమాత్మ

(౨) శ్వే॥ ఉ॥ ౬, ౧౯; ముం॥ ఉ॥ ౨, ౧-౨; బృ॥ ఆ॥ ఉ॥ ౨, ౧, ౧౨; ౩, ౮, ౮.

యేయనియు, రెంటిసంబంధములో నెట్టిఛిద్రమును లేదనియుఁ బ్రిటిషుమతమును జెప్పును గాని నేటివరకు నా రెంటికిఁగల సంబంధమును సహేతుకముగా నెవ్వఁడు చెప్పఁగలిగియుండ లేదు. ౧. మనకుఁగలిగిన విజ్ఞానాభివృద్ధి సాహాయ్యమున బాహ్యజగద్దృశ్యముల స్వరూప స్వభావముల నెక్కువవివరముగాను, సూక్ష్మముగాను వర్ణింపవచ్చునుగాని, జగత్తు పరమాత్మనుండి యెట్లుద్భవించినదో మన మూహింపఁజాలము. మన హేతువాద శృంఖల మెంతదీర్ఘమైనదైనను గావచ్చును; దానిలోని లింకులసంఖ్యయుఁ బెరుగవచ్చును, గాని, మన మొక ఘట్టము చేరునప్పటి కాగిపోయి, యిఁక ముందుకుఁ బోఁ

---

(౧) ౨, ౧, ౨౪-౨౬. "ప్రపంచ మెట్లుండుచున్నదో, దానిపరిచ్ఛిన్నతకుఁ గారణమేమో చూపుట దుస్తరము అంశమాత్రమైన మానవబుద్ధికి సంపూర్ణమగువిషయము విదితమైనదగును." "పరిచ్ఛిన్న జీవకేంద్రములోఁ బరిచ్ఛిన్నరూపముఁగూర్చి యిది యిది యను ననుభవమున్నది." "జగద్దృశ్య మేలయున్నదో మన మెఱుఁగఁజాలము. (అప్పియరన్సు; అండ్ రియాలిటీ పు॥ ౨౦౪, ౨౨౬, ౪౧౩.). గ్రీన్‌పండితుననుసరించి, కాలాతీతము పరిపూర్ణమునగు నిత్యచైతన్యమొకటి యున్నదనియు, మిగిలిన చేతనరూపము లన్నియుఁ గాలవశములు, నసంపూర్ణములు, ననియుఁ జెప్పవచ్చును. రెంటికిఁగల సంబంధము దురూహ్యమని గ్రీన్ అంగీకరించెను. ఒక పరిపూర్ణచైతన్య మేల నానాచేతనాకృతులను సృజింపవలెనను ప్రశ్న పరిపూర్ణచైతన్య మట్లేల యుండవలెనని ప్రశ్నించుటేయగును. పోల్చు: స్కిల్లర్: జగదుత్పత్తిసమస్య పూర్తిగానయుక్తమైనది; ఏలన, నిందడుగరాని విషయ మడుగఁబడినది, సత్య మేల యెట్లున్నదని దీని తాత్పర్యమైయున్నది. ఇది యేతత్త్వశాస్త్రమును బరిష్కరింపఁగలదియుఁ గాదు; పరిష్కరింపనవసరమును లేదు." (స్టడీస్ ఇన్ హ్యూమనిజమ్.)

జాలనిస్థితి సంభవించును. మాయాశబ్దము మన పరిచ్ఛిన్నతను, మనజ్ఞానములో నొక ఛిద్రమును వ్యక్తీకరించును. మాయావి తన యింద్రజాలశక్తిచే నొకవృక్షమును శూన్యమునుండి సృజించును. వృక్ష మెట్టయెదుటనున్నమాట నిజము; అదియెట్లు కలిగినదో మనకుఁ దెలియదు గావున దానిని మాయ యందుము. ఈజగత్సమస్య కుదాహరణముగా నిటీవల ననేకాపార్థములకు గురియైన రజ్జు సర్పభ్రాంతిని శంకరుఁడు ప్రకటించినాఁడు. రజ్జుసమస్యయే జగత్సమస్య; రజ్జువేల సర్పముగా గోచరించునను ప్రశ్నను బాలురడుగవచ్చునుగాని దానికిఁ దత్త్వవేత్తలును సమాధానము చెప్పఁజాలరు. బ్రహ్మ జగద్రూపమున గోచరించు సమస్య యింకను కఠినతరమైనది. రజ్జువు సర్పముగా గోచరించునట్లే, బ్రహ్మము జగత్తుగా గోచరించునని మాత్రమే మనము చెప్పఁగలము. ౧. ఈశ్వర పరబ్రహ్మ సంబంధసమస్య, జగద్బ్రహ్మ సంబంధసమస్యయొక్క విశిష్టమైనరూపమే.

జగత్తు బ్రహ్మపై నాధారపడినను, బ్రహ్మకీ సంబంధముచే దోషముపట్టదని చూపుటకై శంకరుఁడు కారణమునకుఁ బరిణామోపాదానత్వమునుగాక వివర్తోపాదానత్వమును గల్పించెను. వివర్త మనఁగాఁ దలక్రిందగుట, దేశకాలా ద్యవచ్ఛిన్నమగు జగత్తు బ్రహ్మయొక్క వివర్తరూపము. మూలద్రవ్యము పరబ్రహ్మము; దేశకాలస్థమగు రూపములో బ్రహ్మయొక్క

(౧) మాయామాత్రమ్ హ్యేతత్ యత్పరమాత్మనో ఽవస్థాత్రయాత్మనావభాసనమ్ రజ్జ్వా ఇవ సర్పాదిభావేన ... (శం॥ భా॥ ౨,౧,౯.)

రూపాంతరమే జగత్తు; రూపాంతరము మనకొరకై కల్పితము
గావున బ్రహ్మకు దానిపై నాధారపడవలసిన యవసరము లేదు.
అనేకత్వరూపమగు ప్రపంచముయొక్క దృశ్యమును పర
మాత్మ మనకుఁ బ్రదర్శించునదే కాని యది పరమాత్మ స్వస్వ
రూపముగాదు. పాలు పెరుగుగా మారినపుడు పరిణామము;
త్రాడు పాముగా గోచరించుట వివర్తమగును.౨. రజ్జుసర్పము
శుక్తిరజితము, మరుమరీచిక, మున్నగు శంకరుఁ డుపయోగించిన
యుపమానములన్నియుఁ గార్యము కారణముపై నాధార
పడునే కాని, కారణమగు బ్రహ్మ కార్యమగు జగత్తుపై నాధార
పడదని సూచించు నిమిత్తమే. పరిణామమందు గార్యకారణము
లొకే వాస్తవిక క్రమమునకుఁ జెందినవి; వివర్తములోఁ,
గార్యము కారణభిన్నమైన క్రమమునకుఁ జెందినదై, సర్పము
రజ్జువునందువలె బ్రహ్మమందు నివసించును.౧.

మాయాసిద్ధాంతమున కద్వైతగ్రంథములం దర్థాంతరము
లొసఁగఁబడినవి. ౨బ్రహ్మ మేకమేగావున మాయ బ్రహ్మభిన్న
ము కాఁజాలదు; బ్రహ్మ మదివరకే పరిపూర్ణతగలదికావున,
దానికి నూతనముగా నేదియుఁ జేర్చనవసరము లేనందున, జగ
ము బ్రహ్మేతరమైన యేకారణమువలనను గలిగియుండ లేదు,
అందుచే జగమసజ్జాతము కానోపును, జగత్పరిణామము బ్రహ్మ
ములోని పరమార్థక్రియ క్షీణతవలననేయని చెప్పఁ బడెను.

(౨) శం॥భా॥ ౨,౧,౨౮.

(౧) పరిణామో నామ ఉపాదానసమసత్తాక కార్యాపత్తిః; వివర్తో నామ ఉపాదాన విషమసత్తాక కార్యాపత్తిః॥ (వేదాంతపరిభాష ౧.)

మాయయనఁగా నొక విభాగించుశక్తి, పరిచ్ఛిన్నతనుద్భవింపఁ
జేయు నియతి, దురూహ్యమగు దానినూహించి, రూపరహిత
మగుదానికి రూపకల్పనము చేయుసూత్రమని నిర్వచింపఁబడెను.[3]
మాయ పరమాత్మయొక్క లక్షణమే కాని, పరమాత్మయుఁగాదు
తద్ధర్మమునుగాదు. మాయకొకప్రత్యేకస్థానమిచ్చుట, ద్వైతము
నంగీకరించుటేయగును. మనకింద్రియగోచర ప్రపంచములోని
ఛిద్రము నింద్రియాతీతవస్తువు కారోపించుటయుక్తము కానేరదు.
మాయకు బ్రహ్మసంబంధమును గల్పించినచో నీశ్వరుఁడగును.
మాయ యీశ్వరశక్తియగును. కాని యీశ్వరుఁడు స్వీయ
మాయోపహితుఁడు కాఁడు. మాయ కస్తిత్వమున్నచో నది
బ్రహ్మకుఁ బరిచ్ఛిన్నత నేర్పరచును; మాయ లేకున్నచో, జగ
ద్దృశ్యము కారణహీనమగును. జగత్తు నుదయింపఁజేసినంత
వరకు మాయ నిజమైనదే; బ్రహ్మకుఁ బరిచ్ఛిన్నతఁ గల్పించు
టలో మాత్రమది యథార్థముకాదు. బ్రహ్మవలె నది నిజమును
గాదు; గగనకుసుమమువలె నసత్యమునుగాదు.[౧] దాని మన
మెట్లు పేర్కొన్నను, జగత్కారణత్వమున కది యవసరము
అది యీశ్వరుని నిత్యశక్తి. మాయాసాహాయ్యమున, బ్రహ్మ

(౨) శం॥భా॥ తై॥ఉ॥ ౨,౬. "నాసద్రూపా నసద్రూపా మాయా నైవోభయాత్మికా, సదసద్భ్యామ్ అనిర్వాచ్యా మిథ్యాభూతా సనాతనీ॥ (సూర్యపురాణమ్॥ ౧,౩,౧౯.)

(3) ఏకఏవ పరమేశ్వరః కూటస్థో నిత్యోవిజ్ఞాన ధాతురవిద్యయా, మాయయా, మాయావివత్ అనేకధా విభావ్యతే నాఽన్యో విజ్ఞాన ధాతురస్తి॥ (శం॥భా॥ ప్రవచనభాష్యము౧,౩,౧౯.)

(౧) శం॥భా॥ ౧,౪,౩.

జగత్తునకుపాదానకారణమనియు, మాయయనగాఁ బ్రహ్మశక్తి హేతువనియు సంక్షేపశారీరిక గ్రంథకర్త చెప్పినాఁడు. కాని, యది బ్రహ్మయొక్క లక్షణముగా, నొక పరివృత్తిరూపముగా స్వీకరింపఁబడెను,అది ప్రపంచానుగతమైన కార్యసత్తా నియామకశక్తియని చెప్పఁబడెను. మాయయొక ద్రవ్యముగాదు; అందుచే నది జగదుపాదానకారణము కాఁజాలదు. అది బ్రహ్మయొక్క వృత్తిరూపమై, ప్రపంచహేతువగుచున్నది. ౨, ఈ గ్రంథకర్త ననుసరించి, సత్యమునుగప్పిపుచ్చు నావరణశక్తియు దాని కపార్థమునుగల్పించు విక్షేపశక్తినిగలిగిన బ్రహ్మయొక్క పరిచ్ఛిన్నతను గల్పించు శక్తియని చెప్పఁబడెను. ౩. మొదటిది జ్ఞానలోపమాత్రమగుచుండఁగా, రెండవది విపర్యయహేతువగుచున్నది. మనము సత్యమును దర్శింపకపోవుటే కాక, దాని స్థానమున వేఱొకటి జూతుము. మాయ నామరూపనానాత్వకారణము; నామరూపసముచ్చయరూపమే జగత్తు. నామరూపసముచ్చయముచే నీమాయ బ్రహ్మను నాచ్ఛాదించును.

సత్యమును గప్పిపుచ్చి, యసత్యమును బ్రదర్శించు నీ రెండును మాయాలక్షణములు. అనేకత్వముతోఁ గూడిన ప్రపంచము సత్యము నాచ్ఛాదించుచున్నది.

> "దేవునిఁజూపుటకొఱకే సృష్టియున్నదని కొందరు చెప్పెదురు. తనశక్తి కొలఁది నీశ్వరుని మఱుగుపఱచుటకే సృష్టి యని నేను నిర్ణయింతును" ౪.

(౨) తజ్జన్యత్వేసతి, తజ్జన్యజనకో వ్యాపారః॥

(౩) చూ: వేదాంతసారము ౪.

(౪) బ్రౌనింగ్. బిషప్ బ్లోగ్రామ్స్ ఎపాలజీ.

ఈరీతిగా మాయ మోసగించు లక్షణముగలది కావున నవిద్యయని చెప్పఁబడెను. ఇది కేవల మజ్ఞానమే కాదు, దుర్జ్ఞానము. ఈలక్షణమును బ్రహ్మ కారోపించినచో నీశ్వరుఁడగును. "అచలము శుద్ధమునగు నేకబ్రహ్మము, తన మాయాశక్తిచే సృష్టికర్తయయ్యెను."౨;

అవ్యక్తరూపముననున్న ప్రపంచమును వ్యక్తమొనర్చు స్వగతమైన యీశ్వరునిశక్తియే మాయ. దురూహ్యమైన మాయ కామసంకల్పరూపద్వయమును దాల్చును. అది నిత్యుఁడగునీశ్వరుని సృజనాత్మకశక్తి గావున నిత్యమైనదే; దీని సాహాయ్యమున నీశ్వరుఁడు జగత్తును సృజించును. మాయకు వేఱుగా నివాసస్థానము లేదు. అగ్నియం దుష్ణతవలె నది యీశ్వరునందున్నది. దాని కార్యములవలన దానియస్తిత్వ మనుమితము. ౩. మాయ యనఁగా నామరూపసముచ్చయమే. నామరూపము లవ్యక్తరూపమున నీశ్వరునిలోనుండి వ్యక్తములై ప్రపంచనిర్మాణ హేతువులగున్నవి. ఈయర్థములో మాయ యనఁగాఁ బ్రకృతి.౪ నిర్గుణబ్రహ్మకంటె నీశ్వ

(౧) మండూక సంపదార్థములోఁ జూడుము మిలంద. ౪, ౮, ౧ 3

(౨) అప్రాణస్తు శుద్ధ ఏకస్తు సమభవదథతస్మాన్మాయయా కర్తృసంజ్ఞకః (శతశ్లోకి పు॥ ౨౪.) పోల్చు: పంచదశి. ౧౦, ౧

(౩) నిస్తత్త్వా కార్యగమ్యాస్య శక్తిర్మాయాగ్నిశక్తివత్ (పంచదశి.)

(౪) పోల్చు: ఈశ్వరస్య మాయా శక్తిః ప్రకృతిః (శం॥ భా॥ ౨, ౧, ౧౪.) మా॥ శ్వే॥ఉ॥౪-౧౦ శం॥గీ॥భా॥ ఉపోద్ఘాతము;౭,౪; సాంఖ్య ప్రవచనభాష్యము. ౧' ౨౬.

మునకు సత్తాతక్కువ; ఇతరవిషయములన్నియు నింకను దక్కువ సత్తాగలవి. క్రమముగా నీ సోపాన క్రమములో నట్టడుగున నున్న వస్తువునకు సత్తా శూన్యమై, యొక శూన్యకుడ్యము వలె గోచరించును. సృష్టికాలమునందుఁ బరమేశ్వరుఁడు గుణరూపహీనము లగువానికిఁ దనలో నవ్యక్తములుగా నున్న గుణరూపముల ననుసంధించును. “ఈయవ్యక్త ప్రకృతినే కొన్ని వేళల నాకాశమనియు(౧), నక్షరమనియు, మాయయనియుఁ బేర్కొనబడెను. ప్రపంచమును సృజించుటలో మాయ భ్రాంతి కాధారము. (౪) అది యనేకవికారములను బొంది ప్రకృతిక్రమము నుదయింపఁజేయును. అది యీశ్వరుని సూక్ష్మశరీరము, సాంఖ్యుల ప్రధానము వలెఁ గాక, యిది దేవునిపై నాధారపడును. (౫) అది యీశ్వరుఁడు తనపైఁ గల్పించుకొనిన పరిచ్ఛిన్నతారూపము. బీజమునందు భావి వృక్షరూప మిమిడియున్న రీతిగానే, ప్రకృతియందు జగద్రూపమంతయు నిమిడియున్నది ఈ త్రిగుణాత్మకమైన ప్రకృతిఁ

(౧) బృ॥ఉ॥ ౩,౮,౧౧.

(౨) ముండ ఉ॥ ౨,౧,౨.

(౩) శ్వే॥ఉ॥ ౪,౧. చూ: శం॥భా. ౧,౪,౩. “అవిద్యాత్మికా హి సా బీజశక్తిరవ్యక్తశబ్దనిర్దేశ్యా, తదేతదవ్యక్తమ్ క్వచిదాకాశశబ్దనిర్దిష్టమ్ క్వచిదక్షరశబ్దోదితమ్ క్వచిన్మాయేతి సూచితమ్॥ “అవ్యక్తనామ్నీ పరమేశశక్తిరనాద్యవిద్యా త్రిగుణాత్మికా పరా కార్యానుమేయా సుధియైవ మాయా యయా జగత్సర్వమిదం ప్రసూయతే॥

(౪) పోల్చు: సెంటీరియా వైశ్రమా, థామిస్టు ఫిలాసఫీ (వివేకచూడామణి పు ౧౦౮)

(౫) న స్వతంత్రమ్ తత్త్వమ్॥ (శం॥భా. ౧,౨,౨౨)

(౬) పంచభూతములు

యీశ్వరాత్మయనిగాని, తద్భిన్నమనికాని చెప్పఁజాలము. అది ప్రళయవేళఁగూడ బీజశక్తిరూపమున నీశ్వరునందుండును. మాయ లేక ప్రకృతి, పురాణములలో, నీశ్వరునిప్రియురాలై సృష్టిక్రియలోఁ బ్రధానసాధనమగును. ౭మాయా ప్రపంచము, జగదీశ్వరి యనంతరూపములఁ బొందుటకై సల్పులీల. ౮. అందుచే నీశ్వరుఁడు లేక విషయికి విషయముతో నిత్యసంపర్కముండుటచే, ప్రపంచ మనివార్యావసరము. ఈశ్వరునికిఁ బ్రపంచ మవసరమైయున్నది; ఏలన హెగెల్ మాటలలో లోకము పరమేశ్వరు నాత్మసిద్ధి కవసరము.

అద్వైతతత్త్వమున మాయాశబ్దమున కీయఁబడిన భిన్నార్థముల నిచటఁ బొందుపఱచవచ్చును. (౧) ప్రపంచము సహేతుకాస్తిత్వము లేనిదిగావున, నది మిథ్యాస్వరూపమగుటచే మాయయని చెప్పఁబడెను. (౨) తార్కికదృక్పథమునుండి పరికించు మనకు జగద్బ్రహ్మసంబంధ మర్థవంతమైనది; ఏలన మనము శుద్ధ బ్రహ్మస్వరూపము ననుభవదృక్పథములో నంగీకరింతుము. కాని పరస్పరవిరుద్ధములైన పరబ్రహ్మయు ననేకత్వరూపమైన ప్రపంచము నెట్లుసంబంధించియున్నవో మనకెన్నఁడు తెలియుటకవకాశము లేదు. ఇట్టి మన జ్ఞానదౌర్భాగ్యమునకే

(౭) పోల్చు: బృ॥అ॥ఉ॥ ౧,౪,౩.

(౮) పోల్చు: త్వమసి పరబ్రహ్మ మహిషి॥(ఆనందలహరి) తమస్సంజాతములని చెప్పఁబడెను. సత్త్వమునుండి పంచజ్ఞానేంద్రియములు, నంతఃకరణము నుదయించెను; రజస్సునుండి పంచకర్మేంద్రియములు, వీని మిశ్రమమువలనఁ బంచప్రాణములు నుద్భవించెను; ఇవికలిసి సూక్ష్మశరీరమగును.

మాయ యని పేరు. (౩) బ్రహ్మయే జగత్కారణమన్నచో దానియర్థమేమనగా జగత్తు బ్రహ్మపైనాధారపడియున్నదనియు నట్టి యాధారముచే బ్రహ్మ కెట్టిలోపము సంభవింపదనియు నిట్టి బ్రహ్మాధారముగల జగద్రూపమే మాయ యనియుఁ జెప్పఁబడెను. (౪) బ్రహ్మయే జగద్రూపమున గోచరించుననిచూపుటకుఁ జెప్పిన హేతువే మాయ యనఁబడెను. (౫) మనము వ్యావహారికదృక్పథము ననుసరించి, తర్కపద్ధతుల నుపయోగించినచో నాత్మవ్యక్తీకరణ సమర్థుఁడు పరిపూర్ణుఁడునగు నీశ్వరుని వ్యక్తిత్వము లభించును. ఇట్టి యీశ్వరు నాత్మవ్యక్తీకరణశక్తియే మాయ యనఁబడెను. (౬) ఇట్టి యీశ్వరునిశక్తి ఉపాధిగా మారి, అవ్యాకృతప్రకృతియై ప్రపంచకారణమగును. ఇదియే యీశ్వరునివిషయము; దీనినుండి జగత్తు నీశ్వరుఁడు కల్పించును, ౧.

౩౧. అవిద్య.

మాయాభావ మవిద్యాభావముతో సన్నిహితసంబంధముసు గలిగియున్నది. బాహ్యప్రపంచ మవిద్యాకల్పితమను నర్థమిచ్చు వాక్యములు శంకరుని రచనలలోఁ గలవు. జగద్దృశ్యమునకుఁగారణము మానవ బుద్ధిస్వభావములో నున్నదికాని బ్రహ్మయందు లేదు. అల్పతమవస్తువునందుఁగూడ, నవిభక్త

(౧, పోల్చు; ఈశ్వరస్యాత్మభూతే ఇవావిద్యాకల్పితే నామరూపే, తత్త్వాన్యత్వాభ్యామ్, అనిర్వచనీయే సంసారప్రపంచబీజభూతే ... ఈశ్వరస్య మాయాశక్తిః... ప్రకృతిరితిచ శ్రుతిస్మృత్యోరభిలప్యేతే (శం, భా, ౨, ౧, ౧౪) శం, భా, ౧, ౪, ౩, ౨, ౨, ౨,

బ్రహ్మము సంపూర్ణముగానున్నది; అనేకత్వదర్శనమునకుఁ గారణము దేశకాలనిమిత్త ధర్మముల ననుసరించి పనిచేయు బుద్ధియే. తన బ్రహ్మసూత్ర భాష్యమున కుపోద్ఘాతములో నవిద్యాశక్తియే మనల సంసారప్రవాహమునఁ ద్రోయుచున్నదని శంకరుఁడు రచించినాఁడు. వ్యావహారిక పారమార్థిక దృక్పథములలో నొకదాని నింకొకటిగాఁ బొరపడుట, అనగా నధ్యాస, యెంతదోషపూరితమైనను మానవ మానసమునకు సహజమైనది. అది మన జ్ఞానేంద్రియ నిర్మాణములోని లోపమే.[౧]. నిజముగాఁ గొన్ని తేజస్స్పందనములే మన యింద్రియములకు శబ్దములుగాను ధ్వనులుగాను గోచరించునట్లే, నిజముగా బ్రహ్మమేయైనను, దాని కార్యరూపమైన నానావస్తు ప్రపంచముగాఁ జూచి యంగీకరించుచున్నాము. మనమెంతకాల మవిద్యావశులమై, తర్కప్రమాణములను విశ్వసింతుమో యంతకాలము మనము మన యనుభవములో విషయలక్షణ పరిశీలనముచేఁ బరమార్థజ్ఞానమును బొందఁజాలము. అనుభవ జ్ఞానసిద్ధినుండి పతనమే అవిద్య; ఏకము నద్వితీయమునగు బ్రహ్మపదార్థము ననేకముగా విచ్ఛేదించు పరిచ్ఛిన్నాత్మయొక్క మానసికలోప మవిద్య. చీఁకటి వెలుతురుయొక్క కృశావస్థయే, డ్యూసేన్ చెప్పినరీతిగా నవిద్య "మన జ్ఞానముయొక్క జన్మసిద్ధమైన కాంతివిహీనతయే."[౨]. దేశకాల నిమిత్త నిర్మాణమునఁగాక వస్తువులను యథాస్థితిలోఁ జూడఁ

(౧) శం॥భా॥ ఉపోద్ఘాతము

(౨) డ్యూసేన్ సిస్టమ్ ఆఫ్ వేదాంత పు ౩౦౨.

జాలని మనస్సుయొక్క వక్రితయే అవిద్య. అది యెఱిఁగిన వక
దృష్టి కాదు; వ్యావహారిక ప్రపంచముయొక్క అసమగ్రప్రమా
ణముల ననుసరించు పరిచ్ఛిన్న మానసము యొక్క నైజసంస్కా
రము. అది మన దైవజీవితమును మఱుగుపరచు నొక
యభావాత్మకమగు శక్తిస్వరూపము. మన యింద్రియ
దోషముచే రజ్జువు సర్పముగాఁ నెట్లుగోచరించునో, యట్లే
మన యవిద్యచే బ్రహ్మమే జగద్రూపమునఁ గన్పట్టుచున్నది
రజ్జువును రజ్జువుగాఁ జూచినవెంటనే, సర్పదృశ్య మంతరించి
పోవును. బ్రహ్మస్వరూపదర్శనముతో జగద్రూప మంతరించి
పోవును. ఏది తదతీతమైన యనుభవమువలన సత్యమని నిరూ
పింపఁబడినదో, యది, మన యవివేకమువలనఁ గాకున్నచో,
సత్యముతో సంబంధమును బొందఁజాలదు. పరబ్రహ్మమందు
రూపకల్పనమును మనముచేయుచున్నాము. సర్పదృశ్యమును,
రజ్జువాస్తవికతను సమన్వయింపుమన్నచో, లేనిదాని
కున్నదానితో సంబంధము సాధ్యముకాదని మనము చెప్పు
దుము. సర్పము గోచరించుటకు నేత్రమే దూష్యము. త్రాడును
త్రాడుగాఁ జూచినచో సమస్య సమసిపోవును; అప్పుడు త్రాడే
పాముగాఁ గన్పట్టినదని చెప్పుదుము. బాహ్యప్రపంచదృశ్యము
నకు దృష్టిదోషముతప్ప వేరుకారణము లేదు. చైతన్యము
సత్యమైయుండఁగా, దానిస్థానమున వస్తువులను దర్శింపఁజేయు
టయే యీదృష్టిదోషము చేయఁగలపని. అవిద్యయనఁగా జ్ఞాన
లోపముగాని, సంశయజ్ఞానముకాని, దోషపూరితజ్ఞానముగాని
కావచ్చును. అది కేవల మభావాత్మకమేకాక, భావాత్మకము

కూడ నైయున్నది. అవిద్యాస్థిత్వ మందఱెఱింగినదే యని శంకరుఁడు చెప్పినదాని కర్థమేమనఁగాఁ బరిచ్ఛిన్నత సర్వసామాన్యమనియే. తనకు సర్వవిషయములనుగూర్చియుఁ దెలియదని ప్రతివ్యక్తియు నంగీకరించును. ౧. ఈలోపము నందరు గుర్తించియుండుటచే సర్వసామాన్యవిదితాంశమని చెప్పవచ్చును.

ఒకవ్యక్తికిఁగల జ్ఞానమునకు భిన్నమైన అజ్ఞానమే ఉపనిషత్తులు చెప్పిన అవిద్యయైయున్నది. ౨. శంకరుని రచనలననుసరించి, మానవమానసముయొక్క పరిచ్ఛిన్నతను సూచించు తర్కపద్ధతియే అవిద్య. అది వంధ్యాపుత్రునివలె నభావవస్తువు కాదు; ఏలన నది సర్వజనుల కనుభవసిద్ధమైనది. సుజ్ఞానముచే నది నశించునుగావున, నది పరిపూర్ణమును యథార్థమును నైన భావవస్తువును గాదు. అది యసత్తైనచో దేని నుత్పత్తి చేయఁ జాలదు; అది సద్రూపమైనచో దానినుండి యుద్భవించినదియు నిజమే కావలెను గాని మిథ్యామాత్రము కారాదు. "అవిద్య యథార్థమునుగాదు; మిథ్యయునుగాదు; రెండునుగాదు."౧. దాని జన్మము, కారణము మనకుఁ దెలియనిదైనను, నది ప్రవర్తించు మనఃప్రమాణరూపములచే సువిదితము. అజ్ఞాన పాప దుఃఖ హేతువైన యీ యవిద్య యెచటనుండివచ్చినది? అవిద్య వ్యక్తిత్వకారణము గాదు; ఏలన వ్యక్తులులేనిదే అది యుండఁ జాలదు. అది వ్యక్తిత్వకారణమేయైనచో నది వ్యక్తుల అస్తిత్వ

(౧) అహమ్ అజ్ఞః ఇత్యాద్యనుభవాత్. చూ॥ వేదాంతసారము.పు౪.
(౨) చూ॥ ఛాం॥ ఉ ౧, ౧, ౧౦; బృ॥ఆ॥ఉ॥ ౪,౩,౨౦;౪,౪,౩.
(౧) వివేకచూడామణి పు॥ ౩.

ముతో నిమిత్తము లేకుండనుండునది యనగా బ్రహ్మకుఁజెందు నదికావలెను. కాని యవిద్య బ్రహ్మకుఁజెంద దేలన, బ్రహ్మ దీనికి వ్యతిరేకమగు నిత్యజ్ఞానతేజస్స్వరూపి.౨. సర్వజ్ఞాత్మముని తలఁచినరీతిగా నది బ్రహ్మయందుండఁజాలదు; వాచస్పతి వచించునట్లది వ్యక్తియందుండఁజాలదు. 3. బ్రహ్మయొక్క వికారరూపమే అవిద్యాస్థానమనుట నిరర్థక మేలన, బ్రహ్మ వికారమందుట కవిద్యతప్ప కారణాంతరము లేదు. ప్రతిజీవి కొక భిన్నమగు నవిద్యను మనమూహింపవలెనని రామానుజుఁడుపలికెను; లేకున్నచో,నొకజీవికి మోక్షసిద్ధితో నన్నిజీవులు ముక్తి పొందవలెను. అందుచే నవిద్య జీవభేదముల కనుగుణమై యుండును గావునను, వానికది కారణము కాదు కావునను, నది దుర్బోధము. ఇచట మనకు శాఖాచంక్రమణవాద మేర్పడినది.౧

---

(౨) "దేవుఁడు జ్యోతి; అందుఁ జీఁకటియే లేదు." (౧.జ్యా॥౫.)

(3) చూ॥ శ్రీధరుని న్యాయకందళి, రామానుజభాష్యము. ౨,౧,౧౫.

(౧) రామానుజభాష్యము. ౨, ౧, ౧౫; సా॥పృ॥కూ॥ ౧, ౨౧-౨౪,౫,౧౩-౧౯, ౫౪. పార్థసారథిమిశ్రుఁ డిట్లా క్షేపించినాఁడు: "అవిద్య యనఁగా నపార్థజ్ఞానమా? లేక దానికిఁగారణమైన దేదైన నింకొకటియున్నదా? మొదటిదైనచో నీ యవిద్య యెవనిది? అది శుద్ధచిత్స్వరూపియగు బ్రహ్మదికాదు. రవిబింబములో నంధకారముండదు. అది జీవాత్మలది కాదు; ఏలన జీవాత్మలు బ్రహ్మాభిన్నములు కావు. అవిద్యయుండుట కవకాశము లేదు; దానికి కారణమైన దింకొకటియును లేదు; మఱియు నవిద్యయు దాని కారణమును బ్రహ్మేతరమైన యాశ్రయముగలవన్నచో బ్రహ్మయొక్క యేకత్వ మంతరించును. బ్రహ్మ

అవిద్యారూప మనిర్వచనీయమని చెప్పి శంకరుఁ డీవాదమునుండి తొలఁగినాఁడు. శంకరుని తత్త్వములో ప్రశ్నకర్థము లేదు. వ్యావహారికప్రమాణము పారమార్థికముగా నిష్ప్రయోజనము. అవిద్యయున్నదని మన మెఱుఁగుదుము; జీవసృష్టి ఎట్లుజరిగినదో యను ప్రశ్నవలెనే, అవిద్య ఎట్లుదయించినదను ప్రశ్న కవకాశము లేదు. ఆత్మకు నవిద్యకుఁగల సంబంధమును మన మెఱుఁగ

యొక్క అవిద్య యెచటనుండివచ్చినది? బ్రహ్మ మొక్కటే సత్యస్వరూపము గావున వేరెద్దియునులేదు. అవిద్య బ్రహ్మస్వభావమన్నచో బ్రహ్మకు విద్యయే స్వభావమై అవిద్యకూడ నెట్లగును? కిమ్ భ్రాంతిజ్ఞానమ్? కింవా భ్రాంతిజ్ఞానకారణభూతమ్, వస్త్వంతరమ్? యది భ్రాంతిస్సా కస్య? న బ్రహ్మణస్తస్య స్వచ్ఛవిద్యారూపత్వాత్, నహిభాస్కరే తిమిరస్యావకాశే సంభవతి; నజీవానామ్, తేషాం బ్రహ్మాతిరేకే ణాభావాత్, భ్రాంత్యభావాదేవచ, భ్రాంతిజ్ఞానమ్ తత్కారణంచ అభ్యుపగచ్ఛతా మద్వైతహానిః, కింకర్తాచ బ్రహ్మణోఽవిద్యా, నహికారణాంతరమస్తి, స్వాభావికీతిచేత్, కథమ్ విద్యాస్వభావమ్ అవిద్యాస్వభావమ్స్యాత్?(శాస్త్రదీపిక.పు.౩౧౩-౩౧౪,౧౧౩)

అద్వైతమును ఖండించుచుఁ గుమారిలుఁడిట్లు వాదించెను "బ్రహ్మ స్వతఃస్థితికలిగి శుద్ధుఁడైనచో, బ్రహ్మకు వేరైనదేదియులేదు, స్వప్నసదృశమైన యీ యవిద్యాప్రవృత్తికిఁ గారణమేమి? అవిద్య బ్రహ్మకు భిన్నమన్నను, దాని కింకొక కారణ మున్నదన్నను, నద్వైతము నశించును, అది బ్రహ్మస్వరూపమేయైనచో నది యెన్నఁడు నశించదు."

"స్వయంచ శుద్ధరూపత్వాత్ అభావాచ్చాన్య వస్తునః
స్వప్నాదివ అవిద్యాయాః ప్రవృత్తిస్తస్య కింకృతా
అన్యేనోపప్లవేఽభీష్టే ద్వైతవాదః ప్రసజ్యతే
స్వాభావిక మవిద్యాంతు నోచ్ఛేత్తుమ్ కించిదర్హతి।

(శ్లో। వా। సంబంధాక్షేపపరిహారము, పు,౪౪,౭౫)

గల్గినచో మనమా రెంటికి నతీతులముగావలెను.౧. అవిద్యయే ఆత్మకు ముఖ్యలక్షణమైనచో నాత్మకు విద్యనుండి విముక్తి యెన్నఁడు నుండదు. కాని యాత్మ దేనినిఁదనలోఁ జేర్చుకొనుట గాని, తనలో నేమాత్రమునైన విడిచిపుచ్చుటగాని చేయునది కాదు. అవిద్య యేపరిచ్ఛిన్నవ్యక్తికిని, మానవుఁడైనను నీశ్వరుఁడైనను, వానికిఁజెందదు; ఏలన, నట్టివ్యక్తి కవిద్య జెందుట కాతఁడు మొదట సృజింపఁబడవలెను. కావున నాతనిసృష్టికిఁ గారణ మాతనియొక్కగాని, మఱెవ్వనియొక్కగాని యవిద్య కాఁజాలదు. బ్రహ్మ సగుణత్వమొందుటకాని, జీవులయుత్పత్తి గాని, పరిచ్ఛిన్నజీవితలక్షణమగు నవిద్యవలన జరిగినదికాదు. ఈశ్వరప్రవృత్తివలన జరుగు సంఘటనమే అవిద్య. కాని అవిద్యయు బ్రహ్మము నెట్లేకకాలమున నుండఁగలవను సమస్యయే తీర్పరానిది. శంకరుఁడిట్లు చెప్పినాఁడు: "బ్రహ్మ మవిద్యాసంజాతము కాదనియు, బ్రహ్మకవిద్యలేదనియు మనమంగీకరింతుము; అవిద్యావశమై బ్రహ్మేతరమైన యింకొకవ్యక్తియుండి తత్కారకుఁడగుననియు మన మంగీకరింపఁజాలము."౨. సంక్షేపశారీరకము ననుసరించి, "నిర్విభాగచిత్స్వరూపమే అవిద్యకాశ్రయము విషయమునైయున్నది." ౩. ద్వ్యాసే నిట్లుచెప్పినాఁడు: "యథా

---

(౧) శం,గీ,భా, ౧౩,౨

(౨) శం,భా,బృ ఆ,ఉ, ౧,౪,౧౦. తనఅద్వైతమకరందములో లక్ష్మీధరుఁ డిట్లు చెప్పినాఁడు: "నేను ప్రకాశించుటలేద' ను మాటకుఁ గారణభూతమైన స్వయంజ్యోతిరూపముగల ఆత్మ నవిద్య యెట్లుంటఁగలదు? కాని చిదాకాశమున నవిద్యామేఘ మొకింతకప్పట్టును; జ్ఞానసూర్యుఁ డుదయించు వరకు నదియుండును." (౧౬-౧౭)

(౩) ౧,౩౧౯; ఆశ్రయత్వవిషయత్వభాగినీనిర్విభాగచితిరేవకేవలా,

ర్థముగా బ్రహ్మేతరమైనదేదియు లేదు. ప్రపంచరూపమున బ్రహ్మ వికారమును, బహుజీవభిన్నత్వరూపమైన బ్రహ్మయందు భేదమును మనము చూచుట కవిద్యయే కారణము. కాని యిది యెట్లుజరుగుచున్నది? బ్రహ్మమేకము నద్వితీయమునై యుండగా వికారమును నానాత్వమును మనము చూచుచు మోసమున కెట్లు పాల్పడుచున్నాము? ఈప్రశ్నకు మనగ్రంథకర్తలు సమాధాన మిచ్చియుండలేదు.౧. వారు సమాధాన మీయకపోవుట నిజమేకాని కారణము సమాధానము లేకపోవుటయే. కాని, విమర్శకు లూరకుండరు; వారిట్లు బదులు చెప్పుదురు: "సర్వము విజ్ఞానాతీతమని చెప్పు నీతత్త్వములో, హేతువైపరీత్య మాక్షేపణీయము కాదు." ౨. ఇది నిజమే. బ్రహ్మమేకమునద్వితీయము శుద్ధము, పరిపూర్ణమునయ్యు విపరీతభావముల నుదయింపఁజేసి దిగ్భ్రాంతికల్పించు నీయవిద్యాశక్తి యెచటనుండి వచ్చినదో తెలియదు. ౩.

---

(౧) డ్యూసేన్ సిస్టమ్ ఆఫ్ వేదాంత పు,302

(౨) పార్థసారథిమిశ్రుఁడు; "అతోऽనిర్వచనీయ వాదేనాऽనుపపత్తిర్భూషణమ్॥

(3) సంక్షేపశారీరక, వివరణ, వేదాంతముక్తావళి, అద్వైతసిద్ధి, అద్వైతదీపికాగ్రంథకర్తలు, చీకటి గృహములోనుండి గృహమును మఱుఁగు పరచునట్లే, అవిద్యకు బ్రహ్మమే ఆశ్రయము, విషయమునని తలఁచిరి. అవిద్యకు జీవుఁ డాశ్రయమనియు, బ్రహ్మ విషయమనియు వాచస్పతి భావించెను. ఈశ్వరుఁడుకూడ జీవాజ్ఞానసంజాతుఁడే యనియు, జీవులెందరో ఈశ్వరులందరుండవలెననియు నీతనిభావము. మఱియు నన్యోన్యాశ్రయత్వము చెప్పఁబడెను; జీవు లవిద్యవైనను, నవిద్య జీవులవైనను నాధారపడును. అందు నవిద్యకు స్థానము బ్రహ్మమందే యున్నదని చెప్పఁబడెను ఇది యద్వైతసిద్ధాం

౩-౨-ప్రపంచము మిథ్యయా?

ప్రపంచము మిథ్యయనియు, కేవల మనఃకల్పితమనియు నొక దురభిప్రాయ మీయవిద్యా సిద్ధాంతమువలన నుదయించినది. సర్వదృశ్యములు, నీశ్వరుఁడును గూడ నవిద్యారూపములే యని శంకరుఁడు తఱచుగాఁ బలికినాఁడు.౧. మన పరిచ్ఛిన్న జ్ఞాన మెట్లు తలఁచినను, బ్రహ్మయొక్క నిజస్వరూపము మారదు. దృష్టిదోషము గలవారికి రెండు చంద్రబింబములు కన్పట్టుటచే నిజముగాఁ జంద్రు లిరువు రుందురా? “సత్తని కాని యసత్తని కాని చెప్పుటకు వీలులేని నామరూపాత్మకమగు వ్యావహారికజగత్తు పూర్తిగా నవిద్యపై నాధారపడియున్నది; పరమార్థస్వరూపమగు సత్తు నిత్యమై, మార్పులేనిదై ప్రకాశించుచున్నది. మన మాటలలో మార్పుచే నిరవయవమైన పరమాత్మలో మార్పు కలుగదు”౨. సృష్టి,యీశ్వరుని పరిచ్ఛిన్నతా సమస్య లుదయించినపుడు శంకరుఁ డిట్లుచెప్పినాఁడు: “తత్త్వా

కము గావున, నీవిషయమును విద్వన్మనోరంజనీగ్రంథకర్త చర్చించి,సుషుప్త్యవస్థలో జీవాత్మ బ్రహ్మమం దైక్యమగుననియు, నవిద్య నిజముగానున్నచో నది బ్రహ్మమందే యుండవలెననియుఁ జెప్పెను. చూ, పండిట్, సెప్టెంబరు ౧౮౭౨, శుద్ధచైతన్య మవిద్యావిరోధము కాదు ;అవిద్య వృత్తిచైతన్యరూపము విద్యారణ్యుఁడు చెప్పినట్లు, ఆత్మాకృతిఁదాల్చిన అంతఃకరణవికారముచే నాత్మయందలి యవిద్య తొలఁగుచున్నది.

(౧) ఏకత్వమ్...పారమార్థికమ్ మిథ్యాజ్ఞాన విజృంభితమ్ చ నానాత్వమ్॥ (శం॥ భా॥ ౨,౧-౧౪,)

(౨) పోల్చు: శం॥భా॥౨,౧,౩౧; ౨,౧,౧౪; ౨,౩,౪౬;౨,౧,౨౭,

మసి’ మున్నగు వాక్యములవలన నభేదజ్ఞాన ముపదేశింపఁబడి నపు డభేదదృష్టి ప్రబుద్ధమై, జీవుని జన్మాంతర పరివర్తనము, నీశ్వరుని సృజనప్రవృత్తియు విరతినొందును; ఏలన, విభాగ రూపమైన ప్రపంచస్వభావ మవిద్యాసంజాతము; సమ్యగ్జ్ఞాన ముచే నది తొలఁగిపోవును. అయినచో సృష్టి యెచటనుండి వచ్చినది? మంచినే కాకుండఁ జెడుగునుగూడ సృజించిన బాధ్యత యెవనిది? నామరూపములే ప్రవృత్తి సాధనసంపత్తిగాఁ గలిగి, అవిద్యాకృతమైన దానిని విచక్షణచేయు జ్ఞానలోపముచే నుదయించినదే సదసత్కర్మాచరణ రూపమైన సంసారము. జనన మరణాదుల వస్తువిభాగ మందలి వ్యామోహమువలెనే, యీ యజ్ఞానమును బారమార్థికదృష్టిలో నసత్యమైనదే.”౧. మఱియు, “నామరూపాత్మకమగు నవిద్యాకృతమైన యనేకత్వము, పరిణామము గలదియు లేనిదియు, సద్రూపము నసద్రూపము కానిదియునై, స్వస్వరూపములో నది పరిణామజగత్తున కతీతస్థితిగలిగి, యెన్నడునుమార్పుచెందని దగుచున్నది”౨. ఈ భావమును బ్రత్యేకముగా వక్కాణించినచో జీవుని యవిద్యకు వేరుగా ననేకత్వమున కస్తిత్వములేదని తోఁచును. అన్ని మార్పులు, చలనములు, వికాసపరిణామములు, ప్రకృతిశాస్త్ర పరిశోధనలు, స్వప్నవార్తలనియు, నెండమావులనియుఁ జెప్ప వలసివచ్చును. బ్రహ్మ జగత్కారణత్వ వాద మీభావమును రూఢిపరచును. జగత్పరివర్తనము వలన బ్రహ్మమం దెట్టి

(౧) పోల్చు: అవిద్యాకృతమ్ కార్యప్రపంచమ్॥ (శం॥భా॥౧, 3, ౧.)
(౨) శం॥భా॥ ౨,౧,౨౭.

మార్పును గలుగదని నిరూపించు నుత్కంఠతో,౩. సర్పమును
భ్రాంతిచే నారోపించినట్లే, జగత్తును బ్రహ్మమున కారోపింపఁ
బడెనని శంకరుఁడు చెప్పినాఁడు.౪. "చీఁకటిలో నొకఁ డొక
త్రాడును పామని పొరపడి, భయకంపితుఁడై పరుగిడవచ్చును.
ఇంకొకఁ డింకొకఁడు, "భయపడకుము; అది త్రాడేకాని త్రాఁచు
కాదని చెప్పవచ్చును. అట్లుచెప్పి మొదటివాని భయముడిపి,
వానితప్పు నాతని మరలించవచ్చును. త్రాడు పామని కలిగిన
భ్రాంతి కొంతసేపుండి, తరువాతఁ దొలగుటవలనఁ ద్రాడున
కెట్టి మార్పును గలుగలేదు."౫. నక్షత్రములు నిజముగా
మిణుకు మిణుకు మనవు; మన దృష్టికిమాత్ర మట్లు కన్పట్టు
చున్నవి. నక్షత్రములనుండి ప్రసరించు కాంతి నిర్వక్రముగానే
యున్నది; కాని యా కాంతిమార్గమగు వాతావరణములోని
చలనములవలన మనదృష్టి చలించి, నక్షత్రములు చలించు
చున్న వను భ్రాంతిని గలిగించుచున్నవి. అదేవిధముగా, మన
దృష్టిదోషముచే బ్రహ్మమం దనేకత్వ పరివర్తనాదిక మున్నదను
భ్రాంతి జనించుచున్నది.౬. శంకరుఁ డిచ్చిన కొన్ని యుదాహ
రణముల వలన ననేకత్వము, భిన్నత్వము మానవ మనస్సము
త్పన్నము లగు మరీచికా భ్రాంతి వంటిదేయని స్పష్టమగును.

(౩) శం॥ భా॥ ౨,౧,౨౮; ౨,౧,౯.

(౪) అధ్యాసభాష్యము.

(౫) శం॥ భా॥ ౧,౪,౬; మరియుఁజూడుము: శం॥ భా॥ కఠోపనిషత్తు ౧,౩,౪; ౪,౧౧.

(౬) శం॥ భా॥ ౨,౩,౪౬.

భేదములన్నియు మానవ మానస కల్పనములే; మనస్సాక కోణాకృతిగల గాజుముక్కవలె, యథార్థముగానున్న యేకత్వమును విచ్ఛేదమొనర్చి దానిస్థానమున ననేకత్వమును బ్రదర్శించును; నిజమున కనేకత్వము, దానిని గల్పించు మనస్సు రెండు నసత్యములే. కాని మన ముపమానములను భావస్ఫూర్తికొఱకే యుపయోగించవలెనుగాని, వాని వాచ్యార్థమును సాగదీసి యర్థాంతరవ్యాప్తి నిచ్చునట్లు చేయరాదని శంకరుడు చెప్పియున్నాడు. ౨.

అనంతరాద్వైతులు కొందరు విజ్ఞాన వాదార్థము నంగీకరించిరి. అవిద్య విజ్ఞాతకుఁ జెందుననియు, కనుగుడ్డుపైఁ బొర యున్నచో నది వస్తుస్వరూపమును మఱుగుపరచునట్లే, వర్తించుననియు వాచస్పతి చెప్పినాఁడు 3. అవిద్యయే మిథ్యాప్రపంచ కారణమనియు, నీ యవిద్యవలననే మనము బ్రహ్మము మిథ్యాజగత్తున కుపాదాన కారణమనియు భావింతుమని మధుసూదన సరస్వతి పలికినాఁడు. ౪. మిథ్యా జగన్మూలము చిత్తము; చిత్తనాశముతో మిథ్యాజగత్తును నశించును."౫. చిత్సుఖి, అద్వైత

(౨) శం॥భా॥ 3,౨౧, ౧౭-౧౯.

(3) జీవాశ్రయమ్ బ్రహ్మవిషయమ్॥ బ్రహ్మకుఁ గల్పించిన భిన్నరూపములకుఁ గారణ మంతఃకరణ వికారములని యాతఁడు చెప్పెను. ఈవిధముగా నాతఁడు వికారములను, వాని విషయములను నంగీకరింపవలసివచ్చినది.

(౪) "అస్యద్వైతేంద్ర జాలస్య యదుపాదాన కారణమ్ అజ్ఞానమ్ తదుపాశ్రిత్య బ్రహ్మ కారణముచ్యతే॥ (అద్వైతసిద్ధి. పు. ౨3౮)

(౫) చిత్తమూలో వికల్పోఽయమ్ చిత్తాభావే న కశ్చన॥ (వివేకచూడామణి॥ పు. ౪౦౭.)

సిద్ధాంతముక్తావళి, యోగవాసిష్ఠము, దృష్టి సృష్టి వాదమును బలపఱచి, మన చిత్తజ్ఞానము జగన్మూల కారణమనియు, విషయావిషయ విజ్ఞాన విరతితో జగత్తు నసన్మగ్నమగుననియు వాదించినవి.౧.

అద్వైత తత్త్వమునందు చెప్పిన జగన్మిథ్యాత్వమును గూర్చి పశ్చిమఖండవిమర్శకు లిట్టిభావములనే ప్రకటించుటలో నాశ్చర్యము లేదు. జగత్తునుగూర్చి యిట్టిభావమును మనము నందుంచుకొనియే ఎడ్వర్డుకెయిర్డువ్రాసినాఁడు: "అద్వైతమత మొక జగన్మిథ్యావాదమై, సర్వమీశ్వర స్వరూపమను తత్త్వముగాఁ బెంపొందినది. ఇది ప్రదర్శించు నేకత్వము వస్తుభిన్నత్వమును సమన్వయించునదికాదు; ఈ యేకత్వమొక యగాధమైన

---

(౧) చూ॥ వ॥ సి॥ సా॥ సంగ్రహము ౧౨, ౧౭-౧౯. దృష్టి సృష్టి వాదమనఁగాఁ జూడఁబడినంతకాలమే సృష్టియున్నదనునది యోగవాశిష్ఠ సిద్ధాంతము.

"మనోదృశ్యమిదం సర్వమ్ యత్కించిత్సచరాచరమ్,
మనసోహ్యమనీభావాత్ ద్వైతమ్నైవోపలభ్యతే॥

చూ॥ యోగవాశిష్ఠసారములో జీవన్ముక్తి అధ్యాయము. పోల్చు: సంక్షేప శారీరకము.

"తవచిత్త మాత్మ తమసాజనితమ్ పరికల్ప యత్యఖిలమేవజగత్"
నృసింహతాపనీ. ఉ॥

"చిద్ధిదమ్ సర్వమ్," (౨, ౧, ౭)

"తస్మాద్విజ్ఞానమేవాస్తి నప్రపంచో నసంసృతిః (లింగపురాణము. సా॥ ప్ర॥భా ౧, ౪౨లో నుదాహృతము.) వీనియాధారముననే విజ్ఞాన భిక్షువిట్లు సమర్థించెను: "ఏతేనాధునికానామ్ వేదాంతిబ్రువాణామ్ అపి మతమ్ విజ్ఞానవాదతుల్య యోగక్షేమతయా నిరస్తమ్" (సాం॥ప్ర॥భా॥ ౧, ౪౩.)

గర్తము; అందు భిన్నత్వ్యముపడి యదృశ్యమైనది." ౨. ఈ భావము జీవితమునొక విషాదాంతమగు హాస్యముగాఁజూచి, వ్యావహారికజగత్తునుగూర్చి శంకరుఁడు చెప్పిన యనేకవాక్యముల కపార్థము కల్పించి, సముచితార్థవివరణముల నన్నిటిని భంగపఱచినది. అందుచే జగత్తు మిథ్యయను భావమునకు వ్యతిరేకముగా దృశ్యమాత్రమను భావమును బలపరచు పెక్కువిషయముల నిచటఁ గ్రోడీకరింపవలసి యున్నది.

అవిద్య సాంఖ్యులప్రధానమువలెనే యచేతనమగుటచే జగత్కారణము కాఁజాలదు. సాంఖ్యప్రధానవాదులను ఖండించిన శంకరుఁ డవిద్యాసముద్భవమే ప్రపంచమను వాదమును సమర్థించునని మన మూహించుట కవకాశములేదు. అవిద్యతో నారంభమైన బౌద్ధుల కారణధర్మపరంపరా వాదమునుగూడ శంకరుఁడు ఖండించినవిషయమును మనము మఱువరాదు. "చేతనుఁడగువాని మనస్సులో నుదయించినయూహయే అవిద్య. పదిరెండు లింకులుగల కారణధర్మమనుగొలుసులో నిది యొకటి లింకు. దేహ మనస్సముచ్చయము లిందు గ్రహింపఁబడినవి; కాని యవియెట్లు పరస్పరసంపర్కమును గలిగియుండునో చెప్పఁబడలేదు." ౧. శంకరుఁడు శూన్యవాదమును, ౨, క్షణభంగవాదమును 3. గూడ నిరసించినాఁడు. విషయముతో సంబం

---

(౨) ఇవల్యూషన్ అఫ్ రెలిజియన్, వాల్యూము ౧. పు॥ ౨౬3 ఇట్టి పశ్చిమ పండితుల విమర్శలకు చూ॥ కీర్తికర్, స్టడీస్ ఇన్ వేదాంత. అ ౨.

(౧) శం, భా, ౨, ౨, ౧౯

(౨) శం, భా, ౨, ౨, 3౧

(3) శం, భా, ౨, ౨, ౧౮-౨౧, ౨౬

ధము లేని విషయజగత్తున్నదను నిరూపణమువలననే బౌద్ధవిజ్ఞాన వాద నిరసనము స్థిరమైనది. వస్త్వస్తిత్వము మన మానసికవికారములపై నాధారపడియుండలేదు. ప్రపంచమును జ్ఞానస్వరూపముగాఁజూచినపుడు పారమార్థికసత్యము చెప్పఁబడినది. అదే విధముగా జాగ్రదనుభవము స్వప్నానుభవతుల్యమని నిరూపింప యత్నించు వాదములన్నిటిని శంకరుఁడు నిరసించినాఁడు.౪. జగత్తు కేవల మవిద్యాసంభూతమని యాతఁ డంగీకరింపఁడు. శంకరుని భావములో నవిద్య కేవలము వ్యక్తిగతమైన శక్తియే కాదు; దానికి బాహ్యమగు వాస్తవికతయుఁ గలదు.౫. అందరి కనుభవసిద్ధమైన పృథివ్యాదిప్రపంచమున కదియే కారణము అవిద్య, స్థూల సూక్ష్మ రూపములనుగలిగి, యనాద్యమై, ౧ భావాత్మక లక్షణయుక్తమైనదే అవిద్య. ౨. అవిద్య, మాయ, ప్రకృతియు సమానార్థకములుగా వాడఁబడినవి. ౩.

---

(౪) రెంటికి భేదములేనిరీతిగా నంతరాద్వైతులు రచించిరి. లక్ష్మీధరుని అద్వైతమకరందమునకుఁ దానువ్రాసిన భాష్యములో స్వయంప్రకాశుఁడిట్లు చెప్పెను: "నాలో స్వప్నప్రపంచముభ్రాంతి కల్పితమైనట్లే నాకుఁగలుగు జాగ్రదవస్థయు భ్రాంతికల్పితమే" మా, పండిట్, అక్టోబరు ౧౮౭౩, పు, ౧,౨౮

(౫) "జీవఈశో విశుద్ధాచిత్ విభాగశ్చతయోర్ద్వయోః
అవిద్యాతచ్చితోర్యోగ స్సదస్మాక మనాదయః
(సిద్ధాంతముక్తావళిలో నుదాహృతము)

(౧) అనాదిభావరూపమ్ యద్విజ్ఞానేన విలీయతే తదజ్ఞానమితిప్రాజ్ఞా లక్షణమ్ సంప్రచక్షతే॥ (చిత్సుఖీ॥ ౧,౧౩.)

(౨) ఆత్మవ్యవిద్యాసానాదిః స్థూలసూక్ష్మాత్మనాస్థితా॥ (సా।సి।సా। సంగ్రహము ౧౨,౧౯.) (౩) పోల్చు:లోకాచార్య: తత్త్వత్రయము॥ పురం. చౌకాంబామద్రణము.

పరబ్రహ్మమే జగదాధారమని శంకరుఁడు వాదించెను. బ్రహ్మము జగత్తునుండి పూర్తిగాభిన్నమైనచో, ఆత్మ జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థలనుండి పూర్తిగా వేరైనచో, జగత్తుయొక్క గాని, జాగ్రదాద్యవస్థాత్రయముయొక్కగాని యథార్థతను నిరసించుటవలనఁ బరమార్థప్రాప్తి సాధింపఁబడదు. అపుడు మనము నాస్తికవాద మంగీకరించి, సర్వోపదేశములు నిరర్థకములని త్రోసిపుచ్చవలసివచ్చును.౪. మిథ్యాసర్పము శూన్యతనుండి జనించుటలేదు; భ్రాంతి తొలగినపు డది శూన్యగతమగుటయును లేదు. భ్రాంతికి మూలస్థానము మన స్తర్కములుగాని, పరమార్థముగాదు. బహురూపప్రపంచము మన భావదోషముచేఁ జూపట్టునది. భావదోషమును దొలగించుటనఁగా, భావమును మార్చుకొనుట. త్రాడు పాముగాఁ గనిపించును; భ్రాంతి తొలఁగినపుడు, పాము త్రాడులోఁ గలిసిపోవును. అదే రీతిగా వ్యవహారజగత్తు బ్రహ్మసాక్షాత్కారసిద్ధిలో లీనమగును. ఇచట జగత్తు నిర్మూలింపఁబడుటలేదు; అది వేఱొకరూపమునఁ గోచరించును. జీవన్ముక్తిభావము, క్రమముక్తిభావము, సత్యాసత్యములకు, ధర్మాధర్మములకు భేదమునుగుర్తించుట, వ్యావహారిక జగన్మూలమున మోక్షసంపాదనావకాశము, నివన్నియు బాహ్యప్రపంచ దృశ్యములలో సత్య మున్నదని సూచించును; జగత్తులో బ్రహ్మమున్నదికాని, జగదూప

---

(౪) యదిహి త్ర్యవస్థాత్మ విలక్షణమ్ తురీయమన్యత్ తత్ప్రతిపత్తి ద్వారాభావాత్ శాస్త్రోపదేశానర్థక్యమ్ శూన్యతాపత్తిర్వా.
(శం. భా. మాం ఉ. ౨, ౭.)

మున లేదు. జగత్తంతయు మిథ్యయై బ్రహ్మముతో సంబంధము లేనిదైనచో, ప్రేమయు జ్ఞానము, వైరాగ్యము నున్నత జీవిత వికాసమున కుపయోగింపవు. ధర్మాచరణముచేఁ బరబ్రహ్మ సాక్షాత్కారసిద్ధి కవకాశమున్నదని శంకరుఁ డంగీకరించినంత కాలము, ధర్మమునకు విలువయున్నదని యాతఁడంగీకరించినట్టే. ప్రపంచ మసత్యమే కాని, భ్రాంతి కాదు. జీవి కేవల మొక యసత్పదార్థము కాదు. ఆత్మకాని దాని నాత్మయనుకొను భ్రాంతిని దొలగించుటవలననే మోక్షము లభించును. విద్యారణ్యుఁడు చెప్పినరీతిగా, "జీవాత్మ పూర్తిగా నాశనము పొందవలసినచో మానవులకు మోక్షము లాభకరము గాదు."

బ్రహ్మమే లేకున్నచో మనకు జీవాత్మయు నుండదు. భ్రాంతియు నుండదు. శంకరుఁడు చెప్పినవిధమున, "నిజముగాఁ గాని యబద్ధముగాఁగాని వంధ్యాకుఁ బుత్రుఁడుదయింపఁడు."౧. ప్రపంచమున కెట్టి యథార్థమైన యాధారమును లేనిచో, సత్తే వానిమూలమైనచో, బ్రహ్మముకూడ నసత్యమేయని మనము కొట్టివేయవలసియుండును.౨. ప్రపంచమునకు సత్పదార్థ మాధారము; ఏలన, "మరుమరీచికయు నిరాధారముగానుండజాలదు."౩ ఏస్వప్నమీశ్వరకల్పితమో, దేనిద్రవ్య మీశ్వరసంబంధమో,

౧. శం॥ భా॥ గౌడపాదకారిక. ౧.౬.

౨. యదిహాసతామేవ జన్మస్యాత్ బ్రహ్మణోఽసత్వప్రసంగః

౩. నహిమృగతృష్ణికాదయోఽపి నిరాస్పదాభవంతి. (శం. గీ. భా. ౧౩-౧౪) మఱియుఁజూడుఁ. శం॥భా॥ఛాం॥ ఉ. ౬.౨.౩; మాం.ఉ.౧.౭.

యుది స్వప్నమే కాఁజాలదు.౪. మనమీప్రపంచముద్వారా పర
మార్థమును జేరఁ గలుగుచున్నామనఁగా నీప్రపంచములోఁ
బరమార్థాంశ మిమిడియున్నదని చెప్పవలెను. రెండును భిన్నము
లైనచో, నొకటిసత్యము రెండవ దసత్యరూపమునని చెప్పుటకే
వీలులేదు. ప్రపంచము బ్రహ్మము కాదు; బ్రహ్మముపై నాధార
పడియుండవచ్చును. ఏది సత్యముపై నాధారపడియుండి, సత్య
ముకాదో దానిని దృశ్యమాత్రమని చెప్పవలెను. ప్రపంచము
బ్రహ్మముయొక్క సత్యస్వరూపముగాకున్నను, పరిచ్ఛిన్నుల
మగు మనదృష్టికి గోచరించు బ్రహ్మముయొక్క బాహ్యదృశ్య
రూపమేయని చెప్పనగును. కాని వ్యవహారజగత్సమస్య యింత
మాత్రమున నిశ్చయముకాదు ౧.

---

౪. అనంతరాద్వైతమునందుఁ బ్రపంచమును స్వప్నముతోఁ బోల్చిన యుపమానమును భగ్నముగునట్లు సాగఁదీసిరి. అద్వైతమకరందమిట్లు చెప్పుచున్నది. "ఆత్మనుగూర్చిన అజ్ఞానమనునిద్రచేఁగల్పితమైనజగత్తను దీర్ఘస్వప్నమునందుఁ బరలోకమోక్షాదిస్ఫురణరేఖాకాంతులు పొడకట్టుచుండును.

"ఆత్మాజ్ఞానమహానిద్రాజృంభితేఽస్మిన్జగన్మయే
దీర్ఘస్వప్నే స్ఫురంత్యేతే స్వర్గమోక్షాదివిభ్రమాః (౧౫)

౧ ఇంకొకసందర్భములో బర్క్లే చెప్పినది శంకరుని విషయములో సరిపోవును. "సూర్యచంద్రనక్షత్రము లేమగును? గృహ నదీ పర్వత వృక్ష శిలాదులు, మనశరీరము లేమగును? ఇవన్నియుఁ గేవలమాయావినోదవిలాసములే?... మనము నిర్వచించిన సూత్రముల ననుసరించి, ప్రకృతిలో నేయొక దానికి నభావములేదు మనకింద్రియగోచరమగునవంతయు నిజమైనది స్థిరమైనదియగును. ప్రకృతిసిద్ధవస్తుజాలమునకు, మిథ్యాదృశ్యములకును భేదము నిలిచియే యుండును." మానవవిజ్ఞానసూత్రములు. పు. ౩౪.

మోక్షమునుగూర్చినశంకరునిభావములవలన జగత్సత్త్వమునుగూర్చి పైనిచెప్పిన యంశము సమర్థింపఁబడుచున్నది. మోక్షమనఁగా నది లభించుటతోఁ బ్రపంచ మదృశ్యమైపోదని యాతఁ డుద్ఘాటించెను. ఏలన నట్లైనచోఁ బ్రపంచము మొట్ట మొదటి ముక్తపురుషునితో నంతరించియుండెడిది. బహుత్వమును నాశనమొనర్చుటే మోక్షమైనచో, విద్యచే నవిద్యను బోఁగొట్టుకొనుట మోక్షమునకు యుక్తమార్గము కాదు; అపుడు చేయవలయు కర్తవ్యము ప్రపంచమును నాశమొనర్చుటే.౨. శంకరుఁడు జీవన్ముక్తి,విదేహముక్తియను ముక్తిభేదములను జెప్పినాఁడు.ముక్తావస్థకు శరీరముండుట లేకుండుటయు భేదముకలుగఁ జేయదు;సంసారబంధములనుండివిముక్తియే మోక్షము.జగత్ప్రవాహము గను నానేకత్వముండుటయుఁ బోవుటయు నను వానిపై మోక్షము నాధారపడి యుండలేదు; మోక్షసిద్ధిగలిగిన వానిని జగత్తు మోసగింపఁజాలనిదగును. అందుచే జీవన్ముక్తునికిఁ దనశరీరముతోఁ గూడిన ప్రపంచము విరతినొందదు; కాని దానినెట్టి దృష్టితోఁ జూడవలెనో యాతఁడు గ్రహించును. ముక్తపురుషునికి జగమింకొక కాంతిలో గోచరించును. ముక్తపురుషుఁడు కామములచే నంధుఁడై, సంసార సంచారములో నెన్నఁడు లభింపని సుఖాదులకొఱకుఁ బరుగు లిడఁడు. జీవబ్రహ్మైక్యసిద్ధి యగుట తోడనే, జీవులు వేరు, విషయములు వేరు, వాని ప్రవృత్తులు వేరను భేదబుద్ధినిఁ గలిగించు నజ్ఞానము నశించును.౧.

---

౨. శం. భా. ౩.౨.౨౧.

౧. బ్రహ్మాత్మదర్శివామ్ప్రతి, సమస్తస్య క్రియాకారకఃఫల లక్షణస్య వ్యవహారస్యాభావమ్, (శం.భా.౨.౧.౧౪)

అవిద్యయనఁగా నాత్మానాత్మలనుండి వివేకింపలేక పోవుటయే. ఇచ్ఛాజ్ఞానక్రియా ప్రవృత్తులు మనకుఁ గలవని మనమెఱుఁగు దుము. ను విషయము స్పష్టమేయని శంకరుఁ డంగీకరించును గాని, వీనిపై నాధారపడి, పరిచ్ఛిన్నజీవులు నిజముగా వాని స్వస్వరూపములైన యపరిచ్ఛిన్నాత్మరూపములని యాతడంగీకరింపఁడు. పరమార్థ మర్థమునుగ్రహించుము. దృశ్యములన్నియుఁ బరమార్థమునకుఁ జెందినవే, అద్వైత మంగీకరించిన అనన్యత్వసిద్ధాంతములోని సత్యమిదియే. రామానుజుఁడు దీనినిట్లు విమర్శించినాఁడు; "కార్యమసత్యమని కారణముచేఁ గార్యకారణముల కనన్యత్వమును సమర్థించువారు, వారియనన్యత్వసిద్ధాంతమును నిలుపుకొనఁజాలరు; ఏలన, సత్యమైన దానికి నసత్యమైన దానికి ననన్యత్వముండఁజాలదు. వారి వాదమే యుక్తమైన దైనచో, బ్రహ్మమసత్యమైనను గావలెను లేదా, జగత్తు సత్యమైనను గావలెను;" ౧. నిర్గుణబ్రహ్మము జగత్తుతో ననన్యతను గలిగియున్నదని యద్వైతి చెప్పుటలేదు. జగత్ప్రపంచమున కాధారభూతమగు బ్రహ్మము, జగత్తుతో సమానముగా నసత్యమైనదనియు నాతఁడు వచించుటలేదు. దృశ్యప్రపంచ మసత్యమనియు ననగా, బ్రహ్మమునకు వేరుగా దానికస్తిత్వము లేదనియు నాతఁడు చెప్పును. ఈయనన్యత్వమును శంకరుఁడభావముగా ననఁగాఁ, దాని కారణమునకు భిన్నమైన దానినిఁగా నర్థము చెప్పినాఁడు. ౧, అనన్యత్వమేకత్వమును సమర్థించదు;

---

౧. రామానుజభాష్యము. ౧,౧,౧౫

౧. తద్వ్యతిరేకేణాభావః (శం.భా.౧,౧,౧౪.)

భిన్నత్వమునే నిరసించునని తన భామతిలో వాచస్పతి స్పష్ట పఱచినాఁడు. ౨. కారణధర్మమును, దానికి సంబంధించిన తాత్త్వికైకత్వమును జర్చించుచు, గార్యము కారణముతోఁ నేకమేగాని కారణము కార్యముతోఁగాదని శంకరుఁడు పలికినాఁడు. ౩. ఏకత్వములో భేదములన్నియు లయముకావచ్చును గాని, యద్వైతమునందు, వ్యావహారిక పారమార్థికసత్యములను మధ్యమందు గల ఛిద్రమును గప్పివేయుట కొఱకొక సర్వైక త్వప్రకటనము చేయఁబడెను. మృత్తికా వికారముల కన్నిటికి మూలాధారము మృత్తికయే యని చెప్పిన యుపనిషద్వాక్య మున కర్థ వివరణముచేయుచు శంకరుఁడు ప్రపంచము బ్రహ్మ రూపము బ్రహ్మమూలమునని చెప్పియున్నాఁడు. కార్యము లసత్యములని యాతఁడు నిరసించునపుడు, "బ్రహ్మాభిన్నము", లేక 'కారణభిన్న' ము నని విశేషణములు చేర్చినాఁడు. ౧. జీవితము నిజముగా నొకస్వప్నమనికాని, మనజ్ఞానమొక స్వప్న దృశ్యమనికాని యాతఁడెచ్చటను జెప్పియుండలేదు.

---

౨. నఖల్వనన్యత్వమిత్యభేదమ్ బ్రూమః కింతుభేదమ్ వ్యాసేధామః (భామతి) ఈభావమునే టీకాకారుఁడిట్లు చెప్పెను;

" ప్రపంచము బ్రహ్మముతో నేకముగాదు; దాని మూలకారణముగు బ్రహ్మమునకు వేరైన యస్తిత్వము దానికిలేదు "

" కారణాత్ పృథక్ సత్తాకానన్యత్వమ్ సాధ్యతే, నత్వైకాభిప్రాయేణ"

(౩) శం.భా. ౨.౧.౭.

(౧) బ్రహ్మ వ్యతిరేకేణ, లేక కారణవ్యతిరేకేణ. (శం. భా. ౨, ౨, ౩; గౌడపాదకారిక. ౧, ౬.)

సగుణమైన సర్వసామాన్యలక్షణము పారమార్థికప్రమాణము కాఁజాలదని శంకరుఁడు నిరసించుటవలన నాతఁడు ప్రపంచమును మిథ్యాకల్పితముగా భావించెనని యూహింపఁబడెను. అద్వితీయమైన శంకరుని బ్రహ్మమే జంతువులు దరిజేరినను మరలఁ దిరిగిరాని కేసరీకుహరమువంటిదని తోఁచును. తర్కపద్ధతిచే మనము జగద్బ్రహ్మ సంబంధమును తెలిసికొనఁజాలమని, శంకరుఁడు చెప్పి, జగత్తు బ్రహ్మమూలము బ్రహ్మేతరాధారాస్తిత్వములు లేనిదియునని యేయితరవాస్తవికవాదికినిఁ దీసిపోకుండ నుద్ఘాటించియున్నాఁడు. బ్రహ్మమును జగత్తునొక సంపూర్ణ ద్రవ్యభాగములని యాతఁడంగీకరింపఁడు గాని, వానికిఁ బరస్పరవ్యతిరేకత్వమున్నదనియు నాతఁడు చెప్పఁడు. కాని, పెక్కుమంది సుప్రసిద్ధపండితులిట్టి నిర్ణయమునకువచ్చిరి. ౨. దృశ్యప్రపంచ బ్రహ్మసంబంధసమస్య పరిచ్ఛిన్నమనస్కులమగు మనకెన్నటికి నొకసమస్యగానే యుండునని శంకరుఁడు చెప్పిన భావ మధికపరిణతినిఁ జూపును. అనాద్యమగువిషయముల కాదినిగ్రహింపఁజాలని మానవవిజ్ఞానము వ్యర్థమైనదని మనము నిరసింపనవసరములేదు.

ఇప్పుడు మనప్రశ్న యేమనగా, నేదృశ్యములనుండి మనము పరమార్థము నన్వేషించి కన్గొనయత్నింతుమో, అట్టి

(౨) డ్యూసేన్ భాష్యవివరణము సువిదితమైనది. మ్యాక్సుముల్లరు చెప్పినాఁడు "నేనిచటఁ బ్రదర్శించుటకు యత్నించినరీతిని సరియగు వేదాంతతత్త్వముయొక్క ముఖ్యసూత్రముల నర్థముచేసికొనిన ప్రతివ్యక్తికి నీతత్త్వమునందు మనస్తత్త్వమునకుఁగాని, సృష్టివాదముల గాని ధర్మశాస్త్రమునకుఁగాని సువ్యక్తతావులేదనియగును." (సిక్స్ సిస్టమ్స్ ఆఫ్ ఇండియన్ ఫిలాసఫీ. పు. ౧౬౦.)

వ్యావహారికదృశ్యములు, పరమార్థసత్యమునుగూర్చి మనము మన పరిచ్ఛిన్నమనస్సులతో నూహించి కల్పించుకొనుభావమా త్రములా? మఱియొకలాగునఁ జెప్పినచో, వ్యావహారికప్రపంచము పరమార్థముయొక్క వికృతిరూపమా ? లేక మన పరిచ్ఛిన్నదృష్టికి గోచరించు కేవలమిథ్యాస్వరూపమా? యనునది ముఖ్యసమస్య. జగము పరమార్థవికృతిరూపమని రామానుజుని మతము, ఇదియే హెగెల్ తత్త్వము; దీనిననుసరించి, వ్యావహారజగత్తు నిర్గుణబ్రహ్మయొక్క బాహ్యాప్రదర్శనము. స్పైనోజా యొక్క తత్త్వ మొకవిధముగాఁజూచినచో నిట్టిదే.౧. జగత్తు కేవలభావకల్పితమనుభావమును యోగాచారబౌద్ధులును, ప్రతిపాదించిరి వీరు క్యాంటుతత్త్వజ్ఞునివలెను, తరువాత నధికముగా సోపెన్హాయరువలెను, బాహ్యాప్రపంచము వ్యక్తిగతమైన బుద్ధిగోచరమాత్రమే యని నిర్ణయించిరి. సత్యస్వరూపమును మానవుఁ డూహించి కల్పించిన భావమాత్రాస్తిత్వముగలదే ప్రపంచమను నర్థమునిచ్చు వాక్యములు గొన్ని శంకరుని రచనలలోఁగలవు? పరిచ్ఛిన్నవ్యక్తులతో నిమిత్తముఁ లేకుండ బాహ్యాప్రపంచమునకు యథార్థమగు నస్తిత్వముగలదనుభావమునిచ్చు కొన్ని వాక్యములునుగలవు.శంకరునితత్త్వమును సరిగాఁగ్రహించుటకు మన మవిద్యా మాయాసంబంధమును స్పష్టముగా గ్రహింపవలెను.

---

౧. పండిత కోకిలేశ్వరశాస్త్రి యిట్టిభావము శంకరునకుఁ గలదని వ్రాసినాఁడు. చూ. ఆతని అద్వైతతత్త్వము.

33—మాయ—అవిద్య.

బాహ్యప్రపంచ దృక్పథమునుండి చూచినచో మాయ యనియు, వ్యక్తిగతదృష్టినుండి చూచినచో నవిద్యయనియుఁ జెప్పఁబడును. ౧. బ్రహ్మము నాత్మయు నొకటేయైనట్లు, మాయయు నవిద్యయు నొకటే. నిజముగా నొకటైన దాని ననేకముగాఁ జూచు మానవస్వభావము నవిద్యయందురు; కాని యిది మానవులందరకు సామాన్యమైనది. ఏలన, నవిద్యనుగూర్చి శంకరుఁడు చెప్పునపుడది నీదియనికాని నాదియని కాని చెప్పలేదు. అదియొక విశ్వవ్యాప్తమగుశక్తి; వ్యక్తుల చిత్తములలో నది వ్యాపించునుగాని, వాని కతీతమైన శక్తియు నైయున్నది. మన జ్ఞానేంద్రియము లదివరకే సృజింపఁబడిన వస్తువులను జూచి, వ్యవహరించును; మన యింద్రియములావస్తువులను జేసియుండలేదు. శ్రుతులు చెప్పిన క్రమములో నీశ్వరుఁడు ప్రపంచమును సృజించినాఁడు. దానిని మనము దర్శించుచున్నాము. ౨. మాయ విషయీవిషయసంబంధి; వ్యక్త్యాత్మకము, సార్వజనికము గూడనై యున్నది. ఉపాధిగతములైన చిత్తములును, బాహ్యవస్తువులును గూడ దానినుండియే వచ్చి

---

౧. "ఆదికర్తయొక్క సంకల్పమునకు వశమై, సాటిలేని ఫలితముల నుదయింపఁజేయునపుడు దానిని మాయయందుము: అది స్వతంత్రమై, సత్యము నాచ్ఛాదించు శక్తికలిగిన దైనప్పు డవిద్యయనఁబడును" (వివరణ ప్రమేయ సంగ్రహము ౧.౧; ఇండియన్ థాట్ వాల్యూము ౧. పు. ౨౮౦.)

౨. శ్రుతిదర్శితేన క్రమేణ పరమేశ్వరేణస్పృష్టమ్, అజ్ఞాతసత్తాయుక్తమేవవిశ్వమ్, తత్తద్విషయ ప్రమాణావతరణే తస్య తస్య దృష్టిసిద్ధిః తతేశము. ౨.)

నవి. ఏదికారణముగా నసత్యప్రపంచము సత్యమైనదిగా గోచ
రించుచున్నదో, యది కేవల వ్యక్తిగతమైనదైనచో, నది కేవల
మాహాకల్పితమే యగుటచే, జగత్తున కుపాదానకారణమని
మనము చెప్పుట కవకాశము లేదు. అట్లుగాక, మాయ జగత్తు
న కుపాదానకారణమే యన్నచో, ననగా సాంఖ్య ప్రకృతి
వంటిదన్నచో, నది యప్పుడు కేవలము వ్యక్తిగతము కాఁజా
లదు. వ్యక్తిగతమైన అవిద్యయు, బ్రహ్మసంబంధమైన ప్రకృ
తియు నేకకాలమం దుదయించును; ఇం దేయొకటియు రెండ
వది లేనిచో దురూహ్యము; ౧. అందుచే నవిద్యయుఁ బరమా
ర్థముపై నాధారపడియున్నది. జీ ౨. వాత్మయుఁ బ్రకృతియు
నన్యోన్యాశ్రయ భూతములై యున్నవి. అవిద్యాప్రకృ
తులు సమాననిత్యతను గలిగి, వ్యవహారజగత్తునకుఁ జెందియు
న్నవి ౩. దేశకాలనిమిత్త కల్పితమగు జగత్తు, అవిద్యాద్వార
మున మనకు గోచరించు పరమార్థరూపము. అవిద్య యీపని
చేయుటకే యర్హత గలదై యేర్పడియున్నది. కేవల విజ్ఞాన
వాదమునుగాని, భౌతికవాదమునుగాని శంకరుఁ డంగీకరింపఁడు.
జీవాత్మ ప్రకృతి సంజాతమగు నొక వస్తువు కాని రీతినే, ప్రకృతి
మన విజ్ఞానమునకు మాత్రమే గోచరించు నొక దృశ్యమును

---

౧. పోల్చు: క్యాంటు; బెర్గ్సన్, జడపదార్థముల యొక్క భౌతికస్వ
రూపము మన విజ్ఞానముయొక్క బుద్ధి కల్పనముతో నారంభమైనది; బుద్ధి
యు, నింద్రియ గోచరమగు జగత్తు నేక కాలమందుదయించి, పరస్పరా
శ్రయ భూతములైయున్నవి.

౨. విష్ణుపురాణము: అవిద్యాపంచపర్వైషాప్రాదుర్భూతా మహాత్మనః
(౧. ౫. ౫.) ౩ అద్వైతసిద్ధి.పు, ౫,౬,౫.

గాదు. వస్తుప్రపంచాస్తిత్వమునకుఁ గల హేతువులే, జీవా త్మాస్తిత్వమునకును గలవు. మన మానసము లపార్థకల్పనము నేల చేయుచున్నవి? అవిద్య యెందుకున్నది? దేశకాలనిమిత్త పరికల్పిత జగత్తేల యున్నది? మాయకుఁ గారణమేమి? ఈప్రశ్నలన్నియుఁ బరిష్కరించుటకు సాధ్యముకాని మూల సమస్యారూపములే, శుద్ధచిత్స్వరూపమగు నాత్మయెట్లో అవిద్యా వశమైనది; శుద్ధసత్స్వరూపమగుబ్రహ్మము దేశకాలనిమిత్తా త్మకమగు ప్రపంచమైనట్లే. వ్యావహారిక జగన్మూలమున బ్రహ్మము నెఱిఁగినట్లే, మన మవిద్యామూలమున విద్యను గ్రహింతుము. ఇట్టిపరివర్తన మనాదియై యేలసంభవించు చున్నదో మనకనిర్వచనీయమైనది; కాని, మనవిజ్ఞానసహిత మానసములుగాని వానిచే గ్రహింపఁబడుచున్న ప్రపంచము గాని మిథ్యకాదు. వస్తుదృశ్యమొక యూహాదృశ్యముకాదు. అవిద్యయు, మాయయు నొకేయనుభవముయొక్క బాహ్యా భ్యంతరరూపములు. జ్ఞానముచే నదృశ్యమగునదికావున నది యవిద్యయనఁబడెను; బాహ్యాదృశ్యపరంపర, పరమేశ్వరునితో సమానముగా నిత్యమైయుండునదికావున మాయయనఁబడును. మాయ ప్రళయకాలమందుఁగూడ నుండునని శంకరుఁడుచెప్పి నాఁడు. సర్వజ్ఞుఁడైన యీశ్వరుఁడు మాయకధిపతిగావున, నాతని కవిద్యయును లేదు. సాంఖ్యతత్త్వజ్ఞు లీశ్వరు నంగీకరించ లేదు; కాని ప్రకృతిప్రపంచమున కనాదియైన యవిద్య కారణ మనిరి. అవిద్య బుద్ధియొక్కగుణముకావున, బుద్ధి యందే యుండును; అవిద్య కనాదిత్వలక్షణము బుద్ధినే యాశ్రయించి

యుండునని చెప్పవలెను. బుద్ధి, యీకారణముచే మూలదవిద్య యగు ప్రకృతియొక్క రూపమే. ఈవిధముగా నవిద్యయొక్క వాస్తవికత సాధింపఁబడినది. వివరణప్రమేయసంగ్రహ మిట్లు చెప్పుచున్నది; "అద్వైతదర్శనమున కాటంకముకల్పించి, ద్వైతమును దర్శింపఁజేయునంతవఱకు నవిద్య మనబుద్ధిగతమైనలోపమే యనుటకు సందేహములేదు; కాని, యదిజగదుపాదానకారణ మగుటవలన నది మహనీయమైనది; ఏలన, దానివలన బ్రహ్మజ్ఞానము సాధ్యమగుచున్నది"౧. అపరిచ్ఛిన్నమైనదానినిఁ దెలిసికొనుటకుఁబూర్వము పరిచ్ఛిన్నత మనకవసరమైనదే.

శంకరుఁ డవిద్యా మాయాశబ్దములను సమానార్థకములుగా నుపయోగించినను, ౧. రెంటికీ భేదము ననంతరాద్వై

౧. ఇండియన్ థాట్; వాల్యూ. ౨. పు. ౧౭౭. ఫో. ప్ర: ఈశావాస్యోపనిషత్తు; అవిద్యవలన మృత్యువును దరింతుమని యిందుఁజెప్పఁబడెను.

(౧) అవిద్యయు మాయయు నొకటికాదని కల్నల్ జాకోబ్ భావించెను. చూ: వేదాంతసారము. ౫. నానాత్వముతోఁగూడిన జగత్తవిద్యాకృతము. పరిచ్ఛిన్నమానసరూపములు, దేశకాలనిమిత్తములు దృశ్యప్రపంచమున కాలంబనములు. అవిద్య మాయానామరూపములను గల్పించి వానిమూలమున బాహ్యజగత్తు నుద్భవింపఁజేయుచున్నది. అవిద్యా ప్రత్యుపస్థాపితనామరూపమాయావేశవశేన (శం. భా. ౨, ౧, ౧) మూలప్రకృతి మాయయనియు, దానికార్యములైన ఆవరణవిక్షేపము లవిద్యయనియుఁ గొన్నిసమయములలోఁ జెప్పఁబడెను శుద్ధసత్త్వసహిత మూలప్రకృతి మాయయనియు, నశుద్ధసత్త్వ సహితమైన దవిద్యయనియుఁ గొందరు తలఁచిరి. విక్షేపశక్తి ప్రధానామూలప్రకృతీ మాయ; ఆవరణశక్తి ప్రధానామూల ప్రకృతి అవిద్యా సత్త్వరజోస్తమో గుణకలితమై ఈశ్వరోపాధి రూపమైన దవిద్యయని కొన్ని యద్వైతగ్రంథములు చెప్పుచున్నవి. ఇది సరియగుభావముగాఁ దోఁచదు, రజస్తమోగుణము లీశ్వరునకున్నచో నాతనికి జీవునితో

తులు నిర్ణయించిరి. మాయ యీశ్వరోపాధియనియు, నవిద్య జీవోపాధియనియుం జెప్పంబడెను. విద్యారణ్యుననుసరించి, మాయయందు బ్రహ్మయొక్క ప్రతిబింబమే శుద్ధసత్త్వస్వరూపి యగు నీశ్వరుండనియు; అవిద్యయందు బ్రహ్మప్రతిబింబమే, రజస్తమోగుణసహిత సత్త్వరూపమగు జీవాత్మయనియుం జెప్పంబడెను. ౨. శంకరుం డీభావమునే యిట్లు చెప్పెను; "నిర్గుణ బ్రహ్మమే, మనము మనబుద్ధిచే భావించినపుడు శుద్ధోపాధిగల సగుణుండైన యీశ్వరుండగును." 3. అవిద్యాసంజాతము లన్నియు నీశ్వరునిశక్తులే. ఈశ్వరస్వభావా విస్మృతియే ప్రపంచము; మానవబుద్ధితో నది సంబంధించియున్నది. జగద్వస్తువు లన్నియు నీశ్వర మానసికభావములును, మానవబుద్ధి గోచరములు నైయున్నవి. జగత్కారణుం డీశ్వరుండని చెప్పంబడెనుం గాని, మఱల జగమవిద్యాకల్పితమనియు వచింపంబడెను. ౧. బ్రహ్మమును, మాయయు జగత్తులోనుండి, రెండునుగలిసి

భేదముండదు. పోల్చు: స్కందపురాణము: అవిద్య జీవోపాధియనియు, బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరుల యుపాధిరూపము మాయయనియు, నిందుం జెప్పంబడెను.

"అవిద్యోపాధికో జీవో న మాయోపాధికః ఖలు,
మాయాకార్య గుణచ్ఛన్నా బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరాః

(౨) పంచదశి. ౧౬-౧౭

(3) శం. భా. ఛాం. ఉ. 3, ౧౪, ౨. విశుద్ధోపాధిసంబంధాత్.

౧. ౧,౧,౨.

౨. పోల్చు: అవిద్యాత్మికా హి సా బీజశక్తి రవ్యక్తశబ్దనిర్దేశ్యా పరమేశ్వరాశ్రయా మాయా (శం. భా. ౧.౪.3). మఱియుం జూడుము. శం.భా.౨.౧.౧౪ ౧.3.౧౯. అవిద్యయా మాయయా.

దాని యుపాదానకారణమగుచున్నవి. బ్రహ్మమును, మాయయు, సత్యము దానిదృశ్యమునై, రెండుసూత్రములొకేసూత్రముగాఁ బెనవేయఁబడినట్లున్నవి.

౩౪ — ప్రకృతి జగత్తు

శంకరుఁడు యథార్థజగద్వర్ణనముతో నూరకొనక తనసిద్ధాంతము ననుసరించి, దృశ్యప్రపంచరూపములను బరిశీలించి, పరిచ్ఛిన్న భావములలోనుండు సత్యమును నిర్ణయించి సత్యము, భిన్నప్రాకృతరూపములలో నెట్టిక్రమములో గోచరించునో తెలిపియున్నాఁడు. పరిదృశ్య మొట్టుతనకాధారభూతమగు సత్యమును బ్రదర్శింప యత్నించునో యాతఁడు నిరూపింపఁబూనుకొనెను. సర్వమునకు మూలాధారభూతమై యవ్యయబ్రహ్మముండుటచే, క్రమముగా నుత్తరోత్తరాధికముగా బ్రహ్మస్వరూప మావిష్కృతమగుచున్నది ౩. "మానవునియొద్దనుండి తృణమువఱకు నన్నియు నొకేచైతన్యముతో నిండియున్నను, జ్ఞానము, శక్తియు నున్నగునవి సోపానక్రమములో సన్నగిల్లునట్లే, మానవుని మొదలు హిరణ్యగర్భునివఱకుఁగల యున్నతపథసోపానశ్రేణికిఁ జెందిన జీవరాశిలో క్రమజ్ఞానాభ్యున్నతి వికసించుటను మనము చూచుచున్నాము.౪

---

౩. యద్యప్యేక ఏవాత్మా సర్వభూతేషు స్థావరజంగమేషు గూఢ స్తథాపి చిత్తోపాధివిశేషతారతమ్యాత్ ఆత్మనః కూటస్థ నిత్యస్యైకరూపస్యాపి ఉత్తరోత్తరమావిష్కృతస్య తారతమ్యమ్ ఐశ్వర్యశక్తివిశేషైః శ్రూయతే (శం. భా. ౧.౧.౧౧.)

౪. శం.భా. ౧.౩.౩౦ యథాహి ప్రాణిత్వ విశేషేఽపి మనుష్యాది స్తంబపర్యంతేషు జ్ఞానైశ్వర్యాది ప్రతిబంధః పరేణభూయాన్భవన్ దృశ్యతే తథా మనుష్యాదిష్వేవహిరణ్యగర్భపర్యంతేషు జ్ఞానైశ్వర్యాభివ్యక్తిరపిపరేణ పరేణభూయసీభవతి. చూ. శం.భా. ౧.౧.౧.

దృశ్యప్రపంచమున మన మీక్రిందిభేదములను దర్శింపఁగలము, (౧) కర్మ ఫలప్రదాతయగు నీశ్వరుఁడు, (౨) కర్మఫలసీమయగు నామరూపాత్మక ప్రకృతి ప్రపంచము, (3) ఉపాధిగతములైన జీవాత్మలు, కర్మఫలము లనుభవించు నిమిత్తము తిరిగి తిరిగి లోకమున జన్మించుచుండుట. ప్రపంచము యొక్క అనేకత్వము భోక్తయు భోగ్యము, కర్తయుఁ గర్మభూమియు నను ద్వంద్వములపై నాధారపడియున్నది. జడప్రపంచమంతయు క్షేత్రమని, చెప్పఁబడెను; ఏలన నిచట జీవులు తమ కర్మాచరణమున కనుకూలమైన వాతావరణమున్నది: ఇచట జీవులు తమ కోరికల ననుసరించి కర్మలొనర్చి, ఫలితముల ననుభవింతురు౧. ఇది పంచభూతాత్మకమగు జడప్రకృతి, జీవప్రపంచమాత్మలతో నిండియుండును. జీవాత్మలీ భూతములలోఁ బ్రవేశించి, తరులతాపశుమానవ దేవతారూపములఁ దాల్చును ౨. ఈసంసారచక్రమునందు, భిన్నవర్గములకుఁ జెందిన జీవరాశులున్నవి; వాని కనుగుణములైన యనుభవములకు సరిపోవు పరిస్థితులిందు గల్పింపఁబడినవి. తృణబ్రహ్మ పర్యంతముగల యీజీవరాశి సోపానక్రమములో నున్నతములగు ననుభవములను బొందుచుండును. 3.

(౧) ఫలోపభోగార్థమ్... సర్వప్రాణి కర్మఫలాశ్రయః (శం. భా. ముం. ఉ. 3,౧,౧.

(3) వైదిక దేవతలును జగత్పరిణామమునకుఁ జెందినవారే. (శం॥ భా॥ ౧,౨,౧౭; ౧,3,33.)

(3) శం॥ భా॥ ౧,3,౧౦. శం॥భా॥బృ॥ఉ॥ ౧,౪,౧౦.

ప్రపంచపరిణామమొక క్రమము ననుసరించును.[౪] ప్రకృతినుండి ప్రథమవస్తురూపమగు నాకాశము దేశపదార్థముల కాధారమై యుదయించును. "బ్రహ్మాండమంతయు నీశ్వరునుండి యుదయించినది; మొదట నాకాశము నావెనుక నితర భూతములును జనించినవి.[౫] ఆకాశము జడము, నేకము, ననంతము, సర్వగతము, నైన ప్రథమభూతము.[౧] ఆకాశమనఁగా నవకాశమును, నత్యంతసూక్ష్మపదార్థమును గూడనై యున్నది. ఆకాశమెంత సూక్ష్మతమ పదార్థమైనను నదియు భూమిజలాగ్ని వాయువర్గములకు జెందినదియై యున్నది. ఆకాశమనఁగాఁ గేవల నిరోధములు లేని యవకాశమాత్రమను బౌద్ధుల భావమును శంకరుఁడు ఖండించినాఁడు.[౨] దీని యభావాత్మకమైన లక్షణము భావాత్మకలక్షణ ఫలితమే యని శంకరుని వాదమైయున్నది.[౩] ఆకాశము నుండి యితర సూక్ష్మభూతము లున్నత సోపానక్రమములో నుదయించును.[౪] ఉపనిషద్వర్ణనము[౫] ననుసరించి, యాకాశము నుండి వాయువు జనించునని శంకరుఁడు చెప్పినాఁడు. అగ్ని

(౪) శం॥ భా॥ ౨,౧,౨౪-౨౫.

(౫) శం॥ భా॥ ౨,౩,౭.

(౧) శం॥ భా॥ ౧,౧,౨౨; ౧,౩,౧౪. చూ॥ ఛాం॥ ఉ॥ ౩,౧,౪౩ ౮, ౧౪.

(౨) ఆవరణాభావ. (శం॥ భా॥ ౨,౨,౨౨.)

(౩) వస్తుభూతమ్.

(౪) శం॥ భా॥ ౧,౩,౮-౧౩.

(౫) తై॥ ఉ॥ ౨,౧; ఛాం॥ ఉ॥ ౬,౨,౨-౩.

వాయువునుండియు, నగ్నినుండి జలమును, జలమునుండి భూమియు నుదయించును. ఈపంచభూతములును దాని వికార రూపములకంటె నెక్కువ నిత్యతగలిగిన వగుటచే నవి శాశ్వతములు నవినాశములు నని వర్ణింపఁ బడినవి.౬. ఆకాశమునకు శబ్దము గుణము; వాయువున కొత్తిడి; అగ్నికుష్ణతయుఁ గాంతియు; జలమునకు రుచియు, భూమికి గంధమును గుణములై యున్నవి. భూతములకు గుణసంబంధము బీజవృక్షసంబంధము. ఆకాశకారణము శబ్దతన్మాత్ర; ఆకాశము స్థూలశబ్దము నుదయింపఁజేయును. తన్మాత్రలో భూతమును దాని గుణమును గూడ నుండును. భూతములలోఁ గూడ సోపానక్రమమున్నదని మనము చూచితిమి ఇవన్నియు నాకాశతన్మాత్రలో నున్నవని తెలియుచున్నది. అనఁగాఁ బ్రపంచమంతయు నాకాశమునుండి లేక శబ్దమునుండి, జనించుచున్నది.

మహాభూతకల్పితమైన జడప్రపంచమంతయు నీ సూక్ష్మభూతమిశ్రమములచేఁ గలుగుచున్నది. ౧. స్థూలాకాశము శబ్దమును, వాయువొత్తిడిని శబ్దమును, నగ్ని వీనిని మఱియు నుష్ణమును గాంతిని, జలము వీనితోఁగూడ రుచిని, భూమి

(౬) ఛాం॥ ఉ॥ ౪,౩,౧; బృ॥ ఆ॥ ఉ॥ ౧,౫,౨౨.

(౧) ప్రతి స్థూలవస్తువునందును, భిన్నపరిమాణములలోఁ బంచతన్మాత్రలుండును. దీనినే పంచీకరణమందురు; అనగాఁ బంచతన్మాత్రలును మిశ్రమముఁబొంది, స్థూలవస్తూత్పత్తి యగుట. శంకరుఁడు పంచీకరణమును గూర్చి చెప్పలేదు. కాని యనంతరాద్వైతములో దీని కధికప్రాముఖ్యము గలిగెను చూ॥ వేదాంతసారము. త్రివృత్కరణమును శంకరుఁడు చెప్పియున్నాఁడు. వాచస్పతియు దీనినిఁ జెప్పెను.

యితర భూతగుణములతోఁబాటు తన సహజగుణ
మును బ్రకాశింపఁజేయును. ప్రతివస్తువునకును శబ్ద స్ప
రసగంధములు గుణములైయున్నవి. భూతతన్మాత్ర
ణములేని యవిచ్ఛిన్నము నేకమునగు పదార్థర
యుండఁగా, స్థూలభూతపదార్థములు సముచ్చయదృ
ఇవిగూడ నణునిర్మాణములేని యవిచ్ఛిన్నద్రవ్య
జెప్పఁబడినవి. (2). స్థూలభూతములు పరిణామవికారము
వస్తూత్పత్తి హేతువులగుచున్నవి. జడపదార్థము ని
పరిణామమందుచున్నది. ఇందు బాహ్యమునుండియు
కలుగవచ్చును. బ్రహ్మాండ పరిస్పందన మున్నదని
పలికినాఁడు. (3). ఈభూతములన్నియు నచేతనములగు
స్వయముగాఁ బరిణామమునొందఁజాలవు. వానియందు
తుఁడై యీశ్వరుఁడున్నాఁడని భావించవలెను. (1). ఆ
ప్రవృత్తులకు భిన్నదేవతలు కారణములని చెప్పినచో
విరోధమేమియును లేదు; ఏలన, దేవతలందరు నీశ్వరుని
రూపములే.

---

(2) అద్వైతవేదాంతములననుసరించి అణువనగా సూక్ష్మతమ పదార్థవిభాగముగాదు; అణువనగా, బుద్ధికూహించుటకు సాధ్యమైన తమ పదార్థాంశము.

(3) సర్వలోకపరిస్పందనము.

(1). పరమేశ్వర ఏవ తేనతేనాత్మనావతిష్ఠమానో౽భిధ్యాతమ్ వికారమ్సృజతి. (శం. భా. 2.3,13) పరిణామమున కన్ని నీశ్వరసంకల్ప మవసరములేదని రామానుజుఁడు భావించెను. ఆకా బూర్వమొక్కసారియే దైవసంకల్పము కలుగును.

లయమనఁగా సృష్టియొక్క అపక్రమము. ౨ లం
కాలమందు, భూమిజలమందును, జలమగ్నియందును, న
వాయువునందును, వాయువాకాశమందును, నాకాశ మీశ్వ
నందును బ్రవేశించును.

మనస్సు మున్నగు నింద్రియములన్నియు భూతగు
స్వభావములు గలవేయని శంకరు నభిప్రాయము. ఇతరవ
వులవలెనే మానవదేహము భూమిజలాగ్నిత్రయముచేఁ గ
తము.౩ మనఃప్రాణవాక్కులు భూమిజలాగ్నులకు వరుస
సరిపోవును. ౪. ఇవి స్థూలభూతములకు భిన్నములైనవిగాన
వానికిఁ బూర్వముగాని యనంతరముగాని యుత్పత్తి గు
కొందరు చెప్పువిషయమును శంకరుఁ డెఱుఁగును.
యెట్లైనను, నివి భూతములవలెనే, స్వయముగా నచేతన
లును, భిన్నప్రయోజనములకు సాధనములుగా సృజిం
బడిన వనియుఁ జెప్పవచ్చును. జడపదార్థము పరార్థమని చె

---

(౨) చూ శం.భా.౨.౩.౧౪, పాల్ప్ డ్యూసేన్;"పంచభూతముల యొక
క్రమపరిణామము,క్రమముగా నవి తిరిగిలయమగుటయును గూర్చిన యీ వ
దేశముయొక్క భావము మనకుఁదెలియుటకుఁ జాలినంతవిశేషవివరణము
లేదు కాని,యిది ప్రకృతి శాస్త్రమునకుఁ గొంతమాత్ర భావము నీయవచ్చు
ఘనపదార్థములు నీటిలోఁ గరిగిపోవును; నీరు వేడిమిచే వాయురూపమై వాయువు
మారి, వాయువు పైకిఁబోయిన కొలఁదియు నతిసూక్ష్మమై యాకాశమ
మారవచ్చును. ఈవ్యతిరేక క్రమమున లయ మేర్పడనగును; దీని కప్రవ
క్రమము సృష్టి" (డ్యూసేన్,సిస్టమ్,ఆఫ్, వేదాంత.పు.౨౩౭)

౩. ఛాం. ఉ. ౬. ౨. ౨-౩

౪. శం. భా. ౨. ౪. ౨౦; ౩.౧,౨.

జడెను. ౫. జడప్రపంచములోఁ బ్రకృతి సమస్వభావము గలది. ౬.

జీవప్రకృతిలో నొక నూతననియతి మనకు గోచరించును. ఇందు వస్తువులందంతర్గతమై యొక జీవశక్తి యున్నది. ఈశక్తి వలన నీవస్తువు లున్నత పరిణతి నొంది, యొక లక్ష్యమును సాధించుచున్నవి. ఒక శిల జీవించుటలేదు; ఏలన దానియందుఁ బరిపూర్ణతనొందు లక్షణములేదు; ఒక స్తంభముగాఁ గాని, యొక విగ్రహముగాఁ గాని మార్పునొందు నాంతరంగిక లక్ష్యముకాని, బలముకాని దానియందు లేదు. కాని యొక మొక్క సజీవము. దాని ననుకూలవాతావరణ మందుంచినచో నది చిగిర్చి, మొగ్గపెట్టి, పుష్పించి, ఫలించుశక్తి గలిగియున్నది. దానికిఁ జూచుటకు, వినుటకు, ననుభవించుటకు, నస్పష్టముగాఁ దాను గావలసిన భావిస్థితిని దెలిసికొనుటకు శక్తి యున్నది ౭. ఇఁక జంతువనుకూలపరిస్థితులలో బెంపొందుటే కాక, దానికనుకూలపరిస్థితులను వెదకికొను లక్షణమును గలదు. ఒక ప్రయోజనము నాసించి జంతువు చరించును; మొక్క యాపనిఁ జేయఁజాలదు. మానవుఁడింక నుత్కృష్ట జీవితమును బ్రదర్శించును. శంకరుని వాక్యములలో మానవుఁడు వ్యుత్పన్నచిత్తుఁడు; సంకల్పజ్ఞాన శక్తులాతనికిఁ గలవు. వనలతాదుల వికసించుశక్తియు, జంతువుల సంచారగ్రహణశక్తులును, మఱియు దూరదర్శిత్వము, నిత్యానిత్య వస్తువివే

---

(౫) శం.గీ.భా. ౧౩-౨౨

(౬) శం.భా.తై.ఉ. ౨,౮

కము, సదసద్విచక్షణము మున్నగు శక్తులను మానవుఁడు కలిగి
యున్నాఁడు. సమగ్ర మనుష్యత్వసిద్ధిగాంచిన వారు దేవతలు.
ఈవిధముగా జీవప్రపంచములో నాలుగు వర్గములు మనకు
గోచరించును; దేవతలు, మనుష్యులు, జంతువులు, వృక్ష
ములు, ౧. ఉపనిషద్భావము ననుసరించి, తరులతాదులు
భోగస్థానము లనియు, నందు జీవాత్మలు తమ యసత్కర్మ
ఫలానుభవమునకై ప్రవేశించిన వనియు శంకరుఁ డంగీక
రించును. ౨

సుఖదుఃఖానుభూతి వానికిఁ దెలియకున్నను, పూర్వకర్మ
క్షయము వానికగుచున్నదని చెప్పఁబడెను. శంకరుఁడు సామా
న్యముగా మూఁడురకముల దేహధారులగుజీవుల నంగీకరించును.
అత్యంతసుఖానుభోగముగలవారు దేవతలు; సుఖదుఃఖమిశ్రమ
భాజనులగు మనుష్యులు; విశేషదుఃఖతాపము ననుభవించు వశు
వర్గము.౧ ఈ దేహసంబంధ మున్నంతకాలమును నీజీవులు ప్రాణ
శక్తులు సూక్ష్మశరీరములతోఁ గలిసి, మోక్షప్రాప్తికాలమువఱకు
వానినంటిపట్టుకొనియుండును. అగ్నినుండి నెరసులవలెనే, జీవు
లన్నియు బ్రహ్మమునుండి బహిర్గతి గాంచినవనియు, నెరసులు
తిరిగి యగ్నిలోఁ బ్రవేశించలేవు గాని, జీవులు తిరిగి బ్రహ్మమందుఁ
బ్రవేశించుననియుఁ జెప్పఁబడెను.౨.

---

(౧) శం॥ భా. ౩, ౧, ౨, ౪

(౨) శం॥ భా. ౩, ౧, ౨౪,

(౧) శం. భా. ౨, ౧, ౩౪.

(౨) ముం.ఉ. ౨, ౧, ౧; కౌషీతకీ.ఉ. ౩, ౩, ౪; ౨౦; బృ.ఆ.ఉ. ౨, ౧, ౨౦. చూ.శం.భా. ౩, ౧, ౨౦-౨౧; ఐత.ఉ ౩, ౩; ఛాం.ఉ. ౬, ౨, ౨.

౩౯—జీవాత్మ.

జీవాత్మలక్షణపరిశీలనమువలనఁ బరమాత్మైకత్వ సత్త్వజ్ఞానమును మనకుఁ గలిగించుటే వేదాంతమునకు లక్ష్యము. వేదాంతవాక్యములం దీయర్థములు రెండును గోచరించును. ౩. స్మృతులు సంబంధములు, ఇష్టానిష్టములు, నిశ్చయానిశ్చయములు మున్నగువానిసంపుటీరూపములోని భిన్నాంశములన్నిటి నేక మహార్థమున దర్శించుట మనకసాధ్యమైనను, దానిసామాన్యనిర్మాణము, ముఖ్యలక్షణములు మనపరిశీలనమునకు సుసాధ్యములైయున్నవి. జీవాత్మ విజ్ఞానాత్మయు, బరిణామగతము నైయుండఁగా, బరమాత్మ యెట్టిమార్పులకును వశముకాని దైయున్నది ౪. మూలరూపములో జీవాత్మయుఁ బరమాత్మయు నొక్కటేయని చెప్పఁబడెను. తత్త్వమసి. “వ్యతిరేకలక్షణయుక్తములైన వస్తువులు సమానములు కావనునాక్షేపణయు నిస్సారమైనది; ఏలన లక్షణవ్యతిరేకత్వ మసత్యమని నిరూపింపవచ్చును.” ౨ సర్వానుభవకారణభూతమైన యాత్మకును, మనమనస్సునకుఁ బొడకట్టు ‘నేను’ ‘నాది’ యను నాత్మకును భేదమును శంకరుఁడతిజాగరూకతతో వివరించినాఁడు.

---

(౩) శం. భా. ౨, ౩, ౨౯.

(౪) శం॥ భా॥ ౧॥ ౩, ౨౪; పోల్చు: కఠో॥ ఉ॥ ౩, ౧; ముం॥ ఉ॥ ౩, ౧, ౧; శ్వే॥ ఉ॥ ౪, ౬, ౭.

(౧) పోల్చు: క్వేకరుమతస్థుల సుప్రసిద్ధసిద్ధాంతము. ప్రతివ్యక్తియొక్క హృదయాంతరమందు నంతర్జ్యోతియున్నది. సర్వవాదసిద్ధాంతము నీ జ్యోతియొక్క సూచననుసరించి పరీక్షింపఁబడును.

(౨) శం॥ భా॥ ౪, ౧, ౩.

అహం ప్రత్యయవిషయము శుద్ధసాక్షియైన ఆత్మగాదు; కర్తృత్వ భోక్తృత్వాది గుణవిశిష్టమైన జీవాత్మయే. మనస్తత్వ వేత్త లంతర్విలోకనవిషయమే యాత్మయని చెప్పెదరు. పరమాత్మ శుద్ధచిత్స్వరూపము; ౩. జీవాత్మ యొక్క లక్ష్యసిద్ధికై ప్రవృత్తిగలిగియున్నది. ప్రవృత్తి మనకందరకు నిగూఢము నత్యంత సన్నిహితము నైన యనుభవము. సర్వప్రవృత్తులకు జీవాత్మయే కర్త. ౪. కర్తృత్వ మాత్మకు ముఖ్యస్వభావమైనచో, నుష్ణత లేకుండ నగ్ని యుండనరీతినే, కర్తృత్వహీనమై యాత్మయుండఁజాలదు గావున దానినుండి యాత్మకు విముక్తి లేదు. కర్తృత్వము దుఃఖజనకముగావున కర్తృత్వవిముక్తిఁ బొందనంతకాలము మానవుఁ డుత్తమస్థితినిఁ బొందనట్లే యగును. ఆత్మోపాధిలక్షణమే కర్తృత్వమై యుండగా, దాని నాత్మకారోపించు చున్నాము.”౫. జీవాత్మ నిస్సంశయముగాఁ గర్తయే; లేకున్నచో, వేదవిధులన్నియు నిరర్థకములగును. ఆత్మకుఁ గర్తృత్వమును జెప్పిన యుపనిషద్వాక్యములు గలవు. ౬. కర్తృత్వము నిజముగా విజ్ఞానోపాధియందే కలదు

(౩) శం॥ భా॥ ౨, ౩, ౪౦. (౪) శం॥ భా॥ ౧, ౧, ౪.

(౫) శం॥ భా॥ ౨, ౩, ౪౦. తస్మాదుపాధిధర్మాధ్యాసేనైవాత్మనః కర్తృత్వం న స్వాభావికమ్. ము॥ శం॥ భా॥ తై॥ ఉ॥ ౩, ౪. ఆత్మకుఁగాని పురుషునకుఁగాని కర్తయొక్క ప్రవృత్తితో నిమిత్తములేదని అద్వైతము సాంఖ్యము నంగీకరించును. ఉపాధిసంబంధము వలన నజ్ఞానవశమైనపుడది కర్తృత్వముఁబడు చున్నది. ఈయజ్ఞానము నవిద్యయని అద్వైతమును, ప్రకృతియని సాంఖ్యమును జెప్పుచున్నవి.

(౬) బృ॥ఆ॥ఉ॥ ౪,౩,౧౨; తై॥ఉ॥ ౩,౫; శం॥భా॥ ౨,౩,౩౩

జీవాత్మ విషయీవిషయ, ఆత్మానాత్మ, స్వరూపము. వ్యక్తిత్వోపాధిగతమైన ఆత్మయే జీవి.౩. అజ్ఞాన సహితమైన ఆత్మయే జీవి. ఇమర్సన్ భాషలో, "ప్రతి మానవుఁడు నీశ్వరుఁడయ్యు, మూర్ఖునిగా నటించుచున్నాఁడు.౪. అవిద్య లేక తార్కికజ్ఞానము జీవాత్మయొక్క వ్యక్తిత్వమునకుఁ గారణమై, "వంచించి వంచింపఁబడుచున్నది." జీవాత్మకు బుద్ధి సంబంధమే దాని విశిష్ట లక్షణము. పరిపూర్ణజ్ఞానముచే సంసారము నశించు నంతవఱకు నీలక్షణమట్లే యుండును.౫ మరణానంతరమునఁ గూడ జీవాత్మకు బుద్ధిసంబంధముండును. అది మోక్షముచేతనే విచ్ఛిన్నమగును. సుషుప్త్యవస్థలోను, మరణావస్థయందును, నీబుద్ధిసంబంధ మవ్యక్తమై యుండి, జాగ్రదవస్థయందును, పునర్జన్మమందును నది వ్యక్తమగును. ఈసంబంధమున కవిచ్ఛిన్నతను మన మంగీకరింపకున్నచోఁ గారణధర్మము భగ్నతఁజెందును; ఏలన నిశ్చితకారణము లేకున్నచో నేదియునుదయించదు.౬. మరణకాల

(౩) శం॥భా॥ ౨,౩,౪౦.

(౪) సురేశ్వరుఁడు జీవాత్మ నొక గోపరిపాలునిచే నపహృతుఁడై గ్రామసీమలోఁ బెంపబడుచున్న యొక రాజకుమారునితోఁ బోల్చును. కొంతకాలమున కారాజు, తన నిజస్వరూపమును దెలిసి, గోపాలకుల తోడిపొత్తు విడిచి, తన సార్వభౌమత్వమును మఱలఁ బొందెను.

రాజసూనోః స్మృతిప్రాప్తౌ వ్యాధభావో నివర్తతే,
తథైవమాత్మనోఽజ్ఞస్య తత్త్వమస్యాదివాక్యతః।

(౫) శం॥ భా॥ ౨,౩,౧౦.

(౬) అవ్యక్తస్థితిలో బుద్ధియుక్తాత్మలన్నియు నీశ్వరునందుండు నని చెప్పఁబడెను; కాని జీవులన్నియు సుషుప్తి మరణావస్థలలో బ్రహ్మమునందుఁ జేరునని యుఁ జెప్పఁబడెను. (ఛాం॥ఉ॥౬,౮; శం॥భా॥ ౨,౩,౩౧.

మందాత్మ విసర్జించివేయు పంచభూతమయమైన స్థూలదేహ మును,౧. పంచప్రాణములును, ౨. దేహబీజరూపములగు సూక్ష్మభూతాంశపరికల్పితమైన సూక్ష్మశరీరమును ౪ గలిసి మానవవ్యక్తిత్వ స్వరూపమేర్పడుచున్నది, సూక్ష్మశరీరము నందు, ౫ పంచజ్ఞానేంద్రియములును,పంచకర్మేంద్రియములును పంచప్రాణశక్తులును, మనస్సును, బుద్ధియుఁగలిసి పదునేడింద్రి యములున్నవి. ౬. ఈసూక్ష్మశరీరము భౌతికమేకాని, మిక్కిలి సూక్ష్మమైనదగుటచే, దేహమునువిడిచి పోవునపుడు దృగ్గోచ రము కాదు. సూక్ష్మదేహమును, ప్రాణశక్తులును, మోక్షసిద్ధి కలుగువఱకు నాత్మను సంబంధించి విడువనివైయుండును; కర్మా శ్రయరూపముమాత్రము ప్రతిజన్మమునందును మారుచుం డును. ౭. వ్యక్తిత్వమునకాధారమునాత్మలోఁగాని, యుపాధి

---

(౧) అన్నమయకోశము.

(౨) ఇంద్రియములు రెండువిధములు: బుద్ధీంద్రియములు, జాగ్రదవ స్థలయందుఁ జెందినవి; కర్మేంద్రియములును, దర్శనకర్మలను స్వాధీ మొనర్చుకొను చున్నవవిజ్ఞాతావస్థకుఁ జెందినవి. ముఖ్యప్రాణము పంచప్రాణములుగా విభాగింపఁబడును సూక్ష్మశరీరము మిక్కిలి చిన్నరూపముగలది కాని దృగ్గో చరముకాదు. (శం॥ భా॥ ౧, ౪, ౧౩.)

(౩) సూక్ష్మశరీరము, లింగశరీరము, భూతాశ్రయము

(౪) దేహబీజాని, భూతసూక్ష్మాని.

(౫) సాంఖ్యుల లింగశరీరమునకిది సరిపోవును

(౬) కర్తృత్వభోక్తృత్వావశిష్ట శివోమనోమయాది పంచకోశవిశిష్టః అచేతనధర్మ మిచటఁ బనిచేయును. (శం॥ భా॥ బృ॥ ఆ॥ ఉ॥ ౧, ౪, ౧౭.)

(౭) శం॥ భా॥ ౨, ౪-౮-౧౨; డ్యూసెన్ సిస్టమ్ ఆఫ్ వేదాంత పు॥ ౩౨౫ ౬)

లోఁగాని, చూడము. విద్యాకర్మప్రజ్ఞా (౮). సమన్వితమైన కర్మాశ్రయమే దాని కాధారము. సంసారముండునంతకాలము సూక్ష్మశరీరము ప్రాణశక్తులను దనతోఁ దోడ్కొనిపోవును; తరులతాది జన్మములెత్తినను నివి యాత్మననుగమించును; కాని యట్టిజన్మములలో సంతతికరణేంద్రియములు నిద్రాణములై యుండును. సంసార మనాదియగుటచే, నాత్మకీ యుపకరణ సముచ్చయ మనాదిగానే కల్పితమయి యుండవలెను; మూఁడవదైన కారణశరీరము, కర్మసూత్రముననుసరించి, జన్మాంతరములలోయాత్రచేయుచుండు నిత్యతగలదై యున్నది. ఈయాంతరంగిక వ్యక్తిత్వవివరములన్నియు సాంఖ్యులసిద్ధాంతమునకు సరిపడును. ఒకపంచప్రాణులశక్తుల విషయముననే భేదమున్నది.

పంచజ్ఞానేంద్రియములును, మనస్సునుత్పత్తియైనవియు,(౯). సూక్ష్మములును, పరిచ్ఛిన్నములునైయున్నవి. అవి పరమాణు తుల్యములు కావు; అయినచోఁ, నవి శరీరమంతయు వ్యాపించి యుండుట కవకాశముండదు. అవి సూక్ష్మరూపములుగలవి; స్థూలములైనచోఁ మరణానంతరమవి దేహమునువిడిచిపోవునప్పుడు కాన్పించవలెను. అవిపరిమితపరిమాణముగలవి; అట్లుకాక సర్వవ్యాప్తములైనచోఁ, నవి దేహమును విడిచిపోవుటగాని, తిరిగి దేహమునఁ బ్రవేశించుటగాని యుండదు. శంకరుఁడిచ్చిన వివరణములో నింద్రియప్రవృత్తులనుగూర్చియే, కాని, వాని భౌతికభాగములనుగూర్చి ప్రసంగించియేయుండలేదు. ఇంద్రి

(౮) చూ॥ బృ॥ ఆ॥ ఉ॥ ౪, ౪, ౨.
(౯) శం॥ భా॥ ౨, ౪, ౧-౪.

యములన్నియు నవి యాక్రమించు స్థానముల పరిమాణము లనే గలిగియున్నవి. ౨. ఈవివిధేంద్రియములు వివిధభూతము లనుండి వచ్చినవనియు, నీ వివిధభూతాధిదైవతములే యింద్రి యాధిదైవతములుననియుఁ జెప్పఁబడెను 3. ముఖ్యప్రాణమే జీవితమంతకును జైతన్యమిచ్చి, నడవుశక్తి, మానసికయంత్ర మంతయు దానిపై నాధారపడియున్నది. ముఖ్యప్రాణమే యింద్రియములనుగూడఁ బోషించునదికావున, నవియుఁ బ్రాణ ములని చెప్పఁబడెను. ౪. ఉపాధిగతమైన యాత్మయే జీవుఁడు; జీవునకే కర్తృత్వ భోక్తృత్వములున్నవిగాని యాత్మకులేవు. ౧.

జీవుఁడే దేహేంద్రియాధిపతియై, కర్మఫలసంగియై యున్నాఁడు. ఆత్మయే జీవుని మూలరూపము గావున దానికి విభుత్వమున్నదనియు నణుత్వము కాదనియుఁ జెప్పఁబడెను. దాని

---

(౨) శం॥ భా॥ ౨, ౪, ౮-౧౩.

(3) శం॥ భా॥ ౨, ౪, ౧౪-౧౬; బృ॥ ఆ॥ ఉ॥ ౧, 3, ౧౧; 3, ౨, ౨3; ఐత॥ ఉ॥ ౧, ౨, ౪.

(౪) శం॥ భా॥ ౨, ౪, ౬.

(౧) పరమ్బ్రహ్మ... అపహతపాప్మత్వాదిధర్మకమ్, తదేవజీవస్య పారమార్థికం స్వరూపమ్... ఇతరాదుపాధికల్పితమ్ (శం॥భా॥ ౧,3,౧౯.) ఇట్టి భావమునే ప్లేటో గ్లాకస్ సముద్రగర్భమున మనుగుడుదాహరణమిచ్చి నాఁడు. సముద్రములో నాతనిఁ జూచినచో నాతనిని మనము గుర్తింపలేము; ఏలన సముద్రములోని నాచు, జలజంతుజాలము నాతని నాచ్ఛాదించినవి. ప్రతి జీవాత్మయుఁ స్వస్వరూపమును గోల్పోయిన పరమాత్మయే. సంసారపం బంధమగు నత్తగుల్లలు, నాచు, మున్నగువాని పాశములనుండి దానిని విడి పింపవలెను

కణుపరిమాణమున్నచో, దేహమంతయు వ్యాపించు వేదనా జ్ఞానముండజాలదు.[2]

జీవమణుపరిమాణము కలదని వాదించువారు చెప్పిన దేమనగా, నదియొక దేహమును విడిచి వేఱొక దేహమును బొందుచుండుటచేతను, సర్వవ్యాప్తమైనచో నట్లు రాకపోక లుండవు కావునను జీవమణుస్వరూపము గలదని వాదింతురు. ఈ రాకపోకలు పాధులకేగాని యాత్మకు లేవని శంకరుని వాదము.[3] అణుపరిమాణమే జీవున కుండుట నిజమైనచో, దేహమంతయు వ్యాపించియున్న వేదనలను గ్రహించుట సాధ్యము కాదను వాదమునకు సమాధానముగా, చందన స్పర్శ దేహమున కొక చోటనే కలిగినను, దేహమంతయు దాని పరిళమము వ్యాపించు రీతిగానే, జీవుడణుమాత్రుడైనను దేహమంతయు వ్యాపింపగలడని చెప్పబడెను. పాదమున కొక ముల్లు గ్రుచ్చుకొన్నప్పుడు నొప్పి గ్రుచ్చుకొనినచోటనే యున్నను, క్లేశానుభవము దేహమంతయు ననుభవించుచుండుటచే జీవ మణుస్వరూపము గాదని శంకరుడు బదులుచెప్పెను. ఒక గదిలో నుంచిన దీపముయొక్క కాంతి గదియంతయు వ్యాపించు రీతినే, జీవ మణురూపమైనను, దేహమంతయు జీవ చైతన్య మాక్రమించునని జీవాణుత్వవాదులు పలికినారు. గుణమునకు ద్రవ్యాంతరవ్యాప్తి లేదని శంకరుడు చెప్పినాడు. దీపమునకు దాని కాంతికిని ద్రవ్యగుణసంబంధము లేదు. రెండు

(2) శం॥ భా॥ 2,3,28.
(3) ,, ,,

నగ్నిరూపములే. దీపమం దగ్ని రేణువు లత్యంత సన్నిహితములై యున్నవి; కాంతియం దవి దూరముగా వేరుపడియున్నవి. జీవుని చైతన్యగుణము దేహమంతయు వ్యాపించియున్నచో; జీవమణు పరిమాణముగలది కాఁజాలదు. ఉపనిషద్వాక్యములలోఁ జెప్పఁబడిన యణుపరిమాణ మాత్మలక్షణముగాఁ జెప్పఁబడ లేదు; చిత్తబుద్ధి కల్పితమగు జీవునికే చెప్పఁబడెను.౧. అణు వనగా బుద్ధికగ్రాహ్యమైన సూక్ష్మరూపము గలదనియే వాని యభిప్రాయము.౨. చిత్తాద్యుపాధి బద్ధమగు జీవాత్మ సర్వవ్యాప్తము గాదనియుఁ బరమాత్మ కట్టి సర్వవ్యాపిత్వ మున్నదనియు నంగీకరింపఁబడెను .౩. వ్యావహారికబుద్ధియుక్తమైనదగుటచే జీవాత్మ కణుత్వము చెప్పఁబడెను.౪. ఆత్మకు నిలయము హృదయమేయని చెప్పిన వాక్యముల కర్థమేమన, బుద్ధి స్థానములో జీవాత్మ యున్నదనియే. మఱియు సర్వత్ర వ్యాపించు శక్తిగల దేక దేశమున నుండుటకు సాధ్యపడునేకాని, యేక దేశవ్యాప్తి మాత్రమే గలది సర్వత్రవ్యాపించుట కవకాశములేదు.౫. ఆత్మకుఁ బరిమితపరిమాణమును జెప్పిన యుపనిషద్వాక్యముల కన్నిటికి నీరీతిగానే శంకరుఁ డర్థమును వివరించినాఁడు.౧. మత

(౧) ముండ॥ఉ॥ 3,౧౯; శ్వే॥ అ॥ ఉ॥ ౫. ౮-౯.

(౨) శం॥భా॥ ౨.3..౨౯.

(3) శం॥భా॥ ౨,3,౧౯-3౨

(౪) ౨,3,౨౯.

(౫) శం॥భా॥ ౨,౧,2; 3,3,౪౯.

(౧) చూ,శం,భా,౧,3.౧౪-౧౭;౧,౨,౧౧-౧౨

విధి విధానమంతయు జీవాత్మ వ్యావహారికముగా నిజమను నిశ్చయముపై నాధారపడియున్నది. విధి నిషేధాత్మక ధర్మములతోఁగూడి, పాపపుణ్యనిర్ణయము చేయు శ్రుతి స్మృతి ధర్మశాస్త్రమంతయు దేహేంద్రియా ద్యుపాధి పరికల్పితమగు జీవాత్మయే నిజమగు నాత్మయను నిశ్చయము సంగీకరించి యున్నది. సంసార మహానాటకరంగమున నొకవ్వాను నన్నొను నొకవ్వా డేద్చుచు సుఖదుఃఖాది సర్వానుభవములను బొందు చుండున దాత్మకాదనియు నాత్మయని మనము భ్రమించు జీవాత్మయనియుఁ జెప్పఁబడెను. ఉపాధి నిర్ముక్తముగునంతవఱకు నాత్మకు సుఖదుఃఖాది సంగతియు, పృథగ్వ్యక్తిత్వమును నుండక తప్పదు ౧.

అత్మకుఁగల భిన్నదశలను శంకరుఁడు వివరించినాఁడు. జాగ్రదవస్థలో, జ్ఞానేంద్రియము లన్నియుఁ బనిచేయుచుండు టచే, మనము వస్తుజ్ఞానమును మనస్సుచేతను నింద్రియముల చేతను గాంచుచున్నాము. స్వప్నావస్థలో నింద్రియములు విరతి నొంది, మనస్సొక్కటే ప్రవృత్తిలోనుండును. జాగ్రదవస్థలోఁ గలిగిన యింద్రియానుభవ సంస్కారముల వలన మనస్సు స్వప్నములో విషయములను గ్రహించును. స్వప్నము ననుభవించు నాత్మయుఁ బరమాత్మగాదు;ఉపాధిగతమైన జీవాత్మయే. అందువలననే, స్వప్నములో మనయిచ్చవచ్చిన దానిని సృజింపలేకున్నాము. అట్లు చేయఁగలిగినచో, నెవ్వనికి దుస్స్వ

(౧) విశేషవిజ్ఞానము,

ప్నములే యుండవు. ౧. గాఢనిద్రలో నింద్రియ మానసములు విరతినొంది, యాత్మ తన స్వస్వరూపములో మగ్నమై, సహజ స్థితినొందును. జీవాత్మా విచ్ఛిన్నతకుఁ గర్మావిచ్ఛిన్నతయే కారణమని శంకరుఁడు వచించెను. మఱియు స్మృతియున్నది. ఆత్మాను స్మరణము వలన నిద్రపొందిన యాత్మయే మేల్కాంచి నదని నిరూపితమగుచున్నది. శ్రుతి దీనిని సమర్థించుచున్నది; అట్లు కాకున్నచో నాత్మకవిచ్ఛిన్నతపోయి శ్రుతివాక్యమునకు వ్యర్థత సంభవించును. "ఎ" యను వాఁడొకఁడు నిద్రించి 'బి' రూపమున మేలుకొనినచో, నాతని కర్మావిచ్ఛిన్నత నశించును. ముక్తపురుషులు మేల్కొనవచ్చును. గాఢనిద్రయందును, మరణమందునవలెనే, వ్యక్తిత్వబీజము పోషింపఁబడినదని స్పష్టము. దీనికి వ్యతిరేకముగా నెన్నివ్యర్థవాదములు చెప్పినను, సుషుప్తిలోఁ గూడ జీవుని బంధించునుపాధి బీజరూపమున నున్నదని యంగీకరింపఁబడెను. మోక్షావస్థలో స్వప్నమందుఁ గూడఁ బృథగ్వ్యక్తిత్వ బీజము పూర్తిగా నశించినచో, మేల్కాంచుటకు వలయు నవిద్యాబీజమెచటనున్నది ? మోక్షమునందు బ్రహ్మముతో శాశ్వతైక్యము కలుగుననియు, నిద్రావస్థలోఁ దాత్కాలికైక్యము కలుగుననియు శంకరుఁడు వివరించినాఁడు. "సుషుప్తిలో నుపాధి మిగిలియుండుటచే, మెలకువ కలుగుటతో జీవాత్మ తిరిగివచ్చుచున్నది" ౨. మోక్షావస్థలో నవిద్యాబీజములన్నియు భస్మములగును. ౩

---

(౧) శం,భా,౩,౨,౬ (౨) శం.భా.౩,౨,౯.

(౩) చూ,శం,భా, గౌడపాదకారిక ౩,౧౪.

మూర్ఛావస్థయొక ప్రత్యేకదశ. అది జాగ్రదవస్థ కాదు; ఏలన విషయజ్ఞానము లేదు. విషయాంతరైకాగ్రతచే నిట్టి బాహ్యవస్తువుల యెడనుదాసీనత కలిగియుండలేదు. అది స్వప్నావస్థకు భిన్నమైన దేలన, నీయవస్థాస్మృతిజ్ఞానముండుట లేదు; మరణమునకు భిన్నమైనదేలన, దేహమునం బ్రాణము నిలిచియున్నది; సుషుప్తికి భిన్నమైన దేలన, దేహమం దశాంతి యున్నది. సుషుప్తిగతుని లేపినంత సులభముగా మూర్ఛాగతుని మేల్కొనం జేయలేము. అందుచే మూర్ఛావస్థసుషుప్తి మరణముల మధ్యావస్థయని చెప్పఁబడెను. "మూర్ఛావస్థ మరణావస్థకుఁ జెందును; ఏలన నది మరణద్వారము! "కర్మ శేషమేమైన నున్నయెడల, వాక్కును, మనస్సును మూర్ఛితునకుఁ దిరిగి వచ్చును; లేకున్నచోఁ బ్రాణము నుష్ణము నాతనినుండి తొలఁగి పోవును."[1]"

నిజమునకుఁ బ్రతిమానవుఁడు నిరవయవ నిర్వికార పరబ్రహ్మ స్వరూపమేయైనను, మనమాత్మ పుట్టుననియుఁ మృతి నొందుననియు బలుకుచుందుము. ఉపాధి జన్మమరణములను మనమాత్మ కారోపింతుము.[2] సృష్టిలోని జీవులకుపాధులే వ్యక్తిత్వము నారోపించు కారణములై యున్నవి.[3] జీవునాయుర్వర్ణ దేహాదులనన్నిటి నుపాధులే నిర్ణయించును.[4] ఉపాధి

(౧) శం॥ భా॥ ౩,౨,౧౦.
(౨) శం॥ భా॥ ౨,౩,౧౭.
(౩) శం॥ భా॥ ౩,౨,౯.
(౪) సురేశ్వర వార్త్తికము, ప్ర. ౧౧౦-౧౧౩.

భేదము చేతనే జీవభేదము నేర్పడి, కర్మలు కర్మఫలములు నేజీవు లకుఁ జెందునను విషయములో వ్యత్యయముకలుగుటలేదు.౧. జలగతమైనసూర్యబింబము వంటిదే జీవాత్మయని చెప్పినను, దాని వలనజీవుల భిన్నవ్యక్తిత్వములకు లోపమురాదు.౬.

౩౬—సాక్షి—జీవుఁడు.

ప్రతి జీవాత్మయందును జ్ఞానేచ్ఛాక్రియా శక్తులేగాక, సాక్షిరూపమగు నంతరాత్మయు నున్నది. బాహ్యజ్ఞానము సాక్షి యనియు, దాని కంతఃకరణ ముపాధియనియు దాని సాహాయ్య మున వస్తువులను బ్రకాశింపఁజేయుననియుఁ జెప్పనగును. అంతఃకరణోపాధియే పరమాత్మను సాక్షిగాఁ బ్రదర్శించును. వస్తుజ్ఞానముతో నీసాక్షిచైతన్యము గోచరించును గాని, యది వస్తుజ్ఞానమునకుఁ బూర్వమే గలదు. అంతఃకరణ మొక వ్యక్తి యందుఁ బ్రవేశించి, వ్యక్తిలో నొక ముఖ్యభాగమగుట వల ననే మనకు జీవుఁడేర్పడును.

జీవసాక్షుల సంబంధమెట్టిది? అర్వాచీనాద్వైతగ్రంథ ములలో భిన్ననిర్వచనములు చెప్పఁబడెను. స్థూలసూక్ష్మదేహ ములకు మూలాధారమై, వానితో సంగత్వములేకుండ వాని కార్యముల నన్నిటి నవలోకించుచు నెన్నడు మార్పునొంద

(౧) శం॥ భా॥ ౨, ౩, ౪౮.

(౬)"సూర్యుని ప్రతిబింబ మొకటి కదలుచుండవచ్చును గాని, యందుచే వేఱొక ప్రతిబింబమును గదలనవసరములేదు. అట్లే, యొక్క జీవాత్మకుఁగల కర్మలతోడను, కర్మఫలములతోడను వేఱొక జీవాత్మకు సంబంధముండనవ సరములేదు." (శం॥ భా॥ ౨, ౩, ౧౦.)

కుండునదే సాక్షియని విద్యారణ్యుఁడు చెప్పినాఁడు. ౧. భోక్త యగు జీవాత్మయొక్క ప్రవృత్తి విరతి నొందినప్పుడు సూక్ష్మ స్థూల దేహములను బ్రకాశింపఁజేయునదీ సాక్షియే. తన సహచరులుగా గోచరించు నీరెండు దేహముల నెల్లప్పుడు సాక్షి చూచుచుండును. జీవిత వ్యాపారములఁ బాల్గొను జీవుఁడు సాక్షిగాదని విద్యారణ్యుని నిశ్చయము. సాక్ష్యాత్మ నిర్గుణమైన దనియుఁ గర్మఫలభోక్తృత్వము లేని కేవల సాక్షిమాత్రమనియు నుపనిషత్తు చెప్పుచున్నది. ౨. నాటకరంగవేదికపై నుండి తన కాంతిచే, రంగనాయకుని, నటెని, సభనుగూడ సమానముగాఁ బ్రకాశింపఁజేయు దీపముతో విద్యారణ్యుఁ డింకొకతావునఁ బోల్చియున్నాఁడు; వీరెవ్వరు లేకున్నను దీపము వెలుగుచునేయుండును.౧. సాక్షిరూపమగు నాత్మ, జీవుని, యంతఃకరణమును, బాహ్యవస్తువులనుగూడఁ బ్రకాశింపఁజేయుచు, నవి సుషుప్తికాలములో లేనప్పుడును సమానముగానే ప్రకాశించునని చెప్పుట కీయుపమాన మీయఁబడినది.౨. సాక్షి,నిష్క్రియత్వముచే నీశ్వరునుండి భేదించును.

---

(౧) పంచదశి ౮౪, సిద్ధాంతలేశము, ౧౪, విద్యారణ్యు నభిప్రాయము నిట్లు వర్ణించినది, "దేహద్వయాధిష్ఠానభూతమ్, కూటస్థచైతన్యమ్, స్వావచ్ఛేదకస్య, దేహద్వయస్య, సాక్షాదీక్షణాన్ నిర్వికారత్వాత్ సాక్షిత్యుచ్యతే."॥

(౨) పోల్చు: "సాక్షీ, చేతా, కేవలోనిర్గుణశ్చ (శ్వే॥౬॥౧౧॥)

(౧) "నృత్యశాలాస్థితోదీపః ప్రభుమ్ సభ్యాంశ్చ నర్తకీమ్, దీపయేద విశేషేణ తదభావేఽపిదీప్యతే॥" (పంచదశి, ౧౦,౧౧,

(౨) పంచదశి, ౧౦,౧౨.

సర్వజీవాత్మయుఁ బరమాత్మయునగు శుద్ధబ్రహ్మమే సాక్షి యనియు, నది ప్రతిజీవాత్మకు కూటస్థమైన దగుటచే, ననేకముగాఁ దోఁచుచున్నదనియు తత్త్వప్రదీపికలోఁ జెప్పఁబడెను. సాక్షి నిర్గుణమని చెప్పుటచే సగుణబ్రహ్మమైన యీశ్వరుఁడనుటకు వీలులేదు. కర్మకుఁ గర్మఫలమునకుఁ గర్తయు భోక్తయు నైన జీవుఁడును సాక్షి కాఁజాలఁడు.3. పంచదశీ తత్త్వప్రదీపికా భావమును శంకరుఁ డంగీకరించినాఁడు.

ఈశ్వరుని విశిష్టరూపమే సాక్షియని కౌముది చెప్పుచున్నది. ఈశ్వరుఁడు సాక్షియని చెప్పు శ్వేతాశ్వతరోపనిషద్వాక్యముపై నీగ్రంథకర్త యాధారపడి యిట్లు చెప్పినాఁడు. ఈశ్వరుఁడు జీవప్రవృత్తి నివృత్తుల నెఱిఁగియుండియు, వానిచే నాతఁడు చలింపఁడు.4. జీవునిలోనుండి, యాతని యవిద్యాదుల నన్నిటి నాతఁడు ప్రకాశింపఁజేయును. సుషుప్తిలోవలె సకల ప్రవృత్తులు విరతినొందినపుడు సాక్షినే ప్రాజ్ఞుఁడందురు.1. తత్త్వశుద్ధి కర్త దీని నంగీకరించును. ఈశ్వరుఁడు సాక్షియను నదే వ్యావహారికదృష్టికి గోచరించు ప్రథమభావము. ఈభావమును శంకరుఁడు తన రచనలలోఁ బోషించినాఁడు. ఒకే వృక్షముపైనున్న రెండుపక్షులను గూర్చిన సుప్రసిద్ధమైన ఉప

(3) తత్త్వప్రదీపికాయామ్ అపి, మాయాశబలితే, సగుణే, పరమేశ్వరే 'కేవలోనిర్గుణా' ఇతి విశేషణానుపపత్తేః సర్వప్రత్యగ్భూతమ్, విశుద్ధమ్ బ్రహ్మ, జీవాద్భేదేన; సాక్షీతి ప్రతిపాద్యతా ఇత్యుదితమ్॥(సిద్ధాంతలేశమ్1)

(4) పరమేశ్వరస్యైవరూపభేదః కశ్చిజ్జీవప్రవృత్తినివృత్త్యోరనుమంతా స్వయముదాసీనస్సాక్షీ నామ॥ (సిద్ధాంతలేశము 1.)

(1) చూ॥ వైశేషికసూత్రము 1, 3, 45.

నిషద్వాక్యమునుగూర్చి౨. శంకరుఁడు భాష్యము వ్రాయుచు నిట్లుచెప్పెను. "చెట్టుపైనున్న రెండుపక్షులలో నొకటి క్షేత్రజ్ఞుఁడు; ఇది సూక్ష్మశరీరములోఁ బ్రవేశించి, యజ్ఞానవశమున, ననేక రుచులతోఁగూడిన సుఖదుఃఖాత్మక కర్మఫలముల నాస్వాదించుచున్నది. రెండవపక్షి, నిత్యశుద్ధ బుద్ధస్వభావుఁడు, సత్త్వగుణసంపూర్ణుఁడు నగు నీశ్వరుఁడు ఫలములను దినఁడు; ఏలన, భోక్తృ భోగ్యముల రెంటిని శాసించువాఁ డాతఁడే. "ఒక సార్వభౌముని విషయములోవలెనే, యాతనిచూపే శాసనతుల్యమైనది."౩.

అవిద్యోపాధిగతుఁడగు జీవుఁడే సాక్షియని మఱికొందరు భావించిరి; ఏలన,నాతఁడు సాక్షిమాత్రుఁడేకాని కర్తగాఁడు. అజ్ఞానవశమున నాతఁడంతఃకరణముతోఁ దాదాత్మ్య భావమునొందినపుడే కర్తయు భోక్తయునగును. దీనికాక్షేపణ యిట్లు చెప్పఁబడెను; సర్వవ్యాప్తమగు నవిద్యయే సాక్షిరూప జీవోపాధియైనచో నప్పుడాజీవుఁడు తనమనస్సునేకాక సర్వజీవమానసములను బ్రకాశింపఁజేయవలెను. కాని యట్లు జరుగుటలేదు. కావున, నంతఃకరణోపాధిసహితుడగు జీవుఁడే సాక్షిరూపమగు నాత్మ, అందుచే భిన్నవ్యక్తులలో నిది భిన్నమై

---

(౨) ముం॥ ఉ॥ ౩, ౧, ౧

(౩) పశ్యత్యేవకేవలమ్ దర్శనమాత్రేణహి తస్యప్రేరయితృత్వమ్ రాజవత్ (శం॥ భా॥ ముం॥ ఉ॥ ౩, ౧, ౧.

(౪) కేచిదవిద్యోపాధికో జీవఏవసాక్షాత్ ద్రష్టృత్వాత్ సాక్షీ; స్వాంతఃకరణతాదాత్మ్యాపత్యాకర్తృత్వాభ్యారోపభాక్త్వేపి స్వయమ్ ...త్వాత్। (సిద్ధాంతలేశము. ౧.)

యుండును, సుషుప్త్యవస్థలో నిది సూక్ష్మరూపమున నుండునని చెప్పఁబడుటచేనది మూఁడవస్థలలోనుండును. జీవాత్మకును, సాక్షిరూపమగు నాత్మకును భేదమేమనఁగా, నంతఃకరణము జీవాత్మకును గుణమైయుండగా, సాక్షిరూపమగు నాత్మకది యుపాధియగుచున్నది. (౧) వేదాంతపరిభాషా నిశ్చయము నిదియే; యితరభావములతో దీనికి విరోధము లేదు; ఏలన, పరమాత్మ పృథగ్వ్యక్తిలో వర్తించునపుడు సాక్షియనఁబడును. పరమాత్మయే వ్యక్తిగతమై వర్తించునపుడు జీవసాక్షియనియు, సర్వజగత్తునందు వర్తించునపు డీశ్వరసాక్షియనియుఁ బేర్కొనఁబడెను. భిన్నోపాధులే యీ భిన్ననామములకుఁ గారణము. జీవసాక్షి కుపాధియంతఃకరణము, శరీరమున్నగునవియు, నీశ్వరసాక్షి కుపాధి సర్వసృష్టియునై యున్నది. విశ్వాత్మ యీశ్వరుఁడును, వ్యక్తిగతాత్మ జీవుఁడునై యున్నాఁడు.

32—ఆత్మ జీవుఁడు

మనము ద్రవ్యత్వమునుగాని నిరవయవత్వమును గాని జీవాత్మకు లక్షణములని చెప్పఁజాలము. అది యణువు గాదు; భిన్నాంశముల సముచ్చయము. దేహాద్యుపాధిపరికల్పితమగు నొక విశిష్టజీవకేంద్రమున జరిగిన భిన్నానుభవముల సమన్వయ స్వరూపమే జీవాత్మ యైయున్నది. దేహేంద్రియాదు లీమనుభవమునందుఁ బాల్గొని, యేకత్వావిచ్ఛిన్నత్వములనుగూర్చును.

---

(౧) అంతఃకరణోపాధానేన జీవస్సాక్షీ...... అంతఃకరణ విశిష్టః ప్రమాతా. (సిద్ధాంతలేశము. ౧)

దేహాదులతో బద్ధమైన యీ చైతన్యము పరిచ్ఛిన్నమైనది. దీని యనుభవములో శరీరావస్థాద్యంశములు భాగములైయున్నవి. శరీరము క్రమముగాఁ బెంపొందునట్లే, జీవవిజ్ఞానమును గ్రమముగా వికసించును. జీవాత్మ తన విజ్ఞానమునకుఁ దానే కారణముకాదు. కాలగతమై పరిణామమందుచున్న వ్యావహారిక విజ్ఞానముచేఁ గల్పితమైన యేకత్వానుభవమే జీవాత్మయై యున్నది. అదియొక బుద్ధి భావకల్పితమైన స్వరూపము (౧) అది యొకేవ్యక్తిలోఁ బరివర్తనమందుచుండునదగుటచే నిర్వికారమగు పరమాత్మస్వరూపము గాదు. సర్వజీవాత్మాధారభూతమగు నాత్మ నిర్వికారము, నిశ్చంచలమునైనది.

బుద్ధికగమ్యమైనను, నిత్యసాక్షియై యుండి, జీవానుభవ సంసర్గ మెంతమాత్రమును లేనిదే యాత్మ. నిత్యసాక్షీ స్వరూపమగు నాత్మ మనఃప్రవృత్తి విహారమునకు వెనుకనున్న తెర వంటిది. ఈమనఃప్రవృత్తు లాత్మనుండి యుద్భవించునని చెప్పరాదు; ఏలన,సత్యస్వరూపము, తానుగాని వస్తువులని యూహింపఁబడుటచే సంగత్వదోషము నొందునది కాదు. మనము వేఱొక రూపమున నర్థముచేసికొంటిమిగదాయని వస్తువులు మార్పునొందవు. నిర్వికారమగు నాత్మయెట్లు వికారము నొందును?, నిత్యమైన జ్ఞానజ్యోతి కేబాహ్యకారణముచేఁగాని తమస్సంపర్కమెట్లు కలుగఁ గలదు?;ఏలన నది సర్వసంగ వివర్జితము. సత్తసత్తెట్లగునను ప్రాచీన సమస్యయే యిది. దేహేంద్రియ మనోవిషయాద్యుపాధి సంబంధము వలననే, యాత్మ

(౧) పోల్చు: వార్డు: సైకలాజికల్ ప్రిన్సిపుల్సు. పు ౩౬౧-౩౭౩.

కనిత్య జీవాత్మ భావము కలిగినది. కాని యాత్మకును, జీవాత్మ కును గల సంబంధము మాయయనియు ననఁగా ననిర్వచనీయమని చెప్పఁబడెను. ఆత్మయే నిత్యముక్త, శుద్ధమోక్షస్వరూపము నైనచో, నది జీవాత్మ రూపములో నెట్లు కాంక్షా ప్రవృత్తులను గలిగి యుండును? "స్వయముగా నచలమయ్యు నొక వస్తువితర వస్తువులఁ జలింపఁజేయవచ్చు"నని సమాధానము చెప్పఁబడెను. సూదంటురాయి తాను గదలకుండ నినుపముక్కలను జలింపఁ జేయును.(౧) జీవ పరమాత్మలకు సంబంధమును జెప్పునపుడు మనకు వ్యావహారిక ప్రమాణములే గతియై యున్నవి; కాని, యీవ్యావహారిక ప్రమాణము లాసంబంధమును జెప్పుటకు సమర్థములు గావు.

ఆశ్మరథ్యుఁడు, నౌడులోమి, కాశకృష్ణుఁడు మున్నగు వారు జీవబ్రహ్మసంబంధమును గూర్చి బ్రహ్మసూత్రములోఁ జేర్కొనిన వివిధభావములను శంకరుఁడు సమీక్షచేసినాఁడు. నిప్పుకు నెరసులకు గల సంబంధమే జీవబ్రహ్మ సంబంధమని వచించు నుపనిషద్వాక్యముల నాశ్మరథ్యుఁ డాధారముగాఁ దీసి కొనెను. నిప్పునుండి బయల్వెడలు నెరసులానిప్పునకు భిన్న ములుగావు; ఏలన, రెంటికి నేకస్వభావము గలదు. కాని నిప్పు నకు నెరసులకు ననలే భేదములేక పోలేదు; ఏమియు భేదము లేకున్నచో నెఱసులు వేరుఁగా దెలియనే తెలియఁబడవు; వానిలో వానికి భేదమును దెలియదు. కావున జీవులు పరమాత్మ నుండి పూర్తిగా భిన్నములు గావు; ఏలన భిన్నములైనచో

(౧) శం॥ భా॥ ౨, ౨, ౨.

వానికి విజ్ఞానలక్షణ మేమియు నుండరాదు; అవి పూర్తిగా నభిన్నములును గావు; అయినచో, వానికిని బ్రహ్మమునకు, వానిలో వానికిని భేదమే యుండదు. అందువలన జీవాత్మలు పరబ్రహ్మమునుండి భిన్నములు నభిన్నములు కూడ నగుచున్నవని యాశ్మరథ్యుఁడు నిర్ణయించెను.[2] దేహబుద్ధీంద్రియాద్యుపాధిబద్ధమైన జీవాత్మ బ్రహ్మమునుండి భిన్నమనియు నట్లయ్యు, జ్ఞానధ్యానాది సాధనముచే నది యుపాధినిర్ముక్తమై బ్రహ్మైక్యము నొందుననియు నౌడులోమి నిశ్చయించెను. బద్ధమైన జీవాత్మ బ్రహ్మమునుండి పూర్తిగా భిన్నమనియు, ముక్తాత్మ పూర్తిగా బ్రహ్మమే యనియు నాతఁడంగీకరించినాఁడు.[1] శంకరుఁడు కాశకృష్ణుని భావముతో నేకీభవించెను.[2]

రామానుజుఁడు తలఁచినట్లు జీవాత్మ బ్రహ్మములో నొకభాగము కాఁజాలదు; ఏలన, బ్రహ్మము దేశకాలాతీతమగుటచే విభాగములు లేనిది. మధ్వాచార్యుఁడు భావించిన రీతిగా జీవాత్మ బ్రహ్మ భిన్నముగా దేలన, బ్రహ్మ మద్వితీయము నేకము సర్వమయమునైనది.[3] వల్లభాచార్యుఁడూహించిన విధమున, జీవాత్మ బ్రహ్మముయొక్క వికారమునుగాదు; ఏలన బ్రహ్మము నిర్వికారమైనది. సృష్టిక్రమమును జెప్పిన వేదము లగ్న్యాదిభూత సృష్టినే చెప్పినవిగాని, ఆత్మసృజింపఁ

---

(2) శం, భా॥ ౧, ౪, ౨౦.
(1) శం, భా. ౧ ౪. ౨౧.
(2) శం, భా. ౧. ౪, ౨౨.
(3) శం, భా. ౪, ౩, ౧౪.

బడెనని చెప్పియుండలేదు గావున, జీవాత్మ యీశ్వరుని సృష్టి గాదు. జీవాత్మ పరమాత్మనుండి, భిన్నమునుగాదు, దానిభాగమునుగాదు, వికారమునుగాదు, జీవాత్మయే పరమాత్మ. ఉపాధిపరిచ్ఛిన్న మగుటచే దాని స్వభావమును గుర్తింపలేకున్నాము. ౪. అది పరమాత్మ స్వరూపమే కాకున్నచో, జీవమోక్షమును జెప్పు శ్రుతి వాక్యములు నిరర్థకము లగును. ఆత్మైకత్వోపదేశమును గూర్చి శంకరుఁడిట్లు చెప్పినాఁడు. "జీవాత్మ పరమాత్మనుండి భిన్నమైనచోఁ, బరమాత్మ జ్ఞానము వలన జీవాత్మ జ్ఞానము లభింపదని చెప్పవలసివచ్చుటచేఁ, బరమార్థస్వరూపము నొక్కదానినిఁ దెలిసికొన్నచో సర్వము విదితమగునని చెప్పిన యుపనిషద్వాక్యము వ్యర్థమగును"౧. తైత్తిరీయోపనిష ద్భాష్యములో శంకరుఁ డిట్లు చెప్పినాఁడు. "ఒక వస్తువునకుఁ దనకు భిన్నమైనదానితో నేకత్వ మెన్నటికి సాధ్యముకాదు."౨ బ్రహ్మవేత్త బ్రహ్మయేయగునని చెప్పిన యుపనిషద్వాక్యములవలన జీవుఁడే బ్రహ్మమని స్పష్టపడు చున్నది.

తాత్త్వికముగా జీవాత్మపరమాత్మైకత్వము నంగీకరింపవచ్చును. కాని యీ జీవాత్మ స్వస్వరూపజ్ఞానమనుభూతమగు వఱకు జీవబ్రహ్మ సంబంధసమస్య పరిష్కృతముకాదు. ఉపాధిభారములచే మన జీవాత్మలు కృంగి ప్రవృత్తి పరములగు

(౪) చూ, శం, భా, ము, ఉ, ౨, ౨, ౧, క౯, ఉ, ౨, ౨, ౧,
(౧) శం॥ భా॥ ౧, ౪. ౨౦.
(౨) శం॥ భా॥ తై॥ ఉ॥ ౨, ౮, ౧౫.

చున్నవి.3. జీవాత్మ పరమాత్మ సంబంధమును దర్కముచే నిర్ణయింపఁజాలమని యెఱిఁగియుండియు ననంతరాద్వైతములో సిద్ధాంతములుగా రచింపఁబడిన కొన్ని యుపమానములను శంకరుఁడు సూచించినాఁడు.

ఒక ఐర్లండు దేశీయు ననంత దేశమును నిర్వచింపుమని యడుగగా నాతఁడిట్లు వచించెనని చెప్పుదురు: "పైభాగము క్రిందిభాగము, నలువైపుల తలుపులుపీకివేసిన పెట్టెవలె నున్నది." తలుపులుమున్నగు నావరణములచే బద్ధమైన పెట్టె యనంతమగు దేశము కానిరీతినే, బుద్ధీంద్రియాది బద్ధములగు జీవులు బ్రహ్మముగాదు. మన పరిచ్ఛిన్న జీవముల యూర్ధ్వాధో భాగములను, నలుదెసలఁగల యాచ్ఛాదనములనునిర్మూలించి నచో, మనమును బ్రహ్మముతో నేకమగుదుము. అవచ్ఛేద్యా వచ్ఛేదకసూత్రముపయోగింపఁబడినది ౧. అఖండాకాశ ఘటా కాశ సంబంధముసుపయోగించి, శంకరుఁడు జీవబ్రహ్మ సంబంధ మును సూచించినాఁడు. ఘటాద్యుపాధులను భగ్నమొనర్చి నచో, నవచ్ఛిన్నాకాశములు మహాకాశములోఁ గలిసిపోవును.

---

(3) "సాన్నిధ్యముచే నాత్మను దనలోఁ బ్రతిబింబించు నహంకారమే జ్ఞాతయన్నచో రామానుజుఁడిట్లు ప్రశ్నించినాఁడు: "ఆత్మ అహంకార మునఁ బ్రతిబింబించునా? లేక అహంకార మాత్మలోఁ బ్రతిబింబించునా? ఆత్మ కర్త కాదనుటచే నది ప్రతిబింబించను. అట్లే యచేతనమగు నహంకారమెన్న టికిని జ్ఞాతకానేరదు." (రామానుజభాష్యము. ౧, ౧, ౧)

(౧) అవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకత్వము. శం॥ భా॥ ౧, 3, ౭; ౧, ౨, ౬; ౧, 3, ౧౪-౧౫; ౧, ౨, ౧౧-౧౨; ౨, ౧, ౧౪, ౨౨; ౨, 3, ౧౭; 3, ౨, 3౪.

అదేవిధముగా, దేశకాలనిమిత్తకల్పితములగు నుపాధులను నిర్మూలించినచో జీవుఁడే బ్రహ్మమగును. ఒక ఘటాంతర్గతమగు నాకాశము ధూళిధూమపరిచ్ఛిన్నమైనచో నితరఘటాకాశములకంటని రీతినే, యొకజీవికిఁగలుఁగు సుఖదుఃఖాదులితరజీవినంటవు. ఉపాధిభేదమునను సరించి, యొకేయాకాశ మనేకనామములను బొందుచున్నను, దానికెన్నఁడును మార్పులేదు. బ్రహ్మమున కుపాధ్యంతర్భావము కలిగినప్పుడు స్వరూప తిరోభావమునందును; అప్పుడు బ్రహ్మముయొక్క సర్వజ్ఞత్వము పరిచ్ఛిన్నతనొందును. ఇట్టి యుపాధిపరిచ్ఛిన్నత్వము ధవళమైన మణికి సమీపముననున్న రక్తసుమరక్తిమ కలిగినట్లే యని చెప్పవచ్చును. ౨. ఆకాశము ఘటాదులతో దహింపఁబడుట కాని, చలించుటకాని జరుగదు. 3 ఒకఘటములోని యాకాశము మహాకాశములో నొకభాగముకాని, దాని వికారమనికాని చెప్పఁజాలము. అదేరీతిగా జీవులాత్మభావములుకాని వికారములుగాని కావని చెప్పవలెను. బాలుర కాకాశము ధూళిధూసరితమని గోచరించురీతినే, యాత్మబద్ధమనియుఁ బాపముచే మలినమైనదనియు నజ్ఞానులు తలపోయుదురు. ఘటోత్పత్తినాశములతో నాకాశముత్పత్తి నాశనములను బొందుటలేదు. అదేవిధముగా నాత్మ కుత్పత్తిలయములు లేవు కొందఱంతరాద్వైతులీభావము నంగీకరించి, యంతఃకరణోపాధివశమైన పరమాత్మయే జీవుఁడని చెప్పుదురు.

---

(౨) శం॥ భా॥ 3, ౨, ౧౫; ఆత్మబోధ పు॥ ౮౬.

(3) శం॥ భా॥ ౧-౨-౮.

ఈయుపాధి సిద్ధాంతమునకు వ్యతిరేకముగా, నొక జీవుఁడు తన పుణ్యకర్మబలముచే స్వర్గమునకుఁ బోయి నప్పుడు, స్వర్గములో నాజీవుని చిత్తోపాధి, భూలోకములో నున్నప్పటి చిత్తోపాధికి భిన్నమని చెప్పఁబడెను. దీనివలన నవిష్టధర్మఫలము లగు కృతనాశము, నకృతాభ్యాగమము మున్నగునవి కలుగును. భూలోకములోని పరిచ్ఛిన్న చిత్తమే స్వర్గమునకుఁ బోవు నని చెప్పరాదని సమాధాన మీయఁబడెను. విశ్వవ్యాప్తమైన యాత్మకు సంచారలక్షణమును జెప్పుట యుక్తముగాదు. ఘట సంచలనము వలన నందలి యాకాశమునకు సంచలనమెన్నడు నుండదు.

భోక్తయగు జీవాత్మయొకఁడే యని చెప్పుటకు దానినొక పరిచ్ఛిన్న చిత్తమని కాక, దర్పణము వంటిదైన మనస్సుతో నిత్యము నవినాభావసంబంధముగల చిత్తప్రతిబింబరూపమని చెప్పవచ్చును.(౧) బృహదారణ్యకోపనిషద్భాష్యమునందు(౨). శంకరుఁడు ప్రతిబింబవాదమును సూచించినాఁడు. నీటసూర్య చంద్ర ప్రతిబింబములు కేవల ప్రతిబింబములేకాని, నిజము కానట్లును, సమీపమునున్న రక్తకుసుమము యొక్క రక్తిమధవళమణి యందు గోచరించునే గాని నిజమున కది ప్రతిబింబమైనట్లును. నీటిని తొలగించినంతనే, సూర్యచంద్రులే మిగిలియుండుట వలనను, రక్తకుసుమమును దీసివేసిన వెంటనే మణి యొక్క స్వచ్ఛధావళ్యము మార్పులేకుండఁ బ్రకాశించుట

(౧) శం॥భా॥ ౨,3,౫౦: శం॥భా॥ గౌడపాదకారిక, ౧,౬.

(౨) శం॥భా॥బృ॥ఆ॥ఉ॥ 3,౪,౧౨. చూ॥ బ్రహ్మబిందు ఉ॥పు॥౧౨.

చేతను, వస్తువులు జీవులు నదేరీతిగా, నవిద్యాంతర్గతమై యున్న పరమాత్మ ప్రతిబింబములే కాని యథార్థములు గావని చెప్ప వచ్చును. అవిద్య తొలగినంతనే, ప్రతిబింబములు నదృశ్యములై బ్రహ్మమొక్కటే ప్రకాశించును. బ్రహ్మమే మూలబింబము; ప్రపంచము దాని ప్రతిబింబము, వివిధరూపములతోఁ గూడిన ప్రపంచము,బ్రహ్మ మను సూర్యు ననేక రూపములలోఁ ప్రతి బింబించు సాగరము వంటిదని చెప్పఁబడెను. ప్రతిబింబములోని దోషములచే బ్రహ్మబింబము స్పృశింపఁబడదని చెప్పుట కుప యోగించు నీయుపమానమును శంకరుఁ డంగీకరించినాఁడు. ప్రతిబింబభిన్నతకు దర్పణభిన్నతయే కారణమైన రీతిగా, నద్వితీ యమగు బ్రహ్మమేకమయ్యు భిన్నాంతఃకరణ సంసర్గముచే భిన్నమై గోచరించుచున్నది. రూపప్రతిబింబముగల జలము కదలినచో, నందలి ప్రతిబింబములును కదలును. అవచ్ఛేదక వాదులంతఃకరణరూపమున నున్న సూక్ష్మపదార్థ మవిద్యా రూపమనియు దాని నవచ్ఛేదకమనియు, జీవవిశేషణమనియుఁ జెప్పఁగాఁ, బ్రతిబింబవాదులంతఃకరణము చిత్స్వరూప ప్రతి బింబమును స్వీకరించు నుపాధిగ(1)యని చెప్పుదురు. అది జీవుని కవిద్యావశమున గోచరించునేకాని దానిసహజస్వభావము కాదు.

అనంతరా ద్వైతవాదులు కొందరీభావము నంగీకరించి, యంతఃకరణ ప్రతిబింబితమగు పరమాత్మయే జీవుఁడని పలికిరి(2).

---

(1) ఒకవర్ణ మావర్ణముగల వస్తువునకు విశేషణము. ఒకఘటమా ఘటాంతర్గతమైన యాకాశమున కుపాధి.

(2) అంతఃకరణ ప్రతిబింబమ్ జీవచైతన్యమ్॥ (వేదాంతపరిభాష 1)

జగమొక నీడయైనచోఁ దచ్ఛాయామూలము బ్రహ్మము. ప్రతిబింబవాద మనేక హేతువుల ననుసరించి విమర్శింపఁబడెను. రూపములేనిదానికిఁ బ్రతిబింబము నుండదు, నందును ముఖ్యముగా రూపములేని దర్పణములో నసలేయుండదు. శుద్ధచిత్తు నవిద్యయు రెండును రూపములులేనివే. జీవుఁడొక ప్రతిబింబమైనచో నేది ప్రతిబింబితమో యది ప్రతిబింబించుదానికి భిన్నమై యుండవలెను. అందుచే మూలరూపమైన బ్రహ్మము. జగద్వస్తుజాలమునకు వేరై యుండవలెను. అప్పుడు బ్రహ్మము యొక్క సర్వాంతర్యామిత్వ సిద్ధాంతమునకు బాధకలుగును. ప్రతిబింబవాదమునకు నవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదక వాదమునకు సంభవించు దోషములు పట్టును. ప్రతిమనస్సులోని ప్రతిబింబమునకుఁ దత్సమీపముననున్న చిద్రూపమే కారణమైనచో, భిన్నస్థలములలో నీ ప్రతిబింబము లొకేమనస్సులో భిన్నములు కావలెనని విమర్శింపఁబడెను. కాని చిద్రూపము సర్వత్ర యేకమను మాట నీ విమర్శనము గుర్తింపలేదు. జీవుఁడు బ్రహ్మప్రతిబింబమైనచో నప్పుడు బ్రహ్మకు భిన్నుఁడు కావున నయథార్థము కావలెను. వివరణగ్రంథకర్త యీసమస్య నొకవిధముగాఁ బరిష్కరించినాఁడు. నేత్రములనుండి కిరణములు, బయల్వెడలి, ప్రతిబింబించు వస్తువునకుఁ దగిలి, వెనుకకు మరలివచ్చి, యథార్థముఖ ప్రతిబింబమునేచూపును. ఈ ప్రతిబింబము నిజమగు వస్తువునకుఁ జెందినదే. దీనినే బింబ ప్రతిబింబాభేదవాద మందురు. కాని యిదియు నంగీకరింపఁబడలేదు. ఈ యుపమానమును బూర్తిగాఁ దీసికొన్నచో, మన కొక ప్రకా

శించు జ్యోతియు, దాని ఛాయవడు నొక వస్తువును, నాజ్యోతి యొక్క కిరణముల నడ్డగించు నింకొకటియుఁ గావలసియున్నవి. కాంతి వెడలుచున్న జ్యోతికి వేఱై కిరణప్రసారణమున కుపయోగించు నింకొక పదార్థ ముండవలసివచ్చుటచే నద్వైతమునకు బాధకల్గును. ఈ రెండువాదములం(౧)ను గూడఁ దిరస్కరించువారు తన సహజస్వరూపము నెఱుఁగని పరమాత్మయే జీవాత్మయని చెప్పెదరు. శంకర సురేశ్వరు లీభావము నంగీకరింతురు. జీవాత్మరూపము బ్రహ్మము(౨)యొక్క అనిర్వచనీయప్రదర్శనము౨. జీవాత్మ గోచరించుచున్నది. కాని యెట్లో మనమెఱుఁగము.

3౮-ఈశ్వరుఁడు—జీవుఁడు.

జీవేశ్వరు లిరువురు స్వస్వరూపములలో బ్రహ్మమేయై యిరువురు నుపాధివశులైన యెడల, జీవేశ్వరులకు భేదములే కుండఁ బోవుచున్నది. ఈశ్వరుఁడు సర్వజ్ఞుఁడు, సర్వశక్తిసమన్వితుఁడు, సర్వవ్యాపియు; జీవుఁడు మాత్రిమల్పుఁడు దుర్బలుఁడు నజ్ఞానియు ననియు శంకరుఁడు పలికియున్నాఁడు. "నిరతిశయోపాధి కలితుఁడగు ౧ నీశ్వరుఁడు హీనోపాధికలితుఁడగు జీవులను బరిపాలించును. ౨ ఈశ్వరున కవిద్యలేదు. 3 ఈశ్వరోపాధులీశ్వ

---

(౧) ఈవాదఖండనమునకు చూ.సాం.ప్రి.భా. ౧,౧౯౨,౧౯3.
(౨) చూ.శం.భా.బృ.ఆ.ఉ. ౨,౧.

(౧) శం.భా. ౨,3,౪౯,
(౨) శం.భా. ౨,3,౪3.
(3) నిత్యనివృత్తావిద్యత్వాత్, (శం.భా. 3,౨,౯.)

రుని సర్వజ్ఞత్వమునకు బాధకములుగావు. ఈశ్వరునిమాయ, యీశ్వరుని వశమైయుండుటచే నతని స్వభావము నిరాచ్ఛాదితమై యుండును. గాజుపాత్రి తనలోనున్న వస్తువులను మఱుంగుపఱచ నట్టిరీతినే, మాయ యీశ్వరలక్షణములను గప్పివేయదు. ఈశ్వరోపాధియగు మాయ శుద్ధ సత్త్వకల్పితమగుటచే నది యవిద్యారూపమగు నంతఃకరణమునుత్పత్తి చేయదు. మాయ యాతనికి స్వాధీనములోనుండి, యాతని సృష్టిలయకార్యములలోఁ దోడ్పడును. ఈశ్వరుని యందుఁగల యీ మాయలేక ఆత్మవ్యక్తికరణశక్తి, జగన్నానాత్వకారణమై జగత్తు వేరనియు జీవులు వేరనియుఁ దలచు జీవుని భ్రిమకుఁ గారణమగుచున్నది. అవిద్య మాయవలననే జనించినది. బ్రిహ్మము యొక్క శుద్ధచిత్స్వరూపమిట్టి మాయా సమన్వితమైనపు డీశ్వరుఁడనియు,నవిద్యాసమన్వితమైనపుడు జీవుఁడనియు వ్యవహరింపఁబడెను. సృష్టిచేయుటలో నీశ్వరునికి స్వార్థమేమియు లేనందున, నాతఁడకర్తయనియు, జీవుఁడు కర్తయనియుఁ జెప్పఁబడెను. ఈశ్వరుఁడు కర్మానుగుణఫలముల నిచ్చువాఁడును, బ్రిహ్మముతోఁ దానేకమని యెఱిఁగిన వాఁడునగుటచేఁ దనయంతరంగములో శాశ్వతానందము ననుభవించుటచేఁ బూజింపఁదగిన వాఁడు. జీవుఁడాతని సేవకుఁడు;తన దైవత్వస్వరూపజ్ఞానములేనివాఁడగుటచే, సంసారమగ్నుఁడైనాఁడు. ఇదియే మతవాక్యములలో స్వామిభృత్య సంబంధము ౧. నెరసులు నిప్పునకెట్లో

---

(౧) శం॥భా॥ 3,౨,౯.

యట్లే జీవులీశ్వరాంశము లనియు స్థలాంతరమునఁ జెప్పఁబడెను. ౨.

అనంతరాద్వైతమున జీవేశ్వర సంబంధమును గూర్చి చెప్పఁబడిన వివిధభావముల నిచటఁ బేర్కొనవలెను. ప్రకటార్థ వివరణమిట్లు చెప్పినది: "అనాదియు ననిర్వచనీయము, సర్వజడజగత్కారణము బుద్ధితో మాత్రమే సంపర్కము గలదియునైన మాయయందుఁ బ్రతిబింబితమగు చిత్తే యీశ్వరుఁడు; ఆవరణ విక్షేపశక్తులు రెండు గలిగి, అవిద్య యను నామముచే వ్యవహరింపఁబడు మాయయందనంత పరిచ్ఛిన్న దేశములలోఁ బ్రతిబింబితమగు చిద్రూపము జీవుఁడు"3. ఈగ్రంథకర్త ననుసరించి, మాయావిద్యలు పూర్ణాంశసంబంధము గలవి. మాయయీశ్వరోపాధియు నవిద్య జీవోపాధియునని చెప్పవచ్చును. కొలఁది భేదములతో సంక్షేప శారీరక మీభావమునే యంగీకరించెను. ఇందవిద్య కారణము నంతఃకరణము కార్యమనియుఁ జెప్పఁబడెను.౪. ఈగ్రంథకర్త ప్రతిబింబవాదము నంగీకరించును గానఁ బూర్ణాంశా విభాగ వాదము నంగీకరించఁడు. పంచదశి యిట్టి భావమునే ప్రకటించి

---

(౨) శం॥భా॥ 3,3,౪3.

(3) అనాదిరనిర్వాచ్యా, భూతప్రకృతిశ్చిన్మాత్ర సంబంధినీ, మాయా తస్యాం చిత్ప్రతిబింబ ఈశ్వరః; తస్యా ఏవపరిచ్ఛిన్నానంత ప్రదేశేష్వావరణ విక్షేపశక్తి మత్స్వవిద్యాభిధానేషు చిత్ప్రతిబింబో జీవఇతి. (సిద్ధాంత లేశము. ౧.)

(౪) అవిద్యాయామ్ చిత్ప్రతిబింబ ఈశ్వరః, అంతఃకరణే చిత్ప్రతి బింబో జీవః।

నది. త్రిగుణాత్మకమై,అవ్యక్తమైన మూలప్రకృతికి రెండు రూప ములున్నవి. రజస్తమో గుణముల నణఁచివైచి, సత్త్వగుణ మతిశయమై యున్న మూలప్రకృతి భాగమీశ్వరోపాధియగు మాయయనియు,సత్త్వగుణము నతిక్రమించి రజస్తమములున్న భాగము జీవోపాధియగు నవిద్యయనియుఁ జెప్పఁబడెను. ఇచట మాయావిద్యలకు భేదము పరిమాణాత్మకము గాక గుణాత్మకమై యున్నది. పంచదశిలో నింకొకచోట నిట్టి భావమే యున్నది. విక్షేపశక్తి విశేషముగాఁగల ప్రకృతి మాయయనియు,నావరణ శక్తి విశేషముగాఁ నున్నచో నవిద్యయనియు నచటఁ జెప్పఁ బడెను.౧. పంచదశిలో౨ విద్యారణ్యుఁడాకాశము నిట్లు భాగిం చెను;(౧) ఘటాకాశము, (౨) మేఘమహోమూరుతాదులలోఁ గూడి ప్రతిబింబించు జలాకాశము,(3)మహాకాశము,(ర) మేఘా కాశము, అదే విధముగా నాలుగు విధములుగాఁ జిత్స్వరూప మున్నది. (౧) కూటస్థ మనఁగా స్థూలసూక్ష్మ దేహావృతమై, యెన్నఁడు మారకుండునది, (౨) జీవుఁడనఁగా, మనస్సులోఁ బ్రతిబింబితమైన చిత్స్వరూపమే యజ్ఞానవశమున మార్పులేని మూలచిత్స్వరూపమని తలపఁబడునది; (3) అవిచ్ఛిన్న చిత్స్వ రూపము, (ర) సర్వజీవమానసములలో సూక్ష్మవాసనారూప మునఁ3బ్రతిబింబించు చిత్స్వరూపము, బ్రహ్మకంటిపట్టుకొని యుండు యేకరూపమైన మాయలేక యీశ్వరుఁడు దీని ననూ

---

(౧) ఈభావములనే తత్త్వవివేకమును జెప్పును.

(౨) ౬ అ.

(3) ధీవాసనా.

సరించి, మనఃప్రతిబింబితమైన చిత్స్వరూపము జీవుఁడనియు, సర్వజీవ సూక్ష్మసంస్కారములతోఁ గూడిన మాయయందుఁ బ్రతిబింబించు చిత్స్వరూప మీశ్వరుఁడనియుఁ జెప్పఁబడును. పంచపాదికా వివరణగ్రంథకర్త జీవుఁడీశ్వర ప్రతిబింబమని చెప్పెను.౪. మాయారూపశక్తుఁడైన యీశ్వరుఁడే జీవుఁడనియుఁ జెప్పబడెను.

౩౯—ఏకజీవవాదము అనేకజీవవాదము

అవిద్య యేకమే యగుటచే నవిద్యోపాధిగతుఁడగు జీవుఁడు నొకఁడే యను వాదమును శంకరుఁ డంగీకరింపఁడు; ఏలన సర్వజీవు లొకటియేయైనచో, నొక్క జీవునికి మోక్ష సిద్ధితో, సర్వజీవమోక్షము కలిగి, సృష్టిలో జీవులు లేకుండఁ బోవలెను. కాని యట్లుజరుగుటలేదు. అవిద్యాసంజాతములైన భిన్నాంతఃకరణోపాధిగతమైన బ్రహ్మ మనేక జీవరూపములుగా విభాగము నొందినదివలె నగుచున్నది కాని మాయకు నవిద్యకు, వీనికిని బ్రహ్మమునకుఁ గల సంబంధ సమస్యలవలన ననంతరాద్వైతమునం దనేక సిద్ధాంతములు బయల్వెడలినవి. వానిలో ముఖ్యమైనవి (౧) ఏకజీవవాదము (౨) అనేకజీవ వాదము.

ఒక్కటే జీవమున్నది; ఒక్కటే శరీరమున్నది ఈ యొక్క జీవమే నిజమైనది. స్వప్నాదులలో గోచరించు దేహము లకు జీవములేదు. ఒక్క జీవియొక్క అవిద్యవలననే, అనే

(౪) వీని కాధారము, బృ॥అ॥౩॥ ౬,౭; గీతావాక్యములు, "ఈశ్వర స్సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జునతిష్ఠతి."

తత్త్వముతోఁ గూడిన ప్రపంచ మూహింపఁబడినది. కాని యిట్టి యేకజీవవాదమీ బాదరాయణ సూత్రములకు వ్యతిరేకమైనది. ౨. ౧. ౨౨; ౨. ౧. ౩౩, ౧. ౨. ౩. సృష్టికర్త జీవుఁడు కాఁడు; వినోదార్థము సృజనశక్తి చూపు జీవేతరుఁడగు నీశ్వరుఁడు. ఈశ్వరుఁ డాప్తకాముఁడగుటచే నాతనికి సృష్టిచేయుటలో నెట్టికోర్కెయును లేదు. అందుచే బ్రహ్మముయొక్క ప్రతిబింబమైన ముఖ్యజీవుఁ డనఁగా హిరణ్యగర్భుఁ డొక్కఁడే యున్నాఁడనియు, నితరజీవులన్నియు నా హిరణ్యగర్భుని రూపాంతరములే యనియు వీనికే బంధమోక్షము లున్నవనియుఁ జెప్పఁబడెను. ఈరచయిత లందరు జీవైకత్వవాదము నంగీకరించి, దేహములనేకము లున్నవనియు, నొక్కొక్క దేహమునకొక్కొక్క జీవప్రతిబింబము సమకూర్పఁబడెననియుఁ జెప్పుదురు. ఏకజీవవాదులలో మూఁడవవర్గమువా రిట్లు చెప్పుదురు. ఒకేజీవ మనేక శరీరములలో నివసించుచున్నది. శరీరభేదమును బట్టి జీవభేదము గోచరించుచున్నది. కాని యొకే దేహములోని భిన్నావయవములకుఁ గలిగిన క్లేశముల నేకజీవ మెట్లుగ్రహించుచున్నదో యట్లే, సర్వదేహములలో జీవ మేకమేయైనచో భిన్నదేహ క్లేశముల నేకకాలమునఁ దానేల యనుభవించుట లేదను నాక్షేపణము నీ యేకజీవవాదు లూహింపరైరి. కాని వారుచెప్పినదేమన, మనకుఁ బూర్వజన్మములలోని సుఖదుఃఖానుభవ జ్ఞానము లేని రీతిగానే, దేహానేకత్వభేద మొకేజీవమునకితర దేహానుభవము లేకుండఁ జేయుచున్నది. జీవైకత్వ, దేహానేకత్వవాదమునే వీరు సమర్థింతురు.

అవిద్యనుగూర్చిన భిన్నాభిప్రాయములవలన ననేకజీవ
వాదమున కనేక రూపములుకలిగినవి. (౧) అంతఃకరణరూ
పమున నవిద్యయుండుట జీవస్వభావమునకు ముఖ్యమైనది,అంతః
కరణాదికము జీవరూపమైనచో, నంతఃకరణము లనేకములుండు
టచే జీవు లనేకములుగావలెను (౨) ఇతరులిట్లు భావించిరి.
బ్రహ్మమందుండి, బ్రహ్మమున కాశ్రయమై, బ్రహ్మము
నాచ్ఛాదించు నవిద్యయేకమైనను, నీయవిద్యానాశనమే మోక్ష
మైనను, నీయవిద్యలో భాగములుగలవు. జీవన్ముక్తిలో విక్షేప
శక్తిగల యవిద్యాంశము కొంతయింకను మిగిలియున్నదని
చెప్పవలెను. విదేహముక్తుని విషయములో నీయవిద్యపూర్తిగా
నశించును. (౩) చిద్రూపమునకవిద్యతో సంబంధముండుటే
బంధమనియు నట్టిసంబంధము విచ్ఛిన్నమగుటే మోక్షమనియు
భావించు మూడవమార్గమువారు కొందరుగలరు. చిద్రూప
మున కవిద్యాసంబంధమును నిర్ణయించున దంతఃకరణము లేక
మనస్సు, బ్రహ్మానుభవప్రాప్తితో మనస్సు నశించి చిత్స్వరూ
పములో నాభాగమునకుఁగల యవిద్యాసంబంధము తొలఁ
గును; ఇతర చిద్భాగములలో నవిద్యాసంబంధము మిగిలి
యుండును. (౪) ప్రతిజీవిలో నవిద్య సంపూర్ణతగానుండి, బ్రహ్మ
మును మఱుగుపరచుచున్నది. అవిద్య జీవునివిడిచిపుచ్చుటే
మోక్షము. (౫) అవిద్య యంతయు నంశావిభాగమంది,
జీవులకుఁ బంచిపెట్టబడినది. తనకుఁజెందిన అవిద్యాంశమును
నశింపఁజేయుటచే నాజీవమునకుఁ ముక్తికలుగును. ప్రపంచ
మంతకు నవిద్యాంశాసముచ్చయమే కారణము. "ఒక వస్త్ర

మునకు దారములన్నియుఁ గలిసి కారణమగుచున్నవి; ఏయొక దారము తెగినను, వస్త్రము చెడును; మిగిలినదారముతో నప్పు డొక నూతనవస్త్ర మేర్పడినరీతిగానే, ప్రపంచము సర్వజీవు లకుఁజెందిన అవిద్యాంశాసముచ్చయముచే నేర్పడి, యేయొక జీవియొక్క అవిద్యాంశము నశించినను, ప్రపంచము చెడును: కాని మిగిలినజీవుల అవిద్యాంశములచే నింకొక నూతనప్రపం చము కల్పితమగుచుండును." (౬) అవిద్యలోని ప్రతిభాగము నొక ప్రత్యేకప్రపంచమును గల్పించును. శుక్తిలో గోచరిం చిన రజితభ్రాంతి ప్రతివ్యక్తికొక్కొక్కరీతిగా నుండునట్లు ప్రతి జీవిలోనున్న యవిద్యవలన నుదయించిన ప్రపంచ మొక్కొ క్కని కొక్కొక్కరీతిగా నుండును...... కాని యీభిన్న ప్రపంచములన్నియు నొకటిగాఁ గన్పట్టుటకుఁ గారణము, "నీవుచూచిన రజితమునే నేనును చూచితిని"ని చెప్పుటవంటి మిథ్యాజ్ఞానము. (౭) ఒకటేప్రపంచమున్నది; దీనికుపాదాన కారణ మీశ్వరసంస్థితమైన మాయ; సర్వజీవులలో నివసించు నవిద్యాసముచ్చయమునకిది భిన్నమైనదని చెప్పువారు కొందరు గలరు. ఈయవిద్యాప్రవృత్తి రెండురకములు. ఒకప్రవృత్తి బ్రహ్మము నాచ్ఛాదించును; రెండవది విక్షేపకశక్తిరూపకమై శుక్తి రజితభ్రాంతి, స్వప్నగత యథార్థవస్తుభ్రాంతిని గలుగఁ జేయును. ౧.

---

(౧) చూ. సిద్ధాంతలేశము.

౨౦—ధర్మశాస్త్రము.

ప్రపంచములోని సర్వవిషయములలో మానవుఁడొక్కఁడే ధార్మికవ్యక్తి, పరిచ్ఛిన్నాపరిచ్ఛిన్న జగత్తులు రెంటితో దనకు సంబంధమున్నదని యాతఁడు గుర్తించినాఁడు. పరిచ్ఛిన్న జగత్తులో నపరిచ్ఛిన్నశక్తి ప్రవర్తించుచుండుట కవికల్పితము కాదు; అది తత్త్వశాస్త్రము చర్చించి కనుగొనిన పరమసత్యము, మానవుని దేహసంబంధము పూర్వకర్మఫలానుగుణమై, యచేతన సూత్రనిబద్ధమై నడచినను, నాతనియందు సత్యసుందర శివస్వరూపములగు నిరవధిక లక్ష్యములు, వాని యుత్తరోత్తరాధికా విష్కృతికతనిఁ బ్రేరేపించి పనిచేయించుచున్నవి. మానవునియందు బ్రహ్మమధికముగా నావిష్కృతి నందుచున్న కారణము వలననే, మానవునికిఁ దార్కికధార్మిక ప్రవృత్తికర్తృతయు నధికారమును గల్గినవి. ౧. మానవుఁడు వానిని సాధింపయత్నించియు సిద్ధి పొందఁజాలనంత కాలమాతఁడు సంసారబద్ధుఁడై యుండును; ఆతఁడనంత బ్రహ్మజ్ఞానసిద్ధిని గాంచిన క్షణముననే, హృదయభారము సడలి, అవ్యయానందము వరదలై పారును. బ్రహ్మైక్యసిద్ధియే సర్వప్రవృత్తిలక్ష్యము; ఏలన బ్రహ్మము కేవలము సద్రూపము, చిద్రూపమే కాక, ఆనందరూపము కూడినగుటచే, సర్వసాధనములచే సంపాదింపఁదగినది౨ బ్రహ్మాత్మైకత్వమే జీవితపరమ గమ్యస్థానము, "ఆత్మ కుచిత

(౧) ప్రాధాన్యాత్ ... కర్మ క్షానాధికారః (శం॥భా॥తై॥ఉ॥ ౨,౧)

(౨) ప్రయోజన సూచనార్థమ్ ఆనందగ్రహణమ్.
(వేదాంతపరిభాషను గూర్చిన శిఖామణిః ఉపోద్ఘాతము.)

మగు భోజనము", ౩ పరమైక ప్రయోజనము. ఈ గమ్యస్థానమును సాధించువరకు జీవాత్మకుఁ దన స్థితివలన నసంతృప్తి పుట్టుచుండును. "మూఁడులోకములలో నున్న ప్రతిజీవియు దుఃఖాస్పదములైన వానికొఱకుఁ గాక, సుఖాస్పదములైన వానికొఱకే యన్వేషించును." ౪ సర్వమానవులును నిశ్శ్రేయసమునే యపేక్షించుచున్నారు. బ్రౌనింగు కవివరేణ్యుని మాటలలో, "సర్వజీవులు నెన్నిలోపములున్నను, నెంత దుర్బలులైనను, గొంత సుగుణసంపత్తి గలిగి, యూర్ధ్వముఖులై పయనించుచున్నారు. నిగూఢములై లోతైనగుహాలలో నున్న మొలకలు తామెన్నఁడును సూర్యునిఁ జూచియుండలేదు కాని, సూర్యోన్ముఖములై, యాతనిఁ గన్గొను నాత్రముతో నూర్ధ్వముఖముగాఁ బైకిఁ బెరుగ యత్నించు చుండునట్లే."

సంసారవృక్షమునుండి మనము త్రుంచు మధురాతిమధురములని తలఁపఁబడిన ఫలములను మననోటఁ బెట్టుకొన్నంతనే, భస్మముగా మారిపోవును. మహోన్నతమని యూహింపఁబడిన భోగము కూడ రోఁత పుట్టించును; స్వర్గసుఖములు కూడ నశాశ్వతములు. ఒక సత్క్రియాచరణము కాని, యొక మధురగీతాశ్రవణము గాని, యొక ధ్యాననిష్ఠాదృష్టి కాని, మనల నొక్కసారి మన సంకుచితావధులనుండి పైకిలేవనెత్త వచ్చును గాని, నిత్యసంతుష్టి నిచ్చునది బ్రహ్మానుభవమొక్కటే, అదియే మన వ్యక్తిత్వమునకుఁ బరిపూర్ణ వికాసము నిచ్చి, నిరుపమాన

(౩) ఛాందోగ్య ఉప. ౨౪౭.

(౪) శతశ్లోకి, పు. ౧౫.

ములగు శాంత్యానందములను జేకూర్చును.౧. మనము లోక
మున కంటిపెట్టుకొని, క్షణిక మిథ్యాదృశ్యములను నిజములని
నమ్మి, వాని వలన గలుగునట్టియొూ సుఖలేశాభాసము వానిని
జేరునప్పటికే యదృశ్యమై పోవుటఁజూచి నిరాశోపహతులమగు
టచే మనకు దుఃఖప్రాప్తి కలుగుచున్నది "మానవుఁడెంత
కాలము దేహమే యాత్మయని నమ్మునో, యంతకాలము
పాపజలరాశిలో మునిగి, దుఃఖపంకనిమగ్నుడగును. సర్వాత్మ
స్వరూపమే తానని నమ్మటతోడనే, దుఃఖపరిసమాప్తి
యగును."౨. పరమార్థ స్వరూపమును మన మనోదృష్టి కను
గుణముగాఁ గల్పింపఁ జాలము; దాని స్వరూపమును యథా
రీతిగా మనము గ్రహింప వలసినదే, శంకరుని దృష్టిలో సత్య
మెట్లుండ వలెనని మనము కల్పించినది తత్త్వశాస్త్రము గాదు;
సత్యమెట్లున్నదో చూచి గ్రహించుటే.అనుభవదృష్టిచే ననంత
రూపమగు సత్యము నెఱుగుటవలన శాంత్యానందములు సిద్ధిం
చును. భిన్నత్వముతోఁ గూడిన ప్రపంచముతోఁ గలిసియు
న్నను, ధర్మశీలము వలని ఫలితములన్నియుఁ బరమార్థ సంపాద
నకు సాధనములగును. బ్రహ్మాత్మైక్యసిద్ధియే పరమ శ్రేయమై

---

(౧) "మోక్షమనఁగా దుఃఖరహితమైన నిరవధికానందము. మాన
వులు సుఖదుఃఖముల రెంటినిఁ గోరుట సహజము గావున, మోక్షాపేక్ష
యెల్లప్పుడుండును" (సంక్షేపశారీరకము. ౧,౬౭) పోల్చు: స్పైనోజా.
"మనసుఖముగాని దుఃఖముగాని మనప్రేమకు నిలయమైన వస్తుస్వభావము
నైననే యాధారపడి యుండును... కాని, నిత్యము ననంతమునగు వస్తువుపైఁ
గల ప్రేమ, క్లేశరహితమైన పరిశుద్ధానందముతో మనస్సును నింపును."

(౨) శం॥భా॥సూ॥ఉ॥ 3,౧,౨.

నను,ధర్మమువలన లభించు శ్రేయఃప్రాప్తి తత్సాధనరూపమే. ధర్మవిరుద్ధములగు ఫలితములు బ్రహ్మజ్ఞాన సంపాదమునకు వ్యతిరేకము లగును.

సత్యసమన్వితమైనదే ధార్మికమైన కర్మ; అనృతసమన్వితమైన దధర్మము. ౧. మరణానంతరము పుణ్యలోకప్రాప్తి నిచ్చునది సత్కర్మయు దుఃఖమయలోక ప్రాప్తినిచ్చునది దుష్కర్మయు నగును. మానవుఁడు క్రమవికాసమువలనఁ దన నిజమగు ననంతస్వరూపమును సాధించి దైవత్వసిద్ధినొంద యత్నించును. వ్యావహారికప్రపంచములో నీశ్వరుఁడే ఉత్తమ వ్యక్తి; ప్రపంచ మాతని కార్యము. ఈశ్వరభక్తుఁ డీజగత్తు నంతను ప్రేమింపవలెను; ఏలన నిదియంతయు నీశ్వరసంతానమే. స్వార్థపరతంత్రుఁడగువానికి శాంతి మోక్షములు లేవు; లోకకల్యాణముకొఱ కాత్మార్పణము చేయువానికే నిశ్శ్రేయస మున్నది. అహంకారమే మహాపాపము; సర్వభూతదయ, ప్రేమయే పరమపుణ్యము. సర్వజీవసుఖశ్రేయములకై పాటుపడుటవలననే, మనకు వ్యక్తిగతోద్ధరణము కలుగును. అహంభావకారణములగు నింద్రియములను ప్రతివ్యక్తియు నిగ్రహింపవలెను. గర్వమునువిడిచి వినయము నార్జింపవలెను. అట్లే, పరనిరసనమునకుబదులు క్షమ, స్వకుటుంబ మమకారమునకు బదులు జగత్కుటుంబ ప్రేమయుఁ బొందవలెను. మనముచేయుకర్మ వ్యక్తిగతమైన స్వార్థపరత నణఁచివైచి, సంఘ శ్రేయోభి

(౧) పోల్చు: "పాపముచేయు ప్రతి మానవుఁడు జ్ఞానమును ద్వేషించును." (సెయింట్ జాన్. 3,౧౯.)

వృద్ధిని బలపరచు సంకల్పమే ప్రధానమైనది. మానవుఁడు తన మమకారమును జంపి, విశ్వాత్మలో లీనమగుట కుపాయములుగానే విధులు దేశింపఁబడినవి. తన కాలములోని ధర్మప్రమాణములను శంకరుఁ డంగీకరించి, శాస్త్రనిషిద్ధకర్మలను విడువవలెనని బోధించినాఁడు. అధ్యయన యజ్ఞదానతపో పవాసాదికములు జ్ఞానసాధనములు. ౧. అవి శీలమును బోషించి, చిత్తశుద్ధినిచ్చి, అంతర్దృష్టి నుజ్జ్వలింపఁజేయును, లోకోత్తర ప్రజ్ఞాప్రభావము గలవారు సత్యమును వెంటనే గ్రహింపవచ్చునుగాని, సామాన్య మానవునికిఁ గొంతకాలము, ప్రయత్నమవసరము. నిత్యవిధులను, గృహస్థధర్మములను శ్రద్ధతో నెరవేర్చుటవలన, బ్రహ్మప్రాప్తి కనుగుణమైన చిత్తశుద్ధినిచ్చును.3. వైదిక కర్మకలాపమును నిష్ఠతో నాచరించుట వలన నభ్యుదయ ప్రాప్తి కలుగునుగాని, అభ్యుదయమసఁగా నిశ్శ్రేయసముకాదు. ౪. బ్రహ్మజ్ఞానమువలనఁ బరమాత్మనెఱిగి ముక్తి పొందవచ్చునుగాని, యీశ్వరు నేరూపములో నర్చించినను, ననేకవిధములగు ఫలితములు లభించునుగాని యవన్నియు సంసారము నతిక్రమింపఁజేయునవికావు. ౫. వానివలన మనము స్వార్థములను విడిచి, రాగద్వేషమాంద్యములను జయించి దుఃఖములను ధైర్యముతో నెదుర్కొని, నిశ్చలశాంతి నందఁగ

---

(౧) బృ॥ఆ॥ఉ॥ ౪,౪,౨౨

(౨) శం॥భా॥ 3,౪,౨౬.

(3) ౪, ౧, ౪.

(౪) శం॥భా॥ము॥ఉ॥ ఉపోద్ఘాతము.

(౫) శం॥భా॥ ౧,౧,౨౪, చూ॥ 3,౨,౨౧.

లుగుదురు. శ్రద్ధాపూర్వకమగు ధ్యానమువలన జ్ఞానము చేకూరును. భక్తియుఁ జ్ఞానసాధనమే. తీవ్రశిక్షణాభ్యాసముచే సునిశితములైన మానసములకే బ్రహ్మజ్ఞానము సాధ్యమగును. జ్ఞానము నార్జించుట యనఁగా బాహ్యమునుండి దానిని మనసులోఁ జొప్పించుట కాదు; సత్యము మానవునాత్మ గర్భముననే యున్నది. వినశ్వరమగు ప్రపంచమునుండి తిరోగమించు మనస్సులో నాత్మజ్ఞానము ప్రకాశించును. మన బుద్ధి నద్దమువలె స్వచ్ఛమొనర్చినచో, లోని జ్ఞానము లాంతరులోని దీపము తోమిన గాజుచిమ్నీలోనుండి బయటికి స్వచ్ఛముగాఁ బ్రసరించునట్లు ప్రకాశించును. "ఆత్మ సర్వకాలములలో సర్వవస్తువులలోనుండియు, నది యన్నిటిలోఁ బ్రకాశించుటలేదు. స్వచ్ఛమైన వస్తువులలోఁ గాంతి ప్రతిఫలించునట్లు, జ్ఞానము స్వచ్ఛబుద్ధిలోఁ బ్రకాశించును"[౧]. శంకరుఁడు బ్రహ్మజ్ఞానమున కతిశయప్రాముఖ్యము నిచ్చెను. ధర్మానుష్ఠానము బ్రహ్మజ్ఞానసాధనము, జ్ఞానమే మోక్షహేతువు; ఇతరసాధనములు పరోక్ష సహకారులు.[౨] "ఎవనికి రాగరహితమైన చిత్తశుద్ధి

(౧) సదా సర్వగతోఽప్యాత్మా, న సర్వత్రావభాసతే, బుద్ధావేవావభాసేత, స్వచ్ఛేషు ప్రతిబింబవత్॥ (ఆత్మబోధ పు. ౧౭.)

(౨) శం॥భా॥౪,౧౧; శం॥భా॥ తై॥ఉ॥ ౧,౩. జ్ఞానసంపాదనమే తత్త్వవేత్తల కర్తవ్యమని ప్లేటో చెప్పినాఁడు. శ్రేయోభావదర్శనమే, యట్టి జ్ఞానఫలము. ఇతరుల కది దేశకాల పాత్రానుగుణమైన విధివిధానములను గూర్చి సునిశ్చితభావముల నిచ్చును. చూ: ఫేడో, రిపబ్లిక్ అష్టే, ఆరిస్టాటిల్ 'మనుష్యకల్పితము' అయిన 'నీతిధర్మముల'ను సామాన్యమానవుల కుపదేశించెను. మోక్షాపేక్షగలవారికి వివేకము నాతఁ డుపదేశించెను. వివేక ముత్తమ దైవవిషయముల నెఱింగించును" (నిఖోమషీన్ ఎథిక్స ౧౦,౮)

కలదో, వర్తమాన పూర్వజన్మకర్మ లెవని బంధింపవో, ఎవఁడు లోకములోని క్షణికములగు లాభనష్టములను వికారములను జుగుప్సతోఁ జూచునో, వానికే బ్రహ్మజ్ఞానకాంక్షజనించును(౧). సమాధిస్థితిని జేకూర్చు యోగాభ్యాసమును శంకరుఁ డంగీకరించినాఁడు. బాహ్యవస్తువులన్నిటినుండియు నింద్రియములను లోనికీఁదీసికొని, తన సహజస్వరూపముపైఁ గేంద్రీకరించుటవలన సమాధిలో సంపూర్ణమగు సంతుష్టికలుగును. దీనినే శంకరుఁడు సంరాధనయని పలికినాఁడు. యోగాంగములగు యమనియమాసన ప్రాణాయామప్రత్యాహారములు బహిరంగసాధనములనియు, ధారణ ధ్యానము లంతరంగసాధనములనియు నద్వైత మంగీకరించినది. ౨. సద సద్వస్తువివేకము, ఇహాముత్రఫలభోగవిరాగము, శమదమోపరతితితీక్షాసమాధిశ్రద్ధలు, ముముక్షుత్వమును నివి యాంతరంగికనియమములు, వీనివలన బ్రహ్మజ్ఞాన ముదయించును. 3.

ఏవిజ్ఞానవేత్తయుఁ దానున్నత సత్యగ్రహణములో నుత్తీర్ణుఁడైనను, దనయుగములోని విశ్వాసములను భగ్నమొనర్చుటకు యత్నింపఁడు. వర్ణాశ్రమధర్మవ్యవస్థల పటుత్వముఁసడలినను, శంకరుఁడు వానియందలి విశ్వాసమును నిరసింపఁడు.

---

(౧) శం॥ భా॥ కేన ఉ॥ ఉపోద్ఘాతము మఱియుఁజూడు శం. భా. ఛాం॥ ఉ॥ ఉపోద్ఘాతము; ౫, ౮, ౧; బృ॥ ఆ॥ ఉ॥ ౪, ౪, ౨౨; కఠ ఉ॥ ౧, ౨, ౧౫.

(౨) వేదాంతములోని శ్రవణమననములు ధారణమునకును, నిధిధ్యాసము ధ్యానమునకును, దర్శనము సమాధికిని సరిపోవును.

(3) శం॥ భా॥ 3, ౪, ౨౭.

ఏదేనొక వర్ణములో జన్మించుట హేతురహితతాటస్థ్యము కాద
నియు, (బూర్వజన్మకర్మననుసరించియే యది జరుగుననియుఁ
జెప్పు సంప్రదాయముననుసరించి, వేదాధ్యయనాధికారము
దేవతలకు ఋషులకు. నున్నత ద్విజవర్ణములవారికే కగలదను
విషయమును శంకరు డంగీకరించినాఁడు. ౧ ఏవర్ణస్థుఁడైనను
బ్రహ్మజ్ఞానమున కర్హుఁడని ౨. శంకరుఁ డంగీకరించును
గాని, బ్రాహ్మణధర్మమునంగీకరించువారు మాత్రము వర్ణా
శ్రమవిధుల ననుసరింపవలెనని శంకరు నభిప్రాయము. బ్రాహ్మ
ణుఁడు వేదాధ్యయనముచే జ్ఞానమును బొందఁగా, నితరు లీశ్వ
రారాధ నాదికముచే నాజ్ఞానమునే పొందవచ్చును.౩ బ్రహ్మ
జ్ఞానసంపాదనమునకు వేదాధ్యయన మొక్కటేగతి యను
వాదమునకు శంకరుని రచనలలో సాక్ష్యమును సంపాదించుట
కవకాశములేదు. తన తత్త్వశాస్త్రమందువలెనే, హిందూసర్మ
ప్రవచనము నందును శంకరుఁడు పరస్పర విరోధభావముల
కవిరోధసమన్వయమును జూపయత్నించినాఁడు. కులమత భేద
ములతో నిమిత్తము లేకుండ, జిజ్ఞాసగల మానవులందరకు
బ్రహ్మజ్ఞానద్వారములను దెరచియుంచి. శంకరుఁడు తన విశ్వ

---

(౧) రైక్వుఁడు శూద్రుఁడని చెప్పియు వేదము నుపదేశించిన జాన
శ్రుతి విషయమును, ఛా॥ఉ ౪-౧,౨ సత్యకామజాబాలవిషయమును శూద్రు
డు సంసారమార్గములో నున్నతవర్ణమునకువచ్చి జన్మించువరకు నాతనికి
బ్రహ్మజ్ఞానార్హతలేదను నర్థముతో వివరింపఁబడెను.

(౨) శం॥భా॥ ౩,౪,౩౮,

(౩) పురుషమాత్ర సంబంధిభిర్జపోప వాసదేవతా పాసనాదిభిర్ధర్మ
విశేషైరనుగ్రహో విద్యాయాస్సంభవతి.

మానవప్రేమను వెల్లడించి, అద్వైతమునుండి బయల్వెడలు
తార్కిక నిర్ణయముల కాతఁడు బద్ధుఁడై నిలిచినాఁడు. ఉత్తమ
బ్రహ్మజ్ఞానము నార్జించిన విదురుఁడు మున్నగు శూద్రులు
పూర్వజన్మ పుణ్యవిశేషము గలవారను బ్రాహ్మణవాదము నాతఁ
డంగీకరించినాఁడు. ఏశూద్రుఁడిపు డద్వైతజ్ఞానమును గ్ర
హించు సామర్థ్యమును జూపునో యాతఁడు పూర్వజన్మములో
వేదము నభ్యసించెనని తలఁపవలెను. ఈవిధముగా నగ్రవర్ణ
ముల యధికారమును శంకరుఁడు తృణీకరించినాఁడు. బ్రహ్మ
జ్ఞానవేత్తలైనవారు ద్విజులైనను, చండాలురైనను వారిని తనకు
గురువులుగా భావింతునని శంకరుఁడు పలికినాఁడు. "అద్వై
తము ననుసరించి, జగన్మిథ్యాత్వము నెవఁడు తెలిసికొనెనో
యాతఁడు చండాలుఁడైనను, ద్విజుఁడైనను, నాకు నిజముగా
గురుతుల్యుఁడు ఇది నానిశ్చయము."౧.

ఆశ్రమధర్మములు విధిగా నాచరింపవలెనని చెప్పఁ
బడెను. మోక్షసిద్ధికొఱకుఁ బ్రతివ్యక్తియు సన్యసింప నవసరము
లేదు. బృహదారణ్యక ఛాందోగ్యోపనిషత్తులలో గృహస్థులే
బ్రహ్మవిద్యనార్జించి బోధించిరని చెప్పఁబడెను. కాని, సన్యాసు
లకు వైదికకర్మలు కాని, గార్హస్థ్యవిధులు గాని, నైమిత్తిక
పూజాదికములు గాని లేని కారణముచే నితరులకంటె నధిక
సులభముగా బ్రహ్మజ్ఞానమును సాధింపనర్హులని చెప్పవచ్చును.
ఆశ్రమధర్మముల ననుసరించువారు మోక్షాత్పూర్వము సన్న్యా
సించి తీరవలెను. ఆశ్రమవిధుల ననుసరింపని వారికట్టి నియమ

---

(౧) మనీషాపంచకము, చూ|| కౌపీనపంచకము, పు| 3,3,౫.

ము లేదు. సన్న్యాసులు బ్రహ్మసంస్థితులు. "అట్టి బ్రహ్మసంస్థితి మిగిలిన మూడాశ్రమముల వారికి సాధ్యము కాదు. వలన వారు తమ యాశ్రమమున కనుగుణములగు ధర్మములను సరిగా నాచరింపని లోపముచే నష్టజ్ఞానులగుదురు. సన్న్యాసులకు కర్మాచరణలోప దోషము లేదు."౨. మఱియు, "ఏయాశ్రమస్థునికైనను జ్ఞానప్రాప్తి కధికారమున్నను, సన్న్యాసి జ్ఞానమే మోక్షమిచ్చును; మిగిలినవారి జ్ఞానము కర్మసంబంధము గలదగుటచే నట్లీయఁజాలదు.౧" హిందువుల నిత్య మతాచారము లలో నొకశిక్షణ క్రమముగాని, యొక సామాన్యప్రమాణముగాని లేదని గుర్తించి, సన్న్యాసాశ్రమ వర్గములను నవీనపద్ధతుల కనుగుణముగా నిర్మించి, బౌద్ధనిర్మాణ ప్రయోజనములను హిందూధర్మమునకును లభింపఁజేసెను.౨. స్త్రీలను బౌద్ధాశ్రమములలో నంగీకరించిన దుష్ఫలితముల నెఱిగి, శంకరుఁడు దారిద్ర్య శౌచతపో విధానముల నాశ్రయించి, సంసారనిర్ముక్తులు కాఁగోరువారికి నిలయములుగను, విద్యాకేంద్రములుగను నిర్మింపఁబడిన మఠములలో స్త్రీలకుఁ దావు లేదని శంకరుఁడు

---

(౨) శం॥ భా॥ 3,౪,౨౦.

(౧) శం॥భా॥ ము౦. ఉ. ఉపోద్ఘాతము. సన్న్యాసనిష్ఠైవ బ్రహ్మవిద్యా మోక్షసాధనమ్ న కర్మసహితేతి॥

(౨) వివిదిషా సన్న్యాసమనియు విద్వత్సన్న్యాసమనియు సన్న్యాసము విద్యారణ్యుఁడు విభాగించెను. మొదటిది బ్రహ్మాన్వేషునిది. రెండవది సిద్ధపురుషునిది మొదటిరకపు సన్న్యాసమును స్వీకరించినచో దానిని నియమము ననుసరించియే నడుపవలెను రెండవదానికి బంధములు లేవు.— చూ: జీవన్ముక్తి వివేకము.

నిర్ణయించెను. మతవ్యవస్థలలో వర్ణభేదములను శంకరుఁడు పాటింపలేదు

హిందువు లందరకును వర్ణాశ్రమవిధులు వర్తించును; ఏలన, ఈ ధర్మసూత్రములు జాతియొక్క పరిణత విజ్ఞానమును సూచించును. సంఘశ్రేయముకొఱకే వ్యక్తులు జీవింపవలెను; అట్టివారికీ సూత్రములు బాహ్యశాసనములుగావు. ఒక వ్యక్తియొక్క నైతికప్రయోజన మావ్యక్తి సంఘమునకు జేయు సేవపైననే కేవల మాధారపడియుండలేదు. బాహ్యమునుండి, మన యిచ్ఛవచ్చినరీతిని రూపము నిచ్చుటకు మానవుఁ డొక మట్టిముద్దకాదు. ఆతనిని లోపలనుండి సంస్కరింపవలెను. మానవుని నీవిదిచేయుము చేయవలదని శాస్త్రములు శాసించునవి గావు; జాతియొక్క పరంపరాగతమైన యనుభూతినే శాస్త్రములు జ్ఞాపకముచేయును. (౧) సామాన్యధర్మములుగాక, నియమములు నాచారములు భిన్నస్థానములలో భిన్నములైయుండును. (౨) క్రమోన్నతినందినకొలఁదియు నైతికజీవితమును క్రమముగా వికసించును. (3) ఆచార నీతి నియమావళి కాలముతోఁ బెరుగుచుండును. వైదిక విధివిధానము జ్ఞానమున కవిలంఘ్యము కాదు. వేదాధికారములేనివారైనను బ్రహ్మవేత్తలైరి. దీనులు, నీచవర్ణులునుగూడఁ బూజార్హ

---

(౧) జ్ఞాపకంహి శాస్త్రమ్, న కారకమ్. చూ|| శం||భా||బ్ర||ఆ||ఉ|| ౨, ౧, ౨౦.

(౨) శం.భా. ౧, ౧, ౪.

(3) శం,భా ౧, ౧, ౪.

నములవలనను, త్యాగోపవాసాదికములవలనను, దైవకృపకుఁ బాత్రులై, తన్మూలమున జ్ఞానమును మోక్షమును బొంద వచ్చును. ౪.

పరమార్థసిద్ధినంది బ్రహ్మవేత్తయైనవాఁడే శ్రేష్ఠుఁడగు బ్రాహ్మణుఁడు. అట్టి బ్రహ్మవేత్త యెట్లుజీవించునో చెప్పుటకు శంకరుఁ డీక్రిందిశ్లోకము నుదాహరించినాఁడు:—

"ఏ యొక్కఁడు నెవ్వానిఁ గులీనుఁడని కాని, కులహీనుఁడని కాని, పండితుఁడని కాని, దుర్వృత్తిపరుఁడని కాని భావింపఁడో యాతఁడే బ్రాహ్మణుఁడు. గూఢధర్మాశ్రితుఁడైన యట్టి విద్వాంసుఁ డీలోకమున నంధ జడమూక జనునివలె నవిజ్ఞాతుఁడై చరించుచు జీవితమును గడపవలెను. ౫.

అట్టి బ్రహ్మవేత్త జీవితము ధ్యానమయ నిష్క్రియత్వము గాదు ఆతఁడు వినయపరిపూర్ణుఁడై, పరమపావనములైన శాంత్యానంద మహాగంగాస్రవంతిలో నుత్సాహభరితుఁడై యీదులాడును. ఏకర్మ నాతఁడు చేసిన నది యాతని బంధింపదు. ఆతని కర్మ సామాన్యుల కన్వయించు కర్మ వంటిదిగాదు. ౧.

కొందరు ముక్తపురుషులు జీవనమాత్రార్థస్వల్ప కర్మను జేయు

---

(౪) శం. భా. 3, ౪, 3౬-3౮.

(౫) "యమ్‌న సంతమ్ నచాసంతమ్, నాశ్రుతమ్ నబహుశ్రుతమ్, నసువృత్తమ్ నదుర్వృత్తమ్ వేదకశ్చిత్ సబ్రాహ్మణః గూఢధర్మాశ్రితో విద్వాన్ అజ్ఞాతచరితం చరేత్, అంధవజ్జడవచ్చాపి మూకవచ్చ మహీంచరేత్." శం. భా. 3, ౪, ౫౦; డ్యూసేన్ సిస్టమ్ ఆఫ్ వేదాంత పు. ౧౪౧.

(౧) విదుషః క్రియమాణమపికర్మ, పరమార్థతోఽకర్మైవ (శం॥గీ॥భా॥ ౪,౨౦.)

మురు; కాని మఱికొందరు లోకసంగ్రహార్థము మహాక్రియా పరతంత్రులగుదురు. ౨. ఇట్టికర్మ వ్యక్తియొక్క అహంకారము నుండి 3 బయల్వెడలు నది కాదు కావున నది యాతని సంసారబద్ధు నొనర్పదు ౪. ముక్తులైనవారు తమ మోక్షము వలననే తమతోఁబాటు లోకమును గూడఁ దరింపజేయఁగలరు.

సంసారచక్రములోఁ బరిభ్రమించు వారికి వేదవిధులు, నైతిక నియమములు నవసరములే; కాని విరాగియై సంసార

---

(౨) శం॥గీ॥భా॥ ౪,౧౯.

(౩) శం॥భా॥ ౪,౧,౧౩.

(౪) "ఎవఁడు మేల్కొనియు గాఢసుప్తునివలెనుండి, ద్వైతమును జూడఁడో, చూచియు దాని నద్వైతమని యెఱుఁగునో ఎవఁడు కర్మచేసియు ఫలసంగుఁడు కాఁడో, వాఁడొక్కఁడే నిస్సంశయముగా నాత్మజ్ఞాని." (ఉపదేశసాహస్రి. పు. ౪,౫) "ఎవఁడు ప్రవృత్తిలోనున్నను, దన కర్మయందు మమకార ముంచఁడో, యాతఁడే నిజముగా జీవన్ముక్తుఁడగును." "ఎవఁడు సర్వవిషయసంగి యయ్యుఁ దాను వేరొకనిపనిలో నున్నరీతిగాఁ బ్రశాంతుఁడు, నచలుఁడు, నిత్యసంతుష్టుఁడు నగునో, యాతఁడే నిజముగా జీవన్ముక్తుఁడు." రాముఁడు వశిష్ఠు నడిగినాఁడు: "ప్రపంచవిషయ సంగతుఁడయ్యు దీర్ఘసమాధినుండి మేల్కొన్నవానివలెఁ బ్రసన్నుఁడై యుండఁగలవాఁడా? ఏకాంతమందు సమాధినిమగ్నుఁడై యుండువాఁడా శ్రేష్ఠుఁడు?" వశిష్ఠగురు విట్లు బదులుచెప్పినాఁడు: "ఈసృష్టియు దాని గుణములు ననాత్మరూపము లని భావించువారికిఁ గలుగు నంతరంగశాంతియే సమాధి; తనకీ ప్రపంచముతో సంగములేదను నిశ్చయభావముతోఁ జిత్తశాంతి నార్జించినవాఁడు ప్రపంచములో నుండవచ్చును. లేదా ధ్యాననిమగ్నుఁడు కావచ్చును. రాగాగ్ని వారి హృదయములలోఁ బూర్తిగాఁ జల్లారిపోయినచో వారిరువురు సమానముగా ధన్యులే." (యోగవాశిష్ఠము: జీవన్ముక్తి వివేకములో నుదాహృతము)

మందలి భేదదృష్టిని విడిచి, ప్రవర్తించు వానికవి వర్తింపవు.(౧) ముక్తపురుషుఁడు తన యిచ్ఛవచ్చిన రీతిగాఁ బ్రవర్తింపవచ్చునా యను సమస్య బయల్వెడలినది. కర్మప్రేరణకుఁ గారణమైన స్వార్థవ్యామోహము ముక్తపురుషునికి లేదు గావున నాతఁడసలే కర్మచేయఁడు.(౨) అవిద్యావశుఁడై చేయు కర్మయు నాత్మజ్ఞానము నేకకాలమున నుండఁజాలవు.(3) ఇట్టివాక్యములవలన ముక్తపురుషుఁడైనవానికిఁ గర్మయే లేదని బోధపడునుగాని, స్వార్థరహితుఁడై, ముక్తసంగుఁడై ముక్తపురుషుఁడు కర్మచేయునని చెప్పు వాక్యములు శంకరుని రచనలలోఁ గానఁగనగును.(౧) ఆతఁడు పాపకర్మ నెన్నఁడును జేయుట కవకాశమేలేదు. ధర్మశాస్త్రముల కతీతమైన యథేచ్ఛాప్రవర్తనము మోక్షావస్థ కలంకారమనియు, ధర్మనియమోల్లంఘనమున కది యాహ్వానము కాదనియుఁ జెప్పఁబడెను. ధర్మమునెడ నిర్లక్ష్యభావము నది యెంతమాత్రమును బోధింపదు. పాపమెన్నఁడు చేయుట కవకాశము లేని పరమాత్మానుసంధానము ముక్తపురుషుని కేర్పడును. అనఁగాఁ బాపకర్మవిషయములో నాతఁడు మృతుఁడే. క్రైస్తవ మతములోని ఆంటినామియనుల భావముతో శంకరుని భావము బొరపడరాదు. ముక్తపురుషుఁడు సర్వవాంఛాసిద్ధిఁ

---

(౧) నిస్త్రైగుణ్యే పథి విచరతాం కో విధిః కో నిషేధః

(౨) నచనియోగాభావాత్ సమ్యగ్దర్శినో, యథేష్ట చేష్టాప్రసంగః సర్వత్రాభిమానస్యైవ ప్రవర్తకత్వాత్ అభిమానాభావాచ్చ, సమ్యగ్దర్శినః శం. భా. ౨, 3, ౪౮.

(3) శం॥భా॥ తై॥ ఉపోద్ఘాతము.

(౧) శం॥గీ॥భా॥ ౪,౨౧.

బొందెను గావున నాతనికిఁ గోరుట కెట్టివిషయమును.౨. లేని మాట నిజమేకాని యాతఁడు లోకసంగ్రహార్థము పనిచేయును. మఱియు, నాతనివిషయములో నైతికవిధి కర్థము లేదని శంకరుఁడు చెప్పినాఁడుకాని యాతఁడు నీతినియమములను విసర్జించె నని మెచ్చుటను జెప్పియుండలేదు.3. ధర్మసంసిద్ధి యనఁగా, ధర్మవినాశముగాక, ధర్మనియమబద్ధమైన వ్యక్తిత్వ నాశనమని తెలియవలెను. మనలోఁ గల్మషములు మిగిలి, పశుత్వమింకను బోనంతకాలమే నీతినియమముల కర్థమున్నది నీతినియమములు, మనము తప్పుచేయఁ జూచునపుడు సవ్యమార్గమును సూచించును. నాగరికతగల మానవునికి హత్యాచౌర్య సంబంధములగు చట్టములతో నిమిత్తము లేని రీతినే, ఆత్మరతుఁడగు ముక్తపురుషునికి నైతిక నియమావళితో నిమిత్తము లేదు.

౮౧—శంకరప్రతిపాదిత ధర్మసూత్రముల కాక్షేపణావిచారము.

శంకరుఁడు ప్రతిపాదించిన నైతికనియమావళి విశేష విమర్శనుఁ బాలైనది దానినిఁగూర్చి చేయఁబడిన యాక్షేపణలను మనము సంగ్రహముగాఁ బరిశీలింపనగును.౧. ఉన్న

(౨) శం॥గీ॥భా॥ ౫.

(3) సురేశ్వరాచార్యుఁ డిట్లుచెప్పెను: "ఎవని హృదయములో నాత్మ బ్రహ్మైక్యజ్ఞానసిద్ధి కల్గినదో, యాతనికి అద్వేషము మున్నగు లక్షణములప్రయత్నాభ్యాసములగును. అవి ప్రయత్నములేకుండఁగనే సంపాదితములగును." (నైష్కర్మ్యసిద్ధి॥ ౪,౬౯.)

(౧) అద్వైతవేదాంతము ప్రతిపాదించు ధర్మసూత్రముయొక్క నీతిక విమర్శనమునకును, డ్యూసేన్ పండితుని పునర్నిర్మాణమునకును, 'అద్వైతము ధర్మసూత్రము'నను హాగ్ పండితుని వ్యాసము. మదరాసు క్రిస్టియన్ కాలేజీ పత్రికలో ౧౯౧౬ డిసెంబరు.

దంతయు బ్రహ్మమొక్కటేయై, ప్రపంచము మిథ్యయైనచో, నప్పుడు మంచిచెడ్డలకు భేదమే తొలఁగిపోవును. ప్రపంచము ఛాయామాత్రమైనచోఁ బాపము ఛాయకు ఛాయయగును. ఛాయామాత్ర రూపములైన పాపదౌర్జన్యములతో మనమేల మేల మాడరాదు? ఇట్టి స్వప్నసదృశము నసత్యమునగు జీవితములో ధర్మముకొఱకేల మనము మన స్వార్థములను త్యాగమొనర్చి శ్రమనొందవలెను? ధర్మశాస్త్రము చెప్పు నానాత్వము నిజమైనచో, జీవితము నిజము; జీవిత మసత్యమైనచో, ధర్మసూత్రము లసత్యములేయగును. కేవల జగన్మిథ్యాభావమును మన మంగీకరింపకున్నచో, నీ యాక్షేపణ నిరర్థకమగును. పరమార్థసంపాదనములో ధర్మాధర్మములకు విలువగలదు.

జీవాత్మ పరమాత్మైకత్వమే సత్యమైనయెడల, ధర్మమునకు స్థానమేలేదని యాక్షేపింపఁబడెను. బ్రహ్మ మొక్కటే యున్నచో, ధార్మికకృషి కవసరమే లేదు. ఈ యాక్షేపణ నిత్యానిత్య వస్తుభేద జ్ఞానలోపముపై నాధారపడియున్నది. యథార్థముగాఁ గాలమున కతీతమైన బ్రహ్మమును, గాలగతములై, యసంపూర్ణములగు విషయములు నొకటేయని శంకరుఁ డెచటను జెప్పియుండలేదు. జీవాత్మ బ్రహ్మైక్యమును దెల్పు తాత్త్విక సత్యమువలన, వ్యావహారిక జగత్తులో నైతికభేదముల ప్రామాణ్యము భంగపడదు. శంకరుఁ డిట్లు చెప్పినాఁడు: “నిప్పంతయు నొకటే; శవదహనము చేయు నగ్ని పవిత్రమైనది కాదందుము; సూర్యుఁ డొకఁడే, పవిత్ర ప్రదేశములలోఁ బ్రసరించు సూర్యకాంతిని మనము పూజించి, కల్మషప్రదేశములలో

వ్యాపించినదానిని గ్రహింతుము. మృణ్మయరూపములేయయ్యు మణులను రత్నములను మనము కోరుదుము; యితరమృణ్మయ రూపములగు శవాదులను మనము నిరసింతుము."౧. అదేవిధ ముగాఁ బారమార్థికముగా సర్వవస్తువులు బ్రహ్మమే యైనను, గొన్ని గ్రహింపఁదగినవి, కొన్ని పరిహరింపఁదగినవి యని తెలియవలెను, 'అహంబ్రహ్మాస్మి' యనఁగా, నహంకారసహితమగు జీవాత్మయే బ్రహ్మమని యర్థముకాదు; ఉపాధివిరహితమైన శుద్ధాత్మయు బ్రహ్మము నొకటియని తెలియవలెను.౩. ధర్మ జిజ్ఞాస కవసర మెట్లుకలుగుననఁగా, నాత్మయొక్క నిజమైన యపరిచ్ఛిన్నతా స్వభావమునకును, వర్తమానమం దది ధరించిన పరిచ్ఛిన్నతా వస్త్రజాలమునకును సంఘట్టన మెడతెగనిదై నడచుచున్నది. మానవుల స్వస్వరూప మేకము నవికారమునై యుండఁగా, నుపాధిశక్తివలన నది పతనమంది, వికృతినొందినది.౧. మన మేస్థితికిఁ బోయినచో సత్యము ప్రత్యక్షమగునో, యట్టి స్థితిలోనున్నప్పుడు పరిచ్ఛిన్నతా దౌర్బల్యముతోఁగలుగు పోరాటమున కర్థముండదు. పరబ్రహ్మమునుండి మనము వేరను భావము సంపూర్ణనాశన మగువరకు నట్టి పోరాటము జరుగుచునేయుండును. జీవాత్మ, తాను బరమాత్మనని గ్రహించు

(౧) శం॥భా॥ ౨,౩,౪౮

(౨) ముఖ్యసామానాధికరణ్యము.

(౩) బాధసామానాధికరణ్యము.

(౧) ఎక్‌హార్ట్ అడిగినాఁడు: "తానొక చక్రవర్తినై యుండియుఁ దాను చక్రవర్తినని యెఱుఁగకున్నచో నేమిలాభము?" స్వర్గరాజ్యము నష్టరాజ్యమే.

వరకు, నసంతృప్తి మగ్నమై స్వస్థానదూరత్వమువలనఁ గలుగు పరితాపముచేఁ దప్తమగుచుండును. పరిచ్ఛిన్నవ్యక్తులముగా మనకు విధులు, లక్ష్యములు నున్నవి. ప్రతివ్యక్తియుఁ దాను జేయు కర్మకు బాధ్యుఁడై, ప్రవర్తింపవలసియుండును.౨.

శంకరుని ధర్మసూత్రము బుద్ధిసంబంధమైనది; ఏలన నవిద్య లేక అవివేకము బంధకారణము.౩. సర్వవ్యాపారానుభవములకు నాధారము జీవుని మిథ్యాజ్ఞానము. సమ్యగ్జ్ఞానము మోక్షకారణము.౪ జీవబ్రహ్మాభేదజ్ఞానము మిథ్యాజ్ఞానమగుటచే యథార్థమైనజ్ఞానముదానినిఁదొలగించును.దీనివలనఁ దెలియునదే మన, మోక్షసంపాదనమునకు వలయునది ధర్మశీల సంసిద్ధి కాదనియు, కేవల తాత్త్వికజ్ఞానమనియు స్పష్టము. అద్వైత వేదాంతముయొక్క మూలభూతమగు లోపమిదియే యుని డ్యూసేన్ తలఁచినాఁడు. "సత్స్వరూపముయొక్క సమ్యగ్జ్ఞానమును సంపాదించుటకు మూలాధారమైన మంలోని 'నేన' ను నదేయని వేదాంతము యుక్తముగానే చెప్పినది. కాని బుద్ధ్యుపకరణ సామగ్రియనాత్మకనఁగా మిథ్యాప్రపంచములోని దని

(౨) శం॥భా॥ ౩,౩,౫౩. మరియుఁజూడుము: ౩,౨,౯.

(౩) శం॥భా॥ ౨,౩,౪౮.

(౪) శం॥ భా॥ ౧,౨-౮; ౩,౨,౨౫, ౪,౨,౮; ౧,౩,౫౯.

(౫) మిథ్యాజ్ఞానకృతఏవ జీవపరమేశ్వరయో ర్భేదోనవస్తుకృతః (శం॥ భా॥ ౧,౩,౧౯.) చూ: శం॥భా॥ గౌడపాదకారిక. ఉపోద్ఘాతము. పోల్చు: "జ్ఞానమ్ వినామోక్షో నసిద్ధ్యతి." (ఆత్మబోధ) వివేకావివేకమాత్రే ణైవ॥ (శం॥భా॥ ౧,౩,౧౯) చూ: అపరోక్షానుభూతి పు. ౧౪.

కొట్టివేసియు, జ్ఞాతయైన వ్యక్తియొక్క విజ్ఞానమున కీయద్వైత తత్త్వమును బరికటించి, యంతటితో నాగిపోయిన పొరపాటు చేసినది; పరమాత్మకు నిలయము డేకార్టెవలె బుద్ధియని చెప్పక హృదయమని చెప్పటలో వేదాంతము శ్రేష్ఠతరమైనదే."౧. ఏకమునద్వితీయమునగు బ్రహ్మమిదివరకే పరిపూర్ణతగలదైనచో, దాని యాథార్థ్యము సపరిశిహాతముగాఁ బరికటించుటే మనము చేయవలసిన కర్తవ్యమును, దాని కితరమైనదెల్ల నసత్యమనుటే మన ధర్మమునైనచో, ధార్మికప్రవృత్తికిఁ జోదకశక్తియే లోపించును. మనకుఁగల పరిచ్ఛిన్నతాదోషవిముక్తికి దానినిఁ గాదనుటే చేయవలయు కార్యమైనచో నైతికదీక్ష కవకాశమేలేదు. ద్వేషమును జయించుటకుఁగాని, మన స్వభావపరివర్తనమునకుఁ గాని మనము కృషి చేయనవసరము లేదు. అవిద్య, ప్రధానముగాఁ దార్కికభావమేయైనను, శంకరుని తత్త్వములో నది సంపూర్ణమగు జీవితదృక్పథమే యగును. "దేహమే ఆత్మ యనునభిమానమే అవిద్య: అందుచే దేహమున కాధార ముదయించును; దాని స్వరూపమే రాగము; దానిని దూషించునదే ద్వేషము; శరీరమునకు బాధకలుఁగనోపు ననుభావములచే భయాదికముతలచూపును." ౧. మిథ్యాజ్ఞానమే స్వార్థపరములగు ననురాగప్రవృత్తుల కాధా

(౧) డూసేన్, సిస్టమ్ ఆఫ్ వేదాంత, పు॥ ౫౯.

(౧) దేహాదిష్వనాత్మస్వహ మస్మీతి ఆత్మబుద్ధిరవిద్యా; తతస్తత్పూజనాదౌ రాగః; తత్పరిభవాదౌ ద్వేషః; తదుచ్ఛేద దర్శనాద్భయమ్,...శం॥ భా॥ ౧, 3, ౨.

రము. ౨. పరిచ్ఛిన్నవ్యక్తియొక్క పరిచ్ఛిన్నతయే అవిద్య. దానిమూలముననే మానవుఁడు తన నిజస్వరూపము బ్రహ్మత్వమని యెఱుఁగక, రాగద్వేషమయ జీవితమును గడపయత్నించును. మనశీలములోని దోషములు కేవలలోపములే కావు. అవి యీశ్వరవాణీ వికల్పరూపములు. శంకరుఁడు తరచుగా 'అవిద్యా కామకర్మ' ౩ సమాసము నుపయోగించును. జీవనానాత్వము నిజమనినమ్ము దృష్టిదోష మవిద్య; ౪. కామ మసత్యవిషయానురాగము; కర్మ యనఁగా దానిని సంపాదించుటకుగాను చేయు ప్రయత్నము ఇట్టి యవిద్యాప్రేరితమగు నహంకారముచేయు కర్మయే సంసారకారణము ౫ అవిద్యవలనఁ గామము, కామమువలనఁ గర్మయు నుదయించును. మిథ్యాదృష్టిని భగ్నమొనర్చి, స్వార్థపరత నణఁచివైచి, సత్యకామము నుదయింపఁ జేయుటయే మోక్షసాధనమగును. ౬ స్వార్థప్రవృత్తి నణఁగఁ

---

(౨) శం॥ భా॥ కేన ఉ॥ ఉపోద్ఘాతము. సంసారబీజమజ్ఞానమ్ కామకర్మప్రవృత్తి కారణమ్; మఱియు, "అవిద్యా కామకర్మలక్షణమ్ సంసారబీజమ్." శం॥భా॥ కేన ఉ॥ ౪, ౯

(౩) శం॥భా॥ ము॥ ఉ॥ ౩, ౧, ౧.

(౪) అవిద్యా కల్పితమ్ లోకప్రసిద్ధమ్ జీవభేదమ్ శం॥ భా॥ ౨, ౧, ౧౪; ౧, ౩, ౧౯.

(౫) అనాత్మ దర్శినోహి అనాత్మవిషయః కామః కామయమానశ్చ కరోతి కర్మాణి; తతస్తత్ఫలోప భోగాయశరీరా ద్యుపాదానలక్షణ స్సంసారః శం॥భా॥ తై॥ఉ॥ ౧, ౧౧.

(౬) సర్వవాసనాక్షయమ్ సర్వకామ వినాశమ్ సర్వకర్మప్రవిలయమ్

దోర్కిక్క, సత్కామముల నభివృద్ధిపరచి, అహంభావభరితమైన వ్యక్తిత్వమును నిగ్రహించుట ధార్మిక ప్రవృత్తి కవసరమగు శిక్షణలోనిదే. అహంభావ వ్యక్తిత్వము నశించనిదే, మనకుఁ బరిపూర్ణత సిద్ధించదు. మనము కామమును జయించి లోక కళ్యాణముకొరకే పనిచేయవచ్చును; కాని మన జీవితములో నేదో సందర్భములో దుష్కామమునకు వశులమై, స్వార్థపరులము గాకుండ నుండఁజాలము. కావున మన మవిద్యారూపములైన కామాహంకర్తృత్వ భావములను బూర్తిగా నశింపజేసినఁ గాని, సమ్యగ్జ్ఞాన విలసితమగు స్వచ్ఛ నిరహంకారదృష్టిని గలిగి యుండఁజాలము. ధర్మనియమానుష్ఠాన తత్పరుఁడు యాదృచ్ఛికముగా నిష్కాముఁడగును, సమ్యగ్జ్ఞానబలముచే మహర్షి నిష్కాముఁడగును.౧.

శంకరుఁడు పరోక్షాపరోక్ష జ్ఞానభేదమును వివరించినాఁడు. జీవబ్రహ్మైక్యభావము యథార్థమని గురుగ్రంథవాక్యావళి వలన గ్రహించు తర్కజ్ఞానము పరోక్షజ్ఞానము, తాను పృథగ్వ్యక్తినను భావమును విడిచిపుచ్చి, బ్రహ్మైకత్వము నను

(౧) చూ. ఈభావమును బాగుగా సూచించిన హీరియన్నా పండితుని వ్యాసము ఇండియన్ ఓరియంటల్ కాన్ఫరెన్సు ప్రొసీడింగ్సు వాల్యూము, ౨. నిజమైన అనుభవజ్ఞానమునకు, కేవల తార్కికజ్ఞానమునకుఁ భేదమును దెల్పుచు వారిట్లు చెప్పెను: "శంకరుని మాటలలో, నిత్యనూతనసృష్టి నందుచున్న కామకర్మ పరంపరయే జీవితము. కామకర్మములు పోయినను వాని కారణమగు నవిద్య బీజరూపములోనున్నచో నది బుద్ధిగతానందమగును; అవిద్యయు నిర్మూలనమైనచో, బ్రహ్మానందము." పు. ౨౪౧.

భవపూర్వకముగా సాధించిన దపరోక్షజ్ఞానము లేక అనుభవ జ్ఞానము.౨. పరోక్షజ్ఞానము వలన మోక్షసిద్ధి కలుగదని శంక రుఁడు చెప్పినాఁడు. బృహదారణ్యకోపనిష ద్భాష్యములో శంకరుఁ డీవిషయమునుగూర్చి చెప్పినాఁడు.౧.సాధకుఁడు తాను పండితుఁడ నను భావమును విడిచి, క్రమముగా, బాలుని నిష్కల్మషభావమును గాంచి, దానినుండి మౌనిభావము నార్జించి, తుదకు, బ్రహ్మేతరములగు సర్వార్థకామములను విస ర్జించి, బంధరహితమగు బ్రాహ్మణత్వసిద్ధిని బొందవలెనని శంకరుఁడు వివరించెను. అందుచే నద్వైతము,తత్త్వము మాత్రము కూడనైయున్నది. బ్రహ్మవిద్యవలన నిశ్చయమైన బ్రహ్మానుభ వము సద్యస్సంపాదితమగును.3. కాలాంతరమం దెప్పుడో ఫలి తమునుజూపునది బ్రహ్మవిద్యకాదు.

ఇదేవిధముగా, బ్రహ్మానుభవసిద్ధికిఁ జిత్తశుద్ధి ముఖ్య మైన సాధనమని చెప్పఁబడెను. రజస్తమోగుణముల నణఁచి, సత్త్వగుణమును వికసింపఁజేయుటే చిత్తశుద్ధి. ఇది తపస్సాధనల వలనను, నిష్కామకర్మ వలనను లభించును. ఇందు ధర్మప్రవ ర్తన మతిక్రమింపఁబడదు; ఇమిడియుండును." ఎవని కెన్నడపాం

(౨) పోల్చు: వరాహోపనిషత్తు:
'అస్తిబ్రహ్మేతిచే ద్వేద పరోక్షజ్ఞానమేవతత్,
అహమ్ బ్రహ్మేతిచే ద్వేదసాక్షాత్కారస్స ఉచ్యతే.

(౧) 3,౮,౧౦. మఱియుఁజూడు: ఛాం॥ఉ॥ ౪,౧,౭.

(౨) బోల్చు: సెయింట్ మాథ్యూ; ౧౮,3.

(3) అనుభవారూఢమేవచ విద్యాఫలమ్ నక్రియాఫలవత్కాలాంతర భావి శం॥భా॥ 3,౪,౧౫)

కార మమకారము లసత్యములని తెలియునో, వాఁడప్పు డాత్మ విదుఁడగును."౮. కామము నణఁచిపుచ్చినఁగాని, అవిద్య నశింపదు. జ్ఞానమనగా నాంగ్లభాషలోని జ్ఞానపదార్థమేకాదు. జ్ఞానమనఁగా నిజమైన విద్య; సంపూర్తిగా ను త్తీర్ణతనొందిన జీవిత లక్షణము.౯.జ్ఞానమనఁగా నొకసిద్ధాంతము నంగీకరించుటగాదు; జ్ఞానమనఁగా ననుభవసిద్ధి; బుద్ధిజ్ఞానము దానికి బాహ్య చిహ్నమే శంకరుఁడు కేవల ప్రజ్ఞాసామర్థ్యమునకెక్కుడు విలువనీయలేదు. సత్యమును దెలిసికొనుటకు బుద్ధిజ్ఞాన మనవర్థమని తెలియు బుద్ధిజ్ఞానమే శ్రేష్ఠమైనదని యాతఁ డభిప్రాయపడెను. మోక్షమనఁగా నవిద్యానాశనమే; కాని యవిద్యానిరసనమాత్రముచే నది లభింపదు. బ్రహ్మాస్తిత్వమును మన బుద్ధిశక్తిచే గ్రహించినంతమాత్రమున మనము బ్రహ్మవేత్తలము కాఁజాలము. బ్రహ్మజ్ఞానమనఁగా, మన మూలస్వరూపము బ్రహ్మమని, విశ్వసించుటేగాక, నిజముగా జీవితమును బ్రహ్మమయమొనర్చుటేయగును.

శంకరుని తత్త్వములో నింకొక దౌర్బల్యమేమనఁగా నాతఁడు ప్రతిపాదించు నైతికధర్మము పారమార్థికముగా సత్యముగాదని చెప్పఁబడెను. మన 'అహం' వ్యక్తిత్వము లోకములో నితరవస్తువులనుండి భిన్నమైనదనియు, దేశకాలములలో

---

(౮) ఉపదేశసాహస్రి. ౧౮,౫౭. చూ: ౧౮, ౧౮౧; శం॥భా॥ కేన ఉ॥ ఉపోద్ఘాతము.

(౯) చూ: ప్లేటోటిమోన్. పు. ౯౦; అరిస్టాటిల్ నికోమకీయన్ ఎథిక్స్. ౧౦,౭.

దానికి పృథక్ స్థితిగలదనియుఁ దలఁచినంతకాలము నీతినియమముల కర్థమున్నది. నైతికప్రపంచము, తనయందలి వ్యక్తులకు పృథక్త్వమున్నదని నిశ్చయించుటచే, నసత్యజగత్సంబంధమైనదే. నియతవిధులు, తత్ఫలితములైన వాంఛాసిద్ధులు, వ్యక్తిగతములైనవే: పరిచ్ఛిన్నజీవుల పృథగ్వ్యక్తిత్వములపైననే, కర్మయుఁ గర్మఫలములు నాధారపడియున్నవి. మన మెంతవరకు వ్యక్తిగతమగు ధర్మసూత్రములు దృక్పథములను గలిగి యుందుమో, భ్రమ ప్రమాదములతోఁ గూడిన సంసారమం దంతకాలమునున్నామనియే చెప్పవలెను. వ్యక్తిగతమైన దృక్పథమును క్రమముగా విడిచి, తాను బ్రహ్మమునను భావమును బొందుటే నైతికాభివృద్ధి లక్షణము; వ్యక్తిగత భావము నశించి, బ్రహ్మభావము సంపూర్ణముగా గలుగుట తోడనే, నీతి ప్రవర్తనావసరము తొలఁగి పోవును. ధార్మిక ప్రవృత్తి కవసరమున్నంతకాలము బ్రహ్మసంసిద్ధి లక్ష్యము దూరస్థమే యగును. ధర్మానుష్ఠానమునకు లక్ష్యము మన సంకుచిత వ్యక్తిత్వము నతిక్రమించి విశ్వాత్మభావములో లీనమగుటే, కాని యీధార్మిక వ్యక్తికిఁ జెందిన పృథగ్వ్యక్తిత్వభావలేశము మిగిలి యున్నంతకాలము, మనయాత్మ్యాగమన మసంపూర్ణమై యుండును. కాని, పరిచ్ఛిన్నవ్యక్తిత్వమును విడువకుండ, నపరిచ్ఛిన్నాత్మసంసిద్ధిని గాంచుట దుస్సాధ్యమను విషయము స్పష్టము. ఈలక్ష్యసిద్ధికి మన నైతికవ్యక్తిత్వము నతిక్రమించి, తత్సంబంధమగు దీక్షానియమముల నధిగమించిన తత్త్వసాక్షాత్కారసిద్ధి నొందవలెను. అందుచేఁ బరిపూ

క్యతాసంసిద్ధి నార్జించు విషయములో, మన వ్యక్తిగతమగు కృషియు, ధర్మానుష్ఠాన ఫలితమును సరిపోవని శంకరుఁడు తరచుగా నుద్ఘాటించి యున్నాఁడు. కర్మవలన మోక్షములేదు. పరిచ్ఛిన్నతను మన మతిక్రమింపవలెను. పరిచ్ఛిన్న జీవిత మూలబీజమగు నవిద్యను నిగ్రహింపవలెను. మన నిజస్వరూపము బ్రహ్మమని తెలియుకొనుటకు మన మవిద్యాకామకర్మమూలమగు సంసారబంధములను ఛేదింపవలెను. మనమెంత ధర్మవర్తనులమైనను, మనయోగ్యత మన పరిచ్ఛిన్నతను బోఁగొట్టి అవిద్యా సంబంధములను భగ్న మొనర్పలేనంతకాలము, మోక్షము మనకు దూరమైయుండును. అందుచే నెట్టికృషి చేసినను మోక్షసిద్ధిలేదని శంకరుఁడు వాదించును; ఏలన, నే కర్మమైనను, వైదికవిధి నిర్వహణమైనను, లేక యీశ్వరారాధనమైనను, మనవ్యక్తిత్వము నంటిపట్టుకొనియుండు పరిచ్ఛిన్నత, నట్లే యుంచుటచే, మన సంసారపరిభ్రమణము సాగుచునే యుండును. ఈ సంసారచక్రమునుండి విముక్తినిచ్చునది జ్ఞానమొక్కటే; జ్ఞానమే మనపరిచ్ఛిన్నావధులను దాటించి, బ్రహ్మైక్యసిద్ధినిచ్చును.(1) పరిణామస్వభావముగలది ధర్మానుష్ఠా

(1) ఈవిషయములో శంకరుని భావముతో బోశాంకె పండితుని భావమునకు సామ్యమున్నది. మోక్షమునకు శంకరుని జ్ఞానమువలెనే బోశాంకే విశ్వాసమును జెప్పినాఁడు. పోల్చు: "కర్మవలనఁగాక, భక్తిచే మనము పరిపూర్ణమైన దానితో నేకము. ఇచట మన లోపము పూరింపఁబడును. తరింపఁజేయుం ననుభవము'లకిదియే యర్థము. విశ్వాత్ముఁడగు నీశ్వరుని కృపపై మనము భారముంచి, యీశ్వరైకత్వమును మనము గాంచి, మన పరిచ్ఛిన్న బుద్ధి కది

నము; స్వయంసమృద్ధమైన సత్యమునది సంపాదింపఁజాలదు.
మానవజీవితమునకు నైతికాభివృద్ధియే ప్రధానమైనదైనచో,
మనముత్తీర్ణులమై స్వస్వరూపసంసిద్ధిని బొందుదశ మనకెన్నటి
కిని రాదు. మానవుని సహజరూప మీశ్వరుఁడే యైనచో,
'నేనీశ్వరున'ని మానవుఁడు చెప్పు స్థితినందినచో నప్పుడిఁక నైతిక
ప్రవర్తనావసరమే లేదు. నీతినియమముల ననుష్ఠించుటతోఁ
దృప్తిఁగాంచునాతఁ డాత్మసాక్షాత్కారమువలని సంతృప్తినిఁ
గాంచఁజాలఁడు. నైతికజీవితమే సర్వమునైనచో, ధర్మానుష్ఠా
నముచే నుజ్జ్వలమైన జీవితముకూడ వ్యర్థమేయగును; ప్రేమ
క్షణికమేయగును; ఆనంద మందరాని ఫలముగాఁ బరిణమించును.
నీతినియమముచే ముక్తిఁగాంచుట దుర్లభమని సెయింట్ పాల్
నుడివియున్నాఁడు.(౧). మన మేమిచేసినను, మన స్వార్థమును
విసర్జించినఁగాని, మనము తరింపఁజాలము. స్వార్థపరులమై
మనము ధర్మోపదిష్టవిధులను నెరవేర్పవచ్చునుగాని, యట్టి విధి
నిర్వహణము ధర్మప్రయోజనముగలది కాఁజాలదు. మనలోని
పాపస్వభావము నున్మూలించుటకు, శంకరుని మాటలలో
నవిద్యానివృత్తికి, భక్తిసాధనమని పాల్ను, జ్ఞానమని శంకరుఁ
డును వచించిరి. అట్టి జ్ఞానమే మన పరిచ్ఛిన్నతను ఛేదించి,
పాపమునతిక్రమింపఁ దోడ్పడును. మోక్షమనఁగా నొకనూత్న

విరుద్ధముగాఁ దోచుటఁ గాంతుము." (ది మీటింగ్ ఆఫ్ ఎక్స్ట్రీమ్స్ ఇన్ కాంటెంపరరీ ఫిలాసఫీ, పు॥ ౧౭3) చూ॥ మైండ్; న్యూ॥సీ॥; వాల్యుము. 30; పు॥ ౯౮.)

(౧) ఎపిసిల్ టు ది రోమన్సు 3,౮,౧౦; ఎపిసిల్ టు గాలేషియన్సు ౨, 3.

నిర్మాణముగాని, కల్పనముగాని కాదు; అది లోనున్నదాని నావిష్కరించుటే. ధర్మఫలము బాహ్యమైనది,జ్ఞానము స్వయంసంపూర్ణమైనది. జ్ఞానమునకు లోపముగాని, లక్ష్యముగాని, యుద్దేశ్యముగాని లేదు. శాశ్వతమై స్వయంసంపూర్ణమైన మోక్షము కర్మవలన లభింపదని శ్రుతి చెప్పుచున్నది.౨. తాను నిరసింపవలయు మతవిద్రోహభావములను మనసులో నుంచుకొని యొక మతసిద్ధాంతముయొక్క అర్థనిర్ణయము చేయుటే సిద్ధాంత తాత్పర్యనిర్ణయమునకు నిర్దుష్టమైన సూత్రమని మనము జ్ఞాపకముంచుకొన్నచో, మోక్షసిద్ధికి సాధనముగాఁ గర్మమార్గము నిరుపయోగమని శంకరుఁడుద్ఘాటించుటలోని అతిశయోక్తి కర్థము సువిదితము కాఁజాలదు. మోక్షసంపాదనమునకుఁ గేవల కర్మకలాప నిర్వాహణమే సామర్థ్యము గలదనువాదమును మీమాంసకు లతిశయోద్ఘాటన మొనర్చిరని శంకరుఁడు భావించినాఁడు. మీమాంసకులు వైదిక కర్మకాండ కిచ్చిన విపరీత ప్రాముఖ్యమునకుఁ బ్రతిగా శంకరుని కర్మ నిరస

(౨) నాస్త్యకృతః కృతేన. శంకరుఁడిట్లు వివరించెను; అకృతో మోక్షః కృతేనకర్మణా నాస్తీతి; చూ॥శం॥భా॥తై॥ఉ॥ ఉపోద్ఘాతము మఱియు, "కర్మ యనఁగా నున్న సర్వవస్తుస్వభావములకు వేఱై, యొక వ్యక్తిమానసశక్తిపై నాధారపడునది...జ్ఞానము ప్రమాణజన్యము; వస్తుతంత్రములు ప్రమాణములు; అది వేదవాక్యములపైఁగాని, మానవమానసములపైఁగాని యాధారపడదు." (శం.భా. ౧,౧,౪.) చూ॥శం॥భా॥ ౧,౪,౨౨.) మాధ్యమికులు జ్ఞానసంభారము వలన ధర్మకాయమును, పుణ్యసంభారము వలన సంభోగకాయమును లభించునని చెప్పిరి. (మాధ్యమికావతారము, 3,౧౨.) చూ॥ కీత్ పండితుని బౌద్ధతత్త్వము, పు॥ ౨౭౭.

నము నర్థము చేసికొనవలెను. అజ్ఞాననిర్మూలనమే మోక్షము. "అవిద్యా నాశనమే పరమార్థసిద్ధి."౧. "బ్రహ్మస్వభావమునుగూర్చిన అవిద్యా నిర్మూలనముతో, స్వాత్మ సంస్థితుఁడై, మానవుఁ డుత్తమస్థితి నొందును."౨. బ్రహ్మము నెఱుఁగుట యనఁగా మన కిదివరకు లేని దానిని సంపాదించుట గాదు; మన మజ్ఞానవశమున మఱచిపోయిన మన నిజస్వభావమును గుర్తించుటే. అది సర్పమను భ్రాంతి తొలఁగినంతనే, రజ్జుజ్ఞానమెట్లు ప్రకాశించునో,౩. అట్లే, అవిద్యానిర్మూలనముతో విద్య ప్రకాశించును.౪. తాత్కాలిక ఫలితములనిచ్చు కర్మ,నిత్యము నిరామయము నైన మోక్షము నీయఁజాలదు.కర్మ అవిద్యను దొలఁగింపఁజాలదు; ఏలనఁ గర్మావిద్యలు పరస్పర విరుద్ధములుగావు. కర్మ పూర్వమైనది జ్ఞానమనిచెప్పఁబడినపుడు; జ్ఞానమనఁగా బాహ్యవస్తుజ్ఞానమేగాని బ్రహ్మజ్ఞానమని యర్థముకాదు. ఒకకామమును సాధించుటకే కర్మచేయుదుము. మోక్షము కర్మతో నన్వయింపదు. కర్త, తనకుఁ బ్రత్యేక వ్యక్తిత్వముగలదనియు, (దానార్జింపవలయు వస్తువు తనకు వేరై

(౧) శం॥ భా॥ ముం॥ ఉ॥ ౧,౫. అవిద్యాపాయఏవహి పరప్రాప్తిః॥ అవిద్యా నివృత్తి రేవ మోక్షః॥

(౨) శం॥భా॥ తై॥ఉ॥ ఉపోద్ఘాతము, "అవిద్యా నివృత్తౌ స్వాత్మ వ్యవస్థానమ్ పరప్రాప్తిః."

(౩) శం॥భా॥ ౩,౨,౨౧.

(౪) శం॥భా॥ ౨,౧,౧౪,

యున్నదనియు నమ్మకున్నచోఁ గర్మకర్తృములేను. ౧. కాని యీవిభేదములున్నంతికాలము మోక్షప్రాప్తి లేదు. "భిన్నత్వ దర్శనముతో మోక్షముండదు; భిన్నత్వదర్శనములేనిదే కర్మ లేదు." ౨. చేయఁబడిన కర్మలవలన నీదిగువవానిలో నేదో యొకఫలితము సంభవించును; "నూత్ననస్తువు (ఉత్పత్తి), వికారము, సంస్కారము, ఆప్తి." మోక్ష మిందేదియునుగాదు. ౩. కర్మకుఁ జిత్తశుద్ధినిచ్చు విలువగలదు; కాని, యది అసంపూర్ణ దృష్టిపై నాధారపడునదగుటచే, (బరప్రాప్తిసాధనము కాఁజాలదు. జ్ఞానమే మోక్షసాధనము. ౪. కొన్నిచోటుల శంకరుఁడు దీనినతిశయముగా నుగ్గడించినాఁడు" కర్తృ కర్మఫలాదిభేద విరహితమైన బ్రహ్మజ్ఞానమునకు బాహ్యమైన సహాకారశక్తిగాని సహాయసంపత్తిగాని యవసరమని తలఁచుట సహేతుకము గాఁజాలదు; బ్రహ్మజ్ఞానఫలమైన మోక్షమునకుఁగూడ నెట్టి బాహ్యసహాకారము నవసరములేదు; కావున,జ్ఞానము, స్వర భావముచే నెట్టి కర్మరూపమగు పరసహాకారసంపత్తినిఁగోరదు"౫ నిత్యకర్మానుష్ఠానమువలన జన్మాంతరపాపములు నశించుననియు కామ్యకర్మములవలన వాంఛితార్థసిద్ధియగుననియుశంకరుఁ డంగీకరించును. నిత్యనైమిత్తిక కర్మఫలములు తాత్కాలిక కామసంప్రాప్తినిచ్చునేగాని,నిత్యమగు పరమార్థసంపత్తినీయఁజాలవు కామ్య

(౧) శం॥ భా॥ ఛా॥ ఉ. ఉపోద్ఘాతము.

(౨) శం॥ భా॥ కేన ఉ॥ ఉపోద్ఘాతము.

(౩) శం॥ భా॥ తై॥ ఉ॥ ౨, ౧౧

(౪) ఆత్మబోధ. పు॥ ౨౦౩.

(౫) చూ॥ శం॥ భా॥ కేన ఉ.

కర్మలను, నిషిద్ధకర్మలను చేయుటమాని, ప్రారబ్ధకర్మఫలముల ననుభవించుటచే నశింపఁజేసి, విధి కర్మాచరణముచే నాగామి కర్మఫలక్షయమును సాధించినచో, నేయితరసాధనములతో నిమిత్తములేకుండ మోక్షము సాధ్యమని మీమాంసకులు చెప్పుదురు. ప్రారబ్ధములుకాని కర్మ లనంతములుగా లున్నవి. వాని ఫలితము లొక జన్మములోఁ బూర్తికావు; వీనివలన ననేకజన్మములు, జన్మములలోఁ దిరిగి యనేకకర్మలు పెరుగుచునే యుండును. కర్మమూలమగు కామమును నశింపఁజేసినఁగాని మన కుపాయాంతరము లేదు. అవిద్యయే కామములకుఁ గారణమగుటచే, విద్యయే మనలఁ గర్మబంధములనుండి విడిపింపఁగలదు(౧). అందుచే బాహ్యకర్మలకు మూలాధారమునే బ్రహ్మవిద్యనిర్మూలించును.(౨). బాహ్యప్రవర్తనముకంటెఁ బ్రధానమైన దాంతరంగిక జీవితము. అంతరంగమునఁ జెలరేగు విషమసమస్యలు బాహ్యమాత్రములచేఁ బరిష్కృతములుగావు. మన యేకాంత హృదయములు, ధ్యానప్రార్థనములు జీవితసమస్యా పరిష్కార

---

(౧) శం॥భా॥ ౧,౧,౪. పోల్చు: ప్లేటో: "తత్త్వజ్ఞానహీనులగువారు కేవల మలవాటుచే ధర్మాచరణము చేయుటవలన, జన్మానేక పరిభ్రమణమను మహాసుఖము ననుభవింతురు. వారిగలు దోమలు చీమలవలెనో, లేక మానవులవలెనో తిరిగి జన్మించుచు నల్పజీవితముల గడపుదురు మఱియుఁ గొందరుత్తమపౌరులు గావచ్చును కాని పరిశుద్ధుఁడగు తత్త్వవేత్త యనఁగా జ్ఞాని తప్ప మఱెవ్వఁడును మరణించినవెనుక, దేవతావర్గములో జన్మింపఁజాలఁడు" (ఫాడో. పు. ౮౨)

(౨) ఇదానీమ్ కర్మోపాదానహేతు పరిహారాయ బ్రహ్మవిద్యా ప్రస్తూయతే॥ (శం॥భా॥తై॥ఉ॥ ఉపోద్ఘాతము.)

ములోఁ దోడ్పడును. అందుచే సముచితదృష్టిని సంపాదించుటే సర్వోత్తమధర్మము. మన చిత్తము నాత్మాయత్త మొనర్చుట లోనే ధార్మికప్రజ్ఞారహస్య మిమిడియున్నది. ఆత్మజ్ఞానఫలితమే ధర్మజీవనము. ఆత్మజ్ఞానములేని ధర్మజీవనము బాహ్యనియమా చరణమే యగును.

ఇంకొక యర్థములో మానవుని భిన్నదశల ననుసరించి యుండునవే ధర్మవిధులు. సాంఘికప్రయోజన ప్రదములైనవే ధర్మనియమములను నపార్థము నేటి ప్రపంచములో నంగీక రింపఁబడినది. సంఘమును గూర్చిన మన భావములకేకాక, భగవంతుని గూర్చిన మన భావములకుఁగూడ విలువయున్నది.

ఆత్మజ్ఞానము కర్మకు వ్యతిరేకమైనదనియు, రెంటికి స్వల్పమంతైనను సంబంధములేదనియు శంకరుని నిశ్చితభావము. కర్మనిష్ఠులైన గృహస్థులయ్యు, జ్ఞానసిద్ధులై, శిష్యులకు బ్రహ్మజ్ఞానదాన మొనర్చినవారు గలరని శ్రుతులు పేర్కొన్నను విషయమునకు సమాధానము చెప్పుచు, ప్రత్యక్షముగా సత్యమగు దానినెట్టి విషయములును నిరసింపఁజాలవనియు, "వేయి సూత్రములైనను వెలుతురును చీకటి నొకచో నుండు నట్లు చేయఁజాలవు; ఇంక నుపమానప్రసక్తియేల" యనియు శంకరుఁడు పలికినాఁడు. ౧. ఈ వివాదమంతయును "కర్మ" పద

---

(౧) విద్యాకర్మవిరోధాచ్చనహి బ్రహ్మాత్మైకత్వదర్శనేన సహకర్మ స్వప్నేఽపి సంపాదయితుమ్ శక్యమ్...యత్తుగృహస్థేషు బ్రహ్మ విద్యాసంప్రదాయకర్తృత్వాది లింగమ్ నతత్ స్థితన్యాయమ్ బాధితమ్ ఉత్సహతే; నహి విధిశతేనాపి, తమఃప్రకాశయో రేకత్రసంభవశ్శక్యతే కర్తుమ్, కిముత లింగైః కేవలైరితి, (శం॥ భా॥ ముం॥ ఉ॥ ఉపోద్ఘాతము)

మును నిశ్చితార్థములో నుపయోగింపక పోవుటచేఁ దటస్థించి నదే. స్వార్థపరమగు ఫలాకాంక్షతోఁ జేయఁబడినచోఁ గర్మ కాత్మజ్ఞాన విరోధమేర్పడుట నిజమే. ఆత్మజ్ఞానము నార్జించిన వెనుక నొకవ్యక్తి లోకసంగ్రహార్థమై చేయుకర్మ, యాతని బంధించి సంసారమగ్ను నొనర్పఁజాలదు. కామ్యకర్మయు నాత్మజ్ఞానమును గలిసియుండఁజాలవు ౧. జ్ఞానకర్మలు రెండును, కాంతితమస్సులవలె నసంగతములైనచోఁ, గర్మయనఁగా, గామ్యకర్మయనియు, జ్ఞానమనఁగా స్వార్థరహితమగు జ్ఞానమనియు మనమర్థము చేసికొనవలెను. ముక్తపురుషుఁడు చేయు లోకసంగ్రహార్థమైన ప్రవృత్తియనరాదు. శంకరు ననుసరించి. ముక్తపురుషుఁడు చేయు దానినిఁ గర్మయనరాదు. “ఆత్మరతుఁడై, తాను జేయు నిత్యకర్మలలో నానందమును గాంచుచు విలసిల్లు నాతఁడుత్తమ బ్రహ్మవేత్త’౨యని చెప్పిన ముండకోపనిష ద్వాక్యమునకు భాష్యము వ్రాయుచు శంకరుఁడిట్లు వ్యాఖ్యానించెను. “ఈవాక్యము కర్మ జ్ఞానసంబంధము నంగీకరించునని తలఁచుట మూర్ఖుల ప్రలాపము” 3. కొంతప్రవృత్తి యంగీకరింపఁబడిన మాట నిశ్చయము. శంకరుఁడు చెప్పినదేమన ముక్త పురుషుని ప్రవృత్తి, అహంకారముపై నాధారపడిన కర్మ యనరాదు ౪. ఇంకొక వాక్యములో నాతఁడిట్లు చెప్పెను: “జ్ఞాని

---

(౧) శం। భా। ఈశో ఉ। ౧౨. (౨) 3, ౧, ౪.

(3) అసత్ప్రలపిత మేవైతత్, మరియుఁ జూడు శం. భా. ఛాం. ఉ. ఉపోద్ఘాతము.

(౪) కర్మహేతుః కామస్యాత్, (తై,ఉ,శం,భా, ఉపోద్ఘాతము.)

ర్మైనవానికి, జీవితమంతయు నాతఁడెట్టి కర్మచేసినను, కర్మ సంగములేదు; ఏలన జ్ఞానమహత్త్వమట్టిది."౧. సంసారమునకు బంధించు జన్మాంతరముల నిచ్చు ప్రవృత్తికే కర్మ యని పేరు; ఏలన నిట్టి కర్మ జ్ఞానమున కవరోధమును గల్పించును. కాని ముక్తపురుషుని కర్మ యిట్టిదికాదు. ఏలన నవి కామకలుషితము గాదు. ముక్తపురుషుఁడు సర్వకామములను జయించినాఁడు. ముక్తపురుషుని కెట్టి సంసారబంధములేని దివ్యావస్థ నుగ్గడింపఁ దలచినప్పు డాతఁడు కొన్ని చోటులలో సర్వకర్మలు దుఃఖహేతువులగుటచే ముక్తపురుషుఁడెట్టి కర్మయుఁ జేయఁజాలఁడని చెప్పినాఁడు.౨

సన్న్యాస ధర్మమునకే ప్రాధాన్యమిచ్చెనని శంకరుని తత్త్వమును గూర్చి యింకొక యాక్షేపణము కలదు. వ్యావహారికజగత్తులో నిజముగా సంపాదింపఁదగిన దేదియును లేదని శంకరుఁడు వేనోళ్లఁ జాటినాఁడు.3. మనకును మన ప్రేమపాత్రులగు నందరకును, నేఁడు గాకున్న రేపైనను జరామృత్యువులు గలవనియు, మనకుఁ బ్రియములైన సర్వవస్తువులు శ్మశానభస్మముగా మారిపోవుననియు నిశ్చయము. ఆత్మ నిలుచు

---

(౧) శం॥భా॥ 3,౪,౧౪; మా॥శం॥భా॥ఛాం॥ఉ॥ ౨,౨3,౧.

(౨) శం॥భా॥ ౨,3,౪౦.

(3) పోల్చు: కాఠ. ౨,౧౫-౧౭. "ప్రపంచమును గాని, దానియందలి జీవినిఁగాని ప్రేమింపకయు ప్రపంచమోహము గల వానికి జగత్పితయైనఁ బ్రియముండదు. దేహేంద్రియ కామవస్తుజాలకుంతియు లోకమునకుఁ జెందినదే కాని, దేవునికిఁ జెందదు; లోకము, కామవస్తుసహితముగా నశించిపోవును గాని, యీశ్వరేచ్ఛ ననుసరించు వానికి నాశనములేదు."

టకు సరియగు స్థిరమైన తావు లోకమున లేదు. సంసారసంగ త్వము యొక్క వ్యర్థతనొక సుప్రసిద్ధమైన యుపాఖ్యానము చెప్పుచున్నది. తన్నుఁదరుముకొని వచ్చుచున్న యొక వ్యాఘ్రము నుండి కాపాడుకొను నిమిత్తమొక ప్రయాణీకుఁడు పరువెత్తి యెదుటనున్న యొక పాడునూతిలోదుమికెను. కాని నూతిలో నడుగున నొక దారుణ విషసర్పము నోరుతెరచి, కోరలుసాచి, విషానల జ్వాలలను గ్రక్కుచున్నది. ఆతఁడు వ్యాఘ్రభయ ముచేఁ బైకిరాఁజాలఁడు; సర్పభీతిచేఁ గ్రిందికిఁ బోఁజాలఁడు. నూతిగోడనుండి బయటికిఁ బెరిగియున్న యొక చిన్న మొక్కను బట్టుకొని నిలిచియున్నాఁడు. అట్లు నిలిచియుండుటచే నాతఁ డలసటజెంది, మరణము తప్పదని యెంచినాఁడు. అన్నివైపుల నుండియు మృత్యువు ముసురుకొని వచ్చుచున్నను, నాతఁడా మొక్కను బట్టుకొని ప్రాణాసక్తిచే వ్రేలాడుచున్నాఁడు. కాని, సితాసిత మూషకద్వయమా మొక్క మొదలును విసుగువిరా మము లేకుండఁ గొరికివేయుచున్నది. క్షణములో నాతనికాధార మైన మొక్క తెగి పడిపోవుటచే నాతఁడు మృత్యువునోటఁ బడవలసియున్నది. అట్లే సంసార యాత్రికులమగు మనము, జీవితములోని దుఃఖముల నెఱుఁగుదుము. మనము మమకార ముతోఁ బట్టుకొని యూఁగిసలాడు వస్తువులన్నియు క్షణికములని యెఱుఁగుదుము; కాని సుఖలేశమునిచ్చు నేయడవిమొక్క యాకులలో నున్న తేనెచుక్కలకో యాసించి, నాలుకలఁ సాచి నాకుచున్నాము. దారుణ సర్పరూపమున మృత్యువు నోరుతెఱచుకొని యున్నదని యెఱిఁగియు, మనము పట్టుకొనిన కొమ్మ

లను, సితాసిత మూషికములను సహోరాత్రములు కొరికివేయు చున్నవని తెలిసియు, జీవితమను వృక్షభ్రాంతి తొలఁగిపోవుట లేదు. విషసర్పమెదుటనున్నది. కాని మధుబిందువులు తియ్యగా నున్నవి. ఈ సంసారవృక్షమే పరమార్థమని నమ్మి, మనలో నంతర్వర్తియైయున్న యాత్మకు సంతృప్తి కలుగఁజేయున దెద్దియు నీసంసారమున లేదను ఘోరసత్యాంశము నెవ్వరోనుట కిచ్చగింపము. పరమార్థసంసిద్ధి, నిర్విశేష సర్వసంగత్యాగముల ఫలితమని శంకరుఁ డుద్ఘోషించినాఁడు. కామము సంపూర్ణవినా శమంది, సుఖదుఃఖములను రెంటిని విడిచిపెట్టుటచే మోక్షసిద్ధి కలుగును. పరిపూర్ణ ధర్మాచరణముకాని, మహోజ్జ్వల ప్రజ్ఞా సామర్థ్యముగాని, పరమార్థసంసిద్ధి నిచ్చుటకుఁ జాలవు. దేహాభి మానమును విడిచి, త్యాగమయ జీవితమును గడపుమని శంకరు నుపదేశము. ఆత్మకు శత్రువు కేవల దేహముకాదు. "నేను" "నాది" యను దేహాభిమాన పాశమే ప్రబలశత్రువు.(౧) జీవ న్ముక్తునికి దేహమున్నది; కాని యాతని మోక్షమున కది యాటంకముగాదు. అజ్ఞాని దేహ మాత్మజ్ఞానవికాసమున కవ రోధ సహస్రమును గలుగఁజేయును గావున దేహ సంసర్గముచే నాత్మశక్తి యణఁగిపోవునని శంకరుఁడు వాదించినాఁడు. దేహ సంబంధమైన కామమోహములను దహనముచేయుఁడని శంకరు డనేకరీతుల ఘోషించియున్నాఁడు.

శంకరుని జగన్మిథ్యావాదమునను సరించి, సాంఘికజీవి తమున కవకాశము లేదని యింకొక యాక్షేపణముగలదు.

---

(౧) శతశ్లోకి పు. ౧౫

ప్రపంచ మసత్యమైనచో దానివిషయములో నెట్టిప్రసక్తియు మనకుండనవసరములేదు. జగత్తు మనలను బంధింపకుండఁ జూచుకొన్ననలేదు. జగత్తునే విసర్జింపుమని శంకరుని భావము. శంకరునివాదము జగద్బహిష్కారముగాని జగత్సంస్కారము గాదు. సాంఘికవ్యవస్థలను సంస్కరించు ప్రోత్సాహ మాతని తత్త్వముపదేశించుట లేదు. కాని యిది శంకరునిభావము కాదని శంకరుని జీవితమే ముక్తకంఠముతోఁ జాటుచున్నది. వ్యక్తిత్వ మనఁగా, వ్యక్తిపరమైన స్వార్థపరతగాదని శంకరుని తత్త్వమంతయు ఘోషించుచున్నది. మానవుఁడు తనలోఁ జేరిన జగత్కాలుష్యములను గడిగివేసి, పరిశుద్ధుఁడుఁ గావలెను. అహంకారమునకు, కామములకు, నింద్రియసుఖాపేక్షకు నీచ దాస్యమునుండి యాతఁడు విముక్తినొందవలెను. "నేను" "నాది" యను భావములను మానవుఁడు విడచి, మమకార సూచకములగు సర్వసంబంధములను విచ్ఛేదమొనర్చి, "ఏకాకియై యేకాకియగు బ్రహ్మమునొద్దకుఁబయనించుట"వలననే శాశ్వతజీవితము కలుగును. శంకరుఁ డుపదేశించినది లోకమునువిడిచిపారిపోవుట కాదు;అహంకారత్యాగము. లోకమునుండిపారిపోవుట సులభమేకాని, మమత్వమునుండి విడివడుటంత సులభకార్యము కాదు. స్వార్థమునణఁచివేయుటకు మనకవసరమైనచో నేకాంతవాసము నిర్జనప్రదేశమును సాధనముగాఁ దీసికొన్నని యాతఁ డుపదేశించెను. స్వార్థశృంఖలములనుండి పూర్తిగావిముక్తుఁడైన యాతఁడు లోకములో నెట్టికార్యభారమునైన వహించుట కధికారముగలదు. శంకరునితత్త్వము, లోకముతోడి సంసర్గము

కాని, లోకమునుండి పలాయనముకాని కాక, లోకసంరక్షణమే యగును. సిద్ధపురుషుఁడు తనకొఱకుఁగాక, మానవకల్యాణముకొఱకే జీవించును. తామరాకుపై జలబిందువువలె, మనము నిస్సంగులమై లోకములో విహరింపవలెనని శంకరుని బోధయైయున్నది. జ్ఞాననేత్రములఁ దెరచియుంచుకొని, మన కర్తవ్యములను నెరవేర్పవలయుననియు, నిస్సంగబుద్ధితోఁ జూచుటే కాని ప్రపంచమును ద్వేషింపనవసరము లేదనియు శంకరుని మతము. ౧

మోక్షమనఁగాఁ బరమ శాంతియనియు, నచట మన విజ్ఞానవ్యక్తిత్వము లదృశ్యములగు ననియు నర్థమైనచో, మన మట్టి దానినిఁ బొందుటకు మానవత్వమునే కోల్పోవుదుమను

(౧) "ఉపనిషత్పఠనము నా జీతమునకు శాంతినిచ్చినది; నా కవసాన దశలోఁగూడ శాంతినీయఁగలదని" చెప్పిన షోపెన్‌హోయరు వాక్యమును స్మరించి, మ్యాక్సుమ్యుల్లర్ చెప్పినాఁడు: 'షోపెన్‌హోయరు తనకుఁ దాత్కాలికముగాఁ దోచిన దానిని రచించువాఁడెన్నఁడు గాఁడు. రోగుల రహస్యానుభవములను విని సహచిత్తతఁ గోల్పోయి, యుద్రేకవశుఁడగువాఁడును గాఁడు. వేదాంతము విషయములో నాతఁడు చూపిన యావేశము నాకును గలిగినదనియు, నా జీవయాత్రలో వేదాంతము మహోపకారమొనర్చిననియు బహిరంగముగా నంగీకరించుటవలన నాకెట్టి యవమానముకాని భయముగాని లేదు. ఒకదేశమును సంరక్షించుటలోఁగాని పాలించుటలోఁగాని, ధనమార్జించుటలోఁగాని, ఘననిర్మాణములలోఁగాని పాల్గొనుటకుఁ బ్రతివ్యక్తికి నవకాశముండదు; ప్రశాంతమైన ధ్యానజీవితమును గడపుటకు వేదాంతముకంటె శ్రేష్ఠతరమైన సహకారి యింకొకటి లేదు. ఒకఁడు ప్లేటోమతవాదియయ్యు, యోగ్యుఁడగు క్రైస్తవుఁడై, పూజ్యుఁడగు పౌరుఁడుగావచ్చును; వేదాంతి విషయమట్లే చెప్పనగును." (యస్,యస్; పు. ౧౯౩)

నాక్షేపణము, ధర్మము పరిచ్ఛిన్న జగత్సంబంధి కావున, బరిచ్ఛిన్నాపరిచ్ఛిన్న వస్తుసంబంధమును గూర్చిన మహోన్నత సమస్యకుఁ దోడ్కొనిపోవును. తార్కికముగాఁ జూచినచో, ననుభవజ్ఞానమునకు బుద్ధి జ్ఞానమునకు గలసంబంధ సమస్య యే యిది. పరిచ్ఛిన్న ప్రపంచమపరిచ్ఛిన్న బ్రహ్మముపై నాధారపడియున్నదని మన మెఱుగుదుము కాని, యెట్లాధారపడియున్నదో మనకుఁ దెలియదు. అదేరీతిగా ధర్మజీవనమునకు మోక్షమునకు సంబంధమున్నది కారణరూపము మనకుఁ దెలియదు. అనుభవజ్ఞానమును దర్కజ్ఞానమును, బ్రహ్మమును జగత్తును, ఆత్మ సాక్షాత్కారమును ధర్మవర్తనము నొకదాని నుండి యొకటి వేరుపరచుటవలన, శంకరు ననుసరించి, ప్రపంచము మిథ్యయనియు, మన జ్ఞాన మసత్యమనియు. మన ధర్మజీవనము మోసమనియు శంకరునిగూర్చి చేసిన యాక్షేపణమును సమర్థించిన వారమగుదుము. కాని శంకరుఁడెన్నియో సారులు ప్రపంచము బ్రహ్మమూలమై యున్నదని చెప్పియున్నాఁడు. వ్యవహార ప్రపంచము నధిగమించిపోవుట కదియే మార్గము. పరమార్థసిద్ధికి మార్గము వ్యవహారజగత్తు ద్వారముననే కల్పితమై యున్నరీతినే, ముక్తికి మార్గము ధర్మజీవనము ద్వారముననే కల్పితమై యున్నది. మోక్షావస్థలో ధర్మ మతిక్రమింపఁబడినను, మోక్షమునకు ధర్మమునకు సంబంధము లేదనరాదు. తనవిధి నిర్వహణమును గాని, యీశ్వరభక్తినిగాని సాధకుఁడు విడిచిపెట్టవలెనని యెచటను బోధింపఁబడలేదు. ధర్మజీవనము యొక్క మిథ్యాత్వము, ధర్మమనుష్ఠాన సిద్ధిపొందిన వెనుకనే

సంభవించు విషయము. ఇహలోకమున ధర్మజీవనకృషి, లోపాపజయసమన్వితము; కాని నిశ్శ్రేయసమెచటనో లోకాంతరమున లభించునదికాదు. అది యిచ్చటే యిప్పుడేలభింపఁగలదు. ధర్మకృషి వ్యావహారికము మాత్రమే యనుటలోఁ దాని యంతర్గర్భితమైన పారమార్థికాంశమున్నదనియే యర్థము. పుణ్యపాపభేదము పరిచ్ఛిన్నతాదశకుఁ జెందినదే యనఁగా, వ్యవహారజగత్తులో ధర్మాచరణము నిషేధింపఁబడినదని యర్థము కాదు. పుణ్యపాపభేద మసత్యమను విషయము, స్వార్థపరతా శృంఖలములచేఁ దమ్ముఁదామే బంధించుకొని పరిచ్ఛిన్న జీవితక్లేశము ననుమడింపఁ జేసికొనువారికి వర్తించునని తలఁపరాదు. శంకరుఁడు నీతిధర్మములను నిరసింపలేదు; మోక్షద్వారమునకు నీతిధర్మములే కవాటములని చెప్పినాఁడు. అనుభవజ్ఞానముపై లౌకికజ్ఞానమును, బ్రహ్మజ్ఞానముపై నీతివర్తనము నాధారపడియున్నవి. ధర్మజీవనమను బీజము మొలకెత్తి, బ్రహ్మజ్ఞానమును బుష్పించును.

౭౨—కర్మ

శంకరుఁడు కర్మమాత్రము నంగీకరించినాఁడు. అవిద్యాసంభవమైన కర్మయే వ్యక్తిత్వమునకు హేతువు.౧, మనము జన్మించు ప్రపంచము మన కర్మఫలానుగుణమే.౨.వ్యక్తియొక్క దేహము వ్యక్తి చేసిన పూర్వకర్మయొక్క సుఖదుఃఖరూపములగు ఫలితముల ననుభవించుట కనుగుణమై నిర్మింపఁబడినది.3.

---

(౧) శం॥ భా॥ 3,౨,౯.   (౨) క్రియాకారకఫలమ్.

(3) కార్యకారణ సంఘాతము.

ఒకొక్కప్పుడొక జన్మములోఁ జేసిన కర్మలఫలము ననుభవించుటకనేక జన్మము లవసరములగును. ప్రారబ్ధకర్మానుభవము పూర్తియగు లోపున, నూతన కర్మ లారంభించి, 'ప్రారబ్ధానుభవ చక్రము శాశ్వతముగా విరతిలేకుండఁ దిరుగుచునే యుండును. ౪. ధర్మజీవన ప్రవృత్తి, తుదిలేని పరిశ్రమమై నడచుచునే యుండును. మానవజీవితావస్థా వైవిధ్యముచే, ధర్మసూత్ర రూప వైవిధ్యము ననంతముగా నుండును. ఈపరిశ్రమ, బ్రహ్మజ్ఞానము లభించి, కర్మను సబీజముగా నాశ మొనర్చి, పునర్జన్మావసరము లేకుండఁ జేయునందాఁక నడచుచునే యుండును. కర్మసూత్రసంబంధమునుండి విముక్తియే మానవజీవితలక్ష్యము. కాని మానవుఁడు పరిచ్ఛిన్నుఁడు గాకున్నంతకాల మాతఁడీ లక్ష్యమును సాధింప యత్నించుచునే యుండును, గాని కృతార్థుఁడు కాఁజాలఁడు. ధర్మజీవనము సాధనమే కాని సిద్ధికాదు. కోరికతోఁ జేయఁబడిన కర్మలన్నియుఁ గర్మసూత్రము ననుసరించి ఫలితముల నిచ్చును; స్వార్థరహితుఁడై మానవుఁ డీశ్వరార్పణ బుద్ధితోఁ జేసిన కర్మ చిత్తశుద్ధి హేతువగును.

పూర్వకర్మలను దారముచే నెటులాగఁబడిన నటు కదలించుండు గాలిపడగలము మనము కామని తెలియవలెను. మానవుఁడు తనకర్మలకుఁదానే బాధ్యుఁడననియు, నీశ్వరుఁడు కర్మఫలప్రదాతయై మాత్రమే మనకు సాయపడుననియు నిదివరకే చెప్పియుంటిమి. ౧. ఈపని చేయుమనికాని వలదనికాని

(౪) డ్యూసెన్సు సిస్టమ్ ఆఫ్ వేదాంత. పు. 3౫౪.

(౧) కౌ॥ బ్రా॥ ౨, 3, ౪౨.

యీశ్వరుఁడెవ్వని బలవంతముచేయఁడు. సంకల్పబలముచేఁ బూర్వసంస్కారములను గూడ మనము జయించవచ్చును. ౨. "ప్రయత్నదీక్షవలన మనలను బంధించిన శృంఖలములను ద్రెంపివేయవలెన"ని వశిష్ఠుఁడు యోగవాశిష్ఠములో రాముని కుపదేశించినాఁడు. 3. మానవుఁ డుద్రేకవశుఁడగుటచే, నాతని కిష్టానిష్టములు గలవు. ౪. మానవుఁడు పుట్టుకతోఁ దనకుఁ గలిగిన యసంస్కృతస్వభావమునుబట్టి నడచినచో నుద్రేకములకు వశుఁడైపోవును. ఉద్రేకవశుఁడైన మానవుని క్రియలు స్వతంత్రములుగావు. కాని మానవుఁ డుద్రేకసముచ్చయమే కాదు. మానవునిలో దైవత్వమిమిడియున్నది. ఇంద్రియ వ్యాపారపరంపరకతీతమై యాత్మశక్తి దానికి మూలకారణమై నడపుచున్నది. మానవునిచరిత్ర మచేతన విగ్రహప్రదర్శనము కాదు; అది సృజనశక్తియుక్తమైన పరిణామము.

౪3—మోక్షము.

మన దృష్టికి గోచరింపకున్నను సర్వకాలములయందు నిర్వికారమైయున్న స్థితియొక్క ప్రత్యక్షానుభవమే మోక్షము. ఉపాధి నిర్మూలనముతో నాత్మకు మోక్షప్రాప్తికలుగును. ఆత్మ సర్వకాలములయం దెట్లున్నదో, అట్లే అచ్చటనే యుండును. అదియే సర్వమున కాదికారణరూపము. అది ప్రపంచమెన్నఁడు మన కీయఁజాలనిది, మననుండి తొలగింపఁజాలనిదియు నైన

(౨) శం॥గీ॥భా॥ 3, 3, ౪.

(3) చూ॥ జీవన్ముక్తి వివేకము ౧ అ॥

(౪) శం॥గీ॥భా॥ ౭, ౧౭; 3, 33.

పరమశాంతియుఁ బరమసుఖమునై యున్నది. "ఇది పారమార్థిక సత్యస్వరూపము, కూటస్థము, నిత్యము, నాకాశమువలె సర్వవ్యాపియు, నిర్వికారము, నిత్యతృప్తము, నిరవయవము, స్వయంజ్యోతి స్వరూపము, పుణ్యపాపాది ఫలితములకుఁగాని, కాలత్రయ ప్రభావమునకుఁగాని యందుఁ దావులేనిదియు నశరీరమైనదియు మోక్షస్వరూపము."౧. తన్నావరించిన యశుద్ధపదార్థములు భస్మమైపోఁగా సువర్ణము సహజకాంతితోఁ బ్రకాశించునట్లును, తమ్ముఁ గప్పివేయు పగలు పూర్తియై, నిర్మేఘమైన నిశాకాశమున స్వచ్ఛముగా విలసిల్లు నక్షత్రములవలె నవిద్యానాశనముతో నాత్మ సహజామల కాంతితోఁ బ్రకాశించును.౨. స్వయంకృతములైన సర్వబంధములనుండియు సంపూర్ణ విముక్తియు, వాఙ్మనోఽతీతము సర్వమానవప్రయత్నములకుఁ బరమలక్ష్యమునైన మోక్షశాంతి, మన మనస్సుకంటెను మన కత్యంత సన్నిహితమై యున్నది. శంకరుఁడు చూపు స్వర్గము, మన లోకమునకు దూరస్థము, భిన్నమునైనది కాదు; చూడ నేర్చినవారి కెల్లప్పుడిచటనే యున్నది. మోక్షమనఁగా నెప్పుడో, యీజీవితాంతమున, నింకొక లోకములో సంభ

---

(౧) ఇదంతు పారమార్థికమ్, కూటస్థమ్, నిత్యమ్, వ్యోమవత్సర్వవ్యాపి, సర్వవిక్రియారహితమ్, నిత్యతృప్తమ్ నిరవయవమ్, స్వయంజ్యోతిస్స్వభావమ్, యత్రధర్మాధర్మౌ సహకార్యేణ కాలత్రయంచ నోపావర్తేతే తదశరీరమ్ మోక్షాఖ్యమ్॥ (శం॥ భా॥ ౧,౧,౪.)

(౨) శం॥ భా॥ ౧,౩,౧౯.

వించునది గాదు; మన యెదుటనే యిప్పుడే లభింపఁగల సత్యస్వరూపముతో నేకత్వమును బొందుటే.౧.

ముక్తాత్మ స్వకీయమైన సహజావస్థయే.౨. మోక్షమాత్మ నిర్మూలనము గాదు; ఆత్మయందుఁ బ్రకాశించు దివ్యజ్యోతి వలన, (బరమాత్మ తాదాత్మ్యము ననుభవించుటే. నిత్యానందప్రాప్తియే మోక్షమని చిత్సుఖాచార్యుఁడు చెప్పినాఁడు.3. అజ్ఞానసంవర్ధితమైన దుఃఖమాత్మ యొక్క సహజానందస్వభావము నాచ్ఛాదించినది; అజ్ఞాననాశముతోఁ దుఃఖమదృశ్యమై ఆత్మయొక్క దుఃఖ విరహితానందము బహిర్గతమగును. ప్రపంచమును నశింపఁజేయు బాహ్యక్రియావిధానము మోక్షసంపాదనా విధానముగాదు. గట్టితనమును బోఁగొట్టుటకు వెన్ననగ్ని కర్పించునట్లు గాదు.౪. ప్రపంచవిధ్వంసనమను ఘోరకార్యము మానవమాత్రునకుఁ సాధ్యముగాదు. మోక్షమనఁగాఁ బ్రపంచానేకత్వమును నశింపఁజేయుటే యగుచో, మొట్టమొదటిసారి మోక్షము పొందిన

---

(౧) దీనిని నాగార్జునుని నిర్వాణభావముతోఁ బోల్చుము. నిర్వాణ మేకముగా ననేకముగాదు, జన్మలయములుగాని, చాంచల్యనైశ్చల్యములుగాని లేనిది; నిత్యమును గా దనిత్యమునుగాదు, సంసారముతో నేకమైనది. (మాధ్యమిక కారిక. ౨౫,౧౯.)

(౨) శం॥ భా॥ ౪, ౪, ౧-3, పోల్చు: అద్వైత బ్రహ్మసిద్ధి; ఆత్మన్యేవాఽవిద్యానివృత్తిః.

(3) అనవచ్ఛిన్నానందప్రాప్తిః.

(౪) శం॥ భా॥ ౪,౪,౬; బృ॥ అ॥ ఉ॥ ౪,౫,౧3.

వ్యక్తి కొకడనే ప్రపంచమంతయు నశించియుండెడిది. ౧. మోక్ష
మనఁగా నానావస్తునాశనము కాదు; వస్తునానాత్వ భావ
నిర్మూలనమే. ౨. ప్రపంచ ముఖవైఖరినిమార్చి, సర్వవస్తు
వులలో నూత్నతను దర్శించు జ్ఞానమే మోక్షము. జీవిత జగత్తు
లనుగూర్చిన యిట్టి నూత్నదృష్టివలనఁగలిగిన అంతర్విజ్ఞానము
మోక్షకారణముగాక, మోక్షరూపమేయని చెప్పవచ్చును. ౩
పతనోత్పతనములతోఁ గూడిన యీప్రపంచగతి యనంతముగా
సాగుచునేయుండును, గాని, ముక్తపురుషునికి దానితో సాంగ
త్యములేకుండఁ బోవును.

మోక్షముయొక్క నిజస్వరూప మవిద్యాశబ్దముచే
నిరూపింపఁబడును. మోక్షప్రాప్తితోఁ బ్రపంచమున కేమియుఁ
గలుస్థించదు;ప్రపంచమునుగూర్చిన మనభావములే మారును.
వివేకహీను నాకర్షించి వశపరచుకొను ప్రపంచములోని క్షణిక
వస్తుజాలము ముక్తపురుషునిచిత్తమునకు వికారమునుగలి
గింపఁజాలవు. దుఃఖకారణము మిథ్యాజ్ఞానము; ౪. తన్నాశయు

(౧) ఏకేనచాది ముక్తేన పృథివ్యాది ప్రవిలయః కృతా ఇతీదానీమ్ పృథివ్యాది శూన్యమ్ జగదభవిష్యత్. శం॥భా॥ ౩, ౨, ౨౧.

(౨) జ్ఞాతే ద్వైతమ్ నవిద్యతే.

(౩) పోల్చు: శుద్ధబ్రహ్మకర్తృవిషయమ్, ఏకమేవజ్ఞానమ్, తన్నాశ ఏవచమోక్షః. సిద్ధాంతలేశభాష్యకారుఁడగు కృష్ణానందుఁ డిట్లు వ్రాసెను. "చైతన్యస్యా జ్ఞానసంబంధో బంధః, తదసంబంధో మోక్షః, నతు తన్నివృత్తిః. మిథ్యాజ్ఞాననివృత్తియే మోక్షమని పద్మపాదుఁడు భావించెను. మిథ్యాజ్ఞాననివృత్తిమాత్రమ్ మోక్షః

(౪) మిథ్యాభిమానభ్రమ నిమిత్త ఏవ దుఃఖానుభవః (శం॥భా॥ ౨, ౩, ౪౬.)

ములో దుఃఖనివృత్తియగును. ఈరీతిగా మోక్షమనఁగాఁ బ్రపంచవిలయముగాదు; ప్రపంచస్వభావమును గూర్చిన యసత్యజ్ఞానదృష్టి మార్పునొందుటే ముక్తపురుషుఁడు. తిరిగి యెన్నఁడు ప్రపంచసంగుఁడు కాఁజాలఁడని యుద్ఘాటించు నుద్దేశముతో, వ్యావహారిక ప్రమాణబద్ధమైన దృగ్దృశ్యభేదనాశనమే మోక్షమని శంకరుఁడు బోధించినాఁడు.౧.

బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞాన సిద్ధివలన, జీవవస్తు నానాత్వముతోఁ గూడిన యీశ్వరసహిత జగత్తంతయు నదృశ్యమగు నను భావముచే జగత్తు మిథ్యయనునదే శంకరుని మతమను విమర్శ కవకాశము కలుగుచున్నది.౨. సర్పభ్రాంతి, రజ్జు స్వస్వరూపదర్శనముతోఁ దొలఁగినరీతిని, మేల్కాంచినంతనే, స్వప్నదృశ్యము లన్నియు వినష్టమైనరీతిని, మోక్షసిద్ధితో సంసారము విరమించు నను భావములుగల వాక్యములు శంకరుని రచనలలో ననేకములుగలవు. జీవ బ్రహ్మైక్య జ్ఞానసిద్ధి యగుటతోడనే, మన పరిచ్ఛిన్నదృష్టికిఁ గాన్పించు జగత్స్వరూపము మార్పునొందును. మన చిత్తమునకు గోచరించు వస్తుజాలములు, నిర్గుణబ్రహ్మమునకం దారీతిగా గోచరింపవు.3. మనకుఁ గన్పట్టురీతిగాఁ బ్రపంచము బ్రహ్మముయొక్క దృష్టిలో నుండదని పెక్కురీతుల

(౧) సురేశ్వరుఁడు చెప్పినాఁడు: "పరంజ్యోతి జ్ఞానదృష్టి గోచరమైనపుడు బ్రహ్మతృణపర్యంతముల సర్వము స్వప్నములోని వస్తువులవలె మిథ్యయగును. (మానసోల్లాసము, ౧)

(౨) గృహీతేత్వాత్మైకత్వే బంధమోక్షాది సర్వవ్యవహార పరిసమాప్తిరేవస్యాత్॥ (శం॥భా॥ ౧,౨,౬)

(3) శం॥భా॥ ౧.౨,౧౨; ౧,౨,౨౦.

శంకరుఁడు చాటియున్నాఁడు. భిన్నరూపములుగల జగత్తు పరమసత్త్యైక స్వరూపములో నిలువఁజాలదని బ్రాడ్లే తత్త్వజ్ఞుఁడును శంకరునితో నేకీభవించియున్నాఁడు. బ్రాడ్లే మాటలలో, దృశ్యము లన్నియు నిర్గుణైక రూపముగా నున్న సత్యములో నెట్లో నానాత్వమును గోల్పోవును. బ్రహ్మ మెన్నఁడును మార్పులేనిది గావున బ్రాడ్లే ప్రయోగించిన 'వికార' శబ్దము కూడ నిచట దోషకలితమే యగును. తనకుఁగల తార్కికప్రమాణనైశిత్య విలసితమగుబుద్ధిచేఁ బ్రపంచము మిథ్యయను నపార్థసూచకములగు వాక్యములను శంకరుఁ డుపయోగించినాఁడు. వస్తుదృశ్యములు పరమాత్మలో నానాత్వమును గోల్పోవు వికారమును బొందుననియు, శాశ్వతసామరస్యరూపమగు సత్యములో భిన్ననాదములు లయమగుననియుఁ జెప్పుటలో మనము వ్యావహారిక ప్రమాణముల నుపయోగించి చెప్పువారమగుచున్నాము. శంకరుని భావములో నివన్నియు, నేకము నద్వితీయమునగు బ్రహ్మస్వరూపములో భిన్నతనూహించు దోషమునకుఁ బాల్పడుచున్నవి. సత్యము సర్వసంబంధాతీతమైనది. సత్యము నిజముగా నవాఙ్మనోగోచరము. వ్యవహార ప్రపంచమూ స్వరూపములోఁ బారమార్థిక సత్యాంశము కాఁజాలదు. అద్వితీయబ్రహ్మమును జగద్రూపముగాఁ జూపునది నశించుటతోడనే మిగులునది బ్రహ్మమే. జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్త్యవస్థలను మనము తురీయములో లయింపఁజేసినపుడే జ్ఞానసిద్ధియగునని మాండూక్యోపనిషద్భాష్యములో శంకరుఁడు చెప్పియున్నాఁడు. పరబ్రహ్మమన్నిటి నధిగమించుచు

నన్నిటిని దనలోఁ గలిగియుండును [౧]. 'ప్రపంచోపశమమ్' అనఁగా, ప్రపంచము బ్రహ్మమందు విలీనమగునని యేకాని, నాశనమగుననియర్థము కాదు. భిన్న పరమార్థావస్థలను దర్శించుశక్తులు మనకున్నవి. తురీయావస్థలో విలక్షణమగు కాంతిలో నింకొక దృష్టిగలిగి, సత్యమును యథాస్థితిలో దర్శింతుము; ఈ కాంతియు నీదృష్టియు నిర్వికారములు. ఈదృష్టితోఁ జూచినచో, మన మిదివరకుఁ జూచిన ప్రపంచము స్థానములో బ్రహ్మమే గోచరించును [౧]. మనమునిర్మూలించునది మిథ్యాకల్పనము. మిగులునది వస్తుస్వభావము. [౨]. ముక్తపురుషదృష్టి కవరోధము కల్పించుశక్తి మాయకు లేదు. అనుభవజ్ఞానముచే జీవబ్రహ్మైక్యసిద్ధియగుటతోడనే, మనకు దృశ్యవస్తుసంగపాశములు భగ్నమై, యవి మనల నిదివర కాకర్షించిన రీతిగా వర్తింపవు మన యింద్రియములు, చిత్తము పనిచేసినంతకాల మాదృశ్యజగద్భ్రమములుండి తీరునుగాని, అనుభవసిద్ధమగు బ్రహ్మరూపముతో వానికి సంబంధముండదు. యుక్తజ్ఞానముచే మరుమరీచికా భ్రాంతి నశించును గాని, మరుమరీచిక యట్లేయుండి మనల నెన్నఁడిఁక మోసగించదు. ఆదృశ్యమునే చూచి మన మింకొక భావమును గలిగి యుందుము. మిథ్యారూపముయొక్క మిథ్యాత్వము

---

(౧) త్రయాణాం విశ్వాదీనామ్, పూర్వ పూర్వ ప్రవిలాపనేన తురీయస్య ప్రతిపత్తిః ప్రవిలయ మనగా లీనమగుటకాని, నిరాకరణము గాదని సూచనకలదు.

(౧) శం॥భా॥ ౧,౩,౧.

(౨) శం॥భా॥ మాండూక్య ఉ॥ ౨,౭.

తెలిసిన వెనుక నది మిథ్యకాఁజాలదు. నామరూపములు నిర్గుణ తత్త్వములోఁ గలిసి పోయినను, లేక నిర్గుణబ్రహ్మము యొక్క రూపాంతరములుగా గోచరించినను, జగత్తుమాత్రము మిథ్య గాదని స్పష్టమైనది.

మోక్షమనఁగా, జీవబ్రహ్మైక్యమనియు, ౧. బ్రహ్మము సర్వవ్యావహారిక ప్రమాణాతీతమైనట్లే, మోక్షమును వ్యావహారిక జ్ఞానప్రమాణములచే నిర్వచింపఁబడఁజాలదనియు శంకరుఁడనేక వాక్యములలోఁ బ్రకటించియున్నాఁడు. దేశకాలములు, కార్య కారణములు, చేతనాచేతనములు, కర్మలు, కర్మానుభవములు, మున్నగువానిపై లౌకికజ్ఞానమాధారపడియున్నది; మోక్షావస్థకు వీనితో నెట్టిసంబంధమును లేదు. దేశమునకు సంబంధించిన స్వర్గమనఁగాని, బ్రహ్మలోకమనఁగాని, ముక్తపురుషులు నివసింతురని కాని, వారు శాశ్వతముగా జీవింతురని కాని చెప్పుటకు వీలులేదు. "అనంతకాలము శ్రేయోము నధికతర శ్రేయముగా నర్పఁజాలదు; ధవళవస్తువును ధవళతరమొనర్పఁజాలద"ని ౨ చెప్పిన అరిస్టాటల్ భావముతో శంకరుఁడేకీభవించును. మోక్షావస్థ అవిచ్ఛిన్నక్రియాత్మకమనియుఁ జెప్పఁజాలము; మోక్ష మత్యంత సమున్నతానుభవము; అందు బుద్ధివ్యాపారమును, విజ్ఞానవృత్తియు నతిక్రమింపఁబడినవి. ఆత్మ, సంసారచక్రము నుండి నిర్ముక్తమై, వృద్ధిక్షయజననమరణాదుల నతిక్రమించి,

(౧) బ్రహ్మవిహముక్త్యవస్థా.

(౨) నికోమేకీన్ ఎథిక్సు, ౧, ౬.

"ఏకక్షణమునందే, యనంతజీవిత సమగ్రి సంపాదనమొనర్చు నవస్థ"3 యనిబోధియస్ చెప్పినరీతిని నిత్యాత్మానుభవసిద్ధినొందును. వ్యావహారిక భేదముల కతీతమగు సర్వాత్మభావసిద్ధి లేక బ్రహ్మాత్వ సిద్ధినందుటయే మోక్షము.౧. మోక్షమనఁగా, "బ్రహ్మస్వరూపమైనతననిజస్థితిననుభవపూర్వకముగా గ్రహించుటేగాని, స్వర్గాదులవలె సంపాదింపఁబడునది కాదు. శ్రుతివాక్యము, హేతువాదము కూడ బ్రహ్మమేకస్వభావయుక్తమైనదని చెప్పుటచే మోక్షము నట్టి స్వభావముగలదే కావున దాని యనుభవ సిద్ధిలో బ్రహ్మకును సామాన్యమానవునకును భేదములేదు. సాలోక్యసామీప్యాదులు సంపాదింపఁబడిన పదవులు గావున, వాని మహిమకు దశాభేదమున్నది కాని, మోక్షమున కట్టి భేదములేదు." ౨ బ్రహ్మము "సర్వవ్యాపియు సర్వాంతర్గతము సర్వాత్మరూపమును గావున నది రాకపోకలు గలిగినది కాఁజాలదు. మనలో నత్యంత సన్నిహితమై యున్నదాని యొద్దకుఁ బోవుట యనునదర్థరహితము. మానవుఁడు తనకు భిన్నమైన దానియొద్దకే పోవునని మనకందరకుఁ దెలిసియే యున్నది." 3. పరమేశ్వరభక్తులు బ్రహ్మలోక ప్రాప్తినందుదురుగాని, మోక్షసిద్ధిగలవారేచటకుఁ బోనవసరములేదు.౪.

---

(3) ఎవిలిన్ అండర్హిల్ జాకొపో నెడిటో డి.డి. పు. ౨౮౫ లో నుదాహృతము.

(౧) స సర్వాత్మభావః సర్వసంసార ధర్మాతీత బ్రహ్మస్వరూపత్వమ్ ఏవ (శం.భా, తై ఉ. ౨.౧.) (౨) శం. భా॥ 3,౪,౫౨.

(3) శం॥ భా॥ ౪,3,౧౪; 3,3,3౧.

(౪) శం॥ భా॥ ౪,3, ౭-౮.

ఎచట నహోరాత్రములులేవో, యెచటఁ గాల ప్రవాహ మాగిపోవునో, యెచట రవి చంద్ర నక్షత్రాదులాకసమునుండి యదృశ్యములగునో. అదియే మోక్షావస్థయని వ్యతిరేక భావములచే సూచింపఁబడెను. లౌకిక జ్ఞానభేదముల కందుఁ దావులేదు. ౫. అది క్రైస్తవుల స్వర్గమువంటిదే; నిర్దుష్టమైన, పరంపరాగత నిధానము; అది యక్షీణము. కానియది శూన్యమని భావింపరాదు. ముక్తపురుషుఁ డన్యమును జూడక, సర్వములోఁ దన స్వరూపమునే చూచును.౧. లౌకికదృష్టికి బ్రహ్మము శూన్యముగాఁ దోఁచినట్లే, మోక్షము నాత్మవినాశముగాను, విస్మృతభావముగాను, స్థితిరహితశూన్యస్వరూపముగాను గోచరించును. దీనినే జార్జి ఎలియట్ కవి "లెజెండ్ ఆఫ్ జుబాల్" నందిట్లు సూచించినాఁడు; "మర్త్యత్వమును విడిచినవాఁ డస్తమించిన రవికిరణము సర్వజ్యోతిస్స్వరూపమగు రవిబింబమునఁ జేరినట్లే, పరమాత్మలోఁ బ్రవేశించునని యెఱుఁగక, శూన్యశ్మశానమున జేరుచున్నాఁడని తలఁచును." దుర్బలమానసులకే బ్రహ్మము లేనట్లు తోఁచునని చెప్పినట్లే, శంకరుఁడు, లౌకికదృష్టికిఁ బరమాత్మానుసంధానము శూన్యస్థితియే యని గోచరించును గాని, యది నిజముగాదని వక్కాణించి యున్నాఁడు. మోక్షావస్థలోఁగూడ స్వీయ వ్యక్తిత్వభావ ముండవచ్చునని కొన్ని వాక్యములు చెప్పుచున్నవి.

---

(౫) దర్శనాది వ్యవహారాభావా, (శం. భా. ౧,౩,౯.)

(౧) ముక్తస్యాపి సర్వైకత్వాత్ సమానోద్వితీయాభావః (శం॥ భాష్యా॥ఉ॥ ౪,౧౨,౩.)

అట్టివాక్యము నొకదానినిఁ దీసికొని, మోక్షావస్థలో విశేష విజ్ఞాన మదృశ్యమగును గాని, పూర్ణస్మృతి నాశముగాదని నిరూపించినాఁడు. దానినే విజ్ఞానఘనాత్మయందురు.2. అట్లే మోక్షావస్థలో నుపాధి నాశ్వమగును గాని యాత్మ నాశనము గాదు.3. వ్యర్థవినాశము మోక్షముగాదు. పరిచ్ఛిన్నదృష్టిగల మనకు దేహేంద్రియ చిత్తబుద్ధి సంయుక్తమైన జీవాత్మయే యథార్థమైనది; పరమాత్మతో నైక్యమై, కాలావధుల నతిక్రమించి, నిత్యస్థితి నొందిన యాత్మస్థితి నిక్కముగాదని తోఁచును. మన యిహలోక జీవితమనంతముగాఁ బొడిగింపఁ బడుటే మోక్షమని మనము వాంఛింతుము. దేహేంద్రియ చిత్తములను దాటిపోఁజాలని జీవాత్మ కవిచ్ఛిన్న వ్యక్తిత్వమును శంకరు డంగీకరించును. కాని జీవాత్మయొక్క పరిచ్ఛిన్నత తొలఁగిపోయి, దేహము విచ్ఛిన్నమై, పరమాత్మ తాదాత్మ్యము నొంది నప్పుడే మనము నిజమగు నిశ్శ్రేయసము నిచటనే యిప్పుడే సంపాదింపఁగలము. అట్టి స్థితియొక్క లక్షణములను నిర్వచించుట దుస్తరము. అట్టి బ్రహ్మైక్యసిద్ధిఁ యందలి మహామహిమను మనకన్ను చూడఁజాలదు; చెవివినఁ జాలదు, చిత్తమూహింపలేదు. మనకు మోక్షమర్థ వంతము

---

(2) శం॥ భా॥ ౧,౪,౨౨; ఆతఁడు బృ॥ఆ॥ఉ॥ ౪,3,3౦ (శం॥ భా॥ ౧,3,౧౯ లోనిది) ఉదాహరించి, యిట్లు వ్యాఖ్యానించినాఁడు: "విశేషవిజ్ఞాన వినాశాభిప్రాయమేవ, నవిజ్ఞాతుర్వినాశాభిప్రాయమ్"

(3) ఉపాధిప్రలయమేవాయమ్ నాత్మప్రలయమ్॥(౨,౧,౧౪.)

కావలెనన్నచో వ్యావహారికపదము లుపయోగించి, యది సర్వాత్మభావమని చెప్పవలెను.౧.

అదేవిధముగా, పరమేశ్వరునాత్మ స్వరూపమే జీవుని సహజస్వరూపము; దేహియగుటకుఁ గారణ ముపాధిపాశబంధనమే"౨యని పెక్కుతావుల శంకరుఁడు చెప్పియున్నాఁడు. అవిద్యానివృత్తి వలన, మిథ్యాసర్పభ్రాంతి తొలఁగి, నిజమగు రజ్జువే గోచరించురీతిని, కర్తృత్వభోక్తృత్వములచేతను, రాగద్వేషములచేతను, మాలిన్యము నొందిన జీవాత్మ, జ్ఞానసిద్ధిచే, సర్వవికారములు తొలఁగి, పూర్ణదైవత్వసిద్ధినందును."౧. అప్పయదీక్షితులు శంకరవాక్యము నుదాహరించి. తానుసమర్థించిన జీవేశ్వరైక్య౨. భావమునే శంకరుఁడును బ్రతిపాదించెనని నిరూపించినాఁడు. ౩.

---

(౧) సర్వాత్మభావో మోక్ష ఉక్తః (శం॥ భా॥ బృ॥ ఉ॥ ౪,౪,౬)

(౨) పారమేశ్వరమేవహి శరీరస్య పారమార్థికమ్ స్వరూపమ్, ఉపాధికృతంతు శరీరత్వమ్, (౩,౪,౮) మఱియు; ఏవమ్ మిథ్యాజ్ఞానకృతావేవజీవపరమేశ్వరయోర్భేదౌ న వస్తుకృతౌ వ్యోమవదసంగత్వావిశేషాత్ (శం॥ భా॥ ౧,౩,౧౯; చూ॥ శం॥ భా॥ ఈశా॥ ఉ॥ ౧౪.)

(౧) యదవిద్యాప్రత్యుపస్థాపితమ్ అపారమార్థికమ్ జైవమ్రూపమ్ కర్తృత్వభోక్తృత్వరాగద్వేషాది దోషకలుషితమ్ అనేకానర్థయోగి, తద్విలయనేన, తద్విపరీతమ్, అపహతపాప్మత్వాది గుణకమ్ పారమేశ్వరమ్ స్వరూపమ్ విద్యయా ప్రతిపాద్యతే, సర్పాదివిలయనేనేవ రజ్జ్వాదీన్ (శం. భా. ౧,౩, ౧౯.) చూ. దీనిపై కల్పతరువు, పరిమళవ్యాఖ్యానములు.

(౨) భాష్యకారోఽప్యతిస్పష్టమ్ ముక్తస్య సగుణేశ్వరభావాప్తమాహ

(౩) చూ: సిద్ధాంతలేశము॥ ౪. అనేకజీవవాదము ననుసరించి, ముక్తియనగా నన్ని జీవులు ముక్తిపొందువఱకు నీశ్వరునితో నేకత్వము, ననంతరము బ్రహ్మతో నేకత్వమునని సూచింపఁబడెను. చూ: సిద్ధాంతలేశము॥ ౪. దానిపై కృష్ణానందవ్యాఖ్య.

ముక్తి పొందిన యాత్మకుఁ బరమాత్మతో నవిభాగస్థితి గలదని చెప్పఁబడెను. ఈయభేదస్థితి కనేకార్థములు చెప్పఁబడినవి. పాపవిముక్తి, సత్యశీలనము, మున్నగునవేకాక, సర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిమత్త్వములు ముక్తాత్మకుఁ గలవని జైమిని తలఁచినాఁడు. ౪. దీనికి వ్యతిరేకముగా నౌడులోమి, పాపవిముక్తియుఁ జైతన్యముమాత్రమే ముక్తాత్మలక్షణములని పలికినాఁడు. ౫. జైమినిచెప్పిన యితరలక్షణము లుపాధివలన జనించునవేయని యాతఁడభిప్రాయపడెను. బాదరాయణుని దృష్టిలో నీరెండుభావములకు విరోధము లేదు ౬. శంకరుఁడు బాదరాయణునితో నేకీభవించెను. ఔడులోమిచెప్పిన పారమార్థిక సత్యము,వ్యావహారిక ప్రమాణసిద్ధము కాఁజాలదు;కాని వ్యావహారికప్రమాణసిద్ధమగు సత్యమేవలయుచో జైమినీయభావము యుక్తమైనదగును. ఒకేమోక్షావస్థనుగూర్చి జైమిని బుద్ధిపరికల్పితభావమును, ఔడులోమి పారమార్థికభావమును ప్రకటించిరి. ముక్తపురుషున కనంతజ్ఞానశక్తులు కలుగునని బాదరాయణుఁడుచెప్పి, యీశ్వరవిశిష్టలక్షణములైన సృష్టిస్థితిలయసామర్థ్యములుమాత్రము లభింపవని ప్రకటించెను. ౧. జీవులకీశ్వరునికిఁగల స్వాతంత్ర్యము, ననంతశక్తియుఁగలుగుట దుర్లభమని చెప్పిన మాధ్వుని భావమున కిది సరిపోవును. బ్రహ్మమునందు స్వగతభేదము జీవేశ్వరులకు నిత్యభేదములనుజెప్పు

(౪) శం॥ భా॥ ౪,౪,౫ చూ: ఛాం॥ ఉ॥ ౮,౧,౬; ౮,౭,౧.

(౫) శం॥ భా॥ ౪,౪,౬; బృ ఉ ౪,౫,౧౩

(౬) శం భా ౪,౪,౭

రామానుజుని కెట్టిపక్షమును లేదు. "శుద్ధబ్రహ్మ సమానత్వము" సంపూర్ణముగా ముక్తపురుషునికి లభించునని చెప్పు నుపనిషద్వాక్యములకిది విరుద్ధముగానున్నదని శంకరుఁడు వాదించినాఁడు. "ముక్తపురుషుఁడు సృష్టికర్తయగును." మున్నగు నుపనిషద్వాక్యము లున్నను, బాదరాయణుఁడు ముక్తపురుషుఁడు లోకపాలకుఁడు కాఁజాలఁడని వచించినాఁడు. శుద్ధ మోక్షావస్థలో విషయీ విషయములుగాని, జీవజగత్తులుగాని లేవు; అందుచే సృష్టిచేయుట, పాలించుట మున్నగు వ్యాపారముల కవకాశమే లేదు; కాని యీశ్వరజగత్తులున్నంత కాలము నీదశలో ముక్తిపొందుటనఁగా నది సంపూర్ణముక్తి కాఁజాలదు; ఇట్టి స్థితిలో ముక్తజీవుని కీశ్వరలక్షణములన్నియు లభించునుగాని, యీశ్వరుని సృజనాదిశక్తులు మాత్రము లోపించునని శంకరుఁడు వివరించినాఁడు. ౧. శంకరుననుసరించి, బ్రహ్మవేత్త బ్రహ్మైక్యమునొందును: దానినే యీశ్వర సమానత్వమని మనముచెప్పవచ్చును. బ్రహ్మవేత్తలు కాక, యీశ్వరారాధకులైన భక్తులు బ్రహ్మలోకస్థితులై యనేకశక్తులను బొందుదురుగాని, వారి యవిద్య పూర్తిగాఁ దొలఁగని కారణముచే సృష్టికర్తృత్వపాలకత్వాది శక్తులుమాత్రము లభింపవు. వారీశ్వరభిన్నమైన పృథగ్వ్యక్తిత్వముగలిగి యీశ్వర శక్తిభరితులై యుందురు.

---

(౧) వై॥ సూ॥ ౪, ౪, ౧౭.

(౧) బాదరాయణ తత్త్వమునకు నుపనిషత్తులకును, బాదరాయణ సూత్రములలోనే (౪, ౨,౧౩,౧౬, -౪,౪, ౧౭,౨౧) కన్పట్టు పరస్పర వైరుద్ధ్యముల నీవిధముగా శంకరుఁడు పరిష్కరించినాఁడు.

సంసారవిముక్తి లేక మోక్షావస్థ లోకసంగ్రహార్థ మగు కర్మతో సమన్వయించునా? అట్టి సమన్వయము లేదనియే శంకరుని సమాధానము; ఏలన, సర్వకర్మలు ద్వైతముపై నాధారపడియున్నవి; సత్యమద్వైతమగుటచే దీనికి విరుద్ధమగును. కాని, జీవన్ముక్తుల విషయములలోఁ గర్మయంగీకరింపఁబడినది. అనఁగా, నద్వైతమునకుఁ గేవల ప్రవృత్తితో విరోధము లేదు. జీవన్ముక్తులు, సజీవులైయుండఁగానే, అహంకార కర్మసూత్రముల కతీతులై బ్రహ్మసాక్షాత్కారమును గాంతురు. అందుచేఁ గర్మమోక్షములకు సహజమగు విరోధమెద్దియును లేదు.

ఈసందర్భములో ముక్తపురుషుఁడు తిరిగి యీలోకమున జన్మించు విషయము చర్చింపఁబడెను.౨. బ్రహ్మవేత్తలైన అపాంతరతమస్సు మున్నగు వారీలోకమున మరల జన్మించిరి. వారు లోకసంగ్రహార్థ మాధికారికులై జన్మించిరని శంకరుఁడు పలికినాఁడు. వారి జగత్కల్యాణ కర్మ పూర్తియగుటతోడనే వారి జీవయాత్ర ముగిసి, వారికిఁకఁ బునర్జన్మ ముండదు. బ్రహ్మవేత్తలమైన వెనుక గూడ లోకకల్యాణకాంక్ష కలిగి, మన మీలోకమున కేతెంచుట జ్ఞానపూర్వకమై యుండునే కాని, శిక్షాఫలితమై యుండదు. కాని మోక్షమునకు సంసారము విరుద్ధమని శంకరుని నిశ్చయము; కర్మ సంసారసంబంధియే కాని మోక్షసంబంధిగాదు.

---

(౨) శం॥భా॥ 3, 3, 3౨.

అనంతరాద్వైతమున మోక్షమునుగూర్చి భిన్నభావములు పొడచూపెను.(౧) మోక్షమనఁగా బ్రహ్మైక్యమనియు, దత్సిద్ధితో దైవమానవసహితమగు లోకమంతయు నదృశ్యమగు ననియు నేక జీవసిద్ధాంతవాదులు చెప్పుదురు.(౨) ప్రపంచమునకుఁ గారణము జీవులయవిద్యయే యని యనేక జీవవాదులు భావింతురు. అవిద్యానాశనముతోఁ బ్రపంచ మదృశ్యమయ్యు నింకను మిగిలిన బద్ధజీవుల దృష్టికి గోచరమగు చుండును. జీవేశ్వరులు బ్రహ్మప్రతిబింబములని తలచువారి ననుసరించి, మోక్షమనఁగా నీప్రతిబింబహేతువగు ముకురభగ్నతయే; అప్పుడు మూలబ్రహ్మమే ప్రకాశించును. జీవేశ్వరులకు బ్రహ్మమే యేకాధారమయినను, నొక విధముగా నీశ్వరప్రతిబింబమే జీవుఁడు ఈభావము ననుసరించి, మోక్షమనఁగా నింకను బద్ధజీవులున్నంతకాల మీశ్వరైక్యమే కాని బ్రహ్మైక్యము గాదని చెప్పుదురు. ఒకే ముఖమనేక ముకురములలోఁ బ్రతిబింబించునపుడే దేనొక యద్దమును దొలగించినచో దత్సంబంధ ప్రతిబింబము మూలబింబములలోఁ గలిసి పోవును. కాని యితరములగు నద్దములన్నియు నిర్మూలములగు వరకు ముఖలక్షణము యథారీతినే యుండును. కావున బద్ధజీవు లున్నంతకాలము మోక్షమనఁగా నీశ్వరైక్యమే; కాని సర్వజీవమోక్షమైనపు

---

(౧) సిద్ధాంతలేశము. ౪౫.

(౨) ఏకజీవవాదే తదేకాజ్ఞాన కల్పితస్య జీవేశ్వర విభాగాది కృత్స్న ద్వైతప్రపంచస్య తద్విద్యోదయే విలయాన్నిర్విశేష చైతన్యరూపేణైవావస్థానమ్.

డీశ్వరుఁడు తన మూలబింబభావమును గోల్పోయి, బ్రహ్మ మందుఁ గలిసి పోవుటచే సర్వజీవులకును బ్రహ్మైక్యసిద్ధి లభించును. కాని సంప్రదాయసిద్ధమగు నద్వైతము ననుసరించి, సంసారమనంతము గావున మోక్షమనఁగా నీశ్వరైక్యానుసంధానమే.

బ్రహ్మజ్ఞాన స్వరూపమునుగూర్చి విచిత్రమగు ప్రశ్న బయలుదేరినది; జ్ఞాన మున్నంతకాలము మోక్షము లేదు; కాని బ్రహ్మజ్ఞానసిద్ధి లేనిదే మోక్షము దుర్లభము. కాని బ్రహ్మజ్ఞానము పరమమోక్షసిద్ధికి వ్యతిరేకముగాదా? పరమముక్తావస్థలో జ్ఞానముండదు; అందుచే నుత్కృష్టజ్ఞాన మెట్లు నిర్మూలింపఁబడు నను విషయము ననేకోపమానములలోఁ జెప్పిరి. ఒక కాలకఫలము నశుద్ధజలప్రవాహములోఁ బడవేసినచో దాని కలుషములన్నియుఁ గొట్టుకొనిపోయి యదిమాత్ర మడుగునకు మునిగిపోవురీతిని; ఎట్లాగఁ గాలిన యొక పెనముపైనొక నీటిబిందువును వేసినచో, నా పెనముయొక్క వేడిమిని గొంత దీసికొని తా నదృశ్యమైనరీతిని; గడ్డిమోపులోఁ బడవైచిననిప్పు గడ్డినంతను గాల్చివేసి తా నారిపోవు విధముననను, బ్రహ్మజ్ఞానము మన యజ్ఞానమును నాశనమొనర్చి, దానితో నదియు నశించిపోవును.౧. క్రమముక్తి వాదమును శంకరుఁ డంగీకరించెను. ప్రణవజపమునుగూర్చి ప్రశ్నోపనిషత్తులోనొక వాక్యమునకు భాష్యము వ్రాయుచు నట్టి జపమువలన బ్రహ్మలోకప్రాప్తియు ననంతరము క్రమముగా ముక్తియు లభించునని

(౧) చూ: సిద్ధాంతలేశము, అ. 3.

యాతఁడు చెప్పినాఁడు.౧. ఇంకొకచోట నీశ్వరారాధనము వలన దురితక్షయమై, యీశ్వరత్వము లేక క్రమముక్తి సిద్ధించు నని నుడివినాఁడు.౨. బ్రహ్మలోకమున నాత్మ తన ప్రత్యేక వ్యక్తిత్వమును గలిగియుండును. ఇతర యోగులదృష్టిలోవలెనే శంకరుని దృష్టిలో స్వర్గమనఁగా జీవుఁ డీశ్వరధ్యానమగ్నుఁడై యుండు నవస్థయే యనువాద ముత్తమలక్ష్యము కాఁజాలదు. జీవుని కీశ్వర సాక్షాత్కారము గలిగి, యీశ్వర దివ్యతేజః ప్రకాశములో నుండు స్థితి కలుగనగును గాని, జీవాత్మకును దల్లక్ష్యమునకును భేదమింకను నిలిచియేయుండును. జీవాత్మ స్వస్వరూపసందర్శనము నింకను బొందనిదై తన పరిచ్ఛిన్నతచే బరమాత్మలో లీనము గాలేకయుండును.

శంకరుఁడు చెప్పిన జీవన్ముక్తి వివరణమువలన, మరణించిన వెంటనే యాత్మకు నిత్యావస్థ సిద్ధించుననని తలపరాదు. బ్రహ్మజ్ఞానము లభించినచో బ్రతికియుండగనే మోక్షసిద్ధియున్నది. మరణప్రాప్తివరకు దేహమున్నను, బ్రహ్మవేత్తను మోసగింపదు. కుండచేయుట పూర్తియైనను గుమ్మరివానిచక్రము కొంతసేపు తిరుగుచుండురీతినే, మోక్షమువచ్చినను జీవితము కొంతకాలము నడచుచునేయుండును; ఏలన, నిదివరకే జన్మకారణమై యున్నశక్తి నడ్డుపెట్టనవసరము లేదు. ౧. శంకరుఁడింకొక యుపమానము నిచ్చినాఁడు. చంద్రుఁడొకఁడే

(౧) శం. భా. ౧,౩,౧౩.
(౨) శం. భా. ౩,౨,౨౧.
(౧) శం.భా. ४,౧,౧౫,

యని యెఱింగియు నేత్రదోషముచే రెండు చంద్రబింబములను జూచు నాతఁడు, చేయునదిలేక నిజమును దెలిసికొని యూరకుండును. ౨. సర్వవ్యాపారములు బ్రహ్మమందే జరుగుచున్న వని బ్రహ్మజ్ఞాని తెలిసికొనును. 3.

౪౪—భవిష్యజ్జన్మము,

బ్రహ్మవేత్త యొక్కఁడే మోక్షమును బొందును; మిగిలిన జీవులందరు జన్మాంతరముల నందుదురు. ౪. మోక్షకాలమువరకు మనజీవితములు సంసారచక్రమందుఁ బరిభ్రమించుచుండును. సంసారము కాలగతి స్వరూపము; ఈయనంత సంసారచక్రములో జీవులకు భావిదశ కవకాశము కల్పితమై యున్నది. జ్ఞానము వలననే జీవులు కాలమునుండి నిత్యస్థితిని బొందుదురు. కాలగతిలోఁ గాలాతీత నిత్యత్వమున్నదని యవిచ్ఛిన్నపరిణామమే చూపుచున్నది. టిమోస్‌నందు ప్లేటో సుప్రసిద్ధవాక్యములలో, "కాలము శాశ్వతత్వముయొక్క గతిగల ప్రతిబింబమే." జన్మాంతరముయొక్క యాథార్థ్యమును నిరూపించుటకు శంకరుఁడు క్రొత్తకారణములను జూపియుండ

(౨) శ.భా. ౪,౧;౧౯.

(3) అర్వాచీనాద్వైతమున భిన్నభావములు ప్రకటితములైనవి: (౧) జీవన్ముక్తావస్థలో మూలావిద్య కొంతవరకుఁ దనశక్తిని సడలించును. (౨) అవిద్యావాసన, అవిద్యానాశనమైన వెనుకఁ గొలఁది కాలముండును. (3) మూలావిద్య దగ్ధవస్త్రశేషముగలె నుండును. (౪, జీవన్ముక్తునికి, జగము, దేహము మున్నగునవి కన్పట్టవు, చూ, సిద్ధాంతలేశము ౪,౫,

(౪) శం.భా. బృ.ఆ.ఉ. ౧,౧,౧, సర్వజ్ఞాత్మముని యొక్కఁడే జీవన్ముక్తి నంగీకరింపఁడు, మిగిలిన యద్వైతులందరు నంగీకరించిరి.

లేదు. భౌతిక దేహము నశించినపుడు తనస్వభావమునుననుసరించి యొక నూతన దేహకల్పనము చేయు బీజమొకటి మిగిలియుండు నని విశ్వసింపఁబడెను. జీవాత్మయనఁగా దేహమేయనియు, దేహనాశముతో నాత్మయు నశించుననియుఁ జెప్పు నాస్తికవాదమును శంకరుఁడు ఖండించినాఁడు. ౧. ఆత్మ దేహాభిన్నము; ఆత్మకు భిన్నజన్మములలో నేకత్వముండుటవలనే స్మరణాదికమున కవకాశము కలుగుచున్నది. ౨. మన శరీరములు భస్మమైనను, మనలో నవినాశియగున దేదో యున్నది దీనివలననే జన్మాంతరమున కవకాశము కలుగుచున్నది. మనము సంపాదించిన జ్ఞానమును, మనము నిర్మించుకొనిన శీలమును మనతో జన్మాంతరములలోఁగూడి వచ్చును. 3. పుణ్యాత్ములు పావన

(౧) దేహమున్నంతకాల మాత్మగుణములు పొడచూపునుగావున, నవి దేహగుణములే యనవచ్చుననుటయుక్తమేలన, మరణానంతరము దేహమున్నను నాత్మగుణములు చూపట్టుటలేదు. చీకటిలోఁ జూచుటకు దీపము కావలెను గానఁ జూపు దీపగుణమని చెప్పరాదు. దీపమువలెనే దేహ మొక యుపకరణము. మఱియు దేహావసరముకూడ నెల్లప్పుడుండదు; దేహము నిద్రలో నిశ్చలమైయుండగా మన మెన్నియో వస్తువులను జూచుచున్నాము. మనకు గోచరములగు నామరూపాది దేహగుణములకును, మనకగోచరములగు నాత్మగుణములకును భేదమున్నది. దేహాస్తిత్వమువలన జీవగుణాస్తిత్వము బుజువగునుగాని, దేహములేనిదే కాదనుమాట నిజమే. జీవి దేహాంతరమునఁ జేరి యచట నుండవచ్చును. జీవము భౌతికవస్తులక్షణమైనచో, నీ భౌతిక వస్తువులు జీవవృత్తివిషయములు కాఁజాలవు. భూతములు, వానివలన నుత్పత్తియైన వస్తుజాలమును మనము దర్శించి, వాని యస్తిత్వమును నిర్ణయించుచున్నారము కావున, దర్శనము వానికి భిన్నమైనదని నిశ్చయింపవలెను.

(౨) శం॥భా॥ 3,3,౫౪.

(3) శం॥భా॥ 3, ౪,౧౧; బృ॥ఆ॥ఉ॥ ౪,౪,౨; చూ। శం॥భా॥3,౧,౫-౬.

చరితులు నున్నతజన్మములను, నధర్మపరులు పాపులు హీనజన్మములను గాంతురు. భవిష్యజ్జన్మస్వరూపము భూతజన్మము లోని శీలసంపదపై నాధారపడియుండును. జన్మ మరణములు జీవాత్మకు దేహసంయోగ వియోగములనే ప్రదర్శించును. ౧

శంకరు ననుసరించి, వైదిక దేవతలు నమర్త్యులుగారు; ఏలన, "దేవతల యమరత్వమున కర్థము వారెక్కువ కాలము జీవింతురనియు, వారి యైశ్వర్యము స్వీయబలముపై నాధారపడినది కాక యీశ్వరప్రసాదమే" యనియుఁ దెలియవలెను. ౨.

మరణానంతర జీవప్రయాణమును శంకరుఁడు సవివరముగా వర్ణించినాఁడు. సుకృతజీవులు మరణించిన వెనుక యమునితోఁ బోయి స్వర్గమునకుఁ బోయి, పితృదేవతలౌ తోఁ గలిసి సుఖజీవితముల గడపుదురు; దుష్కృతులైన వారంధ తమస్సహిత హీనలోకములలోఁ బడుదురని ఋగ్వేదము చెప్పినది జ్ఞానులు దేవయానమున నుత్తమలోకముల ద్వారమునఁ బోయి, పునరావృత్తి రహితబ్రహ్మలోకప్రాప్తి నొందుదురు. కర్మనిష్ఠాపరులైనవారు పితృయానమునఁ జంద్రమండల వర్తులై పుణ్యఫలము లనుభవించి, తిరిగి తమ పూర్వకర్మానుగుణము లైన జన్మముల నొందుదురు. జ్ఞానకర్మలు లేనివారు, క్రిమికీటకాదులు వృక్షలతాదులునై, చంద్రమండల సౌఖ్యలేశమైన లేని

(౧) శం॥ భా॥ ౨, ౩, ౧౬-౧౭.
(౨) శం. భా. ౧, ౨, ౧౭.
(౩) ౧౦, ౧౪, ౧౦.
(౪) ౧౦, ౧౫౨, ౪.

హీనప్రదేశములలో జన్మింతురు. ౯. ఈమూడుమార్గములును సంసారచక్రములో భిన్నఘట్టములని శంకరుఁడు నిశ్చయించి నాఁడు. మోక్షము వీనికన్నిటికి భిన్నమైనది పితృయానమువలనఁ దిరిగి యిహలోకజన్మము సంభవించును. దేవయానమువలనఁ బునరావృత్తిలేని బ్రహ్మలోకప్రాప్తిగలదు. ఛాందోగ్యోపనిషత్తు ౧ నందు దేవయాన పితృయానములు రెండేవర్ణింపఁబడినవి; జ్ఞానహీనులందరు పితృయానముననే పోదురు. వైదికోపనిషద్భావ సమన్వయముచేయు నుద్దేశముతో శంకరుడు లోకాంతరములందును, జన్మాంతరములందును రెండువిధములుగాఁ గర్మఫలముల ననుభవింతురని చెప్పినాఁడు. ౨. వైదికకర్మలవలనఁ బుణ్యలోక సుఖప్రాప్తియు, నైతికజీవితమువలన నిహలోకమున జన్మాంతర ఫలితములు గలుగునని వివరింపఁబడినది. 3. సంప్రదాయసిద్ధ ధర్మముల ననుసరించి, వైదికకర్మలు చేసినవారు, సమ్యక్ జ్ఞానశూన్యులై, పితృయానమున ధూమావృతములైన ప్రదేశముల ద్వారమునఁ జంద్రలోకములో సత్కర్మఫలము లనుభవించి, తిరిగివచ్చి యిహలోకమున జన్మింతురు. ఈశ్వరారాధనము చేయుచు జ్ఞానయుక్త పుణ్యకర్మల నాచరించినవారు దేవయానమున నున్నతోన్నత లోకములనొంది సూర్యమండల ద్వారమున బ్రహ్మలోకసిద్ధి నొందుదురు. ౪. ఈశ్వరు నారా

(౯) బృ॥ ఆ॥ ఉ॥ ౬, ౨; ౪౦, ౬.
(౧) ౫,3,౧౦; శం॥ భా॥ 3,౧, ౧౨-౨౧,
(౨) శం॥ భా॥ 3,౧,౮.
(3) శం॥ భా॥ 3,౧, ౯-౧౧.
(౪) శం॥ భా॥ ౪,3, ౧-౬

ధించిన యాతఁ డీశ్వరశక్తులను బొందునుగాని, "ఆతని యజ్ఞాన మింకను దొలఁగిపోలేదు." అవిద్యా నివృత్తి కాలేదు. హీన దేవతల నారాధించినవారు నుచితఫలసిద్ధిని గాంతురుగాని మోక్షమార్గము నెన్నఁడు పట్టఁజాలరు.౧. అవినీతిపరు లధో లోకపతనము నొందుదురు.౨. కాని యీశ్వర దర్శనావకాశము లేని శాశ్వతనరక మెవ్వరికిని లేదు.3.

మరణకాలమున నింద్రియములు మనస్సునందును, మనస్సు ముఖ్యప్రాణమందును, ముఖ్యప్రాణము జీవుని శీల నావాసరూపమైన సూక్ష్మశరీరమునందును బ్రవేశించును. అవిద్యయు, పూర్వసంస్కారసహిత సూక్ష్మదేహమును జీవో పాధులు; ఇవి దేహమును విడిచిపోవును.౪. ఈసూక్ష్మదేహము సూక్ష్మనాడుల ద్వారమున బయటికిఁ బోవుటచే నట్లు చెప్పఁబడి నది. ఈసూక్ష్మదేహము తనుత్వము, సంచారశక్తియు, (దనగమ మున కేయాటంకము నుండక, యెవ్వరికి గోచరింపని స్వచ్ఛ తను గలిగి యుండును.౫. మోక్షకాలము వరకు నీసూక్ష్మశరీ రము నాశముగాదు.

---

(౧) శం।భా॥ ౪,౧,౪; ౪,3, ౧౫-౧౬.

(౨) శం।భా॥ ఛాం।ఉ॥ ఉపోద్ఘాతము; చూ: 3,౧,౧-౭,౧౭.

(3) దేవయానమున బ్రహ్మలోకములోఁ బ్రవేశించినవారి స్థితినిఁ గూర్చి యొకసమస్య బయలుదేరినది. వారికి దేహములుండవని బాదరియు, నుండునని జైమినియు భావించిరి. రెంటిని సమన్వయించి, యీశత్వముగల పీరు తమ విలాసము ననుసరించి, దేహములుగలిగియు లేకుండియుఁగూడ నుండఁగలరని బాదరాయణుఁడు సూచించెను. (శం॥భా॥ ౪,౪,౭-౨౨.)

(౪) ౨,౨,౧-౫.

(౫) ౪,౨,౮-౧౧.

౮౫—మతము.

శంకరు నద్వైతవాద మఖండప్రజ్ఞాఫలితమైనను, మతనిష్ఠ నొసఁగఁజాలదని యాక్షేపణగలదు. ఆతని నిర్గుణబ్రహ్మ మనహృదయములో నుజ్జ్వలప్రేమనుగాని భక్తినిగాని జనింపఁజేయఁజాలదు. ఎవ్వఁడు నెన్నఁడు జూచియుండనట్టియుఁ జూడరానట్టియు, నెవ్వఁడు సమీపించుట కవకాశములేని జ్యోతిర్మయస్వరూపము గలట్టియు నిర్గుణబ్రహ్మమును మనమారాధింపఁజాలము. నిరాకారబ్రహ్మము మన యారాధన కనుకూలమగు రీతిని సాకారమయ్యెనని చెప్పఁబడెను. ఈశ్వరారాధన మనఁగా జ్ఞానపూర్వకముగా మిథ్యాభావముతోడి సాంగత్యముకాదు. పరిచ్ఛిన్నమానసమున కీశ్వరరూపముననే నిర్గుణ బ్రహ్మరూపము గోచరించును. పరమాత్మతో నేకత్వముగాంచనివ్యక్తికా పరమాత్మ అనంతకల్యాణ గుణపరిపూర్ణుఁడుగాఁ గన్పట్టును. ౧. ఈశ్వరభావమత్యున్నత తర్కసిద్ధమైనసత్యమై యత్యంత నిగూఢమత విశ్వాసముతో మేళవించునదే. ఈసగుణ బ్రహ్మము స్వచ్ఛ భక్తిపూజాపాత్రుఁడు; ఆతఁడు మానవకోటి భయభక్తుల కుదాసీనతవహించు ధర్మసంబంధములేని దైవముకాఁడు. ఆతఁడు రజస్సత్త్వపరిపూర్ణుఁడై, ధర్మదయానిధియై, సర్వజ్ఞత్వ సర్వవ్యాపిత్వ సర్వశక్తిమత్త్వములు గలిగి జగత్కర్తయు భర్తయు ధర్మాధ్యక్షుఁడునై వ్యవహరించును. శంకరుఁడు చెప్పిన యీశ్వరునకు స్వచ్ఛసంపూర్ణపావన శీలమును, ధార్మికసౌందర్యమును ముఖ్యలక్షణములు. జీవేశ్వరసంబంధము, ప్రేయసీ ప్రియ

(౧) శం. భా. 3,3,౧౨.

సంబంధముగా, భృత్యస్వామి సంబంధముగా, పితృపుత్రసంబంధ ముగా మిత్రసంబంధముగాఁ జెప్పఁబడెను. తన సంతానమును దన వైపాకర్షించు కార్యములో నీశ్వరు ననంతకల్యాణ గుణ ములను శంకరుఁడు వర్ణించునప్పుడాతని తత్త్వసిద్ధాంతములోని కాఠిన్యము సడలును. శంకరుని దృష్టిలో మతమనఁగా సిద్ధాంత నిర్వచనముగాని, కర్మకలాపముగాని కాదు; దైనికజీవితానుభూ తియే. నిర్గుణబ్రహ్మస్వరూపము నెడ నాత్మగౌరవభావముతో మత మారంభమై పరమాత్మైకత్వసిద్ధితో నంతమగును. పర బ్రహ్మసాక్షాత్కారమే మతసిద్ధి. ఆత్మ సహజస్వభావము నెఱుఁగుటయే నిక్కమగు భక్తివిధానము. ౧. వివిధ ధ్యాన మార్గము లుపనిషత్తులలోఁ ౨. జెప్పఁబడినవి; సాధకులు తమ స్వభావోచితమార్గము నొకదానిని బట్టి తరింపవలెను. 3 ధ్యేయ మందఱికొక్కటే; ధ్యానసాధనలలో వైవిధ్యము గలదు. మతా రాధనము స్థూలముగా ద్వివిధము; సగుణబ్రహ్మోపాసనము ప్రతీకోపాసనము ౪. సాధకుఁడు తన కీశ్వరుఁడు బాహ్యమున నున్నాఁడని విశ్వసించునపుడు ప్రతీకోపాసన కవకాశమున్నది.

ఉపాసకోపాస్య సంబంధమువలన రెంటికి భేదమున్నదని

---

(౧) స్వస్వరూపానుసంధానమ్ భక్తిరిత్యభిధీయతే. (వివేకచూడా మణి పు॥ 3౧.

(౨) 3,3.౫.

(3) శం॥భా॥ 3,3,౫౯.

(౪) శం॥భా॥ ౪,౧,3.

వ్యక్తమగుచున్నది.౫ ఉత్తమోపాసనవలన బ్రహ్మలోకప్రాప్తి కలుగునుగాని, యచట జీవేశ్వరభేదము మిగిలియున్నది. ఆస్థితి నుండి ముక్తి క్రమముగానే కలుగును. మతమనఁగా జనసామాన్యభావములో నతీతమైనదని భావింపఁబడును.ఇది యసంపూర్ణమగు ననుభవముమాత్రమే. సమగ్రముగా సత్యము తెలియనంతవఱ కిదియుండును. కాని యిట్టియనుభవ మతిక్రమింపఁబడుటకు సందేహము లేదు; ఏలన, "పరిపూర్ణతత్త్వసిద్ధి ప్రాప్తించగనే, తదంశామాత్రమగు ననుభూతి తొలఁగి పోవును." జీవాత్మైకత్వమును నిరూపించు బ్రహ్మవరేణ్యుల వాక్యములను శంకరుఁ డుదాహరించినాఁడు. "భగవాన్ ! నీవే నేను; నేనే నీవు."౬. "అహంబ్రహ్మాస్మి" మున్నగు మహావాక్యములకర్థవివరణము చేయుట ప్రతిమతతత్త్వమునకు ముఖ్యకర్తవ్యమైయున్నది, "తత్త్వమసి" వాక్యములలో నీశ్వరునికి వానిసృష్టియైన జీవునికి భేదమతిక్రమింపఁబడినది మతానుభూతిలోని భేదములన్నియు సిద్ధికలుగుటతోఁ దొలఁగిపోవునని శంకరుఁడు వచించినాఁడు. సాకారమగు నీశ్వరభావము మతానుష్ఠానదశలోమాత్రమే యర్థవంతమగును; బ్రహ్మజ్ఞానదృష్టిలో దానికర్థము లేదు.౧. అవిద్యావరణముచే నంధుఁడగు పరిచ్ఛిన్న మానవుఁడు నిర్గుణబ్రహ్మము సవికల్పకమనియు, ఁదనకు భిన్నమైనదనియుఁ దలఁచును. బాహ్యప్రకృతిచే నాచ్ఛాదితమైన మానవుని బుద్ధికిమాత్రమే బంధమోక్షము లర్థవంతములై

(౫) ఉపాస్యోపాసకభావోఽపి భేదాధిష్ఠానఏవ. (శం।భా॥౧, ౩,౪)

(౬) త్వంవాఽహమస్మి భగవో దేవతే అహం వై త్వమసి భగవో దేవతే. (శం॥భా। ౪,౧,౩౦.)

తోఁచును. మానవునకు వేరుగానున్న యీశ్వరత్వమే పరమ సత్యమైనచో, యోగుల దివ్యానుభవము లర్థరహితములగును; మన మొకపరిపూర్ణతలేని దైవముతోఁ దృప్తిఁ బొందవలసియుండును. పరిపూర్ణతలేనివాఁడు దేవుఁడు కాఁజాలఁడు; అతఁడే పరిపూర్ణుఁడైనచో మతానుభూతియే సర్వోత్తమమైనది కాజాలదు. ౨ ఈశ్వరత్వమే పరిపూర్ణత్వము కాఁజాలదేల? మానవుని యపరిపూర్ణత వేరై మిగిలియుండును. అది పరిపూర్ణతలేనిదైనచో నీశ్వరస్వభావవిరుద్ధమగును. అందుచే మతానుభూతిలో మూల వైరుధ్యమున్నది. కావుననది యవిద్యావరణమునకుఁ జెందినదని స్పష్టమగుచున్నది.

వైదిక దేవతలనంగీకరించనిదే కర్మకాండ కవకాశము లేదు. సంప్రదాయమునంగీకరించు శంకరుఁడు దేవతలనగా భూతాధిపతులు కాక, ప్రకృతిశక్తుల రూపము లేయని నిర్వచించెను. ౧. ఆదిత్యుఁడు మున్నగు దేవతలుఁ తేజస్సుమున్నగు లక్షణములకు సంబంధించియున్నను, శ్రుతులు చెప్పురీతిగాఁ బంచభూతముల

---

(౧) పోల్చు: బ్రాడ్లే "నాదృష్టిలో నిర్గుణతత్త్వ మీశ్వరుఁడు గాఁడు. ఆరాధనదృష్టి నధిగమించినచో నీశ్వరత్వమున కర్థము లేదు. ఈదృష్టి కేవల వ్యావహారికమే. నిర్గుణతత్త్వ మీశ్వరుఁడేల కాఁడనఁగా, నిర్గుణతత్త్వము సర్వసంబంధవిరహితము; అందుచేఁ బరిచ్ఛిన్నబుద్ధికి దానితో సంబంధము లేదు. ఆనిర్గుణతత్త్వమును మనమారాధించుటకుఁ బూనుకొని మతారాధనవస్తువును గా నంగీకరించినచో, దాని నప్పుడే మనము మార్చినవారమగుదుము.

(ట్రూత్ అండ్ రియాలిటీ పు. ౪౨౮)

(౨) చూ॥ బ్రాడ్లే: ట్రూత్ అండ్ రియాలిటీ. పు. ౪౩౬.

గుణములైన దివ్యస్వరూపములనుగలిగి యీశ్వరశక్తి సమన్విత ములైయున్నవి. మఱియు నవి బ్రాహ్మణమంత్రములలో నుప యోగింపఁబడినవి. ౧. భిన్నప్రాణకర్మలకీ దేవతలధిష్ఠాతలు. ౨, అగ్ని వాక్కునకు, వాయువు ప్రాణములకు, నాదిత్యుఁడు నేత్ర మునకు నధిష్టానదైవములు. జీవులసుఖదుఃఖములతో నీదేవత లకు సంబంధములేదు. 3. మరణకాలమందీదేవతలు తమక్రియా శక్తినుపసంహరించుకొందురేకాని, ప్రాణశక్తులతోఁ గలిసి, దేహాంతరమునకుఁబోవు. వానిపుణ్యపాపముల ననుసరించి, పర మేశ్వరుఁడు దేవతలను, మనుష్యులను, పశువులనుసృజించును. దేవతల అమరత్వమాపేక్షికము, దేవతలును సంసారబద్ధులు ; వారికిని నిత్యస్థితిలేదు. ౪. వారికిఁదరణోపాయముఁబ్రహ్మజ్ఞానమే; వారిందుకీశ్వరునిపై నాధారపడిజీవింతురు. దేవతలుఁబ్రహ్మ విద్యకై కృషిచేసినగాథలు శ్రుతులలోఁగలవు. ఈ దేవతలు, సామాన్యులవలె జన్మమరణవశులైనచో. వేదములనిత్యతకులోప మగునను నాక్షేపణము నిలువఁజాలదు; ఏలన, వేదవాక్యములు స్థానవిశేషముల లక్షణములకు వర్తించునేగాని వ్యక్తులకువర్తిం చవు, 'ఇంద్ర' శబ్దము స్థానవిశేషమేకాని వ్యక్తికిఁ జెందినది కాదు. ఆస్థానము నెవరాక్రమించిన నానామముతోఁ బిలువఁ బడుదురు. దేవతలవ్యక్తిత్వము నిజముగాదు; ఏలనవారు యజ్ఞ ములలోఁ బ్రత్యక్షమగుటలేదు; అట్లుప్రత్యక్షమగుట శవకాశ

---

౧. చూ. డ్యూసేన్‌సిస్టమ్ ఆఫ్ వేదాంత. పు. ౬౯-౬౬.

౨. ఐతరేయోపనిషత్తు. ౧, ౨, ౪.

3. అదియొక్క టేభోక్త; దేవతలు భోగోపకరణభూతములు.

౪. శం.భా. ౧-3-౨౮.

మును లేదు; ఏలన ననేకస్థలములలో నొకేమారు వారెట్లుండఁ
గలరని యాక్షేపింప బడెను. దీనికి సమాధానముగా శంకరుఁడు
దేవతలకుఁ గనపడకుండనుండు శక్తి కలదనియు, యోగులవలె
వారికి నానారూపధారణశక్తి కలదనియుఁ జెప్పినాఁడు.

శంకరుని తత్త్వమున కాలయములు, కర్మలు నవసరము
లేకున్నను, సంప్రదాయ విశ్వాసబలము నెఱిఁగియున్నవాఁడు
కావున, వానియందు నమ్మకముండుట దోషము కాదని వచించి
నాఁడు(౧). మతార్థవివరణము విషయములో శంకరుఁడితర వేదాంత
వ్యాఖ్యాతలవలె సంప్రదాయ వాదమునుగాక, తాత్త్విక వాద
పద్ధతి నుపయోగించినాఁడు. ఆస్తిక వాది సాధారణముగా నొక
మతశాఖావాదముపై నాధారపడును. తనమతశాఖకుఁ జెందిన
సిద్ధాంతముల నాతఁడు క్రోడీకరించి, వివరించి, సమర్థింపఁ
బూనును. తనతత్త్వమే చెప్పునదిమాత్రమే సత్యమని యాతఁడు
విశ్వసించును. దానిపై నాధారపడి యాతనిమతము నిలు
చుటయో కుంగుటయో జరుగును. నిక్కముగాఁ దత్త్వవేత్త
యైనవాఁడు తానుజన్మించిన మతమునుగాని ప్రధానముగాఁ
దీసికొనఁడు. ఆతఁడు మతమనువిషయమునుగూర్చి నిర్దుష్ట పరి
శీలనము చేయును. ఎల్లవేళల నన్యమతభావములఁ దనలో
నిముడ్చుకొను విశ్వవిశాల సర్వసమానభావముగల తత్త్వోపదేశ
కులలో శంకరుఁడగ్రస్థానమును వహించును. ఈపరమతాదర

---

(౧) తాననేక దేవాలయములు దర్శించినందుకు క్షమింపుమని శంక
రుఁడు మరణకాలమునం దీశ్వరునిఁ బ్రార్థించెనని చెప్పుదురు. ఏలన, నీశ్వ
రుని సర్వవ్యాప్తిత్వమునకు భంగము కలుగుట కాతఁ డంగీకరించినట్లైనది

భావము, మూఢవిశ్వాసజన్యమునుగాదు; సంధిమార్గముఁ
గాదు; ఆదిశంకరుని తత్త్వమతవిధానమున నత్యంతసహజమై
నది. సకలసిద్ధాంతములకుఁగల లోపముల నాతఁడు గుర్తించి
పరమేశ్వర తత్త్వము నేయొకసిద్ధాంతమునకును బంధించుటఁ
కాతఁడిచ్ఛగింపలేదు. వివేకముగల వాఁడెవ్వఁడును దనమతఁ
శాఖయే యీశ్వరునిఁ బరిపూర్ణముగాఁదూఁచిగ్రహించి, తన
తత్త్వమును లిఖించెనని చెప్పసాహసింపఁడు. ప్రతిమతశాఖా
తత్త్వమును దైవవిశ్వాసరంగమున నొకపరిశోధనము; ననుష్ఠాన
దశలో నొకఘట్టమునగును. మతానుభూతి కిదియే సాధనము.
ఏయొకమతము ననుసరించియైన నొకవ్యక్తి, యీశ్వరు నన్వే
షించి, తనసాధనమున కర్థముగలదని విశ్వసించినచో నట్టిపద్ధతి
విసర్జింపఁదగినదని యుపదేశింపఁబూనుట గర్హింపఁదగినది. భక్తి
విశ్వాసములతో నీశ్వరునారాధించి, తన్మూలమునఁ దమకు
దివ్యానుభూతికలిగినదని తృప్తిచెందువారలను ఖండించు మూఢో
న్మాదము శంకరునికిలేదు. పరస్పర వ్యతిరేక విశ్వాసములుగల్గి
నను, ధార్మికోత్సాహము, చిత్తశాంతి, పరమాత్మసాంగత్యము,
భిన్నవర్గములకు సమానఫలితములైనప్పుడు, శంకరుఁడు వారి
భావములను ఖండింపఁబూనుకొనలేదు. ప్రపంచములోని మతప్ర
వక్తలలో నుత్తమప్రతిభావంతులలో నొక్కఁడు వచించినరీతిని,
"వారి విశ్వాసములవలనఁగాక, ఫలితముల మూలముననే,
జనుల సంగతి తెలియఁగలదు." దైవారాధన తత్పరతయు
యు, లోకసేవాభిరతియుఁ గలిగియున్నచో లోకు లేనామ
ముతో నీశ్వరునర్చించిన నిబ్బందిలేదు. మతభేదము ననుస

రించి, యొకేసత్యమును భిన్ననామములతో భావించిరి.౧. ప్రకృతివెనుకనున్న సత్యమును బ్రకటించునిమిత్తము, మన యవసరము ననుసరించి, పెక్కు-చిహ్నముల నుపయోగింతుము ప్రత్యేకమతశాఖా దురభిమానములేనివాఁ డగుటచేతను, మానవకోటియందవ్యాజకరుణగలవాఁ డగుటచేతను, శంకరుఁ డీమాయాకల్పితజగత్తులో మానవుల సత్యాశయసంకల్పములే ప్రధానములైనవని గుర్తించినాఁడు. శంకరుఁడు కేవల ప్రచారముకొఱకుఁ దనతాత్త్వికసిద్ధాంతములను సవరింపఁ బూనుకొనలేదు. శంకరునిదృష్టిలో హిందూమతమనఁగాఁ దనలో భిన్నమనస్తత్త్వములకు భిన్నభావములకుఁ దావొసఁగునదే అందుచేనాతని షణ్మతస్థాపకాచార్యుఁడనిరి.౨. మతవిషయములలో, వ్యవహారప్రపంచమునకు సంబంధములేని గగనసమోన్నత లక్ష్యములనుఁ బ్రకటించుట సులభమే; లేక, మఱొకవంక నున్నతాదర్శములనే విడిచి, కేవల వ్యావహారికభావమార్గములఁ బట్టుటయు సులభమేకావచ్చును; గాని, విస్పష్టమగు వ్యవహారజ్ఞానమును, మహోన్నతలక్ష్యనిష్ఠతో సమన్వయ మొనర్చుటే కష్టసాధ్యమైన కార్యము. ఇట్టి కర్తవ్యమును నెఱవేర్చుటకే శంకరుఁడు బూనుకొనెను. ఒకే మతప్రవక్త, భిన్నములగు నారు మతతత్త్వములను సమర్థింపఁ బూనుకొనుట పరమాద్భుతదృశ్యము; అట్టి యద్భుత దృశ్యము హిందూదేశములోనే చూడసాధ్యమగును. విద్యా

(౧) హరిస్తుతి పు॥ ౧౭.

(౨) శైవవైష్ణవ, సౌరశాక్త, గాణాపత్య కాపాలికములు.

రణ్యుఁడు వచించినరీతిగా మానవులు భగవంతునికి నానావస్తు రూపములిచ్చిరి. సర్వాంతర్యామియు, దారుశిలాదివిగ్రహరూపి యు నాతఁడేయని ప్రజలునమ్మిరి; ౧. వైష్ణవ శైవ శాక్తేయాది మతశాఖలవారు పరస్పరము కలహించుచుండఁగా, నీమతతత్త్వ ములను నికృష్టవాదసీమనుండి సత్యస్వరూపసీమకు లేవనెత్తి, శంకరుఁడు వానికి సమున్నతస్థాయినిగూర్చెను. ప్రచారములో నున్న భిన్నమతరూపముల కేక మూలాధారమును సూచించి. మహోన్నతపరమార్థలక్ష్యమునకు వీనిననుసంధించెను. మానవ హృదయాభ్యంతరమున నిగూఢమై నిలిచియున్న సత్యమే మతా ధారమని యాతఁడుగ్గడించెను. ఆత్మదర్శనమే సర్వమతపరమా వధి; జీవాత్మపరిచ్ఛిన్నరూపభావముల కతీతమగు పరమాత్మతో దాదాత్మ్యము గాంచునంతవఱకు సంసారచక్రమునఁ బరిభ్రమణము తప్పదని యాతఁడుబోధించెను. తాత్త్వికదృష్టికిఁబరమాత్మ యేకమున ద్వితీయమేమయ్యును, భిన్నరూపములు భావింపఁ బడుచున్నవి. సత్యస్వరూపములో సోపానభేదము లేదు ; సత్య మునుగూర్చిన మనభావములలోనే సోపానక్రమతారతమ్యము న్నది. దేవుఁడేలేడను నిశ్చయమునకాతఁడు దుముక లేదు; దేవుఁ డున్నచో, నాతనిఁగూర్చి మనుజులొకేరీతిభావములను వెల్లడిం తురు. భావవైవిధ్యమునకుఁగారణముపాధివైవిధ్యమే.౧ ఈరీతిగా శంకరుఁడు నాస్తికవాద మూర్ఖవాదములకు స్పష్టముగా దూర

---

౧. అంతర్యామిణమారభ్య స్థావరాంతేశవాదినః (పంచదశీ, ౬-౧౨౧) చూ, ౬-౨౦౬-౨౦౮.

(౧) శం. భా. ౧,౧,౨౦. తేరన్ వాన్ హ్యూజేన్ వ్రాసిన యొక్క గ్రంథములో నొకవ్యాసమున్నది; దానిభావము శంకరుని తత్త్వమునకుసరిగా

ష్ఠుఁడు. తనమహోదార నిశ్చయముల కనుగుణముగా, నాతఁడు భిన్న దేవతాస్తవములను రచించినాఁడు; భక్తిరసపారవశ్యమున నాతని స్తోత్రగీతావళిని మించునవిలేవు, కాని దీనియర్థము శంకరుఁడు మూఢవిశ్వాసములను నీచారాధన విధానములను సమర్థించెనని తలపఁరాదు. మతము పేరజరుగుచున్న కొన్ని నీచోపాసన కలాపముల నాతఁడునిరసించినాఁడు. తనయద్వైతసిద్ధాంతము ననుసరించి, యీశ్వరతత్త్వము నర్థముచేసికొనుటలో

సరిపోవును; "భూర్తిగా నేకవిషయమునుగూర్చియొకమతమునకు నింకొకమతమునకును, బాహ్యదృష్టితోఁజూచినచో ననేక భేదములున్నవి; అట్లే, ఒకమనస్సునకు నింకొకమనస్సునకేకాక, యొకేమతమునందు,నొకేమనస్సునందుఁగూడఁ గాలభేదముతో భావభేదములున్నవి. చాలమంది వ్యక్తులు, మతములు చెప్పుకొనుచున్న తమయనుభవములు, తామువదర్శించిన విషయములు నిజముగాఁజూచినచో నేమియు సంస్కారములేని బాల్యప్రసంగములనియే చెప్పవచ్చును గాని, భిన్నరూపములలో, నెంతస్వల్పముగానైనను, నవి మానవాతీతమగు పరమైకసత్యమున భాగస్వాములగుచున్న వనుటలో సందేహములేదు. మానవ మానసమునకు బాహ్యముననుండియు,మానసాంతర్గతమైయుండియుఁగూడఁ బనిచేయుచున్న సత్యస్వరూపమే, సత్యాన్వేషణమునకు మానవునిఁ బురికొల్పుచున్నకారణము, సందర్భము విషయముకూడనైయున్నది. ఇందుచేతనే మానవుఁడు నిత్యము నీశ్వరుని పునస్సందర్శనమునకై యత్నించుచున్నాఁడు. మానవుని మతభావముల క్రమవికాసగాంభీర్యములకు: ప్రత్యక్షమతానుభూతియందే నిత్యశాంతి సౌఖ్యములున్నవని మానవుఁడు నిశ్చయించుటకును; పరమసత్యము నింకను సమగ్రముగా ననుభవింపలేనను గాంక్షయు; మానవబుద్ధి ప్రమాణనిర్వచనము లాపనిని నెరవేర్చుట కసమర్థములనియు నేకకాలమున గ్రహించుటకుఁ, బరమసత్య మనుభవైకవేద్యమే యని తెలియుటకు సర్వత్రనిండియుండి మానవునిఁబురికొల్పుచున్న తత్సత్యమే కారణము."
(ఫిలాసఫీ అండ్ రిలిజయన్. పు, ౨౨-౨౫.)

నమున్న తాశయముల నెఱుఁగునట్లు ప్రజల కాతఁడుపకృతి చేసెను. చిత్తశుద్ధితో మనము సత్యము నెఱుఁగ యత్నించినచో మన మానసమునకు సత్యము స్ఫురించునని యాతఁడు నమ్మినాఁడు. ఆచరణలోనున్న మతములనుగూర్చి యాతని కాదరబుద్ధియు, విచక్షణదృష్టియుఁగూడఁ గలవు. పురాతనమైన హిందూమత విశిష్టసందేశము నీనూత్న యుగావసరమున కనుగుణముగా నాతఁ డుగ్గడించుటకు యత్నించి దానిలోని శ్రేష్ఠత కిదివఱకుఁ గంటె నెక్కుడువిస్పష్టతనుగూర్చెను. ఈయుద్దేశములో జాతి జీవనైకత్వమును సుప్రతిష్ఠిత మొనర్చునుదారభావము గర్భితమై పొడచూపుచున్నది. కేవలబాహ్యవ్యవస్థానిర్మాణమువలనఁగాని, నియతములగు నాంతరంగికవిశ్వాసములవలనఁగాని, యీయేక త్వమునుసాధించుట కాతఁడుపూనలేదు. విశాలవిజ్ఞానప్రచార ముచే నీపనిసాధింప నాతఁడుద్యమించెను; వ్యక్తిగతమైన మతా నుభూతియొక్క లక్షణమున కేప్రాధాన్యమిచ్చి హిందూమతము నాతఁడాధ్యాత్మిక ప్రాతిపదికనిచ్చిపోషించెను. హిందూవిజ్ఞాన మును వివరించుటలో నాతఁడు తనకు వ్యతిరేకములైనభావము లకుఁగూడ నప్పుడప్పుడు తావీయవలసివచ్చెను.

భిన్నమతశాఖావాదోపవాద ఝంఝామారుతార్భటు లణఁగి పరిశుద్ధవాదసిద్ధాంత ప్రశాంతిరూపముగా శంకరాద్వై తము ప్రకాశించెను. అది వితండవాదము కాని, బాహ్యశాసనము గానికాదు; పరిణతినందిన రాజమర్యాదతోఁగూడిన భావవైభ వము, దానితాత్త్వికమైన ఋజుప్రయత్నమును, సమున్నతజ్ఞాన మును ప్రదర్శించును. మతానుభూతికి మానవహృదయాంతరము

నిలయమగుటచే, దానినెన్నఁడును దొలగింపఁజాలము. మానవు
నాధ్యాత్మిక కృషియంతయు సత్యసాక్షాత్కారసిద్ధి గావించుట
కొఱకుద్దేశింపఁబడినదే, కాని తాత్కాలిక లాభసంపాదనము
కొఱకుఁగాదు. స్వీయపరిచ్ఛిన్న వ్యక్తిత్వగౌరవ గర్వములను,
నహంకార మమకార దృక్పథములను బరిత్యజించిననే గాని
సత్యసాక్షాత్కారమున కవకాశము లేదు. మన పరిచ్ఛిన్నానుభవ
జ్ఞానప్రమాణములచేఁ బరమేశ్వరునిఁ గొలుచుటకు యత్నింప
రాదు. భగవంతుఁడు తనకొఱకే స్వయంస్థితి గలిగియున్నాఁడు;
కాని కేవలము మనకొఱకాతఁ డున్నాఁడని తలఁపరాదు. మన
తర్కము, మనధర్మము ననుసరించి, మనకోర్కెలు దీర్చులక్షణ
ములుగల వానిగా దేవుని మన మూహింతుము. దుర్బలమాన
సుఁడగు మానవుఁడు తన యల్పవాంఛల నెరవేర్చుకొనుటకై
యీశ్వరు నుపకరణముగా దలఁచు పద్ధతి మానవునికి గౌరవ
ప్రదమగునేమో కాని యీశ్వరునికిఁగాదు. నిజముగా దేవునిఁ
బ్రేమించువాఁడు తన్నుఁదిరిగి దేవుఁడు ప్రేమింపవలెనని కోరఁ
డని యొకవిధముగా స్పైనోజా తత్త్వవేత్త చెప్పిన భావముతో
శంకరుఁ డేకీభవించును.

శంకరుని యద్వైత మూహాతీతముగా గోచరించుటకుఁ
గారణ మేమనఁగా, మనము గ్రహించుటకు సాధ్యమగు దాని
కంటెఁ గ్రిందిమెట్టులో నుండుటలోనే మనము తృప్తిని గాంచు
చున్నాము. మనుష్యలక్షణము లంటకట్టఁబడిన దైవతత్త్వమును
శంకరుఁడు నిరసించిన కారణమున నాతని మతము కొంత నిరా
శాజనకముగా నుండును. కాని, పరమాత్మకు మనము జ్ఞానము

సంకల్పము లేదనుట లోపము కాదు; వీనిలోపము పరమాత్మ యొక్క పరిపూర్ణతాలక్షణమే యగును. ఇంతమాత్రముచే శంకరునికి మతదృష్టి లేదనరాదు. ఆతని రచనలలో నీమతదృష్టి మహోత్సాహపూరితముగాను గొన్ని తావులలో మితిమీరియుఁ బ్రకటింపఁబడి యున్నది. కాని మన సామాన్యమతభావము లాతని తర్కాసిధారకు గురియైనవి; ఈశ్వరుని గూర్చిన భావములు మనవలెనే యస్థిరములు నసంగతములు నని యాతని నిశ్చయము.

ఏదియెట్లున్నను; దైవవిషయములను బరీక్షించుటలో యోగదృష్టితో సునిశితమైన ప్రజ్ఞాప్రభావమును మేళవించిన శంకరునిమూర్తి మనకు గోచరించును. ధ్యానసాధనమునకు శేముషీప్రతిభా వివేకము లాటంకములు గాఁజాలవని చెప్పుటకు శంకరుని జీవితమే మనకు సాక్ష్యము. మఱియు ధ్యానజీవితమునకు బాహ్యప్రపంచ ప్రవృత్తిని విసర్జింప నవసరములేదనియు నాతని జీవితము ప్రదర్శించినది వ్యక్తిగతానుభవమును, శ్రుతివాక్యమును, తాత్త్విక సమాలోచనమును శంకరుఁడు సమన్వయించినాఁడు.

౪౬-తుదివాక్యము.

ఉపనిషత్తులు మతమును గూర్చియుఁ దత్త్వమును గూర్చియు నేకకంఠమునఁ బలుకును. పరమసత్యమునుగూర్చి యవి బ్రహ్మమనియుఁ బరమేశ్వరుఁ డనియుఁ దెలుపును. మోక్షమనఁగా బ్రహ్మైక్యమనియుఁ గైలాసవాసమనియుఁ గూడ నవి వచించును. మన కుపనిషత్తులలో గోచరించు

బ్రహ్మమును గూర్చిన భావాత్మక వర్ణనములు, నేతివాక్య ములు సర్వమత సారస్వతములకు సామాన్యవిషయములే క్రైస్తవ, మహమ్మదీయ యూదుమతములకుఁ జెందిన యోగు లందరు వాగతీతమగు సత్యమునుగూర్చి మనకు వార్తలందించి యున్నారు; ఇతరు లీశ్వర పరిపూర్ణతా మహిమనుగూర్చి పలికియున్నారు యోగులును తత్త్వవేత్తలును భగవాను ననం తత్త్వమునుగూర్చి వచింపఁగా, భక్తు లాతనిని మిత్రునిగా, రక్షకునిగాఁ జూతురు. ప్రతి మతతత్త్వము నీ ద్వివిధ దృక్పథ ములను గమనించి సమన్వయించి సమర్థింపవలసియున్నది. ఉప నిషత్తు లుపదేశించిన మతానుభవార్థమును గూర్చిన యీ సమస్యను శంకరుఁడు లేవనెత్తెను. ఇదియొక ప్రత్యేక ప్రకరణ మునకుఁ జెందినదైననను, దార్శనికాంశము లన్నిటికి సమన్వ యము గావలెనన్నచో శంకరుఁడు చూపిన పరిష్కారము, విశ్వవిశాలమగు నర్థముకలిగి, సంతృప్తికరమై యున్నదని చెప్ప నగును. ఇది ముఖ్యముగాఁ దార్శనికపరిష్కారమే; ఏలన భిన్న జీవిత దృక్పథముల నుత్తేజమొనర్చి సమన్వయించి, శాంత్యా నందముల నిర్మింపఁగల సామర్థ్యము సమ్యగ్జ్ఞానశక్తిదై యున్నది. బుద్ధి సర్వసమస్యలను బరిష్కరింపఁజాలదనియు, ననుభవజ్ఞానము దానికి సహాయభూతము కావలెననియు నాతఁడు చెప్పినమాట నిజమే. జీవితరహస్య సమస్యలకు శంక రుఁడు శిరమువంచును గాని, యన్నిటిని రహస్యములని యాతఁ డంగీకరించఁడు. శంకరుని తత్త్వగర్భమందు సృష్టిరహస్యసమస్య

సుప్రతిష్ఠితమైయున్నది. అందు సర్వజీవగతులు, సర్వాణుస్పంద నములు లగ్నములై యున్నవి.

ప్రపంచోత్పత్తికిఁ గారణ మనిర్వచనీయమని చెప్పుటకు బదులుగా, నర్వాచీనాద్వైతులగు కొందర మార్గమునసుసరించి దుస్స్వప్నదూషితులగు మానవులకు మోసగించుటకు జగత్తు మిథ్యామాత్రమని కొట్టివేయుట శంకరుని తత్త్వమున కపచార మేయగును.

శంకరుని వేదాంతముచూపు తాత్త్విక గాంభీర్యము, తార్కికసామర్థ్యము నిరుపమానములు. ఒకభావము ననుస రించి దాని కనుగుణముగా నింకొకభావముదయించి, అద్వై తములో నంతమై, సర్వభావసిద్ధిచేకూరును. అది యొకగొప్ప యేకత్వతత్త్వవాదము; దానినిఁ గేవల తాత్త్వికవిమర్శనలచే ఖండింపఁజూచుట దుస్సాధ్యము. మఱి, కవితానుభూతిలో సాధ్యములగు మహోన్నత క్షణములలో స్ఫురించు జీవనజ్యో తిని శంకరుఁడు మనకుఁ బ్రదర్శించును; అప్పుడు మనము ప్రజ్ఞా వాదమును విడనాడి, యోగదృష్టి ననుసరించిన శంకరునితో నేకీభవింతుము. శంకరుఁడీ మహోన్నత సీమనిలిచి యున్నంత కాలమాతని మన మెదుర్కొనఁజాలము. ఇట్టి యుత్కృష్టాను భవ సీమకేగఁబ్రాకలేని మానవులలో నధికసంఖ్యాకులకు హృదంతరమున నొకవిధమగు సంశయక్రిమి తొలుచుచునే యుండును. అట్టివారు, మనము పుట్టి, పెరిగి, జీవించుచున్న ప్రపంచ మజ్ఞానదృశ్యమని కొట్టివేయు టెట్లును సమంజసము కాదని భావింపఁగోరుదురు. ఆపరంజ్యోతిలో నన్యోన్యవైరుద్ధ్య వైవ

మ్యములతోఁ గూడిన యీదృశ్యములన్నియు నెట్లో సమన్వయ సిద్ధిఁగాంచునని చెప్పినను వారికది తృప్తినొసఁగఁ జాలదు. అట్టి వారిదృష్టిలో సర్వవస్తువక్రత్వములఁదీర్చు పరంజ్యోత్యస్తిత్వము సంశయాస్పదము; ఎదుటనున్న యథార్థజగత్తు నెట్టియోగి దృష్టితో నిరసించినను శంకరుని భావమును వారంగీకరించరు. మానవుల క్లేశములన్నియు నుపశమించుననియు, జగమంతయు నిర్దాక్షిణ్యముగా మరుమరీచికవలె నదృశ్యమై పోవుననియు, మనదుఃఖములకు మనమే కారకులమనియు, జగత్ప్రళయవేళ, మనకుఁగల దుఃఖదోషాద్యనర్థ జాలమంతయు నశించి, సంప్రాప్తసంతుష్టి నీయఁగల బ్రహ్మైక్యము మనకుఁ జేకూరుననియుఁ జెప్పు నీభావములనేకులకూహామాత్రములని తోఁచును అంతర్ముఖత్వమును, సమాధిమగ్నతను జేపట్టి, వానిని స్వతః ప్రమాణములని పలుకుచు, వ్యావహారిక జీవితమునెడ నిష్క్రమణాత్మకమైన యౌదాసీన్యమును వహించుట సామాన్యబుద్ధికి గ్రాహ్యవిషయము కాఁజాలదు. ఈసంగతి నెఱిఁగియుండియే శంకరుఁడు మనకు హేతునిబద్ధమగు ఆస్తికత నొసఁగినాఁడు. అదిమనబుద్ధిశక్తిని నిరసించదు; అనుశ్రుతముగావచ్చిన పూర్వవిజ్ఞానమునుదూషించదు; మఱియుసత్యమునుగూర్చిన యుత్తమ ప్రజ్ఞాప్రకటనమునిచ్చును.౧. ఆత్మదృష్టిలభ్యమగు బ్రహ్మై

---

౧. పోల్చు: ప్లేటో:—"దేవతలను గూర్చియు, జగదుత్పత్తిని గూర్చియు మనకుఁగల భావములకుఁ బరస్పర వైరుద్ధ్యములను దొలగించి, నిర్దుష్ట నిశ్చితార్థములఁ గూర్పలేకుండుట వలన నెవ్వఁడాశ్చర్యము నొందనవసరము లేదు. యుక్తమనితోఁచిన యొక భావమునకుఁ దీసిపోవని విధమున మనము

తత్త్వమునకు తర్కపరిజ్ఞానసిద్ధమగు వ్యావహారికాస్తిత్వమునకు నెట్టిసంబంధమున్నదో శంకరుఁడు మనకుఁ జెప్పలేదు. ఏలన, గథే వివేకయుక్తముగాఁ బల్కినట్లు, "మానవుఁడు జగద్రహస్య సమస్యను బరిష్కరించుటకుఁ బుట్టలేదు; ఈసమస్యయెచట నారంభించునో గ్రహించి, జ్ఞానవిషయావధుల నతిక్రమింప కుండ నుండనేర్పుటకే యాతని కధికారమున్నది." మనము చేరరాని సీమయొకటున్నదని శంకరుఁడు గుర్తించినాఁడు. దానినిఁ గూర్చి వివేకసహితమగు నజ్ఞత్వమే యుక్తమైన పద్ధతి. అత్యద్భుతములగు భావవైదగ్ధ్యనైశిత్యములతో నాతఁడు జరిపిన సత్యాన్వేషణము, క్లిష్టములగు జీవితసమస్యల సాధింప నాతఁ డుపయోగించిన మహోన్నత తాత్త్వికదృష్టియు, నట్టి దృష్టి వలన నెట్టి యాస్తిక సిద్ధాంతము లుదయించునో యను శంక లేని మనోవిశృంఖలత్వము, మానవత్వములో నిజముగాఁ బరబ్రహ్మత్వ మిమిడియున్నదను దివ్యదృష్టి, వీనిపై శంకరుని కృషి యొక్క ఘనత నిలిచియున్నది.

మహాతార్కికుఁడై, సాటిలేని తత్త్వవేత్తయై, విశ్వవిశాల సమానభావము గలిగి, పరిశాంతచిత్తుఁడై నిశ్చయించు లక్షణా పరిపూర్ణుఁడై, సత్యమును బ్రేమింపుఁడని హేతువును గౌరవింపుఁ డని, జీవితపరమార్థమును గ్రహింపుఁడని శంకరుఁడు మన కుప

మానినిశ్చయమును నిర్మించినవో నంతేచాలు; ఏలనఁ జెప్ప నేనును, నేఁజెప్పనది పరీక్షించు మీరును మనుష్యమాత్రుల మనుసంగతి మఱువరాదు. అందుచే మనము రచించుగాథ యుక్తియుక్తమైన నంతియచాలు; అధికముగోరుట వ్యర్థము."
(టిమేవ్, పు.౨౭, ౩)

దేశించినాఁడు. పదిరెండు శతాబ్దములు గతించినవి కాని, యీతని ప్రభావము నేటికిని సజీవమై యున్నది. ఆతఁడనేక హేతువిరుద్ధవాదములను నిర్మూల మొనర్చెను, వాని నాతఁడు ఖండింపలేదు. వానికంటె నెక్కువ యుక్తియుక్తమై, వానికంటె శ్రేష్ఠతరాత్మజ్ఞానము నిచ్చు విషయముల నాతఁడు సౌమ్యుఁడై చూపెను. ఉపనిషత్తులందున్నను ప్రజానీకము మఱచిపోయిన విపులభావజాలము నాతఁడు లోకములో వ్యాప్తికిఁ దెచ్చుటచే గతించిన జ్ఞానము నాతఁడు పునరుజ్జీవింపఁ జేసెను. ఆతఁడూహా కల్పనములపై నాధారపడు తత్త్వజ్ఞుఁడు కాఁడు; ఆచరణకు సాధ్యమగు దివ్యదృష్టి గలిగిన తత్త్వవేత్త; మఱియు నాతఁ డుజ్జ్వల క్రియాశూరుఁడు; సముత్తుంగౌదార్యసమన్వితుఁడగు సామాజిక తత్త్వజ్ఞుడని యీతనిని బేర్కొనవచ్చును. జీవితమును గూర్చిన యీతని దృష్టితో నేకీభవింపని వారైన నాతని నమరజీవులలో లెక్కించుటకు వెనుకాడరు.

ఉదాహృతగ్రంథములు

౧. కార్పెంటర్:—థీయిజమ్ ఇన్ మెడీవల్ ఇండియా. లెక్చర్. ౬

౨ దాస్‌గుప్త:—భారతీయతత్త్వచరిత్ర, ౧౦–అధ్యాయము

3. డ్యూసేన్:—ది సిస్టమ్ ఆఫ్ ది వేదాంత.

౪. ద్వివేది:—గౌడపాదకారికాసహిత మాండూక్యోపనిషత్తు.

౫. మహాదేవశాస్త్రి:—శంకరభాష్యసహిత భగవద్గీతా.

౬. మ్యాక్సుముల్లర్:—సిక్సుసిస్టమ్స ఆఫ్ ఇండియన్ ఫిలాసఫీ.
అ. ౬

౭. పి. నరసింహము:—దివేదాంతిక్ అబ్సల్యూట్ అండ్ ది వేదాంతిక్ గుడ్, మైండ్. యన్.యస్, ౮౨,౮౩

౮. థీబో:—శంకరభాష్యసహిత వేదాంతసూత్రములు.
(యస్. బి. ఇ.)

౯. విద్యారణ్యపంచదశి:—శ్రీనివాసరావు; కృష్ణస్వామిఅయ్యరు ముద్రణము.

భారతీయ తత్త్వశాస్త్రము

నవమాధ్యాయము

రామానుజుని — ఆస్తికతత్త్వము

౧ — ఆరంభవాక్యము

తత్త్వశాస్త్రమునకు మూలములు మానవుని జీవితావసరములయందే గలవు, మానవునిజన్మసహజములగు మూలకాంక్షలను సమర్థింపక, మతములోని నిగూఢతత్త్వమును వ్యక్తీకరింపని యేతత్త్వమును జనాంగీకారము నందఁజాలదు. మన దుర్దశాదుఃఖములం దుపశాంతియొసఁగఁజాలని, తత్త్వశాస్త్రజ్ఞుల భావకల్పనములు కేవల శేముషీవినోదకములగునేకాని, నిశ్చయ విజ్ఞానహేతువులు కాఁజాలవు నిశ్చలము నిర్వికారమునగు శంకరుని నిర్గుణబ్రహ్మమెట్టి కర్తృత్వప్రభావములు లేనిదగుటచే, మనకుఁ బూజ్యభావము నుదయింపఁజేయదు. తన్నుగూర్చి చూపరులు చేయుప్రశంస నెఱుఁగఁజాలని టాజ్ మహల్ వలె, శంకరుని నిర్గుణబ్రహ్మము, తదారాధకుల భయరాగముల కుదాసీనత వహించును మతలక్ష్యమే తత్త్వలక్ష్యమనియు, దేవు నెఱుఁగుటే సత్యము నెఱుఁగుటయని తలఁచువారికి శంక

రుని భావ మొక పాండిత్యబలముతోఁ గూడిన తప్పునకుఁ బూర్ణో దాహరణమువలె గోచరించును. అది సహజమానవప్రకృతి విరుద్ధమగుటయేకాక, పరిణతబుద్ధికిఁ గూడనట్లే తోఁచును. ప్రపంచ మొక మిథ్యాదృశ్యము; పరమేశ్వరుఁడు స్వీయాతిశయ కాంతిచే నంధీభూతుఁడైన నిర్గుణబ్రహ్మము, దౌర్బల్యాజ్ఞాన దూషితులగు మానవులు తమహృదయకుహరములనుండి మొఱ పెట్టినప్పుడు, మనకుఁ దెలియని తావునుండి కృపాభయహస్తము చూపట్టి రక్షించుననుపత్యక్షానుభవ విషయము విడిచిపెట్టఁ బడినది. భక్తులు తమకష్టకాలములలో భగవానునితోఁ బొందు సజీవసాన్నిధ్యమున కుచితస్థానమును శంకరుఁ డొసఁగలేదు. ఆత్మోద్ధరణమనఁగా, నవిజ్ఞాతమగు నిర్గుణబ్రహ్మసాగరములో మునిగిపోవుటయని శంకరుఁడు వక్కాణించును. వ్యక్తిగతము లైన లక్ష్యముల నిర్గుణనియమావళికి వశమొనర్చుటచే, సత్య శివసౌందర్యములు వ్యక్తులతో సంబంధము లేని రూపరహిత నియమములుగావని దైవారాధకుఁడు వాదించును. వ్యక్తివినా అనుభవముండుననుట స్వవిఘాతవచనము. సత్యము పరిపూర్ణ త్వము, సౌందర్యమునొక యాదిపురుషుని హృదయములో సమగ్రసిద్ధినిగాంచెనని సూచించును. భగవంతుఁడే పరమార్థ మగుసత్యము, పరమప్రయోజనమునైయున్నాఁడు. భగవంతుని హృదయకుహరమూలమందుఁ బ్రధానముగానున్నది కేవలసత్య సంసిద్ధియు లేక, సౌందర్యానుభూతియుఁ గాక, ప్రాణికోటికారదు నిత్యమును బ్రసరించుచుండు పరిపూర్ణ ప్రేమామృతమైయున్నది. పరిచ్ఛిన్న జగత్ప్రయోజన మేమనగానందలి జీవకోటికి భగ

వంతుఁడు తనతో సారూప్యముగాంచుట కవకాశముగాఁగల్పించి యున్నాఁడు. దేవునిదృష్టిలో జీవులకుఁ గేవలజీవత్వముచేతనే విలువయున్నది; కేవలము జీవులార్జించిన ప్రజ్ఞాధర్మపరిణతి చేతనేగాదు, జీవులను గల్పించి, వాని నదృశ్యమొనర్చుట కే దేవుఁడు వానినిసృజించి యుండలేదు.

రామానుజుఁ డీశ్వరప్రపంచ సంబంధముపైఁ దనదృష్టిని గేంద్రీకరించి, యీశ్వరాస్తిత్వము యథార్థమనియు, నాతఁడు స్వతంత్రుఁడనియు, జీవాస్తిత్వమును సత్యమేకాని, వానియస్తిత్వము పరిపూర్ణముగా నీశ్వరాధీనమై యున్నదనియు వాదించును. జగత్తునకు మూలాధారమై యొక తత్త్వ మున్నదనియు నది మిథ్యకాదనియు నాతఁడు వచించును. ముక్తజీవులు తమ ప్రత్యేక వ్యక్తిత్వములతో నవిచ్ఛిన్నముగా నుండునని యాతఁడు వక్కాణించును. జడజగత్తును, జీవులును దమప్రత్యేకాస్తిత్వమును గలిగియున్నను, నందేదియు బ్రహ్మస్వరూపము గాదు, ఏలన బ్రహ్మ మెట్టిలోపమును లేని నిత్యపరిపూర్ణుఁడు; జగత్పదార్థము జడము; జీవు లవిద్యాదుఃఖదూషితులు. కాని వీనికన్నిటి కేకత్వమున్నది; జడజగత్తును, జీవులును దేవుని శరీరము; దేవుని దేహముగానే వాని కునికి గలదేలన దేవుఁడే వాని కాత్మయు, యజమానియునగును. (౧) బ్రహ్మమునకు

(౧) ఈలోకములోని సర్వమును, జీవులుగాని, జడపదార్థములుగాని పరమాత్మని దేహరూపములే; అందుచేతనే పరమాత్మ నిరుపాధిక శరీరుఁడని చెప్పుదురు. ఈకారణముచేతనే బ్రహ్మవిషయముగాఁగల శాస్త్రము శారీరక శాస్త్రమని కోవిదులు పల్కిరి ”

వేరుగా వాని కస్తిత్వములేదు జీవాత్మయు, జడజగత్తు నీశ్వర భిన్నములేకాని, యీశ్వరాధీనములై, యీశ్వరసేవార్థముకాక వానికి వేరే ప్రయోజనమునులేదు. కావున రామానుజుని సిద్ధాంత మద్వైతమేకాని, యొక విశేషముతోఁ గూడి యున్నది ఏకమైన పరమాత్మ యనేకత్వము నంగీకరించును; అది జీవ జగత్తులతోఁ గలిసియుండును. అందుచే నది విశిష్టాద్వైతమైనది.

ధర్మవిషయములోఁ గూడ మీమాంసకుల కర్మవాదమును, శంకరానుయాయుల ప్రజ్ఞానైపుణ్యమును గూర్చి ప్రతిఘటనలు బయలుదేరినవి. మిక్కిలి ప్రాచీనమైన ఋగ్వేద కాలమునందును, దేవతలు కొన్ని వేళలందుఁ బ్రార్థనములకును గొన్ని వేళలఁ గర్మకును స్వాధీనులైరని మనము చూచి యుంటిమి క్రతువిధాన మెల్లప్పుడును, మొదట నరణ్యములలోఁ దరువాత నాలయములలో జరిగిన పరమేశ్వరుని ప్రతీకారాధన విధానముతోఁ బోరాడవలసివచ్చినది. వైదికక్రతు మతమందు దా మారాధించు దేవతకంటె యజ్ఞాధ్వర్యము వహించు పురోహితునకే యెక్కుడు ప్రాముఖ్యమున్నది. మఱియు బౌద్ధము శిథిలతనొందిన యరాజక పరిస్థితులలో సుస్థిరసంఘ నిర్మాణము చేయఁబూనిన బ్రాహ్మణ శిల్పిశేఖరుఁడగు కుమారిలుఁడు యజ్ఞాధికారమును పైమూఁడు వర్ణముల ద్విజులకే యొసఁగి, వర్ణనియమమునకు కట్టుదిట్టముగాఁ బునాదివేసెను; మిగిలిన ప్రజాసామాన్యమునకు భక్తిమార్గమే యాధారమైనది. ఈకారణముచేతనే, మీమాంసావాదమునకుఁ బ్రతీకారముగా ఆస్తికమతములైన వైష్ణవ, శైవ, శాక్తేయము లుద్భవించి

పెంపొందినవి. వీనిదృష్టిలో వర్ణజాతి పదవీభేదములకు ప్రాముఖ్యములేదు. ఆస్తిక తత్త్వములో సాంఘికోద్ధరణాశయ మిమిడియున్నది. ఒకే తల్లిదండ్రులైన దేవుని బిడ్డలమగుటచే మనమందరము సమానులమే. అధికులు నల్పులు నందరు బిడ్డలు తండ్రికి సమానాదరపాత్రులే.

శంకరుఁడు జ్ఞానమనఁగాఁ గేవల సిద్ధాంతజ్ఞానమని చెప్పియుండలేదు గాని, శంకరుని శిష్యులలో గొందరు మతమనఁగా హృదయమునకు నిచ్చకు సంబంధించినది కాక,బుద్ధికి మాత్రమే సంబంధించినదని చెప్పు ధోరణిని ప్రదర్శించిరి.(౧) శాశ్వతమైన పారమార్థిక జీవితములో దోషకార్యదూషితమైన యాత్మకు వారు స్థానమీయలేదు. 'అహంబ్రహ్మాస్మి' వాక్యపారాయణము వివేకవిహితమగు భక్తిస్థానము నాక్రమింపఁజాలదు. అందుచే వైష్ణవశాఖాచతుష్టయముతోఁ గూడిన ఆస్తికమతములన్నియు భక్తికే ప్రాముఖ్యము నిచ్చినవి.(౧) ఏభావభేదములున్నను నివన్నియు మాయావాదమును నిరసించుటలోను, సగుణుఁడగు నీశ్వరు నంగీకరించుటలోను, బరమాత్మలో సదృశ్యమైపోక, యీశ్వరునియందు జీవాత్మ తన యవిచ్ఛిన్నవ్యక్తి

---

(౧) పోల్చు: వాక్యార్థజ్ఞాన మాత్రాదమృతమితి. (తత్త్వముక్తాకలాపము. ౨, ౨౫.)

(౧) రామానుజుని శ్రీసంప్రదాయము; మధ్వుని బ్రహ్మసంప్రదాయము; విష్ణుస్వామి రుద్రసంప్రదాయము; నింబార్కుని సనకాది సంప్రదాయము.

త్వమును బరిపూర్ణ మొనర్చుకొనునని నిశ్చయించుటలోను నేకాభిప్రాయమును గలిగి యున్నవి.

౨ - ఆగమములు

క్రమముగా భారతవర్షములోని స్వదేశవాసు లార్యుల విజ్ఞాన ప్రభావసంపర్కము కలిగిన కొలఁదియు హిందూమతము మిక్కిలి వైశాల్యమును బొందినది. ఉన్నతసంస్కృతిగల ద్రవిడ జాతియు, వెనుకఁబడియున్న యాటవిక జనవర్గములును వైదిక యజ్ఞమత విధానమును, దేవాలయార్చన విధానమును, బహిరంగోత్సవపద్ధతులును బెంపొందుటకుఁ దోడ్పడినవి. క్రొత్త జాతులు వచ్చి చేరుచుండిన కొలఁదియు, గ్రొత్త శాఖలేర్పడ నారంభించినవి. ప్రతిశాఖకు విశిష్టములై తిలక, దీక్షా గురు మంత్ర శాస్త్రములు వెలసినవి. అతిప్రాచీన దశయందే, వైష్ణవ శైవశాక్తేయములు వరుసగా, పంచరాత్రసంహిత, శైవాగమము, తంత్రమునను ప్రత్యేక మతగ్రంథములతోఁ బెంపొందినవి.

ఆగమములు సామాన్యముగా నాలుగు భాగములుగా విభజింపఁబడినవి జ్ఞానభాగము, యోగభాగము; క్రియాభాగమనఁగా నాలయనిర్మాణ విగ్రహప్రతిష్ఠావిధానము; చర్యాభాగమనఁగా నర్చనకాండ ౨. ప్రతిమారాధనమునందు విశ్వాసముగల మతములకు సంబంధించునవే యాగమము లనిరి. ఏలన నవి ఆలయనిర్మాణ ప్రతిష్ఠాదులనుగూర్చి మిక్కిలి విపులములైన నియమములను సూత్రములను వర్ణించినవి. శాక్తేయ

(౨) పద్మసంహితా: ౧,౨,౬; ౨,౧,౩; ౩,౧,౬; ౪,౧,౧.

శైవము లించుమించుగా సమానధర్మములు గలవేకాని, శాక్తేయులు శివుని దేవియగు శక్తి నారాధించుటలోఁ గొన్ని యసంస్కృత పద్ధతుల ననుసరింతురు. దేవునికి భార్యయు బిడ్డలును గలరనునది సంస్కృతిలేని కాలపుభావము; మానవధర్మానుకరణము. సాంఖ్యముచెప్పు పురుషప్రకృతి సిద్ధాంతము శక్త్యారాధనమునకుఁ దాత్త్విక సామర్థ్యమును గూర్చినది. శివుఁడు తెలియుటకు, సమీపించుటకు నతీతుఁడైనవాఁడు,నిష్క్రియుఁడు నగుటచే, నతనితోఁ గలిసియుండియు నిత్యక్రియా శీలయగు శక్తివలన దైవానుగ్రహ ప్రాప్తి సాధ్యమగును.

తమిళ గ్రంథములగు నాలదియార్, శిలప్పతికారము, మణిమేఖలే, కూరల్ మున్నగు వానివలన, క్రీస్తు శకారంభ శతాబ్దులలో దక్షిణ భారతవర్షమున జైనబౌద్ధమతముల ప్రభావము కొంతయుండెనని చూపట్టును.శిలప్పతికారము ననుసరించి, (క్రీ. వె. ౧-వ శతాబ్దము) కావేరీ పట్టణమున విష్ణ్వాలయములు, జైనబౌద్ధవిహారములు నుండెను. క్రీ.పూ. 3-వ శతాబ్దిలో నశోకుఁడు తన మతప్రచారకుల నంపెను. ఇంచుమించుగా నాకాలముననే, మౌర్యచక్రవర్తియగు చంద్రగుప్తునితో భద్రబాహువు దక్షిణాపథమునకు జైనులను వలస పంపెనని చెప్పు సంప్రదాయ చరిత్రమున్నది. తీవ్రభక్తి విశ్వాసము లంగీకరించి, కటాక్షించు పరమేశ్వరునిఁ గోరు ద్రవిడ దృష్టికి జైనబౌద్ధమతములు తృప్తినీయఁజాలవయ్యెను. ఏకేశ్వర మతములగు శైవవైష్ణవము లు ప్రబలినవి; వారి యాగమముల ననుసరించి తద్భక్తులు ప్రవర్తించిరి.

౩—పురాణములు

పురాణములు తత్త్వశాఖల కాలమందలి మతకావ్యములు, కథలు గాథలు రచించి తన్మూలమున, నవి దైవమానవలోక సంఘ తత్త్వములను సంప్రదాయము ననుసరించి ప్రకటించినవి. ఆకాలమునందలి యవైదిక సిద్ధాంతములను వీలైనచో నున్మూలించు నుద్దేశముతో నవిరచింపఁబడినవి. తాత్త్విక సిద్ధాంతములను, ప్రాకృతజన విశ్వాసములతో మేళవించి వర్ణించు నానాభావసమన్వితము లీపురాణములు. పురాణకర్త వ్యాసుఁడని ప్రతీతి.౧ అవి వేదసంప్రదాయములనే యవిచ్ఛిన్నముగా వ్యక్తీకరించునట్లు ప్రకటించుకొన్నవి.౨ ఈపురాణములు౩ తత్త్వసిద్ధాంతములను ప్రకటించునుగాని యొకసమ

(౧) కొన్ని పురాణములు విష్ణుకర్తృత్వమును జెప్పుకొనెను. చూ పద్మపురాణము. ౧,౬౨,౧౮.

(౨) వాయుపురాణము. ౧,౧౧,౧౯౮. ౨౦౨.

(౩) ముఖ్యపురాణము లష్టాదశసంఖ్యగలవి. విష్ణు, భాగవత, నారదీయ, గరుడ, పద్మ, వరాహపురాణములు వైష్ణవములు, శివ, లింగ, స్కాంద అగ్ని లేక వాయు, మత్స్య, కూర్మ పురాణములు శైవములు. ఇతరములగు, బ్రహ్మ లేక సౌర, బ్రహ్మాండ, బ్రహ్మవైవర్త, మార్కండేయ, భవిష్య, వామనపురాణములు బ్రహ్మసంబంధములు. మఱియు నవివరుసగా సాత్త్విక, తామసరాజసములనియుఁ జెప్పఁబడును. చూ మత్స్యపురాణము. ౫౨. ఇవి మహాపురాణములనఁబడును. మఱియు నుపపురాణములుగలవు. ప్రతిపురాణము సర్గ, ప్రతిసర్గ, వంశ, మన్వంతర, వంశానుచరితములను పంచలక్షణములను గలిగియుండును. పురాణము లితిహాసముల కర్వాచీనములు. అతిప్రాచీనమగు పురాణములు క్రీ॥ శకమునకుఁ బూర్వకాలమునకుఁ జెందునుగాని తరువాత వానిలోఁ గొన్నిమార్పులు చేయఁబడెను. "ఇవి క్రీ. పూ. ౫-వ

న్వాయ పద్ధతి ననుసరించలేదు. ప్రాచీన విజ్ఞానవేత్తల యుపదేశముల నందు ముఖ్యముగా వేదాంత సాంఖ్యోపదేశములను విస్తరింపఁజేయుటే వాని యాశయము. నామము ననుసరించియే యవి పురాతన సంప్రదాయములను గాపాడునవని తెలియును. ఇవన్నియు ఆస్తికములే; ఈశ్వర, జీవ, జడపదార్థభేదముల నన్నియు నంగీకరించును. త్రిమూర్తి భావమున కౌన్నత్య మేర్పడెను; కాని ప్రతిపురాణమును విష్ణునకో,శివునకో పూర్ణాధిపత్య మిచ్చి వర్ణించును. విష్ణుప్రాధాన్యముగా నున్న పురాణమున శివుడు బ్రహ్మయు విష్ణునర్చించుటే కాక విష్ణుభక్తుల నాదరింతురు ౧. భాగవతపురాణమున శివుఁడు ప్రాచేతసునితో నిట్లు పలికెను: "విష్ణుపదార్పితచిత్తుఁడైనవాఁడు నాకుఁ బ్రియుఁడు ౨." భగవానుఁడీ జగత్తున కేకైకాధారము, మూలము, గతియునై యున్నాఁడు.౩. ఏ పేరుపెట్టినను బరమేశ్వరునకు సకలకల్యాణ గుణములను బురాణము లారోపించును. "ఎవఁడింద్రియాతీ

శతాబ్దారంభకాలమునకైనఁ జెందియుండును. ఆపస్తంబుని కాలమింకను పూర్వతరమైనదని ఋజువైనచో నీపురాణకాలము నింకొక, ౧౫౦ లేక ౨౦౦ యేండ్లు వెనుకకు జరుపవచ్చును." (పర్జిటర్; ప్రాచీన భారతవర్ష చరిత్ర సంప్రదాయము. పు. ౯౧.) ఇతరములుగాక, ఛాందో. ఉ.౩,౪,౧: శతపథబ్రాహ్మణము ౧౧,౫,౬,౮; అర్థశాస్త్రము, ౧, ౫—పురాణములను స్మరించినవి.

(౧) పోల్చు: విష్ణుపురాణము ౧,౨,౨ శక్తయో యస్య చైకస్య బ్రహ్మ విష్ణు శివాత్మికాః (౧.౯). చూ. భాగవతము. ౧,౨,౨౩.

(౨) భగవంతమ్ వాసుదేవమ్ ప్రపన్నః ప్రియో హి మే.(౪,౨౪,౨౮) (చూ. ౪,౨౪,౩౦)

(౩) విష్ణుపురాణము. ౧,౨,౪.

తుఁడో, సర్వద్రవ్యములలో నుత్తమద్రవ్యమో; ఎవఁడు పర మాత్మయు, స్వయంస్థితి గలవాఁడునై, రూపవర్ణాది లక్షణ విరహితుఁడై, జన్మజరామృత్యువులు గాని, వృద్ధిక్షీణతలు గాని లేక నిర్వికారుఁడై యుండునో; ఎవఁడద్వితీయుడు నిత్యుఁ డునై, విభువై, విశ్వగర్భుఁడై ప్రకాశించునో యట్టి వాసు దేవుఁడనఁబడిన వానినెవరు వర్ణింపఁగలరు?"౮. ప్రకృతి, తత్పరి ణామమును గూర్చి సాంఖ్యము చెప్పినదే యంగీకరింపఁబడెను గాని;ప్రకృతి పరిణామ మీశ్వరాధీనమై నడచునని నిశ్చయింప ఁబడెను. ప్రకృతియే యీశ్వరుని దేవిగా వర్ణింపఁబడెను. విష్ణుపురాణతృతీయాధ్యాయారంభమున మైత్రేయుఁడు పరాశరు నిట్లడుగఁగా, "శుద్ధబ్రహ్మమునకు సర్గాది కర్తృత్వమెట్లు చెప్ప వీలగును?", అగ్నియం దుష్ణమువలె సర్వసృష్టియు నాతని యందే యున్నదని బదులు చెప్పఁబడెను.౧. జగద్వాస్తవిక త్వమును బురాణము లంగీకరించును;జగన్నిరసనము నిమిత్తమే మాయాశబ్దము నుపయోగించును.౨.

మత విషయములోఁ బ్రార్థనాయజ్ఞములతోఁ గూడిన వైదికారాధనము, భక్తి ప్రతిమారాధనములుగా మారిన సంగతి విస్పష్టము.పౌరాణిక ధర్మము సంప్రదాయ వ్యతిరేకము గాదు. కర్మ పునర్జన్మసిద్ధాంతమును, ధర్మజ్ఞాననిష్ఠ వలన మోక్షావకాశము నంగీకరింపఁబడెను. ఏయొక తత్త్వమునకో తలయూపుటకాక, యీశ్వరుని యందచంచల భక్తియే కలి

(౮) విష్ణుపురాణము. ౧,౨,౧౦.

౧. ౧, 3. ౨. పద్మపురాణము, ౬, ౨౬3, ౭౦.

యుగమందుత్తమ మోక్షసాధనమని చెప్పఁబడెను. ౩. పర్వతములనైనఁ గదలించునదే భక్తి; భక్తికసాధ్యములు లేవు. ౪. ధ్రువుని, సత్పురుషుఁడై, పవిత్రుఁడై, సర్వజీవకోటికి శుభమును జేకూర్ప నుత్కంఠ చూపుమని యాతనితల్లి యుపదేశించెను ౫. "ఎవఁడు తన వర్ణధర్మమును విడువక, మిత్రామిత్రభేదదృష్టి లేనివాఁడై, పరుల ధనమున కాసింపక, యేప్రాణి కెన్నఁడపకృతిచేయక, పరిశుద్ధచిత్తుఁడై యుండునో యాతఁడే విష్ణుభక్తుఁడని తెలిసికొనుము," ౧. సంపదయే గౌరవకారణమై. ధనమే సచ్ఛీలమై. మోహమే స్త్రీపురుషుల సంబంధసూత్రమై, అసత్యమే జీవిత విజయహేతువై. కాంతాసంగమమే యేకైక సుఖసాధనమై, బాహ్యోపాధివర్గమే, అంతరాత్మయని యేసంఘమున వ్యాప్తిగాంచునో ఆసంఘము శిథిలతగాంచును. ౨. అట్టిసంఘము నుద్ధరించుట కొకరక్షకుఁడవసరము. ఈశ్వర

---

౩. భాగవతము, ౧౨, ౩, ౫౨ భాగవతము భక్తిసోపాన భేదములను వివరించును.

శ్లో॥ శ్రవణమ్ కీర్తనమ్ విష్ణోస్స్మరణమ్ పాదసేవనమ్,
అర్చనమ్ వందనమ్ దాస్యమ్ సఖ్యమాత్మనివేదనమ్,

(౭-౫-౨౩)

౪. ౧, ౧౨, ౫, విష్ణుపురాణము, ౧,౧,౧.

౧. విష్ణుపురాణము ౩.౭.

౨. అర్థఏవాభిజనహేతుః, ధనమే వాశేషధర్మహేతుః, అభిరుచిరేవ దాంపత్యసంబంధహేతుః, అనృతమేవవ్యవహారజయహేతుః, స్త్రీత్వమేవ ఉపభోగహేతుః..., బ్రహ్మసూత్రమేవ విప్రత్వహేతుః, లింగధారణమేవ ఆశ్రమహేతుః..."

విష్ణుపురాణము. ౪.౨౪.౨౧-౨౨

సాదృశ్యమే మోక్షము. 3. రామానుజమతము విశేషముగా విష్ణుభాగవత పురాణములకు ఋణపడి యున్నది.

౪—రామానుజజీవితము

క్రీ. శ. ౧౦౧౭-వ సంవత్సరమున శ్రీపెరుంబుదూరులో రామానుజుఁడు జన్మించెను. చిన్ననాఁడే యాతనితండ్రి స్వర్గస్థుఁడయ్యెను. కులస్థులైన బాలురకానాఁడు లభించు విద్యాశిక్షణమైన వెనుక, కాంచీపురములోని యాదవప్రకాశునొద్ద రామానుజుఁడు వేదాంతమభ్యసించెనుగాని, గురువుగారి యర్థనిర్ణయము లన్నివిషయములలో నాతఁడంగీకరింపలేదు. సుప్రసిద్ధ శ్రీరంగమఠాధిపతియగు ఆళవందారు రామానుజుని పాండిత్యమున కచ్చెరువంది, శ్రీరంగ మఠాధిపత్యమాతనికీయ నిశ్చయించెను. అలవందారు కవసానదశవచ్చినప్పుడాతని శిష్యులు రామానుజునిఁ దోడ్కొనిరమ్మని పెరియనంబి నంపిరి. రామానుజుఁడు వచ్చులోపుననే గురువు మరణించెను. రామానుజుఁడాలవందారు మృతదేహమును సమీపింపఁగా నాతని కుడిచేతి మూఁడు వ్రేళ్లు ముడుచుకొనియుండెను. మూఁడుకోరికలు మిగిలిపోయినవనియు నందు ముఖ్యమైనది బ్రహ్మసూత్రములకొక సులభమైన భాష్యరచనమనియు శిష్యులు దానికర్థము చెప్పిరి. రామానుజుఁడు కాంచీపురమునకుఁ దిరిగివచ్చి, తన దైవప్రార్థనములను యథారీతిగాఁ జేయుచుండెను. ఒకనాఁ

3. ఆగమములలో భక్తి యుగ్గడింపఁబడెను. కాని సంతృప్తికొఱకు విశేషస్వేచ్ఛ యొసఁగఁబడెను మంత్ర, యంత్ర, యోగసాధనల కధికస్థాన మీయఁబడెను.

మత్కట విచారముతో నాతఁడు తనభావికర్తవ్యమునుగూర్చి దైవసంకల్పమెట్లున్నదో కనుగొనుమని తదాలయార్చకు నడిగెను. దైవసంకల్పమొక శ్లోకరూపకముగా నిట్లుచెప్పఁబడెను: "నేనేపరతత్త్వమును; భేదమేనామతము; ప్రపత్తియే నిరపాయ హేతువు; స్వప్రయత్నమవసరములేనందున నంత్యకాలమున మోక్షము సిద్ధింతును. పెరియనంబియే ఉత్తమదేశికుఁడు."(౧). దైవమిట్లు పలికెను; లేక రామానుజుఁడు దైవవాణి నిట్లువిని, దాని ననుసరింప నిశ్చయించెను. మధురాంతకమందున్న పెరియ యనంబి నాతఁడుకలిసికొని, వానివలన వేదాంతరహస్యోపదేశము నొందెను. మహాపురుషుల కనుకూలవతియగు సతీమణి లభించు టరుదు; తనలక్ష్యములకై కృషిచేసి, యాతనిశక్తుల నతిశయింపఁ జేయునట్టిది రామానుజునిభార్య కాకపోయినది. దాంపత్యమందు ననుకూలత దాచుటకు శక్యముకానిది; రామానుజుఁడు తన మరదృష్టమును గ్రహించినాఁడు. బుద్ధశంకరులవలెను, ప్లేటో, పాల్ లవలెను, నీశ్వరసామీప్యమును లేక మానవపరిపూర్ణత్వ శిఖరముల నందుకొనుటకు సర్వసంగత్యాగమే సాధనమని నిశ్చయించెను. సన్న్యసించిన యాతనిని జనులందరుమెచ్చి, యతిరాజని నుతించిరి. రామానుజుడు శ్రీరంగమున స్థిరనివాసియై, తిరువాయి మొయిని గూఢార్థముల నభ్యసింతును. బోధా

(౧) శ్రీమాన్పరమ్ తత్త్వమహామ్, మతమ్ మే భేదః, ప్రపత్తిర్నిరపాయ హేతుః, నావశ్యకీచస్మృతిః అంత్యకాలే మోక్షో మహాపూర్ణ ఇహాచార్యవర్యః
జీవితాంతమందు సర్వమానవులు మోక్షమునుబొందుదురనునది పాంచరాత్రముల కేంద్రలక్షణము, చూ. వేదాంతదేశికుని పాంచరాత్రరక్షా.

యనవృత్తిని కంఠస్థముగా నెఱిగిన శిష్యుఁడగు కురుత్తాళ్వారు సాయమున రామానుజుఁడు వేదాంతసారమును, వేదార్థసంగ్రహమును, వేదాంతదీపమును, బ్రహ్మసూత్ర గీతాభాష్యములను రచించెను. వైష్ణవపండితులెల్లరు రామానుజ బ్రహ్మసూత్రార్థవివరణము నంగీకరించిరి. అదియే వైష్ణవులకు శ్రీభాష్యమయ్యెను. దక్షిణాపథమెల్లెడ సంచారముచేసి, రామానుజుఁడనేక శిథిల దేవాలయములను పునర్నిర్మాణముచేసి, అసంఖ్యాకులను వైష్ణవులగా మార్చెను. మహాజ్ఞాన సంపన్నుఁడు తన యుగమునకుఁ బ్రవక్తయై తనకు లభించిన సంప్రదాయసిద్ధమగు ప్రాచీన విజ్ఞానమును దన జీవితములోఁ బునరనుభూతికిఁ దెచ్చెను. రామానుజునికి సహవాసము నొసగిన భక్తులు జ్ఞానులు నిత్యధ్యాన వైరాగ్యములతో దమ జీవితములఁ గడపిరి. ఆల్వారుల గీతములు వారిహృదయములలోఁ బరమేశ్వరుఁడు నిండారి, పొంగి పొరలించిన మహత్తరావేశ భక్తిపూరితములు. ఏలన వారికి భగవానుఁడనఁగా జగత్కర్త యేకాదు; సన్నిహితమిత్రుఁడు, మార్గదర్శియునైనాఁడు. జన్మసహజమై భక్తిభావము రామానుజునికిఁ బరమేశ్వరు నొక వ్యక్తిగాఁ బ్రదర్శించినది. శంకర రామానుజు లిరువురు వేదాంత మహాప్రవక్తలే. వారి చిత్తములలో సమాన సమస్య లుదయించినవి. వారి కాధారములగు మూలగ్రంథములును సమానములే; వారి వివరణపద్ధతు లించుమించుగా సమాన ప్రతిపాదనలపైననే సాగినవి; కాని ఫలితములుమాత్రము విస్పష్ట భిన్నత్వమును సూచించినవి. వారు చేసిన

నిర్ణయములు, పరమార్థసంగ్రహణములో వారి భిన్నములగు చూపులను బ్రదర్శించినవి. రామానుజుఁడు సహజమతాను భూతిని గట్టిగానమ్మి సృష్టిరచనవలనను, నవతార ప్రవృత్తుల వలనను, సాక్షాత్కారముల వలనను, మానవునకు గోచరించు పరమేశ్వరునివ్యక్తీకరించు నిగూఢమగు ననుష్ఠాన భక్తిమార్గము నాతఁడు ప్రకటించినాఁడు. బ్రహ్మసూత్రములయందు నువ నిషత్తులయందు నవ్యక్తనిగూఢత్వము నందియున్న భావముల నాతఁ డాల్వారులయొక్కయు నాచార్యుల యొక్కయు సాంగ త్యముచే బహిర్గతము లొనరింపఁగలిగెను. ఆతఁ డెన్నఁడును డానొక స్వతంత్రమగు తత్త్వము నుపదేశించుచున్నట్లు భావింప లేము. సార్వకాలికమైన బ్రహ్మజ్ఞానమునే యాతఁడు ప్రక టించుచున్నట్లు విశ్వసించెను.

౫ - చరిత్ర సారస్వతము

ఇతిహాసారంభ యుగమునుండి యించుమించుగా వైష్ణ వోద్యమ మవిచ్ఛిన్నముగాఁ బ్రబలిన చరిత్రమున్నది. ఋగ్వేద మునందు విష్ణువు పరమపదనివాసియైన ఆదిత్య దేవతగా భావింపఁ బడెను. (౧) వరుణ దేవతాభావము బలవత్తరమగు నేకేశ్వర వాదలక్షణ లక్షితమైయున్నది. వేదములందు మనకు శుభాశీర్వ చన ప్రదాతయగు భగ దేవతా భావమున్నది. ఈభగశబ్దము నకు శ్రేయశ్శక్తియనుభావము పెంపొంది, క్రమముగా నట్టి శక్తిగలవాఁడే భగవానుఁడని తలపఁబడెను. భగవదారాధ నతోఁగూడిన మతమే భాగవతమతము. భాగవతమతమును

(౧) విష్ణోః పరమమ్ పదమ్॥

గూర్చి మహాభారతము స్మరించినది. భాగవతమతమే వైష్ణవ మతమై భగవానునే విష్ణువుగా గ్రహించెను. మహాభారతములోఁ జెప్పఁబడిన పంచరాత్రమతమున వైష్ణవమత లక్షణములన్నియు నున్నవి. ఇతిహాసములలో విష్ణువునకుఁ బ్రత్యర్థిగా శివుఁడు పేర్కొనఁబడెను. కాని విష్ణుపురాణమునందు విష్ణువు దేవదేవత్వ మప్రతిమానము. భాగవతపురాణము (క్రీ. వె. ౯౦౦) కృష్ణునే ప్రధానముగా వర్ణించిన భాగవతమతమునే ప్రకటించినది. ఇందలి భక్తి మహదావేశపూరితము ; జీవేశ్వర సంబంధము నాయకీనాయక సంబంధముగాఁ బ్రదర్శింపఁబడెను. దక్షిణాపథమునకు భాగవతమతము క్రీ. ప్రథమ శకారంభమునకుఁ బూర్వమెపుడో వచ్చియుండెనని నానాఘాట్ శాసనమువలన స్పష్టమగుచున్నది. కలియుగమందు నారాయణారాధకులసంఖ్య, దక్షిణదేశములో నధికముగా నుండునని భాగవతము చెప్పుచున్నది.(౧) ప్రామాణ్యసిద్ధిని గాంచిన ద్వాదశాళ్వారుల గీతములు నాలాయిర ప్రబంధమను (౨) సామాన్య

---

(౧) ౧౧, ౫-౩౮-౪౦.

(౨) ఈగ్రంథము ౪,౦౦౦ పద్యములు గలది నాలుగు భాగములుగా విభజింపఁబడెను. మొదటిది ముదలాయిరము; ఇందు పెరియాళ్వారు, ఆండాల్ మొదలగువారి వాక్యము లున్నవి. రెండవది తిరుమంగయాళ్వారునిదైన పెరియతిరుమొళి. మూఁడవది సుప్రసిద్ధమైన నమ్మాళ్వారుని తిరువాయిమొళి. నాల్గవదగు 'ఇయర్ప' మొదటిదానివలెనే యనేకాళ్వారుల వాక్యసంకలనము. నమ్మాళ్వారుని తిరువాయిమొళి, తమిళ వేదస్వరూపమని చెప్పుదురు. పోల్చు: "వేదమ్ తమిళ్ సెయ్దమారన్"; మఱియు:—

నామముతోఁ బిలువఁబడెను. ఈయాళ్వారులలో నొకస్త్రీయు, (బెక్కురు శూద్రులు, నొక భూపాలుఁడును గలరు. వీరియనంత రము సగుణారాధనము వలన నీశ్వరానుగ్రహము లభించునను విశ్వాసమునకుఁ దాత్త్వికాధారమును నిర్మించు నాచార్యులు బయలు దేరిరి. రామానుజపూర్వాచార్యపరంపరలో ముఖ్యులు నాథముని, ఆలవందారు, యామునాచార్యుఁడు. పన్నిద్దరాళ్వారులలోఁ జరమాళ్వారు శిష్యుఁడైన నాథముని (క్రీ వె. ౧౦-వ శతాబ్దము) ఆళ్వారుల యుపదేశవాక్యముల నొక పద్ధతిలోనికిఁ దెచ్చెను. న్యాయతత్త్వమును యోగరహస్యము నీతఁడే వ్రాసె నందురు. వేదార్థమునే వైష్ణవాగమములు ప్రతిపాదించు నని సమర్థింప యామునాచార్యుఁడు మిక్కిలి శ్రమపడెను. ఆతని ముఖ్యరచనములివి: ఆగమప్రామాణ్యము, మహాపురుష నిర్ణయము, సిద్ధిత్రయము, గీతార్థసంగ్రహము, చతుశ్శ్లోకి, స్తోత్ర

కూర్మి శేఁలియుఁగే ప్రాప్తే నాస్తికైః కలుషీకృతే,
విష్ణోరంశాంశ సంభూతో వేదవేదార్థతత్త్వవిత్
స్తోత్రం వేదమయంకర్తుమ్ ద్రావిడ్యాపిచభాషయా
జనిష్యతి సతాం శ్రేష్ఠో లోకానాం హితకామ్యయా."

(భవిష్య పురాణమ్)

తిరువాయిమోయిని గూర్చి నాథముని యిట్లు చెప్పెను; "సహస్రశాఖోపనిషత్సమాగమమ్, ద్రవిడవేదసాగరమ్." తిరువాయిమోయి యొక్క ప్రధాన విషయము అర్థపంచక ప్రవచనము (౧) పరమాత్మ (౨) జీవాత్మ (3) రెంటి సంబంధము (౪) అనిష్టనాశనము (౫) ఇష్టసిద్ధి.

రత్నము. వైష్ణవుల మతసారస్వతము నుభయవేదాంతనామ మునఁ బిలుతురు; ఏలన నందు సంస్కృత ప్రస్థానత్రయము, తమిళ ప్రబంధము కూడ నున్నవి. ఆల్వారుల గీతములు, శ్రుతి స్మృతి వాక్యసారమునే ప్రకటించునని చిరసంప్రదాయ విశ్వాస మున్నది. శంకరుని నిరంకుశమైన అద్వైతవాదమువలన, రామా నుజుఁడు తిరిగి, వేదోక్తమైన యేకేశ్వరమతమును బునఃప్రకట నము చేయవలసి వచ్చినది. బోధాయనవృత్తి యందలి భావ ములనే తాను విస్తరింపఁజేసితిననియు,తంక, ద్రమిడ,౧. గుహ దేవ, కపర్ది, భారుచులు౨. తనతో సమానభావములు గలవా రేయనియుఁ జెప్పినాఁడు. రామానుజుఁ డుగ్గడించిన యేకేశ్వర వాదముయొక్క పురాతనత్వమును శంకరుఁ డంగీకరించును. అందుచే రామానుజమతమునకుఁ బూర్వమూలములుగా నేకే శ్వరప్రతిపాదకోపనిషత్తులు, నారాయణీయ ప్రకరణములోఁ గూడిన మహాభారతభాగములు, భగవద్గీత, విష్ణుపురాణము, వైష్ణవాగమములు, ఆల్వారులయు నాచార్యులయు రచనములు నని చెప్పవచ్చును. ఉపనిషద్గీతా బ్రహ్మసూత్రములతో వైష్ణవభక్తుల భావములకు సమన్వయమును గూర్చునవే రామా నుజుని ముఖ్యరచనలు. ఆతని స్వతంత్రప్రతిభ కెంత స్థాన మున్నదో నిర్ణయించి చెప్పుట సులభముకాదు కాని, యతనిచే రచింపఁబడిన శ్రీభాష్యము, "బ్రహ్మసూత్రములలో నేకేశ్వర తత్త్వమున కాధారములను గనుగొను యత్నములన్నిటిలో నాతని యత్నమే విశేషగుణ సంపూర్ణత్వములచే నిరుపమానమై

ప్రకాశించుచున్నది."౧. రామానుజుని భక్తి, తత్పూర్వుల కంటెను, ననంతరకాలికుల కంటెను నధికముగాఁ దాత్త్వికము, నియమనిబద్ధము నైనది. వేదవిధి కర్మవిధానముల నిరసింప నాతఁడుద్యమింపలేదు; పౌరాణిక గాథల కధిక ప్రాముఖ్యము నాతఁడీయలేదు, భక్తివలన మోక్షము లభించునని ప్రకటించి, యదియే ప్రస్థానత్రయ ప్రధానసందేశమని నిరూపించుట కే యాతఁడు యత్నించెను. రామానుజ భాష్యమునకు సుదర్శన భట్టు విరచిత శ్రుతప్రకాశికయే గణ్యమైన టీకయైయున్నది.

ఇంచుమించుగా ౧౩-వ శతాబ్దముననే దక్షిణోత్తరములగు తెంగలెవడగలె శాఖలకు భేదములు ప్రబలెను. తెంగలే శాఖ తమిళప్రబంధమే మతగ్రంథమనినమ్మి, సంస్కృతగ్రంథములయెడ నౌదాసీన్యము చూపెను. వడగలె శాఖకు రెండును సమానప్రమాణములే. తెంగలులు దోషభోగ్యమను ప్రమాదకర సిద్ధాంతము నంగీకరించిరి; అనఁగా భగవానుఁడు పాపము ననుభవించును; ఏలన దానివలన నాతని యనుగ్రహము చూపుట కెక్కుడవకాశమున్నది,౨. వడగలు తమిళముకంటె

---

(౧) కీత్, ఇ. ఆర్. ఇ. వాల్యూము. ౧౦, పు. ౫౭౨.

(౨) చూ ఓస్కార్ హైల్డు డిప్రొఫండిస్: "క్రీస్తు, తనలోని యేదైవ లక్షణమువలననో, మానవునిలోఁ బరిపూర్ణత కత్యంతసన్నిహిత సంబంధ ప్రాప్తికిఁ బాపిని ప్రేమించుటే మార్గమని యట్లుచేసెను. దానియర్థమింకను దెలియనిరీతి నాతఁడు పాపములు దుఃఖములు స్వయముగా సుందరములును విస్మయములనియు, నవి పవిత్రములైన పరిపూర్ణతాంశములనియు నాతఁడు చూపినాఁడు."

నధికముగా సంస్కృతము నుపయోగించి, లక్ష్మీభావమునకు శాక్తేయ మతాంశములను గొన్నిటిని స్వీకరించిరి.3.

పిళ్లై లోకాచార్యుఁడు తెంగలె శాఖకు ముఖ్యప్రతినిధి. ఈశ్వరానుగ్రహ మమోఘమైనదనియు దానిని గేవలభక్తి చేతనే కాక, ప్రపత్తిచేఁగూడ సాధింపవలెననియు నాతఁడు బోధించెను. గురువునకు సంపూర్ణాత్మసమర్పణమే చేయవలెనని యీశాఖవారి మతము. ఇది రామానుజుఁడు చెప్పిన వివేక సహిత గురుశుశ్రూషాపద్ధతిగాదు. రహస్యములనఁబడు నష్టాదశ గ్రంథములను లోకాచార్యుఁడు రచించెను. అర్థపంచక తత్త్వత్రయములందు ముఖ్యములు తెంగలెశాఖలో మనవాల మహాముని ప్రధానభక్తుఁడు.

రామానుజానుయాయులలో నగ్రగణ్యుఁడగు వేదాంత దేశికుఁడు లేక వేంకటనాథుఁడు (౧౩-వ శతాబ్దము) వడగలె శాఖాస్థాపకుఁడు. కాంచీపురము జన్మస్థానమయ్యు నధికజీవిత కాలము నాతఁడు శ్రీరంగమునఁ గడపెను ఆతఁడనేక విషయములగూర్చి విపులరచనలు చేసెను గాని యాతని ముఖ్య గ్రంథము లాతనిచేఁ దమిళభాషలో రచింపఁబడిన పరమత భంగ రహస్యత్రయసారములై యున్నవి. ఆతని పంచరాత్రి

(3) విష్ణుపత్నియగు లక్ష్మియు విష్ణువువలెనే జన్మరహిత యనియు విష్ణువుతో సమముగాఁ గృపఁజూపుననియు నర్చింపవలెనని వారనుచుందురు. ఆమెకు జన్మమున్నదనియు, దైవకృప కామె సాధనశక్తియనియు తెంగలె శాఖవారుతలచిరి. చూ. ఆచా. దశభేదములు గోవిందాచార్యస్వామి జె.ఆర్. ఎ. యస్. ౧౯-౧౦.

రక్ష, సచ్చరిత్రరక్ష, పంచరాత్రశాఖానియమాచారములను వివరించును. శ్రీభాష్యమునకు తత్త్వటీకను, గీతాభాష్యమునకు తాత్పర్యచంద్రికను నాతఁడు రచించెను. పూర్వోత్తర మీమాంస లొకేతత్త్వ భాగములనియు, దైవయాజమాన్యమునఁగాక, కర్మ ఫలము నీయఁజాలదనియు నాతఁడు వాదించి సేశ్వరమీమాంస యను గ్రంథమును రచించెను. ఆతఁడింకను రచించిన న్యాయసిద్ధాంజనము, తత్త్వముక్తాకలాపము, తద్వ్యాఖ్యయగు సర్వార్థసిద్ధియు నుపయుక్త రచనములు. ఆతనిఖండన గ్రంథము శతదూషిణి అద్వైతమును నిరసించినది; దానికి భాష్యమొకటి చండమారుత మనునది, (౧౬-వ శతాబ్దము) దైదానితో సమానమైన ఖండనగ్రంథమే. శ్రీనివాసాచార్య కృత యతీంద్రమత దీపిక పదునేడవ శతాబ్దములోఁ బ్రధాన గ్రంథము. శైవమతావలంబియయ్యు నప్పయ్యదీక్షితుఁడు పెక్కు వైష్ణవగ్రంథములకు వ్యాఖ్యలువ్రాసెను. ౧. రామానుజమతమును సమర్థించుటకై, రంగరామానుజుఁ (౧౭-వ శతాబ్దము) డుపనిషత్తులకు భాష్యములు వ్రాసెను. రామానుజునిప్రభావ మనంతర హిందూమత చరిత్రమందు నేటికిని దృశ్యమానమగుచున్నది. మధ్వ, వల్లభ, చైతన్య, రామానంద, కబీరు, నానక్ నడపిన యుద్యమములందు వారును, సంస్కార

---

౧. ఒకకాంచీపుర పండితసభలో శివవిష్ణువులకు భేదము లేదనియు నందుచేఁ దాను శివు నర్చించుచుంటిననియుఁ జెప్పెను. "మాహేశ్వరే వా జగతామధీశ్వరే, జనార్దనే వా జగదంతరాత్మని, నవస్తుభేద ప్రతిపత్తిరస్తి మే, తథాపి భక్తి స్తరుణేందుశేఖరే."

మతమగు బ్రహ్మసమాజమును, రామానుజ ప్రోక్తమగు నేకే
శ్వరతత్త్వమున కెంతయు ఋణపడియున్నారు.

౬-భాస్కరుఁడు.

క్రీ. వె, ౯౦౦ ప్రాంతమున, భాస్కరుఁడు భాస్కర
భాష్య మను నొక బ్రహ్మసూత్రభాష్యమును రచించెను.౧
ఇది యొక మతశాఖకుఁ జెందిన గ్రంథముకాదు. శంకరుని
వాదమునుగాని, పంచరాత్ర వైష్ణవవాదమునుగాని యిది సమ
ర్థించుటకుఁ బూనుకొనలేదు. భాస్కరుఁడు భేదాభేదవాదమును
సమర్థించెను.౨. బ్రహ్మమనగా సర్వభేదవిరహితమగు శుద్ధ
చైతన్యరాశి కాదు. సర్వసంపూర్ణగుణ సంపన్నమైనది. బ్రహ్మము
యొక్క కారణరూప మేకత్వమును, కార్యరూపము నానాత్వ
మునుగా భావింపఁబడెను.3. కారణ మూలరూపములలో
వస్తువులభేదములు; కార్యపృథగ్రూపములలో భిన్నములు. నీ ప్పు
గడ్డిని హరించినట్లు భేదము భేదమును హరించునది కాదు.
రెండును సమానముగా సత్యములే. పరిణామము నిజమేయని
భాస్కరుఁడు నమ్మెను.౪. మాయావాదము ప్రామాణ్యవిర
హితమనియు బౌద్ధసంపర్క సంభూతమనియు భాస్కరుని

(౧) ఇతని భావముల నుదయనుఁడు తన కుసుమాంజలిలోఁ ఖండిం
చెను (క్రీ॥వె॥ ౯౮౦)

(౨) దీనిపై విమర్శనమునకు, చూ॥ రా॥ భా॥ ౧, ౧, ౪.

(3) కార్యరూపేణ నానాత్వమ్, అభేదః కారణాత్మనా॥
(భాస్కరుఁడు: ౧,౧,౪.)

(౪) భాస్కరీయస్తు చిదచిదంశావిభక్తమ్ బ్రహ్మద్రవ్యమ్, అచిదం
శేన వికిర్యతే॥ (సర్వార్థసిద్ధిః 3,౨౭.)

మతము. జడజగత్తు నిజముగా నున్నదనియు, నది బ్రహ్మలక్షణ యుక్తమే యనియు నాతనివాదము. జడపదార్థము బ్రహ్మముపై వర్తించినపుడు దేహేంద్రియరూపమగు నుపాధిగామారి, జీవోత్పత్తికారణ మగును. ఉపాధులు మాయాకల్పితములు గావనియు, యథార్థములేయనియు నాతని విశ్వాసము. సహజముగా జీవాత్మ బ్రహ్మముతో నేకమేకాని యుపాధివశమున వేరైయున్నది.౧. జీవబ్రహ్మ సంబంధమున కగ్ని విస్ఫులింగసంబంధ ముపమానముగాఁ జెప్పఁబడెను. బ్రహ్మమునకు నుపాధులకుఁ గల సంబంధ జ్ఞానలోపముచే సంసార మేర్పడినది. తపోధర్మములచే, వానిభేదము నెఱిఁగినచో మనము తరింతుము. జీవాత్మల పునర్జన్మము, తన్మూలమునఁ గలుగు దుఃఖమును బ్రహ్మము నిజముగా ననుభవించునని భాస్కరుఁడు తలఁచినాఁడు. కర్మ మోక్షసాధనమగు జ్ఞానాంగమని యాతఁడు చెప్పెను. ఆతఁడు రామానుజుని వాదమును, లేక జ్ఞానకర్మ సముచ్చయవాదము నంగీకరించునని చెప్పవచ్చును.

౭—యాదవప్రకాశుఁడు.

కొంతకాలము రామానుజుని గురువైన యాదవప్రకాశుఁడు క్రీ. వె. ౧౧-వ శతాబ్దములో కాంచీపురమున జీవించి, అద్వైతార్థప్రతిపాదకమగు నొకస్వతంత్రభాష్యమునురచించెను.

---

(౫) మాహాయానిక బౌద్ధగాథితమ్ మాయావాదమ్॥ (భాష్యము ౧,౪,౨౫.)

(౧) జీవపరయోశ్చస్వాభావికోఽభేదః; ఔపాధికస్తు భేదః। భాస్కరుఁడు, ౪,౪,౪; చూ. ౪,౪,౧౫; ౨,౩,౧౭.

బ్రహ్మపరిణామవాదము నాతఁడు ప్రతిపాదించెను. బ్రహ్మము చిత్తుగాను, అచిత్తుగాను, నీశ్వరుఁడుగాను మార్పు నిజముగాఁ బొందెనని యాతనిమతము. ఈశ్వరుఁడు చిద్రూపమన్నచోఁ, జేతనాచేతన రూపములన్నియు నొకేవస్తువుయొక్క అవస్థాభేదములని చెప్పనొప్పను. దీనినే భేదాభేదవాదమందురు. బ్రహ్మము పరివర్తనమందినను దనస్వచ్ఛతను గోల్పోవదు. ఒకేవస్తు వేక కాలమున నేకత్వభిన్నత్వములుగలదనుటలో యాదవునికి విరోధమేమియుఁ గాన్పింపలేదు. సర్వవస్తువులు సర్వకాలములలో గోచరించుచున్నవని యాతఁడు చెప్పను. కారణజాతి ద్రవ్యరూపమున వానికభేదమనియుఁ గార్యవ్యక్తిరూపమున వానికి భేదముగలదనియుఁ జెప్పఁబడెను. బ్రహ్మజగత్తులు రెండు నీరీతిగా భేదాభేదములై యున్నవి.(౧) పరిచ్ఛిన్నములగు జీవాత్మల పాట్లన్నియు బ్రహ్మముపడునని భాస్కరుఁడు జెప్పఁగా, బ్రహ్మము సహజస్వచ్ఛతతో నెప్పుడును బ్రకాశించునని యాదవుఁడు చెప్పను.(౨) జీవేశ్వర జడపదార్థములు బ్రహ్మవికారములుగాక, మూలరూపములేయన్నచోఁ, మనము భ్రమావశులమని తెలియఁగలదు. బ్రహ్మమొక్కటే యథార్థద్రవ్యము మిగిలినవన్నియు నందుండి జనించినవే. యాదవుని దృష్టిలో భిన్నత్వమేకత్వముతో సమానముగా యథార్థమైనది; భాస్కరునిభావమఁలో భేదములుపాధిమూలములు; ఉపాధులు యథార్థములే; ఏకత్వము మూలసత్యము. చిదచిదీశ్వరులు పార

(౧) సర్వార్థసిద్ధి 3 అ. ౨౭.

(౨) భాస్కరుఁడు ౧,౧,౧౭.

మార్థికముగా యథార్థములని భావించుటచే సంసారభ్రమణ
ముత్పన్నమగుచున్నది. ఈయజ్ఞానమును బోఁగొట్టుటకు జ్ఞాన
కర్మలు రెండునవసరములే.

బ్రహ్మమునకు నీశ్వరునకు భేదము ప్రమాణవిరుద్ధమని
రామానుజుఁడు విమర్శించును. ఈశ్వరున కతీతుఁడెవ్వఁడును
లేఁడు. ఈశ్వరుఁడు బ్రహ్మమునకు వికారరూపమనుట యుక్తము.
జీవేశ్వరపదార్థ శక్తులకు, శక్త్యాశ్రయమైన బ్రహ్మమునకును
గలసంబంధము విస్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడలేదు 3.

౮ - జ్ఞాన ప్రమాణములు

రామానుజుఁడు ప్రత్యక్షానుమానశబ్ద ప్రమాణముల
నంగీకరించి, తక్కిన వానియెడ నుదాసీనతవహించెను. వాని
యనుచరులొకటి రెండధికముగాఁ జేర్చిరి. భేదమువలన వ్యక్తీ
కరింపఁబడినదే ప్రత్యక్ష విషయము. దానికొక రూపమును
నిర్ణంచు జాతిలక్షణము గలదు. ౧.

ప్రత్యక్షమున సవికల్పక నిర్వికల్పక భేదమున్నదని
రామానుజుఁ డంగీకరించును. నిర్వికల్పక ప్రత్యక్షమనఁగా
కేవల భేదరహిత విషయగ్రహమును గాదు. గుణములతో
నన్యోన్యసంబంధములేని సగుణవిషయ గ్రహణమునుగాదు.
అది నిర్గుణవిషయ గ్రహణము కాదేలన, గుణభిన్నత్వలక్షణ

(3) తత్త్వముక్తాకలాపము, 3 అ. ౨౮.

౧. వస్తుబాహ్యలక్షణములు ప్రత్యక్షవిషయములు. మనమొక ధ్వని వినినప్పుడు శ్రోత్రేంద్రియవృత్తి బహిర్గతమగును. వాయు వింద్రియవిషయము, గంధశూన్యమయ్యు, రూపస్పర్శలకు విషయము.

విరహిత వస్తుదర్శనము దుస్సాధ్యము వైలక్షణ్యామే చిత్తముఖ్యలక్షణ మగుటచేఁ గొన్ని విశిష్టలక్షణములు లేనిదే వస్తువును మనము తెలియఁజాలము. ఒకవిశిష్టలక్షణ సహిత వస్తుగ్రహణమే జ్ఞానలక్షణమై యున్నది. ౨. ఏలన సవికల్పక ప్రత్యక్షమందును, నిర్వికల్పక ప్రత్యక్షమందుఁ జూడఁబడిన లక్షములనే తిరిగి స్మరించి, గుర్తింతుము. రెంటికి భేద మేమనఁగా, నిర్వికల్పక ప్రత్యక్షమందొక వస్తువును మొదటి సారియేచూచి, దాని జాతిలక్షణమును గ్రహింతుము కాని, యాజాతికిఁజెందిన సర్వవస్తులక్షణ మిదేయని తెలిసికొనఁజాలము. ౩. అట్టివస్తువునే రెండవదానినో, మూడవదానినో మనము చూచుట తటస్థించినపుడది యాజాతి వస్తువులకన్నిటికి గల సామాన్యధర్మమని గుర్తింతుము.

రామానుజునికి వ్యక్తులే యథార్థములు. వానియందు జాతిత్వలక్షణమను నదొకటిలేదు. అంశాసంస్థాన విషయములో సాదృశ్యమున్నది. సాదృశ్యమునుబట్టియే వస్తుభావమును గల్పించుకొందుము. సాదృశ్యమే సమానపద ప్రయోగమున కాధారము.౧. భేదము తానువివరించు విషయసంబంధి కాదని వేదాంతిదేశికుని వాదము.అందుచే ప్రత్యక్షము మనకు విషయ జ్ఞానమును తద్భేదమునుగూడ నీయఁగలదు.౨. ఇవి అన్యోన్యా

---

౨. సవిశేషవస్తు విషయత్వాత్ సర్వప్రమాణానామ్, (౧,౧,౧.)
౩. తత్త్వముక్తాకలాపము. ౪,౩౨.

(౧) పోల్చు: జైనభావముతో.
(౨) సర్వార్థసిద్ధి, ౫-౧౪.

క్రియములు కావు. రెంటి కేకత్వమును మనము గూర్ప
యత్నించినపుడవి పరస్పరాధారభూతములుగాఁ దోఁచును. కాని
దీని నంతను మన మిక్లెంతఁగా గ్రహించినను, విషయసంబంధ
ములేని భేదమెట్లుండఁగలదో దురవగాహమై యున్నది. 3.

యోగదృష్టి స్వతంత్ర జ్ఞానప్రమాణము కాదని
రామానుజానుయాయులు తలపోసిరి. ప్రతీంద్రియము నొక
విశిష్టవస్తువర్గమునే చూచుటకు నిర్మింపఁబడినది; ఎంతయభ్యాస
బలమున్నను నది యితరేంద్రియ విషయములను గ్రహింపఁ
జాలదు. చెవి చూచుటకాని, కన్ను వినుట గాని జరుగదు.
యోగదృష్టి, యీయింద్రియముల మూలముననే పనిచేసినచో
నది యింద్రియదృష్టి, యింద్రియాతీతమైన దైనచో నది యను
భవదూరమగుటచేఁ బ్రమాణము కాఁజాలదు.

స్మృతిప్రమాణ మంగీకరింపఁబడి ప్రత్యేక స్థానమీయఁ
బడినది. అది ప్రత్యక్షములోఁ జేర దేలన, స్మృతి జ్ఞానములోఁ
బ్రత్యక్షమిమిడియే యున్నది. కాకున్నచోఁ బ్రత్యక్ష పూర్వక
మగుటచే ననుమానమును ప్రత్యక్షము క్రిందకే రావలెను.

ఒక సామాన్య నియమము వలన లభించు జ్ఞానమను
మానము. నిజమున కొక్క విషయమే సామాన్య నియమమును
సూచింపనగును. అనేక విషయములు మన సందేహము దొల

---

(3) అభావము ప్రత్యక్షవిషయముగాఁ జెప్పఁబడెను; ఏలన, నొక
వస్తువులేదన్నచో నింకొకచోట నున్నదని భావము. అనుపలబ్ధిమూలమునఁ
జిత్తమున కెల్లప్పుడు తనకు సంబంధించు విషయము లుండనవసరము లేదని
తెలియఁగలదు. (౧,౧,౧.)

గించును. తర్కమువలనను, భావాత్మ కాభావాత్మకోదాహ
రణముల వలనను, మన మప్రస్తుత విషయములను పరిహరించి,
సామాన్య ధర్మస్థాపనము చేయుదుము.౧. తర్కవాక్యమునకు
మూడంగములున్నవి. న్యాయ పంచాంగ వాక్యములోని
మొదటి మూడుగాని చివరిమూడుగాని స్వీకరింపఁబడినవి.
పోల్చుట స్మృత్యనుమానములపై నాధారపడుటచే స్వతంత్ర
ప్రమాణముగాదు. అర్థాపత్తియు, సంభవము ననుమాన
గర్భితములే.

రామానుజుఁడు శ్రుతిప్రమాణము నంగీకరించెను.
సర్వసృష్టి కాధారభూతమగు పరమార్థ మేయితరప్రమాణము
లకును గ్రాహ్యముకానిదగుటచే శాస్త్రైకవేద్యము.౨. బ్రహ్మము
ప్రత్యక్షవిషయముగాదు ౩. మన యనుభవములోని సామాన్య
సూత్రములు బ్రహ్మముయొక్క యాథార్థ్యమును స్థాపించుట
గాని, నిరసించుటగాని చేయఁజాలవు.౪. మన బుద్ధిసాధించు
బ్రహ్మాస్తిత్వము మన ప్రజ్ఞాసీమ కతీతమైయున్నది, ఇంద్రియా
తీత విషయజ్ఞానమునకు శ్రుతియే సాధనము; తర్కము
శ్రుత్యర్థ సమర్థనమునకే పనికివచ్చును.౫. వేదములు శాశ్వత

(౧) సర్వార్థసిద్ధి: ౪,౪౭. (౨) ౧,౨,౧.
(౩) ౧,౧,౩. (౪) ౧,౨,౨౩.
(౫) ౨,౧,౧౨. అన్యక్షణశాఖావాద విమర్శనమందు యామునా
చార్యుఁడు స్వచ్ఛమగు హేతువాదమునే యుపయోగించును. తన ప్రతికక్షి
వాదమును దిరస్కరించి యిట్లు నుడువును: "ఆస్తికుల కీ యుపదేశములో
నమ్మికయుండవచ్చును. మనకు నమ్మకములేని వారమగుటచే వాదము సహేతు
కము గానున్ననే తృప్తినిచ్చును." (సిద్ధిత్రయము. పు. ౭౭)

ములైనవి; ప్రతి సృష్ట్యారంభమున నీశ్వరుఁడు వానినుచ్చరించు
చుండును. స్మృతేతిహాసములు వేదార్థప్రతిపాదకములే కావున
ప్రామాణికములే. భగవానుఁడగు వాసుదేవుఁడే కర్తయగు
టచే పంచరాత్రాగమములును ప్రమాణములే.౬. యథార్థ
మైనచో నైతిహ్యము లేక సంప్రదాయము నాగమజ్ఞాన తుల్య
మైనదగును ౭.

విజ్ఞానము స్వయముగాఁ బరమార్థ సాక్షాత్కారము
నొసఁగఁజాలదని రామానుజుని నిశ్చయము. వేదములుకూడ
మనకుఁ బరోక్షజ్ఞానమునే యిచ్చును. శ్రుతివాక్యార్థ జ్ఞానము
కంటె విలక్షణమైన దింకనునేదియో కావలసియున్నది. తర్క
జ్ఞానముగాక సాక్షాత్కారము భక్తిసంభరితమైన ధ్యానము
వలన లభించును.౮. చేతనాచేతనరూపయుక్తమైన యేకబ్రహ్మ
సాక్షాత్కారము వామదేవాదులకు సిద్ధించెను.౯. ఈమహో
న్నతమగు దివ్యజ్ఞానమాత్మయొక్క విజ్ఞానేతర లక్షణబలముచే
సాధ్యమగును. పరమార్థస్వభావము నెఱుఁగుటకు మనస్సున
కితరశక్తులున్నవి. సత్యసాక్షాత్కార సిద్ధికివలయు నొకమహా
సంకల్పములో నీశక్తులన్నియుఁ గేంద్రీకృతములగును. అప్పుడు
మనస్సు మహోచ్చసీమలోఁ బనిచేయఁగలదు. అట్టి మహోచ్చ
స్థాయిలో మనస్సునకుఁ దార్కికశక్తియు నూహాశక్తియుఁ

(౬) తత్త్వముక్తాకలాపము॥ ౪, ౧౨౧,
(౭) అది అసత్యమైనచో నాగమాభాసమగును॥

(౮) రామానుజభాష్యము 3, ౨, ౨3.
(౯) 3, ౨, ౨౪.

కూడ నుండును. దోషతర్కావేశముల కవకాశము లేకపోలేదు;
కాని మనస్సుయొక్క నీచస్థాయిలో రసభావములు సమన్వయ
శూన్యములై యుండును. కాని క్రమముగా భావములెట్లు నియమ
బద్ధములగుచుండునో యట్లే, రసములు సుశిక్షితములై హేతు
బద్ధములగును. అంతర్దృష్టికి గోచరించు విషయము ప్రత్య
క్షముకాదు కావున దానిని పరోక్షజ్ఞానమనిరి. కాని దాని
స్వచ్ఛత్వసామీప్యత్వము లనుబట్టి ప్రత్యక్ష జ్ఞానమునకది తీసి
పోవుననరాదు [3]. నిత్యదైవార్చన ప్రార్థనాదికములవలన దైవా
నుగ్రహముకలిగి, జ్ఞానము లభించునని మనముముందుఁజూడఁ
గలము. ఇదిభక్త్యనుభూతిలేక యీశ్వర సాక్షాత్కారసిద్ధి.
జీవాత్మ, పరమాత్మాలింగనములో విలీనమగును.

సర్వవిజ్ఞానము యథార్థరూపమే[౧]యైనచో మన జ్ఞానము
కొన్నివేళల నయథార్థ మేలయగుచున్నది? అనృతదృష్టికి గోచ
రించు వస్తువయథార్థముకాదు; ఏలనఁ బంచీకరణ సిద్ధాంతము
ననుసరించి, ప్రకృతిలోఁగల సర్వవస్తువులును పంచభూతాంశము
లేదో యొక నిష్పత్తిలో మేళవించిన సంయుక్త ద్రవ్యములే.
"ఒకదానిని 'రజిత' మనియు. నింకొకదానిని 'శుక్తి' యనియుఁ
బేర్కొనుటకుఁ గారణము, రెంటిలోఁ దద్వస్తులక్షణ మతిశ
యమై యుండుటే. ముత్తెపుచిప్పలు వెండి శలాకలవలె నుండు
టను మనము చూచియుంటిమి. అందుచే వెండి లక్షణములు
గొన్ని ముత్తెపుచిప్పలోఁ గలవని ప్రత్యక్ష ప్రమాణమే

(3) రామానుజభాష్యము 3, ౪, ౨౬.

(౧) సర్వమ్ విజ్ఞానజాతమ్ యథార్థమ్, (౧,౧,౧,)

చూపును." కొన్ని విషయములలో సమానత్వము వస్తుసాదృశ్య మును సూచించును. మన మెండమావులలో నీటిని జూతుము; ఏలన, సూర్యకాంతి యందును, మృదేంద్రియముల యందును నీరు గలదు. పచ్చకామెరలు గలవాని కంటికి ధవళశంఖము పచ్చగాఁ గాన్పించును; కంటి పచ్చదనము నేత్రేంద్రియ కిరణప్రసార ముతో శంఖమునుగప్పి, యందలి ధావళ్యము నాచ్ఛాదించును. ఈవాదమెంత యశాస్త్రీయముగాఁ గన్పట్టినను, సర్వజ్ఞాన మును యథార్థసంబంధియను విశ్వాసమును విడిచిపెట్టుటకు రామానుజుని కిష్టములేదని విశదమగును. స్వప్నములందుఁ గూడ జీవుల పుణ్యపాపముల ననుసరించియే, సుఖదుఃఖాను భవమునకై యీశ్వరుఁడు వస్తురూపములను గల్పించును.౨. "జీవుల పుణ్యపాపఫలిత రూపముగా నీజగత్తును సృజించి, గొన్నిటిని గొలఁదిమందికి మాత్రమే గోచరించి, కొంౘది కాలమే యుండులాగునఁ గూడ సృజించును. ఈభేదమువలననే, వస్తు వుల ఉచ్చత్వనీచత్వ భేదకారణమైనది.౧. కొన్ని జ్ఞానవిష యము లసత్యములు, కొన్ని సత్యములు నని భేదము చెప్పుట యుక్తము.

రామానుజుఁడు విపర్యయాస్తిత్వమును నిరాకరింపఁ జూచినాఁడు ఆతఁడు జ్ఞానమంతయు సత్యసంబంధియేయనును గాని, అన్నిరకముల జ్ఞానమును సంపూర్ణ సత్యసంబంధియని చెప్పఁడు. మనజ్ఞానము సామాన్యముగా నపరిపూర్ణము, పాక్షి

(౨) చూ. రామానుజభాష్యము 3, ౨, ౫, ౬.

(౧) ౧, ౧, ౧.

కముగనైయున్నది. మనము ముత్తెపుచిప్పను వెండియని భ్రమించి నపుడు, మనము దానిలోని కొన్నిలక్షణములనేచూచి, కొన్ని టిని విడిచిపెట్టినాము. పచ్చనిశంఖమును జూచుటలో దాని ధావళ్యమును విడిచిపెట్టితిమి. స్వప్నానుభవములలో విషయ ములు స్వప్నగతవ్యక్తికే సంబంధించినవి కాని యితరులకు సంబంధింపవను విషయమును మనము మఱచిపోవుచుము. నిజమైన జ్ఞానమను దానిలోఁ గూడ వ్యవహారప్రయోజన ముల కనవసములగు నంశములను మనము గమనింపము. నిజ మైన జ్ఞానమును, కాని జ్ఞానమును రెండును పరిచ్ఛిన్నములే యయ్యెను, నిజమైనది, మనయాశయముల కనుగుణములగు నంశములను గ్రహించి, కార్యసిద్ధినిచ్చును; నిజముకాని దీపని చేయఁజాలదు. నిజమైనజ్ఞానము జీవితోపయోగి; ఎండమావు లలో దోషమేమనగా నందు జలాంశము లేకపోలేదు; అందలి నీరు మనదాహమును దీర్చునంతలేదు. నిజమైనజ్ఞానము యథా ర్థవస్తు సంబంధియు వ్యవహారానుగుణమునైయుండును. (౨)

అన్నిరకములైన జ్ఞానమును యథార్థవస్తులక్షణములను గొన్నిటిని దెలుపును. గాని యథార్థవస్తువును సమగ్రముగా గ్రహింపనిదే, యది పరిచ్ఛిన్నజ్ఞానమనియే చెప్పవలెను. మన జ్ఞానము సర్వతోముఖ సంపూర్ణతనందువఱకు, దోషావకాశము తొలఁగదు. అనగా, జ్ఞానాభిలాషికి సర్వలోపములు పోవలెను. ఆశయముండును గాని సంసారమగ్నుల కది సాధ్యముకాదు.

---

(౨) యతీంద్రమతదీపిక

జ్ఞానము స్వభావముచేతనే అవిలంఘ్యమైనదని రామానుజుని భావము. ఈ లక్షణము ననుసరించియే, నిర్వికల్పక జ్ఞానము సవికల్పముగా మారిపోవును. ఎల్లప్పుడు మన నిర్ణయములు విషయముల నుత్తరోత్తర పరిపూర్ణతకు దోడ్కొనిపోవును. జ్ఞాన మత్యున్నతమైనపు డనఁగాఁ దనగమ్యస్థానమును జేరినపుడు, సముచిత వ్యాపారములతోఁ గూడిన భిన్నాంశముల సమన్వయముగాంచిన యేకైకానుభూతి సిద్ధించును. అట్టి పరిపూర్ణానుభూతిలో, ప్రత్యంశము, సముచితస్థాన వృత్తినిగలిగి, పరిచ్ఛిన్నమయ్యు, విశిష్టవ్యక్తిత్వమును గలిగియుండును. జీవాత్మకు మోక్షసిద్ధితోఁ బూర్ణజ్ఞానప్రాప్తియుఁ గలుగును.

అభేదమగు నేకత్వమును మన బుద్ధి గ్రహింపఁజాలదనియు, నీ యసాధ్యకార్యమును సాధింపలేకపోవుట బుద్ధిదోషము కాదనియు శంకరుఁడు చెప్పినమాట యుక్తియుక్తమైనది. విషయము స్వాత్మైకత్వమే యైనచో, 'స' 'ప' యను మన నిర్ణయము తప్పగును. ఏలన 'స' అనగా 'స' అనియే చెప్పవలెను. అర్థయుక్త నిర్ణయ మసత్యమును, పునరుక్తినిర్ణయము వ్యర్థమునగును. మననిర్ణయములో వస్తువు, దాని లక్షణము నున్నవిగాని, రామానుజుఁడు చెప్పున దేమన నవి భిన్నములనియే. ఒకవస్తువు తనభిన్నలక్షణములలోఁ దన ఏకత్వమును బ్రదర్శింపకున్నచో నిర్ణయమే లేదు. ఏకత్వ మొకసంబంధము. సంబంధమునకు రెండు కావలెను. ఆరెండును భిన్నములు కానిచో వానికిసంబంధముండదు. భేదములోపించినచో నేకత్వసంబంధమునులోపించును. పరిపూర్ణైకత్వమందు సంబంధ

సమస్యలేదు. 'స' 'స' యనిచెప్పినప్పుడైనను, నందు భేదము గర్భితమైయున్నది. 'తత్త్వమసి' యనునప్పుడు; రెంటికి బాహ్య భేదమున్నదనియు, యథార్థముగా నీరెండు నేకమేయని నిర్ణయించుచున్నామనియు శంకరుఁడు వాదించును. అభేదభేదములు రెండును సమానముగా యథార్థములేయని రామానుజవాదము. ఏకత్వమంతయు భేదసహితము. ప్రతినిర్ణయము దీని కుదాహరణముగానుండును, 'ఆకాశము నీలముగానున్నద'ను దానిలో, 'ఆకాశము' 'నీలము' నొకటికాదు; పూర్తిగా భిన్నములునుగావు. వస్తువు, వస్తుగుణమైన నైల్యముకలిసియున్నవి; కాని వానికి భిన్నార్థములున్నవి. విజ్ఞానమందలి సంబంధదృష్టి, యథార్థవస్తు స్వభావప్రకటనమున కనుకూలమైనది; ఏలన, యథార్థవస్తువు తనయంశములను నిర్ణయించుచు, వానిచే నిర్ణీతమగునొక పరిపూర్ణస్వరూపము. విజ్ఞానముయొక్క తార్కిక స్వభావము లోపమనుట వివేకహీనమగు ప్రమాణముపై నాధారపడుటేయగును. అన్యోన్యసంబంధాంశములను వ్యక్తీకరించి, పెంపొందించి, సమన్వయించి, వానిమూలమున నిలుచునదే జ్ఞానమనఁబడును. సజీవక్రియా సమర్థమగునియతి, తనలో భేదనిరూపణముచేసికొనియు, నభేదమై వర్తించును. సంబంధసమన్వయ వ్యాపారము మన కభావస్థితిఁ జేకూర్చునని శంకరుని వాదము. రామానుజుఁడు దీనిని నిరసించి, ఆత్మవ్యక్తీకరణావకాశ సంపన్నమగునొకసజీవవస్త్వస్తిత్వమును ప్రతిపాదించును. ఏకత్వముసంబంధములుండవనికాని, సంబంధములున్నచో నేకత్వముండదనికాని రామానుజుఁ డంగీకరింపఁడు. జ్ఞానము చూపు

ప్రపంచమొక క్రమపరిపూర్ణతగలది; ఏకసూత్రముయొక్క సవివర వ్యక్తీకరణము, లేక ప్రదర్శనము. భగవంతుఁడు, ప్రపంచము సమానముగా సత్యములు; ఇందేయొకటియు నసత్యమైయుండఁ జాలదు. ఏకైకవ్యక్త్యనుభూతిరూపమే దీనికవకాశమిచ్చును. భగవంతుఁడాత్మజ్ఞానపరిపూర్ణుఁడని విజ్ఞానము పారమును ముట్టినపుడు గ్రహించును. సత్యమొకవ్యక్తి; సత్యాంశము లందలి యల్పవ్యక్తులు.

౯—కారణము:-ద్రవ్యము.

రామానుజుఁడు సత్కార్యవాదసిద్ధాంతము నంగీకరించును. ప్రతికార్యమునకొక పూర్వస్థితమైన ఉపాదాన కారణముండును. కారణ ధర్మమనగా నవస్థాంతరత్వము. ౧. నూలు పోగులే వస్త్రమునకుఁ గారణములు; ఏలన నూలుపోగులను పడుగుపేకగానేయుటే వస్త్రమగును. ౨. వస్తువుయొక్క భావాభావములు భిన్నదశలు. అభావము తాత్కాలికము, నిత్యము కాదు.

గుణములు కలదే ద్రవ్యము. ద్రవ్యమాధారము; దానిపై నాధారపడునదనఁగా నాధేయ మద్రవ్యము. వస్తువులు ద్రవ్యములు; గుణ, సంబంధములు అద్రవ్యములు. దీపపుకుందె ద్రవ్యము; దీపమును ద్రవ్యమే: కాని దీపము గుణము కూడనైయున్నది.

---

౧ అవస్థాంతరాపత్తి రేవహి కార్యతా (రామానుజగీతాభాష్యము, ౧౩-౨)

౨. రామానుజభాష్యము. ౨, ౧, ౧౮-౨౦; మఱియుఁ జూడుము, ౨, ౧, ౧౬.

వృద్ధిక్షీణతలు గలదగుటచే బుద్ధియు నొకద్రవ్యమే; బుద్ధి ఆత్మ కొక గుణమునై యున్నది. 3. సృష్టియంతయు దేవుని విశేషణమగుటచే నీశ్వరుని దృష్టిలో సద్రవ్యమగును. ద్రవ్యములే ఉపాదాన కారణములు కాఁగలవు; అద్రవ్యములట్టివి కావు ౧. ప్రకృతి, కాలము, శుద్ధసత్త్వము, ధర్మభూతజ్ఞానము, జీవాత్మ, యీశ్వరుఁడు ద్రవ్యములు. ౨ మొదటి మూఁడును జడములు. జీవేశ్వరు లజడములు; జ్ఞానమునకు రెండు లక్షణములుగలవు, జడద్రవ్యములవలెఁగాక, జ్ఞానము స్వయం వ్యక్తీకరణమును జేసికొనును, బాహ్యవస్తువులను వ్యక్తీకరించును. జ్ఞానమెప్పుడును స్వప్రయోజన పరముగాక, ఆత్మపరమైనది. ఆత్మ కది నిరుపమానమగు సహకారలక్షణము; అందుచే దానిని ధర్మభూత జ్ఞానమందురు. ఏదేనొక విషయసాంగత్యము సందిన యొకయింద్రియ మూలమున నుదయించు జ్ఞానమువలన నాత్మ విషయమును దెలిసికొనును. విషయీవిషయములు భిన్నములని తలపఁబడి, జ్ఞానము వానికి సంబంధము కూర్చునని నిశ్చయింపఁబడినది.

శబ్దముయొక్క పంచలక్షణములు, ఒత్తిడి, రూపరస గంధములు, మిశ్రిమలక్షణము, భారము, సంఖ్య, ఔన్నత్యము, వ్యక్తిత్వము, కలయిక, భేదము, ఇచ్ఛాద్వేషములు, సంతోషక్లేశములు. సంకల్ప బుద్ధులు అద్రవ్యములు.

---

3. తత్త్వముక్తాకలాపము, ౪, ౭.

(౧) తత్త్వముక్తాకలాపము, ౫,౨.

(౨) ,, ,, ౧,౬.

౧౦ - ఆత్మ - జ్ఞానము

నిజమైన వస్తువభేదబ్రహ్మమే యగుటచే, విషయీవిషయభేదము తాత్కాలికమే కాని నిజము కాదని శంకరుని విశ్వాసము. రామానుజుఁడీ భావమును నిరసించి, జ్ఞానలక్షణము ననుసరించియే, నిత్యముగా నొకవ్యక్తియు, దద్భిన్నములైన విషయములు నున్నవని వాదించును. 3. భేదదర్శనమే జ్ఞానలక్షణము. అభేదవస్తుదర్శనము నిచ్చుప్రమాణ మేమియును లేదు. అట్టిదున్నచో, బ్రహ్మము విషయమై, అనిత్యవస్తువర్గమునఁ జేరవలసివచ్చును. శుద్ధజ్ఞానమను నదుండఁజాలదు. ఇది సత్యమో అనృతమో కావలెను. శుద్ధజ్ఞానము సత్యమైనచో దానికిఁ గొన్నిలక్షణము లుండవలెను. అనృతమైనచో నది గగనకుసుమము వంటిదగును. ౧. జ్ఞానమునకు నిత్యత్వము, స్వయంప్రకాశకత్వము మున్నగు విశేషణములను శంకరుఁడును జెప్పినాఁడు. జ్ఞానము స్వయంప్రకాశకమే, మఱియు నది వేద్యముకూడ నైయున్నది. తెలియఁబడుటచేఁ బ్రతివిషయము జడద్రవ్యము కానక్కరలేదు.

జ్ఞాన మపరిచ్ఛిన్నమైనచో జ్ఞానవిషయములు నట్టివే కావలెను; కాని యట్లు జరుగుటలేదు. సుషుప్త్యాద్యవస్థలలో నిర్విషయక జ్ఞాన ముండునని యనుకొనుట పొరపాటు. "గాఢనిద్రావస్థనుండి మేల్కాంచిన వ్యక్తి, "స్వభావముచే నన్నిటికి

(3) నచనిర్విషయాకాచిత్సం విదస్తి.

(౧) సంవిత్ సిద్ధ్యతివానవా, సిద్ధ్యతిచేత్ సధర్మతాస్యాత్, నచేత్ తుచ్ఛతా గగనకుసుమాదివత్. (౧,౧,౧.)

వ్యతిరేకమై, యజ్ఞానమునకు సాక్షియైన శుద్ధజ్ఞానస్వరూపము గానే నాయవస్థలో నున్నానని" తనకుఁదాను జెప్పుకొనుటలేదు. "నేను సుఖముగా నిద్రించితి" ననియే తలఁచును. దీనివలన, నిద్రయందుఁ గూడ నాత్మలేక 'నేన'ను వాఁడు తెలిసికొను ద్రష్ట యనియు, 'సుఖము' నెఱుగుననియు స్పష్టమగు చున్నది. అప్పటి ద్రష్ట దేనిని నెఱుఁగకున్నాఁడనఁగా, ద్రష్ట యుండెననియు, విషయములు లేవనియుఁ దెలియుచున్నది" (౨) విషయసంబంధము లేని జ్ఞానముండఁ జాలదు. సుషుప్త్యవస్థలో నది పనిచేయు దేలన నప్పుడు విషయములు లేవు. సుషుప్త్యవస్థలలో నాత్మ స్వయం జ్ఞానముతో నిర్విషయక జ్ఞానమును గలిగి యుండును. జీవాత్మ యనగా నహంభావమేకాని, శుద్ధజ్ఞానరూపము గాదు. సుషుప్తిలో నహంకార మదృశ్యమయ్యు నజ్ఞాన సాక్షిమాత్రముగా జీవుఁడుండునని చెప్పుటవలన శంకరుఁడును దీని నంగీకరించినట్లే ఏది తెలియుటకును శక్తిలేనిదో, అది సాక్షియుఁగాఁ జాలదు. శుద్ధజ్ఞానము సాక్షి కాఁజాలదు. సాక్షి యనఁగా ద్రష్ట. ఈద్రష్ట సుషుప్తిలో నుండును; అది యిప్పుడు తమోఽవృతమై యుండుటచే దానిని మన మెఱుగము. సుషుప్తిలో నది లేక యున్నచో, మేల్కాంచిన వెనుక సుఖనిద్రానుభవ జ్ఞాపకము సాధ్యము కాదు. నిత్యమగు నీద్రష్టలేనిదే, స్మృతి సాధ్యము కాదు; నిన్నజరిగిన దానిని నేడు మనము గుర్తింప లేకుందుము. జ్ఞానము, నిత్యద్రష్టయు నొకటే యన్నను, స్మృతి కర్థము చెప్పుట కష్టమగును. అందుచే నొక తెలియు జ్ఞాతయున్నాఁడ

(౨) ౧,౧,౧, మఱియుఁ జూడు. ౨,౩,౩౧.

నియు నాతఁడు వివిధకాలములలో నొకఁడేయనియుఁ గేవల జ్ఞానమే కాదనియుఁ దెలియుచున్నది.౧ జీవాత్మ స్వయంప్రకాశత్వముగల జ్ఞానముకాదు; దాని నెఱుఁగువాఁడు. "నేను జ్ఞానమును, అని మన మెన్నఁడును జెప్పము." నేనెఱుఁగుదునని చెప్పుదుము.౩. దర్శివలననే జ్ఞానమునకు స్వయంప్రకాశకశీలము లభించినది జ్ఞానాస్తిత్వము, తత్స్వయంప్రకాశకత్వమును జీవాత్మ వలననే వచ్చినది.౪ ఈవిధముగా స్థాపింపఁబడిన విషయము "విషయవర్గములోనిదే యని వాదించుట తన తల్లి గొడ్రాలని చెప్పుట వంటిదే." ప్రకృతియొక్క అచేతనకార్యమైన అహంకారమునకు జ్ఞాతృత్వమును జ్ఞానమునుగూడ నాపాదింపఁజాలము. జ్ఞానసారరూపమైన యాత్మకు జ్ఞానలక్షణమును గలదు.౧. అదిజ్ఞాతయే కాని కేవల జ్యోతి కాదు.౨. జ్ఞాతృత్వమునకుఁ బరివర్తనశీలముండవలెనని తలఁపనవసరము లేదు. జ్ఞాతయనగా, జ్ఞానమున కాధారమైనదే.౩. ఎఱుకగల యాత్మ నిత్యముగావున, జ్ఞాన

---

(౧) ప్రతిసంధానంహి పూర్వపరకాల స్థాయినమ్ అనుభవితారమ్ [illegible]పస్థాపయతి, నాఽనుభూతిమాత్రమ్, (౧,౧,౧.)

(౨) అనుభూతిరహమ్.

(౩) అనుభవామ్యహమ్.

(౪) ౧,౧,౧ మఱియుఁజూడు. ౨,౩,౧౪.

(౧) చిద్రూప...చైతన్యగుణక.

(౨) జ్ఞాతైవన ప్రకాశమాత్రమ్॥ మఱియుఁజూడు: బృ॥ఆ॥ఉ॥ ౪,౩,౭; ౧౪; ౪,౫,౧౫; ఛాం॥ఉ॥ ౮,౧౨,౩,౪; ౮-౨౬-౨; ప్రశ్న॥ఉ॥ ౪,౯;౬,౫ తై॥ఉ॥ ౨,౪.

(౩) ౧,౧,౧.

మును నిత్యమైనదే. కాని యీ నిత్యజ్ఞాన మెల్లప్పుడును ప్రకా
శింపదు. జ్ఞానము, స్వయముగా నపరిచ్ఛిన్నమయ్యు, వృద్ధి
క్షీణతలు పొందఁగలదు. కర్మవశమున వివిధావసరముల కను
గుణముగా సంకోచమునంది, భిన్నేంద్రియముల మూలమున
భిన్నరూపము లొందుచుండును. ఈ యింద్రియసంబంధ భేద
ములచే దాని కుదయాస్తమయము లున్నవని తలపఁబడును.
జీవితావస్థలలో సర్వకాలములయం దది పనిచేయుచున్నను, నది
యెన్నడులేని స్థితియుండదు. ఈ యవస్థానుగుణ పరివర్తనలక్షణా
మప్రధానమైనదగుటచే నాత్మనిర్వికారమైనదని చెప్పఁబడును. 3.
జ్ఞాన మెప్పుడును విషయము కాఁజాలదను భావమును రామా
నుజుఁ డంగీకరింపఁడు. అన్యవస్తువులను బ్రకాశింపఁజేయునప్పు
డది విషయముకాదుకాని, తఱచుగా నది విషయమగు
చుండును, కాఁగలదు. మనుష్యుల ముఖవైఖరిఁ జూచి, వారి రాగ
ద్వేషభావములను గనిపెట్టఁగలుగుట వలనను, లేక ఒకవ్యక్తి
తన గతానుభవమును నేఁటి జ్ఞానవిషయముగాఁ బరిశీలింపఁ
గలుగుట వలనను, నొకని జ్ఞాన మింకొకనికి జ్ఞానవిషయమగు
చున్నదని మనకు నిత్యానుభవమే. జ్ఞానము జ్ఞానవిషయమగుట
వలనఁ దన స్వభావమును గోల్పోవదు. జ్ఞానము స్వవిదితమని
మనము చెప్పరాదు. తన యస్తిత్వమునకుఁ దానే యాధారమైన
కాని, తాను బ్రకాశింపఁజేయు విషయమును దనమూలమున
ననే జేయుటచే నైననేమి యీక్షణములోని నది ప్రకాశింపఁ
జేయు స్వభావమును గలిగియుండుటే జ్ఞానప్రధాన లక్షణమని

రామానుజుఁడు తలఁచెను.౧. జడపదార్థము లావిష్కృతినొందిన పుడవి స్వయంవ్యక్తము లగుటలేదు. ఆత్మ యితరలక్షణము లైన అణువ్యాప్తిత్వము, నిత్యత్వాదికము, గతానుభవజ్ఞానము మున్నగునవి వానివలననే వ్యక్తములగుటలేదు; కాని వానికి భిన్నమగు జ్ఞానవృత్తివలననే వ్యక్తీకరింపఁబడుచున్నవి.౨.

౧౧—ఈశ్వరుఁడు.

యథార్థవస్తు వభేదైకస్వరూపముకాదని రామానుజుని జ్ఞానసిద్ధాంతమువలన నేర్పడును. అది సవికల్పకమైన పరిపూర్ణతకలదియై, సభేదైకత్వ స్వరూపమును గలిగియున్నది. పరమాత్మ యొకటున్నదని రామానుఁజుఁడు నిస్సంశయముగా నంగీరించును; పరిచ్ఛిన్నజీవ యాథార్థ్యము నాతఁడంత నిస్సంశయముగానే యంగీకరించును. భిన్నములు ననేకములునగు వస్తువులకుఁ బరస్పరసంబంధప్రవృత్తి కవకాశముండవలెనన్నచో, బ్రహ్మాండములోని నానాంశముల ననుసంధించు సర్వసామాన్యమగు నొకపారమార్థిక నియమముండవలెను. తర్కమే కాక, మతానుభూతియుఁ బరిచ్ఛిన్నవస్తువు సత్యమనియుఁ బరమాత్మ యొకవ్యక్తియనియు నంగీకరింపఁగోరును. దేవునితో వ్యక్తిసంబంధమే,మనకు వేరైన యీశ్వరునితో నేస్తమును గూర్చును. మన స్వార్థరహితభక్తికిఁగాని, ఓర్పుతో ననుభవించు దుఃఖము

---

(౧) అనుభూతిత్వమ్ నామవర్తమానదశాయామ్ స్వసత్తాయైవస్వాశ్రయమ్ ప్రతిప్రకాశమానత్వమ్ స్వసత్తాయైవ స్వవిషయసాధనత్వమ్వా. (౧,౧,౧.)

(౨) చూ. శ్రీభాష్య ప్రకాశిక.

నట్టిగాని యేవికారమును జూపక నిర్వికార నిరీక్షణముచేయు నిర్గుణబ్రహ్మము భక్తిమార్గమునకు సరిపడు దైవస్వరూపము గాదు. శంకరునివాదము శూన్యతను సూచించుననియు, దాని నాతఁడు విచిత్రభావ నైపుణ్యముచే నాచ్ఛాదింప యత్నించె ననియు రామానుజుఁడూహించును. శంకరుని నిర్గుణబ్రహ్మ మొక శూన్యస్వరూపము; అది సర్వతోముఖ సౌందర్యరాశి యగునొక యశ్వమువంటిది. దానికిఁ బ్రాణములేని లోప మొకటేయున్నది. అట్టినిర్గుణబ్రహ్మము ప్రత్యక్షానుమానశ్రుతి ప్రమాణములకు వేనికిఁలోఁబడదు.౧. జ్ఞానప్రమాణములన్నియుఁ బరిచ్ఛిన్నములగుటచే నపరిచ్ఛిన్నమగు బ్రహ్మమునెట్లు తెలుపఁ గలవు? శ్రుతులే మిథ్యయైనచో శ్రుతిప్రోక్తమగు బ్రహ్మము నట్టిదే కావలెను. పారమార్థిక సత్యస్వరూపమగు భగవా నుని యందు గుణము, మితి, భేదము, అన్యవస్తువునుండి, విలీనమై యేకత్వమును బొందినవి. అపరిచ్ఛిన్నతలోనే పరిచ్ఛిన్నత యున్నది. బ్రహ్మము స్వగతభేదము గలిగి, చిదచిద్విశిష్ట సంపూర్ణ స్వరూపమై యున్నది౧. సచ్చిదా నంద లక్షణములు బ్రహ్మమున కొక వ్యక్తిత్వమును శీల మును గల్పించును. బ్రహ్మయొక్క జ్ఞానము ప్రత్యక్షమైన నది; అది యింద్రియములపై నాధారపడదు.౨. భగవాఁనుడు సర్వజ్ఞుఁడగుటచే నన్నిటిని ప్రత్యక్షముగాఁ జూచును, బ్రహ్మము

---

(౧) ౧, ౧, ౧.

(౧) ౧,౧,౨. సర్వదర్శనసంగ్రహము ౪.
(౨) ౧,౨,౧౯.

పరిపూర్ణవ్యక్తి; జీవు లపరిపూర్ణ వ్యక్తులు. వ్యక్తిత్వమున కర్థము నియతోద్దేశముల నొక క్రమవిధానము ననుసరించి సాధించు సామర్థ్యముండుటే. భగవంతుఁడు పరిపూర్ణ వ్యక్తి; కారణమాతనిలో ననితరాధారమగు పూర్ణానుభవసిద్ధి యున్నది. వ్యక్తిత్వమున కవసరములగు భేదాంశము లాతనియందే యున్నవి. జ్ఞానము, శక్తి, కరుణ దేవుని ముఖ్యలక్షణములు. కరుణావశుఁడై యాతఁడు లోకమును సృజించి, నియమములను స్థాపించి, మోక్షార్థులందరకు సాయపడుచుండును.౩. ఆతని ప్రతి లక్షణము నితరలక్షణములకు వేరయ్యు, నన్నియు నొకే వ్యక్తికిఁ జెందుటచే నాతని యేకత్వమునకు భంగహేతువులు గావు. దేవునికిఁ దనగుణసంబంధము సనాతనము స్వాభావికము నైనది౪.జీవజడపదార్థములు దేవుని గుణములనియే చెప్పబడును; కాని పైగుణము లాతని యాత్మలక్షణములు, తన గుణములకే కాక,తనపై నాధారపడు విషయములకు నీశ్వరుఁడాశ్రయమే.౫. ఈశ్వరుని కొక "ప్రత్యేక దైవరూపమున్నది.అది ప్రకృతిజము కాదు;కర్మజమునుగాదు".౧. దేహమనఁగా బంచభూత పరికల్పితమేకాదు; కేవల ప్రాణముచేఁ బోషింపఁబడునదే కాదు. అది యింద్రియములకు స్థానమే కాదు. సుఖదుఃఖానుభవ కారణమే కాదు. చిత్స్వరూపమగు నాత్మ దేనిని స్వీకరించి, స్వాధీనమొనర్చుకొని, తన ప్రయోజనముల కొఱకుపయోగించుకొనునో,

(౩) రహస్యత్రయసారము|| ౨౩.
(౪) రామానుజభాష్యము ౨,౧,౧౫.
(౫) రహస్యత్రయసారము ౩
(౧) ౧, ౨, ౧

యేది ఆత్మకువశమైన సాధనమో అదియే దేహమని రామా నుజుని నిర్వచనము. ౨. సశరీరియయ్యు నీశ్వరుఁడు దుఃఖముల ననుభవింపఁడు; ఏలనఁ దుఃఖములకుఁ గారణము కర్మ కాని, దేహ ధారిత్వముగాదు. ౩. ఈశ్వరుఁడు కర్మాధిపతి; స్వయముగాఁ గర్మ ఫలమీయఁజాలదు. అచేతనము, క్షణికమునగు కర్మ, భావికాలమునకు సంబంధించిన ఫలితము నీయఁజాలదు. ౪. పరమేశ్వరుఁడే, ఇహాపరములందెట్టి భోగానుభవముల నెవరు పొందవలెనో నిర్ణయించును. అనేక రూపములను గలిగియున్నను బ్రహ్మమునకు రూపములేదనియుఁ జెప్పవచ్చును; ౫. ఏలన, "జీవాత్మ దేహమునందుండి తదనుగుణములగు సుఖ దుఃఖముల ననుభవించుచున్నది; బ్రహ్మమునకు సుఖదుఃఖానుభవము లేదు గావున, బ్రహ్మము రూపరహితమని చెప్పవలెను." జడపదార్థ పరివర్తనములుగాని, జీవుల దుఃఖములుగాని బ్రహ్మమున కంటవు. దోషమంతయుఁ బూర్వకర్మ ఫలితమే, అనగా సంసారపరిభ్రమణమే దానికిఁ గారణము. దేవునికందు బాధ్యతలేదు. అనంతములగు నూర్ధ్వలోకముల కవ్వల నాతడు దివ్యకాంతి మయస్థానమున నుండును; అచట నెట్టి తమో

---

(౨) ౨, ౧, ౯

(౩) ౧, ౧, ౨౧

(౪) ౩, ౨, ౩౭

(౫) బ్రహ్మరూపరహిత తుల్యమేవ,

(౬) ౩, ౨, ౧౪

రేఖయు నుండఁజాలదు.౧. అట్టి జీవితము ముక్తజీవులకే లభించును; దేవుని దట్టి జీవితమగుటలో వింతలేదు. ౨.

జీవులు, జడపదార్థము చిద్రూపమగు నీశ్వరుని యందేశమై, ద్రవ్యమునకు గుణములవలె, పూర్ణవస్తువులో నంతర్భాగములవలె, నాత్మకు దేహమువలె సంబంధమును గలిగి యున్నవి.౩. వానినే ప్రకారములనియు, శేషములనియు, నియామ్యములనియుఁ జెప్పుదురు.౪. ఈశ్వరుఁడు ప్రకారి, నియంతయు, శేషియనియుఁజెప్పఁబడును.౫. తమపరివర్తన పరిణామములలో నవి యేకబ్రహ్మావశంవదములై యున్నను, యథార్థములు నిత్యములునైనవి. ప్రపంచమునకుఁ బరమేశ్వరాశ్రయత్వస్వభావము దేహమునకు జీవాశ్రయత్వమువంటిదేయని చెప్పఁదగును. ఆతనివిడిచినప్పుడు దేహము శిథిలమగును గాన, నది మూలద్రవ్యము కాదు. శరీరగతులన్నియు నాత్మసంకల్పము ననుసరించియుండును.౬. జగత్తును దేవునితో నిట్టిసంబంధమునే గలిగి, తనయుస్తిత్వమున కీశ్వరునిపైనాధారపడి, యీశ్వరేచ్ఛా

(౧) ౧, ౧, ౨౧.

(౨) 3, 3, ౨౭.

(3) పోల్చు: జగత్సర్వమ్ శరీరంతే. రామాయణ యుద్ధకాండ, ౧, ౨౦, ౨౬; తిరువాయిమొళి ౧,౧,౪; బృ.ఆ.ఉ. ౫, ౭.

(౪) వేదాంతదేశికుఁడు నియామకత్వమనగా, తత్సంకల్పాధీన, సత్తాస్థితి ప్రవృత్తికత్వమ్." అనివచించెను.

(౫) రామానుజభాష్యము, ౨,౪,౧౪.

(౬) స్వరూపాశ్రితమ్, సంకల్పాధీనమ్.

వశమైయుండును.౧. జగత్తు బాహ్యశరీరముగాను,జీవులు సూక్ష్మ దేహముగాను, నీశ్వరుఁడున్నాఁడు. జీవజడపదార్థము లీశ్వర గుణములైనచో, నవి స్వతంత్రగుణవృత్తి శక్తులు లేనివని యర్థముకాదు. దేహాత్మ సంబంధము వలన, దేహమాత్మకు గుణమయ్యు, దేహమును గొన్నిగుణములను గల్గియున్నదని తెలియఁగలదు. దీని ననుసరించి రామానుజుఁడు జగత్సా మరస్యమును, జీవానోన్యస్య ప్రవృత్తిని, నిరూపించును. జీవుల కన్నిటికి యథోచితస్థానకర్మల నిర్ణయించి యిచ్చు నీశ్వరుని దివ్యమానసమే జగత్తున కేకత్వము ఘటించును. తమ సహజ స్వరూపభేదములచే జీవులు భోక్తలు, జడపదార్థము భోగ్యము, యీశ్వరుఁడు ప్రేరితయు నగును.౨. కాని ప్రకారప్రకారిసంబం ధముచే నేకత్వమున్నది కావున నన్నియు నొకటే యగును. 3. ఏకత్వమనగా నపృథక్సిద్ధియని చెప్పవలెను.

రామానుజుని భావములో దేవుఁడనఁగా, సోపాన క్రమోన్నతినంది యాత్మ జ్ఞానములోఁ బరిపూర్ణత గాంచిన వ్యక్తులలో నుత్తమవ్యక్తియని గాని, లేక పరిచ్ఛిన్న జగత్తున కందరాని నిర్గుణ బ్రహ్మమూర్తి యని కానికాదు. లోకములోని చేతనాచేతన పదార్థసంతతి యీశ్వరునితోఁ గలిసి యున్నను, నవి తమ యస్తిత్వపోషకత్వముల నీశ్వరునుండియే

(౧) ఈశ్వరస్వరూపాశ్రితమ్, ఇచ్ఛాధీనమ్.

(౨) శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తు, ౧.

(3) బ్రహ్మము ప్రకారవిశిష్టప్రకారి.

పొందినవి. దేవుఁ డెంతనిజమో, నానాత్వముతోఁ గూడిన జగ
త్తును తత్సమముగానే నిజము. కాని జగత్తున కాధార మీశ్వ
రుఁడు; దాని కారణముగాదు. దేవుఁడు జగదంతర్వర్తియైన
యాధారమనియుఁ జెప్పరాదు. అట్లు చెప్పుటవలన నీశ్వరుఁ
డనేకములో ననేకమై యున్నాఁడనియు, ననేక వస్తుజాత
మేకత్వ స్వరూపమగు నీశ్వరునందు లీనమైయున్నదనియుఁ
జెప్పవలసివచ్చును. రామానుజుని కీశ్వరుఁడు జగదంతర్వర్తియు
నతీతుఁడు గూడనైన యాధారము. దేవుఁడొక వ్యక్తియే కాని,
యాతఁ డనేక జీవసముదాయమూర్తియని భావింపరాదు;
అనగా నాతఁడు మానవులుగాని తద్విషయములుగాని రూపొం
దిన మూర్తియని భ్రమింపరాదు. బ్రహ్మాండ క్రమాంతర్గ
తుఁడై, యీశ్వరుఁడు దాని కాధారము నాశ్రయమునై,
ప్రళయకాలమున దానినిఁ దిరిగి స్వీకరించును.౧. సృష్టిలయ
ములు కాలగతములైన తాటస్థ్యములుగావు; జగత్తునకాధార
మీశ్వరుఁడనిచూపు తార్కికసాక్ష్యములు. బ్రహ్మ మొక్కఁడే
అకారణుఁడు; తక్కినవన్నియు సకారణములు.౨. పరిచ్ఛిన్న
ప్రపంచమున కాతఁడు బాధ్యుఁడయ్యు, దానిలోపము లాతని
నంటవు. పరమేశ్వరుఁడు విష్ణువేయని, యాతని కుత్తమగుణము
లన్నియు రామానుజుఁ డారోపించెను. బ్రహ్మయు శివుఁడును
విష్ణువే.౩.

---

(౧) ౧,౧. పోల్చు: తిరువాయుమోయి: ౧౦, ౫, ౩. రామానుజ తత్త్వమును విశిష్టాద్వైత మనుటకుఁ గారణము రెండు విశిష్టవస్తువు లద్వైతసిద్ధిఁ గాంచినవి. (౨) ౨, ౩, ౯. (౩) పోల్చు: తిరువాయిమోయి: ౧౦,౧౦,౧.

పరమాత్మ ననేకరీతులలో నూహింపనగును. బ్రహ్మ మనఁగా జీవజడపదార్థములతోఁ గూడిన కేంద్రీకరూప మన వచ్చును, లేక జీవజడములందు లీనమైపోయిన యేకాత్మరూప మనవచ్చును. బ్రహ్మము పరమసత్యస్వరూపము; జగత్తాతని దేహము లేక విశేషణము. ఈజగత్తు సృష్టిలోవలె వ్యక్తము కావచ్చును; ప్రళయములోవలె నవ్యక్తమై యుండవ్చగును. ప్రళయమందైనను జీవజడములు సూక్ష్మరూపములలో నుండఁగ లవు. అన్నిటికిఁ బూర్ణమోక్షప్రాప్తియే సృష్టికిలక్ష్యము. ఈ లక్ష్యసిద్ధితో జీవులు తమసహజ పావనత్వమునుగాంచి,వైకుంఠ ధామమున విష్ణువునెదుట నివసింతురు. ప్రకృతియు సత్త్వ సంసిద్ధిఁగాంచును.ఇట్టి పారమార్థిక జగత్తీశ్వరునిలో నిహితమై యున్నది. అది నిత్యసిద్ధమైనది, ఇది ప్రళయకాలమందలి చేత నాచేతనముల స్థితియని భ్రమింపరాదు. జగద్దేహముగాక, యీశ్వరునికి సూక్ష్మతమమైన దివ్యదేహమున్నది. దీనితో నాతఁడనేక రూపములధరించి, లోనొకఁడయ్యు ననేకత్వమును బ్రదర్శించును. ఇది నిత్య విభూతియనఁబడును. కాని యీశ్వ రుని మూలరూపమిదియుఁగాదు.

రామానుజుఁడు తన పరమార్థతత్త్వమును శ్రుతి ప్ర మాణములచే సమర్థించును. బ్రహ్మము సకలకల్యాణ పరిపూ ర్ణుఁడని వేదములుగ్గడించును. 'సత్యం జ్ఞానమనంతంబ్రహ్మ' యని ఉపనిషత్తు చెప్పుచున్నది. ఈవిశేషణములన్నియు నొక్క పరమాత్మకుఁ జెందును. బ్రహ్మము నిర్వికారపరిపూర్ణమనియు, నాతనిచిచ్ఛక్తి యెన్నఁడును సన్నగిల్లదనియు ముక్తజీవుల జ్ఞాన

ము కొంతకాలము సంకుచితమై యుండెననియుఁ జెప్పఁబడెను. బ్రహ్మమనంతము; ఏలన, దానికి దేశకాలద్రవ్యోపాధిపరిమితులెవ్వియులేవు; మరియు స్వభావముచే నితర వస్తువులన్నిటికి విలక్షణమైనది. అనంతత్వము బ్రహ్మము యొక్క గుణస్వభావములకు విశేషణము; జీవులు నిత్యములని చెప్పఁబడెనే కాని యీలక్షణములు లేవు. ఆతఁడు మొదట నొక్కఁడే ఏలన నప్పుడింకొకఁడు లేఁడు. బ్రహ్మమున కెట్టి గుణములును జెప్పని శ్రుతులున్నవని రామానుజుఁ డంగీకరించును. గాని, పరిచ్ఛిన్న గుణరాహిత్యమే దాని కర్థమని వాదించును. బ్రహ్మస్వరూపము జ్ఞానాతీతమనగాఁ బరిచ్ఛిన్న మనశ్శక్తికందని యనంతకల్యాణగుణము లాతని కున్నవని యాతఁడు భావించును. నానాత్వమును నిషేధించు శ్రుతివాక్యముల కాతఁడు బ్రహ్మమునకు వేఱై వస్తువులు లేవని యర్థము చెప్పెను. పరమాత్మ సర్వాత్మ స్వరూపము తానై యున్నది. సిద్ధిగాంచిన వ్యక్తి "అన్యమెద్దియుఁ జూడఁడు, వినఁడు, తెలియఁడ"ని యుపనిషత్తులు ఘోషించును. భక్తుఁడు దివ్యానందమయమైన బ్రహ్మానుభూతినొంది నప్పుడు, సర్వవస్తువులును బ్రహ్మస్వరూపము నందును, బ్రహ్మవిభూతియందును నేకమై యున్న కారణముచే బ్రహ్మమునకు వేరుగా వేనినిఁ జూడఁడని రామానుజుఁ డర్థము చెప్పినాఁడు. ౨.సుప్రసిద్ధమగుఁ 'తత్త్వమసి' మహావాక్యమునకును

---

(౧) దేశకాలవస్తు పరిచ్ఛేద రహితమ్...సకలేతరవస్తు విజాతీయమ్. (౧, ౧, ౨.)

(౨) ౧, ౩, ౭

రామానుజుఁ డిట్లే యర్థము చెప్పినాఁడు. 'తత్త్వమసి' యన్నప్పుడు, జీవబ్రహ్మవిశిష్ట లక్షణములను విడిచిపెట్టి, రెంటి కభేదైక్యము చెప్పఁబడెనని శంకరుఁడు భావించును. "ఇతఁడా దేవదత్తుఁడను" వాక్యములో విషయము దేవదత్తునికే చెందును. 'ఈ, ఆ' యను భావము తొలఁగినఁగాని, 'స' కును 'వ" కును సమానత్వ మెన్నఁడును స్థాపింపఁబడదు. అంతవరకు వాక్యార్థమాత్మవిరుద్ధమేయగును. అందుచే, "తత్త్వమసి" యను వాక్యార్థ మేమనఁగా, నవిద్యావశమున మనకుఁదోఁచిన భేదములు నశింపఁగా జీవాత్మయు బ్రహ్మయు నొక్కటేయని నిశ్చయము. దీనికి వ్యతిరేకముగా రామానుజుఁడు వాదించి, ప్రతినిర్ణయము రెండు భిన్నవస్తువులనే చెప్పునని పల్కెను. జీవబ్రహ్మములు రెండును సామానాధికరణ్య సంబంధములోఁ జెప్పఁబడినపుడు,౧. రెంటికిభేదమున్నదనియే భావము. ఈ రెండు నొకేవస్తువుయొక్క భిన్నార్థములు. ఈ రెండర్థము లొకేవస్తువులో నుండనిచో వాక్యార్థ మనర్థమగును. అందువలన "తత్త్వమసి" వాక్యములో నిగూఢార్థమున్నది. జీవులు బ్రహ్మ మందిమిడియున్న సముచ్చయస్వభావము బ్రహ్మమున కున్నది.౨. జీవబ్రహ్మలు, విశేషణ విశేషములుగాను, ఆత్మదేహములుగాను సంబంధమును గలిగి

---

(౧) సమానమ్=ఏకమ్. అధికరణమ్=విశేషణానామ్ ఆధారభూతమ్ విశేష్యమ్॥

(౨) మఱియుఁజూడుము: ౨, ౧, ౨౩.

యున్నవి.3. రెంటికి భేదములేకున్నచో, నొకటి రెండవదని మనము చెప్పఁజాలము. యోగసిద్ధినొందిన జీవాత్మ, పరమాత్మతోఁ దాదాత్మ్యమునొంది, తన్నుఁ బూజించుమని చెప్పిన శ్రుతివాక్యములున్నవి. "నన్ను ధ్యానింపుమ"ని యింద్రుఁడును "నేనే మనువును, నేను సూర్యుఁడ న"ని వామదేవుఁడును జెప్పిరి. ఈవాక్యములు బ్రహ్మ సర్వాంతరాత్మత్వమును దెల్పునని రామానుజుఁ డర్థము చెప్పెను.౧ అనంతబ్రహ్మ మన్నిటియందున్నది గావున, జీవునియందు నుండును; అందుచే మనమును ప్రహ్లాదునివలె "బ్రహ్మము 'నేను'గానున్నది; అన్నియు నానుండి జనించును; అన్నియు నేనే; నాలో నన్నియు నున్నవ"ని చెప్పవచ్చును.౨. ప్రత్యక్షముగనో, పరోక్షముగనో పదములన్నియు బ్రహ్మమునకే వర్తించును.3.

వైష్ణవ దైవతత్త్వమున కాధారములు వేదాగమపురాణములు, ప్రబంధము. వేదములు,బ్రహ్మను స్వస్వరూపమును నంతర్యామిత్వమును జెప్పెను.పంచరాత్రాగమములు,వ్యూహసిద్ధాంతము నంగీకరించును. రామకృష్ణా ద్యవతారపూజను బురాణములు చెప్పెను. దక్షిణభారత దేవాలయములలోని దైవవిగ్రహముల నుద్దేశించి, చెప్పిన భక్తిస్తోత్రములే ప్రబంధ

(3) జీవపరమాత్మనోః శరీరాత్మభావేన తాదాత్మ్యమ్ నవిరుద్ధమ్॥ చూ: వేదార్థసంగ్రహము. పుటలు. 3౨, 3౫, ౪౪, ౧౧౦.

(౧) ౧, ౧, 3౧.

(౨) విష్ణుపురాణము॥ ౧,౧౯.౮౫. సర్వగతత్వాదనంతస్య సఏవాహమవస్థితః మత్తస్సర్వమహం సర్వమ్ మయిసర్వంసనాతనే॥

(3) వేదార్థసంగ్రహము. పు. 3౦.

వాక్యములు. విష్ణువైన బ్రహ్మముయొక్క స్వరూపము పంచాత్మకము. విగ్రహాదికము లర్చారూపములు; విభవము లవతారములు; సంకర్షణ వాసుదేవ ప్రద్యుమ్నానిరుద్ధరూపములు చతుర్వ్యూహములు; వాసుదేవుని సూక్ష్మరూపము నంతర్యామిత్వము. శుద్ధ సత్త్వదేహముతో వైకుంఠమునందు నివసించు నారాయణుడే పరస్వరూపమని కొన్నివేళలఁ జెప్పఁబడెను. భగవానుఁడు తన యనంత పరిపూర్ణతచేఁ దన విభూతిరూపముల కతీతుఁడు. దేవుని పరిపూర్ణ వ్యక్తిత్వముతో సృష్టి లీలారూపము లంశామాత్రములే. దేవుని స్వతంత్రస్వరూపము వేరుగానున్నది. ఆరూపములో భక్తులకు బంధుత్వావకాశమున్నది. వైకుంఠములోఁ నాతఁడు లక్ష్మీసమేతుఁడై శేషశయనమున నుండును. లక్ష్మి యనఁగా విష్ణువుయొక్క సృజనశక్తిస్వరూపము; కాని యర్వాచీనవైష్ణవమతములో నామె జగజ్జననియై, కొన్నిసమయములలో దుర్బల దీనజనసంరక్షణమునకై భర్తనుప్రోత్సహించునదిగా వర్ణింపఁబడెను. ఆమె పరమేశ్వరునితో నిత్యైక్యమందినశక్తి. ఆయన ధర్మమూర్తియైనచో లక్ష్మి దాక్షిణ్యమూర్తి. రెండు నీశ్వరునిలో నేకత్వము నందినవి. విష్ణుశక్తియైన లక్ష్మికి రెండురూపములున్నవి. క్రియారూపమనగా నిగ్రహించి నడపుశక్తి; భూతిరూపమనఁగాఁ బరిణామనియతి. ఈ రెండును చైతన్యజడాత్మకములై, జగత్తునకు మూలోపాదానకారణత్వసామర్థ్యమును విష్ణువున

(౧) పరబ్రహ్మ పరవాసుదేవాది వాచ్యో నారాయణః (యతీంద్రమతదీపికా)

కిచ్చును. పరమేశ్వరునకారుపరిపూర్ణగుణములున్నవి. జ్ఞానము, శక్తి, బలము, ఆధిపత్యము, వీర్యము, పరికాశము.౨. ఉత్తమ దైవమూర్తియగు వాసుదేవుఁడీ షడ్గుణ పరిపూర్ణుఁడు. వ్యూహ చతుష్టయములలో మిగిలిన మూడును రెండులక్షణములనే కలిగి యుండును. భక్తులకొఱకుఁ గారుణ్యమువహించి యీ వ్యూహములోని వివిధరూపముల నీశ్వరుఁడు ధరించునని రామానుజుఁడు చెప్పినాఁడు. వ్యూహములోని మిగిలిన మువ్వురును సంకర్షణుఁడు-జీవాధిపతియు, ప్రద్యుమ్నుఁడు-మానసాధిపతియు ననిరుద్ధుఁ డహంకారాధిపతియునైయున్నారు.౩. విష్ణు నవతారములే విభవరూపములు. రామానుజుఁడు తనగీతాభాష్యారంభమునని ట్లు వ్రాసినాఁడు; "పరమేశ్వరుఁ డనంతకారుణ్యవశుఁడై, తన మూలసహజమైన సంపద కెట్టిలోపమును గలుఁగకుండ ననేకరూపములు ధరించి,యనేక పర్యాయము లవతరించెను... భూభారమును దొలగించుట కొఱకే కాక, ప్రాకృతపురుషులమైన మనకుఁగూడ ననుగ్రహము చూపుటకును, నల్పాధిక భేదము లేకుండ, నందరకు నయనోత్సవ మొనర్చి, దివ్యానందము కూర్చుట కద్భుతకృత్యముల నెన్నిటినో జేయుటకు నాతఁ డవతరించెను." రామానుజుని దేవుఁడు నిర్గుణుఁడై, యూర్ధ్వమున నెచటనుండియో నిర్లిప్తుఁడై మనల నుపేక్షించువాఁడు గాఁడు; ఆతఁడు మనలోఁగలిసి,మన సుఖదుఃఖములలో భాగస్వామియై, మన సత్కర్మానుష్ఠానమునకుఁ దోడ్పడి, జగత్సంరక్షణ కార్యభారమును వహించును. అవతారము లసగాఁ

(౨) మతీయుఁజూడు, విష్ణు పు. ౬, ౫, ౭౯.
(3) రా, భా, ౨, ౨, ౪౦,

పరమేశ్వరుఁ డప్రకృతస్థితినుండి ప్రాకృతక్రమములోనికి వచ్చుటయే. ఈయవతారములు ముఖ్యగౌణభేదములచే ద్వివిధములు. విష్ణువు స్వయముగాఁ బ్రకృతిలో జోక్యము కలుగఁజేసికొన్నపుడది ముఖ్యావతారము; గౌణము లావేశావతారములు. ప్రజలు ముఖ్యావతారములను ముక్తికొఱకును, నావేశావతారముల నైశ్వర్యబలాదుల కొఱకు నర్చింతురు. భగవంతుఁడు శాస్త్రోక్తముగాఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడిన విగ్రహములలో నుండును. విగ్రహములలోఁ దాను బ్రవేశించి యుండుట కీశ్వరుఁడెంత బాధపడుట కంగీకరించునో అర్థపంచక గ్రంథము వర్ణించినది.౧. ఈశ్వరుఁ డంతర్యామియై, సర్వజీవులలో నుండి, స్వర్గనరకములకు వానితోఁ బయనించును. నీలమేఘమధ్యమున మెఱుపుతీగవలె పరమేశ్వరుఁడు మానవునిలో నుండును.౨. అంతర్యామియగు దేవుఁడే శ్రేష్ఠతముఁడు.3.

౧౨ - జీవాత్మ

రామానుజుని పరబ్రహ్మతత్త్వము విశిష్టమైనది. జీవులు, తమ సర్వస్వము నాపరబ్రహ్మము నుండియే గాంచినను,

---

(౧) "సర్వజ్ఞుఁడయ్యు నజ్ఞునివలెను; ఆత్మయయ్యు ననాత్మవలెను, సర్వాధిపతియయ్యు, మానవుల వశుఁడైనట్లును, సర్వశక్తి సమన్వితుఁడయ్యు, నశక్తునివలెను, నాప్తకాముఁడయ్యు, గోరికలున్న వానివలెను, సర్వరక్షకుఁడయ్యు దీనునివలెను, యజమానియయ్యు సేవకుని వలెను, నగోచరుఁడయ్యు గోచరునివలెను, అగ్రాహ్యుఁడయ్యు, గ్రాహ్యునివలెను జూపట్టును."

(౨) నీలతోయదమధ్యస్థా విద్యుల్లేఖేవభాస్వరా (వేదార్థసంగ్రహము.)

(3) పోల్చు: పంచరాత్ర రహస్యము. పూర్వపూర్వోదితోపాస్తి విశేషాక్షీణ కల్మషః, ఉత్తరోత్తర మూర్తీనామ్ ఉపాస్త్యధికృతోభవేత్. సర్వదర్శన సంగ్రహము, ౪.

స్వేచ్ఛాక్రియాలక్షణములను సహజముగా గల్గియుండుటచే నవి పృథగ్వ్యక్తు లనఁదగును. అద్వితీయమగు పరబ్రహ్మయొక్క భ్రమారూపములే వ్యక్తులను వారి వాదమును రామానుజుఁడు కఠినముగా నిరసించెను. పరబ్రహ్మాంశమైనను, జీవాత్మ యథార్థము, ననన్యము, నిత్యము, బుద్ధిజ్ఞానసహితము, నిరవయవము, నిర్వికారము, నగోచరము నణుస్వరూపమునైనది.౪. అది దేహేంద్రియప్రాణ బుద్ధులకు వేరైనది. అది జ్ఞాత, కర్తయు, భోక్తయునై యున్నది. మానవునిలో నది స్థూలదేహమునకును, ప్రాణమునకును, పంచకర్మేంద్రియములకును మనస్సునకు నంటియున్నది. ప్రాణమునింద్రియములవలె నుపకరణమాత్రమే.౧ అంతరంగావస్థలను, నింద్రియసాహాయ్యమున బాహ్యావిషయజ్ఞానమును మనస్సాత్మ కందించును. మనస్సునకు మూఁడు వృత్తులున్నవి. అధ్యవసాయము అనగా నిశ్చయము; అభిమానము; చింత. ౨. అణురూపమగు జీవాత్మ హృత్పద్మమందుండును. సుషుప్తికాలమున నది హృదయమందును బరమాత్మ సంపర్కము గలిగియుండును.౩. నిద్ర జీవావిచ్ఛిన్నతకు భంగముకాదు. ఏలన, నవిచ్ఛిన్నవ్యాపారము, స్మృతి, శ్రుతివాక్యములు, ధర్మోపదేశములు దీనిని సమర్థించుచున్నవి.౪. దీవ

(౪) ౨,౨,౧౯-౩౨; ౨,౩,౧౪. యతీంద్రమతదీపిక, ౪.

(౧) ౨, ౪, ౧౦.

(౨) ఈవృత్తుల ననుసరించి దానినే బుద్ధి, అహంకారము, చిత్తము నందురు.

(౩) ౩, ౨, ౯.

(౪) ౩, ౨, ౬.

కళిక చిన్నదయ్యుఁ దనకాంతిచే వ్యాప్తిసంకోచములుగలిగి, యనేకవస్తువులను బ్రకాశింపఁజేయురీతినే, జీవ మణుపరిమాణమయ్యు, వ్యాప్తిసంకోచశక్తులచే, దేహములో సన్నిహితములలోని సుఖదుఃఖములను గ్రహించును. ౫. దేశకాలములలో సుదూరవస్తువులనునది గ్రహింపఁగలదు. జీవులజ్ఞానము, దేవుని జ్ఞానమువలెనే నిత్యము,స్వయంపోషకము,సర్వవ్యాప్తముయుక్తమునైనది. కాని పూర్వకర్మాదిదోషములచే నది తాత్కాలికముగాసంకుచితమైనది.౬. సుఖదుఃఖపరిభాగమువలన జీవు లనేకములని స్పష్టము. మోక్షసిద్ధివరకు జీవులు ప్రకృతిబద్ధములు; ఆశ్వికున కశ్వముఁవలె జీవులకుఁ బ్రకృతి వాహనమువంటిది. దేహబంధము. నశ్వరమగు నీమట్టిపాత్రతో సంబంధము జీవునీశ్వరబాంధవ్యమును గుర్తింపకుండఁజేయును. జన్మ మరణాదులున్నను జీవాత్మకు ముఖ్యలక్షణములలో మార్పుండదు. చేతన ప్రపంచములో ననేకపర్యాయములుపుట్టి పోవుచుండును; కాని తన సహజలక్షణమును గోల్పోవదు. ప్రళయకాలమునందు జీవుల విశిష్టరూపములు పోవును గాని, జీవు లవినాశములై యుండును. వానికిఁ బూర్వజన్మల కర్మఫలము పోదు. అందుచే బునస్సృష్టికాలమున వానికర్మల ననుసరించి, యవి తిరిగి సంసారములోనికి నెట్టఁబడును. దేహసంబంధ ముండుటవలనను,

(౫) ౨, ౩, ౨౮, ౨౬.

(౬) ఈశ్వరస్యేవ జీవానామపి, నిత్యంజ్ఞానం స్వతశ్చ సర్వవిషయమ్ ప్రమాత్మకమ్ చ తత్తత్కర్మాదిదోషవశాత్ సంకుచితవిషయమ్। (వేదాంతదేశికుఁడు సేశ్వరమీమాంస॥)

(౭) ౨, ౧, ౧౫.

లేకుండుటవలనను కలుగు జ్ఞానవృద్ధి, క్షీణతలే జన్మమరణములు; మోక్షము వచ్చువరకు జీవులకు దేహసంబంధము తప్పదు; ప్రళయవేళమాత్రము నామరూపభేదము తెలియుట కవకాశములేని సూక్ష్మదేహములుండును.౧. జీవునకుఁ బూర్వజన్మజ్ఞానముండదు; ఏలన, స్మరణశక్తి యీ దేహమునకుమాత్రమే సంబంధించినది.

జీవుని ముఖ్యలక్షణము "అహంబుద్ధి".అది జీవుని నశించు విశేషణమే కాదు; అది జీవునిగర్భస్థమైయున్న ముఖ్యలక్షణము, అట్లుకానిచో, ముక్తిప్రయత్నము వ్యర్థమగును. బంధమోక్షావస్థలు రెంటియందును జీవాత్మ జ్ఞాతృత్వలక్షణ మవిచ్ఛిన్నమై యుండును. జీవుఁడు ప్రవృత్తిగల కర్తయునై యున్నాఁడు. కర్మలు జీవునికిఁ జెందుటచేతనే జీవుఁడు ఫలితముల ననుభవించుట జరుగుచున్నది. జీవికిఁ గ్రియాసామర్థ్య మున్నంతమాత్రమున నెల్లప్పుడు ప్రవృత్తిలో నుండనవసరము లేదు. కర్మవశమున జీవులకు దేహసంబంధ మున్నంతకాలము, వానికర్మలు స్వతంత్రములుగావు. దేహబంధములు తొలఁగి, మోక్షము వచ్చిన వెనుక, వానికి సంకల్పమాత్రముచేఁ గోర్కెలు సిద్ధించును. ముఖ్యలక్షణములలో భేదముండుటచే జీవుఁడు దేవుఁడు గాఁడు. జీవము బ్రహ్మాంశమే. పరబ్రహ్మ మవిభాజ్యము ౧. గావున, నందొక భాగము వేరై జీవాత్మయయ్యెననుటకు వీలు లేదు. కాని యది పరబ్రహ్మాంతర్గతమై యున్నది. జీవులు

(౧) ౩, ౨, ౫.

(౧) ౨, ౩, ౪౨.

బ్రహ్మముయొక్క విశేషణ రూపములని రామానుజుఁడు చెప్పినాఁడు.౨. అవి బ్రహ్మమునకు వేఱైయుండఁజాలవు గావున బ్రహ్మమునకుఁ గార్యము లనవచ్చును గాని, ఆకాశాదులవలె నుద్భవమందిన కార్యములుగావు. జీవముఖ్యలక్షణ మెన్నఁడును మారదు. జీవికిఁ గలుగు భిన్నదశా పరివర్తనములు జ్ఞానవృద్ధి క్షీణతలచేఁ గలిగినవిమాత్రమే, ఉత్పత్తియైన యాకాశాదులకు ముఖ్యస్వభావమే మార్పునొందును.3. జీవాత్మకుఁగల బాధానుభవాది లక్షణము లీశ్వరునకులేవు. జడపదార్థములకువలె ముఖ్యలక్షణములలో మార్పుగాని, చేతనములకుఁగల వృద్ధి క్షీణతలుగాని లేనివాఁ డీశ్వరుఁ డొక్కఁడే.

కర్మ ప్రవృత్తికి జీవాత్మ స్వప్రయత్న మొక్కటే చాలదు గాని, జీవాత్మాంతర్గతమైన పరమాత్మాస్తిత్వముచే జీవుని స్వేచ్ఛాప్రవృత్తి కాటంకముగాదు. కాని పరమాత్మ సహకారమవసరము.౪. తన భావి దశానిర్మాణమునకు జీవుని స్వతంత్రత నుగ్గడించినను, సత్పురుషుఁడు ప్రకృతి నియమముల

(౨) "జీవాత్మ పరమాత్మలో నంశామాత్రము; ఎట్లన, అగ్నిసూర్యాదులనుండి వ్యాపించు కాంతి తదంశమైనట్లే; లేక గోఽశ్వాదికముల సామాన్య లక్షణములవలెను, సితాసితవర్ణములవలెను నవి వస్త్వంశములైన రీతిగను; లేక దేహము దేహికంశామాత్రమైనట్లును;అంశమనగా నేక దేశమాత్రము;విశిష్టవస్తు విశేషణమువంటిది. విశేషణ విశేషములు పూర్ణవస్తుతదంశ సంబంధమును గలిగి యున్నను, వానికి ముఖ్యలక్షణ భేదముండుటఁ జూచుచున్నాము." (౨,3,౪౫.)

(3) స్వరూపాన్యథా భావలక్షణా, ౨,3,౧౮.

(౪) ౨, 3, ౪౧.

నతిక్రమింపఁ గలఁడని ఘోషించినను, కర్మతోడను జడపదార్థములతోడను నెట్టి బంధమును లేక, సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్య ధర్మమూర్తి యీశ్వరుఁ డొక్కఁడే యని రామానుజుఁడు పలికినాఁడు.౧.పరమేశ్వరుని శేషియందురు,జీవేశ్వరసంబంధము శేషిశేషభావము, శేషిత్వమనగా జీవుని విషయములో నీశ్వరునికిఁ గల సమగ్రశక్తి.౨.

మానవ స్వాతంత్ర్యము, పరమేశ్వర ప్రభుత్వమును గూర్చిన సమస్యలకు రామానుజుని తత్త్వములో నధిక ప్రాముఖ్యమీయఁబడెను; ఏలన రామానుజుఁడు రెంటెని సమర్థింపఁ బూనినాఁడు. జీవాత్మలు తమ ప్రవృత్తికిఁ బూర్తిగా దేవునిపై నాధారపడును. మంచిచెడ్డల నీశ్వరుఁడే నిర్ణయించి, జీవులకు దేహములిచ్చి, వాని నుపయోగించు సామర్థ్యమిచ్చెను. కాని జీవుల బంధమోక్షములకుఁ బరమేశ్వఁడే పారమార్థికముగాఁ గారణము. అయినను,లోకములోనున్న నసంత దుఃఖయాతనల కీశ్వరుఁడు బాధ్యుఁడుగాఁడు. మంచిచెడ్డల వివేకముగల మానవుఁడే దానికి బాధ్యుఁడు.మానవుని యిచ్ఛ దేవుని పరిపూర్ణతకు లోపముగాఁ జూపట్టును.స్వతంత్రేచ్ఛగల జీవులు దేవునిసంకల్పమునకు వ్యతిరేకముగాఁ బ్రవర్తింపవచ్చును.కర్మనూత్రమునకును

(౧) ౧, ౧, ౨౧.

(౨) పోల్చు: లోత్సిసిద్ధాంతము: తానీశ్వరుని సృజనపోషణాత్మక స్వభావమునుండియే తన స్వరూపమును గాంచినను, నాత్మ తన యేకత్వమును, దానీశ్వరునుండి వేరైన వ్యక్తిత్వమూ గలిగి, యితర వ్యక్తులనుండి భిన్నమనియు నెఱుంగును.

గుణముగాఁ దానువర్తింపవలసివచ్చుటచే దేవుఁడుపరిపూర్ణుఁడు గాఁజాలఁడు .మానవుల కర్మలన్నిటికి మూలములో నీశ్వరుఁడే కారణమని రామానుజుఁడీ సమస్యనుండి తప్పించుకొనెను. ఇది దోషము కాదేలన నీశ్వరుఁడు కొన్ని నియమముల ననుసరించి ప్రవర్తించును. ఇది యాతని స్వభావము. ఈశ్వరుఁడు తన నియమ రహితములైన విశృంఖలభావముల ననుసరించి, జీవిచే సదసత్కర్మలు చేయించుటలేదు; కర్మసూత్రము ననుసరించి వర్తించుటచేఁ దన నియతస్వభావమును జూపుచున్నాఁడు. కర్మసూత్ర మీశ్వరాధీనముగానిదైనచో నీశ్వరుని పరిపూర్ణతకు లోటు వచ్చును. కర్మసూత్రమును విసర్జింపనిదే యీశ్వరుని స్వాతంత్ర్యమును గాపాడలేమని చెప్పు విమర్శకుఁడు హిందువుల కీశ్వరునిగూర్చినభావ మెట్టిదో యెఱుఁగడు. కర్మసూత్ర మీశ్వరేచ్ఛారూపమే. కర్మాధ్యక్షుఁడై కర్మపద్ధతి నీశ్వరుఁడే స్థాపించినాఁడు. కర్మనియతి యీశ్వర స్వభావరూపమేయగుటచే ధర్మపరులకు బహూకరించి, దుర్మార్గుల నాతఁడే శిక్షించుచున్నాఁడని చెప్పవచ్చును. ౧ కర్మసూత్రము దేవునిపై నాధారపడక స్వతంత్రమైనదికాదని నిరూపించునిమిత్తమే, కర్మసూత్రమును భగ్నమొనర్చు సామర్థ్య మాతనికున్నను నాతఁడట్లు చేయుటకిచ్చగింపఁడని కొన్ని వేళలఁ జెప్పఁబడెను,౧. తన ధార్మికేచ్ఛా

---

(౧) ౨, ౨, ౩; ౩, ౨, ౪

(౧) లోకాచార్యుఁ డిట్లుచెప్పెను. "స్వభావనిత్యత్వములకుఁ దనపైఁ నాధారపడిన జీవుల కన్నిటికిఁ గర్మనాశన మేకకాలమందే గావించి ముక్తి నీయఁగల సామర్థ్య మీశ్వరునకున్నను, శాస్త్రవిధిరూపమగు కర్మసూత్రము

స్వరూపమగు కర్మశాసనమును లోకమునఁ బ్రవర్తింపఁజేయు ప్రతినిష్ఠుఁడై, తనకుఁ బోలఁగింప సాధ్యమైనను. నధర్మముండుట కంగీకరించెను. మానవుని ప్రవృత్తికిఁ జోదకమగు నిచ్ఛా ప్రయత్నముల నంతర్యామియగు నీశ్వరుఁ డంగీకరించును, ౨. స్వనియమోల్లంఘనముచేఁ బ్రపంచక్రమములోఁ గల్లోలము కలిగింప నాతఁ డిచ్ఛగింపఁడు. ఈశ్వరుఁ డంతర్యామియయ్యు ననవసర వ్యాపారములలోనికిఁ బోఁడు.

జీవులు త్రివిధములు: నిత్యజీవులు ప్రకృతి కర్మవిరహితులై వైకుంఠమున నానంద మనుభవించుచుందురు; ముక్తజీవులు: భక్తి కర్మ జ్ఞానములచే బంధవిచ్ఛేదము చేసికొనినవారు.

తన జీవులను బద్ధులనొనర్చుటకుఁ గారణ మాతని స్వేచ్ఛాలీలావినోద కాంక్షయే" "యద్యపి కర్తుమకర్తుం శక్తత్వాత్ సకలాత్మనోఽప్యయం గపదేవముక్తాన్ కర్తుమ్ సమర్థత్వేఽపి, స్వాధీనస్వరూపస్థిత్యాదికాత్మనః కర్మవ్యాజేనైవ మారీకృత్య శాస్త్రమర్యాదయా తానంగీకర్యాస్మిన్ స్థితిలీలానియమన (తత్త్వత్రయము పు॥ ౧౦౫) ఈశ్వరుఁడు ప్రధాన కారణము, కర్మ ద్వితీయ కారణము, "పరమేశ్వరుఁడు స్వమాహాత్మ్యానుగుణ లీలాప్రవృత్తి యందాసక్తుండై, కర్మను ధర్మాధర్మరూపముల నేర్పరచి, తత్కర్మలోఁ బ్రోగానుగుణముగ జీవులకు దేహేంద్రియాదులిచ్చి, వానిని నియమించు శక్తినొసఁగి, యంతర్యామియై వానిలోఁ బ్రవేశించియుండెను......... ఈశ్వరదత్తములైన నిట్టి శక్తులనుగాంచి జీవులు స్వేచ్ఛగాఁ బుణ్యాపుణ్యకర్మలు చేయుచుందరిరెను.........సత్కర్మ నిరతుఁడైనవాఁడు తన శాసనానుగుణముగా వర్తించుచున్నాఁడని యీశ్వరుఁడు వానికి ధర్మపరాయణత్వమును, ఐశ్వర్య సుఖమోక్షములను నిచ్చి, తన శాసనములకు విరుద్ధముగా నడచువానికి తదనుగుణశిక్షాదు లొసఁగును" (౨, ౨, 3)

(౨) ౨, ౧, ౪౧

బద్ధజీవులు: అవిద్యావశులై స్వార్థపరులై సంసారసాగర మగ్నులగువారు.౧. జీవాత్మ ఉత్తమస్థితికిఁ బోవచ్చును లేదా, అధమ స్థితిలోఁ బడి, దేహాభిమాన మధికమై, బుద్ధి నశించి, కేవలాహార నిద్రాదికము మాత్రమే తెలిసిన పశుత్వము ప్రాపింపవగును.౨. సంసారగతులైన జీవులు నాలుగువిధములు: దేవ మనుష్య పశుస్థావరములు. జీవులన్నియు భేదము లేనివయ్యును, భిన్న దేహ సంబంధములచే భేదములు చూపట్టును. జీవుల వర్ణభేదములుగూడ దేహభేదములవలననే తటస్థించును. సహజముగా జీవులు దేవతలునుగావు, మనుష్యులునుగావు, బ్రాహ్మణులునుగావు శూద్రులునుగావు. సంసారగత జీవులు భోగమోక్షాపేక్షచే ద్వివిధములుగా నుండును. మోక్షకాలము వఱకుఁ బూర్వకర్మ ఫలానుభవమునకై జీవులు జన్మించుచుండవలెను. జీవుఁడింకొక దేహమును ధరించునపుడు భూత తన్మాత్రలచే౩. నావరింపఁబడియుండును. అవియే జీవప్రాణాధారముల౪. బంధ మున్నంతవరకు సూక్ష్మదేహముండును౫. ముక్తులు దేవయానమునను, సత్పురుషులు పితృయానమునను బోవుదురు. దుర్మార్గులు చంద్రలోకమునకుఁ బోక, వెంటనే

(౧) చూ: రహస్యత్రయసారము. ౪. నిత్యసంసారబద్ధులు కొందఱుందురని నమ్ము విశిష్టాద్వైతులుఁ గలరు. చూ: తత్త్వముక్తాకలాపము ౨. ౨౭-౨౮.

(౨) ౧, ౧, ౪.
(౩) ౩, ౧, ౧.
(౪) ౩, ౧, ౩.
(౫) ౪, ౨, ౯.

యీలోకమునసే పుట్టుదురు. జీవుల కూర్ధ్వగతి చూపువారు పరమేశ్వర ప్రతినిధులు.౬. జీవులు దైవప్రకృతిలో భాగస్వాములైనచో వారి దొకప్పుడు శుద్ధమోక్షములు గల దైవప్రకృతియై యుండవలెను. అట్టి దైవలక్షణములను జీవు లేల కోల్పోయి, కర్మవశములయ్యెను? కర్మ జీవుల నెట్లు స్వాధీనమొనర్చుకొనెనో హేతువుగాని, శాస్త్రముగాని మనకుఁజెప్పఁజాలదు. ఏలన జగత్పరిణామ మనాదియైనది.

౧౩ – జడపదార్థము.

ప్రకృతి, కాలము, శుద్ధతత్త్వము మూడు నచేతనద్రవ్యములు. అవి భోగ్యములు, సవికారములు, మానవలక్ష్యముల కుదాసీనములు.౧. ప్రకృత్యస్తిత్వము ప్రత్యక్షానుమానవిషయముగాదు ౨. శ్రుతిప్రమాణముచే నది యంగీకరింపఁబడినది. సృష్ట్యారంభవేళ సత్త్వరజస్తమో గుణములం దుదయించును. ప్రళయకాలమున పదార్థము మిక్కిలి సూక్ష్మరూపమున, నామరూపభేదము లేక యుండి తమస్సని పిలువఁబడును. జడపదార్థమజమే; దాని రూపములు వచ్చి పోవుచుండును.

సృష్టికాలమునఁ దమస్సునుండి మహత్తును, మహత్తునుండి యహంకారమును, లేక భూతాదియు నుదయించును. సాత్త్వికాహంకారమునుండి యేకాదశేంద్రియములును, తామసాహంకారమునుండి పంచతన్మాత్రలును, జనించును; రాజ

(౬) ౪, ౩, ౪,

(౧) సర్వదర్శనసంగ్రహము. ౪.

(౨) తత్త్వముక్తాకలాపము. ౧, ౧౧.

సాహంకార మీరెంటి పరిణామమున సహకరించును. 3. అహం
కారమునుండి సూక్ష్మభూతమగు శబ్దము వచ్చును; తరువాత
నాకాశము వచ్చును. ఆకాశమునుండి సూక్ష్మభూతమగు
స్పర్శయు, దరువాత వాయువు నిట్లే యితర భూతములునుద్భ
వించెను. శబ్దస్పర్శాదులచే గ్రమముగా నాకాశవాయ్వాదులను
గ్రహింతుము. శబ్దమన్నిభూతములలో నున్నది. స్పర్శాజ్ఞానము
మూడు విధములు. ఉష్ణ శీత సమశీతోష్ణములు. వేడిమివలన
మార్పులనొందు పంచవర్ణములు గలవు. ఆకాశమునకు వేరుగా
నెట్టి దేశమును విశిష్టాద్వైతు లంగీకరింపరు. సూర్యుడుదయించు
వైపు తూర్పనియు, నస్తమించువైపు పశ్చిమమనియు గుర్తుపెట్టు
కొని, వీనినుండి దూరసామీప్యపరిగణనము చేయుచుందుము. ౧.
ప్రాణమనగా నింద్రియములని పొరపడరాదు. అది వాయువు
యొక్క అవస్థావిశేషము. ౨. సాంఖ్యులవలెగాక, ప్రకృతి
కీశ్వరుడే కారకుడు, నియంతయునని విశిష్టాద్వైతులు చెప్పు
దురు. ౩.

కాలమునకొక ప్రత్యేకస్థానము నిచ్చిరి. అది సర్వాస్తి
త్వరూపము. ౪. అది ప్రత్యక్ష విషయము. దినమాసాదిభేద
ములు కాలసంబంధములపై నాధారపడునవే. ౫.

(3) సర్వార్థసిద్ధి. ౧, ౧౧.
(౧) తత్త్వముక్తాకలాపము. ౧, ౪౭.
(౨) ,, ,, ౧, ౫౩-౫౪.
(౩) సర్వార్థసిద్ధి, ౧, ౧౬.
(౪) తత్త్వత్రయము ననుసరించి కాలము తత్త్వశూన్యము.
(౫) ఉపాధిభేదము. (తత్త్వముక్తాకలాపము. ౧, ౬౭.

సత్త్వరజస్తమో గుణములు మూఁడును బ్రకృతియందున్నవి. కాని శుద్ధసత్త్వమునకు సత్త్వగుణమొక్కటే యున్నది. అది దేవుని నిత్యవిభూతిలోని ద్రవ్యరూపము. అది లోనున్న రూపము నాచ్ఛాదింపదు. ప్రకృతి సాహాయ్యమున నీశ్వరుఁడు లీలావిభూతిగా నొక విశ్వశక్తిని బ్రదర్శించును. నిత్యవిభూతిరూపమున శుద్ధసత్త్వసాహాయ్యముచే లోకాతీతశక్తిని గలిగి యుండును.

ఈయచేతన ద్రవ్యములన్నియు నీశ్వరేచ్ఛానుగుణములై వర్తించును.౬. అవి తమంతటఁ దాము మంచివియునుగాదు చెడ్డవియునుగాదు; జీవుల కర్మలననుసరించి సుఖదుఃఖముల నిచ్చును. ఈశ్వరుఁడే వానిప్రవర్తనమును నిర్ణయించును; "ఏలన, వస్తువులిచ్చు ఫలితములు వాని స్వభావముపైననే యాధారపడి యున్న యెడల, సర్వవస్తువులు సర్వకాలములందు నందరకు సుఖమునో దుఃఖమునో యిచ్చుచుండవలెను, కాని యట్లుజరుగుట లేదు." "స్వతంత్రమగుపరబ్రహ్మమునకు నీదవ్య సంబంధము లీలావినోదము; ఆతఁడు వానిని తనస్వాధీనములో నుంచుకొని పెక్కురీతుల నడపుచుండును."౭. అవిద్యాకర్మ బంధములనుండి విముక్తుఁడైన వానికి లోకమానందమయమై తోఁచును. జీవజడపదార్థములు రెండును దేవుని శరీరము లేక విశేషణము లేగాని, దేవుఁడు జీవులతోఁ బ్రత్యక్షముగను, జడ పదార్థములతోఁ బరోక్షముగను సంబంధమును గలిగియుండును. అచేతనములు చేతనముల వశమైయుండును. జడపదార్థ మధి

(౬) ౨, ౨, ౨.

(౭) 3, ౨, ౧౨

కముగాను బూర్ణముగాను దేవునిపై నాధారపడును; జీవులకుఁ గొంతస్వేచ్ఛయున్నది. జీవులీశ్వర సాన్నిధ్యమునొంది జనన మరణాదుల నతిక్రమింపవచ్చును.

౧౮. సృష్టి.

ప్రతికార్యమున కొక యుపాదానకారణమున్నదనియు, జగత్కార్యము బంధరహితజీవాస్తిత్వమును సూక్ష్మపదార్థాస్తిత్వమును సూచించుననియు రామానుజుఁడుతలఁచెను. చేతనాచేతనము లీశ్వరుని ప్రకారములయ్యు, వానికనాదిగాఁగల పృథగ్వ్యక్తిత్వము, బ్రహ్మములో నెన్నఁడును గలిసిపోదు. వాని కొకవిధమైన ద్వితీయాస్తిత్వస్థానమున్నది. అందుచేనవి తదనుగుణముగాఁ బెంపొందును. వానికిఁ గొన్నిదశలలో మారుచుండు రెండవస్థలున్నవి. మొదటిది: నామరూపభేదరహితమై, మనకుఁ దెలియు గుణములులేనిదైయుండు నవ్యక్తావస్థ; ఇందు బుద్ధి సంకుచితమై యుండును. బ్రహ్మ కారణావస్థలోనుండు ప్రళయదశ యిదే. యీశ్వరేచ్ఛచే సృష్టి మొదలగునప్పుడు సూక్ష్మపదార్థము స్థూలమై, పూర్వజన్మకర్మఫలానుగుణములగు దేహసంబంధము జీవులకుఁగలిగి, బుద్ధి వికసించును. చేతనాచేతనములతో నీవిధముగా గోచరించుబ్రహ్మము కార్యావస్థలో నున్నాఁడని చెప్పనగును. సృష్టిలయము లాకే బ్రహ్మపదార్థముయొక్క భిన్నావస్థలు మాత్రమే. ౧. జీవ జడపదార్థములు కార్యకారణావస్థాద్వయమును గలిగియుండును. కారణావస్థలో జీవులు దేహరహితములై, ప్రకృతి సామ్యస్థితినొందియుండును.

(౧) చూ. రామానుజ గీతాభాష్యము ౧౩, ౨, ౯, ౭

కాని సృష్టికాలమునఁ బూర్వకర్మవశమున జీవులు గుణసామ్య
స్థితిని జలింపఁజేయఁగా, నీశ్వరేచ్ఛచేఁ బ్రకృతి కర్మఫలితము
లను నిర్మించును. పూర్వము దా మొనర్చిన కర్మల ఫలితముల
ననుభవించు నవకాశము జీవులకుఁ గల్పించుటకొఱకే సృష్టి
చేయఁబడును. ఈ దృష్టితోఁ జూచినచో నీశ్వరుని సృష్టి
కార్యము పూర్తిగా స్వతంత్రమైనది గాఁజాలదు. ౨
పంచరాత్రము ననుసరించి సృష్టి రెండువిధములు; శుద్ధసృష్టి,
స్థూలసృష్టి. మొదటిది సృష్టియేకాదు. అది యీశ్వరుని
నిత్యమగు నంతశ్శక్తి వ్యక్తీకరణము. జ్ఞానైశ్వర్యశక్తి బల
వీర్యతేజస్సులందుఁ బ్రకటితములు. ఇవి లక్ష్మీసమేతుఁడగు
వాసుదేవుని లక్షణములు. వ్యూహములు, విభవములు శుద్ధ
సృష్టిలోనివే. శుద్ధసత్త్వపరికల్పితమగు వైకుంఠము శుద్ధసృష్టి
లోనిదే ౧. స్థూలసృష్టి గుణత్రయాన్వితమగు ప్రకృతివలన నిది
వఱకుఁ జెప్పఁబడిన క్రమములో జరుగును. ౨. ఈశ్వరునికి సృష్టి
కార్యమొక లీల. 3. లీలాభావములో నిష్కామత్వము, స్వేచ్ఛ,
ఆనందము నిమిడియున్నవి. ఈభావము ననుసరించియే రామా

---

(౨) ౨. ౧, 3౪-3౫

(౧) బంగీయ వైష్ణవశాఖ దీనినంగీకరించునుగాని, లక్ష్మీవిష్ణువుల స్థానమున రాధాకృష్ణులను నిలుపును

(౨) పంచరాత్రసంహితల ననుసరించి, రెంటికి మధ్యమవర్గమునకుఁ జెందినసృష్టినిఁగూడఁ జెప్పును.

(3) పోల్చు; క్రీడాహరేరిదమ్ సర్వమ్; మఱియు, హరేర్విహారస్క్రీడా కందుకైరివ జంతుభిః; మఱియు లోకవత్తు లీలా కైవల్యమ్." సూత్రమును.

నుఁడు డీశ్వరునకు సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యమున్నదని వాదించును. ప్రకృతియు జీవులు నీశ్వరుని క్రీడావస్తువులు; అవియెన్నఁడును వానియిచ్ఛకు వ్యతిరేకములు కాఁజాలవు. తనస్వేచ్ఛావిలాసము కొఱ కీశ్వరుఁడీ నాటకప్రదర్శనమును జేయును. ౪.

పరిపూర్ణము నద్వితీయమునగు బ్రహ్మమునుండి, పరిచ్ఛిన్న జగదుత్పత్తి కవకాశము లేదనియు, లేక పరిచ్ఛిన్నమౌనను మపరిచ్ఛిన్నబ్రహ్మ పదార్థమునుండి పరిచ్ఛిన్న సృష్టి యెట్లు వచ్చెనో తెలియుట కవకాశము లేదనియుఁ జెప్పిన శంకరుని సమస్య రామానుజుని బాధించలేదు; ఏలన నిర్గుణ బ్రహ్మమునుండి సగుణసృష్టి యేర్పడెనని చెప్పు శ్రుతివాక్యములను రామానుజుఁడు విశ్వసించును. శ్రుతివాక్యమునకు హేతు సామర్థ్యమునుండితీసును. నిర్దేహజీవులు, నవ్యక్తజడపదార్థము నుండవలెనని యీశ్వరేచ్ఛయైనచో నట్లుండునా యుండవా? ఈశ్వర సృష్టి కాధారభూతములగు నీ మూలద్రవ్యములు మధ్వాచార్యుఁడు చెప్పినట్లు, బాహ్యమునుండి వచ్చినవి కావు. అవి యీశ్వరునందే ప్రకారరూపములై యున్నవి. కాని; యీశ్వరేచ్ఛకుఁ బూర్వమే యీ ద్రవ్యము లుండవలెను. ఇంకొకరకమగు ద్రవ్యమువలన నింతకంటె మంచిసృష్టి జరిగి యుండవచ్చునని యూహించుట కవకాశమున్నది. తనకు సాధ్యములగు ప్రపంచములన్నిటిలో నుత్తమమైనదాని నీశ్వరుఁడు

(౪) స్వసంకల్పకృతమ్ (రామానుజగీతాభాష్యమ్ ౧,౨౫.); పోల్చు: "ఈశ్వరుఁడవ్యయానందమున ననంతరీతుల నానందించును." (బ్రౌనింగుపెరాసెల్సస్).

కల్పించుటకు వీలులేదు; ఉన్న ద్రవ్యముతో సాధ్యమైనంత మంచిసృష్టి నాతఁడు చేయఁగలిగెను. నిరుపాధిక సత్తాకమైనదే బ్రహ్మము ౧. మార్పునకు వశమైన జడపదార్థమును, జడపదార్థ వశమైన జీవసమూహము నట్టిదిగాదు. తన విశేషణములగు జీవ జడపదార్థములు వికారము నొందుచుండగా బ్రహ్మము నిర్వికారమై యెట్లుండఁగలదో భావించుట కసాధ్యమైనది. ఈ ప్రకారములు సూక్ష్మరూపములనుండి స్థూలములుగను, మఱల సూక్ష్మములుఁగను మారుచున్నవి. అందుచే నీశ్వరుఁడును వికారము నొందునని రామానుజుఁ డంగీకరింపవలసి వచ్చినది.౧. సృష్టి యీశ్వరుని విశేషణమని రామానుజుఁడు చెప్పెను. అనఁగాఁ బరబ్రహ్మము విశేషణ రహితముగా నుండఁజాలదన్నమాట; విశేషణము పరబ్రహ్మ కవసరము. దీనికి వ్యతిరేకముగాఁ గొన్ని శ్రుతివాక్యము లుండుటచే రామానుజుఁడు దీని నంగీకరింపఁ డయ్యెను. "ఈజీవులు నాయందు లేర"ను౨. వాక్యమునకు వ్యాఖ్యవ్రాయుచు రామానుజుఁడిట్లు చెప్పెను: "నాయిచ్ఛచే సర్వజీవుల కాధారము నేనే; కాని వాని వలన నాకెట్టి సహాకారము నవసరములేదు."నాస్థితి

(౧) నిరుపాధికసత్తా. ౧,౧,౨. పోల్చు: శ్రుతప్రకాశికా: కేనాపి పరిణామవిశేషేణ తత్తదవస్థస్యసత్తా సోఽపాధికసత్తా, అతో నిరుపాధికసత్తా నిర్వికారత్వమ్॥

(౧) ఉభయప్రకారవిశిష్టే నియంత్రంశే తదవస్థా తదుభయ విశిష్టతా రూపవికారో భవతి. (రా.భా. ౨, 3, ౧౮.)

(౨) భగవద్గీత ౯, ౪.

కీజీవులెప్పుడు నేవిధమునఁ దోడ్పడనవసరము లేదు."౩. జగ ముండుట వలనఁ బరమేశ్వరునకే ప్రయోజనమును లేదు. స్వ స్వభావములో జగమిమిడియున్నదను రామానుజుని యుపోద్ఘా తత్త్వమున కిది వ్యతిరేక మగును. "పత్రముగాని పుష్పముగాని భక్తితోనిచ్చిన నేనుసంతసింతు"ననుగీతావాక్యమునువివరించుచు రామానుజుఁడు వ్రాసినాఁడు, "నాకు స్వభావమగు నిరవధిక మును నవ్యయమునగు నానందము ననుభవించుచున్నను, భక్తుఁడిచ్చిన దానిని నాకు దుస్సాధ్యమగు వస్తువులభించినదానినిగా స్వీకరించి యనుభవింతును." ౪. తనభక్తుల దానములచే నీశ్వరుఁ డధిక ముగా నానందించునుగాని, భక్తులుగానివారి కష్టదుఃఖములతో నాతనికి సంబంధములేదు. తనలో భాగమైన హస్తమో, పాదమో బాధపడినచో నొక వ్యక్తియు బాధపడునట్లే, జీవు లీశ్వరాంశములైనచో జీవుల దుఃఖములం దీశ్వరుఁడు భాగ స్వామి యగును, అందుచే జీవునికంటెఁ బరమేశ్వరుఁడే యెక్కు వేడ్చును.౧. కాని జీవుల దుఃఖమువలన నీశ్వరుఁడు కలుషితుఁడు గాఁడని రామానుజుఁడు వాదించును. సృష్టిస్థితిలయ కార్యము లీశ్వరుని లీలలైనచో, నీశ్వరుని వినోదము మూర్ఖుల నొందు ననియు, నీవ్యాపారముల వలన నాతని యానంద మతిశయించు ననియు మన మూహింపనగునా? ఈశ్వరుని పరస్వభావమన్య

(3) మత్స్థితౌ తైర్నకశ్చిదుపకారః (రామానుజ గీతాభాష్యము ౯. ౪.)

(౪) రామానుజ గీతాభాష్యము. ౯—౨౬.

(౧) శం. భా. ౨, 3, ౪౬.

యానందము; తన విశేషణముల వికారము లాతని కధికానందము నొసఁగును. జీవదేహసంబంధము హేతుయుక్తముగా నిర్ణయింపఁబడని రీతినే, నిర్వికారము, పరిపూర్ణమునగు నీశ్వరుని పరానందమునకును నాతనిశరీరవికారములచేఁగలుగు నానందమునకును సంబంధము స్పష్టముగా నిరూపింపఁబడలేదు.

మాయాసిద్ధాంతమును, జగన్మిథ్యాత్వమును రామానుజుఁడు తీవ్రముగాఁ బ్రతిఘటించును. లోకములోని భేదములకు మానవుని పరిచ్ఛిన్న మానసమే కారణమైనచో, నీశ్వరునికి భేదము లుండరాదు. కాని యీశ్వరుఁడే లోకమును సృజించి భిన్నజీవులకు వారి కర్మఫలితముల నేర్పాటు చేసెనని శ్రుతి చెప్పుట వలన, నీశ్వరునకు లోకభేదములతో సంబంధమున్నదని తెలియుచున్నది. మృగమరీచికవలె జీవనానాత్వ మసత్యమనుటకు వీలులేదు; ఏలన మరీచికపై నాధారపడి మనము చేయు యత్నము వ్యర్థమగుచున్నది; జగత్తుపై నాధారపడి మనము చేయు కార్యము లట్లగుట లేదు. మఱియు ప్రత్యక్షము మనకుఁ జూపు ప్రపంచ వాస్తవికత, శ్రుతి సాక్ష్యముచేఁ దొలగింపఁబడుచున్న దనుటయు సహేతుక వాదము కాదు; ఏలన, శ్రుతిరంగము, ప్రత్యక్షరంగము భిన్నములు; అందుచే నొకదాని నొకటి యవి నిర్మూలింపఁ

(౧) ఆకాశవాయ్వాదిభూతా... పదార్థగ్రాహి ప్రత్యక్షమ్. శాస్త్రంతు ప్రత్యక్షాద్యపరిచ్ఛేద్య సర్వాంతరాత్మత్వ సత్యత్వాద్యనంత విశేషణవిశిష్ట బ్రహ్మస్వరూప... విషయమ్, ఇతి శాస్త్రప్రత్యక్షయోర్న విరోధః॥ (వేదార్థ సంగ్రహము. పు. ౯౭.)

జాలవు.౧. జ్ఞానమంతయు వస్తువుల నావిష్కరించును.౨. నిత్య ముగానుండవు గావున, వస్తువులే లేవనుట విచిత్రవాదము. వ్యతిరేక వస్తువులకును, భిన్నవస్తువులకును భేదము తెలియుని వాదమిది. భేద మభావసూచకముగాదు. రెండు జ్ఞానక్రియలు పరస్పరవిరుద్ధములైనచో నపుడు రెండును యధార్ధములుగావు. "కాని ఘటపటాదు లన్యోన్య విరుద్ధములుగావు; ఏలన నవి దేశకాలములలో భిన్నములైయున్నవి. ఏదేశమం దేకాలమున నొక వస్తువున్న జ్ఞానమును, నాదేశమం దాకాలముననే వస్త్వ భావజ్ఞానమును గల్గినచో నవి పరస్పరవిరుద్ధములు. కాని దేశ కాలములు భిన్నములైనచో నిట్టి వైరుద్ధ్యములేదు."౩. రజ్జు సర్పభ్రాంతి దృష్టాంతములో నభావజ్ఞాన మొకే దేశకాలము లలో సంభవించుచున్నది అందుచే వైరుద్ధ్యమున్నది. కాని మన మిప్పుడు చూచిన యొకవస్తు వింకొక కాలమున నింకొక దేశములో లేకున్నచో, నావస్తు వసత్యమను నిర్ణయము చేయుటసాహసమగును.౪ శంకర రామానుజులిద్దరు నేకత్వము నేక సమర్ధింతురు. నిజమగు నేకత్వము భేదసహితమనియు, నభావ విరుద్ధసహితము కాదనియు రామానుజుడు భావించును. అద్వైతముయొక్క అవిద్యాసిద్ధాంతమున కనేకాక్షేపణలను రామానుజుడు చూపెను. అవిద్య కాశ్రయమేది ? పరి

(౨) అర్థపరీక్షా.

(3) దేశాంతర కాలాంతర సంబంధి తయానుభూతస్యాన్య దేశ కాలయో రభావా ప్రతిపత్తౌనవిరోధః॥ (౧,౧,౧.)

(౪) శం॥ భా॥ ౨,౨,౩౩; రా॥ భా॥ ౨,౨,౩౧.

పూర్ణుఁడగు పరబ్రహ్మ కాఁజాలదు; అవిద్యాసంజాతుఁడగు జీవుఁడును గాఁడు. అవిద్య బ్రహ్మయొక్క స్వయంప్రకాశము నాచ్ఛాదింపఁజాలదు. స్వయంజ్యోతియగుజ్ఞానమునకు వేఱొక యాధారముగాని విషయముగాని లేదు. అట్టిజ్ఞానము తనలో నెలకొనియున్న యొకలోపముచే నానావిషయములతో సంబంధమును గలిగియున్నదని భావించినచో నాలోపము సత్యమా, అసత్యమా? అది అద్వైతముననుసరించి నిజముగాదు; రామానుజు ననుసరించి యది అనృతము కాఁజాలదు; ఏలన నది యీశ్వరుఁ డంగీకరించినదే. మానవజ్ఞానములో, నవ్యక్తమైనది వ్యక్తమగునప్పుడు, వ్యక్తమగుకార్యమున కవరోధమగునదేది యోయుండవలెను. అట్టిదోషము బ్రహ్మమున కున్నదనుటకు వీలులేదు. మఱియు బ్రహ్మముకూడ నవిద్యావశుఁడైనచో సర్వము నసత్యమను నిర్ణయమునకు రాకతప్పదు. అవిద్యాస్వరూపమును సహేతుకముగా నిర్ణయింపఁజాలము. అది సత్యమునుగా దసత్యమునుగాదు. ఒకవిషయ మనిర్వచనీయమనుట సమంజసముగాదు. అవిద్య యున్నదని యేజ్ఞానప్రమాణమును ఋజువు చేయలేదు. ప్రత్యక్షానుమాన శబ్దప్రమాణములు దానిని నిరూపింపఁజాలవు. శ్రుతులలో మాయయనఁగా దేవు నద్భుతశక్తియను నర్థములో నుపయోగింపఁబడెను. దేవునికి శాశ్వతము నసత్యమునగు నవిద్యతో సంబంధములేదు. అద్వైతముననుసరించి శ్రుతులుగూడ నవిద్యలోనే చేరును; దానితో జ్ఞానమున కాధారమే పోవును. నిర్గుణబ్రహ్మజ్ఞానప్రాప్తిచే నవిద్యానివర్తనమగునన్నచో, నట్టిది జరుగ దేలన నట్టిజ్ఞానము

సాధ్యముకాదు. యథార్థమగునవిద్య, భావజన్యమగు జ్ఞానము వలన నివృత్తముగాదు. ప్రపంచము మహత్తరమైనది; గంభీరార్థసహితమైనది; అది వట్టి భ్రమాసంజాతమనుట పొసఁగదు. మనమును, జగత్తును బ్రహ్మకు వేఱైయుండుట నిజమని నమ్ముటయే యదార్థమగు నవిద్యయై యున్నది.

౧౫ - ధర్మ, మతజీవితము.

ద్వీపవాసులు తాము సాగరమధ్యమున నుంటిమని యెఱుఁగనట్లే దేహగతులైన జీవులు సంసారమున జీవించుచున్నవి. తాము దేవుని ప్రకారములమని (అంశములు) యెఱుఁగక ప్రకృతి సంభూతులమని నమ్ముదురు. పూర్వజన్మసంస్కారవశమున జీవాత్మ దేహబంధములలోఁ దగుల్కొని యుండుటచే దాని యంతర్జ్యోతి బాహ్యాంధకారముచే నాచ్ఛాదింపఁబడును. ప్రకృతి పరికల్పిత దేహాచ్ఛాదనమే తన నిజమగు నాత్మస్వరూపమనియు, క్షణిక మానవసంతోషమే నిత్యానందమనియు జీవుఁడునమ్మి, దేవునికిఁ బెడమొగము పెట్టుచున్నాఁడు. దేహమును గల్పించునవిద్యాకర్మలే జీవాత్మకుఁ బతనహేతువులు. పరిశుద్ధమైన యాత్మకు జడపదార్థసంపర్కమే నీచస్థితిని గూర్చినది. ఈ పాపమువలన నాత్మాభ్యున్నతి కవరోధముకల్గుటయేకాక, దైవద్రోహము కూడనైనది. ఈశ్వరుఁడే సర్వాత్మస్వరూపియను విద్యచే నవిద్యానివృత్తికావలెను. జీవులకు స్వతంత్రప్రవృత్తిసామర్థ్యమును రామానుజుఁ డంగీకరించును. బాధ్యత విషయములోఁ బ్రతివ్యక్తియు నీశ్వరునకన్యుఁడే. తన కీశ్వరుఁడాధారమని తెలియనిచో, జీవినిఁ గర్మయంత్ర

మూలమున శిక్షించి, దాని దుర్వర్తనములను స్మృతికిఁ దెచ్చి,
సత్యము నెఱుఁగుటకు సాయపడును. అంతర్వర్తియైయున్న యీ
శ్వర ప్రేరణావశమున జీవాత్మ తనదోషమును గుర్తించి, దైవ
సాహాయ్యము నపేక్షించును. పాపమునకు బాధ్యత మానవు
నిదే యని రామానుజతత్త్వ ముద్ఘాటించును. యామునాచా
ర్యుఁడు 'దానొకసహస్రపాపఘట' మని వర్ణించుకొని దైవక
టాక్షము నర్థించును. వైష్ణవమతము శ్రమాన్వితమగు తపో
విధానములను బ్రోత్సహించును.

ఆస్తికుఁడగు రామానుజుఁడు జ్ఞానకర్మలచేఁగాక భక్తి
ప్రసాదములచే మోక్షము సాధ్యమని నమ్మెను. శాస్త్రముల
ననుసరించి జ్ఞానమనగా ధ్యానమును, నిదిధ్యాసనమునై యు
న్నది. ౧. ఈశ్వరుఁడు మనకంతరాత్మ యనియు, మన మీశ్వ
రునిలో నంశములమనియుఁ జెప్పు సత్యముపై దృష్టి కేంద్రీక
రించుటచే భక్తి జనించును. దుష్కర్మవినాశమైనఁగాని యీ
జ్ఞానముదయింపదు. నిష్కామకర్మవలనఁ బూర్వకర్మ క్షయ
మగును. శాస్త్రచోదిత కర్మలను స్వార్థముతోఁ జేసినచోఁ
బ్రయోజనము లేదు. కర్మఫలితము క్షణికము, జ్ఞాన మక్షయ
మైనది. కాని యీశ్వరార్పణబుద్ధితోఁ జేయు కర్మ మోక్ష
సిద్ధికి సాహాయ్యమగును. ౨. నిష్కామకర్మవలన సత్త్వగుణము
పెంపొంది, సత్యము స్ఫురించును. జ్ఞానకర్మలు భక్తిసాధన
ములు, భక్తి స్వార్థపరత్వమును మూలములోనికిఁ బెరికివైచి,

(౧) 3-౪,౨౮.

(౨) తదర్పితాఖిలాచారతా (నారదభక్తిసూత్రము ప్ర,౧౯)

సంకల్పమునకు నూతనబలమును, బుద్ధికిఁ గ్రొత్తచూపును, నాత్మకు నవ్యశాంతినిఁ జేకూర్చుశక్తి గలది.

నికృష్టోపాసనము మొదలిడి, యీశ్వరసాక్షాత్కారము వరకు సర్వవిధారాధనములు భక్తియే యనునర్థము వ్యాప్తిలో నున్నది. ఋగ్వేదకాలమునుండి[౧] నేటివరకు నీదేశమున భక్తికిఁ బరిణామచరిత్ర గలదు. రామానుజు ననుసరించి భక్తి యనఁగాఁ బ్రశాంతధ్యాన మూలమున నీశ్వరసాన్నిధ్యముఁ గాంచుటే. భక్త్యంగముల నాతఁడు విపులముగా వివరించెను. ఆహారవివేకము,[౨] ఈశ్వరుని యందనన్యకాంక్ష లేక విమోకము; అభ్యాసము; పరోపకారకమైన క్రియ;[3] సర్వజీవక్షేమకాంక్ష లేక కల్యాణము; సత్యము; ఆర్జవము; దయ; అహింస; దానము; అనవసాదము లేక నిరాశారహితమగు నిత్యసంతుష్టి[౪] మున్నగు

---

(౧) పోల్చు: "సుఖాపేక్షతో, నాభావము లన్నియు నుత్కంఠతో నింద్రుని స్తుతించును; సుందరుఁడగు యువకవరు నాతనివధువులు కౌగిలించుకొను రీతిని, నాకోరిక తీర్చెదవని నాభావము లాతని నాలింగనము చేసికొనును; హేయింద్రా! నాచిత్తము నీయందే లగ్నమై తిరిగి రాకున్నది. నావాంఛాసిద్ధికి నిన్నే ప్రార్థింతును." (ఋగ్వేదము, ౧౦,౪౩,౧.)

(౨) ఇంద్రియవిషయ మోహముండరాదని చెప్పిన శంకరుని వివరణ మింతకంటె శ్రేష్ఠతరము.

(3) స్వాధ్యాయము, ఈశ్వరారాధనము, పితృదేవతలకు సేవ, మానవజాతికిఁ బశుజాతికి నిర్వహింపవలసిన విధులుగా విభాగింపఁబడెను.

(౪) సర్వదర్శనసంగ్రహము, ౪.

నవి. కావున భక్తియనఁగా నుద్రేకముగాదు;౬ ఇచ్ఛాబుద్ధి రక్షణము.౭. ఈశ్వరుని గూర్చిన జ్ఞానము,నీశ్వరేచ్ఛావశమగు సంకల్పమునుఁ భక్తిలోనివి. మనస్సును హృదయమును సంపూర్ణముగా నీశ్వరుని కర్పించుటే భక్తి. ఇది సాక్షాత్కారసిద్ధితో సమాప్తమగును.౮.

భక్తియు, మోక్షము నవినాభావసంబంధముగలవి; భక్తియొక్క ప్రతిఘట్టమందును మనకుఁ గ్రమాభివృద్ధి కల్గు చున్నది. భక్తియొక్క పరిణామమే మోక్షము. అదియే సాధనములన్నిటికంటె శ్రేష్ఠతరమైనది; ఏలన భక్తి ఫలరూపమగు సాధనము. జీవాత్మ భక్తివలనఁ గ్రమముగాఁ దన కీశ్వరుని తోడి సంబంధము నధికముగా గుర్తించి, తుదకుఁ దనకుఁ బర మాత్మయగు నీశ్వరునికి సంపూర్ణార్పణము చేసికొనును. తరు వాత నిఁక స్వాభిమానము, స్వార్థపరత్వము నుండవు; ఏలన నహంకారము స్థానమున నీశ్వరుఁడు ప్రవేశించినాఁడు; జీవిత మంతయు దీనిఁతో మార్పునొందును. నమ్మాల్వారుచెప్పినాఁడు;

(౬) స్వప్నేశ్వరుఁ 'డనురక్తి' యనగా జ్ఞానసహితమగు భక్తియని చెప్పినాఁడు. అంధ ప్రేమ భక్తి కాదు.

(౭) జ్ఞానకర్మానుగృహీతమ్ భక్తియోగమ్. (రామానుజ. గీ. భా. ఉపోద్ఘాతము) ధీప్రీతిరూపా భక్తిః (తత్త్వముక్తాకలాపము.)

(౮) వేదార్థసంగ్రహములో రామానుజుఁడు సాధనభక్తి, పరాభక్తి యని భక్తిభేదము తెల్పెను. వాఙ్మనో దేహనిగ్రహము, విధికర్మాచరణము, స్వాధ్యాయము, నిస్సంగత్వము మున్నగునవి మొదటిదానిలోఁ జేరును.

(౯) ౧, ౧, ౧.

(3) నారద భక్తిసూత్రములు ౫, ౨౬

నవి. కావున భక్తియనఁగా నుదేశముగాదు;౫ ఇచ్ఛాబుద్ధి శిక్షణము.౬. ఈశ్వరుని గూర్చిన జ్ఞానము,నీశ్వరేచ్ఛావశమగు సంకల్పమునుఁ భక్తిలోనివి. మనస్సును హృదయమును సంపూర్ణముగా నీశ్వరుని కర్పించుటే భక్తి. ఇది సాక్షాత్కారసిద్ధితో సమాప్తమగును.౭.

భక్తియు, మోక్షము నవినాభావసంబంధముగలవి; భక్తియొక్క ప్రతిఘట్టమందును మనకుఁ గ్రమాభివృద్ధి కల్గుచున్నది. భక్తియొక్క పరిణామమే మోక్షము. అదియే సాధనములన్నిటికంటె శ్రేష్ఠతరమైనది; ఏలన భక్తి ఫలరూపమగు సాధనము. జీవాత్మ భక్తివలనఁ గ్రమముగాఁ దన కీశ్వరుని తోడి సంబంధము నధికముగా గుర్తించి, తుదకుఁ దనకుఁ బరమాత్మయగు నీశ్వరునికి సంపూర్ణార్పణము చేసికొనును. తరువాత నిఁక స్వాభిమానము, స్వార్థపరత్వము నుండవు; ఏలన నహంకారము స్థానమున నీశ్వరుఁడు ప్రవేశించినాఁడు; జీవితమంతయు దీనితో మార్పునొందును. నమ్మాళ్వారు చెప్పినారు;

(౫) స్వప్నేశ్వరుఁ 'డనురక్తి' యనగా జ్ఞానసహితమగు భక్తియని చెప్పినాఁడు. అంధప్రేమ భక్తి కాదు.

(౬) జ్ఞానకర్మానుగృహీతమ్ భక్తియోగమ్. (రామానుజ. గీ. భా. ఉపోద్ఘాతము) ధీప్రీతిరూపా భక్తిః (తత్త్వముక్తాకలాపము.)

(౭) వేదార్థసంగ్రహములో రామానుజుఁడు సాధనభక్తి, పరాభక్తి యని భక్తిభేదము తెల్పెను. వాఙ్మనో దేహనిగ్రహము, విధికర్మాచరణము స్వాధ్యాయము, నిస్సంగత్వము మున్నగునవి మొదటిదానిలోఁ జేరును.

(౮) ౭, ౭, ౭.

(౯) నారద భక్తిసూత్రములు ౪, ౨౬

సాధనము. పండితులకుఁ బామరులకు, నధికులకు నల్పులకు నందరకు నిది సులభసాధ్యమైనది. జ్ఞానకర్మలపై నాధారపడు భక్తి, కష్టసాధ్యమగుటచే నగ్రజాతిత్రయమునకే చెప్పఁబడినది కాని యెవఁడైనను, గురూపదేశమునంది, యీశ్వరుని భుజస్కంధములపైఁ దన భారమునిడి, సుఖింపవచ్చును. ఆల్వారుల సంప్రదాయము నధికముగానాదరించిన తెంగలై (దక్షిణశాఖ) శాఖ ననుసరించి, మోక్షమునకుఁ బ్రపత్తి యేకైకమార్గమనియు యత్నాంతర మేమియు నవసరము లేదనియుఁ జెప్పఁబడెను. ఈశ్వరుని సంపూర్ణార్పణ మొనర్చినవాని నాతఁడే రక్షించును. వడగలై (ఉత్తర)శాఖ, మోక్షమునకుఁ బ్రపత్తి యొకమార్గమే కాని యొకేమార్గము కాదని చెప్పును. ఈశాఖ ననుసరించి, మోక్షసిద్ధికి మానవప్రయత్న మవసరమని చెప్పును. కర్మ జ్ఞాన భక్తి ప్రపత్తులను సాధించిన వ్యక్తి కీశ్వరకృప లభించును. ఈ శాఖ చెప్పునది మర్కట కిశోరన్యాయము; మర్కట కిశోరము ప్రయత్నపూర్వకముగాఁ దల్లినంటి పట్టుకొనియుండవలెను. రెండవశాఖ చెప్పునది మార్జాలకిశోరన్యాయము. ఇచటఁ దల్లి తనకిశోరమును నోటఁ గఱచుకొని, కొనిపోవును. ఈశాఖ ననుసరించి, మానవప్రయత్నములో నేమియును లేదు; దైవ కటాక్షమే మోక్షార్హులగు వారినేర్చి రక్షించును. ఈశ్వరుఁ డేదేనొక్క ముహూర్తమున జీవాత్మ నావేశించి స్వీకరించును. తిరిగి ప్రయత్నమవసరము లేదు; ఆత్మ సమర్పణము నిత్యము జరుగుచుండవలెనని రెండవశాఖ చెప్పును.

భాగవతపురాణములోని భక్తి, రామానుజుఁడు చెప్పిన దానికంటె నిగ్రహము తక్కువచూపును. కొంతమితిలేని యావేశము భక్త్యారంభదశలోఁ జూపఁబడినది. ఆత్మపరివర్తన మందుచున్న వ్యక్తి కొంత అద్భుతాహ్లాద పరవశత్వమునందును, భాగవతభక్తిలో భావముద్రిక్తమై, దేహకంపముఁగలిగి, గద్గదకంఠమై, సమాధ్యవస్థలోనికిఁ దోడ్కొనిపోవు లక్షణము కలదు. కర్మకలాపమునెడ నుదాసీనభావము చూపి, భాగవతము ఫలాపేక్షలేని యీశ్వరభక్తి ప్రధానమని బోధించును. కోరిన ప్రతివ్యక్తియు నీశ్వరునియందైక్యము పొందవచ్చునని యది చెప్పును ఇది భక్తివలన సాధ్యమగును. కాని యీశ్వరునిలోఁ గలిసిపోవుటకంటెఁ[1] నెల్లప్పుడును వేరైయుండుటే విశేషానంద హేతువని చెప్పఁబడెను. భాగవతము చూపు దేవునిలో మానవత్వభావ మధికముగా గోచరించును. ఈశ్వరుఁడు భక్తపరాధీనుఁ డగుటచే నస్వతంత్రుఁడు. [1]. తన భక్తసంఘము లేనిదే, యీశ్వరుని కెట్టి సంతృప్తియును లేదు. [2]. గోపీకృష్ణ సంబంధచరిత్రమును దైవలీలగా వర్ణించుటయే భాగవతములోని ముఖ్యలక్షణము. ఈచరిత్రాంశములు భక్తిచేఁ బునీతములై, యనంతర వైష్ణవశాఖలను బ్రోత్సహించినవి.

---

(౧) భాగవతము, 3. ౨౯, 33,

(౧) ౯, ౪, ౬౩.

(౨) నాహమాత్మాన మాశాస్తే మద్భక్తైస్సాధుభిర్వినా, (౯,౪,౬.) పోల్చు: భక్తప్రాణోహి కృష్ణశ్చ కృష్ణప్రాణాహి వైష్ణవాః (నారద పంచరాత్రము ౨,3౬.)

అత్యంత సన్నిహితములగు మానవసంబంధము లీశ్వర మానవసంబంధచిహ్నములుగా వైష్ణవభక్తి యుపయోగించి నది. పరమేశ్వరుని గురువుగా, మిత్రునిగా, దండ్రిగా, దల్లిగా, బిడ్డగా, మఱియుఁ బ్రియునిగాఁగూడ నారాధించిరి. ఆళ్వారులు, భాగవతము, వంగీయవైష్ణవమతమున నీశ్వరుని బ్రియునిగా స్వీకరించినవి. భక్తిలోవలె, నుత్తమప్రేమలో, బ్రియుని సాన్నిధ్యమున నుండుటే పరమసుఖము; ఫలసిద్ధి సాధకము; ప్రియాప్రియుల వియోగజీవితమే, దుఃఖము, వ్యర్థము, నైనది. ప్రేమలో నింద్రియాకర్షణమే ముఖ్యమని భావించుటచే, స్త్రీ ప్రేమ చిహ్నమగు భక్తిభావము యుక్తము కాదని మన మూహింపవచ్చును; కాని పరిశుద్ధప్రేమలో నింద్రియాకర్షణముల కల్పస్థానము మాత్రమే యున్నది. పెక్కురు స్త్రీ పురుషులు, వశమువాంఛ కతీతమగు నంతరువులో నున్నవారు. ప్రేమయనఁగా నిత్యనూతనాకర్షణానుభూతుల కొఱ కన్వేషించుట గాదని చెప్పఁగలరు. నిజమగు ప్రణయము గలవారు, తాము చూచినట్టియు నెఱిగినట్టియు జనులందరకంటె నధికముగాఁ దామొండొరుల విశ్వసింతురు. అట్టిప్రేమగల వ్యక్తి, తన ప్రియుని కొఱకు లేక ప్రియురాలి కొఱకు, లోకమునంతను నెదుర్కొనుటకుఁ గాని, యెన్నికష్టములనైన ననుభవించుటకుగాని దారిద్ర్యమందు, నరణ్యావాసము, నవమానములందు సుఖము గాంచుటకు, నెల్లప్పుడు సంసిద్ధత జూపును. ఒకవేళ నే దురదృష్టవశమునైన వియోగము సంభవించినను, దిరిగి కలిసికొను నవకాశము గోచరింపకున్నను, బ్రియులొండొరులను మఱువక,

తమ కన్యోన్యప్రేమచే లభించిన సంబంధమును నశింపకుండం గాపాడుకొనుటకై, సర్వనాశనమైనను, దుదకు మరణము తటస్థించినను, లెక్కచేయరు. సీత, సావిత్రి, దమయంతి, శకుంతల మున్నగు పతివ్రతల చరిత్రములు భారత హృదయములో శాశ్వతముగా ముద్రితములై యీప్రణయరీతి నుపదేశించుచున్నవి. అందుచే భారతీయ వైష్ణవుండీశ్వరుని దన ప్రియునిగా బ్రేమించి,(౧) మానవప్రేమలోని యుద్రేకములు,నావేశములు, నీశ్వరుని వైపునకుం ద్రిప్పుటలో నాశ్చర్యము లేదు. ఈశ్వర సాన్నిధ్యము లేకున్నచో, భక్తుని కాందోళనము, నిస్సహాయతయుం గలుగును; ఏలన వేఱెద్దియు నాతనికి సంతుష్టి నొసంగదు. వారి భక్తిగీతములలో, నీశ్వరునికి హృదయముతో మొఱపెట్టుట, తద్విరహములో దుస్సహావిచారము, సంయోగాశపొడగట్టుచోం గలుగు నద్భుతానందము, నీశ్వరుండు చూపు ప్రణయముయొక్క అనిర్వచనీయ మహత్త్వమందలి గౌరవము విశేషముగా గోచరించును. పరమేశ్వరునితో నైక్యము పొందితీరవలెనను మహాయోగుల పరమావేదన వైష్ణవభక్తుల ప్రసంగములలోం గాననగును. నమ్మాళ్వారిట్లు మొదలిడెను: "పరం

(౧) పోల్చు: సఏవవాసు దేవో౽సౌ సాక్షాత్పురుష ఉచ్యతే।
స్త్రీప్రాయమితరాత్సర్వమ్ జగద్బ్రహ్మపురస్సరమ్.
"పరమేశ్వరుం డొక్కండే పురుషుండు; బ్రహ్మతో సహా మిగిలిన జీవులందరు స్త్రీలు: వానిపై నాధారపడి వానితోం గలియుటకై గోరుచుందురు."
మఱియుం బోల్చు:

"స్వామిత్వాత్మత్వశేషిత్వ పుంస్త్వాద్యస్స్వామినోగుణాః
స్వేభ్యో దాసత్వ దేహత్వ శేషత్వ స్త్రీత్వదాయినః."

జ్యోతివగు నీవు నాయంతరాత్మను కాల్చి, కరిగించుచుంటివి. నీతో నేనెప్పుడు కలియుదును."౧. గాఢమగు దైవభక్తి కలవాఁడీశ్వరేతరములగు నన్నిటి నుదాసీనుఁడై చూచును.౨.

హిందూభక్తుఁడు కామమును జంపఁడు; కాని దాని నీ లోకమునుండి స్వర్గమున కెత్తును; దానిని సృష్టినుండి సృష్టికర్తపైకిఁ బోనిచ్చును. మణవాల యను భక్తుఁడిట్లు చెప్పినాఁడు; "ఇంద్రియవిషయములనుంచి యజ్ఞాని గాంచు సుఖమే, దేవునిపైఁ బెట్టినచో భక్తి యనఁబడును. నమ్మాల్వారునకీ భక్తియే సౌందర్యనిధియగు పరమేశ్వరునియెడఁ బ్రేమగాఁ బ్రవహించినది. అందుచే నాళ్వారులకు భక్తి యనగా బ్రేమయైనది౩. వధూవరుల సంబంధభక్తిఁ జూపువారిలోఁ బెక్కుమంది పరిశుద్ధులు, యోగ్యులునైనను దీనిదుర్వినియోగముకూడ లేదనరాదు. కాని అట్టి దుర్వినియోగములు తోవతప్పుటలే యగును. వర్ణభేదము లాత్మకుఁ జెందవు. అవి దేహమునకుఁ జెందినఁ జెందవచ్చును; అవి సంఘమునకుఁ జేయవలయు విధు

---

(౧) తిరువాయిమోయి ౫, ౧౦, ౧

(౨) అనురాగాద్విరాగః। భక్తిమార్గములో నాలుగు దశలున్నవి. (౧) దేవునివైపు దిరిగి తన భావోద్రేకములను వెళ్లబుచ్చుకోరిక (౨) సిద్ధి లభింపని దుస్సహబాధ, (౩) వాంఛాసిద్ధికలవ దివ్యానందపరవశత్వము, (౪) దివ్యానందరాశియగు పరమేశ్వరప్రియునితోఁగలిసి నిత్యసుఖానుభూతి.

(౩) యా ప్రీతిరస్తి విషయే ష్వవివేకభాజామ్
సైవాచ్యుతే భవతి భక్తిపదాభిధేయా
భక్తిస్తు కామ ఇహతత్త్వ మనీయరూపే
తస్మాన్మునే రజనికాముకవాక్యభంగీ (ద్రమిడోపనిషత్సంగతి)

లను భిన్నవ్యక్తులకు నిర్ణయించును. కాని వర్ణమాత్మలక్షణ సంబంధికాదు. బ్రాహ్మణులచే నర్చింపఁబడిన కొందరాళ్వారులు శూద్రులు. దైవభక్తులలో వర్ణభేద మవసరములేదని రామానుజుఁడు చెప్పినాఁడు 1. వర్ణాశ్రమధర్మములు లేనివారికిఁగూడ బ్రహ్మజ్ఞానార్హత గలదని యాతఁ డంగీకరించినాఁడు 2. భక్తిప్రపత్తులకు మధ్యవర్తియగు నొకపురోహితుఁ డవసరములేదు; ప్రేమసమర్పణమునకు శ్రుతి ప్రమాణము నవసరము కాదు. దైవకృప యేనరుని సొంతసొమ్ముగాదు. గాఢభక్తిగలవానికి శాస్త్రము, నియమమును లేవు 3. రామానుజుఁడు భక్తిలో సర్వసమత్వమును సమర్థించి, భక్తి సర్వవర్ణాతీతమైనదని ప్రకటించినాఁడు మేల్కోట దేవాలయములోనికిఁ బంచముల కాతఁడు ప్రవేశమిచ్చినాఁడు. కాని సంప్రదాయ క్రమవిధానములన్నిటి నాతఁడుల్లంఘింపనుద్దేశించినట్లు తోచదు. సంప్రదాయమును గారవించి, యాతఁడు ద్విజవర్ణత్రయమునకే స్వేచ్ఛగలదనియు నితరులు క్రమముగాఁ బరిశుద్ధులై యింకొక జన్మమెత్తువరకోర్పుతో నుండవలెననియుఁ జెప్పెను. అందుచే నాతఁడు తన సిద్ధాంతములోని తర్కనిర్ణయముల నాచరణ

---

(1) పోల్చు: నాస్తితేషు జాతివిద్యారూపకులధనక్రియాదిభేదః. (నారద భక్తిసూత్రములు పు.72) మరియుఁబోల్చు:

శ్వపాకోఽపి మహీపాల విష్ణుభక్తో ద్విజాధికః
విష్ణుభక్తి విహీనస్తు యతిశ్చ శ్వపచాధమః
(భాగవతము)

(2) 3, 4, 36; 1, 3, 32-38

(3) అత్యంత భక్తియుక్తానామ్ నైవశాస్త్రం నచక్రమః

సాధ్యములోనదర్ప నిచ్ఛగించి యుండలేదు. తరువాతవచ్చిన (౧౩-వ శతాబ్దము) వైష్ణవగురువగు రామానందుఁడు వర్ణభేదములను నిరసించెను. "ఒకవ్యక్తి యొక్క జాతివర్ణముల నెన్నఁడడుగరాదు. దేవు నర్చించువాఁడు దైవసంబంధియే" ఆయన ప్రధానశిష్యగణము పన్నిద్దరలో నొకఁడు బ్రాహ్మణుఁడు, నొకఁడు మంగలి, యొకడు చెప్పులుకుట్టువాఁడు, నొకఁడు రాజపుత్రుఁడు, నొకతె స్త్రీయుఁ గలరు. చైతన్యుఁడు జాతి కులభేదములు విడిచి, యందరకు భక్తి ప్రేమధర్మమును బోధించెను. దక్షిణభారతదేశములో వేదాంతదేశికుఁడు శ్రుత్యుక్తకర్మమతమును బోధించెను. ౧. భారతీయ నాగరికతాచరిత్రలో నెల్లప్పుడు వర్ణకాఠిన్యమును నిరసించు నుపదేశములు చేయఁబడెను. కాని, యీ నిరసనోద్యమము లెవ్వియు జాతిహృదయమున సుస్థాపితమైయున్న యీ వర్ణవిభేదభావమును దొలఁగింపలేవయ్యెను.

౧౬—మోక్షము.

రామానుజు ననుసరించి మోక్షమనఁగా జీవాత్మ అదృశ్యమగుటకాదు; దానినిబంధించు పాశములనుండి విముక్తి నందుటే. జీవాత్మ అదృశ్యమైనచో సత్యాత్మ నాశనమే యగును.౨. ఒక ద్రవ్యము వేరొక ద్రవ్యముగా మారదు.3.

---

(౧) శ్రుతిస్మృతిర్మమైవాజ్ఞా యస్తాముల్లంఘ్యవర్తతే ఆజ్ఞాచ్ఛేదీమమ ద్రోహీ మద్భక్తోఽపినవైష్ణవః॥ చూ: రహస్యత్రయసారములో శాస్త్రనియమనాధికారము.

(౨). ౧,౧,౧. (3) విష్ణుపురాణము ౨,౧౪.౨౭.

మానవుఁ డెంత యున్నతస్థితి గాంచినను, నాతని కెల్లప్పు డర్చించి, ప్రేమించి, భూషింపవలయు నీశ్వరశక్తి, ప్రేమస్వ రూపమై యెదుట నుండఁగలదు. మనకుఁగలవానిలో మతానుభూతియే ఉత్తమానుభూతి యని ప్రకటించు రామానుజుఁడు తదనుభూతిలోఁ 'దానుకాని దున్న' దని పలికెను. ముక్తజీవికి సారూప్యమేకాని సాయుజ్యము లేదు.౧. ముక్తజీవి దివ్యజ్ఞానము కలిగి, యీశ్వరుని నిత్యసాక్షాత్కారము నొందుచుండును.౨ మఱేకోరికయు నాజీవికి లేని కారణమున, ౘదిరిగి సంసారములో నికిరాదు.3. మోక్షమున కాటంక మహంభావము కాని, వ్యక్తిత్వముగాదు. జీవి సహజ స్వభావము నిత్యముక్తియై యున్నను, సంసారదశలో నవిద్యా కర్మావృతమైనది మోక్షావస్థ యనఁగా, సహజములైన చిదానంద లక్షణముల నిరాతంక వ్యక్తీకరణము. ముక్తజీవిని స్వరాట్టనిరి; కారణము కర్మసూత్ర బంధవిముక్తియే ४. రామానుజు ననుసరించి జీవన్ముక్తి లేదు. కర్మ నిశ్శేషమై, దేహపతనమైన వెనుక, ముక్తుఁడు పరమేశ్వర సాన్నిధ్యమును గాంచును. మోక్షావస్థలో జీవులన్నిటి కొకే రూపముండును. అచట దేవతా మనుష్య పశువృక్షభేదము

---

(౧) బ్రహ్మణో భావః నతుస్వరూపైక్యమ్॥ (౧,౧,౧)

(౨) పరిపూర్ణ పరబ్రహ్మానుభవమ్॥ పోల్చు: "సర్వదేశ సర్వకాల, సర్వావస్థైగళిలమ్, సర్వేశ్వరనై, అనంతమంగళాన, విగ్రహగుణవిభూతిచేష్టితమ్ గలిలఓన్నమ్ ఉరయామల్, నిరతిశయభోగ్యమాక, విషయీకరిత్తు కొండిరుక్కుమ్" (రహస్యత్రయసారమ్ ౨౨.)

(3) రా॥భా॥ ४.४,౨౨.

(४) ఉత్తప్రకాశికా ౧,౧,౧.

లేదు. సంసారమందే యీభేదముల కర్థముగలదు. జడపదార్థ సంబంధమువలననే జీవికి విశిష్టవ్యక్తిత్వ మేర్పడును. అసహాజ మగుకా. నీ సంబంధమును జీవులు నిర్మూలింపనగును. దేహ సంబంధ సంజాతమగు వ్యక్తిత్వము స్థిరమైనదిగాదని తెలియుచు న్నది. ఈ వ్యక్తిత్వము నాశనమగుటవలన జీవాత్మ బ్రహ్మ లక్షణములనుగాంచి, స్వస్వరూపమును గాంచును. దానికి వే రేనూతనలక్షణమునురాదు ౧.

ముక్తావస్థలో జీవులకు రెండుదప్ప, బ్రహ్మలక్షణము లన్నియు లభించును. జీవులణు పరిమాణములు గలవైయుండును; పరమేశ్వరుఁడు సర్వవ్యాపి అణుపరిమాణము గలదైనను, ముక్తి పొందిన జీవాత్మ పరమేశ్వరునిచే సృజింపఁబడిన వివిధ లోకములలో వివిధదేహములలోఁ బ్రవేశించఁగలదు; ౨కాని, సృష్టిచేయుపని యీశ్వరునికేగలదు; ముక్తాత్మకందు శక్తిలేదు.

వైకుంఠముననున్న జీవులొకే రూపమును గల్గియుండరు. వారి రూపములు విశుద్ధసత్త్వ పరికల్పితములు. ఈసత్త్వ పదార్థసాహాయ్యముచే ముక్తజీవులు తమ భావములకు నాశ యములకు రూపమునిత్తురు. ఈనాటకము ముగియునని చెప్పు టకు వీలైనచో నప్పుడు ముక్తజీవి పరిపూర్ణతనందియుఁ బర బ్రహ్మకు విశేషణముగానే యుండును. పరబ్రహ్మ, యేక మయ్యు, తన అంతర్యామిత్వధర్మము వలన, ననేక జీవైక్యరూ

(౫) కర్మరూపజ్ఞానమూలః, నస్వరూపకృతః॥ (౧,౧,౧.)

(౧) ४, ४, ౧

(౨) ४, ४, ౧౩-౧౫

పముగలదైనను, దనయేకాత్మత్వమునకు భంగము రాకుండ నుండును. ఈముక్తజీవ సంఘములో నేయొకజీవియు స్వార్థపరత లేక, విశ్వాభ్యుదయము కొఱకే పనిచేయును.

విశిష్టాద్వైతతత్త్వము ననుసరించి, ముక్తజీవులలో రెండు జాతులు గలవు. ఇహలోకములో నీశ్వరసేవచేయు నలవాటు గల వారచటను జేయుదురు; రెండవ తెగవారు కేవలులు; వీరు నిరతాత్మధ్యానముచేఁ గృతార్థులైన వారగుటచే నెరితో గలియక యుందురు.

ముక్తజీవులు నివసించు స్వర్గధామము మామూలుగా వర్ణింపఁబడునదే. ౪. వస్త్రధారణాది వివిధాచార వివరములలోను, పరిదేశవిషయములోను గొలది భేదములున్నవి. స్వచ్ఛజలధారలు, మధురరసఫలభరితవనములు, మందమారుతములు, కనకమయ సూర్యజ్యోతియు వారి కాహ్లాదకరములై యుండును. ఇచట వారాడిపాడి, గాననృత్య వినోదముల ననుభవించి, యెపుడపుడు వేదాంతగోష్ఠి సలుపుచుందురు. ధ్యానయోగికట్టి స్వర్గజీవితము సుఖము నీయఁజాలదు. మార్పులేని యొకప్రకృతి స్వరూపమున బద్ధుఁడైయున్నట్లాతఁడు విలపించును. వ్యక్తిత్వావరణములను జీల్చివైచి, విశ్వజీవితములో లీనమైపోవ నాతఁడు గోరును. పరమేశ్వరునితోఁ దాదాత్మ్యము పొంద దహతహలాడు ధ్యానయోగులకు రామానుజుఁ డన్యాయ్యము చేసినాఁడు. భూలోకానందముకంటెఁ బెక్కురెట్లధికానంద మిచ్చునట్లుగా వర్ణింపఁబడిన స్వర్గము వారికి దృప్తినీయదు. ఆత్మ

(3) నారదపంచరాత్రము ౪

యీశ్వరుని నిత్యసాక్షాత్కారము గాంచి, నిత్యనర్మనోల్లాసమగ్నతం గాంచినను, దానింకను వేఱై, దానుగోరిన ధ్యానవస్తువుతో నేకముగాదు. తన వ్యక్తిత్వమును దిగనాడి, దేవునిలోఁ గలిసిపోవుటే ప్రధానాశయముగా గలవారు గొందరుపనిషన్మహర్షులు, ప్రాచీన గ్రీసుదేశమందలి ఆర్ఫిక్-సోదర సంఘము; కొందరు క్రైస్తవ సుఫీయోగులు గలరు. తమ దేహములనే గాక, వ్యక్తిత్వములను గూడ విసర్జించి, తమ యాత్మలను దేవునిలో విలీనమొనర్తురు. అట్లు విలీనత్వము గాంచిన యోగి యొకఁడేని గలఁడని మనకు సాక్ష్యములేదు. వస్తుస్వభావముచే నట్టి జీవేశ్వరైక్యము లభించిన సాక్ష్యము దొరకుటే దుస్సాధ్యమని రామానుజునివాదము. ఈశ్వరుఁడైన జీవుఁడు తా నట్లైతినని చెప్పుటకుఁ దిరిగిరాఁడు; అట్లు చెప్పువాఁడీశ్వరుఁడై యుండఁడు.

౧౭ – సామాన్య పరిశీలనము

శంకరుని తత్త్వము నిశితప్రజ్ఞాధురంధరులగు వారికిఁ గొంత మనోహరముగా నుండవచ్చును. అట్టి వ్యక్తులు, కష్ట నిర్మూలనములకై భావోద్రేకములతోఁ గూడిన సాధనముల నంగీకరింపరు; లోకపరిస్థితులు తమకుఁ గలిగించు నెంత ఘోర విషాదమునైనను చెక్కుచెదరని మనశ్శాంతితో స్వీకరించు సంకల్ప శిక్షణముచే నాంతరంగిక సంతుష్టి నందుదురు. ఆర్త త్రాణపరాయణత్వముచే ద్రవించు హృదయముగల యీశ్వరుఁడుండవలెనని కోట్లకొలఁది మానవులు కోరుదురని శంకరుఁ డంగీకరించినాఁడు. రామానుజుని భావముసత్యముయొక్క అత్య

న్నతవ్రకటనము, మన బుద్ధికిలభించు దానికంటె నధిక విశాలతర మైనదే సత్యమని శంకరుఁడు పలుకును. మతానుభూతి వలన మనకు లభించు నదత్యున్నతానుభూతి కాదని తలఁప నవసరము లేదని రామానుజుఁడు చెప్పును.౧. జీవిత మతరంగములలో రామానుజుని దైవతత్త్వము వంటి దానినే శంకరుఁడు సంగీకరించును. వైష్ణవస్మార్త శైవశాక్త రూపములలో నిదియే హిందూమతవిశ్వాసము. ఇట్టి విశిష్టలక్షణమును విడిచిపెట్టి, ఊహాకల్పితమగు నద్వైతసూత్రమే హిందూమతమని పశ్చిమఖండ పండితులు విమర్శకులు భావించుట విచిత్రముగా నున్నది౨. రామానుజతత్త్వమేయాస్తికతత్త్వమునకును దీసిపోవునది కాదు; కాని, అన్నిటికినిగల క్లిష్టసమస్యలు దీనికిని గొన్ని లేకపోలేదు.

సత్యస్వరూప మొక్కటే యని చెప్పి, దానిలో నానాత్వమును సంగమింపఁజేసి విశేష్య విశేషణ సంబంధ సిద్ధాంతమును రామానుజుఁడు ప్రతిపాదించినాఁడు.౧. సత్, చిత్, ఆనందగుణములకు బ్రహ్మమునకు గల సంబంధమును దీసికొని,

(౧) పోల్చు: బ్రాడ్లే: "మతానుభూతివలన లభించు సత్యస్వరూపము కంటె శ్రేష్ఠతరమైన దానినిఁగోరు మానవుఁడు తానేమి కోరుచుండెనో యెఱుగఁడు."

(౨) హెగెల్ వ్రాసినాఁడు: "ప్రాచ్యమతములలో, సత్యమేకైక ద్రవ్యమనునది ప్రథమనిర్ణయము. వ్యక్తి, స్వతంత్రమైన పరమ సత్స్వరూపమునకు వేరైన వ్యక్తిత్వమును నిలుపుకొన్నచో నెట్టి విలువయునుండదు. తన వ్యక్తిత్వమును దిగవిడిచి, పరమసత్స్వరూపమునఁ గలసి పోయినపుడే, దాని మూలముననే విలువను గాంచును."

(౧) న్యాయసిద్ధాంజనము పు. ౯౬.

వీని యేకత్వము నిర్గుణము కాదనియు, నిది సమవాయసంబంధ
మనియు, నిందు వస్తువునకు గుణములకు భేదమేకాక, గుణముల
మధ్యమందును భేదముండుననియు రామానుజుఁడు వాదించును.
అనంతవిశేషణముల కంతరాధారమగు విశేష్యమే పరమేశ్వ
రుఁడు బుద్ధినిర్ణయమువలన సత్యస్వరూపము నెఱుఁగవచ్చు
నను నిశ్చయముతో నున్నంతకాలము రామానుజుఁడీ సిద్ధాంత
మునకు రాకతప్పదు సిద్ధాంతములన్నియు ద్రవ్యగుణసమా
న్వయములే. ఈసిద్ధాంతము లన్నియుఁ బరిచ్ఛిన్నవస్తు సంబంధ
ములు; వీని యేకత్వము సమవాయ సంబంధమును దాటిపోఁ
జాలదు; పరిచ్ఛిన్నానుభవములో నవిచ్ఛిన్నైకత్వము లభిం
పదు. పరివర్తనశీలము గలిగి, పరిచ్ఛిన్నమగు జగత్తు నతిక్ర
మించినఁగాని, సమగ్ర వస్తుగుణ స్వరూపమగు సత్యము
చూపట్టదని తెలియఁగలదు. అట్టి పరమసత్యమే తర్కవిధాన
మున కాధారము. మన సిద్ధాంతములందు వస్తుస్వరూపమును
విశేషణ పరంపరచే స్థాపింప యత్నింతుము. కాని విశేషణము
లెన్నిటిని గల్పించినను, అనంతలక్షణ యుక్తమగు మూలద్రవ్య
వైభవమును నిర్విశేషముగాఁ దెలుపఁజాలము. కావున బుద్ధ్య
తీతమగు సత్యాస్తిత్వమును ముందే యంగీకరింపవలసియున్నది.
సత్యము జ్ఞానము నొకటేయను భావము మొదటినుండియు
మన మనస్సులో నున్న పూర్ణసిద్ధాంతమే. విభిన్నగుణములైన
సచ్చిదానందములతోఁ గూడిన పరమేశ్వరుఁడొక సగుణ
బ్రహ్మమని చెప్పుటయేకాని, యీ లక్షణము లెట్లు బ్రహ్మ

ముతో సంబంధమును గలిగియున్నవో రామానుజుఁడు మనకు
వివరించి యుండలేదు.

విశేష్యవిశేషణములకును, ౧. బ్రహ్మజగత్తులకును,
సంబంధము భేదము కాని సాహచర్యము కాదు. ఏలన సాహచర్య
మంతర్గత భేదసూచకము.

జీవులు జగత్తును బ్రహ్మముతో నేకమా? అయినచో
నేభావములో? విశేషణములకు విశేష్యము నిత్యాధారము,
సహజమునైనది. ౨. జగత్తు కేవలమొక విశేషణమాత్రమే
కాదు, దానికిఁ బరమేశ్వరునితో సంబంధమున్నది. పరమాత్మ
యొక్క ఆంతరంగిక తత్త్వవ్యక్తీకరణమగు రూపము జగత్తు.
జీవాత్మలు బ్రహ్మతోఁబాటు శాశ్వతము లనుటవలన, బ్రహ్మ
మునకుఁ బరిచ్ఛిన్నత కలుగు చున్నది. తదంతర్గతములగు నంశ
ములయొక్క నిరవధికమగు నపరిచ్ఛిన్నత వలన బ్రహ్మము
యొక్క అపరిచ్ఛిన్నత న్యూనమగు చున్నది. జీవబ్రహ్మములు
రెండును నిత్యములైనచో వాని సంబంధమెట్టిది? వాని మధ్య
మందు నిత్యసంబంధమున్నచో నది ముఖ్యమైనదైనను, ప్రాసం
గికమైనదైనను, నిర్వచింప వీలులేని రహస్యమగును. బ్రహ్మము
యొక్క ఆత్మ బ్రహ్మముయొక్క దేహమునకు భిన్నమైనది.
అందుచే నది సర్వావస్థాతీతమైనదని చెప్పవలెను.

---

(౧) విశేష్యవిశేషణ సంబంధభావము తృప్తికరముకాదు. రెండు
నొకటేయైనచో భేదమున కర్థములేదు; రెండును వేరైనచో నపుడది బాహ్య
సంబంధమగును. అది ఆంతరంగిక సమవాయ సంబంధమైనచో దీని కభావ
స్థితి యేర్పడును.

జీవులు దైవజీవితములోని స్పందనములని రామానుజుని నిశ్చయము. పరబ్రహ్మము సర్వజీవజగత్తులతోఁ గూడిన వ్యక్తిత్వమైనచో, విశిష్టవిజ్ఞాన భావప్రయోజనములుగల పరిచ్ఛిన్న జీవులాతనియం దెట్లు పోషింపఁబడునో తెలియదు. ఒకజీవి యింకొక జీవిలో భాగము కాఁజాలదు. రామానుజుని బ్రహ్మ మొక పరమాత్మయే కాదు; అనంతములగు నిత్యజీవుల నిత్య సమాజము. ఒకే పారమార్థికదృష్టిలో నీశ్వరుఁడు జీవసహితుఁడు జీవవిరహితుఁడు కాఁగలఁడు? ఈశ్వరునికిని, వానివలన నుద్భవించిన యల్పజీవులకును, సర్వస్వరూపమగు పరమాత్మకును భేదము చెప్పనగును. ఈశ్వరుఁడు, జీవులు, జడపదార్థము గలిసి పరమాత్మయగును గాని, కేవల మీశ్వరుఁ డొక్కఁడే కాఁడు. కాని సర్వాతీతము సర్వస్వరూపము నగు పరమాత్మయే యీశ్వరుఁడని రామానుజుఁడు చెప్పును. బ్రహ్మైకవాదమును సమర్థించునపు డాతఁడు పరబ్రహ్మ జీవజడపదార్థ సహితైకత్వమనియు, జీవ పృథక్త్వమును బోధింపఁ దలఁచినపుడు, జీవులీశ్వరకల్పితములయ్యు, విశిష్టవిజ్ఞాన కేంద్రములనియు, జ్ఞాతృస్వరూపములనియు వర్ణించును.

జీవజడపదార్థసహితప్రపంచమునకు బ్రహ్మము ముఖ్యోపాదానకారణము. వికారములన్నియు దేవుని దేహసంబంధములు కాఁగా నాతని యాత్మ నిర్వికారమై యుండును.(1) "పరమాత్మకు వేరైన చేతనాచేతనవస్తుజాలమంతయు నాతని దేహము,

(1) స్వరూపానుబంధిత్వేన నియతత్వాత్ (౨, ర, ౧ర)

నిరుపాధికము, సశరీరమునగు నాతనియాత్మ యేకైకము." ౨.
దేవుని దేహ ముపాదానకారణము; దేవునియాత్మ ముఖ్యకార
ణము; కావున దేవుఁడు జగత్తునకు ముఖ్యకారణమునుపా
దానకారణముకూడ నైయుండెనని చెప్పనొప్పును. ఈభేదము
ప్రధానమైనది; ఏలన జీవుని దేహవికారములు జీవుని కెట్లం
టవో, యీశ్వరుని దేహవికారము లీశ్వరునికి నంటవని రామా
నుజుఁడు నమ్మును. ఐనచో నీశ్వరుని యేకత్వము నిర్వికారమై
యుండునది. ప్రళయకాలములోవలె సూక్ష్మరూపమందును,
సృష్టికాలములోవలె, స్థూలరూపముననుఁ, పరిచ్ఛిన్నము గాకు
న్నను, విశిష్టవ్యక్తిత్వముగల మోక్షావస్థయందును, నీశ్వర
తత్త్వము జగద్భిన్నమైయుండును. దీనికి నీశ్వరుని నిత్యవిభూతి
కినిఁగూడ భేదమున్నది. కేవలము విశేషణములగు సచ్చిదా
నందలక్షణములను దీసివేసినచో బ్రహ్మస్వరూపమేమో తెలి
యుట కవకాశము లేదు. కాని, విశేషణములే యాతని ముఖ్య
స్వభావమైనచో, వానికిఁగలుగు వికార మీశ్వరస్వభావమునకు
నంటును. దీనివలన నీశ్వరుఁడు పరిపూర్ణవ్యక్తిగాక, పరిణామ
దశావశుఁడై యున్నాఁడని చెప్పనగునా! కావున నీశ్వరుని
యాత్మ ముఖ్యకారణము, నాతని దేహ ముపాదానకారణము
ననుభేదము వ్యర్థమైనది,కోడిపెట్టలో నొకభాగము గ్రుడ్లుపెట్టు
చుండగా మిగిలిన భాగము కూరలో నుడుకుననుటవంటిదే ౧.

(౨) తత్త్వముక్తాకలాపము 3-౨౫

(౧) స్వవ్యతిరిక్తమ్ చేతనాచేతనవస్తుజాతమ్ స్వశరీరమితి, సఏవనిరు
పాధికస్సశరీర ఆత్మా (౧. ౧. ౧౩)

జీవ బ్రహ్మసంబంధ సమస్యయే యేకేశ్వర తత్త్వము నకుఁ బ్రధానసమస్య. అనేకపరిచ్ఛిన్న జీవసముచ్చయ మపరి చ్ఛిన్నబ్రహ్మము కాఁజాలదు.వీనికతీతమగు నదేదియో యుండ వలెను. ప్రపంచములోని సర్వవిషయములను రామానుజుఁడు చేతనాచేతనములుగా విభాగించును. అవి పరస్పర సహకార వర్తనమును గలిగియుండుటచే వానిని నడపు నీశ్వరుఁ డొకఁ డుండవలెను. తర్కము దీనినే సూచించును; మతవిశ్వాసము దీనిని సమర్థించును; అందుచే మన మందరము దీనినే యంగీకరింతుము. కాని యిది యీసమస్యకు సరియగు సమాధానముగాదు. మనము చేయు సిద్ధాంతము జగత్తులోనిదే కాని జగత్తును గూర్చినది గాదు. ఏయథార్థజగత్తును మనము చూచుచు న్నామో దాని కారణమును మన మెన్నఁడును జెప్పఁజాలము. కాని తదంతర్గతమైన దైనను మన నిర్ణయము హేతుబద్ధమైన సంబంధముచేఁ గల్పింపఁబడలేదు. చేతనాచేతన జగత్తే పరి చ్ఛిన్న వస్తువైనచో నన్యోన్య వ్యతిరేకములైన యీరెండు నొకే యథార్థవస్తువునకుఁ జెందఁజాలవు. పూర్ణైకత్వము గాని, విశేషణ భిన్నత్వముగాని మార్పునొందవలెను. రామానుజుఁ డీరెంటినొక పరమాత్మలోఁ గలిపి, యొక పరమసూత్రముచే నందలి భాగములను నంశములను నందే బంధించినాఁడు. శంక రుఁడు చెప్పిన నిర్గుణబ్రహ్మ, మానవజాతి కెన్నఁడందరాని యూర్ధ్వపదమున నున్నదని రామానుజుఁడు విమర్శించినాఁడు. అంతకంటెఁ దృప్తికరమగు నేక బ్రహ్మతత్త్వము నీయ రామా

(౨) ఆనందగిరి శా.సూ. ౧, ౨, ౧

నుజుఁడు యత్నించినాఁడు. అది నిర్గుణైకత్వమునుగాదు; భిన్నాంశ సముచ్చయమునుగాదు; అది సర్వభేదసంబంధములను దనలో నిముడ్చుకొనిన సత్తారూపము. కాని యిట్టి దివ్యానుభూతి మాత్రము ఋజువుచేయుటకు సాధ్యము కాని కేవలభావకల్పనము కాదని యెవరు చెప్పఁగలరు? మాటల పొందికచే మంచి వాదమును గల్పింపవచ్చును గాని దానికి సత్యము సరిపోవుట సందేహాస్పదమైనది. పరమాత్మ, నిర్వికారమై సర్వాతీతమైన సత్యమే యైనచోఁ దిక్కాలాతీతమైన దానికిఁ గాలవశత్వమును జగత్పరిణామ సంబంధము నెట్లు వచ్చినది? నిర్వికారపరిపూర్ణమైన పరమాత్మ స్థానమున నిత్యపరిణామశీలము గలిగి, క్రమాభ్యుదయ పరిపూర్ణతనంద యత్నించు నింకొక నియతినే దేని నిర్మించుటకు రామానుజుఁ డంగీకరింపకున్నచోఁ బరమేశ్వరు నాత్మకు దేహముతోడి సంబంధమును గూర్చిన సమస్య నాతఁడు తృప్తికరముగాఁ బరిష్కరింపఁ జాలఁడు.

మఱియు నీయేకత్వములోఁ బ్రకృతియంత్రము, జీవరంగము నెట్లు సమ్మిళితమైనది? ప్రపంచముయొక్క యేకత్వము నొకవైపునను, జీవపృథక్త్వమును బోషింపఁ బూనుకొనవచ్చునుగాని, మన దుఃఖములు క్లేశములు, మనలోప పాపములు పరబ్రహ్మములో నవిభాజ్యములగు నంశములైనచో మఱియు నవి యీశ్వరుని చిచ్ఛక్తిలో నిత్యముగానుండి, యెల్లప్పు డాతని చిత్తవిషయములుగానున్నచో, నీజీవు లీశ్వరుని మానసములోని నిత్యాంశములుగావా? అట్లుగాకున్నచో మనము పరమేశ్వరునకు భిన్నులగు వ్యక్తులమైనచో నీశ్వరుఁడు

మనకు వేఱైయుండవలెను. ఒకే చైతన్యములో మనము భాగస్వాములమైనంతమాత్రమున, మనవ్యక్తిత్వములకు లోపము కల్గునా ? (౧). రామానుజుఁడు దేహిదేహసంబంధ దృష్టాంతమును దీసికొని, తనలో నంతర్వర్తియగు దేహివినా దేహముండఁజాలదని వాదించును. ఆత్మవిడిచిపెట్టినవెంటనే దేహము నశించును. మఱియు జీవికి సుఖ దుఃఖానుభవములు గూర్చుటకే దేహమున్నది. దేహమునకు మూలకారణము జీవమే. కాని యీదృష్టాంతమును బోషించినచో నీశ్వరుఁడే సర్వమునై, జీవులు, దేహములు నాతని వినోదార్థ ముపకరణమాత్రములగును. హెగెలియన్ విజ్ఞానవేత్తలు సూచించిన సర్వస్వరూపద్రవ్యము సమస్యాపరిష్కారమునకుఁ దోడ్పడదు. ఒకవైపున నిత్యపరిపూర్ణమగు పరమసత్యమును, వేరొకవైపున ననంతమగు జగత్పరిణామము నేకకేంద్రములో సమన్వయింపవలసి వచ్చుటయే వీరికిఁగల తత్త్వసమస్య.

పృథగ్జీవుల నిత్యము స్వతంత్రమునగు యాథార్థ్యమును బోషింప రామానుజుఁడు కోరి, జీవవ్యక్తిత్వము మిథ్యారూపమను వాదమును దీవ్రముగా నిరసించును. ఏకసత్పదార్థమగు పరమాత్మలో నీశ్వరుఁడు, జీవులు, జడపదార్థము ననుభేదము

(౧) బ్రాడ్లే చెప్పినాఁడు: "ప్రత్యేకవ్యక్తులమగు మనము స్వతంత్రాస్తిత్వము గలవారమని నిశ్చయించినచో, మతవిజ్ఞానానుభవములో నీశ్వరాస్తిత్వము యథార్థమైనదనుట వ్యర్థసంభాషణమగును" (ట్రూత్ అండు రియాలిటీ పు. ४३४-५)

లను జూడవలెను. ౧. సర్వవస్తువులు నీశ్వరుని దేహమగుటచే ప్రతిజీవున కాత్మ యీశ్వరుఁడే ౨. రామానుజుఁడు దేనిని జీవాత్మగాఁ దీసికొనెనో యది భూతభవిష్యత్తులుగలిగి, పరిచ్ఛిన్నమగు మమకార కేంద్రమే. సర్వజ్ఞానమునకు విషయివిషయ భేదమున్నదని వాదించుట యుక్తముగాదు. ఈభేదము నిత్యమైనదిగాదు. చూపువిషయములో దృగ్విషయసీమ విషయముగను, నేత్రము విషయిగను మనము గ్రహింతుము. అదే రీతిగా, జ్ఞానవిషయములో, జ్ఞానవిషయమును దానిరూపమును వేరుగా భావించి, మొదటిది విషయమనియు, రెండవది విషయియనియు నూహింతుము. కాని యీరెండును నిజముగా వ్యావహారికప్రపంచమునకుఁ జెందినవే. దేనిని రామానుజుఁడు విషయి యనునో, యది నిజమైనయర్థములో విషయికాదు; అది విషయరూపమునొంది వ్యావహారికజగత్తులోని యితరపరిచ్ఛిన్న వస్తువులలో నొకటి యగుచున్నది. ౧.

దేహవికారములు జీవాత్మ కంటవని రామానుజుఁడు చెప్పెను.౨. అది సహజముగా శుద్ధమైనది. జడజగత్సంబంధాంధ

---

(౧) పోల్చు: రాస్‌దాల్ భావము. (ధర్మాధర్మసిద్ధాంతము, వాల్యుము ౨,పు,౨౩౮) (౨) సర్వాత్మత్వాత్ ప్రత్యగాత్మనోఽపి ఆత్మా పరమాత్మా.

(౧) పోల్చు: జెంటైల్:"బుద్ధియొక్క అతీతక్రియాశక్తిని మన మెరిగి యున్నచో, నది ద్రష్టయు దృశ్యము కూడనని చెప్పరాదు. విజ్ఞానవిషయమగు విజ్ఞానము విజ్ఞానము కాఁజాలదు అనగా నది విషయమే కాని విషయి కాదు: దృశ్యమేకాని ద్రష్టకాదు."

(౨) స్వశరీరగత బాలత్వ యువత్వస్థవిరత్వాదయో ధర్మాః జీవమ్ నస్పృశతి. (౧, ౧, ౧౩.)

కార్యము దాని కాంతిని మఱుగుపరచునే కాని, దానినిం దొల
గింపం జాలదు. అచేతన పదార్థసంబంధము తాత్కాలికమైనది;
పరిహార్యము, ఈసంబంధమునకుం బాపమే హేతువు; శుద్ధాత్మ
పాపము చేయంజాలదు. దేహసహితమగు నాత్మకుం గాని
పాపములేదు; పాపములేనిదే సశరీరాత్మ యుండదు. ఇతర
హిందూతత్త్వజ్ఞులవలెనే, రామానుజుండును సంసార మనాది
యని చెప్పి.యీసమస్యనుండి బయటం బడినాండు కాని ఆత్మ
యొక్క శుద్ధస్వరూప మీసమస్యలో నిమిడి యున్నది. పాపము
తత్ఫలితము విషయ పరంపరలోనివి. శుద్ధమగు విషయి, పాప
రహితమగుటచే వీనిచే స్పృశింపంబడదు. కాని ఆత్మ పాపము
చేయునదైనచో నది యిదివరకే జడపదార్థ సంబంధము కలిగి
యున్నదని చెప్పవచ్చును; అట్లైనచో, నది శుద్ధాత్మ కాదు; వ్యావ
హారికమగు జీవాత్మ. విషయపరంపర కాది లేదనినచో,
శుద్ధాత్మ యొక వైపునను, విషయము వేరొక వైపునను నుండి,
రెండును నిత్యవస్తువులగుటచే వాని కర్థము చెప్పుటకు మూడవ
దెద్దియు లేకుండును. ఆత్మ సహజస్వచ్ఛతగలది; దేహము
దాని కంటిపట్టుకొని యుండును. ఇదెట్లు తటస్థించును? ఆత్మకును
జ్ఞానమునకును సంబంధమెట్టిది? అవి భిన్నములా? ఏకమా?
అవి భిన్నములైనచో, దేహములోనే యొక చోటనే కలిగిన
సుఖదుఃఖానుభూతి; జ్ఞానమునకుం జెందును గాని ఆత్మకుం జెంది
నది కానందున నాత్మకు సుఖదుఃఖము లంటవు. జ్ఞాన మాత్మ
వ్యాపారమనియుం జెప్పరాదేల, నప్పుడది సకారణమగును.
కాని రామానుజు ననుసరించి, జ్ఞానము నిత్యము, స్వతంత్రము

నైన దగుటచే నుత్పత్తియైనది కాదు. ఆత్మయు జ్ఞానము నొకటే యైనచో నాత్మకు వృద్ధిక్షీణత లుండవలసి వచ్చును. కాని యణుపరిమాణమగు నాత్మ పెరుగదు, తరుగదు. ఆత్మ విజ్ఞానమయమైనది;౧. దీనికి జ్ఞానసంబంధము స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడలేదు. ఆత్మ విజ్ఞానపూరితము; దానికి విజ్ఞాన మొక విశేషణమునై యున్నది.౨. "జ్ఞాతకు జ్ఞానము భిన్నమైనది; అది దాని గుణమై యున్నది. గంధము భూమిగుణమైనను, నది దానికి భిన్నముగా నుండునట్లే."౩. సుషుప్తిలో నిర్విషయక జ్ఞానమున్నదని రామానుజుఁ డంగీకరించును.౪. ఆత్మస్వభావము శుద్ధచైతన్యము కాని కేవల జ్ఞానము కాదు; అప్పుడప్పు డది విషయసంబంధియగును.

జీవబ్రహ్మసంబంధమును క్లిష్టతలేనిది కాదు. రామానుజుఁడిట్లు చెప్పెను: "పరబ్రహ్మ మనేకము కాఁగోరెను. పంచభూతాత్మకమగు జగత్తు నుదయింపఁజేసి, చేతన జీవవర్గమును దేవమనుష్యాది దేహములలో వాని యర్హతల ననుసరించి ప్రవేశపెట్టి, తుదకుఁదానే, స్వేచ్ఛావశమున నీజీవవర్గములోఁ బ్రవేశించి, జీవాంతరాత్మయై, యీవర్గము లన్నిటికి నామరూప పరిణతిం గూర్చి, వానికి వస్తుత్వ నామధేయత్వ

---

(౧) విజ్ఞానమయోహి జీవో నబుద్ధిమాత్రమ్ (౧,౧,౧౩.)

(౨) ౨, ౩, ౨౯.

(౩) ౨, ౩, ౨౭.

(౪) జ్ఞానస్య విషయగోచరత్వమ్ జాగర్యాదా ఉపలభ్యతే. (౨, ౩, ౩౭.)

సామర్థ్యములను గల్పించెను."౧. జీవ మీవిధముగాఁ బరమార్థ
ప్రతిబింబము ప్రతిజీవియందు (౧) ప్రతివస్తువునకు జ్యోతి
యగు నంతర్యామి బ్రహ్మము,(౨)జ్ఞాతయగు నాత్మ,(౩)ఆత్మ
కుపకరణములగు నచేతనద్రవ్యములు గలవు. ఈవిధముగాఁ
బ్రతివ్యక్తియుఁ బరబ్రహ్మవలెనే యేకత్వములోఁ ద్రియాత్మ
కత్వము గలదైయున్నది. ౨. బ్రహ్మము మూలరూపము; వ్యక్తి
తదనురూపము; ఏలనఁ బ్రతివ్యక్తియుఁ బరిచ్ఛిన్న భౌతికావరణ
లలోఁ బరమేశ్వరుని పరిపూర్ణతగలది. ఆత్మ తన దేహమును
విసర్జించి, మోక్షావస్థ నందినపు డది కేవల నిర్గుణైకాంశగా
నగును. అది పరమేశ్వర సంబంధము లేనిది కాఁజాలదేలన,
దైవశక్తి ప్రవాహములందుఁ బ్రవహించుచుండును. ఈ
యాత్మల కన్యోన్యాచ్ఛాదన ముండదా? కాకున్నచో వీనికిఁ
బరస్పరము భేదమును గల్పించునదేది? అవి స్వతస్సిద్ధద్రవ్య
ములా? లేక పరబ్రహ్మయందు నివసించు కేవల గుణములా?
ప్రత్యాత్మ కొక కేంద్రమేర్పడి, సర్వానుభవముల నేకముఖము
నకుఁ దెచ్చు శక్తి యున్నదని రామానుజుఁడు చెప్పిన వాదము
దుర్బలమైనది.

రామానుజుని జీవాత్మభావము, ద్రవ్యసిద్ధాంతమును
ఖండించిన క్యాంటువాదమును,శంకరుని సూత్రభాష్యవాదమును
జ్ఞాపకము చేయును. నిరవధికమై నిత్యసమానమగు శాశ్వతమైన
వ్యక్తిత్వమొకటున్నదని రామానుజుఁడు విశ్వసించును. అట్టి నిత్య

(౧) ౧,౧,౧౩.

(౨) అచిజ్జీవవిశిష్టపరమాత్మా|| (౧,౧,౧౩.)

సమానసిరవధికలక్షణ మాత్మకే గలదని శంకరుఁడు వాదించును. నిరవధికపరిణతికి నిత్యసమానాత్మకు సంబంధమెట్లు కూడునో రామానుజుఁడు చెప్పఁజాలఁడు. హెగెల్ తత్త్వములో వలెనే భిన్నతాంతర్గతమగు నేకత్వము చెప్పఁబడినది. ఒక దేహమునుండి యింకొక దేహమునకు జేరుటవలన నాత్మయొక్క రూపము వికారము నొందనియెడల, శరీరసంబంధము, స్మృతి, జ్ఞానమును నాత్మకు మూలస్వభావ లక్షణములు కానని విశదమగును. మనకుఁ దెలియుటకు శక్యములగు గుణములతో నిమిత్తము లేనియట్టి ఆత్మలక్షణమెట్టిదో మనకు దుర్గ్రాహ్యము. అప్పుడు మనకొక విధమగు నిర్గుణజీవత్వమేర్పడును. వ్యక్తిసమానత్వము నిరవధికవిజ్ఞానము, అమర్త్యత్వము, పూర్వజన్మము మున్నగునవి వ్యర్థపదములగును. అట్టి నిర్గుణజీవమునకు మననిత్యలోకానుభవముతో సంబంధము లేదు. అట్టి సంబంధశూన్య నిర్గుణజీవవ్యక్తిత్వము భిన్నవ్యక్తులలో భిన్నముగా నుండుననుట భ్రాంతి కల్పితమే. ప్రతివ్యక్తియందు మూలభూతమై యొక యాత్మయున్నదనియు దానికి నిత్యవికారపరంపరా ప్రవాహముతో సంబంధమెట్లో యేర్పడెననియుఁ దెలియుచున్నది.

శంకర రామానుజు లిరువురు మహత్తరవేదాంతవిజ్ఞానవేత్తలు: వారిలోఁగలఉత్తమలక్షణములు పరస్పరము లోపములైనవి. రసహీనమై చూపట్టు శంకరుని తర్కప్రతిభ యాతని తత్త్వమును మతదృక్పథములోనిరుత్సాహకారణమైనది; సృష్టికార్యములోఁ దాను స్వహస్తములతో సాయపడినవానివలె వైకుంఠసౌఖ్యములఁగూర్చి యాతఁడు వర్ణించు మనోహరవర్ణ

నలు బుద్ధి నొప్పింపఁజాలవు. పరమేశ్వరుని, మానవుని, జగత్తు నన్నిటినిఁ దన యప్రతిహత తర్కాసిధారకు గురిచేసి, బ్రహ్మైకత్వమును నిరూపించు శంకరునివాదము రామానుజానుయాయులలో నొకించుకచలనమును గలిగించదు. శంకరానుచరులు గురువునకొక మెట్టు పైకిఁబోయి, యద్వైతమును నాస్తికరూపసామీప్యమునకుఁ దోడ్కొనిపోయిరి. పరమేశ్వరుని హృదయ మందిరములో మేమే నిత్య స్వేచ్ఛావిహారము చేయువారమని రామానుజానుచరులు పలుకుదురు. కాని రామానుజునిలో మహత్తర మతప్రతిభ కలదు. ఉపనిషదాగమపురాణ ప్రబంధములనుండి భావఝరులాతనిలో నేకమై ప్రవహించినవి; వివిధ ఝరీపరంపల నాతఁడు సహజసామర్థ్యముతో స్వీకరించెను. మతానుభూతికల్పించు నవ్యైకత్వములో నీభిన్నభావ పరంపరలు లీనమైపోయినవి. దృఢతరతత్త్వవివేక మాతనిలోని మత విజ్ఞానావసరముల కూతగట్టియైనది. మతభావసిద్ధినిఁ దార్కిక నూత్నాశ్రయములతో సమన్వయింపనాతఁడు తీవ్రకృషిచేసెను. స్వయంసంపూర్ణమగు మతతత్త్వము నాతఁడు మనకుఁ బ్రసాదించుటలోఁ గృతార్థుఁడు కాఁజాలకపోవుటలో నాశ్చర్యమేమియును లేదు. మతమునకును దత్త్వశాస్త్రమునకును మధ్యమందు గోచరించు విశాలమగు గర్తమును గప్పివేయుట కాతఁడు ప్రదర్శించిన సునిశిత తార్కికప్రజ్ఞయు, నమితోత్సాహశక్తియు స్తుతిపాత్రములైనవి. స్వల్పబుద్ధియు, ననుభవమునుమాత్రమే యుండి యీశ్వరమహిమ నంతగా నెఱుఁగని సామాన్యమానవుఁడింతకంటె సులభపరిష్కారము నిచ్చియుండును. అట్లుకాక,

రామానుజుఁడూహించుటకు సాధ్యమగు నుత్తమవర్గమునకుఁ జెందిన యేకేశ్వరతత్త్వము నీశ్వరాంతర్యామిత్వ రేఖాసమ్మిశ్రితమొనర్చి ప్రదర్శించెను. ౧.

(౧) రామానుజసూత్రభాష్యము; థీబో: ఇ. టి. యస్. బి. ఇ. ౫౮

(౨) రామానుజసూత్రభాష్యము; రంగాచార్యులి ఇ. టి.

(3) రామానుజగీతాభాష్యము; గోవిందాచార్యులి ఇ. టి.

(౪) యతీంద్రమతదీపిక; గోవిందాచార్యుని ఇ. టి.

(౫) సర్వదర్శనసంగ్రహము; ౪-వ అధ్యాయము.

---

(౧) శంకరుని సగుణబ్రహ్మము, బ్రహ్మలోకము, రామానుజుని విష్ణుప్రవైకుంఠములకు సరిపోవును. మనకుఁ దెలిసినంతవర కివియే మహోత్కృతభావములైనను, స్వతఃప్రమాణసిద్ధిచే నట్లుగావని శంకరుని వాదము. ఈవాదము వలన జీవితమున కెట్టిభేదమును గలుఁగదు.

భారతీయ తత్త్వశాస్త్రము

దశమాధ్యాయము

శైవము, శాక్తము, అనంతర వైష్ణవము.

౧ – శైవసిద్ధాంతము.

మొదటినుండియు వైష్ణవమతశాఖకు ప్రతిస్పర్ధి శైవమతశాఖయే౧. నేటికి నిది దక్షిణ భారతదేశములో విశేషప్రాముఖ్యమును గాంచి యున్నది. దక్షిణదేశములో నిది క్రీస్తు పూర్వమునుండియు విలసిల్లినది; బౌద్ధజైన మతములను ప్రతిఘటించుటచే నిది విశేష విఖ్యాతిగాంచి, వైష్ణవమతముతోఁ బాటు క్రీస్తు వెనుక నైదారు శతాబ్దములలో విజయము గాంచినది. క్రీస్తు వెనుక ౧౧–వ శతాబ్దములో నొక విశిష్టమగు తత్త్వము ననగా శైవసిద్ధాంతము నిది ప్రకటించినది. దీనిలో విశేషకృషి చేసిన డాక్టర్. పోప్ దీనిని గూర్చి, "మిక్కిలి విపులము, సర్వమతశాఖలలో సుప్రసిద్ధము, నిస్సంశయముగా నిసర్గామూల్యతత్త్వ

(౧) మాధవుని సర్వదర్శనసంగ్రహము చతుర్విధ శైవశాఖలను చెప్పినది; నకులీశపాశుపతము, శైవము, ప్రత్యభిజ్ఞాశైవము, రసేశ్వరము, చివరిది తత్త్వశాస్త్రసంబంధి కాదు.

గర్భితము లైనవ"ని వచించెను.౨. శైవసిద్ధాంతమునకును గాశ్మీర శైవమతమునకును ముఖ్యసామ్యము లనేకము లున్నను, శైవ సిద్ధాంత సామాన్యస్వరూపము గాని, యందలి ప్రధాన సిద్ధాంతములు గాని కాశ్మీర శైవమునుండి గ్రహింపఁబడినవని చెప్పుటకు వీలులేదు. అత్యంత ప్రాచీనములగు తొల్కాప్పియము వంటి తమిళ గ్రంథములు మోక్షానందపథ వివరణము చేసిన ఆచార్యులు లేక సిద్ధులను గూర్చి ప్రసంగించినవి. ఈగ్రంథములు రుద్రభావమును వేదముల నుండియు, రుద్ర శివ మతమును బ్రాహ్మణముల నుండియు, మహాభారతము నుండియు, శ్వేతాశ్వత రోపనిషత్తు నుండియు స్వీకరించినవి. ఇవి గాక, ౨౮ శైవాగమములును, నందు ముఖ్యముగా జ్ఞానమును గూర్చి ప్రసంగించు భాగములును, శివభక్తుల గీతములును, ననంతరశైవ తత్త్వజ్ఞుల రచనలును, దక్షిణ శైవమతమున కాధారభూతము లైనవి.

౨—సారస్వతము.

ఆగమము లిరువదియెనిమి దని యంగీకరింపఁబడినవి.౧. కామికము, జ్ఞానభాగమగు మృగేంద్రాగమమును ముఖ్యము లైనవి. తమిళభక్తులగు మాణిక్కవాసగరు (క్రీ. వె. ౭—వ శతా

---

(౨) తిరువాసగమ్, పు. ౭౮.

(౧) కాంచీపురకైలాసనాథాలయమం దిరువదియెనిమిది శైవాగమము లున్నవని శిలాశాసన సాక్ష్యమున్నది. ఇదియే ప్రాచీనతమమైనది; రాజసింహవర్మయను పల్లవచక్రవర్తి (క్రీ. వె. ౯—వశతాబ్దము) తనకీ మతమందు విశ్వాసమును ప్రకటించెను.

బ్దము) సుందరరు వీనిని స్మరించిరి. శైవభక్తివాఙ్మయము ౯-౧౦ శతాబ్దముల మధ్యమకాలమునకుఁ జెందును. ౨. నంబిఆండార్ నంబి సంకలనమొనర్చిన శైవగీతములనే (క్రీ. శ. ౧౦౦౦) తిరుమురై యందురు. దేవారమని చెప్పఁబడు మొదటిభాగములో సంబంధారు, అప్పారు, సుందరారుల గీతములున్నవి. మిగిలిన వానిలో ముఖ్యమైనది మాణిక్కవాసగరుని తిరువాసగము. అరువదియిద్దరు శైవభక్తుల చరిత్రముల వర్ణించిన సెక్కిరారుని పెరియపురాణము (౧౧-వ శతాబ్దము) విలువగల విషయములను జెప్పును. రౌరవాగమములోని ద్వాదశగీతముల విపులీకరణ మనఁదగు మేకందరుని శివజ్ఞానబోధము (౧౩-వ శతాబ్దము) శైవసిద్ధాంతములోని భావప్రకటనమునకుఁ బ్రమాణగ్రంథమై యున్నది. మేకందరుని నలుబదితొమ్మిది మంది శిష్యులలో మొదటివాఁడగు అరుల్నంది శివాచార్యుఁడు శివజ్ఞానసిద్ధియారను సుప్రసిద్ధగ్రంథకర్త. ఉమాపతి రచనలలో (౧౪-వ శతాబ్దము) శివప్రకాశము, తిరుఅరుల్పయన్ ప్రముఖములైనవి. శైవసిద్ధాంతము వేదాగమ ౧ ద్వయముపై

(౨) "ప్రపంచములో నేమతశాఖయు భక్తిరసపూరిత వాఙ్మయమును సృజించియుండలేదు. ఇందలి సముజ్జ్వలభావసంపద, రసపారవశ్యము, రచనామాధుర్యము సాటిలేనివి" (బార్నెట్: భాంతీ ఉద్యానము పు. ౪౨.)

(౧) శివజ్ఞానసిద్ధియారు చెప్పెను: "వేదములు, శైవాగమములే యథార్థగ్రంథములు. వానిలో వేదములు సార్వజనీనములు. పుణ్యధనుల కొఱకుఁ బ్రత్యేకముగా నాగమములు ప్రతిపాదింపఁబడి వేదవేదాంతముఖ్యసత్యములం దుపదేశింపఁబడియున్నవి. రెండు నీశ్వరప్రోక్తములే." (౧. ౪౬) పోల్చు: నీలకంఠుఁడు: వయంతు వేద శివాగమయోః భేదమ్ న పశ్యామః. బ్రహ్మమీమాంస (పు, ౧౫౬)

నాధారపడి, యుండును. రెంటికి శాస్త్రీయసమన్వయ కర్త నీలకంఠుడు. 2 (౧౪-వ శతాబ్దము.) ఇతడు బ్రహ్మసూత్రములకు భాష్యమువ్రాసి, శైవమతమున కనుకూలముగా సర్వ వివరణ మొనర్చెను. రామానుజ దృక్పథము నీతఁడంగీకరించి, ఒకవైపున నద్వైతవాదమును, వేరొకవైపున నీశ్వరజీవజగద్భేదములను నిరసించును. 3. అంబాసహిత శివుఁడే పరమేశ్వరుఁడు; చేతనా చేతనము లాతని శరీరము. అప్పయ్య దీక్షితుల భాష్యము శివార్కమణి దీపిక అమూల్యమైనది.

3—సిద్ధాంతములు

శివుఁడే పరమసత్యము; ఆతఁడనాది పురుషుఁడు, కారణరహితుఁడు, లోపశూన్యుఁడు, సర్వకర్త, సర్వజ్ఞుఁడు, జీవసంసారబంధ విచ్ఛేదకుఁడునని గ్రహింపఁబడెను. సచ్చిదానందమాత్రములో స్వయంస్థితిగల యాతని కెనిమిది లక్షణము లున్నవని యర్థము చెప్పఁబడెను; పరమపావనత్వము, అనుభవజ్ఞానము, అనంతప్రజ్ఞ, సంపూర్ణబంధ రాహిత్యము, అనంతకృప, పరిపూర్ణశక్తి, అవ్యయానందము. ఈశ్వరాస్తిత్వమునకుఁ గొన్నిప్రమాణములు చెప్పఁబడెను. ప్రపంచము పరిణామము నొందుచున్నది. దాని కుపాదానకారణమైన ప్రకృతి

(2) చూ. నీలకంఠుడు ౧, ౧, 3.

(3) ముఖ్యవాక్యములన్నియు రామానుజభాష్యమునుండి ప్రతిధ్వనులే. పోల్చు: సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టమ్ బ్రహ్మకారణమ్, స్థూలచిదచిద్విశిష్టమ్ తత్కార్యమ్భవతి. (౧.౧.౨) కానిచూ. అప్పయ్యదీక్షితానందలహరి.

మృత్తికవలె నచేతనమగుటచే జగన్నిర్మాణ సామర్థ్యములేనిది. భూతములు జడములగుటచే నవియుఁ గర్తలుగావు కర్మయు నట్టిదే. మేకందరు ననుసరించి. కాలము మారుచున్నట్లు గోచరించుచున్నను, నిజముగా నిర్వికారమైనది. ౧. సర్వప్రవృత్తిలో నది యుండునుగాని, స్వయముగా నది కర్తగాదు. కాని యీశ్వరుఁడే జగత్తునకుఁ బ్రత్యక్ష కారణుఁడైనచో నతని స్వేచ్ఛాపరిపూర్ణతలకు లోపము సంభవించును. అందుచే నీశ్వరుఁడుపకరణ మగునొక శక్తివలన నీకార్యమును జేయునని చెప్పఁబడెను. కర్మనియతి మానవు నాత్మాభివృద్ధి కనుగుణముగా వర్తించును. అది గమ్యములను గల్పించుటకాని, ధర్మాధర్మభేదములనుగాని చేయదు. వీనినొక శక్తిసాహాయ్యమునఁ బరమాత్మయే కల్పించి, జీవుల కుచిత కర్మఫలముల నిచ్చును. ఘటమునకుఁ బ్రథమకారణము కుమ్మరి, దండసహిత చక్రముపకరణ కారణము, మృత్తిక యుపాదానకారణము నైనట్లే, జగత్తునకుఁ బ్రథమకారణము శివుఁడు, నుపకరణకారణము శక్తియు నుపాదానకారణము మాయయు నని చెప్పఁబడెను. నాదస్వరము లన్నిటిలో శబ్దము నిండియుండునట్లే, లేక పరిమళము ఫలమునంతను నాశ్రయించియుండు విధముననే, యీశ్వరుఁడు తనశక్తిచే జగత్తులోఁ బరిపూర్ణముగా నిండియుండుటచే నాతఁడు జగద్భిన్నముగా గోచరింపఁడు. ఈశ్వరుఁ డాత్మ; జీవసహితప్రకృతి ప్రపంచ మాతని దేహము. ఈశ్వరుఁడు వాని

---

౧. శివజ్ఞానబోధమ్ ౧. ౪.

యందు నవి యీశ్వరునియందు నున్నను రెండు నొకటికాదు. అద్వైతమనఁగా నేకత్వముకాదు; అవినాభావసంబంధము.

కాలాతీతుఁడు గాన శివుఁడు నిత్యుఁడు. ఆతఁడు సర్వశక్తిసమన్వితుఁడు. ఆతఁడు తన శక్తి ద్వారమునఁ బనిచేయును. ఆతనిశక్తి యచేతనముకాక, చేతనశక్తియే యీశ్వరుని శరీరమే దేహము పంచమంత్రి పరికల్పితమైంగ. సృష్టి స్థితిలయములు, జీవతిరోధాన మోక్షములు నను నైదు కార్యములయందుఁ దోడ్పడును. శివుని జ్ఞానము నిరవధిక నిత్యప్రకాశ భాసురము. పౌష్కరాగమము ననుసరించి, కుండలినీశక్తి లేక శుద్ధమాయ యను దానినుండి శివుఁడు తన క్రియాశక్తులను గాంచును. ఆతని వ్యక్తిత్వమం దిమిడియున్నది. శుద్ధచైతన్యమగు శివునికిని, జడపదార్థమునకును మధ్యమం దొకవిధమగు సంధానరూపమే శక్తియైయున్నది. ఉపాధియే శివుని ప్రవృత్తులలో భేదకారణము.౨. శివునితరువాత నంతవాఁడగు ననంతుఁడాది సర్వజీవ బంధమోక్షకారణ ముపాధియే. ఉమాదేవి యనఁబడుశక్తి, శివుని ప్రతిబింబమేకాని స్వతంత్రమైనదికాదు. అన్యసంబంధము లేని పరతత్త్వమే శివుఁడు; వస్తుసంబంధముగలదియే శక్తి. శైవ సిద్ధాంతము ననుసరించి, శివుఁడు తత్త్వముచెప్పు పరబ్రహ్మము, మతముచూపు నీశ్వరుఁడు కూడనైయున్నాఁడు. ఆతఁడు రక్ష

---

(౧) సద్యోజాత, వామదేవ, అఘోర, తత్పురుష, ఈశానములు. పోల్చు: తైత్తిరీయారణ్యకము|| ౧౦,४३,४८.

(౨) పౌష్కరాగమము ౨,౧.

కుఁడు గురువునై, మానవకోటియందలి ప్రేమచే నీరూపము లను ధరించును. ప్రేమయే యాతని స్వరూపము.౧.

అనంతజీవరూపమగు పశుకోటికి శివుఁడే పతి. వాని నాతఁడు సృజించలేదు; ఏలన జీవు లనాద్యనంతములు. ఆత్మ దేహమునకు భిన్నమైనది; దేహము భోగ్యమగుజడపదార్థము. స్మృతివలనను, ప్రత్యభిజ్ఞవలనను నాత్మయున్నదని తెలియుచు న్నది. అది సర్వవ్యాపియై నిత్యమై, చేతనాత్మకమగు శక్తియై యున్నది. నిత్యము సర్వవ్యాప్తమునైన చిచ్ఛక్తికది నిలయము. ౨. దృక్క్రియారూపమగు చైతన్యము దానికిఁగలదు. శివ జ్ఞానసిద్ధియరు ననుసరించి, ఆత్మస్థూల సూక్ష్మదేహములతోఁ గలిసియున్నను వానికి భిన్నమై యిచ్ఛాజ్ఞానక్రియా3. శక్తులను గలిగియున్నది. అది తానెందుండునో తాత్కాలికముగా దానితో నేకమైయుండును. సంసారముందుండి ప్రపంచవస్తువు లపైఁ దన దృష్టి నిలిపి, మోక్షావస్థలో నీశ్వరునిపై నిలుపును. ప్రళయవేళ జీవులు దేహరహితములై శక్తులరూపమున శివు నాశ్రయించియుండును. జీవులసంఖ్య పెరుగదు, తరుగదు. ముక్తజీవులసంఖ్య పెరిగినకొలఁదియు సశరీరజీవులసంఖ్య తగ్గు చుండును. ముక్తజీవిలోఁ జైతన్యము పూర్ణావిష్కృతిగాంచును. బద్ధజీవిలోనది మఱుగుపడియుండును. ఒకటి, రెండు లేక మూఁడు కలుషములలో నేవియుండునో వాని ననుసరించి జీవాత్మలు

---

(౧) శివప్రకాశమ్, ౧, ౧, నల్లస్వామిపిళ్లై; శైవసిద్ధాంతము, (పు, ౨౭౭

(౨) మృగేంద్రాగమము, ౭, ౫

(3) 3, ౧.

ము త్తెఱఁగులై యుండును. ౧. భూమ్యాదు లీశ్వరుని సృష్టికా ర్యములే. అవి యచేతనములై, జీవప్రయోజన సాధకము లగును.

పాశజాలము త్రివిధము; అవిద్య, కర్మ, మాయ,౨. మొదటి దాణవమల మనగా నాత్మ తానణుత్వభావము గలదని నమ్మటవలన వచ్చినది. ఆత్మ, తాను శుద్ధచైతన్యమయ్యు, బరిచ్ఛిన్నమనియు, నల్ప దేహ జ్ఞానశక్తులు గలదనియు నూహించును. శుద్ధచైతన్యమే తన స్వస్వరూపమనియు, మఱచి, దేహమే తానని భ్రమించును. ఇదియే పశువుయొక్క పశుత్వము. సర్వజీవుల కవిద్య యొక్కటే; ఆది లేనిది; నిబిడము, ఘనమునైనదై యనేక రూపములు గలదై యుండును. సృష్టిలయాదులు పరిచ్ఛిన్న జగత్సంబంధులే యగుటచే,నవి అవిద్యా పరిణామములని చెప్పఁబడును.3. చేతనమగు నాత్మ కచేతన దేహసంయోగము నొందుటకుఁ గర్మయే కారణము. కర్మ అవిద్యకు సహకారి. జీవప్రవృత్తుల వలన జనించిన దగుటచే దానికిఁ గర్మయనిపేరు వచ్చినది. అది సూక్ష్మము, నదృష్టము నైనది. సృష్టియందుండి ప్రళయవేళ నది మాయలో లీన

---

(౧) విజ్ఞానకేవలులనఁబడు నుత్తములు మాయాకర్మ బంధవిముక్తులై ఆణవకాలుష్య మొక్కటియేఁ గలిగి యుందురు. తరువాత వారు ప్రళయ కళులు; వీరాణవ, కర్మదోషముల వలన (బునర్జన్మము నొందుదురు: సకలులు మిగిలిన వారందరును త్రివిధదోషములను గలిగి యుందురు.

(౨) మృగేంద్రాగమము, ౨,3-౭.

(3) ,, ,, ౭-౧౧.

మగును. అది నశించదు;దాని ఫలితముల నది యిచ్చితీరును౧.
మాయ, జగత్తున కుపాదానకారణము, స్వభావముచే నచేత
నము,౨. సృష్టిబీజము, నానాశక్తి సమన్వితము, సర్వవ్యాపియు
నవినాశనమునైనది. "బీజములో నిక్షిప్తములైన మూలపత్ర
ఫలాదులెట్లు దానినుండి జనించునో, యట్లే,జగత్తు కళ మొదలు
క్షితివరకు మాయాబీజమునుండి యుత్పన్న మగును 3.

శైవమతము సృష్టివిధానమును గూర్చి విశేషశ్రద్ధ
చూపెను. శివుఁడు శుద్ధచైతన్యము; జడపదార్థము పూర్తిగా
నచేతనము; శక్తి రెంటికి సంధానకర్త. చైతన్యస్వభావము గల
దగుటచే శక్తి జగత్తున కుపాదానకారణము కాదు. అది
శాశ్వతమగు నాదము; స్థూలసూక్ష్మములను, చేతనాచేతనము
లను, శబ్దార్థములను౪. కలుపు సంధానకర్తయునై యున్నది.
జగన్మాత, శుద్ధమాయ, వాక్కు లేక నాదరూపము," ప్రశాంతి
యొక్క ధ్వని."సాంఖ్యుల యిరువదియైదునకు బదులు శైవసిద్ధాం
తము జగత్తును ముప్పదియారు తత్త్వములుగా విభాగించెను.
ప్రకృతికి బుద్ధికి మధ్యమందు గుణము చేర్పఁబడెను. అందుచేఁ
బురుషునితోఁ గలిసి యిరువదియారు తత్త్వములున్నవి పురు
షుని కూర్ధ్వమున, నియతి,కాల,రాగ,విద్యా, కళలను పంచాం
శుకమున్నది. కళ కూర్ధ్వమున, మాయ, శుద్ధావిద్య, ఈశ్వ

(౧) ౯,౧-౫.

(౨) ౯,౨-౪.

(3) పౌష్కరాగమము. 3,౪.

(౪) పౌష్కరాగమము. ౨,౧౭.

రుఁడు, సదాశివుఁడు, శివుఁడు గలరు. శివతత్త్వ మొక ప్రత్యేక వర్గము. సదాశివుఁడు, ఈశ్వరుఁడు, శుద్ధావిద్యయుఁ గలిసి విద్యాతత్త్వములు; ఇఁక మాయ మొదలిడి మిగిలిన ముప్పదిరెండు నాత్మ తత్త్వములు. ఇవి పరిణామము లోని భిన్నదశలు. మొదట మాయ సూక్ష్మ తత్త్వములుగాఁ బరిణమించి, తరువాత స్థూలతత్త్వములుగా నావిష్కృతి గాంచును. కళ, మాయనుండి జనించిన మొదటి తత్త్వము. చైతన్యావిష్కృతి కడ్డువచ్చు కాలుష్యములనుబో నడంచి, కర్మ ననుసరించి దాని వికాసమునకు సాయపడును. విద్య తరువాత తత్త్వము; దీనివలన నాత్మ సుఖదుఃఖానుభవము నొందును. "దేనివలన జీవాత్మ, బుద్ధి ప్రవృత్తులనుపరికించునో అదియే విద్య." ౧. కోరికయే మాయ; సర్వానుభవములు దానిపై నాధారపడియున్నవి. కాల మనుభవమును భూతభవిష్యద్వర్తమాన క్రమములో నియమించును. కాలము నిత్యము గాదు; ఏలన నిత్యత కాలాతీతము. జీవులకుఁగల దేహావయవాది భిన్నత్వమును సక్రమముగా నిలుపునది నియతి. పురుషుఁ డీయైదింటిచే నావృతులు. శైవసిద్ధాంతము ననుసరించి, సాంఖ్య మూలప్రకృతియు నుద్భవమందినదే. దానిపై నింకను నైదు సూక్ష్మతత్త్వము లున్నవి. ఈయైదులో మొదటి మూఁడు నిచ్ఛాజ్ఞానక్రియాశక్తులను వికసింపఁజేయుటకుఁ దోడ్పడును. మిఁగిలినవి రెండును నించుమించుగా దేశకాలములకు సరిపోవును. పురుషులనుభవింపవలయు లోకములు ప్రకృతి ద్రవ్య

(౧) పౌష్కరాగమము ౫, ౯

పరికల్పితములు. ప్రకృతి మొదటి స్థూలావిష్కరణము, ప్రకృతి నుండి గుణములు, గుణములనుండి బుద్ధియువచ్చును. మిగిలిన పరిణామమంతయు సాంఖ్యవిధానము ననుసరించియే జరుగును.

శివతత్త్వమునిష్కల, యనగా సర్వజ్ఞానక్రియాప్రవృత్తికి నవ్యక్తమగు నాధారము. "శివునిశక్తియగు శుద్ధమాయ, తన ప్రవృత్తి జీవితము నారంభించుటతోడనే, శివుఁడు భోగశివుఁడగును. ఈతఁడే సదాశివుఁడు లేక సదాఖ్యుఁడు; నిజముగా శివునికి వేరుకాఁడు. శుద్ధమాయ ప్రవృత్తిపరమై యుండగా, భోగశివుఁ డధికారశివుఁడగును. అప్పు డాతఁ డీశ్వరుఁడే కాని, సదాశివునికి భిన్నుఁడుగాఁడు ౧. పంచమంత్రదేహము సదాశివునిదే కాని శివునిదికాదు. శుద్ధావిద్య యథార్థజ్ఞానకారణము. ప్రతిసృష్ట్యారంభకాలములందును, నిష్క్రియాదశ లుండును. దానియనంతరము పరిణామ మారంభమగును. కాలుష్యములు పెంపొందుటకు శివుఁడే సాయపడి, తన యనుగ్రహముపై నాధారపడిన జీవుల పారమార్థికవికాసమునకుఁ దోడ్పడును. జీవుల వ్యాపారముల నాతఁడు గుర్తించి, వానియభ్యుదయమున కాతఁడు సహకారియగును. కర్మనియతిని గౌరవించుటవలన నీశ్వరుని స్వేచ్ఛకు భంగముకలుగదు; ఏలనఁ గర్మనియతినొక సాధనముగా నాతఁ డుపయోగించును. 3.

---

(౧) పౌష్కరాగమము, ౧, ౨౭-౨౮

(౨) ౭, ౧౧-౨౨

(3) సర్వదర్శనసంగ్రహము, ౭; శివజ్ఞానబోధమ్, ౨, ౫.

శైవసిద్ధాంతము జగన్మిథ్యావాదము నంగీకరించదు. అనాదియగు సంసారమున కనాదులగు జీవజడపదార్థములే కారణములు. జగత్తునకొక మహత్తరధర్మప్రయోజనమున్నది; అది కేవలమొక భ్రాంతికృతముకాని వినోదముకాని కాదు. జడపదార్థబంధములనుండి జీవులను విడిపించుటకీశ్వరుఁ డెల్లప్పుడు కృషి చేయుచుండును. కర్మచే నడుపఁబడు ననవరతజగచ్చక్రపరిభ్రమణమున కుద్దేశ్యమొక్కటేకలదు. మానవుని కూర్ధ్వగతి నొందుమని ప్రోత్సహించుటే. "అందరు నాతని నెరుగవలెనని శివుఁడు నిత్యము కోరున"ని (౧) మేకందరు వలికినాఁడు. జీవుఁ డీశ్వరునెఱుఁగుట కాకాంక్షించుటేకాదు; యీశ్వరునికి నదేకోరిక.

మనము విముక్తి నొందవలసిన పాపము త్రివిధబంధము. ఆత్మజ్ఞానజ్యోతి నాఛ్ఛాదించు తమోరూపమగు నవిద్య లేక ఆణవమును మనము నిర్మూలింపవలెను; పునర్జన్మ హేతువగు కర్మనుచ్ఛేదించి, సర్వపాపముల కాధారమైన మాయ నున్మూలింపవలెను. మన ప్రయత్నములో నీశ్వరుఁడు తోడ్పడును జీవుల సుఖదుఃఖములతో సంబంధములేని నిర్గుణబ్రహ్మ వలనఁ బ్రయోజనములేదు. శివుఁడు కృపావరిపూర్ణుఁడు; యుగయుగముల నుండియు జీవుల భక్తికి మెచ్చి రక్షింప నెదురు చూచుచుండును. జీవేశ్వరులకు వ్యక్తిగత బాంధవ్యమున్నది. ఈశ్వరానుగ్రహమే మోక్షమునకు రాజమార్గము. శివుని యందు మనకుఁ బసిబిడ్డవంటి నిష్కల్మష విశ్వాసముండవలెను. "దరిఁ జేరఁగోరని వారి కాతఁ డెట్టివరముల నీయఁడు; తన్నుసమీ

---

(౧) శివజ్ఞానబోధమ్, ౧౨,౩.

పించు వారి కన్నియు నిచ్చును. పరమేశ్వరుని కెవరియెడ నసిష్టము లేదు."౨. శివభక్తు లీశ్వరదర్శనమునకై పరితపింతురు. మాణిక్యవ సాగరుఁడిట్లు పాడినాఁడు: "పాపనిలయమగు నీ దేహమును విసర్జించి, దివ్యజ్యోతిస్స్వరూపమగు శివనివాసమును దర్శించి, నేత్రోత్సవము పొందఁగోరెదను. అప్రతిమానానంత స్వరూపా! నీపురాతన భక్తసమాజమును జూడ నీదాసుని హృదయ ముర్విళులూరు చున్నది."3. పాపపరితాపమత్యధికముగా నున్నది. కొందరు భక్తులు తమపాపములే తమకు దైవసంయోగము లభింపకుండఁ జేయుచున్నవని విలపింతురు.౪. వైష్ణవుల భక్తికంటె శైవులభక్తి యెక్కుడు పటుత్వమును, మగటిమిని గలిగి యుండును.

తిరువాసగము ౨ మనోహరగీతములలో నజ్ఞానమునుండి యీశ్వరుని జేరు జీవయాత్ర వర్ణించును. అవిద్యాకామముల

(౨) తిరు-అరుల్-పయన్, ౧,౯.

(3) పోప్ భాషాంతరీకరణము, తిరువాసగము. ౨౯,౯.

(౪) పోల్చు: అప్పార్:

"నాజాతియు గుణములు నన్నియు దోషములే. నేనధమపాపిని: నాయోగ్యత పాపమే. నాయంతరంగమంతయుఁ బాపదౌష్ట్యములతో నిండి యున్నది. శౌచమన్న నిష్టపడను. నేను పశువును, ఐనను పశుమార్గములను విడుచుట కిష్టపడను......నేనతినికృష్టుఁడను ఇంత పాపినెట్లు జన్మించితినో."......

(౨) శైవసిద్ధాంతవాఙ్మయమును గూర్చి సర్ ఛార్లెస్ ఎలియట్ వ్రాసినాఁడు:" నేను జదివిన మతవాఙ్మయములో, వ్యక్తిమతసాధన జీవితములో—సంభవించు పోరాటములు భయములు, ఆశలు కలఁతలు, ధైర్యవిజయములు—వీనినిఁగూర్చి యందుఁ జేయఁబడిన మహత్తరగంభీర వర్ణనలెచ్చటను లభించి యుండలేదు."(హిందూమతము బౌద్ధమతము, వాల్యుము౨, పు.౩౧౨.)

నుండి; ప్రేమజ్యోతిమయ స్వాతంత్ర్యమునకు జరుగు యాత్రలో మొదట జాగృతి. దానివలన నుత్సాహసంతోషములు, తరువాత వచ్చు చాంచల్యమున ధైర్యము, పోరాటమున శాంతి, తుదకు సంయోగముచేఁ గలుగు శాంత్యానందములు వర్ణింపఁబడెను. ఈశ్వర సాక్షాత్కారసిద్ధిలో జ్ఞాతృజ్ఞేయజ్ఞానభేదములు తొలఁగి పోవునని చెప్పఁబడెను 3. పూర్వశైవమతము కొంత పరమత సహనభావము చూపినది. "ఏ దేవుని నీవారాధించినను, శివుఁడే యాతఁడై కన్పట్టును. వీని కన్నిటి కతీతుఁడైన యీశ్వరుఁడు నీస్వచ్ఛభక్తి నిజూచి యనుగ్రహము నిచ్చును" ౪. మోక్షసాధనములో గురువుకుఁ బ్రాముఖ్యమున్నది. నిజమైన గురువున కిదే తుదిజన్మము. శివుఁడే స్వయముగా గురువులో నుండి, శిష్యుని దయతో గురువు నేత్రముల ద్వారమునఁ జూచుచుండును ౧. శివుని కవతారములు లేవు. కాని తఱచుగాఁ దన భక్తులను బరీక్షించి, సత్యమార్గమునఁ బెట్టుట కాతఁడు గోచరించుచుండును. కాని శివుఁడజుఁడే. మానవ దేహమాత్ర యాతని కెన్నఁడును లేదు.

ధర్మనియమములు ముఖ్యములు. సిద్ధియరు చెప్పినాఁడు; "మానవకోటిని ప్రేమింపనివానికి దేవునియందుఁ బ్రేమ లేదు" ౨. కర్మసూత్ర మవిలంఘ్యమైనను, జీవస్వేచ్ఛకు భంగము

(3) తిరు అరుల్ పయన్, ౮. ౭౪.

(౪) శివజ్ఞానసిద్ధియరు,

(౧) తిరుఅరుల్ పయన్ ౫.

(౨) ౧౨;౨.

లేదు. మానవప్రయత్నమున కీశ్వరుఁడు తోడ్పడ నెల్లప్పుడు
సంసిద్ధుఁడే. కర్మయు జ్ఞానమును గలిసి మోక్షమిచ్చును.౩.
నిజమగు ఆస్తికమతములో వర్ణభేదకాఠిన్యము శిథిలతగాంచును.
మాణిక్కవాసగరు వర్ణనియమములఁ బ్రతిఘటింపకున్నను,
ననంతర శైవులగు పట్టణాధుపిల్లై, కపిలారు, తెలుగుకవి వేమన
వర్ణధర్మములను నిరసించిరి. దేవుఁ డొక్కఁడైనట్లే, జాతియు
నొక్కటే యని తిరుమూలరు చెప్పినాఁడు.౪. బసవుఁడు స్వయ
ముగా బ్రాహ్మణుఁడైనను, బసవుని సంస్కరణోద్యమము
(౧౨-వ శతాబ్ద మధ్యకాలము) బ్రాహ్మణాధికారమును దీవ్ర
ముగాఁ బ్రతిఘటించెను౫ ఈశాఖ పునర్జన్మభావము నంగీక
రింపదు. పాశభంగమైన వెనుక, జీవుఁడు శివసదృశుఁ డగును.
సృష్టిలయాది పంచక్రియలు శివుఁ డొక్కనికే చెందును.౧.
ఇఁక నాత్మ నాచ్ఛాదించు కాలుష్య మేమియునుండదు కావున
నీశ్వరుని కాంతియందు సులభముగాఁ బ్రసరించును. మోక్ష
మీశ్వరైక్యముగాదు; సాన్నిధ్యమే. మేకందరు చెప్పినాఁడు:
"శివునితో నైక్యమై, జీవుఁడు నశించినచో, నీశ్వరునితో నిత్య
సాహచర్యము గలిగియుండు వ్యక్తిత్వమే యుండదు. అట్లు

---

(౩) నీలకంఠుఁడు ౧,౧,౧.

(౪) ఒన్రే కులము ఒరువనేదేవానమ్ (తిరుమంత్రము)

(౫) లింగాయతమతశాఖ వర్ణభేద తీవ్రప్రతిఘటనముతో బయలుదే
రినది కాని నేఁడు లింగాయతులు వర్ణభేదము నంగీకరించుచున్నారు.

(౧) మృగేంద్రాగమము. ౬,౭. "నిరంతరమ్ శివోఽహమితి భావనా
ప్రవాహేణ శిథిలీకృతపాశతయా ఽపగతపశుభావశ్చోపాసకః శివఏవభవతి॥
(నీలకంఠుఁడు ౪,౧,౩.)

నశింపక వేరైయున్నచో నీశ్వరసంయోగము లేదు. కాని పాపములన్నియు నశించి, లవణము నీటిలోఁ గలిసినరీతిని, సిద్ధుఁడు శివదాసుఁడై యాతని పాదసన్నిధి నెప్పుడుండి సుఖించును."౨ "పాపనాశనముతో నాత్మ శివసదృశస్థితిని గాంచును."3. ముక్తజీవులు సశరీరులుగాఁగాని యశరీరులుగాఁ గానియుండవచ్చును. ౪. మోక్షస్థితిలో దేహముకూడ శివతేజస్సుతోఁ బ్రకాశించునని కొందరు శైవులు చెప్పుదురు. కొన్ని విచిత్రశక్తులు వారికిలభించునని కొందరుచెప్పుదురు. శివైక్యము పొందుటకు ముందుఁ గర్మఫలములను పూర్తిగా జీవు లనుభవించివేయవలెను. జీవన్ముక్తుఁడు, సశరీరుఁడైనను, నీశ్వరునితో భావతాదాత్మ్యము నొందును. తిరిగి జన్మములనిచ్చు పను లెవ్వియు నాతఁడు చేయఁడు. ఈశ్వరసాన్నిధ్య మాతనిహృదయములో నిండియుండును.౫. పూర్వజన్మ కర్మరాశి నశించువరకు నాతఁడు సశరీరియై యుండును. సాధనకాలమందలి కర్మ యీశ్వరకృపచే నశించును.౧. ముక్తపురుషులుచేయు కర్మ లన్నియు వారిలో నీశ్వరుఁడుండి ప్రోత్సహించిచేయించునవే.౨

(౨) నీలకంఠుఁడు ౪,౪,౭. (3) శివజ్ఞానబోధమ్ ౧౧,౫.

(౪) నీలకంఠుఁడు. ౪,౪,౪.

(౫) నీలకంఠుఁడు. ౪,౪,౫.

(౧) తిరు-అరుళ్-పయన్. ౧౦, ౯3.

౨. తిరు-అరుళ్-పయన్ ౧౦, ౯౮.

"నీకొఱకు మొఱపెట్టు నాజిహ్వయు, మిగిలిన నాశక్తులన్నియు నీ రూపమే; నీవేనాబలము! నాలోబ్రవహించుచున్న కంపమునీవే; సదసద్రూపమంతయు నాదే; మఱేదియునులేదు."

౪ - ప్రత్యభిజ్ఞాశాఖ

కాశ్మీర శైవమతమున కాధారము లాగమములే కాని, తరువాత రచన లద్వైతపోషకములుగా నున్నవి.

వసుగుప్తుఁడు (౮-వ శతాబ్దము) శివసూత్రమును గాంచి, కల్లటునకు బోధించెనని చెప్పుదురు. వసుగుప్తుఁడో, కల్లటుఁడో రచించిన స్పందకారిక, (క్రీ. వె. ౯౦౦) ఉత్పలునిప్రత్యభిజ్ఞాసూత్రము (క్రీ. వె. ౯౩౦) అభినవగుప్తుని పరమార్థసారము ప్రత్యభిజ్ఞా విమర్శిని, తంత్రాలోకము, క్షేమరాజు శివసూత్ర విమర్శిని, స్పందసందోహము, నీశాఖకుఁ జెందిన కొన్ని ముఖ్య గ్రంథములు. శైవాగమములను, సిద్ధాంతగ్రంథములను వారు ప్రమాణములుగా స్వీకరించి, శంకరాద్వైతవాదానుకూలముగా వానిని మార్పుచేసిరి. ఏకేశ్వరతత్త్వమును ప్రతిపాదించు భిన్నభావములుగల యీగ్రంథములను మూడువర్గములుగా విభజించి, త్రికమనిరి. [౩] భాస్కరవార్త్తిక సహిత శివసూత్రమును, క్షేమరాజు విమర్శినియు నొకపద్ధతికిఁ జెందినవి. కల్లటునివృత్తితోఁ గూడిన వసుగుప్తుని స్పందకారిక వర్ణించు తత్త్వము మొదటి పద్ధతికి భిన్నమైనదిగాదు. సోమానందుని శివదృష్టి, ఉత్పలుని ప్రత్యభిజ్ఞాసూత్రము, అభినవగుప్త విరచిత గ్రంథావళియు నద్వైతపోషకములు. [౧] వీనిలో మాధవు ననుసరించి, అభినవగుప్తుని గ్రంథములే మిక్కిలి ముఖ్యములైనవి;

---

(౩) పరమార్థములగు నీశ్వర, జీవ, జడపదార్థములనుగూర్చి చెప్పునవి కావున నవి త్రికమనఁబడెను.

(౧) చూ. పరమార్థసారము, పు, ౩౪, ౩౬, ౪౮-౫౦, ౫౪

ఏలన, మొకటి రెండువర్గముల భావములిందుఁ గూర్పఁబడి నవి. ౨. ఈసిద్ధాంతవాదులు కూడ నితరపద్ధతులన్నియు దీనికిఁ దోడ్పాటునిపోవు సోపానములవంటివని చెప్పెదురు. 3.

జగతిలో యథార్థమైనది శివుఁడే. ఆతఁడు సర్వజ్ఞుఁడు, పరిపూర్ణస్వతంత్రుఁడు. విభుత్వ, నిత్యత్వ, రూపరహితత్వాది గుణము లింకను జాలగలవు; స్వచ్ఛందత్వమాతని విశిష్ట లక్షణము. విషయి, విషయము, భోక్తయు దివ్యమునాతఁడే ౪. "ఏ చైతన్యమునుండి యీ ప్రపంచమంతయు నుదయించెనో, యది స్వభావముచే స్వతంత్రమైనదగుటచే దాని కవరోధము కలిగించునదేదియును లేదు. భిన్నములగు జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యాద్యవస్థలలో సంచరించుచు, వానితోఁ దాదాత్మ్యము పొందుచు నిజస్థితినుండి పతన మెన్నడును బొందకయుండును."౫ అద్వైతధోరణిలో నిట్లుచెప్పఁబడెను: "దేనియందు సుఖము లేదో, దుఃఖము లేదో జ్ఞాతయు జ్ఞేయమును లేవో, జడత్వము లేదో అదియే నిజముగానున్నది."౬. ప్రమాతయొక్క యాథార్థ్యము నకు సాక్ష్యమక్కరలేదు. ఏలన, సర్వప్రమాణములును దానిపై నాధారపడియున్నవి.౭ శివునికిఁ ద్వితీయుఁడెవ్వఁడును లేఁడు.జగతి

(౨) సర్వదర్శనసంగ్రహము, ౮

(3) తద్భూమికాః సర్వదర్శన స్థితయః (ప్రత్యభిజ్ఞాహృదయ సూత్రము, పు, ౮)

(౪) స్పందకారికా, పు, ౨౯

(౫) ,, పు, ౨-౪

(౬) ,, పు, ౫

(౭) శివసూత్రవిమర్శిని, పు, ౫

విజ్ఞానమందే యున్నను బాహ్యమున నున్నట్లు గోచరించును. "చిద్రూపియగు పరమేశ్వరుఁడు కామపరతంత్రుఁడై, వస్తుసముదాయమును యోగివలె బాహ్యమున నున్నట్లుగాఁ బ్రకాశింపజేయును. కాని దాని కాధారములేదు."౧. కర్మవంటి ప్రేరణాకారణముగాని, ప్రకృతివంటి యుపాదానకారణముగాని, సృష్టికారణముగా నంగీకరింపఁబడలేదు. మిథ్యారూపములను బ్రదర్శించు మాయయుఁ గారణముకాదు. ఈశ్వరుఁడు పరిపూర్ణస్వతంత్రుఁడై, తన కేవలసంకల్పశక్తివలన సర్వమును గల్పించెను. ప్రపంచము తనలోనేయుండి, వేరుగానున్నట్లుగోచరించు రీతి నాతఁడు వస్తువు లద్దములో గోచరించునట్లు చేసినాఁడు. తనలో గోచరించు ప్రతిబింబదోషము లంటక ముకురము నిర్మలమైయుండునట్లే తాను సృజించినవస్తు మాలిన్యములచే నీశ్వరుఁడు కలిషితుఁడు గాకయుండును. తనలో నిహితములైయున్న యద్భుతశక్తులవలన నీశ్వరుఁడు జీవకోటిరూపమును ధరించి. జీవానుభవార్థము విషయములను గల్పించును. ౨. నిజమైన వస్తువు నిరవధికమైన శుద్ధాత్మ; జగదేకైకాధారము; తత్స్పందనమే సర్వభేదములకుఁ గారణము.

---

(౧) ఈశ్వర ప్రత్యభిజ్ఞాసూత్రము. ౫.౬. జ్ఞానానందమయుఁడైన పరమేశ్వరుఁడు శక్తిని, మాయను, ప్రకృతిని, భూమిని సృజించెనని పరమార్థసారము చెప్పుచున్నది. (చూ:౮.) ఈశ్వరుఁడు దేవమనుష్యాది రూపములను ధరించును. (౬)

(౨) పరమార్థసారము. పు.౪౭-౫౦.

విశ్వైకాధారుఁడై, నిత్యనిర్వికారుఁడైన సత్యస్వరూపుఁడే శివుఁడు. ఆతనిశక్తి కనంతరూపములున్నవి. వానిలో ముఖ్యములైనవి చిత్తు, ఆనందము, ఇచ్ఛ, జ్ఞానము, క్రియ, ముప్పదియారు తత్త్వములు గలవు. శక్తి చిద్రూపమునఁ బనిచేయు నప్పుడు, శివుఁడు శివతత్త్వముగా మారును. శక్తియొక్క ఆనంద వృత్తిచేఁ జైతన్య ముదయించుటతో రెండవఘట్టమైన శక్తి తత్త్వమేర్పడును. ఆత్మావిష్కరణేచ్ఛచే రూప ముదయించుట మూడవదశ. తరువాత జగత్తు నుద్భవింపఁజేయు నీశ్వరతత్త్వము, తరువాతఁ గ్రియారంభవేళ జ్ఞాతృజ్ఞేయములు రెండును గలుగును. ఇది శుద్ధవిద్యాదశ. ఈవిధముగా శివశక్తియొక్క పంచ శక్తుల ఆవిష్కరణమొందు పరతత్త్వము లున్నవి.

మాయాపరిభావముచే నియతి, కాల, రాగవిద్యాకళోపాధిసహిత బాహ్యప్రపంచ ముదయించును. ఈమాయాప్రభావమువలననే, యేకచైతన్యమనేకపరిమితరూపములలో ననగాఁ బురుషులలో గోచరించును. ఉపాధులన్నిటికి మితియున్నది. ప్రకృతి పురుషభేద ముదయించును. మిగిలిన పరిణామ క్రమమంతయు సాంఖ్యులు చెప్పినట్లే జరుగును. పరిణామదశ లన్నియుఁ దిరిగి శివునియొద్దకుఁ జేరును సృష్టిలయ చక్రభ్రమణ మంగీకరింపఁబడెను. సృష్టి క్రమకార్యము పరమశివుని శుద్ధరూపమునకుఁ గాలుష్యముగలిగింపదు; ఏలన శివుఁడన్నిటి కతీతుఁడు.

ఆత్మ జ్ఞానస్వభావముగలది; జీవాత్మయు నట్టిదే యగుటచేఁ, బారమార్థికముగా నాత్మానేకత్వ మంగీకరింపఁబడలేదు.

శుద్ధజ్ఞానము ప్రతివ్యక్తిలో నున్నది; మిథ్యోపాధులచే నాచ్ఛాదింపఁ బడియున్నది. అజ్ఞానమే మన బంధకారణము.౧. క్షేమరాజు చెప్పినాఁడు; "అనంతజ్ఞానరూపియై, ఆత్మ 'నేను పరిచ్ఛిన్నరూపి" ననియు; స్వతంత్రతగల్గి, నేను దేహము' ననియుఁ దలఁచును. ౧. ఆత్మయే శివుఁడనియు, శివేతరప్రపంచము మిథ్యయనియు మఱచి యిట్లు భావించును.

సత్యప్రత్యభిజ్ఞయే మోక్షమునకు వలయునది. జీవాత్మయే పరమాత్మయైనచో నీప్రత్యభిజ్ఞ యెందులకని యడుగవచ్చును. దీనికి సమాధానముగా మాధవుఁడొక యుపమానమును జెప్పినాఁడు. విరహములోనున్న వనిత, తనప్రియుఁడు సమీపవర్తియై యుండుటచే మనశ్శాంతిఁబొందదు. సమీపమున నున్న యాతఁడే తనప్రియుఁడని యామె గుర్తింపవలెను. ఇట్టి ప్రత్యభిజ్ఞవలననే అజ్ఞానబంధము విచ్ఛిన్నమగును. ఆత్మ తానే యీశ్వరుఁడని గుర్తించినపుడు పరమేశ్వరైక్యానంద సమాధినందును స్పందశాఖ ననుసరించి, ఆత్మ, గాఢమగు యోగధ్యానముచే జ్ఞానమునుబొంది, జగత్తునంతను శివమయముగాఁజూచి, అఖండప్రశాంతియుత సమాధిని గాంచును. శివసూత్రము మూడు మోక్షమార్గములఁ జెప్పెను; శైవ, తాంత్రిక, యోగములు.

అభినవగుప్త ననుసరించి ముక్తపురుషులు మూఁడు వర్గములుగా నుందురు; పరమాత్మలోఁ గలిసిపోయిన పరముక్తులు

(౧) శివసూత్రము. ౨

(౧) శివసూత్రభాష్యము, ౧,౨.

ఈశ్వరతత్త్వైక్యము గాంచిన అపరముక్తులు; జీవన్ముక్తులు ముక్తాత్మ పరమాత్మతో నేకమగును; ఏలన స్తవహోమాదులు చేయుట కెట్టిభేదము నుండదు. ౨. "ఈవిధముగా ద్వైతభావమునశించి, ఆత్మమాయ నధిగమించి, జలము జలమునందును, క్షీరము క్షీరమునందును గలిసిపోవునట్లు, బ్రహ్మైక్యము పొందును." 3.

౫ - శాక్తేయము.

శక్తి మతారంభబీజములు ఋగ్వేదమునఁ గలవు. ఒక మంత్రములో శక్తి బలమునకు మూర్తియని చెప్పఁబడెను; అదియే స్వర్గమందుండి, భూలోకమును రక్షించుచున్నది."౧. ఆమె జగద్భారమును వహించు పరమశక్తియు, సువ్రితులగు భక్తులకుఁ దల్లి యనియు వచింపఁబడెను. తరువాత నామెయే సువర్ణారుణ రూపమైన యుమాదేవిగాఁ గేనోపనిషత్తు నుడివినది ఆమె మహాభారతమందు కృష్ణుని సోదరియై, వైష్ణవమత సంబంధమును గాంచినది. శైవుల కామె శివసతీమణి యగు పార్వతి. పురాణములలో నామె చండీదేవియై,నిత్యపూజ నందినది. ఆవెనుక యామె సచ్చిదానందరూపిణియై, పరబ్రహ్మ ప్రతినిధియై, స్త్రీపురుషాది భేదములులేని మూర్తిగా నర్చింపఁ

---

(౨) జె. ఆర్. ఎస్. ౧౯౧౦

(3) పరమార్థసారము. పు, ౫౧,

(౧) ౧, ౧, ౧3౬, 3.

(౨) చూ. ఛాం. ఉ. 3,౧౨;బృ.అ.ఉ.౫.౧౪.

బడినది.3. క్రమముగా వైదిక కర్మవిధానమునకు బదులు, జగన్మాతయే శక్తిగా నుపాసింపఁబడెను. ఈమత శాఖా సారస్వతమునే తంత్రమందురు. స్త్రీలందరు జగన్మాతృరూపములుగా భావించి, యీమతము స్త్రీలను గౌరవించినది ౪.

శాక్తమతమునకుఁ జెందిన డెబ్బదియే డాగమములలో, జ్ఞాన మోక్షసాధనములను దెల్పున వైదికశుభాగమములు, మంత్రశక్తులను బెంపొందించు అరువదినాలుగు కౌలాగమములు, నెనిమిది మిశ్రాగమములుగా విభాగింపఁబడెను. భాస్కరరాయలు తన లలితా సహస్రనామభాష్యములో శక్తి సూత్రగ్రంథమునుండి తొమ్మిది సూత్రముల నుదాహరించినాఁడు. శక్తిసూత్రము మనకు లభించి యుండలేదు. దేవీ శివ సంవాద రూపమున నున్న తంత్రములు ౭-వ శతాబ్దము, తదనంతర కాలములకుఁ జెందినవి. సర్. జాన్ వుడ్రో కృషి వలన ముఖ్యతంత్ర గ్రంథములు నేడు ప్రకటింపఁబడినవి. ఈ మతమునందు శివుఁ డఖిలానుగతుడు, శుద్ధచైతన్యనిరాకార నిష్క్రియామూర్తి. ఆతనికి జగత్సంబంధమేమియు లేదు. సక్రియాసాకారరూపిణియైన శక్తియందే సర్వజీవులున్నవి. సౌందర్యలహరిలోఁ బ్రారంభశ్లోక మిట్లున్నది. "శివుఁడు, శక్తిసంయుక్తుఁడైనప్పుడే సృజింపఁగలఁడు; లేకున్న నాతఁడు కదలనైనఁ గదల

(3) పునూర్రిపంవా స్మరేత్ దేవీమ్ స్త్రీరూపంవా విచింతయేత్.

(౪) విద్యాసమస్తాస్తవదేవిభేదాః స్త్రియస్సమస్తాస్స కలాజగత్సు.
అథవానిష్కలామ్ ధ్యాయేత్ సచ్చిదానందలక్షణామ్.

లేదు"౧ ప్రకాశవిమర్శాసంబంధమువంటిదే శివశక్తుల సంబంధము. విమర్శ యనఁగాఁ బరబ్రహ్మముయొక్క సహజపరిభ్రమణమని భాస్కరరాయలు నిర్వచించెను. ౨. సంబంధరహితమగు నిర్గుణచైతన్యమునకు విమర్శయే మొదటిసంబంధము; దీనివలన నానాభేదరూపప్రపంచోత్పత్తియగును. విమర్శలేక శక్తి నిర్గుణచైతన్యములో గర్భితమైయున్నది. అది నిర్గుణచైతన్యముయొక్క సగుణమూర్తి; అదియే అనాత్మగామారును. శివుఁడు చిత్తు; శక్తిచిద్రూపిణి. బ్రహ్మవిష్ణుశివులు సృష్టిస్థితిలయకార్యములను శక్తికి వశులై చేయుదురు. పూర్ణానందానుభూతిలో శివశక్తి భేదము తొలఁగిపోవును. రెండు నేకరూపమగును. నిష్క్రియావస్థలోనున్న అవ్యక్త బ్రహ్మరూపము శివుఁడు; ఇచ్ఛాజ్ఞానక్రియాశక్తులు గలిగి, జగత్తు నావిష్కరించుశక్తి సగుణబ్రహ్మ రూపము. అస్తిత్వగర్భితమై శక్తియుండుటచే శివుఁడు శక్తియు నొకటే; శక్తి ప్రవృత్తిలోనున్నను, నివృత్తిలో నున్నను, నది రెండురూపములలోను నున్నది, సర్వవిషయ ప్రపంచబీజరూపమై శక్తి శివునిలోనున్నది. శక్తికి స్థూలసూక్ష్మభేదములున్నవి. ఆమె సర్వవస్తుజాలమునకుఁ దల్లి. ఆభాస, శక్తి. విమర్శన, బీజావస్థాన, విలపనతాలక్షణము లైదు నామెకుఁ గలవందురు. సాంఖ్యమతములోఁ బ్రకృతికి సరిపోవు జడపదార్థము నున్నది.

---

(౧) శివశ్శక్త్యాయుక్తో యదిభవతిశక్తః పరిభావితుమ్। న చే దేవమ్ దేవోనఖలు కుశలః స్పందితమపి॥

(౨) చూ: విమర్శరూపిణీలో లలితాసహస్రనామభాష్యమును పు. ౫౮౮.

(3) ఆనందలహరి. పు. ౨,౨౮.

ప్రకృతి లేక మాయ దేవియొక్క తత్త్వమని చెప్పఁబడెను. ౧. జగత్కారణమైన ప్రకృతి లేక మాయ శక్తి గర్భమందున్నది. అది ప్రళయకాలమున నవ్యక్తము, సృష్టికాలమున వ్యక్తమునై యుండును. ప్రకృతినుండి సాంఖ్యపరిణామమే యిందు ననుసరింపఁబడినది. శక్తియొక్క చోదనము ననుసరించి, మాయ స్థూలభూతములుగను, చేతనులయొక్క దేహరూపములుగను వ్యక్తీకరించుకొనును. సర్వజీవులలోఁ జైతన్యమునిండియున్నది. భిన్నోపాధికారణములచే నొకే చైతన్య మనేకముగా గన్పట్టుచున్నది. సాంఖ్యుల యిరువదియైదు తత్త్వములకు బదులుగా ముప్పదియారు తత్త్వములు చెప్పఁబడెను (౧) శివతత్త్వము, పరమమూలమైనది. (౨) విద్యాతత్త్వమనఁగా, శక్తియొక్క సూక్ష్మరూపావిష్కరణము. (3) ఆత్మతత్త్వము లేక మాయ మొదలు భూమివరకుఁగల స్థూలజగత్తు. ఇది వరుసగాఁ బ్రకాశము, విమర్శ, అనాత్మలకు సరిపోవును. శాక్తవిధానములోని పరతత్త్వములో స్వగతభేదములున్నవి, కాని మోక్షమునుగూర్చియు జగదైకతమునుగూర్చియుభావములు తరచుగాఁబ్రకటింపఁబడెను. శంకరుని సమగ్రమగు నద్వైతవాదసామ్యము లిందుఁగలవు. ౨. మొదట మనకు నిర్గుణబ్రహ్మము, తరువాత శక్తిసమేతసగుణదైవమూర్తియుఁగలరు. అందుండి నాదము, నాదమునుండి బిందువు3.

---

(౧) సామ్యావస్థాగుణోపాధికా బ్రహ్మరూపిణీ దేవీ॥

(౨) ఇది యద్వైతమని చెప్పఁబడెను. కులార్ణవతంత్రము. ౧, ౧౦౭. తంత్రశాఖను ప్రత్యేకముగాఁ బరిశీలించిన సర్. జాన్ వుడ్రో. యీతత్త్వము సాంఖ్యులద్వైతమునకును శంకరాద్వైతమునకు నొకవిధముగా మధ్యమస్థానము నాక్రమించునని చెప్పెను. (ఇండియన్ ఫిలసాఫికల్ రివ్యూ. వాల్యుము. ౧. పు. ౧౨౨.) (3) శారదాటీక. ౧.

దానినుండి సుధామయము; యీయైదును శైవులశివుఁడు, శక్తి సదాఖ్య, యీశ్వరసుధామయములకు సరిపోవును. మిగిలిన పరిణామమంతయు శైవవిధానమే.

జీవి, మాయావశుఁడై, మోక్షము వచ్చువరకు, దాను స్వతంత్రుఁడైన కర్తననియు భోక్తననియుఁ దలఁచును. శక్తిజ్ఞానమే మోక్షమార్గము;౧. మోక్షమనఁగాఁ బరబ్రహ్మము యొక్క ఆనందమయ జ్యోతిలో విలీనతనొందుటే. "సర్వము బ్రహ్మస్వరూపమని గ్రహించిన వానికిఁక నేయోగమును, నేపూజయు నవసరములేదు."౨. జీవన్ముక్తి యంగీకరింపఁబడెను.౩. మోక్ష మాత్మశిక్షణపై నాధారపడి యుండును; ఆత్మశిక్షణ మాంతరంగిక దృష్టి నొసఁగును. ఇట్టి యాత్మదృష్టి, "స్వాధ్యాయము వలనఁగాని, యజ్ఞముల వలనఁగాని, శతోపవాసముల వలనఁగాని లభింపదు. తానే బ్రహ్మమను జ్ఞానమువలన మానవుఁడు ముక్తి నొందును."౪. బ్రహ్మమే సత్యమను చిత్తసిద్ధావస్థ అత్యుత్తమమైనది; బ్రహ్మధ్యాన భావము మధ్యమము; బ్రహ్మస్తుతి జపాదిక భావమంతకంటెఁ దక్కువది. బాహ్యపూజాదిక భావ మధమమైనది."౫. కర్మకాండయెడ నిరసనభావము ప్రకటింపఁబడినది. కులార్ణవ తంత్ర మిట్లు చెప్పును; "మృత్తిక తోడను, విభూతితోడను

(౧) శక్తిజ్ఞానం వినాదేవినిర్వాణమ్ నైవజాయతే॥ (నిరుత్తరతంత్రమ్)
(౨) మహానిర్వాణతంత్రము. ౧౪,౧౨౩. చూ: ౧౨౪-౧౨౮.
(౩) " " ౧౪,౧౩౫.
(౪) " " ౧౪,౧౧౫,౧౧౬.
(౫) " " ౧౪,౧౨౨.

శరీరమును బూయుటే మోక్షసాధనమైనచో నిత్యమట్లు చేయు గాడిదశునకములకు ముక్తి లభింపవలెను."౬. వర్ణభేదము లపరిధానములు; తాంత్రిక శిక్షణమున కందరర్హులే. ౭. భక్తి మోక్షమునకు సహాయకారి. ఆరాధనా స్వాతంత్ర్య మంగీక రింపఁబడెను. "నదులన్నియు సాగరమునఁ జేరునట్లే, దేవు నేరూ పమునఁ బూజించినను నన్నియు బ్రహ్మమునకే చెందును."౮. అల్పదేవతలు కాలకర్మ సూత్రములకు బద్ధులు. ౯.

యోగరహస్య మార్గమున కెల్లెడలఁ బ్రాముఖ్య మీయఁబడినది. మంత్రములు దైవకృతములు, పావనములు, శక్తిరూపములునై యున్నవి; ఏలన శక్తియే శబ్దస్వరూపము. దేహాంతర్గతములైయున్న శక్తుల యావిష్కరణమునకుఁ బ్రాధాన్య మీయఁబడెను. సిద్ధిగాంచిన మానవుఁడు కుండలినీ శక్తిని మేల్కొలిపి, షట్చక్రములను భేదించును. 3. కర్మ, పున ర్జన్మ, స్థూలసూక్ష్మ దేహములు మున్నగువానిని గూర్చిన సిద్ధాంతములు శాక్తులంగీకరించిరి.

---

(౬) ౧.

(౭) అంత్యజాఅపియేభక్తానామ జ్ఞానాధికారిణః॥ స్త్రీ శూద్రబ్రహ్మ బంధూనామ్ తంత్రజ్ఞానేఽధికారితా। (వ్యోమసంహితా)

(౮) మహానిర్వాణతంత్రము. ౨,౫౦.

(౯) యేసమస్తా జగత్సృష్టిస్థితి సంహారకారిణః। తేఽపికాలేషులీయం తేకాలోఽహిబలవత్తరః॥

(3) చూ. ఏవలన్ సర్పెంటుపవర్. శాక్తేయుల సాధన సందేహాస్పద మైనది. చెప్పఁబడినంత నిందాపాత్రముకాదు కాని, సంస్కారమున కవ కాశమున్నది.

౬—మధ్వాచార్యులు

శంకరాద్వైతమునకు ఫలితముగా దానికి వ్యతిరేకమై, రామానుజతత్త్వముతో ననేకసామ్యములు గలిగి, మధ్వాచార్య కృతమైన ద్వైతవేదాంతము బయల్వెడలినది. ౧. మధ్వాచార్యులు శుద్ధద్వైతమును బోధించెను. జీవేశ్వరులకు, నీశ్వర జడపదార్థములకు, జీవజడపదార్థములకు, నొకజీవాత్మతో నితర జీవాత్మలకు, నొక జడపదార్థభాగముతో నితరభాగములకుఁ గలభేదములను పంచవిధములుగా నాతఁడు నిరూపించెను. విష్ణుకుమారుఁడగు వాయువే, యీశ్వరునకు మనకుఁగల యేకైక మధ్యవర్తి యను వాదము, శాశ్వతనరకమున్నదను వాదము మఱియు నీశాఖయొక్క ప్రచారాభినివేశము, మనకుఁ దగిన సాక్ష్యము లేకున్నను, క్రైస్తవమతప్రభావమును గొంతసూచించును. మధ్వాచార్యుని కేనోపనిషద్భాష్యము బ్రహ్మసారము నుండి తీసికొనఁబడిన దగుటచే మధ్వునికిఁ బూర్వమే ద్వైతమత సంప్రదాయ మున్నదని చెప్పవచ్చును. మనము ముందుఁ జూడఁబోవురీతిగా, నీతఁడు, సాంఖ్యన్యాయవైశేషిక సిద్ధాంతముల నతినిపుణముగా నుపయోగించినాఁడు.

---

(౧) ముఖ్యభేదము లేమనఁగా: జీవులు సహజతత్త్వములో సమానములేయని రామానుజుఁడు చెప్పఁగా, నవి భిన్నములని మధ్వాచార్యుఁడు చెప్పెను. బ్రహ్మ ముపాదానకారణమని రామానుజుఁడు, కాదని మధ్వుఁడు భావించిరి. మధ్వుని యుద్దేశములో జగము దేవుని దేహముకాదు. రామానుజతత్త్వము ననుసరించి, మోక్షమున కర్హతలేని జీవులువేరు, ముక్తజీవుల సుఖానుభూతిలో భేదములులేవు.

౨ - జీవితసారస్వతములు.

దక్షిణ కనరాజిల్లాకుఁ జెందిన 'ఉడిపి' గ్రామములో ౧౧౯౯-వ సంవత్సరమున పూర్ణప్రజ్ఞుఁడు, ఆనందతీర్థుఁడునను నామాంతరములు గల మధ్వాచార్యుఁ డుదయించెను.(౧) చిన్న నాఁడే యాతఁడు శ్రుతిశాస్త్రములలో మహాపండితుఁడై యా వెనుక సన్యసించెను. పెక్కేండ్లాతఁడు తపోధ్యానములతోడను విద్యావాదములతోడను గడపెను. శంకరశాఖీయుఁడు, అచ్యుతప్రేక్షనామధేయుఁడునైన యీతని గురువుతోడి చర్చల ఫలితముగా నీద్వైతవాదమును గల్పించెను. విష్ణువే పరమేశ్వరుఁడని ప్రకటించి, రామానుజుని వలెనే విష్ణుచక్రాంకితముల భుజములపై ధరించుట శ్రేయస్కరమని యీతఁ డంగీకరించినాఁడు. దేశములో నలుమూలల ననేకుల నీతఁడు తనమతములోఁ జేర్చె. ఉడిపిలో శ్రీకృష్ణాలయము నొకదానినిర్మించి, తనయనుచరుల కందరకు దానిని ముఖ్యకేంద్రముగాఁ జేసెను. యజ్ఞములలోఁ బశువధవలని రక్తపాతము నాతఁడు నిషేధించి, కీర్తిగాంచి, డెబ్బదితొమ్మిదవ యేట దివంగతుఁడయ్యెను.

మధ్వరచనలే యీ శాఖకుఁ బ్రమాణగ్రంథములు. ఈతఁడు బ్రహ్మసూత్రముల కొక భాష్యమును వ్రాసి, తన వివరణయే సరియైనదని అనువ్యాఖ్యానమను నింకొక గ్రంథ

---

(౧) నారాయణాచార్య విరచితములగు మధ్వవిజయమును, మణిమంజరియును మధ్వజీవిత కార్యములనుగూర్చిన గ్రంథము. ఆయనభక్తులు కొందరు వ్రాసిన యాతని విచిత్రగాథలను మానవాతీతకార్యములను విడిచిపుచ్చినచో మిగిలినగ్రంథ మాతని జీవితసందేశములను చారిత్రాత్మకముగా వ్యక్తపరచును.

మును రచించి సమర్థించెను, ఆతని యుపనిషద్గీతా భాష్యములు, భారతతాత్పర్యనిర్ణయమను మహాభారతసారము, భాగవతటీకయు నాతని తత్త్వమును వ్యక్తపరచును. ఋగ్వేదములోని మొదటి నలుబదిమంత్రములకు నీతఁడు భాష్యము వ్రాసి యతని ప్రకరణములలో ననేక తాత్త్వికవిషయములను జర్చించెను. ప్రస్థానత్రయముపైఁగాక, పురాణములపై నాతఁడెక్కుడాధారపడెనని యాతని రచనలన్నియుఁ జూపును; ప్రమాణ గ్రంథములనన్నిటి కాతఁడు ద్వైతపరముగా నర్థముచెప్పుట సులభమైన పనికాదు, మాధ్వసూత్రభాష్యమునకు వ్రాసిన జయతీర్థుని వ్యాఖ్య, అను వ్యాఖ్యానమున కీతఁడే వ్రాసిన న్యాయసుధ యను వ్యాఖ్యయు మిక్కిలి ముఖ్యములైనవి. జయతీర్థ వ్యాఖ్యకు చంద్రిక యను టీకను వ్యాసరాయలు రచించెను. పూర్ణానందుని తత్త్వముక్తావళి,౨ అద్వైతమును దీవ్రముగా నిరసించెను.

౮ – జ్ఞాన సిద్ధాంతము.

మధ్వుఁడు ప్రత్యక్షానుమాన శ్రుతిప్రమాణముల నంగీకరించెను; ఉపమనుమానరూపాంతరముగా గ్రహింపఁబడెను. ప్రత్యక్షాను మానములు స్వయముగా జగద్రహస్యమును దెలుపఁజాలవు. ప్రత్యక్షమింద్రియ గోచరములగు నంశములనే తెలుపును. అనుమానము మనకు నూతనాంశముల నీయఁజాలదుకాని, యితర సాధనములచే లభించిన వానినిఁ బరీ

(౧) చూ:సూ।భా॥ వాల్యుము. ౧,౩,౧౮.

(౨) కవెల్. భాషాంతరీకరణము.

క్షించి క్రమములోఁ బెట్టుటకుపయోగించును. సత్యమును గూర్చిన యథార్థజ్ఞానమునకై మనము వేదములపైననే యాధారపడవలెను. వేదవాక్యములన్నియుఁ బ్రమాణములే యని మధ్వుఁడు నమ్మును. మంత్రబ్రాహ్మణము లుపనిషత్తులతో సమానప్రమాణ ప్రయోజనములు గలవి. పౌరుషేయా పౌరుషేయ ప్రమాణములకు భేదమున్నదని యాతఁడు చెప్పెను. అపౌరుషేయప్రమాణమే పరిపూర్ణముగా నిర్దుష్టము. మాధ్వతత్త్వము వేదసారమును దెల్పుననియు వేదము లపౌరుషేయములనియుఁ జెప్పఁబడెను.

విషయగ్రహణ మేసాధనముచే లభించినను, గ్రహింపఁబడిన విషయముయొక్క ప్రత్యక్షసాక్ష్యముపై నాధారపడును. విషయగ్రహణములోఁ దత్సాధనోపకరణములుండవు. జ్ఞాతృజ్ఞేయ సంబంధము సద్యఃప్రత్యక్షము. ప్రత్యక్షానుమాన శ్రుతిప్రమాణములు జ్ఞానోత్పత్త్యుపకరణము లగుటచే నట్లు పిలువఁబడినవని జ్ఞానమును బాహ్యమునుండి పరిశీలించుటవలన దెలియును. ప్రత్యంశమును గూర్చిన జ్ఞానమును నిజమైనదే; ఆ యంశ మా క్షణకాలమునందే యుండిపోవచ్చును. అది నిజమైనది కాదని మనము నిరసించినచో, నింకొక విషయజ్ఞానము సప్రమాణమైనది మనకు లభించియుండవచ్చును. సూర్యోదయాస్తమయములు మనకు విషయములే కాని, సూర్యునకుదయాస్తమయములు లేవను జ్ఞానము కలుగువరకుమాత్రమే యుండును. జ్ఞానము సహజప్రమాణ యుక్తమైనదని, మధ్వాచార్యుఁడు విశ్వసించి, దానిని నిరసించు సిద్ధాంతము లన్నిటిని

ఖండించెను. మనజ్ఞానసత్యస్వరూపమును వ్యక్తపరచి, దాని యథార్థాస్తిత్వమును నిరూపింపకున్నచో, నసత్యవస్తువెన్నఁడును దృగ్గోచరము కాఁజాలదు. గాన నదియసత్యవిజ్ఞానవిషయమెన్నడును కాఁజాలదు; మఱియు నది కారణకార్యరూపజ్ఞానముతో సంబంధింపఁజాలదు. జ్ఞానమంతయు నసత్యమే యైనచో సత్యాసత్యభావభేదములే యదృశ్యములగును. ఒకమిథ్యాదృశ్యమును బరిశీలించిన నీవిషయము స్పష్టమగును. అందు మనదృష్టికొక వస్తువు చూపట్టును; మనయింద్రియముల లోపములవలనఁగాని, యితరజ్ఞానసాధనాదోషములవలనఁగాని, మనము దానిస్వభావమునుగూర్చి పొరపడవచ్చును. మిథ్యాదృశ్యములోని విషయాంశములు మిథ్యకావు. అవి అనుభూతసత్యాంశములే. కొన్నిలోపములచే, మనము చూచువస్తువును సమగ్రముగాఁ జూడక, దానిలక్షణములు కొన్నిగల వేఱొకవస్తువు జ్ఞాపకము వచ్చి, అదేయిదని పొరపడుదుము. ప్రతిమిథ్యాదృశ్యమునందును రెండంశములుండును. ఒకటి యథార్థమైనది, రెండవది భావింపఁబడినది. జగన్మిథ్యాభావమున కర్థమేమనఁగా నిజమైనదొకటియుండఁగా దానిస్థానమున నింకొకటిచూచుచుంటిమనియే కాని, నిజమైనదేదియులేదని యర్థముకాదు.

అనుభవము నాధారముగాఁదీసికొని, జ్ఞాతృజ్ఞేయములు రెండునులేని జ్ఞానములేదని మధ్వాచార్యుఁడు నిర్ణయించెను. గ్రహించు జ్ఞాతయు గ్రహింపఁబడు విషయములేకున్నచో జ్ఞానము వ్యర్థవచనమగును. జగత్తుమిథ్యకాదు. వస్తుభేదము నంగీకరింపకున్నచో భావభేదమునుండదు. భేదములున్నవని

మనజ్ఞానము చెప్పుచున్నది అవి కేవలమువాడుక వలనవచ్చిన వనుట యుక్తముకాదు; ఏలనవాడుకవలన భేదములుదయించవు.

దేశకాలములశక్తివలన భేదము లుదయించినవనియు. దేశకాలములు జ్ఞాత బుద్ధిరూపమాత్రములేయనియుఁ జెప్పఁబడెను. దేశకాలములు జీవాత్మకొకొకటైనచో, నవి ప్రమాతకొనేకమగుటెట్లో తెలియకున్నది. జ్ఞానరూపియగు నాత్మ సర్వవ్యాపియైనచో దేశకాలభేదముల కవకాశములేదు. దేశకాలము లవిద్యాసంభూతములన్నచో నాత్మకు, నవిద్యకుఁగల సంబంధమును సంతృప్తికరముగాఁ జెప్పఁజాలము. అవిద్యావివరణప్రయత్నమంతయు దేశకాలపరీవృతమై యుండుటచే దేశకాలము లవిద్యాజాతములని చెప్పవీలుపడదు. దేశకాలములు సావయవములగు పూర్ణరూపములని యూహింపఁబడెను. వానికి భాగములులేనిచో, నిచ్చట నచ్చట, యిప్పుడప్పుడను భేదభావముల కవకాశముండదు. మనకు దేశభాగములు మాత్రమేకన్పట్టును. మనముచూచువస్తువులు సర్వదేశము నాక్రమించుననుట పొరపాటు. మనము దేశకాలభాగములను మాత్రమే చూచుచుండుటచే నవియున్నవవి భావింపవలెను; అవి సాక్ష్యాత్మకు దృగ్విషయములేయని మధ్వాచార్య నిశ్చయము.

పదార్థము స్వతంత్రము, పరతంత్రమునని రెండువిధములని మధ్వాచార్యుఁడు చెప్పినాఁడు: పరమేశ్వరుఁడొక్కఁడే స్వతంత్రపదార్థము. పరతంత్రజీవులు, భావాభావభేదములను గలిగియున్నవి. భావజీవులు చేతనాచేతనభేదములచే రెండువిధములై యున్నవి. జడపదార్థము, కాలము నచేతనభావములు.

అచేతనజగత్తు వేదములవలె నిత్యమో; ప్రకృతి, దేశకాలములవలె నిత్యానిత్యమో, ప్రకృతిజములవలె ననిత్యమో గావలెను.౧

౯—భగవంతుఁడు

మూలభేదములుగల్గి, నిత్యములైన మూఁడుపదార్థములున్నవి. అవియే జీవేశ్వరజగత్తులు. మూఁడునుయథార్థములు, నిత్యములేయైనను జీవజగత్తులీశ్వరునిపై నాధారపడియుండును. స్వతంత్రపదార్థముబ్రహ్మమే, యేకైకసృష్టికర్త. వేదార్థజ్ఞానమువలన నీశ్వరస్వభావము నెఱుఁగవచ్చును;౨ అందుచే నీశ్వరస్వభావమవేద్యముకాదు. పరబ్రహ్మమనిర్వాచ్యమనిచెప్పుటలోని యర్థమేమనఁగా నీశ్వరునిగూర్చిన సంపూర్ణజ్ఞానము కష్టతరమనియే.౩ పరమేశ్వరుఁడు భావాతీతుఁడు.౧ ధ్యానావస్థలో మనమూహించికొనుచురూపమాతనిది కాదు, శ్రుతియందలి భిన్నభాగములు పరమేశ్వరుని భిన్నత్వమునుజూపు నను వాదమును మధ్వాచార్యుఁడంగీకరింపఁడు. పరమేశ్వరుఁడు నాతనిలక్షణములు నభేదములైనను భిన్నవచనములలో వానిని మనము పేనవచ్చును.౨ 'ఏకమేవాద్వితీయమ్ బ్రహ్మ' యను మహావాక్యమునకర్థమేమనఁగా సర్వోత్తమగుణసంపదలో బ్రహ్మతుల్యమగు

(౧) మధ్వసిద్ధాంతసారమునననుసరించి పదిపదార్థములున్నవి. ద్రవ్యగుణకర్మసామాన్యవిశేషవిశిష్టాంశిశక్తి సాదృశ్యాభావాదశపదార్థాః

(౨) మాధ్వభాష్యము. ౩, ౩, ౧,

(౩) ,, ,, ౧,౧, ౫

(౧) మధ్వభాష్యము. ౩,౨,౨౩.

(౨) చూ. న్యాయసుధ. ౧,౧,౨; ౧,౧,౬. పోల్చు మధ్వసిద్ధాంతసారము. భేదాఽభావేపి, భేదవ్యవహారనిర్వాహకా, అనంతాఏవవిశేషాః(౨౧)

నదింకొక్కటి లేదనియు, బ్రహ్మ సర్వవ్యాపి యనియుఁ జెప్పవలెను. ఈశ్వరుని విశేషణములు పరిపూర్ణములగుటచే నాతని కెట్టి లోపమును గలిగింపవు. బ్రహ్మ అనంతకల్యాణగుణపరిపూర్ణుఁడు. ఆతఁడే విష్ణువు. ఆతఁడు తనసంకల్పమాత్రముచే సర్వజగత్తును, జగములోని సమస్తమును నియమించును. పునఃపునః ఆతఁడు సృష్టిలయములు చేయుచుండును. ఆతనికి దివ్యదేహ మొకటి కలదు; ఆతఁడు సర్వాతీతుఁడు సర్వాంతర్యామియునై యున్నాఁడు; ఏలన సర్వజీవాత్మలకధిపతి.3 ఆతఁడు వ్యూహరూపములు గలిగి, యెప్పుడప్పుడవతారములను దాల్చి, పవిత్రములగు విగ్రహములలో రహస్యముగా నుండును. ఆతఁడు సృష్టిస్థితిలయకారకుఁడై, జ్ఞానదాతయై, నానారూపధారియై, కొందరను శిక్షించి, కొందరను రక్షించును. లక్ష్మి, నానారూపములు ధరించు శక్తి గలిగి, యాతని ప్రక్కనే యుండును. ఆమెకు భౌతిక దేహము లేదు; ఆమె సర్వవ్యాప్తి గలిగి భర్తతోఁ గలిసి శాశ్వతముగా నుండును. అనాద్యనంతముగా నామె విష్ణుమహత్త్వసాక్షి రూపిణియై యుండును. పరమేశ్వరుని సృజనశక్తి రూపమే లక్ష్మీదేవి. ఆమె సచేతనప్రకృతి. ఈశ్వరున కామెకంటె నధిక చిచ్ఛక్తియు, వరిషగుణగణమును గలదు.౧. స్త్రీ పురుష దేవతలు కొన్ని జన్మములైన వెనుక ముక్తిఁ బొందునట్లు గాక, లక్ష్మి నిత్యముక్తాత్మురాలు. జీవజడముల నీశ్వరుఁడు శూన్యము నుండి సృజించలేదు; శూన్యములో వానిని లీనము చేయఁడు;

---

(3) ౧, ౨, ౧౩.

(౧) ౪, ౨, ౯.

కాని యాతనికి వానిపై నాధిపత్యముగలదు ఆతఁడు జగత్తు నకు మూలకారణమే కాని, యుపాదానకారణము కాదు. పూర్ణ చైతన్యరూపియగు నాతఁడచేతన జగత్కర్త కాఁజాలఁడు. ఆతని పొందిపారు నత్యతిశయమైన పరిపూర్ణతయొక్క ఫలితమే ప్రవృత్తి. జీవుల కర్మలననుసరించి ఫలితములిచ్చువాఁడే కాని, దానిచే నీశ్వరుఁడు కర్మపై నాధారపడువాఁడని తలఁపరాదు; ఏలన మధ్వాచార్యులు చెప్పినరీతిగా, "కర్మయొక్కయు సర్వ వస్తువులయొక్కయు నస్తిత్వ మీశ్వరాధీనమైయున్నది"౨

౧౦—జీవాత్మ

భూమిపైనున్న సర్వమును సచేతనమేయని మధ్వా చార్యునిభావము. జగమంతయుఁ జేతనప్రకృతి విస్తృతి; ప్రత్యే ల్పాణుదేశమును జీవమయమైయున్నది. అతని తత్త్వనిర్ణయ ములో నిట్లుచెప్పినాఁడు; "అణుమాత్ర దేశములో ననంత జీవ రాశి జీవించుచున్నది."౩. జీవబ్రహ్మభేదము నిజమని యాతఁడు చెప్పెను.౪. సంసారమున జీవేశ్వరులు భిన్నమై, మోక్షమున నభిన్నము లనువాదము నాతఁడంగీకరింపఁడేలన, రెండుభిన్న వస్తువులెన్నఁడు భేదాభేదసంబంధమును గలిగి యుండజాలవు. పూర్తిగా నీశ్వరునిపై నాధారపడినను, జీవులకు కర్తృత్వము, బాధ్యతయుఁగలవు. ౧. జీవాత్మకు సంపూర్ణకర్తృత్వము లేదు;

(౨) ౨, ౧, ౩౭.

(౩) పరమాణు ప్రదేశేష్వనంతాః ప్రాణిరాశయః

(౪) ౧, ౨, ౧౨.

(౧) ౨, ౩, ౩౩-౪౨

దాని కర్తృత్వ మీశ్వరాధీనమగుటచే దానిశక్తి పరిమితమైనది. ౨. ఈశ్వరుఁడు సర్వవ్యాపియు, జీవుఁడణుపరిమాణమాత్రుఁడు. ౩. పరిమితపరిమాణముగలిగియున్నను జీవి, తనకుఁగల చిచ్ఛక్తిచే దేహమంతయు వ్యాపించియుండఁగలదు. జ్ఞానేంద్రియములకు సాక్షియుండును; భౌతికమగు మనస్సు తన యనుభవములను సాక్షియెదుటఁ బెట్టును. జ్ఞాతృరూపమగు సాక్షికే 'నేను' భావము చెందును. ఇదియే వ్యక్తిత్వమూలము. జీవాత్మ సహజముగా సుఖస్వభావముగలదియేకాని, పూర్వకర్మరూపములగు జడశరీరసంబంధముచే దుఃఖము ననుభవించును. పాపవిముక్తి కానంతవరకు జన్మాంతరప్రాప్తి కలుగుచుండును. ఆనందాది గుణములు మోక్షకాలమునఁ బ్రకాశించును.౪. జీవులు నిత్యములయ్యు, దేహసంబంధములచే జన్మోపేతములగుచున్నవి ౫. ప. రెండుజీవులొకే లక్షణమును గలిగియుండవు. జీవప్రపంచ సోపానములోఁ బ్రతిజీవికిఁ దత్తదుచితమగు స్థానప్రయోజనములున్నవి. జీవు లీశ్వరాధీనములైయున్నవి. వాని పూర్వకర్మానుగుణమగు కర్మచేయుట కీశ్వరుఁడు వానిఁ బ్రేరేపించును.౬.

(౨) ౨, ౩, ౩౪; ౨, ౩, ౨౯.
(౩) ౨,౩, ౨౩
(౪) ౨, ౩, ౩౧
(౫) మాధ్వ బ్ర, సూ, భా (౨, ౩, ౧౯)
(౬) ౨, ౩, ౪౧-౪౨ స్వప్నములుకూడ నీశ్వరసంకల్పజములే యని చెప్పఁబడెను (౩-౨, ౩,౫)

జ్ఞానజీవులు మువ్విధములు:- (౧) నిత్యముక్తులు-లక్ష్మీ మున్నగువారు; (౨) సంసారవిముక్తులైన ఋషి-పితృ దేవమనుష్యాదులు; (3) బద్ధజీవులు. మూడవవర్గములో ముక్తియోగ్యులు నయోగ్యులు గలరు. అయోగ్యులగువారిలోఁ గొందరు తమోలోకములగు నరకములకుఁ బోవుదురు; కొందరు నిత్యసంసారగతులు. సహజగుణసంపదచేఁ గొందరు ముక్తికర్హత గలిగి, కొందరు నరకయోగ్యులై, కొందరు శాశ్వతసంసారచక్రపరిభ్రమణమందుచు, సుఖదుఃఖాదు లనుభవించుచుందురు. ఈ వర్గత్రయవిభాగము గుణత్రయముపై నాధారపడియున్నది. సాత్త్వికజీవి స్వర్గమునకు, రాజసజీవి సంసారమునకు, తామసజీవి నరకమునకుఁ బోవును. చేతనములన్నియు దేవ మనుష్య పశు పక్షి వృక్షాదికవర్గములుగా విభాగింపఁబడెను. జీవతారతమ్యములను బట్టి నిశ్చితసోపానక్రమ మేర్పాటుచేయఁబడినది. మోక్షార్హులగు జీవులలోసైతము రెండుజీవులకు సర్వసమానార్హత యుండదు. దేవమార్గములో బ్రహ్మయు, వాయువును ప్రముఖస్థానము లాక్రమింతురు. విష్ణుమూర్తియాజ్ఞచే బ్రహ్మ సృజించును. బ్రహ్మ దేశికాగ్రగణ్యుఁడును. మాధ్వతత్త్వ ప్రథమప్రతిపాదకుఁడునని చెప్పఁబడెను; అందుచేతనే మాధ్వతత్త్వమును బ్రహ్మసంప్రదాయమందురు. జీవేశ్వరులకు మధ్యవర్తి వాయువు. బ్రహ్మజ్ఞానమునొంది మోక్షముపొందుటకు వాయువు జీవులకు సాయపడును. వాయువే ప్రియతమమైన

విగ్రహము; హరిసుతుఁడునని వచింతురు. ౧. సిద్ధజీవులు బద్ధ జీవులు కలిసిపోఁజాలరు.

౧౧—ప్రకృతి జగత్తు

భౌతికవస్తువులు జడజగత్సంభూతములు ; ఇవి సర్వజీవ రాశి దేహావయవములనుగూర్చును. ఇవన్నియు మూలప్రకృతి నుండి జనించి కొంతకాలమున కందే చేరును. ప్రకృతి యేకరూప ముగాఁగన్పట్టుచున్నను, సూక్ష్మావస్థలో భిన్నసూత్రములం దిమిడియున్నది. జీవేశ్వరప్రవృత్తివలన నీ సూక్ష్మప్రకృతియే బాహ్యదృశ్యజగత్తుగాఁబరిణామమందును. ఈశ్వరుఁడు ప్రకృతి నుండియే రూపకల్పన మొనర్చును. ప్రకృతియే రూపముల కుపాదానకారణము. ఈశ్వరుఁడే రూపములలోఁ బ్రవేశించి, యంత ర్యామియై యుండును,౧. అవ్యక్తమూల ప్రకృతిబాహ్యప్రకృతి గాఁ బరిణతినందులోపున నిరువదినాలుగు ప్రకృతి జన్యపదార్థ భేదములున్నవి; మహత్తు, అహంకారములు, బుద్ధి, మనస్సు, పంచకర్మేంద్రియములు, పంచజ్ఞానేంద్రియములు, పంచేంద్రియ విషయములు, పంచభూతములు, మూలప్రకృతిలోని విసూక్ష్మ రూపములలోనుండును.

౧౨—ఈశ్వరుఁడు—జగత్తు,

జీవజడజగత్తు "మిథ్యారూపమనికాని, యీశ్వర పర రూపమని కాని చెప్పుపద్ధతులను విసర్జించి, శుద్ధద్వైతవాదమును

---

(౧) పూర్వము భీముఁడు, హనుమంతుఁడుగా నవతరించిన వాయువే మధ్వుఁడై యవతరించెనని యాతని యనుచరులు భావించిరి:

(౧) ౧, ౪, ౨౧

మధ్వాచార్యులు ప్రతిపాదించెను. జీవాత్మపరతంత్రుఁడైయీశ్వరునిపై నాధారపడియున్నది; వృక్షజీవితమున కాధారమందుఁ బ్రసరించు ప్రాణసారమైనట్లే, పరమాత్మయొక్క ప్రాణాధారమైన శక్తిసాహాయ్యములులేనిదే జీవాత్మనిలువలేదు. నిత్యపరస్వరూపిణియైనను లక్ష్మికూడ నాతనిపైనాధారపడియున్నది జగమున కుపాదానకారణమగు ప్రకృతికధిదైవమే లక్ష్మీదేవి. తనకు సంబంధములేని ప్రకృతినెట్లో యీశ్వరుఁడు చైతన్యవంతమొనర్చును ప్రకృతియునెట్లో యీశ్వరాధీనతకంగీకరించును.

ద్వైతార్థమును గల్పించి సమర్థించుటకు మధ్వాచార్యులనేక శ్రుతివాక్యములకు శ్రమతోఁ బ్రయత్నించి తనకనుగుణమొనర్పవలసివచ్చినది. 'తత్త్వమసి' మహావాక్యమున కర్థము చెప్పుచు, నది జీవేశ్వరైకత్వమును జెప్పదనెను. ఆత్మకుఁగల లక్షణములు మూలములో నీశ్వరలక్షణతుల్యములేయని దాని యర్థము.(౧). ఈశ్వరాంశమే జీవాత్మయని ప్రకటించు వాక్యములకు నిదేయర్థము. శ్రుతివాక్యముల నాతఁడింకొకక్రమములోఁ జదువును. సఆత్మాతత్త్వమసి యనుదానిని సఆత్మాఅతత్త్వమసియని చదివి 'ఆత్మవునీవుకావ'ని చెప్పును 3. 'అయమాత్మాబ్రహ్మ' యనునది కేవల జీవాత్మస్తుతి వాక్యముగను

---

(౧) ౨,౩,౨౯.

(౨) భగవద్గీత ౧౫,౭.

(3) మాధ్వభాష్యము, బృ.ఉ. పు ౧౧౮; చూ॥ఛా॥ఉ.౬,౮,౭. ఈవాక్యము 'త్వమ్తదీయోఽసి'లేక త్వమ్తస్యాసి యనువాక్యములకు సరిపోవునని చెప్పఁబడెను.

లేదా, ధ్యానోపయోగార్థమంత్రమని యాతఁడర్థము చెప్పెను. మఱియు నది ఖండింపఁదగిన పూర్వపక్షమును జెప్పినెను. జీవబ్రహ్మైకత్వమును జెప్పువాక్యములలోనున్న జీవబ్రహ్మశబ్దముల కర్థాంతరములు ప్రకటించి మాధ్వుఁడు వాదించును. ఆత్మబ్రహ్మమెట్లన, ఆత్మకు వర్ధనశీలమును అటనశీలమును గలదని యాతఁడు వాదించెను.

మూలభేదము లెన్నియున్నను, నీశ్వరునమోఘాధిపత్యము వలనఁ బ్రపంచములో నేకత్వ క్రమములు నిరాటంకముగా నున్నవి. ద్రవ్యమును గుణమును, నంశమును పూర్ణవస్తువును, వేరుపరచు విశేషలక్షణమును దీసికొని యేకత్వానేకత్వముల ననుసంధించును.౪ విశేషము సంఖ్యచే ననంతము. ఏలన నది నిత్యానిత్యవస్తువులలో నివసించి, భావాభావరూపమునకుఁ జెందునది. ఒకయభావరూపమునుండి విశేషమింకొక యభావరూపమును వేరుచేయును. కాని యొకవిశేషమునకు వేరొక విశేషమెట్లు భేదించును. ఇంకొకవిశేషముచే ననుటవలన నభావస్థితి యేర్పడును. అందుచే విశేషము స్వయంనిర్ణయ శక్తిగలదని చెప్పఁబడెను. విశేషన్యాయముచే భేదములు పారమార్థికముగా సత్యములుగావని నమ్మినచో భేదములతోఁగూడిన ప్రపంచమున కర్థము చెప్పవచ్చును. విశేషవ్యాపారముచేతనే జగత్తులో భేదమున్నది విశేషము పరమాత్మకు భిన్నమైనదైనచోఁ బరమాత్మైకత్వమే నశించును; అట్లుగాక, విశేష మభిన్నమైనచో నది విశేషమే కాఁజాలదు.

---

(౪) న్యాయామృతము, వాల్యుము, 3, పు. ౧3౭.

౧౩—ధర్మము-మతము

జ్ఞానమే మనమీశ్వరునిపైఁ బూర్తిగానాధారపడి ప్రేమింప వలయునని మనకుఁ దెలియఁజేయునది.౧. ఆత్మానాత్మసంబంధమైన సర్వవిషయములనుగూర్చిన సమ్యక్ జ్ఞానమీశ్వరజ్ఞానము నిచ్చును; ఈశ్వరజ్ఞానమీశ్వరభక్తి నుద్భవింపఁ జేయును. తత్త్వవివేకచరమాధ్యాయమున మధ్వాచార్యుఁ డిట్లు చెప్పినాఁడు." ఈపరిచ్ఛిన్న జగత్తంతయు నిత్యము హరికధీనమైయున్నదని యెఱిగిన వానికిఁ దప్పక ముక్తి లభించును."

నిష్కలుషధర్మానుష్ఠానము మోక్షమునకుఁ బునాది. ధర్మనియమముల నంగీకరించి, నిష్కామముగా విధులను నెరవేర్ప వలెను. ధర్మప్రవృత్తివలన సత్త్వపుష్టి కలుగును. సమర్థుఁడైన గురుముఖమున వేదాభ్యాసముచే సమ్యక్ జ్ఞానము లభించును. ప్రతి వ్యక్తియందుఁ బరమేశ్వరు నొకయంశమెఱిఁగెడి శక్తి యున్నది. సమర్థుఁడగు గురు వీభిన్నప్రకృతుల నెఱిగి బోధింపవలెను; "ఏలక్షణమును దర్శించుట కెవనికర్హతయున్నదో దానినెఱుఁగుటవలననే మోక్షసిద్ధియగునుగాని మార్గాంతరము లేదు."౧. దేవద్విజులకే వేదాధికారమున్నది; స్త్రీ శూద్రులు స్మృతిపురాణపఠనముల వలన తరణోపాయము నొందఁగలరు. గ్రహించుశక్తిగలవార లందరకు వేదాంతము నభ్యసించుట కర్హతను మధ్వాచార్యుఁ డంగీకరించెను.౨. వీలైనన్నిపర్యాయము లీశ్వరునియందుఁ జిత్త

(౧) ౩, ౩, ౪౯.

(౧) మాధ్వభాష్యము. ౩, ౩, ౫౩

(౨) ౧, ౧, ౧.

మును లయింపఁజేయు ధ్యానమవసరమని చెప్పఁబడెను. ధ్యాన
యోగములో దైవకృపచే నపరోక్షానుభూతి లభింపఁగలదు.
మెఱుపువలెఁ జలింపక, సూర్యునివలె నిశ్చలమగు నీశ్వరధ్యా
నము కలిగినంతనే బంధములు విచ్ఛిన్నములై ముక్తిలభించును.

ఈశ్వరసాన్నిధ్యము సూటిగాలభింపదు. వాయువుమధ్య
వర్తి. మధ్వాచార్యుఁడు సమర్థించిన దైవకృపైకవాదము మన
కాగస్టైన్ వాదమును స్మృతికిఁదెచ్చును. మానవుఁడెన్నఁడును
మోక్షార్హత నార్జింపఁజాలఁడు. దైవకృపవలననే రక్షితుఁడు
కాఁగలఁడు. సచ్ఛీలమీశ్వరకటాక్ష హేతువుకాఁజాలదు. నిర్హే
తుకముగా నాతఁడు కొందరకు మోక్షార్హతను గొందరకు దుర్గతి
పాత్రతనుగల్గించును. ఈశ్వరసంకల్పైకమాత్రముననే కొందరు
ముక్తులు కొందరు బద్ధులునగుదురు. ఈశ్వరనిర్ణయము నిష్కార
ణము, నియమ రహితము, నను మధ్వాచార్యునివాదమును
హిందూసంప్రదాయమంగీకరించదు. ఆత్మభిన్నదశలకు బ్రహ్మ
సంకల్పమే కారణమైనను, మనభక్తిప్రాబల్యమున కనుగుణ
ముగా నీశ్వరకటాక్షము చేకూరుననియు సూచింపఁబడెను. మన
శీలసంపదవలనమాత్రమే మోక్షము రాదు; దైవసాహాయ్యము
కూడ నవసరము, మనప్రయత్నములవ్యక్తమగు పరబ్రహ్మ
మును వ్యక్తమొనర్పఁజాలవు. మనభక్తి కాతని మనస్సుకరగి
నపుడాతఁడు పొడచూపును.౩. భక్తునిభక్తి కీశ్వరుఁడు బదులు

(౧] ౩, ౨, ౦,
(౨) ౩, ౨, ౨౦, ౨౧,
(౩) ౩, ౨, ౨౩, ౨౬,

చెప్పెను. మధ్వానుచరులలో భిన్నవర్గములవారు, దైవేచ్ఛయే సర్వకారణమనియు, మానవునికిఁ గర్తృత్వస్వాతంత్ర్యమున్నదనియు; గొన్ని భేదములతో సంగీకరింతురు. జ్ఞానము, భక్తి విధ్యుక్తకర్మనిర్వాహణము ముఖ్యములైనవి. దేహమును విష్ణుచిహ్నాంకితమొనర్చుకొనుట, బిడ్డలనువిష్ణువివిధనామములతోఁ బిలుచుట, దానధర్మదయావిశ్వాసములాచరించుటయు నీశ్వరసేవలోని యంగములు, దైవకృపాప్రాప్తికి దైవారాధనమవిలంఘ్యమగు ప్రథమసూత్రము. జ్ఞానసహితకర్మచే నాత్మాభ్యుదయముకల్గును. కర్మకలాపములు, యజ్ఞములు; యాత్రలు మంచివే. పశువధతోఁగూడిన యాగములు నిషేధింపఁబడెను; యజ్ఞములలో జీవపశువునకుబదులు పిష్టపశువునుపయోగించుటకాదేశింపఁబడెను.

ప్రారబ్ధకర్మాంతమువరకు దేహసంబంధమాత్మకుఁదప్పదు, కాని, దేహపాతముతోఁ బూర్ణమోక్షసిద్ధియగును. జీవన్ముక్తికవకాశమున్నది. సత్యమునెఱిగియు మోక్షహేతువైన దైవకృపలేకున్నచో నెవఁడును దేహబంధవిముక్తుఁడు కాఁజాలడు. ఇదియే జీవన్ముక్తి. శుద్ధమోక్షమీశ్వరానుగ్రహమువలననే కలుగును.

భాగవతము ననుసరించి మోక్షమనగా నన్యరూపములను విడిచి, స్వస్వరూపవ్యవస్థితిని బొందుటే.(౧) ఆది జీవేశ్వ

(౪) ౧, ౧, ౧౭ మధ్వాచార్యననుసరించి ముక్తియనగా, స్వస్వయోగ్య స్వస్వరూపానందాభివ్యక్తి.

(౧) మాధ్వభాష్యము, బృ, ౩, ఉ, ప్ర, ౧.౧౮.

నైకత్వముగాదు; జీవేశ్వర సాహచర్యము. సుషుప్తిలోవలెనో లేక, ప్రళయకాలమందు వలెనో జీవేశ్వరభేదము గానరానిచో నది మోక్షముగాదు.౨. సృష్టి లయకాలములందైనను ముక్త జీవులు తమ వ్యక్తిత్వజ్ఞానమును గలిగి యుందురు. మోక్షావస్థలో దుఃఖనివృత్తి, సుఖానుభూతియుఁ గల్గును. కాని జీవాత్మ యీశ్వరతుల్యపదవి నొందఁజాలదు. ఈశ్వరసేవయే జీవకర్తవ్యము. బ్రహ్మైకత్వమే మోక్షమను దాని కర్థమేమనఁగా బ్రహ్మ సాక్షాత్కారసిద్ధి కలిగిన దనియే. "పరబ్రహ్మమును జూచువాఁడు. పరబ్రహ్మమే యగును"3. మున్నగు వాక్యములకు జీవబ్రహ్మైకత్వ మర్థముకాదు. ముక్తపురుషుల కందరకు సమాన సంకల్పలక్ష్యములే యుండును.౪. వారికి నిజముగాఁ గోరికలుండును గాని వారికోరిక లీశ్వరుని కోరికలే. వారీశ్వర ధ్యానమును విలాసము కొఱకుఁ జేయుదురు.౫. వారికోర్కె లేప్రయత్నమును లేకుండ సిద్ధించును.౬. వారు స్వచ్ఛందసంకల్పులై, శుద్ధసత్త్వమయ దేహముల ధరింతురు; ఈ దేహములు కర్మజములు కావు. వారికట్టి దేహములపై నభిమానముండదు. వారు దేహధారణము చేయుచున్నను, మనకు స్వప్నసుఖమువలె

---

(౨) తత్త్వముక్తావళి, పు. ౫౫-౫౬.
(3) ౪, ౨, ౧౬.
(౪) 3, 3, ౨౭.
(౫) ౪, ౪, ౮.
(౬) ౪, ౪, ౧౦-౧౬.
(౭) 3, ౧, ౨౯.

వారి కానంద మెప్పుడును లభించును. మోక్షము పొందిన వారు
సంసార విముక్తులగుదురు; అన్యులు తమ కర్మ ననుసరించి,
జన్మాంతరములఁ బొందుదురు మరణించిన వెనుక, స్థూల
దేహము దాని కారణాంశ రూపములోనికి శిథిలత గాంచి,
జీవాత్మ, దృగ్గోచరము కాని సూక్ష్మదేహమును ధరించి,
యింద్రియములను దోడ్కొని, నరకలోకముల లోనికిఁగాని,
తేజోమయములైన చంద్రలోకముల లోనికిఁగాని పోయి కర్మ
లనుభవించును. తరువాత మరల మాతృగర్భమునఁ బ్రవేశించి,
యీలోకోచిత శరీరమును గాంచును.౧. జన్మాంతర పరంపర
యీవిధముగా సాగుచు, నీశ్వరభక్తి వలనఁ గొందరు సిద్ధి
బొందుటయు, దైవద్వేషము వలనఁ గొందరు నరకప్రాప్తి
నొందుటయుఁ దటస్థించును.

౧౪ — విమర్శ

ప్రపంచ మేకసూత్రబద్ధమని జ్ఞానము చూపునే గాని,
బాహ్యసంబంధమును మాత్రమే గలిగియున్న జీవేశ్వరజడపదార్థ
విభాగమును జూపదు. జీవాత్మకును, జీవాత్మలో నంతర్వర్తియై
పనిచేయు జగదేకత్వసూత్రములకుఁ జెప్పఁబడిన సంబంధమును
సంతృప్తికరముగా లేదు. ఈశ్వరుఁడే సృష్టికర్తయైనచో, జగ
దారంభపరిణామ మీశ్వర సంకల్పముచేనైనచో మనము సృష్టి
కర్థము చెప్పవచ్చును. కాని కోరికగల దేదియైనను పరిచ్ఛిన్నత
గలదను విషయము దీని కడ్డువచ్చును. ఈ భావము ననుసరించి
యీశ్వరుఁడు పరిపూర్ణుఁడుగాఁడనవలసివచ్చును. జగ మీశ్వ
రునిపై నెట్లాధారపడినదో విస్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడలేదు. ఈశ్వ

యుఁడు నిజముగా స్వతంత్రుఁడైనచో నన్యము బాహ్యమైన
దేదియు నాతనిఁ బరిచ్ఛిన్ను నొనర్పఁజాలదు. ద్వైత మీశ్వర
పరిపూర్ణతకు లోపము ఘటించును. మధ్వాచార్యుఁ డపరిచ్ఛి
న్నతను భావమాత్రముగా దీసికొన్న కారణముచే గాని పరి
చ్ఛిన్న జగత్సంబంధమును సరిగాఁ జెప్పలేకపోయెను; బ్రహ్మయు
జగత్తును సమానముగా నిత్యములైనచో వాని సంబంధమెట్టిది ?
ఈసంబంధమును నిత్యమైనదన్నచో బ్రహ్మమునకు [illegible]
ములు బంధములగునా ? జీవులలో బ్రహ్మసంబంధము సహజ
మైనదన్నచో నదియుఁ బొసఁగదు; ఏలన జీవసంబంధహేతువు
బ్రహ్మమందు లేదు. బ్రహ్మమునకు జీవముక్తమే లేనప్పుడు
జీవసంబంధావసర మసలే లేదు. జీవేశ్వరసంబంధము వ్యక్తికి
తాటస్థ్యమనుటకును వీలు లేదు; ఏలన జన్మాంతరములైన జీవు
లను, పరమేశ్వరుని శాశ్వతత్వమునకు బంధించుకొనఁగల్గు సంబంధ
మొకటున్నచో నది కేవల తాటస్థ్యము కాఁజాలదు. జీవ జడ
పదార్థములు పరబ్రహ్మముపై నాధారపడునవైనచో నవి
ద్రవ్యము లనఁబడవు. ఏది స్వయంసంపూర్ణమో, స్వయం
నిర్ణయశక్తిగలదో; ఏది పూర్ణస్వతంత్రయుక్తమో దానికే
"ద్రవ్య"మను నుత్తమార్థముగలదు. పరబ్రహ్మమునకే యట్టి
లక్షణములున్నవని మధ్వాచార్యు లంగీకరించును. ప్రత్యక్షము
గనో పరోక్షముగనో సర్వమూ విష్ణువునుండి జనించెను.
ఆతని కుమారుఁడగు వాయువు, భార్యయగు శ్రీదేవియుఁ
గూడఁ బూర్తిగా నాతనిపై నాధారపడుదురు. విష్ణువు జగత్పర

మార్థస్వరూపమనుటచే నితరవిషయములకు పరతంత్రి, జన్యవ్యక్తిత్వము లేదనుకొన నవసరము లేదు.

మఱియుఁ గొందరనేర్చి రక్షించు సిద్ధాంతము నైతిక జీవితమునకుఁ బ్రమాదకరమైనది. జీవులకు సర్వమిదివరకే దైవముచే నిర్ణయింపఁబడినదను భావపద్ధతి మధ్వాచార్యుల యితర భావములకు వ్యతిరేకమైనది. ఈశ్వరుని ధార్మికప్రవృత్తికి లోపము నాతని నిష్పక్షపాత దయాదృష్టి కపార్థమును ఘటించును. పురుషప్రయత్నము నిరర్థకమగును; ఏలన మానవుఁడు తానీశ్వరకృపకుఁ బాత్రుఁడనని కాని, కాదని కాని యెట్లు తలఁచినను, మాంద్యము, నైరాస్యము నాతనినావరించును. మనకుభావిగతి తెలియనిదైనచోఁ, బరిశుద్ధులమగుటకు మనము యత్నింపవచ్చును. జ్ఞానము లేకున్నను మనమాశతో నుండవచ్చును. కాని యీసిద్ధాంతము మనల నుదాసీనతా పంకమగ్నుల నొనర్చును. దీనినుండి బయల్వెడలు ప్రశ్న మేమనఁగా, మనలో స్వర్గసంపాదనముకై గోర్కెఁ గలుఁగఁజేసి, దానికి మీరనర్హులని శాసించుటవలన నీశ్వరుఁడు మనల నవమానపూర్వక హేళనకు గురిచేయుట లేదా? మానవజన్మమెత్తిన ప్రతివ్యక్తి యందంతర్నిహితమైన దైవత్వమును వికసింపఁజేసికొనుట కవకాశములున్నవని నిశ్చయమైనఁగాని సార్థకమగు నైతికప్రవృత్తి కవకాశము లేదు. జీవాత్మ చిదానందరూపమనియుఁ, దానట్టిదని యెఱుఁగదనియు, నీశ్వరుఁడును చిదానందుఁడేయనియు నీసంగతి నాతఁడవిచ్ఛిన్నముగా నెఱుఁగుననియుఁ గొన్ని వాక్యములలో మధ్వాచార్యుఁడు చెప్పినాఁడు.

అందు జీవేశ్వరుల కెంతభేదమున్నను నదిమూల భేదముకాదని తెలియుచున్నది. జీవాత్మస్థితి, యజ్ఞానావరణ పరిమాణమును దెలుపునవియు, ముక్తజీవుల కీశ్వరునితో భేదముండనవకాశము లేదనియుఁ దెలియఁగలదు. వ్యవహార ప్రపంచ భేదములను మనము పరమార్థప్రపంచమునకుఁగూడ ననుసంధించుటవలన నిట్టిసిద్ధాంతము లుదయించును.

౧౫—నింబార్కుఁడు.

రామానుజునంతరము, మధ్వాచార్యునకుఁబూర్వము నించుమించుగా ౧౧-వ శతాబ్దమునజీవించిన తెలుఁగు వైష్ణవ బ్రాహ్మణుఁడు నింబార్కుఁడు. వేదాంతపారిజాత సౌరభమును బ్రహ్మసూత్రభాష్యమును, జీవేశ్వరజగద్భేదములను వివరించు దశశ్లోకియనుదాని నాతఁడురచించెను. ఇతనివాదము ద్వైతాద్వైతము. నింబార్కునివాదమునుసమర్థించుచు, తత్త్వప్రకాశిక యను భగవద్గీతాభాష్యమును కేశవకాశ్మీరుఁడు రచించెను. నింబార్కుని బ్రహ్మసూత్రభాష్యము బ్రహ్మపరిణామ వాదమును వివరించును. పురుషోత్తముని స్వతంత్రస్థితికిని జీవప్రకృతుల పరతంత్రస్థితికిని భేదము చెప్పఁబడెను. జీవేశ్వరు లిరువురునాత్మజ్ఞానముకలవారయ్యు, జీవునిజ్ఞానముపరిచ్ఛిన్నము; ఈశ్వరుని దట్టిదికాదు. జగత్తుభోగ్యము, జీవుఁడుభోక్తయు, నీశ్వరుఁడు నియంతయునైయున్నారు.

నింబార్కునివాదము ననుసరించి, శంకరునర్థములోఁ గాకున్నను జీవాత్మజ్ఞానస్వరూపి, సూర్యుఁడుకాంతియుఁ గాంతికారణమునైనట్లే, జీవాత్మ జ్ఞానము, జ్ఞాతయుఁగూడనై యున్నది.

ఆత్మకుగుణసంబంధము ధర్మికి ధర్మసంబంధము; ఇదిభేదాభేద సంబంధము. ధర్మిధర్మములకు భేదము చూపట్టదు కాని పూర్ణసమత్వము లేదు జీవ మణుపరిమాణముగలదైనను; వ్యాపకశక్తిగల జ్ఞానమువలన దేహములో నన్నిభాగములలోని బాధలనుగ్రహించుచును.౧. జీవికికర్తృత్వముగలదు.జీవికిఁ గర్తృత్వము లేదనిచెప్పు శ్రుతివాక్యములకర్థము జీవకర్తృత్వము పరతంత్రమనిమాత్రమే. సర్వావస్థలలో నానందమే జీవునిలక్షణము. జీవికి స్వాతంత్రి జ్ఞానప్రవృత్తులు లేవు. సుషుప్తి మోక్షావస్థలలో జీవి యుండును. ఈశ్వరుఁడెప్పుడును నియంతయైనట్లు,జీవుఁడన్నియవస్థలలో నీశ్వరాధీనుఁడు. జీవసంఖ్యఅనంతము; వానికీశ్వరుఁడే పోషకుఁడు.

జడజగత్తునకు మూడుతత్త్వములున్నవి. (౧) మూల ప్రకృతినుండి రానిదగు అప్రాకృతము; అనగా రామానుజుఁడు చెప్పిన శుద్ధసత్త్వమువంటిది; ఇది యీశ్వరుని నిత్యవిభూతియై యీశ్వర దేహమును నిర్మించును. (౨) త్రిగుణాత్మకప్రకృతి, దానినుండి జనించినవి. (౩) కాలము, ప్రకృతికాలములు జగత్ స్థితికి ముఖ్యహేతువులు. జీవాత్మలవలెనే యీమూడుతత్త్వములు నిత్యములైనవి.

ఈశ్వరుని నిత్యస్వభావము నియంతృత్వము. నింబార్కుఁడును, కేశవుఁడు బ్రహ్మనిర్గుణత్వలక్షణమును నిరసించి, యీశ్వ

(౧) కేశవుఁడు చెప్పినాఁడు: "నాఽపినిరర్థకమ్ బ్రహ్మ తస్యజ్ఞానక్రియాదీనామ్ స్వాభావికశక్తీనామ్". (౧,౧,౪.) మఱియు, "ఆనందమయశబ్దవిశిష్ట ఆత్మాబ్రహ్మైవ." (౧,౧,౧౩.)

మున కనేక కల్యాణ గుణములను జెప్పినారు. ౧. కృష్ణుఁడే పర
మేశ్వరుఁడని నింబార్కుఁడు చెప్పి, యాతనికి సమస్త కల్యాణ
గుణములున్నవనియు, గామాహంకారాజ్ఞాన సంగత్వదోష
ములు లేవనియు వర్ణించినాఁడు ఆతఁడు నాలుగు వ్యూహ
ములుగలిగి, యవతారములను ధరించును జగమున కాతఁడే
ముఖ్యోపాదాన కారణము. ఆతని సూక్ష్మములగు చిదచిద్రూప
శక్తుల యావిష్కరణమువలననే విశ్వమేర్పడినదగుటచే నుపా
దాన కారణమయ్యెను. జీవులకుఁ గర్మఫలసంబంధమును, వాని
ననుభవించు సాధనసామగ్రిని కల్పించుటచే నాతఁడు ముఖ్య
కారణమునయ్యెను. ప్రపంచము మిథ్యయని కొట్టివేయుటకు
వీలులేదు. ఏలన, నది యాశ్వరునిలో సూక్ష్మరూపమునుండి
పరిణతినందినదే. నింబార్కుఁడు వివర్తవాదమును నిరసించి,
జగత్తు నిజముగా మిథ్యయైనచో నది యింకొకదాని నాచ్ఛా
దింపఁజాలదనెను.

జగజ్జీవేశ్వర సంబంధము పూర్ణాభేదము గాదు; ఏలన,
భిన్నత్వమును ప్రతిపాదించు ననేకములగు నుపనిషద్వాక్యముల
కిది విరుద్ధమగుటయే కాక. వివిధ తత్త్వములకుఁ గల స్వభావ
స్వరూపముల కనన్వయ దోషము నాపాదించును. లేక యీ
మూఁడు తత్త్వములును భిన్నము లనియుఁ జెప్ప వీలులేదు;
ఏలన నట్లు చెప్పుటే కైకతత్త్వము నుగ్గడించు నుపనిషత్తులను
ద్రోసిపుచ్చుట యగును. జీవాత్మకును జగత్తునకును బరమేశ్వ
రుఁడు పూర్తిగా భిన్నుఁడైనచో నాతని సర్వవ్యాపిత్వమునకు

లోపము సంభవించును. జీవాత్మవలెను, లేక జగము వలెను బరమాత్మయుఁ బరిచ్ఛిన్నత గలిగి నదయ్యె, వానినిఁ బరిపాలింప లేని దగును. అభేదమే సత్యము, భిన్నత్వ ముపాధివశమున వచ్చినదనియుఁ జెప్పవీలులే దేలన, బ్రహ్మ కుపాధిసంబంధ మున్నదనవలసి వచ్చును. అప్పుడు బ్రహ్మమునకుఁ బరిశుద్ధత పోయి, దోషములు, సుఖదుఃఖాదికములు సంభవించును. ఇది బ్రహ్మస్వభావమునకు విరుద్ధమగును. అందుచే భేదాభేదములు రెండును నిజమని నింబార్కుఁడు నిర్ణయించెను. జీవ జగత్తులు, భిన్నస్వరూపగుణములుకలవగుటచే బ్రహ్మభిన్నములు. కాని యవి భిన్నములుకావు; ఏలన బ్రహ్మాధారము లేనిదే వాని కస్తిత్వమే లేదు. భిన్నత్వము పరతంత్ర సత్తాభావమును, అభేదము స్వతంత్రసత్తాఽభావమును విశదీకరించును. ఈ భేదాభేదవాదము ననుసరించి, 'తత్త్వమసి' యను మహావాక్యమునకు, 'తత్' అనఁగా నిత్యము సర్వవ్యాప్తమునగు బ్రహ్మమనియు, 'త్వమ్' అనఁగా బ్రహ్మముపై నాధారపడు జీవాత్మ యనియు, 'అసి' రెంటికిఁగల భేదాభేదసంబంధమును దెలుపు ననియు నర్థము చెప్పెను. రవికి, రవికిరణములకు, నగ్నికి నెరసులకు నట్టి సంబంధమే యున్నది. జీవజడములు బ్రహ్మభిన్నములయ్యును, తరంగములు జలముతోడను, చుట్టలు త్రాడుతోడను వలె, బ్రహ్మముతో ననన్యసంబంధమును గలిగి యున్నవి. ఈభిన్న వస్తువులు పూర్తిగా వ్యతిరేకములు, సంబంధ శూన్యములును గావు. భేదాభేదములు రెండును సమాన సత్యములు; ఏది భిన్నమో యది సమానమునై యున్నది.

కాని జీవులు, జగము స్వయంసంపూర్ణములు గావు; ఈశ్వరాధీనములై వర్తించును. (౧) ప్రళయకాలమున జీవ జగత్తులు సూక్ష్మరూపములలో నీశ్వరునిలోఁ జేరును. ప్రళయమునకును పుసస్సృష్టికిని మధ్యకాలమందు చేతనా చేతనములన్నియు సూక్ష్మరూపమున నీశ్వరునియందే నిలుచును. బ్రహ్మశక్తివలన మరల సృష్టిజరిగి ప్రతిజీవియుఁ దదనుగుణదేహమును ధరించును.

చేతనా చేతనజగత్తులు బ్రహ్మముతోఁ గలిసి యొక సముచ్చయవ్యక్తి యగుననియు, నదియే జగత్తున కుపాదానకారణకారణమనియుఁ జెప్పు సిద్ధాంతమును నింబార్కుఁ డంగీకరించడు; బ్రహ్మముయొక్క శక్తియే జగదుపాదానకారణమనియు, నా శక్తియొక్క వికారములు బ్రహ్మమున కంటవనియు నాతఁడు వచించెను. రామానుజుఁడు చెప్పిన దేవుని దేహమునే నింబార్కుఁడు శక్తియనెను, సృష్టినిర్మాణమునకు దేవునికి సామగ్రి యవసరములేదు. ఆతఁడు సర్వశక్తిసమన్వితుఁడగుటచే బ్రహ్మాండమును సంకల్పమాత్రముచే సృజింపఁగలఁడు. (౧) ఈ రీతిగా బ్రహ్మము ప్రపంచమునకు ముఖ్యోపాదానకారణములై యున్నవి. జగత్తు బ్రహ్మస్వరూపమే; తన పరిణామకార్యములకది బ్రహ్మముపై నాధారపడియుండును. కాని యొకవిధముగా బ్రహ్మ

---

(౧) దశశ్లోకీ. ౭

(౧) ౧, ౧, ౧౦.

మున కది వేరైనది. ప్రకృతి పరిణామమునకు మూలము గుణ త్రయమను మామూలువాద మంగీకరింపఁబడెను. ౨.

పరమేశ్వరుఁడు సర్వసద్గుణసంపన్నుఁడు; దోషరహితుఁడు, మార్దవసౌందర్య, మాధుర్యలక్షణపరిపూర్ణమైన దివ్య దేహముగలవాఁడని చెప్పఁబడెను. 3. జీవులసంఖ్యయనంతము; వాని కణుపరిమాణముగలదు. ప్రతిజీవియు బ్రహ్మతేజోరాశిలోని యొక కిరణమే మూర్తీభవించినది, ర. పరిపూర్ణ జీవ బ్రహ్మైకత్వము నీసిద్ధాంత మంగీకరించదు; ఏలన విశేషణ తారతమ్యములచేగలుగు భేదములను నిర్మూలింపవలసివచ్చును. కేవలానేకత్వమునుగూడ నంగీకరింపదు; ఏలనఁ బరబ్రహ్మము యొక్క సర్వవ్యాపకత్వమునకు, నాతనిసంపూర్ణతాస్వభావమునకు లోపము సంభవించును.

అనాద్యవిద్యాఫలితమగుకర్మవలన జీవునిపరిశుద్ధస్వభావ మాచ్ఛాదితమగును; కాని, దైవకృపదానినుచ్ఛేదింపఁగలదు. ప్రపత్తియనగా సంపూర్ణమగునీశ్వరార్పణమే మోక్షసాధనము. ప్రపన్నులగువారియెడ దయజూపి పరమేశ్వరుఁడు వారిభక్తిని వికసింపఁజేయును; తత్ఫలితముగా బ్రహ్మసాక్షాత్కారసిద్ధి యగును. జీవాత్మపరమాత్మ స్వరూపజ్ఞానము, దైవకృపారూపమగు మోక్షస్వభావజ్ఞానమును భక్తికవసరములు. అవిచ్ఛిన్న ధారారూపమగు దైవవిశేషణ స్వభావక్రమానుభూతియేభక్తి;

(౨) దశశ్లోకీ, 3.

(3) దశశ్లోకీ, ర.

(ర) బ్రహ్మసూత్రభాష్యము, ౨, 3, ర౨.

దీనివలన స్వార్థపరత సంపూర్ణముగా నశించును. మనస్సు, ఇంద్రి యములు, దేహము మున్నగున వాత్మయనుభావము. దైవేతర మగు నాధారమున్నదనుభ్రాంతి, దైవశాసనములయెడను పేక్షా భావము లేక వ్యతిరేకభావము, అల్పదేవతలకుఁ బరమేశ్వరునకు భేదమెఱుగమి, నిజమగుభక్తిచే గలుగు మోక్షానందములను గూర్చిన యవిశ్వాసము మున్నగు నీశ్వరసాక్షాత్కారమునకు గల యవరోధములను భక్తివలనఁ గ్రమముగా నిర్మూలింప వచ్చును. నింబార్కుని మతములో లక్ష్మీనారాయణులే రాధాకృష్ణులు.౧. భక్తి యనగా నుపాసనకాదు. ప్రేమయే. దుర్బలులగు వారికెల్లపుడు దైవకృప సాయపడి, సత్యమును బ్రదర్శించుచుండును. అన్యదేవతారాధనము నిషేధింపఁబడెను. శాస్త్రోక్త ధర్మానుష్ఠాన మవిలంఘ్యము; భక్తిసహితమగుకర్మ బ్రహ్మజ్ఞానసాధనము. ౩.

రామానుజ నింబార్కు లిరువురు భేదాభేదావసరమును గుర్తించి, చేతనాచేతనములు బ్రహ్మవిశేషణములని భావించిరి; కాని రామానుజుఁడు జీవబ్రహ్మైక్యమున కధిక ప్రాముఖ్యము నిచ్చెను. నింబార్కుఁడు రెంటికిసమాన ప్రాముఖ్యమునిచ్చి, రెండును సమానసత్యములని పల్కెను. మఱియు రామానుజుఁడు చిదచిత్తులు రెండును బ్రహ్మ విశేషణములని నిర్ణయించెను. ౪. నింబార్కుఁడు దీనిని ఖండించెను. శరీరమున్నంత

(౧) దశశ్లోకీ. ౫, ౮.
(౨) ౧, ౧, ౪.
(౩) ౧, ౧, ౭,
(౪) చిదచిద్విశిష్ట పరమేశ్వరాద్వైతము.

మాత్రమున గుణములున్నవని చెప్పనవసరము లేదు; ఏలన నొకవిశేషణమునకు విషయమా విశేషణముగల వస్తువునకది లేని యితరవస్తువులతోఁగలభేదమే. చిదచిత్తులు విశేషణము లైనచో నీవిశేషణము విశిష్టమైన బ్రహ్మమున కే యన్యవస్తువుతో భేదమును సూచించును ?

౧౬ — వల్లభాచార్యుఁడు

వల్లభుఁడు (క్రీ. వె. ౧౦౮౧) దక్షిణాపథమునకుఁజెందిన తెలుఁగుబ్రాహ్మణుఁడు; ఉత్తరదేశమునకువెడలి, పదిమూడవ శతాబ్దమునకుఁజెందిన విష్ణుస్వామిభావములను బెంపొందించెను. ఈతఁడు ప్రస్థానత్రయ ప్రమాణము నేగాక, భాగవతమును గూడఁ బ్రమాణముగా స్వీకరించెను. తన రచనలగు అనుభాష్యము, సిద్ధాంతరహస్యము, భాగవత టీకాసుబోధిను. ౧. లలో శంకర రామానుజ భిన్నమైన యాస్తిక వేదాంతమతమును ప్రతిపాదించెను. దీని నే శుద్ధాద్వైత మందురు. ౨. ప్రపంచ మంతయు సత్యమును బ్రహ్మముయొక్క సూక్ష్మరూపము నని యాతఁడు వచించెను. జీవజగత్తులు సూక్ష్మరూపములో బ్రహ్మమే. జీవ, కాల, ప్రకృతి లేక మాయలు నిత్యవస్తువు లని వల్లభుని మతము. అవి బ్రహ్మరూపము లే కాని వేరుకావు. మాయయే జగత్కారణమని నుడువువారు శుద్ధాద్వైతులు గారేలన,బ్రహ్మేతరమైన దింకొకటున్నదని వారు చెప్పుదురు.3

(౧) గిరిధరుని శుద్ధాద్వైతమార్తాండము, బాలకృష్ణుని ప్రమేయరత్నార్ణవము నీశాఖకుఁ జెందినవి.

(౨) శంకరుని కేవలాద్వైతము

(3) ౧, ౧, ౬.

శంకరుఁడు బ్రహ్మ మాయాశక్తివలన జగదుత్పత్తి చెప్పెను; మాయవంటి యేయితర పదార్థావసరము లేకయే బ్రహ్మము జగత్తును గల్పింపఁగలదని వల్లభుఁడు చెప్పెను. ఆతని దృష్టికి శాస్త్రమే పరమప్రమాణము; శాస్త్రవిధిని తర్క మెదిరింపఁ జాలదు.౧. ఈశ్వరుఁడు సచ్చిదానందుఁడు; సగుణుఁడు. బ్రహ్మ నిర్గుణమని చెప్పు శ్రుతివాక్యముల కర్థ మాతని గుణము లతిశయములైనవనియే.౨. పరమేశ్వరుఁడై, జ్ఞాన క్రియాశక్తులు మూర్తీభవించి కృష్ణుఁడయ్యెను. ఆతఁడే జగత్కర్త. మనకు వలె నాతనికి సృష్టిచేయుటకు దేహ మవసరమని తలఁపరాదు. కేవలేచ్ఛా శక్తిచే నాతఁడు సృష్టిచేయఁగలఁడు. ఆతఁడు కర్తయేకాక, భోక్తయునై యున్నాఁడు 3. ఆతనికి దేహావసరములేదు గాని భక్తుల సంతుష్టికొఱకాతఁ డనేకరూపములు ధరించును.౪. అత్యుత్తమమైనది కర్మతోఁగూడిన యజ్ఞరూపము. బ్రాహ్మణోక్త కర్మలవలన నీ యజ్ఞపురుషుఁడు కృపజూపును. జ్ఞానసహితమార్గ బ్రహ్మము, ఉపనిషద్జ్ఞానమే తత్సాధనము. పరమేశ్వరుఁడైన కృష్ణుని గీతాభాగవతోక్త రీతి నర్చింపవలెను.

మనుష్యపశుజీవులలో నానంద మాచ్ఛాదింపఁబడినది; జడపదార్థములలోఁ జైతన్య మాచ్ఛాదితము. ఆవిర్భావతిరో

(౧) ౧, ౧, ౨౦.

(౨) చూ. అతని బ్రహ్మసూత్రభాష్యము 3, ౨, ౨౨.

(3) ౧, ౧, ౧.

(౪) ౧, ౧, ౨౦-౨౧.

భావలక్షణ సామర్థ్యముచే బ్రహ్మము సంకల్ప మాత్రమున సర్వము చేయును. జీవుఁ డణుపరిమాణము గలిగి, బ్రహ్మాంశమై బ్రహ్మతో నొకటిగా నుండును.౬. బ్రహ్మముయొక్క ఆనంద మాచ్ఛాదితమై నప్పుడు, జీవుఁడగును. జీవమావిష్కృతి రూపమే యైనను, నది బ్రహ్మము వలెనే సత్యము, నిత్యము నైనది జీవులు మూఁడువిధములు. శుద్ధజీవుల జ్ఞానైశ్వర్యమవిద్యచే నాచ్ఛాదింపఁబడదు. రెండవవర్గము సంసారిజీవులు. వీ రవిద్యా గ్రంథులలోఁ దగుల్కొని, స్థూలసూక్ష్మశరీర సంబంధములచే జననమరణముల నొందుచుందురు. ముక్తజీవులు, విద్యా మహితులై, సంసారబంధ విముక్తులగుదురు. మోక్ష మొందిన జీవాత్మ, సర్వాచ్ఛాదనలు తొలఁగి, సహజగుణములను గాంచి, యీశ్వరైక్యము గాంచును. జడజగత్తు కూడ బ్రహ్మాత్మకమే. దానిలో బ్రహ్మయొక్క చిదానందలక్షణ ద్వయము మఱుగు పడి, శుద్ధసాత్త్వికస్థితి యుండును. బ్రహ్మముయొక్క ఆవిష్కృతియే జగమగుటచే దానిని బ్రహ్మకార్యమనిరి. సృష్టిలయములు బ్రహ్మముయొక్క వ్యక్తావ్యక్త రూపములు. బ్రహ్మముత్పత్తియై, సృష్టిరూపమున గ్రాహ్యమై, లయకాలమున స్వస్థితింగాంచి, యగోచరమగును. ప్రపంచము బ్రహ్మముతో సమానముగా నిత్యము సత్యము నైనది; బ్రహ్మ శక్తి వలననే సృష్టిలయములు జరుగుచున్నవి. జగత్తు మిథ్యకాదు; అది బ్రహ్మ భిన్నముగాదు. కారణకార్యసంబంధము సంపూర్ణ

(౫) ౨, 3, ౧౯.

(౬) ౨, 3, ౪3,

సమానత్వమే.౧. మాలనములో జగత్తు బ్రహ్మమే. తన స్వస్వ
రూపములో నెట్టి మార్పును లేకుండగనే, జీవజగద్రూపము
లను బ్రహ్మమే తాల్చుచున్నది. జగత్తునకు ముఖ్యోపాదాన
కారణములు బ్రహ్మమే.౨. సాక్షిత్వ కర్తృత్వములు బ్రహ్మ
మునకు లేవు; బ్రహ్మరూపములైన జీవులలోని భేదము సహజ
మైన దని వల్లభుడు చెప్పెను. మాయాబంధములు విచ్ఛిన్నమైన
జీవాత్మ బ్రహ్మమే యని యాతని మతము.

ఈశ్వరుఁడొక పూర్ణశక్తి; జీవుఁడాతనిలో నంశము
కాని జీవసత్తాబ్రహ్మసత్తాయే యగుటచే రెంటికి నిజమగు
భేదము లేదు. నిప్పు, నెరసుల యుపమానము విరివిగా నుపయో
గింపఁబడెను. జీవాత్మ అవిద్యామేఘచ్ఛన్నమగు బ్రహ్మము
కాదు; ఒక విశేషణమదృశ్యమైన బ్రహ్మస్వరూపము. జీవుఁడు
కర్తయు భోక్తయుఁ గూడనైయున్నాఁడు. అణుపరిమాణము
గలిగినను, జీవాత్మ, తన పరిమళముచే చందనము తాను లేని
చోట్లఁగూడ వ్యాపించినట్లు, తన విజ్ఞానముచే దేహమంతయు
వ్యాపించును, అద్వైతరూపమగు నేకపరమ సత్యము నంగీక
రించిన రామానుజుని దృష్టిలో జీవేశ్వరభేద మెన్నఁడు తొలఁగి
పోదు. జీవేశ్వరుల సంబంధము పూర్ణాంశ సంబంధము. ఇందంశ
ములు పూర్ణమునకు భిన్నములైనవి. రామానుజుని సామా
నాధికరణ్యము లేక విశేషణ విశేష్యభావము చూపున దేమన

(౧) ప్రాగ్భావము కారణావస్థ; ప్రధ్వంసాభావము కార్యమదృశ్య
మగుటే.

(౨) ౧, ౧, ౪

వంశములు పూర్ణములో సమవాయ సంబంధమును గలిగి యున్నవి. వల్లభునిది స్పెల్లింగు న్యూటలిజమ్ తత్త్వమువంటిది; ఇందు భేదములు నిర్మూలింపఁబడినవి. రామానుజునిది హెగెల్ తత్త్వసాదృశ్యమును గలిగియున్న దనవచ్చును.

లౌకికప్రపంచము మిథ్యకాదు[1]. ఏలన మాయయనున దీశ్వరేచ్ఛచే జనించినదే. "బ్రహ్మమే జగత్తునకు మూలోపాదానకారణము. బ్రహ్మము సృష్టిచేసినవాఁడే కాక సృష్టియు నాతఁడే."[2]. తా ననేకము గావలెనని పరబ్రహ్మ కోరి, తానే జీవజగత్తులయ్యెనని చెప్పిన బృహదారణ్యకోపనిష ద్భావము నాతఁ డంగీకరించును.[3]. ఆత్మవ్యక్తీకరణకాంక్ష బ్రహ్మమందు సహజమైయున్నది. మాయయనున దీశ్వరశక్తి. ఈశక్తివలన నీశ్వరుఁడు ప్రపంచ సృష్టిలయములను జేయును. మాయయనగా నవిద్యకాదు. ఏకత్వము నాచ్ఛాదించి, భిన్నతాభావము నుత్పత్తిచేయునదే అవిద్య.[1]. జడప్రకృతి యున్నదనియు దానిని బ్రహ్మము చైతన్యవంత మొనర్చునవియు వల్లభుఁ డంగీకరింపఁడు. స్వస్థితిలో బ్రహ్మ మవిజ్ఞేయమయ్యు, జగద్రూపమునఁ దెలియఁగలదు.

సంసారము మాత్రము నిజమైనదికాదు. జీవాత్మ ప్రపంచము నిజమనినమ్ముట తప్పుకాదు; దానిలో ననేకత్వమున్నదని

(౧) అణుభాష్యము ౧,౧,౪.

(౨) అనుభాష్యము ౧,౧,౪.

(3) ౧,౪,3.

(౧) చూ. శుద్ధాద్వైతమార్తాండము.

విశ్వసించుట తప్పు. ప్రపంచము సత్యమే కాని దానిని గూర్చి మనభావములలో లోపమున్నది. అది బ్రహ్మరూపములలో నొకటి యని మనమెఱుఁగకున్నాము. జగత్తుయొక్క నిజస్వరూపమెఱుఁగని యజ్ఞానముచే నాచ్ఛాదింపఁబడి జీవాత్మ బాధపడుచున్నది. నిజమెరిగిన వారికి జగత్తే బ్రహ్మరూపమున గోచరించును. శ్రుతిజ్ఞానము వలన సత్యమెరిగిన వారికి, జగము బ్రహ్మముగాను బ్రహ్మేతరముగాను గూడ గోచరించును. అజ్ఞానులదృష్టికి బ్రహ్మ సత్యస్వరూపమునకును ప్రపంచమిథ్యాస్వరూపమునకును భేదమే తెలియదు. అవిద్య మానవ మానసమందు స్థాపితమైయున్నది. జగత్తు సంపూర్ణముగా మిథ్యయను భావమును వల్లభుఁ డంగీకరింపఁడు. జగము మిథ్యయైనచో, నది బ్రహ్మతో నేకమనియుఁ జెప్పుటకువీలు లేదు. మోసమున కవకాశమున్నదికాని, దానికారణ మీశ్వరకృతముకాదు.

మాయాబద్ధమైన జీవాత్మ దైవానుగ్రహము లేనిదే ముక్తి పొందఁజాలదు. మోక్షమునకు భక్తియే ప్రధానమార్గము. జ్ఞానము భక్తిని బోషించును. దేవునియందు దృఢవిశ్వాసమున్నచో సర్వపాపములు నశించును. కాని దీని కపార్థములు కల్పింపఁబడినవి. శరీరక్షోభపద్ధతులన్నిటిని వల్లభుఁడు గర్హించెను. దేహము దైవనిలయమగుటచే దానిని హింసించుటతగదు. జ్ఞానసిద్ధికిఁ బూర్వము ననంతరము కూడఁ గర్మలుండును. (1) మోక్షముత్తమ లక్ష్యము కాదు. శాశ్వత కృష్ణసేవయు నాతని దివ్యలీలలందుఁ బాల్గొనుటయు నుత్తమ

(1) అనుభాష్యము, 1, 1, 1.

పరమావధి. వల్లభుఁడు పరబ్రహ్మమునకుఁ బురుషోత్తమున కును భేదమును జెప్పెను. ౨. ముక్తపురుషులలో ననేక భేదము లున్నవి. కొందరు సనకాదులవలెఁ బూర్వబంధముల నన్నిటి నుచ్ఛేదించి, దైవానుగ్రహముబొంది, ముక్తులై, వైకుంఠమున నివ సింతురు. కొందరు భక్తిని పెంపొందించుకొని, పరిపూర్ణ ప్రేమ గలవారై పరమేశ్వరునికి సహచరులగుదురు. పరిపూర్ణముగా నిష్కామముగు నీశ్వర ప్రేమనే వల్లభుఁ డుద్బోధించినాఁడు.

బ్రహ్మమునకును జీవజడజగత్తులకును సంబంధమంశాంశి సంబంధము. భేద మప్రధానము; అభేదము యథార్థమని వల్ల భుఁడుగ్గడించెను. 'తత్త్వమసి' 'అపరబ్రహ్మమేనీవ' నునది పరమసత్యమని యీతఁడు వచించెను. రామానుజుఁడు, నింబా ర్కుఁడు నది యాలంకారిక మనిరి. జీవాత్మ యానందమును, జడపదార్థము చైతన్యమును, నానందమును బొందినపుడు, వీనికి బ్రహ్మముతో భేదము నశించును. దీనికి రామానుజుఁడంగీక రింపఁడు.

౧౭ — చైతన్యమతము.

దాక్షిణాత్య వైష్ణవమతము శ్రీకృష్ణుని బృందావన లీలల నెక్కుడుగా స్వీకరించి యుండలేదు; కొందరాళ్వారులు మాత్రము గోపీకృష్ణ వినోదములను స్మరించిరి. కాని ఉత్తర దేశమున నీవిషయము భిన్నముగా నున్నది. నింబార్కు నను సరించి, ముకుందప్రియురాలైన రాధ కేవల గోపికానాయికయే కాదు; ఆమె కృష్ణుని శాశ్వత ప్రియపత్ని. గీతాగోవింద కర్త

---

(౨) „ ౪, 3, ౨౭.

యైన జయదేవుని యొక్కయు, విద్యాపతి, ఉమాపతి, చండీ
దాసు (౧౪-శతాబ్దము)ల యొక్కయు రచనలు బెంగాల్
బీహారు దేశములలో నభ్యుదయ మందుచున్న రాధాకృష్ణ
తత్త్వమును జూపుచున్నవి. దీనికిఁ గారణములు శాక్తేయ
తత్త్వాచారములే. ఇట్టి వాతావరణములోఁ బెంపొందిన సుప్ర
సిద్ధ వైష్ణవాచార్యుఁడగు చైతన్యుఁడు, విష్ణుపురాణ భాగవత,
హరివంశ, బ్రహ్మవైవర్త పురాణములలోఁ బ్రదర్శింపఁబడిన
కృష్ణచరిత్రముచే నాకృష్టుఁడై, తన మహనీయ వ్యక్తిత్వ సౌశీ
ల్యములఁ దోడ్పడుటచే వైష్ణవమతమున కొక నూతనాకృతిని
గల్పించెను. ఆతని విశాలదృష్టి చేతను, ప్రజాహితభావముల
చేతను, నాతని కధికానుచర వర్గము లభించెను. కాని యాతని
విచిత్రరీతులకు సంప్రదాయవాదులు మిక్కిలి చకితులైరి.
మహమ్మదీయులను దన మతములో స్వేచ్ఛగాఁ గలుపుకొనెను;
తన ప్రసిద్ధశిష్యులలో నొకఁడు ముసల్మాన్ ఫకీరు. చైతన్య
శాఖలో హరిదాసను పేర నాతఁడు విశేషవిఖ్యాతియు గౌరవ
మును గాంచెను. ఆతని శిష్యులు రూపుఁడు సనాతనుఁడు
ననువారు, హిందూసంఘముచే బహిష్కృతులు, మహమ్మ
దీయ మతమునఁ జేరి శత్రువులైనవారు, చైతన్యునిచేఁ దిరిగి
స్వీకరింపఁబడిరి. జీవగోస్వామి (౧౬-వ శతాబ్దము) పిమ్మట
బలదేవుఁడు నీశాఖకుఁ దత్త్వాధారములను గల్పించిరి. ఈశా
ఖకుఁ జెందిన మూలశాస్త్రగ్రంథములు, జీవగోస్వామి సత్సం
దర్భము, దానిపైఁ దానే వ్రాసిన సర్వసంవాదినియను భాష్యము.
బలదేవుని బ్రహ్మసూత్రగోవిందభాష్యము. బలదేవుని ప్రమేయ

రత్నాకరము సుప్రసిద్ధగ్రంథము. ఈరచయితలు కొంతవరకు రామానుజ మాధ్వులనుండి తమ భావములను గాంచిరి.(౧) ఈశ్వరుఁడు, జీవులు, మాయలేక ప్రకృతి, జ్ఞానశుద్ధసత్త్వ లక్షణములు గల స్వరూపశక్తి, కాలము, ననుపంచతత్త్వము లను వారంగీకరింతురు.

జ్ఞానసిద్ధాంత విషయములో నీశాఖ చూపు విశిష్టత యేమియునులేదు. వేదప్రమాణముతోఁ గలిపి సంప్రదాయ సిద్ధములగు జ్ఞానాధారము లంగీకరింపఁబడెను. మిక్కిలి ప్రాతిపదికమైన జ్ఞానదశ మొదటఁ గలదనియు నందుండి సవికల్పక జ్ఞానముదయించెననియు జీవగోస్వామి చెప్పినాఁడు. స్వతస్సిద్ధమై సంబంధశూన్యమగు జ్ఞానము, సవికల్పజ్ఞాన పూర్వమైనది. ఇది నిర్వికల్పకజ్ఞానము, సవికల్పకమం దిమిడియున్నది. నిర్వికల్పక జ్ఞానములోని సత్యాంశము, సవికల్పకములో సవివరముగా వ్యక్తమగును. అనగా నిర్వికల్పకజ్ఞానము యథార్థజ్ఞానమే; సంబంధశూన్యమైన యింద్రియాతీత జ్ఞానమిట్టిదే సకలభేదము లను సమన్వయించు సామాన్యధర్మమును జీవగోస్వామి యంగీకరింపఁడు.(౨) మొదట మనకు సామాన్యమును గూర్చిన సహజ జ్ఞానము నావెనుక, గుణవిశిష్టమైన సామాన్యజ్ఞానమును లభించును పరిశుద్ధ బ్రహ్మస్వరూపమును గూర్చిన జ్ఞానము నిస్సంశయజ్ఞానమే. కాని దాని నతిక్రమింపవలెనని జీవగోస్వామి నిశ్చయము.

(౧) ప్రమేయరత్నావళి, పు. ౮.

(౨) భాగవత్సందర్భము, పు, ౫౫.

సచ్చిదానంద గుణమహితుఁడైన విష్ణువే కృపాప్రేమరస స్వరూపియగు సగుణదైవము. ప్రకృతిగుణవిరహితుఁడగుటచే నాతఁడు నిర్గుణుఁడు; సర్వజ్ఞత్వాది గుణములచే నాతఁడు సగుణుఁడు. స్వరూపసంబంధముచే నీగుణము లాతనికిగలవు. బ్రహ్మస్వరూపమును వ్యక్తీకరించు నీగుణము లాతనిలో నున్నవి.౩. ఆతఁడే జగదుత్పత్తి స్థితిలయముల కారణము. జగదుపాదాన ముఖ్యకారణము లాతఁడే.౪. తన పరాశక్తిచే నాతఁడు ముఖ్యకారణుఁడై, అపరావిద్యాశక్తులచే నుపాదాన కారణుఁడగుచున్నాఁడు. ఆతనిమూలరూపము నిర్వికారము. సగుణరూపము మారుచుండును. దేవుని ముఖ్యలక్షణము ప్రేమయు౫. నానందశక్తియును, నానందమును.౬. అవతారము లాతని నిజస్వరూపములే కాని వ్యక్తులవలె నంశములుగావు ౭. ఆతని కనంతరూపములున్నవి; వానిలోఁ బ్రేమనిధియగు కృష్ణుని రూపముత్తమమైనది. పరమేశ్వరుఁడగు కృష్ణునికి మూడు ముఖ్యశక్తులున్నవి; అవి చిన్మాయాజీవశక్తులు. చిచ్ఛక్తిచే నాతఁడు తన సంకల్ప

---

(౩) మధ్వునవంతరము, బలదేవుఁడు విశేషసిద్ధాంతము నంగీకరించి, స్వరూపశక్తి, దాని వికారములకు మాత్రమే వర్తింపఁజేయును; ఏలన జగద్భేదములు, సత్వాంశములగుటచే వానిని నిరూపించుటకు కొఱకు విశేషమువసరము లేదు.

(౪) ,, ౧,౪,౨౪.

(౫) ఇదియే శ్రీ చూ. బలదేవుఁడు. ౩,౩,౪౦. ౪౨.

(౬) ప్రీత్యాత్మ ౪,౧,౧.

(౭) స్వాంశావిభిన్నాంశా భేదము చెప్పఁబడెను. చూ. బలదేవుఁడు. ౭,౩,౪౮.

జ్ఞానస్వరూపమును, మాయాశక్తిచే సృష్టి కర్మను, జీవశక్తిచే జీవకోటినిఁ బోషించును. శ్రీకృష్ణు నుత్తమశక్తిరూపము హ్లాదినీ రూపము. రాధ పరమానంద స్వరూపిణి.3. జీవగోస్వామి ననుసరించి, యీశ్వరుఁ డద్వితీయుఁడు. స్వస్వరూపములో నాతఁడు పరబ్రహ్మము, సృష్టికర్తగా భగవానుఁడు. మొదటిది నిర్గుణరూపము; రెండవది సగుణరూపము. రెండవ దెక్కుడు నిజమైన రూపమని జీవగోస్వామి భావించెను. బలదేవు ననుసరించి, పరమేశ్వరుఁడు హరి; హరియొక్క ప్రభుత్వైశ్వర్య రూపము నారాయణుఁడు; ఆతని సౌందర్యానంద రూపము కృష్ణుఁడు.

జీవసహితజగత్తు పరమేశ్వర శక్తులచే నావిర్భవించెను. అవి వానికి వేరుగా నున్నను వానిపై నాధారపడి యున్నవి. అవి వానితో నేకమునుగాదు భిన్నమునుగాదు. ఈసంబంధ మొక యచింత్యభేదాభేదము. జగత్తు నిజమైనది; మిథ్యకాదు. అది జీవులను దేవునినుండి తన వైపు కాకర్షించుటచే దానిని మాయ యనిరి. దేవుని సేవకుఁడు, మాయాశక్తి వలన, జగమునకు దాసుఁడగుచున్నాఁడు.

ఈశ్వరుఁ డాత్మకు భిన్నుఁడై తదధిపతియై యున్నాఁడు. ఈశ్వరుఁడు సర్వవ్యాపి; ఆత్మ అణుమాత్రము.4. జీవగోస్వామి ననుసరించి, యీశ్వరుని స్వరూపశక్తి, యాతని జీవశక్తి లేక

---

(3) పోల్చు:-"కృష్ణస్వరూపిణీ పరమానందరూపిణీ."

(బ్రహ్మవైవర్త పురాణము ౫,౪,౧౭.)

(4) బలదేవుఁడు ౨,౨,౪౧.

తటస్థశక్తిని బోధించి, సృజింపఁజేయును. జీవశక్తి మాయా లేక బహిరంగశక్తిని బోధించును. ఈశక్తు లీశ్వరునకు భిన్నములై యుండఁజాలవు. సృష్టికాలమునఁ బ్రళయ పూర్వమున్న జగన్నిర్మాణ స్మృతిగలిగి యీశ్వరుఁడు తా ననేకము గావలె నని కోరి, తనలో లీనములైయున్న జీవులను, వానికొరకు భోగ్యవిషయములను, వేరు వేరుగా సృజించును. మహత్తత్త్వము నుండి బ్రహ్మాండమువరకు సర్వము నాతఁడు సృజించును. పూర్వయుగక్రమము ననుసరించి, వేదములను సృజించి, బ్రహ్మ కొప్పగించి, మిగిలిన సృష్టికార్యక్రమ మాతనిపైఁ బడ వేయును. వేదములవలన బ్రహ్మ వస్తుమూలరూపములను స్మరించి, వెనుకటివలెనే తిరిగి కల్పించును. వేదములలోఁ జెప్పఁబడిన యింద్రాదులు స్థానములుకాని స్థిరపురుషనామములుగావు. స్థానములు నిత్యములు, వాని నాక్రమించువారు మారుచుందురు.(౧) జీవజడపదార్థము లీశ్వర విశేషణములని రామానుజుఁడు చెప్పినాఁడు. జీవగోస్వామియు బలదేవుఁడు నవి యీశక్తి రూపములనిరి. అచేతన ప్రకృతి నీశ్వర విశేషణముగాఁ జెప్పుటకు వీరు సంశయించిరి; ఏలన నది యీశ్వరునిలో వైషమ్యకారణమును గల్పించినదగును. అందుచే జీవగోస్వామి, ప్రకృతి యీశ్వరుని బాహ్యశక్తియనియు నాతనికి దానితోఁ బరోక్షసంబంధమే యున్నదనియుఁ జెప్పెను. బలదేవుఁడు ప్రకృతియే మాయయనియు నది యీశ్వరుని యీక్షణామాత్రమున నుత్పన్నమగుననియుఁ జెప్పినాఁడు. మాయాశక్తి

(౧) బలదేవుఁడు ౧,3,30.

వలన జీవులు తమ సహజస్వరూపమును మరచి, ప్రపంచపాశ
బద్ధులగుదురు. భక్తివలనఁ గర్మ నశించును.(౧) కృష్ణుని ప్రేమిం
చుటవలన సాక్షాత్కారము లభించును. రాధాప్రేమరూప
మున నీశ్వరానుగ్రహము జీవులపైఁ బ్రసరించును. జీవులు
తమ్ము మోక్షాపేక్షతో నాశ్రయింపవలెనని సృష్టికర్త యుద్దే
శము. కామ మింద్రియగతము; ప్రేమ దైవసంబంధము.
భక్తియే మోక్షసాధనము. వేదములు భాగవతము మున్నగున
వభ్యసింపవలెను. గురుభక్తి మిక్కిలి ప్రధానమైనది. మతవిష
యములలోఁ దర్కముపై నాధారపడరాదు. వర్ణభేదము
లప్రధానములు ఎంతనీచుఁడైనను దైవానుగ్రహపాత్రుఁడు.
సర్వభూతదయ, వినయము, చిత్తశాంతి, నిష్కామత్వము, పవిత్ర
హృదయము ముఖ్యముగా నార్జింపవలయు నైతికగుణములు.

శాశ్వతమగు నీశ్వర ప్రేమానుభవమే మోక్షము.
స్వర్గజీవులు పరమేశ్వర కింకరులై మహాభక్తులై యుందురు.
ప్రేమయే మోక్షము. భక్తియే యథార్థమగు ముక్తి. భక్తివ
లన పునర్జన్మవిచ్ఛేదమై, జీవుని కీశ్వరసారూప్యము కలుగును.
జీవేశ్వరైక్య మెన్నఁడును గలుగదు. 3. నిర్గుణ బ్రహ్మానుభూతి

---

(౧) మామూలు భక్తిదశలను చైతన్యుఁ డంగీకరించెను. (౧) శాంత
(౨) దాస్య (3) సఖ్య, (౪) వాత్సల్య (౫) మాధుర్యములు: పూర్వదశ
లుత్తరదశలలో నిమిడియుండును. మధురభక్తి పరిపూర్ణము. వంగసారస్వతము
భక్తిభావముల సకలనిశితవిభాగములుగాఁ జేసెను. (చూ. రూపుని ఉజ్జ్వల
నీలమణి. (౨) సచ్చిదానందైకరసే భక్తియోగే తిష్ఠతి. (గోపాలతాపని ఉప
నిషత్తు,) చూ. బలదేవుఁడు, 3, 3, ౧౨

(3) బలదేవభాష్యము, ౧, ౧, ౧౭,

కలిగి, తరువాత సగుణబ్రహ్మమైన భగవానుని సాక్షాత్కారము లభించును. నిర్గుణ బ్రహ్మనుభూతి, జ్ఞానసిద్ధమగుటచే నుత్తమ మైనదికాదు. భక్తివలనఁ గలుగు భగవత్సంసిద్ధి, దేహపతనానంతరమే కలుగును. బ్రహ్మజ్ఞానము వలన జీవన్ముక్తి లభించుట కవకాశమున్నదికాని, భగవంతుని ప్రేమించుట కదిచాలదు. రామానుజుని విశేషణ సిద్ధాంతమును దన శక్తిసిద్ధాంతముచే జీవగోస్వామి మార్పుచేసినాఁడు. కాని తన స్వభావమునకు విరుద్ధమగు గుణము నీశ్వరునకుఁ జెప్పరాదన్నచో నీశ్వరలక్షణ వ్యతిరేకమగు శక్తిని మాత్రమెట్లు చెప్ప వీలగును? ఈశాఖకుఁజెందిన కొందరు తాము మధ్వానుచరులమని చెప్పుకొందురు కాని, నిజముగా వీరు రామానుజునకు సన్నిహితులు; ఏలన, భిన్నత్వమును వీరంగీకరించినను, జీవేశ్వరైకత్వమును సమర్థింతురు. భేదము లీశ్వరశక్తి సంజాతములు. తత్సంబంధమచింత్యము. తన సర్వసంవాదినిలో నీశ్వరుఁడు, గుణములు నేకమును గాడు. భిన్నములునుగాదని జీవగోస్వామి యంగీకరించెను.

ఉదాహృతగ్రంథములు

౧. అవలన్:—మహానిర్వాణ తంత్రము.

౨. అవలన్:—శక్తి; శాక్తము.

3. బార్నెడ్:—భారతీయ హృదయము

౪. కార్పెంటర్:—భారతదేశ మధ్యయుగాస్తికమతము.

౫. ఛటర్జీ:—కాశ్మీర శైవము.

౬. మాధవుఁడు:—సర్వదర్శనసంగ్రహము. ౫, ౯, అధ్యా యములు.

౭. మాధవుఁడు:—బ్రహ్మసూత్ర, గీతాభాష్యములు.

౮. నల్లస్వామి పిళ్లే:—శైవ సిద్ధాంతరచనము.

౯. పద్మనాభాచార్యుఁడు:—మధ్వజీవితోపదేశములు.

౧౦. పోప్:—తిరువాసగమ్.

౧౧. శ్రీనివాసయ్యంగార్. భారతీయతత్త్వ ముఖ్యదశలు:
అధ్యా. ౨, ౩.

శివసూత్ర విమర్శిని.

భారతీయ తత్త్వశాస్త్రము

ఏకాదశాధ్యాయము

సమాప్తి

-: ౦ :-

౧ - తత్త్వజ్ఞాన వికాసము.

భారతదేశ విజ్ఞానచరిత్రయొక్క సర్వదశలలోను, మానవుఁడు జీవించు బాహ్యవ్యావహారిక ప్రపంచమునకు లోపల, నాత్మ శక్తికి నివాసమై, సూక్ష్మము, నధికసత్యమునైన వేఱొక యథార్థజగత్తున్నదను భావము జాతి దృక్పథమున కెప్పుడును ప్రకాశించుచునే యున్నది. జగద్రహస్యము నెఱిఁగి, పశుదశాతీతమైన ధార్మికాధ్యాత్మికోన్నత సీమ కుద్గమన మొనర్చుటకు మానవుఁడు చేయు నఖండకృషికి భారతవర్ష ముదాహరణము కాఁగలదు. చతుస్సహస్ర వత్సర పరిమితిగల యీకృషి మన యెదుట నున్నది. సింధు, పంజాబులలో లభించిన పూర్వ యుగచిహ్నములను బట్టి, యీచరిత్ర కాలము చాలవెనుకకుఁ బోవుచున్నది. మనుష్యుల పరివర్తనము సక్రమమైనదో వక్రమైనదో, పైనుండి చూచుచున్న ఆకాశ సూర్యదేవతలు లోకమును బరిపాలించుచున్నారను సమాయికపు విశ్వాసము; మన

ప్రార్థనలను విసికాని, మన వైదికకర్మాచరణ ఫలితముగాఁ గాని మనకోర్కెలను ప్రసాదించు దేవత లొక్కఁడే యగు పరమేశ్వరుని భిన్నరూపములను విశ్వాసము; యేపావనాత్మ నెఱుఁగుటచే శాశ్వతజీవితము సిద్ధించునో ఆయాత్మ మనలో నిహితమైయున్న పరమాత్మయేయను స్థిరనిశ్చయము; నాస్తిక సంశయ కర్మవాదసముద్భవము, నావెనుక దేవుఁడున్నను లేకున్నను మనోవాక్కాయశుద్ధి గలిగి, యెట్టిదుష్కార్యమును జేయకుండుటవలననే జీవబంధవిచ్ఛేద మగునని బోధించిన జైన బౌద్ధ నైతికతత్త్వములచే నివి తుడిచివేయఁబడుటయు; పరమాత్మకుఁ బరమార్థగుణ పరిపూర్ణతయేకాక నైతిక గుణ పూర్ణత నాపాదించు భగవద్గీతయొక్క విశాలాస్తిక తత్త్వము; నేటికి నుపయోగములోనున్న జ్ఞాన ప్రపంచ ప్రధానద్రవ్య నిర్మాణముచేసిన న్యాయశాస్త్రము; ప్రకృత్యర్థ వివరణ మొనర్చిన వైశేషికదర్శనము; బాహ్యాంతరంగిక ప్రకృతి తత్త్వపరి శోధన లొనర్చిన సాంఖ్యమతము; ముక్తిమార్గమున బాటలు వేసిన యోగశాస్త్రము; సాంఘిక నైతిక నియమావళినిఁ గల్పించిన మీమాంసయు; పరమాత్మ స్వభావస్వరూప వివరణ మొనర్చిన శంకర రామానుజ, మాధ్వ, నింబార్క, వల్లభ, జీవగోస్వాముల మతసృష్టి, మానవజాతి చరిత్రలో స్తుతిపాత్ర మగు తత్త్వవికాసమును ప్రదర్శింపఁగలదు. ఒకపద్ధతినుండి యింకొకపద్ధతియు, నొకశాఖనుండి యింకొకశాఖయు సహేతుక క్రమమున నుద్భవించెను. భారతీయుని జీవితము, భౌతిక సాంఘిక సాంస్కృతి కావసరముల ననుసరించి పరివర్తన

ముందుచూఁబురోగమించుచు నూత్నరూపములఁదాల్చుచువచ్చి నది. ప్రారంభదశలలో మొట్టమొదటిసారిగాఁ బ్రాచీన భారతీయులు సర్వము తామే చేయవలసివచ్చెను. తా మాధారపడుట కెట్టి పూర్వవిజ్ఞానమును లేకపోయెను. ఇప్పుడులేని యనేక కష్టసమస్యలను వా రెదుర్కొనవలసి వచ్చినది. కాని విజ్ఞానాన్వేషణ జగత్తులో వారు సాధించినది సామాన్య విజయముకాదు. కాని విజ్ఞానచక్రము పూర్తికాలేదు; నూత్న రూప నిర్మాణావశ్యకత లేకపోలేదు; జగద్రహస్యముసువ్యక్తము కాలేదు; తత్వజ్ఞాన మింకను బాల్యదశను దాటిపోలేదు. భారతీయ విజ్ఞానపరిశీలనము- ఏవిజ్ఞాన పరిశీలనమైన నట్టిదే- పరమార్థమనంత రహస్య సమస్యాన్వితమైన దనియు, దానినిఁ బరిష్కరింపఁ గోరుమానవు నవిచ్ఛిన్న కృషి మహోల్లాసపూరితమైన దనియు విదితమొనర్చును. మానవవిజ్ఞాన దేవాలయ నిర్మాణములో నొక క్రొత్తశిలను జేర్చుటకును; జ్ఞానసిద్ధిలో నొక క్రొత్త సోపానమును పడవేయుటకును పరంపరగా నుదయించిన వైజ్ఞానిక శేఖరులు తీవ్రకృషిసల్పిరి. కాని మానవప్రజ్ఞ లక్ష్యమును జేరలేక పోయెను; గమ్యస్థానమును జేరుటకుఁ గాని, యత్నమును విరమించుటకుఁ గాని దానికి వీలులేదు. ఘనమైన గత విజ్ఞానమునకు వారసులమై, వారు వెలిగించి యిచ్చిన విజ్ఞానదీపిక, లనంతముగా మనల నలముకొనియున్న గాఢాజ్ఞానాంధకారము దొలగించుటకుఁ జాలదను విషయము మన కెక్కుడు స్పష్టముగాఁ దెలియుట కవకాశమిచ్చినవి. తత్వవేత్తల సర్వప్రయత్నముల ఫలితమేమనఁగా, సత్యమును

గూర్చిన మహాసమస్యల యెదుట, పూర్వయుగారంభదశలలో మన మెచ్చట నిలిచితిమో నేడు నచటనే నిలిచి యుంటిమి; పరిచ్ఛిన్న మనఃకల్పిత పాశములచేఁ బరమార్థరహస్య సమస్య యను త్రాటికిబంధింపఁబడిన మన మెన్నఁడున ట్లేనిలిచియుందుము గాని తత్త్వజ్ఞానాన్వేషణ మెన్నటికిని వ్యర్థమైన కృషియని తలపరాదు. మనకుఁ దగులొ్కనియున్న గొలుసుల యొత్తిడి, చప్పుడులచే నివి మనకు సువ్యక్తములగును. మనయపరిపూర్ణతను మనకు సుస్పష్టమొనర్చి, పరిపూర్ణతకై మనలో నున్న దాహము ను దేకింపఁజేసి, మన క్షణికజీవితము లెంత నిస్సహాయములోఁ బ్రిదర్శించును. ప్రపంచ స్వస్వరూపము మన బుద్ధిగోచరమగునంత ప్రత్యక్షవిషయము కాదని తెలియుటచే నాశ్చర్యమేమియును లేదు. ఏలనఁ దత్త్వవేత్త యనఁగా జ్ఞానము నుపాసించువాఁడే కాని పొందినవాఁడు గాఁడు. యాత్ర ముగియుటలో విశేషము లేదు; యాత్రయే ముఖ్యము. కడఁజేరుటకంటె జేరు యత్నములో నధికానందమున్నది.

మనరచన ముగించుచుంటిమి కావున, మనకుఁ దెలిసిన చారిత్రికసత్యాంశముల ననుసరించి, మన కభ్యుదయమున్నదని నమ్మనగునా యని ప్రశ్నించుకొనవచ్చును. మానవవిజ్ఞాన పరిణామము పురోగమనమా లేక తిరోగమనమా ? నేఁడు మనకు గలిగిన ఫలిత మర్థరహితము హేతుశూన్యమును గాదు. పురోగమనమునందు భారతదేశమునకు విశ్వాసమున్నది; మన మిదివరలోఁ జూచినరీతిగా సృష్టిలయ చక్రమున కొక క్రమానుబంధమున్నది. కాలగతిలో నంతర్వర్తియైయున్న సూత్ర

మవిచ్ఛిన్నము. గతము నున్మూలింప యత్నించు విప్లవము
లైనను దాని నుద్ధరించుటకే సహకరించును. తిరోగమించు
తరంగములు ప్రవాహపురోగమనము నరికట్టుటకు బదులు
ముందునకే కొనిపోవును. మన దేశమున నెన్నటితో గతించి
నట్టి జీర్ణశకములవంటివి నిజముగాఁ బూర్వదశల నాలించి,
నూత్నజీవిత సృష్టిచేయుటకుఁ దోడ్పడు సంధికాలములు. జీర్ణ
దశ, వికాసదశ, రెండును గలిసిపోవును. ఒకయుగములో నభ్యు
దయశక్తు లప్రతిహతవేగముతో ముందునకుఁ బోవును; మఱొక
దశలో నీశక్తి ముందుకు వెనుకకు నూగిసలాడును; కొన్ని
వేళల నభ్యుదయ శక్తుల నణఁచివేసి తిరోగమనశక్తులు విజయ
మందును: కాని మొత్తముమీద, భారతీయచరిత్ర మభ్యు
దయమార్గమునే పట్టినని చెప్పవచ్చును. ఇట్టి పరిణామప్రవా
హములోఁ గొన్ని విలువగలవి కొట్టుకొనిపోయి. నశించినవని
చెప్పకొనకుండుట అవివేకము. గతచరిత్ర యొకవిధముగా నడచి
నదని దూషించుటకాని, విచారించుటకాని వ్యర్థమైనపని.
ఇంకొకపద్ధతినే చరిత్ర నడచియుండినచో నింతకంటెనిక్కృష్టఫలి
తములిచ్చి యుండెడిదేమో! రాబోవు దశ మనకు ముఖ్య
మైనది. వెనుకటి తరముల వారిభుజములపై మనము నిలిచి
యుండుటచే వారికంటె దూరముగా మనము చూడఁగలము.
దృఢతరముగాఁ బూర్వులు వేసిన పునాదులను జూచి, సంతుష్టి
నొంది యూరకొనక. నవ్యదృష్టితోఁ బ్రాచీనుల యత్నమును
మిళితమొనర్చి, మఱియు నుత్కృష్టమగు నిర్మాణమును జేయు
టకై మనము కృషి యొనర్పవలెను.

౨—సర్వతత్త్వములో నేకత్వము.

భారతీయవిజ్ఞానవేత్తల సర్వప్రయత్నములలో నేదో యొకరూపమునఁ బ్రస్ఫుటముగాగోచరించుసూత్రములు రెండు గలవు. సంప్రదాయము నాదరించుటయు, స్వచ్ఛసత్యోపాసనయునై యున్నవి. తన పూర్వులు ప్రవచించిన సిద్ధాంతములు తత్త్వసౌధనిర్మాణమునందుఁజేరిన శిలలు; వాని నూడఁబెరికినచోఁ దన సంస్కృతి దూషితమగును, కొన్ని యననుకూల లక్షణములున్నను తమ సంప్రదాయవైభవము నభ్యుదయకాములైనవా రెన్నడును దృణీకరించరు. ఈ విజ్ఞానవేత్తలు, సంప్రదాయవిజ్ఞానరాశిపైఁ బ్రజలదృష్టి కేంద్రీకృతమైయుండుటచే దానిలోని భావముల కర్థవివరణమును, నర్థాంతరములను నూత్నార్థములను జేసి, కొన్నిటి నుపేక్షింతురు. అర్వాచీన భారతీయవైజ్ఞానికులు జగద్యథార్థస్వరూపమునుగూర్చి ప్రాచీనులొసఁగిన భిన్నములగు తత్త్వనిర్ణయములను సమర్థించి, మొత్తముపై నవి యేకసత్యమును దెల్పు భిన్నభావములని నమ్ముదురు. ఈ విభిన్నభావములు మన కజ్ఞాతమగు ప్రపంచమునుగూర్చి మానవమానస మొనర్చిన పరస్పరసమన్వయశూన్యములైన కల్పనములనికాని; కేవల మూహపై నాధారపడిన నిరాధార తత్త్వభావసంకలనములనికాని వారు తలఁపరు. తత్త్వసౌధరాజమంతయు నేకైకమహామానస పరికల్పితమేయనియు, నందలి భిన్నభావములా సౌధరాజములోని స్తంభద్వారాది వివిధ భాగములనియు వారు విశ్వసింతురు.

తర్కము, శాస్త్రము, తత్త్వము, మతము నవినాభావ సంబంధములు గలవి. విజ్ఞానపరిణామములోఁ బ్రతినూతన శకము నొకనవ్యతర్కసంస్కారముతో నారంభమైనది. మానవ విజ్ఞాన స్వభావాంతర్యమును జూపునదగుటచే విజ్ఞాననిర్ణయ విధాన మధిక ప్రయోజనము కలది. తర్కహేతునియమావళి ననుసరింపనిదే స్థిరతత్త్వనిర్మాణ మసాధ్యమని న్యాయశాస్త్రము ప్రకటించును. భౌతికప్రపంచనిర్మాణములోని భిన్నాంశముల నెఱుఁగనిదే సంతృప్తికరమగు తత్త్వజ్ఞానము లభింపదని వైశేషికదర్శన ముగ్గడించును. మనము మేఘములలో మేడలను గట్టఁజాలము. భౌతికశాస్త్రము. తత్త్వశాస్త్రము వేరైనవి; వానిని మనము మిశ్రమముచేయుటకు వీలువడదుకాని ప్రకృతి శాస్త్రఫలితముల కనుగుణమైన తత్త్వశాస్త్ర విధానమును నిర్మించు టవసరమై యున్నది. కాని భౌతికజగత్తునుగూర్చిన సత్యములను విశ్వజగత్తున కన్వయింపఁ జేయఁబూనుటఁ బ్రకృతి శాస్త్రము ననుసరించి తత్త్వమును నిర్ణయించు దోషమునకుఁ బాల్పడుటే యగును. ఇట్టిప్రమాదములోఁ బడరాదని సాంఖ్య దర్శన ముద్ఘోషించుచున్నది. ప్రకృతిసామగ్రి చైతన్యము నుదయింపఁజేయలేదు. అచేతనప్రకృతినుండి చేతనప్రకృతిని, చేతన జగత్తునుండి యచేతనజగత్తును సృజింపఁబూనుట వ్యర్థప్రయత్న మగును. యథార్థజగత్తు ప్రకృతిశాస్త్రమునకును, వ్యవహార జీవితమునకును జూపట్టునదే కాక, యోగతత్త్వానుభూతివిషయ మని యోగదర్శనము చెప్పుచున్నది. పూర్వమీమాంస ధర్మ మును, వేదాంతము బ్రహ్మజ్ఞానమును బోధించును. చేతనా

చేతనజగత్సంబంధమే తత్త్వశాస్త్రమునకుఁ బ్రధానసమస్య; దీనినే వేదాంతము స్వీకరించి పరిష్కరించును. ఋషులనోన్యాన్వ వ్యతిరేకజ్ఞానులు కారను సత్యము తత్త్వదర్శనమునకు సమన్వ యించును. న్యాయ వైశేషిక భౌతికతత్త్వము, సాంఖ్యయోగ ద్వైతము, వేదాంతాద్వైతములలోని భేదము, వీనిలో నొకటి సత్యము. వేరొకటసత్యమునగుటచేఁగాక నల్పాధిక సత్యములను గలిగియుండుటచేఁ గలిగినది.౧. అవి క్రమముగా మంద మధ్యమోత్తమాధికారుల కుపయోగించునవై యున్నవి. ఈభిన్నభావములోకే సత్యమను శిలనుండి చెక్కఁబడిన భిన్నాకృతులు, ఆసత్యశిలమాత్ర మేకము, పరిపూర్ణము నైనది. జగత్తత్త్వమును నిర్ణయించు నేశాస్త్రమును, తర్కప్రకృతి శాస్త్రముల యొక్కయు, మనశ్శాస్త్ర ధర్మశాస్త్రముల యొక్కయు, మతవేదాంతముల యొక్కయు వివిధభావములను స్వీకరించి. సమన్వయింపనిదే, సమగ్రము కాఁజాలదు. భారత దేశములో నుదయించిన ప్రతిదర్శనము నొక ప్రత్యేక జ్ఞాన సిద్ధాంతమును, చేతనాచేతనములను, ధర్మమతములను, ధర్మ మతములను గూర్చిన విశిష్టభావములను నిర్వచించి యున్నది. ప్రకృతి శాస్త్రముల పరిశోధనా ఫలితముగా భౌతికజగత్తును గూర్చి మన విజ్ఞాన మపరిమితముగాఁ బెంపొందినది.అందువలన నెట్టి సంకుచిత దృష్టియు మనకు సంతృప్తి నీయఁజాలదు. ప్రకృతి శాస్త్రమనస్తత్త్వ శాస్త్రముల ఫలితముల ననుశీలింపని భావితత్త్వ నిర్మాణములు నిరర్థకము లగును.

౩—తత్త్వశాస్త్రము - జీవితము.

జీవితమును నియమించి, సక్రమప్రవృత్తిలో నడపుటే తత్త్వశాస్త్ర కర్తవ్యము. భ్రమాప్రమాదములతోఁ గూడిన భవసాగరమునందు మనజీవిత మను నావ చుక్కానివట్టి క్షేమముగా నడపునదే తత్త్వశాస్త్రము. సజీవమైన తత్త్వశాస్త్రమున్నచో నది ప్రజాజీవితమునకు దూరమైయుండదు. విజ్ఞానవేత్తల భావములు వారి జీవితానుభవ పరిణామ ఫలితములే. మనము వారి నభినందించి, పూజించుటేకాక, వారిదృష్టిని మన మార్గింపవలెను. వశిష్ఠవిశ్వామిత్రులు, గార్గీయాజ్ఞవల్క్యులు, బుద్ధమహావీరులు, గౌతమకణాదులు, కపిలపతంజలులు, బాదరాయణ జైమినులు, శంకరరామానుజాదులు చరిత్రకుపయోగించు నామమాత్రములు కాక, మన జీవితములను తీర్చిదిద్దు మహావ్యక్తులు. వారిదృష్టిలో నంతర్దర్శనానుభవములపై నాధారపడు బ్రహ్మాండమునుగూర్చిన విశ్వవిశాల భావము తత్త్వశాస్త్రము. విజ్ఞానము తుదిగాంచినపుడు, జీవితానుభూతియను పరమప్రమాణముచే నిరూపింపఁబడి యది మతమగును. తత్త్వశాస్త్ర మొసఁగు సుశిక్షణమే మతానుష్ఠానసిద్ధి యేక కాలమం దగును

౪—మధ్యమయుగ తత్త్వశాస్త్ర జీర్ణదశ.

ఈగ్రంథ ముద్ధరించి చూపిన సాక్ష్యమునుబట్టి, భారతీయ మానసమునకు సమాలోచన వృత్తియనిన భయపడునను విమర్శ కవకాశములేదు. పుక్కిటిపురాణములను నమ్మి, తదతీతమైన విజ్ఞానము నుద్భవింపఁజేయుటకు వలయు నిష్పాక్షిక

పటుత్వసంపద లేనిదే పాశ్చాత్యఖండ దృష్టియగు, భారతీయవిజ్ఞాన పరిణతివంతను మనము శోధించుటకు వీలుపడదు. కాని గతించిన మూడు లేక నాలుగు శతాబ్దముల భారతీయ విజ్ఞాన చరిత్రలో నట్టి విమర్శ కవకాశమిచ్చు సందర్భము లున్నవి. తా నిదివరలో వహించిన ఆసియాఖండ విజ్ఞాన నాయకత్వమును భారతదేశము వహించుట మానివేసినది. ౧. యుగయుగములనుండి అవ్యాహత వేగమున వరదలై ప్రవహించిన భారతీయ విజ్ఞాన మహావాహిని, నేడు వేగము పోయి, చలనము నశించి, నిలువ నీటికి నిలయమై, పాడుపడి యున్నది. ఈజీర్ణదశకు జెందిన తత్త్వశాస్త్రరచయితలు తాము సత్యారాధకులమని చెప్పుకొనిరే కాని, నిజముగా బాక్షిక వాదశాఖలకు జెందిన సంప్రదాయాగత సిద్ధాంతములను బట్టుకొని పాకులాడుటే సత్యారాధనమని వారిభావము. ఇట్టి వాదలాలసులగు తత్త్వకోవిదులు తమయెదుట కృశించి, సైకత భూములలో నింకిపోయి యదృశ్యములగుచున్న పిల్ల కాలువలనుజూచి, సువిశాల గంభీరమగు భారతీయవిజ్ఞాన ప్రవాహిని యని భ్రమించుచున్నారు.

ఇట్టి ఫలితమున కనేక కారణములున్నవి. మహమ్మదీయ పరిపాలనముచే గల్గిన మార్పులు ప్రజామానసములను సంప్రదాయ సంకుచితదృష్టికి బంధించినవి. స్థిరనిర్ణయములను, సాంఘికస్థాయీభావమును, ప్రతిఘటించి, వ్యక్తిగతాభిప్రాయములను స్వాతంత్ర్యముగా బ్రకటించి, భావసాంకర్యమునుద్భవింపజేయు దినములలో బ్రమాణభూతమై శాసించు విజ్ఞాన

వసరము కన్పట్టినది. మతపరిచార కార్యక్రమముతో గూడిన మహమ్మదీయ విజయము, ననంతరము వచ్చిన క్రైస్తవ పరిచారకోద్యమము హిందూసంఘస్థాయీభావము నుఱ్ఱూత లూగింప యత్నించినవి. అట్టి సంచలనయుగములో సంఘధర్మములకు క్షేమముండవలె నన్నచోఁ బరిమాణశాసనమను నిశ్చలస్తంభము నంటిపట్టుకొని యుండుటే మార్గమని తలపఁబడెను. విజ్ఞానసంఘర్షణ సమయమున, హిందువు తన ధర్మక్షేత్రసంరక్షణార్థము నియమావళి యను కంచె వేసికొని, విజాతీయభావములందుఁ బ్రవేశించకుండ నరికట్టెను. హిందూసంఘము హేతువును నమ్మక, వివాదములకు విసిగి, సంశయించుటే పాపమను పరిమాణము నాలింగన మొనర్చుకొని కూర్చుండెను. ఈవిధముగాఁ దాను బెట్టుకొన్న దీక్షకు బద్ధురాలై హిందూసంఘ మపజయమందెను. అంతతో స్వతంత్రవిజ్ఞానవేత్త లంతరించిరి; పూర్వసందేశములనే స్మరించి, క్రొత్తబాటలను ద్రొక్కుట కసమర్థులైన పండితులు మిగిలిరి. తమకు దెలిసినదేకాక మిగిలిన దేమియు లేదని కొన్ని శతాబ్దముల పాటు వారాత్మ వంచనకు లోనైరి. వారు తత్త్వశాస్త్రమనఁగా గతించిన తత్త్వశాస్త్రచరిత్రమే యనిభ్రమించుటచే నిర్మాణాత్మకశక్తి వారినుండి తొలఁగిపోయెను. హిందూసంఘము తన కర్తవ్యమును దిగవిడచి, మిథ్యాభావ పాశబద్ధమైనది. హేతుపద్ధతికి మార్గదర్శి, సంరక్షకురాలునైన సంఘము దానిని విడిచి, తనకు దా నపకృతి యొనర్చుకొనెను. విజ్ఞానయాత్ర చిరకాలమునుండి, చాలదూరము చేసి నేటికి గమ్య

స్థానమును జేరినదని యనేకులు భావించి, విసివి, వేసారి, విశ్రాంతి సుఖులైరి. ఇది నిజముకాదని యెఱిగిన కొలఁది మందియు, నజ్ఞాన క్షేత్ర వైశాల్యమునుజూచి, దానినిఁ బరిశోధించు యాతన లనుభవించుటకు భీతిగొని యూరకుండిరి. శాశ్వతములు మహాక్లిష్టములు నైన సమస్యల నెదుర్కొనుటకు దుర్బలహృద యులకు జంకుపుట్టును. సత్యముయొక్క అనంతస్వరూపము నన్వేషించుట వలనఁ గలుగు మతిసంచలనము నుండి తొలఁగి పోవ నెంతటి మేధావులైనను యత్నింతురు. బలవత్తములైన మానవశక్తులకుఁ గూడ మాంద్యమునఁబడు దశలుండును. గతిం చిన మూడు, నాలుగు శతాబ్దములలో తాత్త్వికోత్సాహము మాంద్యమునఁ బడినది.

౫—ప్రస్తుతస్థితి

నేఁడు ప్రపంచమహామతములు, భిన్నవిజ్ఞానవాహి నులు భారతపుణ్యభూమిలోఁ గలిసికొనినవి. పశ్చిమఖండ విజ్ఞానసంపర్కము మనలో నిటీవలఁ బెంపొందిన నివృత్త్యాత్మక సంతృప్తిని చెదరఁగొట్టినది. ఇతరసంస్కృతి నభ్యసించుటవలనఁ బారమార్థికసమస్యలకు నెన్నఁడు మార్పులేకుండ నిర్ణయింపఁ బడిన శాసనపూర్వక సమాధానములు లేవని తెలిసినది. దాని వలన సంప్రదాయసిద్ధములగు సమాధానములందు విశ్వాసము దెబ్బతిన్నది; విజ్ఞానవైవిధ్యస్వాతంత్ర్యము లధికముగా గుర్తింపఁ బడినవి. సంప్రదాయము కదలుట కారంభించినది. కొందరు విజ్ఞానవేత్తలు పూర్వపు బునాదులపై నూతననిర్మాణముచేయు

(దలపెట్టగా, మఱికొందరు వానిని బూర్తిగా నిర్మూలింపఁ జూనిరి. ఈసంధియుగ ముత్సాహాందోళనాభరితమైయున్నది.

గతశతాబ్దములో భారతదేశము ప్రపంచవిజ్ఞానప్రవాహమునకు దూరమైన యొక దుర్గంధజలతటమున నిలిచినదికాని నేఁడట్టి యేకాంతజీవితము తుదముట్టినది; మూడునాలుగు శతాబ్దములయనంతరము వచ్చు చరిత్రరచయితలు భారతపశ్చిమఖండ సంపర్కఫలితములనుగూర్చి విశేషము వ్రాయవలసియుండును. కాని యీ ఫలితము లింకను మన దృష్టిగోచరములు కాలేదు. భారతదేశమందుఁ గలిగిన ఫలితమేమనఁగా, ప్రజల అనుభవరంగము వైశాల్యమునుబొందినది; విమర్శదృష్టి పెంపొందినది; నిరర్థకభావములయెడ నరుచి జనించినది.

ఈపరిణామములో నింకొక విశేషమున్నది. విజ్ఞానశక్తి ప్రసారంగముల రెంటియందును గూడ, నరాజకదశ యందువలెనే అస్వాతంత్ర్యదశ యందును మానవు నుత్సాహశక్తి మందగించును. విజ్ఞాన నాగరికతల విషయములో నీరెంటికిని భేదము లేదు. అరాజకము వలన, నార్థిక క్లేశ వినాశములు, సాంఘిక ప్రమాదములు కలుగును; పరదాస్యము వలన నార్థిక సుఖస్థైర్యములు, సాంఘిక శాంతియు లభించును. నాగరకతాపరిణామములలో నార్థిక సంపదను, సంఘశాంతిని బోల్చుట భావసాంకర్యమగును. [illegible]తరములుగాఁ దానను భవించుచున్న యంతఃకలహములు, తత్ఫలితముగా సంభవించిన వ్యక్తిగత క్లేశములు భరింపలేక ౧౯-వ శతాబ్దారంభమున బ్రిటిష్ వరి

పాలన సంభవించుటొక స్వర్ణయుగారంభముగా భావించిన
భారతీయుల నాటి భావములను మన మర్థము చేసికొనఁగలము.
కాని నేటిపరిస్థితిలో మానవ హృదయకోశమునుండి బయల్వె
డలు కోర్కె సౌకర్యము కొఱకుఁగాదు సుఖము కొరకు; శాంతి
క్రమగతి కొరకుఁగాదు, స్వతంత్రజీవితము కొఱకు; స్థిరమగు
సార్థికస్థితి, న్యాయమగు పరిపాలనల కొఱకుగాదు; ఎంతదుర్భర
వ్యయప్రయాసలతో నిండియున్నను దన లక్ష్యమును దానే
స్వయముగా సాధించుకొను స్వాతంత్ర్యము కొఱకునై యున్నది.
ఇట్టి నేటిభారతీయుని కోర్కె నాదరముతో మనము గ్రహింప
వలెను. రాజకీయ స్వాతంత్ర్యలోప మున్నచోట నితరగుణ
సంపాదనమును సాధ్యపడదు. ఆంగ్లపరిపాలనము దేశమునకు
శాంతి భద్రతలను జేకూర్చినది కాని, యవి సాధనములే కాని
లక్ష్యములుగావు. అగ్రస్థానము దేనికీయవలెనో దాని కిచ్చిన
యెడల, ముఖ్యమైన దాత్మ స్వాతంత్ర్యము; ఆర్థికస్థైర్యము,
రాజకీయ రక్షణము సాధనము మాత్రమే. ఎంత న్యాయ
విజ్ఞాన హేతువైనను,నాత్మ లక్ష్యములను గుర్తింపని పరప్రభుత్వ
విశృంఖల పరిపాలనము తన రాజ్యములోని ప్రజల కుత్సాహము
నుదయింపఁ జేయలేదు; వారిలో సజీవప్రవృత్తిని రేకెత్తింపఁ
జాలదు. ప్రజాకోటికి ప్రాణప్రదములైన, చైతన్యప్రభ,
స్వతంత్ర సమాలోచనశక్తి, స్వేచ్ఛతోఁ గూడిన మనుగడ,
మానసికానందము, శాంతిసమృద్ధి మున్నగు జీవశక్తు లింకిపోవు
చుండగా, భారతీయులు తమ భారము తగ్గినదని కాక, తమ
యస్వతంత్రతాభారము క్రుంగించుచున్నదని తలఁచుటలోఁదప్పు

లేదు. అట్టి ప్రజల కాంగ్లేయులమహాకార్యములనుగూర్చి చెప్పుట నిష్ప్రయోజనము; ఏలన, చరిత్రయొసగు నిర్ణయమొక కార్యము వలనఁ గలుగు నాత్మోన్నత్యముపై నాధారపడును. గతించిన తరములలోని ప్రజానాయకుల లక్ష్యములు పూర్వభావ ప్రతిధ్వనులే కాని, నూత్న భావములను బ్రకటింప లేకపోవుటకుఁ గారణము పశ్చిమవిజ్ఞానపువాడిచే గలిగిన పరవశత్వము, పరాజయ పరాభవములునై యుండెనని చెప్పవచ్చును. ప్రస్తుత భారతీయ దృష్టి నేపేరునఁ బిలిచినను, అశాంతి, ప్రతిఘటన, విప్లవము— యేదైనను దాని మూలకారణములు బ్రిటిష్ వారెరుఁగనివి కావు. సహజముగా శ్రేష్ఠతరమైనదని తామునమ్మిన తమ నాగరికతను దెచ్చి, భారతీయులపైఁ జొప్పించి, భారతీయోద్ధరణమునకు, వికాసమునకు నది యుక్తమైనదని— బ్రిటిషు వారు బలవంతముగాఁ బ్రచారము చేయఁబూనుకొని, మితి, విరతి లేకుండఁ జేసిరి. ఇట్టి సాంస్కృతిక సామ్రాజ్యప్రచారము నెడ భారతదేశమున కెట్టి యాదరభావమును లేదు. ప్రాచీనాచారములను వారు నమ్మి వాని నాశ్రయించిరి; ఏలన రాగద్వేషోద్రేకాంధతనుండి వారి నవి కాపాడినవి. భారతీయ పూర్వచరిత్రతోఁ బరిచయముగలవారు ప్రజలు తమయాధ్యాత్మిక స్వగృహమున నివసింపఁగోరుట నాదరదృష్టితోఁ దిలకింపఁగలరు; ఏలన "ప్రతివ్యక్తియుఁ దన స్వగృహములో రాజే".౧. ఈ యాంతరంగిక స్వేచ్ఛ నరికట్టు రాజకీయదాస్యము దారుణావమాన హేతువుగాఁ బరిగణింపఁబడెను. అంతరంగస్వపరిపాలనోత్కంఠయే బాహ్యమున స్వరాజ్యకాంక్షయై ప్రబలినది.

కాని భావిదశ విశేషాశాసంభరితమై యున్నది. భారత దేశ మాంతరంగిక స్వాతంత్ర్యమును గాంచినచో నప్పుడు పశ్చిమవిజ్ఞానము విశేష ముపకరింపఁగలదు. సంస్కృతివిషయ ములో నేకాంతజీవితము గడపు సిద్ధాంతము హిందూవిజ్ఞాన మెరుగదు. ప్రాచీనకాలములందైనను, దనప్రజలకు సరిపడునంత నాత్మవిద్య నార్జించిన వెనుక, విజాతీయుల విజ్ఞానభావముల నాదరించుటకు సంశయించిన దశయున్నదని యేచరిత్రయును జూపఁజాలదు. తన పూర్వ మహోచ్ఛ్రదశలో, భారతదేశము ఎథీనియనుల విజ్ఞానసాదృశ్యమును జూపినది. పెరికిల్సు చెప్పి నాఁడు; "పరాభిప్రాయములను సంతోషముతో నాదరించి, మనతో నేకీభవింపనివారిని నిరసనదృష్టితో మనము చూడము." అన్యాభిప్రాయములన్నచో భీతి, మనలోని దౌర్బల్యము, స్వవిశ్వాసలోపముల పరిమాణానుగుణమై యుండును. నిజమే! నేఁడు, మనముఖమందు విషాదరేఖలున్నవి; వార్ధక్యసూచక ముగా మన జుట్టు తెలుపెక్కినది. మనలోఁ గొందరు విజ్ఞాన వేత్త లశాంతిపూరితచిత్తులైరి; కొందరు నిరాశోపహతులం కూడనై, మానసిక తపోగుహావాసులైరి. పాశ్చాత్యవిజ్ఞానము నెడ సహాయనిరాకరణ భావము కొన్ని అస్వాభావిక సందర్భ ములచేఁ గలిగిన తాత్కాలికఫలితము, పాశ్చాత్య సంస్కృతి లోని జీవశక్తుల నర్థముచేసికొని, జీర్ణించుకొను యత్నములు జరుగుచునేయున్నవి. పశ్చిమవిజ్ఞానమందలి విలువగలయంశము లను భారతీయులు జీర్ణించుకొన్నచో నందు విశేషముండదు. ఇట్టిదశలు భారతదేశ చరిత్రములో నెన్నియోయున్నవి.

పశ్చిమవిజ్ఞానసంపర్కము లేనివారిలో నధికసంఖ్యాకులు మేధావులు, నైతికోన్నతవర్గమునకుఁ జెందినవారు. వీరికి రాజకీయములతో సంపర్కము లేదు. వీరు కానున్నది కాకమానదను నిరాశావాదులై, మన మేమియుఁ జేయలేమను మంత్రమును బఠించువారు. తాము నేర్చుకొనవలసియున్నదికాని, విసర్జింపవలసియున్నదికాని యేమియు లేదని వారు నమ్మి, ప్రాచీనమైన శాశ్వతధర్మముపైఁ దమదృష్టిని నిగిడ్చి, తమ కర్తవ్యములను నెరవేర్చుచుందురు. మన మడ్డుపెట్టుటకుగాని, నిగ్రహించుటకుఁగాని వీలులేని యనేకశక్తులు పనిచేయుచున్నవనియు, నీ మహామారుతములను మన మాత్మగౌరవనిశ్వాసములతోఁ దిలకించినచోఁ గ్రమముగా వాని వ్యర్థత బయల్పడుననియు వారుపదేశింతురు, కాల మనుకూలించినదినములలో

శ్రుత్యర్థములకును హేతుబద్ధతత్త్వనిర్ణయములకును సామరస్యమును గల్పింపఁబూని విశాలహృదయమును జూపుట కలవాటుపడిన వర్గమే యిది. నాస్తికులయొక్కయు, మతద్రోహులయొక్కయు బాధులనుండి మతమును సంరక్షించిన దీవర్గమే. మతార్థవివరణమునకు వీ రుపయోగించుపద్ధతి యాలంకారికము. వీరి యభిప్రాయములో మతమనఁగా సర్వరసభావసమన్వితమైన సంపూర్ణ మానవస్వభావమును నిర్ణయించునదై యున్నది. నేఁటి పండితులు తమపూర్వులవిజ్ఞానమునుండి నిజమగు నావేశమును గాంచియున్నచోఁ, బ్రస్తుతము దేశములోనున్న నూతనశక్తులను బహిష్కరించుటకుబదులు, తమ ప్రాచీనవిజ్ఞానము నాధారముగాఁగొని, నిజమగు ప్రతిభను జూపి నవ్యజీవితమార్గ

నిర్మాణమునకు మార్గదర్శకులై యుండెడివారు. కాని భావ పరివృత్తులయందు వారు పూర్వప్రమాణములయెడ నతిశయా దరముజూపి, లౌకిక పారమార్థికవిషయములన్నిటిలోఁ దమ దృష్టి శ్రేష్ఠతరమైనదని వర్తించి, నవ్యమార్గముల నన్వేషింపఁ జాలని భావదాస్యమునకు నంధవిశ్వాసములకుఁ బాల్పడిరను నిందకు గురియైరి. మహర్షిదీయుల యుగపూర్వదశలలో శ్రుతి ప్రమాణమునకు స్వతంత్రహేతువాదముతో విరోధములేదు. తమకుఁ బ్రమాణములైన వేదములందును, నాగమములందును దమకుఁ గల విశ్వాసమునకు సహేతుకాధారములను జూపుట కానాటిపండితులెన్నఁడునుజంకలేదు; కొన్ని శ్రుతివాక్యముల నేర్చి వానియర్థములను సకారణముగా వారు నిరూపింపయత్నించు చుండిరి; కాని నేఁడు వేదప్రమాణగౌరవమే స్వతంత్రప్రతిభకుఁ జెరసాలగాఁ బరిణమించినది. ప్రమాణగ్రంథవిశ్వాసమును శంకించుటనఁగా మహనీయులగు ప్రాచీనమహర్షులను నిందించు టయేయని నేఁడు తలపఁబడినది. అవితర్క్యముగా శ్రుతిప్రమాణ మునునమ్ముటే సచ్ఛీలమని చెప్పఁబడుచున్నది. శ్రుత్యుదాహ రణముచే శంకాన్వేషణములనణఁచివేసి, సంప్రదాయ విశ్వాస రాశి కనుకూలింపని భౌతికశాస్త్ర సత్యములు నిరసింపఁబడినవి. ఉదాసీనత, మాంద్యము, నంధవిశ్వాసము ప్రధానప్రజ్ఞాధర్మ ములుగాఁ బరిగణింపఁబడినవి. ఫలితమేమనగాఁ బ్రాచీనములగు నేయుత్తమరచనతోఁ బోల్చినను నేటి తత్త్వశాస్త్రరచనలు నికృష్టములై చూపట్టును. నిబంధములు తక్కువగా నున్నచో విజ్ఞాన మెక్కుడు వైశాల్యమును గలిగి యుండెడిది.

భారతీయ విజ్ఞానవేత్త లుదారమైన హేతువాద విశ్వాస సంప్రదాయము కలవారు. ప్రాచీన మహర్షులు నూత్నసృష్టి చేసిరేకాని పరానుకరణము చేసినవారుకారు. తాముగాంచిన సత్యరాజ్యమును విస్తరింపఁజేసి, నిత్యము మార్పునొందునదగుటచే నెప్పటికప్పుడే క్రొత్తగా బయల్వెడలు జగత్సమస్యలఁ బరిష్కరించుచుండెడువారు. వారి కనుశ్రుతముగా లభించిన జ్ఞానసంపదకు వారెన్నడును బానిసలుకాలేదు. గతసమస్యా పరిష్కారములనే పునరుద్ఘాటించుట నిరర్థకము; ఏలన పూర్వచరిత్రయే తిరిగి సంభవింపదు. వారి తరములో వారు చేసినదానినే తిరిగి చేయ నవసరము లేదు. మనము మనకన్నులఁ దెరచి యుంచుకొని, నేటి సమస్యల నర్థముచేసికొని, గతానుభవ జ్ఞానము నుపయోగించుకొని, పరిష్కరింప యత్నింపవలెను. సత్యమునందలి శక్తి బాహ్యరూపముల కంటిపట్టుకొని యుండదు; నూత్నరూపముల నెప్పటికప్పు డుద్భవింపఁ జేయుచుండును. పూర్వసమాసములకుఁ గూడ నవ్యార్థకల్పనము చేయఁబడును. నేఁడు మనము నిర్మించుతత్త్వము నేటి కవసరమగును గాని గతకాలమున కన్వయింపదు. జీవితమెట్లు నిత్యనూత్నమో, తత్త్వశాస్త్రరూపార్థము లట్లే నిత్యనూత్నములై యుండును. వర్తమానము భూతకాలముతో నవిచ్ఛిన్న సంబంధము కలిగియున్న రీతిగనే, తత్త్వశాస్త్రమును గతభావముతో నవిచ్ఛిన్నమై ప్రకాశించును.

సంప్రదాయవాదులు చెప్పు హేతువులలో నొక టేమన సత్యము కాలోపహతమనునదే. సూర్యాస్తమయసౌందర్యమును,

బిడ్డయెడ మాతృప్రేమయు నెట్లో యట్లే కాలముచే సత్యము మార్పు చెందదు. సత్యము నిర్వికారమే కావచ్చును; దానిని బ్రకటించు రూపసామగ్రి సవికారమే. గతమునుండి మనము భావశక్తిని స్వీకరింపవచ్చును. ఆభావములు బీజాత్మకములగుటచే శక్తివంతములే; కాని వాని కాకార రేఖావిన్యాసమును వర్తమానావసరోచితముగా నిర్ణయింపవలెను. నేటి మనమతము, తరతరముల వికృతరూపమను మాటను మఱువరాదు; భావశక్తి కనవసరములగు రూపములలో నేల మార్పుండరాదు? శబ్దమును 'తు,చ' తప్పకుండఁ బాటించి, యందలి అర్థమును తలక్రిందొనర్చుట కవకాశమున్నది. ఎక్కువ జ్ఞానమును దర్క-పాండిత్యమును గల్గిన రెండువేలయేండ్లనాటి హిందూనాయకులిన్ని శతాబ్దములు గడచిన వెనుక నేడు తిరిగి భూలోకమున కరుదెంతురేని, తాము ప్రకటించిన బాహ్యశబ్దార్థముల నొకింత భేదము లేకుండ విశ్వసించు మన యనుచరకోటిలోఁ దమయాంతర్యము నెఱిగినవారి నరుదుగాఁ జూడఁగల్గుదురు. నేఁడు పెక్కు-రకముల చెత్తయు చెదారమును పెరిగిపోయి, ఆత్మశక్తియొక్క స్వేచ్ఛాప్రవాహముల కాటంకములైనవి. పటుత్వమును గోల్పోయి, సత్యవిరహితములైనను నత్యంత ప్రాచీనములగుటచే బూజ్యములని బాహ్యరూపములను సమర్థించుటవలనఁ, జిరానుగతమై కుళ్ళి కృశింపఁజేయు విషజాడ్యముచేఁ బీడింపఁబడుచున్న రోగిబాధల కాలమును బొడిగించినట్లగును. పూర్వాచారప్రియులు మార్పునకుఁ దమ హృదయములలోఁ దావీయవలెను. వారట్టి యవసరమును గుర్తింపనికారణమున నేటి తత్త్వజ్ఞానరంగమున సుని

శిథిలమైన ప్రతిభయు, దత్త్వవిరోధమగు నజ్ఞానమును విచిత్ర
సాంకర్యమునంది గోచరించుచున్నది; తాత్కాలికముగాఁ
బ్రాచీనమతము నాచ్ఛాదించిన కాలుష్యముల నెట్లు నిర్మూ
లించుట; ప్రకృతిశాస్త్రదృష్టి మతమున కెట్లనుసంధింపఁదగును;
వ్యక్తిగత భిన్నావసరోచితముగా మతము నెట్లన్వయిం
చుట; ప్రాచీనమతము తమ ప్రభావములఁజూపు నేటి భిన్న
దృక్పథముల నెట్లు సమన్వయ మొనర్చుట; మున్నగు పెక్కు సమ
స్యల నెదుర్కొని పరిష్కరించుయత్నములో భారతీయ విజ్ఞాన
వేత్తలందరు తమశక్తులను కేంద్రీకరింపవలసియున్నది. దుర
దృష్టవశమున నీసమస్యలను విడిచి, కొన్ని సంఘములు
ప్రాచీనయుగజీవుల కుచితముగు విషయములను జర్చించుచున్నవి.
పండితప్రకాండుల కిది కాలక్షేపకారణమైనది. విశాలదృక్పథ
ములో జాతీయమత ప్రబోధము చేయు కార్యక్రమ ముద
యించలేదు. అనుశ్రుతమైవచ్చిన ఆధ్యాత్మిక సంపద యే
కొలదిమందికో చెందిన గుప్తధనము కాదనువిషయము గ్రహింపఁ
బడలేదు. భావములు శక్తులు; ప్రస్తుతజాతి జీవితము
మృత్యుగ్రస్తము కాకుండఁ గాపాడుట కీభావములను నలుమూ
లల వ్యాపింపఁజేయవలెను. మానవహృదయమును ద్రవింపఁ
జేయఁగల ఉపనిషద్గీతా గౌతమబుద్ధ వాక్యములు వ్యర్థముల
గుట నిజముగా విచిత్రమే. పుణ్యకాలము మించకుండ,
జాతీయజీవితము దిరిగి నిర్మించినచో, భారతజాతి కొకభావిదశ
యుండఁగలదు. ఈజాతియను పురాణవృక్షమున నింకెట్టి సుమ

రాజములు పూయునో, యెట్టి మధుర రసభరితఫలములు పండునో యెవరు చెప్పఁగలరు ?

పాశ్చాత్త్య విజ్ఞానసంపర్కము లేని వారు సర్వవిషయములలోను క్రియలలోను పూర్వాచారపరులై యుండఁగా, బశ్చిమ విజ్ఞానపరవశులగు కొందరు ప్రాకృతిక తత్త్వములను ప్రకటించుచు, మనము మనప్రాచీన విజ్ఞానశృంఖలములనుండి పూర్తిగా విముక్తులముగావలెనని బోధించుచున్నారు. వీరు సంప్రదాయ విద్వేషముగలిగి, పూర్వవిజ్ఞానమును బూర్తిగా శంకింతురు. ఈ 'యభ్యుదయ" వాదుల భావములు మనమెఱుగనివికావు. విజాతీయుల దాడులనుండియు. దోపిడులనుండియు మన ఆత్మజ్ఞానము మనలను రక్షింపలేకపోయినది. పూర్వవిజ్ఞానము జాతికి ద్రోహమొనర్చి, ప్రస్తుతదురవస్థకుఁ గారణమైనది. పాశ్చాత్త్యుల భౌతికవిజయమార్గములను వీరనుకరించి జాతికిఁగల పూర్వనాగరికతావృక్షమును వేళ్ళతోఁ బీకివైచిన యెడల, (బశ్చిమదేశ నవీనభావముల నిచటకు దిగుమతిచేయవచ్చునని వీరి తలంపు. మొన్నటివరకు భారతీయ విశ్వవిద్యాలయములలో భారతీయవిజ్ఞానము బోధనాప్రణాళికలో లేదు; నేఁడైనను, తత్త్వబోధనాప్రణాళికలో దానిస్థాన మత్యల్పము. భారతీయవిజ్ఞాన మన్యవిజ్ఞానములకు దీసికట్టను వాతావరణము సర్వత్ర వ్యాపించియున్నది. సాంస్కృతికముగా విలువగలదేయైనను, లార్డు మెకాలే వేసినబాట నిరాఘాటముగా నొకవైపున నున్నది. పశ్చిమఖండసంస్కృతియొక్క శక్తిపటుత్వము మనదృష్టి నరికట్టునట్లుదిచేయుచు, మన విజ్ఞానమును

మున్నము ప్రేమించునట్లుగాని, వలయుచో సంస్కరించుకొనుటకుఁగాని ప్రోత్సాహించుటలేదు. కొంతవరకు, మెకాలే కోరిక ఫలించినది; ఆంగ్లేయులకంటె నెక్కుడాంగ్లదృష్టి మనకుఁ గల్గినది. సహజముగా నిట్టివారు, భారతీయవిజ్ఞానమును నిరసించు పాశ్చాత్యవిమర్శకుల కండయై నిలుతురు. భారతీయవిజ్ఞాన పరిణామ మంతయు నంతర్విభేదమూఢవిశ్వాసరంగమని వీరి నమ్మకము. వారిలో నొకఁడీమధ్య, "భారతదేశము బాగుపడవలెనన్నచో, మన దేశమున కాంగ్లదేశ మాధ్యాత్మికజనని' యు, గ్రీకుదేశము జననీజననియు' గావలె"నని ప్రకటించెను. ఇఁక మతములో నాతనికి నమ్మకమే లేకపోవుటచే, హిందూమతస్థానమున క్రైస్తవమతము రావలెనని చెప్పకుండుట దోషము కాదు. అజ్ఞానాంధకారపతితుఁడై, అపజయపరాభూతులైన వీరు, మనకు భారతీయవిజ్ఞానము నెడ పూజ్యభావ మొక జాతిదౌర్బల్యమనియు, లేక స్వజాతి దురభిమానమనియుఁ జెప్పెదురు.

పాశ్చాత్యుల దృష్టికి భారతదేశ మొక మహాద్భుతనిష్క్రియత్వమున మున్గిన దేశము కాదని చూపట్టు నీసమయముననే, కొందరు స్వజాతి సోదరుల కట్లే చూపట్టుట మిక్కిలి వినోదకరమగు విషయము. భారతీయమగు తత్త్వ మర్థరహితము, కళ నిస్సారము, కవిత్వ ముదారభావశూన్యము, మతము మూఢవైచిత్ర్య సమ్మిశ్రితము, ధర్మము విజ్ఞానహీనము నని భారతీయులకు నచ్చఁజెప్పుటకుఁ బశ్చిమఖండ మఖండప్రయత్నము చేసినది. నేటికి భారతదేశమును గూర్చిన తనభావము నిజముకాదని పశ్చిమజాతి గుర్తింప నారంభించుచుండఁగా,

మనలోఁ గొంద రది పూర్తిగా నిజమేయని సమర్థించుటకుఁ బూనుకొనిరి. పరిశీలనకుఁ బ్రాముఖ్యముగల నేటియుగములోఁ బ్రజలను బూర్వయుగ విజ్ఞానములోనికి నెట్టి, నమ్మకములను జలింపఁజేయు తర్కసంశయ వాదములనుండి రక్షింపఁబూనుట దుర్ఘటమేకాని, కేవలము నూతనములైన మతధర్మనీతిపద్ధతులపైఁ గాక, యిదివఱకే సుస్థిరముగా స్థాపితములైయున్న ప్రాచీన పద్ధతులపై జాతినిర్మాణ మొనర్చుటే క్షేమకరమను మాటను మనము మఱువరాదు. మన జీవితములకు మూలములైన జలాధారములనుండి తెగఁద్రెంపికొని మనము జీవింపఁజాలము. తత్త్వప్రణాళికలు, రేఖాగణితాకృతవలెఁ గాక, జీవితానుభవమునుండి జనించునవి. గత చారిత్రిక సంప్రదాయము మన బ్రతుకున కవసరమైన యాహారము; దానిని విడుచుట కృశించి నశించుటకే.

పూర్వసంప్రదాయ వాదులు ప్రాచీనవిజ్ఞాన మహత్త్వమును విశ్వసించి, యభినవసంస్కృతి నిరీశ్వరమని నిర్ణయించిరి; నవనాగరికులు ప్రాచీన విజ్ఞానము వ్యర్థమైనదనియుఁ బ్రకృతి సంబంధ ప్రజ్ఞయే విలువగలదనియు నమ్మెదురు. ఈభావములకుఁ గొంత యర్థమున్నది; కాని యుక్తమైన దృష్టితోఁ జదివినచో భారతీయ విజ్ఞానచరిత్ర యీ రెం డభిప్రాయములును సమానముగా లోపభూయిష్ఠములని తెలియఁగలదు. భారతీయ విజ్ఞానము నిష్ప్రయోజనమైనదని ఖండించువారు దాని నెఱుగరు. అదియే పరిపూర్ణమైనదనువారు వే రేవిజ్ఞానపరిచయమును లేనివారు. పూర్వవిజ్ఞాన గౌరవముగల సంప్రదాయవాదులును,

మాత్మాశయములు గల సంస్కారవాదులు నొకరి నొకరర్థము చేసికొన యత్నింపవలెను. ఓడలు, విమానములు, పొగబండ్లు, తంతీమార్గములు, మానవులందర నొక్కజాతిగాఁ గలిపివేయు చున్న నేటి ప్రపంచములో మన మేకాంతజీవితము గడపుట సాధ్యముకాదు. మన విజ్ఞానము ప్రపంచాభ్యున్నతికి హేతువై, ప్రపంచదృష్టిచేఁ బెంపొందవలెను. నిర్జీవతత్త్వములు, పాడు గోతులవలె, క్రిమికీటకాదులను బెంచును; ప్రసరించుచున్న ద్రవాహము లెప్పటికప్పుడు నూత్న ఝరీజలములచే శుభ్రోపకపూర్ణము లగుచుండును. అన్యుల సంస్కృతుల స్వీకరించి, జీర్ణించుకొనుట దోషముకాదు; కాని మనము స్వీకరించు విషయములను శుద్ధియొనర్చి, వాని కున్నతి ఘటించి, మనవిజ్ఞానమునఁ గల సమున్నతభావములతో సమన్వయించుకొనవలెను. నేఁడు మన జాతీయవిజ్ఞాన మను మూసలోనికివచ్చి బాహ్యము నుండి పడిన భిన్న విజ్ఞాన విషయములను సంధించి, సమన్వయించిన పద్ధతి యించుమించుగా గాంధి, టాగూరు, అరవిందఘోషు, భగవాన్దాసుల రచనలలో గోచరించును. శాఖాపాండిత్యములను జయించి, మన కట్టెదుట నూత్నముగాఁ గన్పట్టిన మహానీయసంస్కృతిని స్వీకరించి, బెంపొందు చున్న మహోన్నత భావిదశాకాంతిరేఖ లల్పముగా నీ రచనలలోఁ జూపట్టుచున్నవి. ప్రాచీన భారతీయ విజ్ఞానరాశిలోని పరమోత్కృష్ట మానవత్వధర్మాంశములను విరివిగాఁ బరిగ్రహించి, పశ్చిమవిజ్ఞానములోనివిలువను విశేషముగా గుర్తించిన లక్షణములు వీరి రచనములలో గోచరించును. పురాతన విజ్ఞాన

జలధారను నేఁడు పునస్సాక్షాత్కారమొనర్చుకొని యందలి ప్రసన్నసలిలముల నాఁకలి దప్పులచే నెండి,బీటలుపడినభూముల లోనికి, ఁబరిశుద్ధములగు గొట్టములమూలమునఁ జొప్పింప వీరు పూనుకొనిరి. కాని మనము నిజముగాఁ జూడఁగోరు భావిదశ నేఁడు లేదు; నేఁడు దేశములోని ప్రతిభావంతుల శక్తులనన్నిటి నాకర్షించు రాజకీయాందోళనము శాంతించి, పూర్వ విద్యాల యములలో నల్పతరముగా బోధింపఁబడుచున్న భారతీయ విజ్ఞా నము నూతనముగా బయల్వెడలు విద్యానిలయములలో నధి కాదరదృష్టితో నభ్యసింపఁబడ టారంభమైనచో భావిదశారు ణోదయకాంతి గోచరింపఁగలదు. పూర్వవిజ్ఞానాభిమానముచే రాబోవు దశను విస్మరించు సంప్రదాయశక్తులు, భావిదశలో నెట్టి ప్రాబల్యమును బొందఁజాలవు.

భారతీయతత్త్వశాస్త్రమునకుఁగల నేఁటిసమస్య యేమ నగా, ఁబ్రస్తుత సత్యాంశములకు సంబంధములేకుండ దానిని సంకుచితపఱచి, యొకశాఖగా వర్తింపఁజేయుటా? లేక మిక్కిలి విశేషముగాఁ బెంపొందిన అభినవ ప్రకృతిశాస్త్రజ్ఞాన ముతో భారతీయతత్త్వవేత్తల ప్రాచీనాదర్శముల ననుసంధించి మానవజాత్యభ్యుదయమునకు వలయు నద్భుతనిర్మాణశక్తు లలో దాని నొకటిగాఁజేయుట యా యనునదే. తత్త్వశాస్త్ర లక్ష్యమునందును, ప్రాచీనదర్శనోద్దేశములయందును మనకు విశ్వాసమున్నచో మనదృక్పథము నిత్యము, విశాలవంతము గావలెనని విదితమగును. మానవజీవితమున క్రొన్నత్యాభ్యుద యముల నీయఁగలుగుటవలననే భారతీయతత్త్వశాస్త్రము నేఁ

దర్థవంతమై, పూజ్యమగును. గత ప్రాచీనభారతీయతత్త్వాభ్యుదయ చరిత్రమునుబట్టి చూచినచో భావిదశనుగూర్చిన యాశారేఖలు పొడఁజూపుచున్నవి. మహావిజ్ఞానవేత్తలైన గార్గీ-యాజ్ఞవల్క్యులు, బుద్ధ - మహావీరులు, గౌతమ - కపిలులు, శంకర-రామానుజులు, మధ్వ-వల్లభులు తదితరులు భారతదేశ సజీవాస్తిత్వమున కత్యుత్తమసాక్ష్యములు; మహామహిమాన్వితమైన ఆత్మశక్తిగల జాతియొక్క నిరుపమానౌత్కృష్ట్యమునకుఁ బ్రబలాధారములు; భారతవర్ష మింక నున్నతస్థితికిఁ బోఁగలదనియు, బోయి తీరుననియుఁ జెప్పఁగల ప్రతిజ్ఞాన్వితమైన నిదర్శనములునై యున్నవి.

కాకినాడ:
వట్టమట్ట శేషగిరిరావుగారి జార్జిప్రెస్సునందు
ముద్రింపఁబడియె.